

අභිධම්මපිටකෙ

විභච්ඡ-මූලටීකා

1. ඛන්ධවිභච්ඡගො

1. සුත්තන්තභාෂණීයවණ්ණනා

චතුසච්චදසොති චත්තාරි සච්චානි සමාහරානි චතුසච්චං, චතුසච්චං පස්සිති චතුසච්චදසො. සතිපි සාවකානං පච්චෙකබුද්ධානඤ්ච චතුසච්චදස්සනභාවෙ අනඤ්ඤපුබ්බකත්තා භගවතො චතුසච්චදස්සනස්ස තත්ථ ව සබ්බඤ්ඤාය දසබලෙසු ව වසිභාවස්ස පත්තිතො පරසන්තානෙසු ව පසාරිතභාවෙන සුපාකටත්තා භගවා වසෙසෙන “චතුසච්චදසො”ති ලොමනං අරහතීති. නාථතීති නාමො, වෙනෙය්‍යානං භික්ෂුබ්බං ආසීසති පත්ථෙති, පරසන්තානගතං වා කිලෙසබ්‍යසනං උපතාපෙති, “සාධු, භික්ඛවෙ, භික්ඛු කාලෙන කාලං අත්තසම්පත්තිං පච්චෙකබ්බිතා”තිආදිනා (අ. නි. 8.7) වා තං තං භික්ෂවිපත්තිං යාවතීති අත්ථො. පරමෙන චිත්තිස්සරියෙන සමන්තාගතො, සබ්බසත්තෙ වා ගුණෙහි ඊසති අභිභවතීති පරමිස්සරො භගවා “නාමො”ති වුච්චති. “සද්ධම්මෙ ගාරවං කත්වා කරිස්සාමි”ති සොතබ්බභාවෙ කාරණං වත්වා පුත සවනෙ නියොපෙන්නො ආහ “තං සුඤ්ඤාප්පමාහිතා”ති. “පොරාණට්ඨකථායං විගාහිත්වා කරිස්සාමි”ති වා එතෙන සක්කච්චසවනෙ ව කාරණං වත්වා තත්ථ නියොපෙන්නො ආහ “සද්ධම්මෙ ගාරවං කත්වා තං සුඤ්ඤාප්පමා”ති.

එත්ථ ව “චතුසච්චදසො”ති වචනං ලොමනමෙව චතුස්පහෙදාය දෙසනාය සමානගණනදස්සනගුණෙන, “අට්ඨාරසහි බුද්ධධම්මෙහි උපෙනො”ති ව අට්ඨාරසස්පහෙදාය දෙසනාය සමානගණනගුණෙහිති දට්ඨබ්බං. යථාචුත්තෙන වා නිරතිසයෙන චතුසච්චදස්සනෙන භගවා චතුර්ධා ධම්මසඬ්ඨිං දෙසෙතුං සමත්ථො අහොසි, අට්ඨාරසබුද්ධධම්මසමන්තාගමෙන අට්ඨාරසධා විභච්ඡන්ති යථාචුත්තදෙසනාසමත්ථතාසම්පාදකගුණනිදස්සනමෙන. “චතුසච්චදසො උපෙනො බුද්ධධම්මෙහි අට්ඨාරසහි”ති. තෙන යථාචුත්තාය දෙසනාය සබ්බඤ්ඤාභාසිතත්තා අවිපරිතතං දස්සෙන්නො තත්ථ සත්තෙ උග්ගහාදීසු නියොපෙති, නිට්ඨානගමනඤ්ච අත්තනො වායාමං දස්සෙන්නො අට්ඨකථාසවනෙ ව ආදරං උප්පාදයති, යථාචුත්තගුණරහිතෙන අසබ්බඤ්ඤානා දෙසෙතුං අසක්කුණෙය්‍යානං ධම්මසඬ්ඨිං විභච්ඡප්පකරණානං දස්සෙන්නො තත්ථ තදට්ඨකථාය ව සාතිසයං ගාරවං ජනයති, බුද්ධාදීනඤ්ච රතනානං සම්මාසම්බුද්ධතාදිගුණෙ විභාවෙති.

තත්ථ චත්තාරි සච්චානි පාකටානෙව, අට්ඨාරස පන බුද්ධධම්මා එවං වෙදිතබ්බා – “අතීතංසෙ බුද්ධස්ස භගවතො අප්පට්භනං ඤාණං, අනාගතංසෙ...පෙ.... පච්චුප්පන්තංසෙ...පෙ.... ඉමෙහි තීහි ධම්මෙහි සමන්තාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො සබ්බං කායකම්මං ඤාණපුබ්බභිගමං ඤාණානුපරිවත්තං, සබ්බං චරිකම්මං...පෙ. ... සබ්බං මනොකම්මං...පෙ.... ඉමෙහි ඡහි ධම්මෙහි සමන්තාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො නත්ථි ඡන්දස්ස භානි, නත්ථි ධම්මදෙසනාය, නත්ථි වීරියස්ස, නත්ථි සමාධිස්ස, නත්ථි පඤ්ඤාය, නත්ථි විමුක්තියා භානි. ඉමෙහි ද්වාදසහි ධම්මෙහි සමන්තාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො නත්ථි දවා, නත්ථි රවා, නත්ථි අච්චං, නත්ථි වෙගායිතත්තං, නත්ථි අබ්‍යාවට්මනො, නත්ථි අප්පට්ඨසංඛ්‍යානුපෙක්ඛා”ති.

තත්ථ නත්ථි දවානි බ්බිඛාධිප්පායෙන කිරියා නත්ථි. නත්ථි රවානි සහසා කිරියා නත්ථි. නත්ථි අච්චන්ති ඤාණෙන අච්චිතං නත්ථි. නත්ථි වෙගායිතත්තන්ති තුරිතකිරියා නත්ථි. නත්ථි අබ්‍යාවට්මනොති නිරත්ථකො චිත්තසමුදාවාරො නත්ථි. නත්ථි අප්පට්ඨසංඛ්‍යානුපෙක්ඛාති අඤ්ඤාණුපෙක්ඛා නත්ථි. කත්ථවි පන “නත්ථි ධම්මදෙසනාය භානි”ති අලිඛිත්වා “නත්ථි ඡන්දස්ස භානි, නත්ථි වීරියස්ස, නත්ථි සත්තියා”ති ලිඛන්ති.

1. ධම්මසඛිගහෙ ධම්මෙ කුසලාදිකෙ තිකදුකෙහි සඛිගහෙත්වා තෙ එව ධම්මෙ සුත්තන්තෙ ඛන්ධාදිවසෙන චුත්තෙ විහජ්තුං විහඪගජ්ජකරණං චුත්තං. තත්ථ සඛිබෙපෙන චුත්තානං ඛන්ධාදීනං විහජනං විහඪගො. සො සො විහඪගො පකතො අධිකතො යස්සා පාළියා, සා “විහඪගජ්ජකරණං”න්ති වුවචති. අධිකතොති ව චත්තබ්බභාවෙන පරිග්ගහිතොති අත්ථො. තත්ථ විහඪගජ්ජකරණස්ස ආදිභූතෙ ඛන්ධවිහඪගෙ “පඤ්චක්ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො”ති ඉදං සුත්තන්තභාජනීයං නාම. නනු න එත්තකමෙව සුත්තන්තභාජනීයන්ති? සච්චං, ඉති-සද්දෙන පන ආදි-සද්දත්ථජොතකෙන පකාරත්ථජොතකෙන වා සබ්බං සුත්තන්තභාජනීයං සඛිගහෙත්වා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති එවමාදි එවංපකාරං වා ඉදං සුත්තන්තභාජනීයන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා එකදෙසෙන සමුදායං නිදස්සෙති පබ්බතසමුද්දාදිනිදස්සකො විය. තත්ථ නිබ්බානවජ්ජානං සබ්බධම්මානං සඛිගාහකත්තා සබ්බසඛිගාහකෙහි ව ආයතනාදීහි අප්පකතරපදත්තා ඛන්ධානං ඛන්ධවිහඪගො ආදිමිහි චුත්තො.

න තතො හෙට්ඨානි රූපාදීනං වෙදයිතාදිසභාවත්තාභාවා යස්මිං සභාවෙ අතීතාදයො රාසි කත්වා චත්තබ්බා, තස්ස රූප්පනාදිතො අඤ්ඤස්සාභාවා ව හෙට්ඨා ගණනෙසු සඛිතධම්මානං අනිට්ඨානං සාවසෙසභාවං, න හෙට්ඨා ගණනමත්තාභාවං සන්ධාය චුත්තං. ඡට්ඨස්ස පන ඛන්ධස්ස අභාවා “න උද්ධ”න්ති ආහ. න හි සච්චාගධම්මෙහි නිස්සට්ඨස්ස අතීතාදිභාවරහිතස්ස එකස්ස නිබ්බානස්ස රාසට්ඨො අත්ථිති. “රාසිමිහි”ති සද්දත්ථසහිතං ඛන්ධ-සද්දස්ස විසයං දස්සෙති. “ගුණ පණ්ණත්තියං රුජ්භිය”න්ති විසයමෙව ඛන්ධ-සද්දස්ස දස්සෙති, න සද්දත්ථං. ලොකියලොකුත්තරහෙදඤ්ඤි සීලාදිගුණං නිප්පදෙසෙන ගහෙත්වා පචත්තමානො ඛන්ධ-සද්දො සීලාදිගුණවිසිට්ඨං රාසට්ඨං දීපෙතීති. කෙච්චි පන

“ගුණට්ඨො එත්ථ ඛන්ධට්ඨො” ති වදන්ති. දාරුක්ඛන්ධොති එත්ථ පන න ඛන්ධ-සද්දො පඤ්ඤත්ති-සද්දස්ස අත්ථෙ වත්තති, තාදිසෙ පන පුටුලායනෙ දාරුමිහි දාරුක්ඛන්ධොති පඤ්ඤත්ති හොතිති පඤ්ඤත්තියං නිපතතිති වුත්තං. තථා එකස්මිමිපි විඤ්ඤාණෙ පවත්තො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති ඛන්ධ-සද්දො න රුල්හි-සද්දස්ස අත්ථං වදති, සමුදායෙ පන නිරුල්හො ඛන්ධ-සද්දො තදෙකදෙසෙ පවත්තමානො තාය එව රුල්හියා පවත්තතිති ඛන්ධ-සද්දො රුල්හියං නිපතතිති වුත්තං.

රාසිනො ගුණනොති සබ්බත්ථ නිස්සක්කවචනං විසයස්සෙව ඛන්ධ-සද්දප්පවත්තියා කාරණභාවං සන්ධාය කතන්ති වෙදිතබ්බං. “රාසිනො” ති ඉමමත්ථං සද්දත්ථවසෙනපි නියමෙත්වා දස්සෙතුං “අයඤ්ඨි ඛන්ධට්ඨො නාම පිණ්ඩට්ඨො” ති ආදිමාහ. කොට්ඨාසට්ඨෙ ඛන්ධට්ඨෙ ඡට්ඨෙනපි ඛන්ධෙන භවිතබ්බං. නිබ්බානමිපි හි ඡට්ඨො කොට්ඨාසොති. තස්මා “ඛන්ධට්ඨො නාම රාසට්ඨො” ති යුත්තං. යෙසං වා අනිතාදිවසෙන හෙදො අත්ථී, තෙසං රුප්පනාදිලක්ඛණවසෙන තංතංකොට්ඨාසතා වුව්චතිති හෙදරහිතස්ස නිබ්බානස්ස කොට්ඨාසට්ඨෙන ව ඛන්ධභාවො න වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

එත්තාවතාති උද්දෙසමත්තෙනාති අත්ථො. වත්තාරො ව මහාභූතා...පෙ.... රූපන්ති එවං විභත්තො. කත්ථාති වෙ? එකාදසසු ඔකාසෙසු. ඉති-සද්දෙන නිදස්සනත්ථෙත සබ්බො විභජනනායො දස්සිතො. ඉදඤ්ච විභජනං ඔලාරිකාදිසු චක්ඛායතනන්ති ආදිවිභජනඤ්ච යථාසම්භවං එකාදසසු ඔකාසෙසු යොජෙතබ්බං, එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදිසුපි. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො පන එකාදසොකාසෙසු පුරිමෙ ඔකාසපඤ්චකෙ “චක්ඛුච්ඤ්ඤාණං...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණං” ති ඡවිඤ්ඤාණකායවිසෙසෙන විභත්තො, න තත්ථ මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතූති විභජනං අත්ථී. තං පන ද්වයං මනොවිඤ්ඤාණන්ති වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං අට්ඨකථායං “මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු” ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

එවං පාළිනයෙන පඤ්චසු ඛන්ධෙසු ධම්මපරිච්ඡෙදං දස්සෙත්වා පුන අඤ්ඤෙන පකාරෙන දස්සෙතුං “අපිවා” ති ආදිමාහ. එත්ථාති එතස්මිං ඛන්ධනිද්දෙසෙ.

1. රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

2. යං කිඤ්චීති එත්ථ යන්ති සාමඤ්ඤෙන අනියමනිදස්සනං, කිඤ්චීති පකාරන්තරහෙදං ආමසිත්වා අනියමනිදස්සනං. උභයෙනපි අතීතං වා...පෙ.... සන්තිකෙ වා අප්පං වා බහුං වා යාදිසං වා තාදිසං වා යං කිඤ්චීති නපුංසකනිද්දෙසාරහං සබ්බං බ්‍යාපෙත්වා සඛිගණ්ණාතීති අඤ්ඤෙසුපි නපුංසකනිද්දෙසාරහෙසු පසඛිගං දිස්වා තස්ස අධිප්පෙතත්ථං අතිවිච පවත්තිතො අනිප්පසඛිගස්ස නියමනත්ථං “රූප” ති ආහ. යං කිඤ්චීති සනිපාතං යං-සද්දං කිං-සද්දඤ්ච අනියමෙකත්ථදීපනවසෙන එකං පදන්ති ගහෙත්වා “පද්ද්වයෙනපි” ති වුත්තං.

කිඤ්ච, හික්ඛවෙ, රූපං වදෙඨාති තුම්භෙපි රූපං රූපන්ති වදෙථ, තං කෙන
කාරණෙන වදෙඨාති අත්ථො, අථ වා කෙන කාරණෙන රූපං, තං කාරණං වදෙඨාති
අත්ථො. අට්ඨකෙසු හික්ඛෙසු තුණ්හිභුතෙසු භගවා ආහ “රූප්පතීති ඛො”තිආදි.

හිප්පතීති සිතාදිසන්තිපාතෙ විසදිසසන්තානුප්පත්තිදස්සනතො
පුරිමසන්තානස්ස භෙදං සන්ධායාහ. භෙදො ච විසදිසතාවිකාරාපත්තීති හිප්පතීති
විකාරං ආපච්ඡතීති අත්ථො. විකාරාපත්ති ච සිතාදිසන්තිපාතෙ
විසදිසරූපුප්පත්තියෙව. අරූපක්ඛන්ධානං පන අතිලභුපරිවත්තීතො යථා
රූපධම්මානං ධීතික්ඛණෙ සිතාදිහි සමාගමො භොති, යෙන තත්ථ උතුනො
ධීතිප්පත්තස්ස පුරිමසදිසසන්තානුප්පාදනසමත්ථතා න භොති ආහාරාදිකස්ස වා,
එවං අඤ්ඤෙහි සමාගමො නත්ථී. සඬ්ඝට්ටනෙන ච විකාරාපත්තියං රූප්පන-සද්දො
නිරුල්ලො, තස්මා අරූපධම්මානං සඬ්ඝට්ටනවිරහිතත්තා රූපධම්මානං විය
පාකටස්ස විකාරස්ස අභාවතො ච “රූප්පන්ති”ති “රූප්පනලක්ඛණා”ති ච න
වුච්චන්ති. ජිසව්ඡාපිපාසාහි රූප්පනඤ්ච උදරග්ගිසන්තිපාතෙන භොතීති දට්ඨබ්බං.
එත්ථ ච කුප්පතීති එතෙන කත්තුඅත්ථෙ රූපපදසිද්ධිං දස්සෙති, සට්ඨියති පිළියති
එතෙහි කම්මත්ථෙ. කොපාදිකිරියායෙව හි රූප්පනකිරියාති. යො පන කත්තුභුතො
කම්මභුතො ච අත්ථො හිප්පමානො භොතීති ඉමස්සත්ථස්ස දස්සනත්ථං “හිප්පතීති
අත්ථො”ති වුත්තං. අථ වා රූප්පතීති රූපන්ති කම්මකත්තුත්ථෙ රූපපදසිද්ධි වුත්තා.
විකාරො හි රූප්පනන්ති. තෙනෙව “හිප්පතීති අත්ථො”ති කම්මකත්තුත්ථෙන
හිප්පති-සද්දෙන අත්ථං දස්සෙති. යං පන රූප්පති හිප්පති, තං යස්මා කුප්පති
සට්ඨියති පිළියති, තස්මා එතෙහි ච පදෙහි පදත්ථො පාකටො කතොති.
“කෙනට්ඨොනා”ති පුච්ඡාසභාගවසෙන “රූප්පනට්ඨොනා”ති වුත්තං. න කෙවලං
සද්දත්ථොයෙව රූප්පනං, තස්ස පනත්ථස්ස ලක්ඛණඤ්ච භොතීති
අත්ථලක්ඛණවසෙන “රූප්පනලක්ඛණෙන රූපන්තිපි වත්තුං වට්ටති”ති ආහ.

ජිප්පිත්ථාති මුච්ඡාපත්තියා මුච්චිත්ථා අඬගපච්චඩ්ගානං ඡෙදනවසෙන වා
ජිප්පිත්ථා. අච්චන්තබ්බාරෙන සිතොදකෙනාති අතිසිතභාවමෙව සන්ධාය
අච්චන්තබ්බාරතා වුත්තා සියා. න හි තං කප්පසණ්ඨානං උදකං සම්පත්තිකරං
පථවීසන්ධාරකං කප්පච්ඡාසඋදකං විය ඛාරං භවිතුං අරහති. තථා හි සති පථවී
විලියෙය්‍යාති. අච්චිමහානිරයෙති සඋස්සදං අච්චිනිරයං වුත්තං. තෙනෙව “තත්ථ
හී”තිආදි වුත්තං. පෙත්ති...පෙ.... න භොන්තීති එවංවිධාපි සත්තා අත්ථීති
අධිප්පායො එවංවිධායෙව භොන්තීති නියමාභාවතො. එවං කාලකඤ්ජිකාදීසුපිති.
සරන්තා ගච්ඡන්තීති සරිසප-සද්දස්ස අත්ථං වදති.

අහිසඤ්ඤාහිත්ථාති එත්ථ සමුහං කත්ථාතිපි අත්ථො. එතෙන සබ්බං
රූපං...පෙ.... දස්සිතං භොතීති එතෙන රූපක්ඛන්ධ-සද්දස්ස
සමානාධිකරණසමාසභාවං දස්සෙති. තෙනෙවාහ “න හි රූපතො...පෙ....
අත්ථී”ති.

3. පක්ඛිපිත්වාති එත්ථ එකාදසොකාසෙසු රූපං පක්ඛිපිත්වාති අත්ථො. න හි තත්ථ මාතිකංයෙව පක්ඛිපිත්වා මාතිකා යපිතා, අථ ඛො පකරණප්පත්තං රූපන්ති.

අපරො නයො...පෙ.... එත්ථෙව ගණනං ගතන්ති එතෙන අතීතංසෙනාති භුම්මත්ථෙ කරණවචනන්ති දස්සෙති. යෙන පකාරෙන ගණනං ගතං, තං දස්සතුං “චත්තාරො ව මහාභූතා”තිආදි වුත්තන්ති ඉමස්මිං අත්ථෙ සති මහාභූතපාදායරූපභාවො අතීතකොට්ඨාසෙ ගණනස්ස කාරණන්ති ආපජ්ජති. න හි අතීතංසානං වෙදනාදීනං නිවත්තනත්ථං ඉදං වචනං “යං රූප”න්ති එතෙනෙව තෙසං නිවත්තිතත්තා, නාපි රූපස්ස අඤ්ඤප්පකාරනිවත්තනත්ථං සබ්බප්පකාරස්ස තත්ථ ගණිතත්තා, න ව අනාගතපච්චුප්පන්නාකාරනිවත්තනත්ථං අතීතංසවචනෙන තංනිවත්තනතොති. අථ පන යං අතීතංසෙන ගණිතං, තං චත්තාරො ව...පෙ.... රූපන්ති එවං ගණිතන්ති අයමත්ථො අධිප්පෙනො, එවං සති ගණනන්තරදස්සනං ඉදං සියා, න අතීතංසෙන ගණිතප්පකාරදස්සනං, තදස්සනෙ පන සති භූතපාදායරූපප්පකාරෙන අතීතංසෙ ගණිතං තංසභාවත්තාති ආපන්නමෙව හොති, න ව එවංසභාවතා අතීතංසෙ ගණිතත්තා කාරණං භවිතුං අරහති එවංසභාවස්සෙව පච්චුප්පන්නානාගතෙසු ගණිතත්තා සුඛාදිසභාවස්ස ව අතීතංසෙ ගණිතත්තා, තස්මා පුරිමනංයො එව යුත්තො. අජ්ඣත්තඛෙද්ධානිද්දෙසෙසුපි තාදිසො එවත්ථො ලබ්භතිති.

සුත්තන්තපරියායතොති පරියායදෙසනත්තා සුත්තස්ස වුත්තං. අභිධම්මනිද්දෙසතොති නිප්පරියායදෙසනත්තා අභිධම්මස්ස නිච්ඡයෙන දෙසො නිද්දෙසොති කත්වා වුත්තං. කිඤ්ඤාපීතිආදිසු අයමධිප්පායො – සුත්තන්තභාජනීයත්තා යථා “අතීතං නන්වාගමෙය්‍යා”තිආදිසු අද්ධානවසෙන අතීතාදිභාවොව වුත්තො, තථා ඉධාපි නිද්දිසිතඛිබ්බො (ම. නි. 3.272, 275; අප. ෧෮ර 2.55.244) සියා. එවං සන්නෙපි සුත්තන්තභාජනීයමිපි අභිධම්මදෙසනායෙව සුත්තන්තෙ වුත්තධම්මෙ විචිතිත්වා විභජනවසෙන පවත්තාති අභිධම්මනිද්දෙසෙනෙව අතීතාදිභාවො නිද්දිට්ඨොති.

අද්ධාසන්තතිසමයඛණවසෙනාති එත්ථ වුතිපට්ඨපන්ධිපරිච්ඡින්නෙ කාලෙ අද්ධා-සද්දො වත්තතිති “අහොසිං නු ඛො අභමතීතමද්ධාන”න්තිආදිසුත්තවසෙන (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) විඤ්ඤායති. “තයොමෙ, හික්ඛවෙ, අද්ධා. කතමෙ තයො? අතීතො අද්ධා, අනාගතො අද්ධා, පච්චුප්පන්නො අද්ධා”ති (ඉතිවු. 63; දී. නි. 3.305) එත්ථ පන පරමත්ථතො පරිච්ඡිජ්ජමානො අද්ධා නිරුත්තිපට්ඨසුත්තවසෙන (සං. නි. 3.62) ඛණපරිච්ඡින්නො යුත්තො. තත්ථ හි “යං, හික්ඛවෙ, රූපං ජාතං පාතූභූතං, ‘අත්ථි’ති තස්ස සඬ්ඛා”ති (සං. නි. 3.62) විජ්ජමානස්ස පච්චුප්පන්නතා තතො පුබ්බෙ පච්ඡා ව අතීතානාගතතා වුත්තාති. යෙභුයොන පන වුතිපට්ඨපන්ධිපරිච්ඡින්නො (දී. නි. 3.305; ඉතිවු. 63) සුත්තෙසු අතීතාදිකො අද්ධා වුත්තොති සො එව ඉධාපි “අද්ධාවසෙනා”ති වුත්තො. සීතං සීතස්ස සභාගො, තථා උණ්භං උණ්භස්ස. යං පන සීතං උණ්භං වා සරිරෙ සන්නිපතිතං සන්නානවසෙන පවත්තමානං අනුනං අනධිකං එකාකාරං, තං එකො

උතුරු වුවහි. සභාගලකුණා අනෙකන්තසභාවතො එකගහණං කතං, එවං ආභාරෙයි. එකවීථිකපවනසමුට්ඨානන්ති පඤ්චජට්ඨද්වාරවසෙන වුත්තං. සන්තතිසමයකථා විපස්සකානං උපකාරත්ථාය අට්ඨකථාසු කල්පිතා.

නිට්ඨිතහෙතුපච්චයකිච්චං, නිට්ඨිතහෙතුකිච්චමනිට්ඨිතපච්චයකිච්චං, උභයකිච්චමසම්පත්තං, සකිච්චක්ඛණෙ පච්චුප්පත්තං. ජනකො හෙතු, උපත්ථම්භකො පච්චයො, තෙසං උප්පාදනං උපත්ථම්භනඤ්ච කිච්චං. යථා බීජස්ස අඬුකුරුප්පාදනං පට්ඨිආදීනඤ්ච තදුපත්ථම්භනං කම්මස්ස කට්ඨකාරුප්පිපාකුප්පාදනං ආභාරාදීනං තදුපත්ථම්භනං, එවං එකෙකස්ස කලාපස්ස විත්තුප්පාදස්ස ච ජනකානං කම්මානන්තරාදිපච්චයභූතානං උපත්ථම්භකානඤ්ච සහජාතපුරෙජාතපච්චජාතානං කිච්චං යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. තත්ථ උප්පාදක්ඛණෙ හෙතුකිච්චං දට්ඨබ්බං, තීසුපි ඛණෙසු පච්චයකිච්චං. පට්ඨිආදීනං සන්ධාරණාදිකං එස්සාදීනං චූසනාදිකඤ්ච අත්තනො අත්තනො කිච්චං සකිච්චං, තස්ස කරණක්ඛණො සකිච්චක්ඛණො. සහ චා කිච්චෙන සකිච්චං, යස්මිං ඛණෙ සකිච්චං රූපං චා අරූපං චා භොති, සො සකිච්චක්ඛණො, තස්මිං ඛණෙ පච්චුප්පත්තං.

6. එත්තකමෙවාති ‘තෙසං තෙස’න්ති ඉමිනා ආමෙඛිතවචනෙන අභිබ්‍යාපනත්ථෙත වුත්තත්ථමෙව. ‘අපරස්ස අපරස්සා’ති දීපනං අපරදීපනං. පරියෙසතුති එතෙන පරියෙසනාය අනිට්ඨනාමනිවත්තස්ස අකාරණභාවං දස්සෙති. කම්මදොසෙන හි විත්තවිපල්ලාසදොසෙන ච ගුථභක්ඛපාණාදයො උම්මත්තකාදයො ච පරියෙසෙය්‍යං දිට්ඨිවිපල්ලාසෙන ච යොනකාදයො න ආරම්මණස්ස පරියෙසිතබ්බසභාවත්තා, අපරියෙසිතබ්බසභාවත්තා පන එතස්ස අනිට්ඨමිච්චෙව නාමන්ති අත්ථො.

සම්පත්තිවිරහතොති රූපාදීනං දෙවමනුස්සසම්පත්තිභවෙ කුසලකම්මඵලතා සම්ද්ධසොභනතා ච සම්පත්ති, තබ්බවිරහතොති අත්ථො. තතො එව තං න පරියෙසිතබ්බන්ති. සොභනානි ච කානිවි හත්ථීරූපාදීනි අකුසලකම්මනිබ්බත්තානි න තෙසංයෙව හත්ථීරූපාදීනං සුඛස්ස හෙතුභාවං ගච්ඡන්තිති තෙසං සඬගණ්හනත්ථං ‘අකන්ත’න්ති වුත්තං. තස්ස තස්සෙව හි සත්තස්ස අත්තනා කතෙන කුසලෙන නිබ්බත්තං සුඛස්ස පච්චයො භොති, අකුසලෙන නිබ්බත්තං දුක්ඛස්ස. තස්මා කම්මජානං ඉට්ඨානිට්ඨතා කම්මකාරකසත්තස්ස වසෙන යොජනාරහා සියා. අට්ඨකථායං පන ‘කුසලකම්මජං අනිට්ඨං නාම නත්ථී’ති ඉදමෙව වුත්තං, න වුත්තං ‘අකුසලකම්මජං ඉට්ඨං නාම නත්ථී’ති. තෙන අකුසලකම්මජමිපි සොභනං පරසත්තානං ඉට්ඨන්ති අනුඤ්ඤාතං භවිස්සති. කුසලකම්මජං පන සබ්බෙසං ඉට්ඨමෙවාති වදන්ති. තිරච්ඡානගතානං පන කෙසඤ්චි මනුස්සරූපං අමනාපං, යතො තෙ දිස්වාච පලායන්ති. මනුස්සා ච දෙවතාරූපං දිස්වා භායන්ති, තෙසමිපි විපාකවිඤ්ඤාණං තං රූපං ආරබ්භ කුසලවිපාකං උප්පජ්ජති, තාදිසස්ස පන පුඤ්ඤස්ස අභාවා න තෙසං තත්ථ අභිරති භොතිති අධිප්පායො. කුසලකම්මජස්ස පන අනිට්ඨස්සාභාවො විය අකුසලකම්මජස්ස සොභනස්ස ඉට්ඨස්ස අභාවො

වත්තබ්බො. හත්ථිආදීනම්පි හි අකුසලකම්මජං මනුස්සානං අකුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණං, කුසලකම්මජං පන පවත්තෙ සමුට්ඨිතං කුසලවිපාකස්ස. ඉට්ඨාරම්මණෙන පන වොම්ස්සකත්තා අප්පකං අකුසලකම්මජං බහුලං අකුසලවිපාකුප්පත්තියා කාරණං න භවිස්සති සක්කා වත්තුන්ති. විපාකං පන කත්ථවි න සක්කා වඤ්චෙතුන්ති විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණවචත්ථානං සුට්ඨු වුත්තං. තස්මා තං අනුගන්ත්වා සබ්බත්ථ ඉට්ඨානිට්ඨතා යොජෙතබ්බො.

අනිට්ඨා පඤ්ච කාමගුණාති කස්මා වුත්තං, නනු “චක්ඛුච්ඤ්ඤයානි රූපානි ඉට්ඨානි” ති (ම. නි. 1.166; 2.155; 3.190; සං. නි. 5.30) එවමාදිනා ඉට්ඨානෙව රූපාදීනි “කාමගුණා” ති වුත්තානීති? කාමගුණසද්ධිසෙසු කාමගුණවොහාරතො, සද්ධිසතා ව රූපාදිභාවොයෙව, න ඉට්ඨතා. “අනිට්ඨා” ති වා වචනෙන අකාමගුණතා දස්සිතාති කාමගුණවිසභාගා රූපාදයො “කාමගුණා” ති වුත්තා අසිට්ඨෙ “සිට්ඨා” ති වොහාරො විය. සබ්බානි වා ඉට්ඨානිට්ඨානි රූපාදීනි තණ්හාවත්ථුභාවතො කාමගුණායෙව. වුත්තඤ්ඤි “රූපා ලොකෙ පියරූපං සාතරූප” න්තිආදි (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; විභ. 203). අතිසයෙන පන කාමනීයත්තා සුත්තෙසු “කාමගුණා” ති ඉට්ඨානි රූපාදීනි වුත්තානීති.

ද්විසුපි හීනපණිතපදෙසු “අකුසලකම්මජවසෙන කුසලකම්මජවසෙනා” ති වචනං “තෙසං තෙසං සත්තාන” න්ති සත්තවසෙන නියමෙත්වා විභජිතත්තා, අයඤ්චත්ථො “තෙසං තෙස” න්ති අවයවයොගෙ සාම්චචනං කත්වා වුත්තොති වෙදිතබ්බො. සත්තසත්තානපරියාපන්තෙසු කම්මජං විසිට්ඨන්ති “කම්මජවසෙනා” ති වුත්තං. යදි පන තෙහි තෙහීති එතස්මිං අත්ථෙ තෙසං තෙසන්ති සාම්චචනං, විසයවිසයිසම්බන්ධෙ වා, න කම්මජවසෙනෙව රූපාදීනි විභත්තානි, සබ්බෙසං පන ඉන්ද්‍රියබද්ධානං වසෙන විභත්තානීති විඤ්ඤායන්ති. එත්ථ ව පාකට්ඨෙ රූපාදීනි නයො දස්සිතොති චක්ඛාදියුපි හීනපණිතතා යොජෙතබ්බො.

මනාපපරියන්තන්ති මනාපං පරියන්තං මරියාදාහුතං පඤ්චසු කාමගුණෙසු වදාමීති අත්ථො. කිං කාරණන්ති? යස්මා තෙ එකච්චස්ස මනාපා හොන්ති, එකච්චස්ස අමනාපා, යස්ස යෙව මනාපා, තස්ස තෙව පරමා, තස්මා තස්ස තස්ස අප්පිකාසයවසෙන කාමගුණානං පරමතා හොති, න තෙසංයෙව සභාවතො.

එවන්ති ඉමස්මිං සුත්තෙ වුත්තනයෙන. එකස්මිංයෙව අස්සාදනකුප්පකුසලානො ආරම්මණසභාවස්සෙව ඉට්ඨානිට්ඨාභාවතො අනිට්ඨං “ඉට්ඨ” න්ති ගහණතො ව, ඉට්ඨං “අනිට්ඨ” න්ති ගහණතො ව ඉට්ඨානිට්ඨං නාම පාටියෙක්කං පටිච්ඡන්තං නත්ථිති අත්ථො. සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන වානිආදිනා නිබ්බානෙ විය අඤ්ඤෙසු ආරම්මණෙසු සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන ඉට්ඨානිට්ඨග්ගහණං හොති. පිත්තුම්මත්තාදීනං බීරසක්කරාදියු දොසුස්සදසමුට්ඨිතසඤ්ඤාවිපල්ලාසවසෙන තිත්තග්ගහණං වියාති ඉමමත්ථං සන්ධාය මනාපපරියන්තතා වුත්තාති දස්සෙති.

විභක්තං අත්ථිති ච වචත්ථිතං අත්ථිති අත්ථො, අට්ඨකථාවරියෙහි විභක්තං පකාසිතන්ති වා. තඤ්ච මජ්ඣිමකසත්තස්ස වසෙන වචත්ථිතං පකාසිතඤ්ච, අඤ්ඤාසඤ්ච විපල්ලාසවසෙන ඉදං ඉට්ඨං අනිට්ඨඤ්ච හොතීති අධිප්පායො. එවං වචත්ථිතස්ස පනිට්ඨානිට්ඨස්ස අනිට්ඨං ඉට්ඨන්ති ච ගහණෙන න කෙවලං සඤ්ඤාවිපල්ලාසොව කාරණං, ධාතුක්ඛොභවසෙන ඉන්ද්‍රියවිකාරාපත්තිආදිනා කුසලාකුසලවිපාකුප්පත්තිහෙතුභාවොපිති සක්කා වත්තුං. තථා හි සීතුදකං සම්මාහිතත්තානං කුසලවිපාකස්ස කායවිඤ්ඤාණස්ස හෙතු හොති, සීතාහිභූතානං අකුසලවිපාකස්ස. තුලපිචුසම්ඵස්සො වණෙ දුක්ඛො නිවණෙ සුඛො, මුදුනරුණහත්ථසම්බාහනඤ්ච සුඛං උප්පාදෙති, තෙනෙව හත්ථෙත පහරණං දුක්ඛං, තස්මා විපාකවසෙන ආරම්මණවචත්ථානං යුත්තං.

කිඤ්චාපිතිආදිනා සතිපි සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙ බුද්ධරූපදස්සනාදීසු කුසලවිපාකස්සෙව ගුප්තදස්සනාදීසු ච අකුසලවිපාකස්ස උප්පත්තිං දස්සෙන්තො තෙන විපාකෙන ආරම්මණස්ස ඉට්ඨානිට්ඨතං දස්සෙති. විජ්ජමානෙපි සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙ ආරම්මණෙන විපාකනියමදස්සනං ආරම්මණනියමදස්සනත්ථමෙව කතන්ති.

අපිච ද්වාරවසෙනපිතිආදිනා ද්වාරන්තරෙ දුක්ඛස්ස සුඛස්ස ච පච්චයභූතස්ස ද්වාරන්තරෙ සුඛදුක්ඛවිපාකුප්පාදනතො විපාකෙන ආරම්මණනියමදස්සනෙන එකස්මිංයෙව ච ද්වාරෙ සමානස්සෙව මණ්ඩනනාදිචොට්ඨබ්බස්ස සණ්ඨං ඵුසනෙ පොථනෙ ච සුඛදුක්ඛුප්පාදනතො විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨතා දස්සිතාති විඤ්ඤායති.

හෙට්ඨිමනායොති මජ්ඣිමකසත්තස්ස විපාකස්ස ච වසෙන වචත්ථිතං. ආරම්මණං ගහෙන්වා “තෙසං තෙසං සත්තානං උඤ්ඤාත”න්ති (විභ. 6) ච ආදිනා චුත්තනයො. සම්මුතිමනාපන්ති මජ්ඣිමකසත්තස්ස විපාකස්ස ච වසෙන සම්මතං වචත්ථිතං මනාපං, තං පන සභාවෙනෙව වචත්ථිතන්ති අභිත්ථිතබ්බතොව න භිත්ථිති අධිප්පායො. සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන නෙරයිකාදීහිපි පුග්ගලෙහි මනාපන්ති ගහිතං පුග්ගලමනාපං “තං තං වා පනා”තිආදිනා භිත්ථිති. වෙමානිකපෙතරූපමිපි අකුසලකම්මජත්තා කම්මකාරණාදීදුක්ඛවත්ථුභාවතො ච “මනුස්සරූපතො භීත”න්ති චුත්තං.

7. ඔළාරිකරූපානං චත්ථාරම්මණපටිසාතවසෙන සුපරිග්ගහිතතා, සුබ්බමානං තථා අභාවතො දුප්පරිග්ගහිතතා ච යොජෙතබ්බා. දුප්පරිග්ගහිට්ඨෙතෙව ලක්ඛණදුප්පටිවිජ්ඣනතා දට්ඨබ්බා. දසවිධන්ති “දුරෙ”ති අචුත්තස්ස දස්සනත්ථං චුත්තං. චුත්තමිපි පන ඔකාසතො දුරෙ හොතියෙව.

හෙට්ඨිමනායොති “ඉත්ථිත්ථියං...පෙ.... ඉදං චුච්චති රූපං සන්තිකෙ”ති (විභ. 7) එවං ලක්ඛණතො ද්වාදසහත්ථවසෙන වචත්ථිතඔකාසතො ච දස්සෙන්වා නියායාතිතනයො. යො ලක්ඛණොකාසවසෙන දුරසන්තිකෙන සහ ගහෙන්වා නියායාතිතන්තා භිත්ථිමානො මිස්සකං කරොන්තො ගතො. අථ වා භිත්ථිමානොති

සරුපදස්සනෙන ලක්ඛණතො යෙවාපනකෙන ඔකාසතොති එවං ලක්ඛණතො ඔකාසතො ව විසුං කරොන්තො ගතොති අත්ථො. අථ වා ලක්ඛණතො සන්තිකදුරානං ඔකාසතො දුරසන්තිකභාවකරණෙන සන්තිකභාවං භින්දිත්වා දුරභාවං, දුරභාවඤ්ච භින්දිත්වා සන්තිකභාවං කරොන්තො පවත්තොති “භින්දමානො ගතො”ති වුත්තං. ඉධ පනාති “තං තං වා පන රූපං උපාදාය උපාදායා”ති ඉධ පුරිමනයෙන ලක්ඛණතො දුරං ඔකාසතො සන්තිකභාවකරණෙන න භින්දති භගවා, න ච ඔකාසදුරතො විසුං කරණෙන, නාපි ඔකාසදුරෙන වොම්ස්සකකරණෙනාති අත්ථො. කිං පන කරොතීති? ඔකාසතො දුරමෙව භින්දති. එත්ථ පන න පුබ්බෙ වුත්තනයෙන තිධා අත්ථො දට්ඨබ්බො. න හි ඔකාසතො දුරං ලක්ඛණතො සන්තිකං කරොති, ලක්ඛණතො වා විසුං තෙන වා වොම්ස්සකන්ති. ඔකාසතො දුරස්ස පන ඔකාසතොව සන්තිකභාවකරණං ඉධ “හෙදන”න්ති වෙදිතබ්බං. ඉධ පන න ලක්ඛණතො දුරං භින්දතීති එත්ථාපි වා න පුබ්බෙ වුත්තනයෙන තිධා හෙදස්ස අකරණං වුත්තං, ලක්ඛණතො සන්තිකදුරානං පන ලක්ඛණතො උපාදායුපාදාය දුරසන්තිකභාවො නත්ථීති ලක්ඛණතො දුරස්ස ලක්ඛණතොව සන්තිකභාවාකරණං ලක්ඛණතො දුරස්ස අහෙදනන්ති දට්ඨබ්බං. පුරිමනයො විය අයං නයො න භොතීති එත්තකමෙව හි එත්ථ දස්සෙතීති භින්දමානොති එත්ථ ච අඤ්ඤාං හෙදනං වුත්තං, හෙදනං ඉධ ච අඤ්ඤාං වුත්තන්ති.

රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

8. වක්ඛාදයො පසාදා ඔළාරිකමනොමයත්තභාවපරියාපන්තා කායවොහාරං අරහන්තීති තබ්බත්ථුකා අදුක්ඛමසුඛා “කායිකා”ති පරියායෙන වුත්තා, න කායපසාදවත්ථුකත්තා. න හි වක්ඛාදයො කායපසාදා භොන්තීති. සන්තතිවසෙන ඛණාදිවසෙන වාති එත්ථ අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභාවස්ස අවචනං සුඛාදිවසෙන භින්තාය අතීතාදිභාවචනතො. න හි සුඛායෙව අද්ධාවසෙන සමයවසෙන ච අතීතාදිකා භොති, තථා දුක්ඛා අදුක්ඛමසුඛා ච කායිකවෙතසිකාදිභාවෙන භින්තා. තෙන වෙදනාසමුදයො අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභාවෙන වත්තබ්බතං අරහති සමුදායස්ස තෙහි පරිච්ඡින්නබ්බත්තා, වෙදනෙකදෙසා පන එත්ථ ගහිතාති තෙ සන්තතිඛණෙහි පරිච්ඡෙදං අරහන්ති තත්ථ තථාපරිච්ඡින්නබ්බානං ගහිතත්තාති. එකසන්තතියං පන සුඛාදිඅනෙකහෙදසබ්භාවෙන තෙසු යො හෙදො පරිච්ඡින්නබ්බභාවෙන ගහිතො, තස්ස එකප්පකාරස්ස පාකටස්ස පරිච්ඡෙදිකා තංසහිතද්වාරාලම්බනප්පවත්තා, අවිච්ඡෙදෙන තදුප්පාදකෙකවිධවිසයසමායොගප්පවත්තා ච සන්තති භවිතුං අරහතීති තස්ස හෙදන්තරං අනාමසිත්වා පරිච්ඡෙදකභාවෙන ගහණං කතං. ලුහුපරිවත්තීනො වා ධම්මා පරිවත්තනෙනෙව පරිච්ඡෙදං අරහන්තීති සන්තතිඛණවසෙන පරිච්ඡෙදො වුත්තො. පුබ්බත්තාපරන්තමජ්ඣගතාති එතෙන හෙතුපච්චයකිච්චවසෙන වුත්තනයං දස්සෙති.

11. කිලෙසග්ගිසම්පයොගතො සදරථා. එතෙන සභාවතො ඔළාරිකතං දස්සෙති, දුක්ඛවිපාකට්ඨොනාති එතෙන ඔළාරිකවිපාකනිජ්ඣාදනෙන කිච්චතො. කම්මවෙගක්ඛිත්තා කම්මපට්ඨද්ධභූතා ච කායකම්මාදිඛ්‍යාපාරවිරහතො නිරුස්සාභා විපාකා, සඋස්සාභා ච කිරියා අවිපාකා. සවිපාකා ච සගඛිභා විය ඔළාරිකාති තඛ්ඛිපක්ඛතො අවිපාකා සුබ්බමාති වුත්තා.

අසාතට්ඨොනාති අමධුරට්ඨොන. තෙන සාතපට්ඨක්ඛං අනිට්ඨසභාවං දස්සෙති. දුක්ඛට්ඨොනාති දුක්ඛමට්ඨොන. තෙන දුක්ඛානං සන්තාපනකිච්චං දස්සෙති. “යායං, හන්තෙ, අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා, සන්තස්මිං එසා පණිතෙ සුඛෙ වුත්තා හගවතා” ති (ම. නි. 2.88; සං. නි. 4.267) වචනතො අදුක්ඛමසුඛා ඵරණසභාවවිරහතො අසන්තානං කාමරාගපට්ඨානුසයානං අනුසයනස්ස අට්ඨානත්තා සන්තා, සුඛෙ නිකන්තිං පරියාදාය අධිගන්තඛික්ඛන්තා පධානභාවං නිතාති පණිතාති. තථා අනධිගන්තඛික්ඛා ච කාමාවචරජාතිආදිසඪකරං අකත්වා සමානජාතියං ඤාණසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තාදිකෙ සමානභෙදෙ සුඛතො පණිතාති යොජෙතඛික්ඛා. උපබ්බුහිතානං ධාතුනං පච්චයභාවෙන සුඛා ඛොභෙති විබාධිතානං පච්චයභාවෙන දුක්ඛා ච. උභයමිජි කායං ඛ්‍යාපෙන්නං විය උප්පජ්ජතිති ඵරති. මදයමානන්ති මදං කරොන්තං. ඡාදයමානන්ති ඉච්ඡං උප්පාදෙන්තං, අවත්ථරමානං වා. සම්මාහිතත්තස්ස සිතොදකසට්ඨෙත ආසිත්තස්ස යථා කායො උපබ්බුහිතො භොති, එවං සුඛසමඛිගිතොපිති කත්වා “ආසිඤ්චමානං වියා” ති වුත්තං. එකත්තනිමිත්තෙයොති පථවිකසිණාදිකෙ එකසභාවෙ එව නිමිත්තෙ. වරතීති නානාවජ්ජනෙ ජවනෙ වෙදනා විය විජ්ජන්දනරහිතත්තා සුබ්බමා.

අධිජ්ජායෙ අකුසලතාය අකොවිදො. කුසලත්තිකෙ...පෙ.... ආගතත්තාති “කුසලාකුසලා වෙදනා ඔළාරිකා, අඛ්‍යාකතා වෙදනා සුබ්බමා” ති එවං ආගතත්තා. භූමන්තරභෙදෙ දස්සෙතුං “යමිජි” තිආදි ආරද්ධං. ඉමිනා නිභාරෙතාති එතෙන “කාමාවචරසුඛතො කාමාවචරුපෙක්ඛා සුබ්බමා” තිආදිනා සභාවාදිභෙදෙන ච ඔළාරිකසුබ්බමභාවං තත්‍ර තත්‍රෙව කට්ඨන්තො න හින්දතීති නයං දස්සෙති.

ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා කමිතා, තස්මා එකත්තපණිතෙ භීතපණිතානං උද්ධට්ඨත්තා එවමෙව එකත්තහිතෙ ච යථාසම්භවං භීතපණිතතා උද්ධරිතඛික්ඛාති අනුඤ්ඤාතං භොතීති උභයත්ථ තදුද්ධරණෙ න කුක්කුච්චායිතඛික්ඛන්ති අත්ථො.

අකුසලානං කුසලාදීහි සුබ්බමත්තභාවතො පාළියා ආගතස්ස අපරිවත්තනීයභාවෙන “භෙට්ඨිමනයො න ඔලොකෙතඛික්ඛො” ති වුත්තන්ති වදන්ති, තංතංවාපනවසෙන කථනෙපි පරිවත්තනං නත්ථීති න පරිවත්තනං සන්ධාය “භෙට්ඨිමනයො න ඔලොකෙතඛික්ඛො” ති වුත්තං, භෙට්ඨිමනයස්ස පන වුත්තත්තා අවුත්තනයං ගහෙත්වා “තං තං වා පනා” ති වත්තුං යුත්තන්ති “භෙට්ඨිමනයො න ඔලොකෙතඛික්ඛො” ති වුත්තන්ති වෙදිතඛික්ඛො. ඛහුවිපාකා අකුසලා දොසුස්සන්තතාය ඔළාරිකා, තථා අජ්ජවිපාකා කුසලා. මන්දදොසත්තා අජ්ජවිපාකා අකුසලා සුබ්බමා, තථා ඛහුවිපාකා කුසලා ච. ඔළාරිකසුබ්බමනිකන්තිවත්ථුභාවතො

කාමාවචරාදීනං ඔළාරිකසුබ්බමතා. සාපීති භාවනාමයාය හෙදනෙන
දානමයසීලමයානඤ්ච පච්චෙකං හෙදනං නයතො දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. සාපීති වා
තිවිධාපීති යොජෙතබ්බං.

13. ජාතිආදිවසෙන අසමානකොට්ඨාසතා විසභාගට්ඨො.

දුක්ඛවිපාකතාදිවසෙන අසදිසකිච්චතා, අසදිසසභාවතා වා විසංසට්ඨො, න
අසම්පයොගො. යදි සියා, දුරවිපරියායෙන සන්තිකං හොතිති සංසට්ඨට්ඨොන
සන්තිකතා ආපජ්ජති, න ච වෙදනාය වෙදනාසම්පයොගො අත්ථී.
සන්තිකපදවණ්ණනාය ච “සභාගට්ඨොන සරික්ඛට්ඨොන වා”ති වක්ඛතීති
වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.

න දුරතො සන්තිකං උද්ධරිතබ්බන්ති කස්මා වුත්තං, කිං යථා සන්තිකතො
අකුසලතො අකුසලා දුරෙති උද්ධරියති, තථා තතො දුරතො කුසලතො කුසලා
සන්තිකෙති උද්ධරිතුං න සක්කාති? න සක්කා. තථා හි සති කුසලා කුසලාය
සන්තිකෙති කත්වා සන්තිකතො සන්තිකතා එව උද්ධරිතා සියා, තථා ච සති
සන්තිකසන්තිකතරතාවචනමෙව ආපජ්ජති, උපාදායුපාදාය දුරසන්තිකතාව ඉධ
වුච්චති, තස්මා දුරතො දුරුද්ධරණං විය සන්තිකතො සන්තිකුද්ධරණඤ්ච න සක්කා
කාතුං දුරදුරතරතාය විය සන්තිකසන්තිකතරතාය ච අනධිජ්ජෙතත්තා. අථ පන
වදෙයා “න කුසලා කුසලාය එව සන්තිකෙති උද්ධරිතබ්බො, අථ බො යතො සා
දුරෙ, තස්සා අකුසලායා”ති, තඤ්ච නත්ථී. න හි අකුසලාය කුසලා කදාවි සන්තිකෙ
අත්ථීති. අථාපි වදෙයා “යා අකුසලා කුසලාය සන්තිකෙ, සා තතො දුරතො
කුසලතො උද්ධරිතබ්බො”ති, තදපි නත්ථී. න හි කුසලෙ අකුසලා අත්ථී, යා තතො
සන්තිකෙති උද්ධරියෙයා, තස්මා ඉධ වුත්තස්ස දුරස්ස දුරතො
අච්චන්තවිසභාගත්තා දුරෙ සන්තිකං නත්ථීති න සක්කා දුරතො සන්තිකං උද්ධරිතුං,
සන්තිකෙ පනිධි වුත්තෙ හින්තෙ තත්ථෙව දුරං ලබ්හතීති ආහ “සන්තිකතො පන
දුරං උද්ධරිතබ්බො”න්ති.

උපාදායුපාදාය දුරතො ච සන්තිකං න සක්කා උද්ධරිතුං. ලොභසහගතාය
දොසසහගතා දුරෙ ලොභසහගතා සන්තිකෙති හි වුච්චමානෙ සන්තිකතොව
සන්තිකං උද්ධරිතං හොති. තථා දොසසහගතාය ලොභසහගතා දුරෙ දොසසහගතා
සන්තිකෙති එත්ථාපි සභාගතො සභාගන්තරස්ස උද්ධට්ඨතා, න ච සක්කා
“ලොභසහගතාය දොසසහගතා දුරෙ සා එව ච සන්තිකෙ”ති වත්තුං දොසසහගතාය
සන්තිකභාවස්ස අකාරණත්තා, තස්මා විසභාගතා හෙදං අග්ගහෙත්වා න පචන්තතීති
සභාගාඛ්‍යාපකත්තා දුරතාය දුරතො සන්තිකුද්ධරණං න සක්කා කාතුං. න හි
දොසසහගතා අකුසලසභාගං සබ්බං ඛ්‍යාපෙත්වා පචන්තතීති. සභාගතා පන හෙදං
අන්තොගධං කත්වා පචන්තතීති විසභාගාඛ්‍යාපකත්තා සන්තිකතාය සන්තිකතො
දුරුද්ධරණං සක්කා කාතුං. අකුසලතා හි ලොභසහගතාදිසබ්බවිසභාගාඛ්‍යාපිකාති.
තෙනාහ “න දුරතො සන්තිකං උද්ධරිතබ්බො”න්තිආදි.

වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

17. චක්ඛුසම්ඵස්සජා සඤ්ඤාති එත්ථ යදිපි චත්ථුතො ඵස්සස්ස නාමං ඵස්සතො ච සඤ්ඤාය, චත්ථුවිසිට්ඨඵස්සෙන පන විසිට්ඨසඤ්ඤා චත්ථුතා ච විසිට්ඨා හොති ඵස්සස්ස විය තස්සාපි තඛ්ඛත්ථුකත්තාති “චත්ථුතො නාම”න්ති වුත්තං. පටිසසම්ඵස්සජා සඤ්ඤාති එත්ථාපි යථා ඵස්සො චත්ථාරම්මණපටිසට්ටනෙන උප්පන්නො, තථා තතො ජාතසඤ්ඤාපීති “චත්ථාරම්මණතො නාම”න්ති වුත්තං. එත්ථ ච පටිසජො සම්ඵස්සො, පටිසවිඤ්ඤෙය්සො වා සම්ඵස්සො පටිසසම්ඵස්සොති උත්තරපදලොපං කත්වා වුත්තන්ති වෙදිතඛ්ඛං.

විඤ්ඤායාහාවෙ වචනං අධිකිච්ච පවත්තා, වචනාධීනා වා අරූපක්ඛන්ධා, අධිවචනං වා එතෙසං පකාසනං අත්ථීති “අධිවචනා”ති වුච්චන්ති, තතොජො සම්ඵස්සො අධිවචනසම්ඵස්සො, සම්ඵස්සොයෙව වා යථාවුත්තෙහි අත්ථෙහි අධිවචනො ච සම්ඵස්සො වාති අධිවචනසම්ඵස්සො, අධිවචනවිඤ්ඤෙය්සො වා සම්ඵස්සො අධිවචනසම්ඵස්සො, තතො තස්මිං වා ජාතා අධිවචනසම්ඵස්සජා. පඤ්චද්වාරිකසම්ඵස්සෙපි යථාවුත්තො අත්ථො සම්භවතීති තෙන පරියායෙන තතොජාපි සඤ්ඤා “අධිවචනසම්ඵස්සජා”ති වුත්තා. යථා පන අඤ්ඤප්පකාරාසම්භවතො මනොසම්ඵස්සජා නිප්පරියායෙන “අධිවචනසම්ඵස්සජා”ති වුච්චති, න එවං අයං පටිසසම්ඵස්සජා ආවෙණිකප්පකාරන්තරසම්භවතොති අධිප්පායො.

යදි එවං චත්තාරො ඛන්ධාපි යථාවුත්තසම්ඵස්සතො ජාතත්තා “අධිවචනසම්ඵස්සජා”ති චත්තුං යුත්තා, සඤ්ඤාව කස්මා එවං වුත්තාති? තිණ්ණං ඛන්ධානං අත්ථවසෙන අත්තතො පත්තම්පි නාමං යත්ථ පවත්තමානො අධිවචනසම්ඵස්සජ-සද්දො නිරුළ්භතාය ධම්මාභිලාපො හොති, තස්සා සඤ්ඤාය එව ආරොපෙත්වා සයං නිවත්තනං හොති. තෙනාහ “තයො හි අරූපිනො ඛන්ධා”තිආදි. අථ වා සඤ්ඤාය පටිසසම්ඵස්සජාති අඤ්ඤම්පි විසිට්ඨං නාමං අත්ථීති අධිවචනසම්ඵස්සජානාමං තිණ්ණංයෙව ඛන්ධානං භවිතුං අරහති. තෙ පන අත්තතො නාමං සඤ්ඤාය දත්වා නිවත්තාති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ “තයො හි අරූපිනො ඛන්ධා”තිආදි. පඤ්චද්වාරිකසඤ්ඤා ඔලොකෙත්වාපි ජානිතුං සක්කාති ඉදං තෙන තෙනාධිප්පායෙන භත්ථවිකාරාදිකරණෙ තදධිප්පායවිජානනනිමිත්තභූතා විඤ්ඤත්ති විය රජ්ජිත්වා ඔලොකනාදිසු රත්තනාදිවිජානනනිමිත්තං ඔලොකනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණවිසයසමාගමෙ පාකටං හොතීති තංසම්පයුත්තාය සඤ්ඤායපි තථාපාකටභාවං සන්ධාය වුත්තං.

රජ්ජිත්වා ඔලොකනාදිවසෙන පාකටා ජවනප්පවත්තා භවිතුං අරහතීති එතිස්සා ආසඬ්ඤාය නිවත්තනත්ථං “පසාදචත්ථුකා එවා”ති ආහ. අඤ්ඤං චිත්තෙන්තන්ති යං පුඛ්ඛෙ තෙන චිත්තිතං ඤාතං, තතො අඤ්ඤං චිත්තෙන්තන්ති අත්ථො.

සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සඬබාරක්බන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

20. හෙට්ඨමකොට්ඨාසානි එත්ථ භූමිමනිද්දෙසොව. තත්ථ හි පධානං දස්සිතන්ති. යදි එවං උපරිමකොට්ඨාසා නං න දස්සිතන්ති ආපජ්ජති? නාපජ්ජති, උපරිමකොට්ඨගතභාවෙන චිනා හෙට්ඨමකොට්ඨගතභාවාභාවතො. හෙට්ඨමකොට්ඨ හි සබ්බඛ්‍යාපිකාති. දුතියෙ කරණනිද්දෙසො, හෙට්ඨමකොට්ඨාසා ආගතාති සම්බන්ධො. පුරිමෙපි වා “හෙට්ඨමකොට්ඨාසා”ති යං වුත්තං, තඤ්ච පධානසඬබාරදස්සනවසෙනාති සම්බන්ධකරණෙන කරණනිද්දෙසොව. තංසම්පයුත්තා සඬබාරාති එකුතපඤ්ඤාසප්පහෙදෙ සඬබාරෙ ආහ. ගහිතාව හොන්ති තප්පට්ඨන්තා.

සඬබාරක්බන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

සමුග්ගම-සද්දො සඤ්ජාතියං ආදිඋප්පත්තියං නිරුළ්භො. තංතංපච්චයසමායොගෙ හි පුරිමභවසඬබාතා පුරිමන්තතො උද්ධඬගමනං සමුග්ගමො, සන්ධියං වා පටිසන්ධියං උග්ගමො සමුග්ගමො. සො පන යත්ථ පඤ්චක්බන්ධා පරිපුණ්ණා සමුග්ගච්ඡන්ති, තත්ථෙව දස්සිතො. එතෙන නයෙන අපරිපුණ්ණබන්ධසමුග්ගමො එකවොකාරවතුචොකාරෙසු සක්කා විඤ්ඤාතුන්ති. අථ වා යථාධිගතානං පඤ්චන්තම්පි බන්ධානං සහ උග්ගමො උප්පත්ති සමුග්ගමො. එතස්මිං අත්ථෙව විකලුප්පත්ති අසඬගහිතා හොති. හිමවන්තප්පදෙස ජාතිමන්තඵලකලොමං ජාතිඋණ්ණා. සප්පිමණ්ඩබ්බන්දුති එවං එත්ථාපි බ්බන්දු-සද්දො යොජෙතබ්බො. එවංවණ්ණප්පට්ඨාගන්ති එවංවණ්ණං එවංසණ්ඨානඤ්ච. පටිහජනං වා පටිභාගො, සදිසතාහජනං සදිසතාපත්තීති අත්ථො. එවංවිධො වණ්ණප්පට්ඨාගො එතස්සාති එවංවණ්ණප්පට්ඨාගං.

සන්තතිසීසානීති සන්තතිමුලානි, සන්තතිකොට්ඨාසා වා. අනෙකිත්ථියසමාහාරභාවතො හි පධානඬගං “සීස”න්ති වුවවති, එවං වත්ථුදසකාදිකොට්ඨාසා අනෙකරූපසමුදායභූතා “සීසානී”ති වුත්තානීති.

පඤ්චක්බන්ධා පරිපුණ්ණා හොන්තීති ගණනාපාරිපුරිං සන්ධාය වුත්තං, න තස්ස තස්ස බන්ධස්ස පරිපුණ්ණතං. කම්මසමුට්ඨානපචෙණියා වුත්තන්තා “උතුචිත්තාහාරප්පචෙණී ව එත්තකං කාලං අතික්කමිත්වා හොතී”තිආදිනා වත්තබ්බා සියා, තං පන “පුබ්බාපරතො”ති එත්ථ වක්බතීති අකථෙත්වා කම්මප්පචෙණී ව න සබ්බා වුත්තාති අවුත්තං දස්සෙතුං ඔපපාතිකසමුග්ගමො නාම දස්සිතො. එවං...පෙ.... පඤ්චක්බන්ධා පරිපුණ්ණා හොන්තීති පරිපුණ්ණායතනානං වසෙන නයො දස්සිතො, අපරිපුණ්ණායතනානං පන කාමාවචරානං රූපාවචරානං පරිහිනායතනස්ස වසෙන සන්තතිසීසහානි වෙදිතබ්බා.

පුබ්බාපරතොති අයං විචාරණා න පඤ්චන්තං ඛන්ධානං උප්පත්තියං, අථ ඛො තෙසං රූපසමුට්ඨාපනෙනි දට්ඨබ්බා. තං දස්සෙත්තො ආහ “එවං පනා”තිආදි. අපච්ඡාදපුරෙ උප්පත්තෙසුති එතෙන සංසයකාරණං දස්සෙති. සහුප්පත්තෙසු හි ඉදමෙව පයමං රූපං සමුට්ඨාපෙනි, ඉදං පච්ඡාති අදස්සිතං න සක්කා විඤ්ඤාතුං. එත්ථ ච “පුබ්බාපරතො”ති එතිස්සා විචාරණාය චත්ථුභාවෙන පටිසන්ධියං උප්පන්නා පචත්තා පඤ්චක්ඛන්ධා ගහිතා. තත්ථ ච නිද්ධාරණෙ භූමිමනිද්දෙසොති “රූපං පයමං රූපං සමුට්ඨාපෙනි”ති ආහ. අඤ්ඤා භාවෙනභාවලක්ඛණත්ථෙ භූමිමනිද්දෙසෙ සති රූපස්ස රූපසමුට්ඨාපනක්ඛණෙ කම්මස්සපි රූපසමුට්ඨානං චදන්තිති උභයන්ති චත්තබ්බං සියාති. රූපාරූපසන්තතිඤ්ච ගහෙත්වා අයං විචාරණා පචත්තාති “රූපං පයමං රූපං සමුට්ඨාපෙනි”ති චුත්තං. අඤ්ඤා පටිසන්ධික්ඛණෙ එව විජ්ජමානෙ ගහෙත්වා විචාරණාය කරියමානාය අරූපස්ස රූපසමුට්ඨාපනමෙව නත්ථිති පුබ්බාපරසමුට්ඨාපනවිචාරණාව ඉධ න උපපජ්ජතිති චත්තබ්බං සියාති. චත්ථු උප්පාදක්ඛණෙ දුබ්බලං භොතිති සබ්බරූපානං උප්පාදක්ඛණෙ දුබ්බලතං සන්ධාය චුත්තං. තදා හි තං පච්ඡාජාතපච්චයරහිතං ආහාරාදිහි ච අනුපත්ථද්ධන්ති “දුබ්බල”න්ති චුත්තං. කම්මවෙගක්ඛිත්තත්තාති ඉදං සතිපි හච්චගස්ස කම්මජභාවෙ සායං විපාකසන්තති පටිසන්ධික්ඛණෙ පුරිමහච්චගසමුට්ඨාපකතො අඤ්ඤා කම්මුතා ඛිත්තා විය අප්පතිට්ඨිතා, තතො පරඤ්ච සමානසන්තතියං අනන්තරපච්චයං පුරෙජාතපච්චයඤ්ච ලහිත්වා පතිට්ඨිතාති ඉමමත්ථං සන්ධාය චුත්තං.

පවෙණි සට්ඨන්ති චක්ඛාදිචත්ථුසන්තති එකස්මිං විජ්ජමානෙ එව අඤ්ඤස්ස නිරොධුප්පත්තිවසෙන සට්ඨන්ති, න චුතිපටිසන්ධිතිස්සයචත්ථුතං විය විච්ඡෙදප්පවත්තිති අත්ථො. අභිගතොති කුමානභිගතො. කුමානභිගාති හි විත්තෙන සහ රූපසමුට්ඨාපකාති, තෙසං අනුබලදායකාති මග්ගභිගාදිති තෙසු විජ්ජමානෙසු විසෙසරූපප්පවත්තිදස්සනතො. අථ වා යාති විත්තභිගාති චෙතනාදිති විත්තස්ස රූපසමුට්ඨාපනෙ අභිගභාවං සභායභාවං ගච්ඡන්ති, තෙසං බලදායකෙහි කුමානභිගාදිහි අපරිහීනන්ති අත්ථො. තතො පරිහීනත්තා හි චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිති රූපං න සමුට්ඨාපෙන්තිති. යො පන චදෙයා “පටිසන්ධිවිත්තෙන සහජාතචත්ථු තස්ස ධීතික්ඛණෙ ච හභිගක්ඛණෙ ච පුරෙජාතන්ති කත්වා පච්චයවෙකල්ලාභාවතො තස්මිං ඛණද්වයෙ රූපං සමුට්ඨාපෙතු”ති, තං නිවාරෙත්තො ආහ “යදි හි චිත්ත”න්තිආදි. තත්ථ ධීතිහභිගක්ඛණෙසුපි තෙසං ධම්මානං චත්ථු පුරෙජාතං න භොතිති න චත්තබ්බමෙවෙනන්ති අනුජාති, තත්ථාපි දොසං දස්සෙති. යදි තදා රූපං සමුට්ඨාපෙයා, තච මතෙන පටිසන්ධිවිත්තමපි සමුට්ඨාපෙයා, තදා පන රූපුප්පාදනමෙව නත්ථි. යදා ච රූපුප්පාදනං, තදා උප්පාදක්ඛණෙ තච මතෙනපි පච්චයවෙකල්ලමෙව පටිසන්ධික්ඛණෙ පුරෙජාතනිස්සයාභාවතො, තස්මා පටිසන්ධිවිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙනිති අයමෙත්ථ අධිප්පායො. උප්පාදක්ඛණෙ අට්ඨ රූපාති ගහෙත්වා උට්ඨහති. කස්මා? අරූපධම්මානං අනන්තරාදිපච්චයවසෙන සවෙගානං පරිපුණ්ණබලානමෙව උප්පත්තිතො.

අවිසයතායාති අගතප්‍රබ්බස්ස ගාමස්ස ආගන්තුකස්ස අවිසයභාවතො.
අප්පභ්‍රතතායාති තත්ථ තස්ස අනිස්සරභාවතො. චිත්තසමුට්ඨාන...පෙ.... ධීතානීති
ඉදං යෙහාකාරෙහි චිත්තසමුට්ඨානරූපානං චිත්තචෙතසිකා පච්චයා භොන්ති, තෙහි
සබ්බෙහි පටිසන්ධියං චිත්තචෙතසිකා සමතිංසකම්මජරූපානං යථාසම්භවං පච්චයා
භොන්තිති කත්වා වුත්තං.

වට්ටමුලන්ති තණ්හා අවිජ්ජා වුවවති. වුතිචිත්තෙන උප්පජ්ජමානං රූපං තතො
පුරිමතරෙහි උප්පජ්ජමානං විය න භවත්තරෙ උප්පජ්ජනීති වට්ටමුලස්ස
වූපසන්තත්තා අනුප්පත්ති විචාරෙතබ්බා.

රූපස්ස නත්ථීතායාති රූපානං නිස්සරණත්තා අරූපස්ස, විරාගවසෙන
පහීනත්තා උප්පාදෙනබ්බස්ස අභාවං සන්ධාය වුත්තං. රූපොකාසෙ වා රූපං අත්ථීති
කත්වා රූපපච්චයානං රූපුප්පාදනං හොති, අරූපං පන රූපස්ස ඔකාසො න හොතීති
යස්මිං රූපෙ සති චිත්තං අඤ්ඤං රූපං උප්පාදෙය්‍යා, තදෙව තත්ථ නත්ථීති අත්ථො.
පුරිමරූපස්සපි හි පච්චයභාවො අත්ථි පුත්තස්ස පිතිසදිසතාදස්සනතොති.

උතු පන පයමං රූපං සමුට්ඨාපෙති පටිසන්ධිචිත්තස්ස ධීතික්ඛණෙ
සමුට්ඨාපනතොති අධිප්පායො. උතු නාම වෙස දන්ධනිරොධොතිආදි උතුස්ස
යානක්ඛණෙ උප්පාදනෙ කාරණදස්සනත්ථං අරූපානං උප්පාදකාලදස්සනත්ථඤ්ච
වුත්තං. දන්ධනිරොධත්තා හි සො ධීතික්ඛණෙ බලවාති තදා රූපං සමුට්ඨාපෙති,
තස්මිං ධරන්තෙ එව බිජ්ජනිරොධත්තා සොළසසු චිත්තෙසු උප්පන්තෙසු
පටිසන්ධිඅනන්තරං චිත්තං උතුතා සමුට්ඨිතෙ රූපෙ පුන සමුට්ඨාපෙතීති
අධිප්පායො. තස්මිං ධරන්තෙ එව සොළස චිත්තාති උප්පජ්ජත්වා නිරුජ්ඣන්තීති
එතෙන පන වචනෙන යදි උප්පාදනිරොධක්ඛණා ධරමානක්ඛණෙ එව ගහිතා,
“සොළසචිත්තක්ඛණායුකං රූප”න්ති වුත්තං හොති, අථුප්පාදක්ඛණං අග්ගහෙත්වා
නිරොධක්ඛණොව ගහිතො, “සත්තරසචිත්තක්ඛණායුක”න්ති, සචෙ
නිරොධක්ඛණං අග්ගහෙත්වා උප්පාදක්ඛණො ගහිතො,
“අධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුක”න්ති, යදි පන උප්පාදනිරොධක්ඛණා
ධරමානක්ඛණෙ න ගහිතා, “අධිකසත්තරසචිත්තක්ඛණායුක”න්ති. යස්මා පන
“තෙසු පටිසන්ධිඅනන්තර”න්ති පටිසන්ධිපි තස්ස ධරමානක්ඛණෙ උප්පන්තෙසු
ගහිතා, තස්මා උප්පාදක්ඛණො ධරමානක්ඛණෙ ගහිතොති නිරොධක්ඛණෙ
අග්ගහිතෙ අධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුකතා චක්ඛමානා, ගහිතෙ වා
සොළසචිත්තක්ඛණායුකතා අධිප්පෙතාති වෙදිතබ්බා.

ඔජා බරාති සවත්ථුකං ඔජං සන්ධායාහ. සභාවතො සුබ්බමාය හි ඔජාය
වත්ථුවසෙන අත්ථි ඔළාරිකසුබ්බමාති.

චිත්තඤ්චෙවාති චිත්තස්ස ප්‍රබ්බඨගමනාය වුත්තං, තංසම්පයුත්තකාපි පන
රූපසමුට්ඨාපකා භොන්තීති. යථාහ “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං
තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”තිආදි (පට්ඨා. 1.1.1).

විත්තන්ති වා විත්තුප්පාදං ගණ්හාති, න කම්මවෙනනං විය එකධම්මමෙව
අවිජ්ජමානං. කම්මසමුට්ඨානාඤ්ච තංසම්පයුත්තෙනපි සමුට්ඨිතං භොතුති වෙ? න,
තෙහි සමුට්ඨිතභාවස්ස අවුත්තත්තා, අවචනාඤ්ච තෙසං කෙනචි පච්චයෙන
පච්චයභාවාභාවතො.

අද්ධානපරිච්ඡේදතොති කාලපරිච්ඡේදතො. තත්ථ “සත්තරස විත්තක්ඛණා
රූපස්ස අද්ධා, රූපස්ස සත්තරසමො භාගො අරූපස්සා”ති එසො
අද්ධානපරිච්ඡේදො අධිජ්ජෙතො. පටිසන්ධික්ඛණෙනි ඉදං නයදස්සනමත්තං
දට්ඨබ්බං තතො පරම්පි රූපාරූපානං සහුප්පත්තිසබ්භාවතො, න පනෙනං
පටිසන්ධික්ඛණෙ අසහුප්පත්තිඅභාවං සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං,
පටිසන්ධිවිත්තස්ස ධීතිහඬගක්ඛණෙසුපි රූපුප්පත්තිං සයමෙව වක්ඛතීති.
එලප්පත්තනිදස්සනෙන ව රූපාරූපානං අසමානකාලතං නිදස්සෙති, න සහුප්පාදං
තදත්ථං අනාරද්ධත්තා. සහුප්පාදෙන පන අසමානකාලතා සුඛදීපනා භොතීති
තංදීපනත්ථමෙව සහුප්පාදග්ගණං.

යදි එවං රූපාරූපානං අසමානද්ධත්තා අරූපං ඔභාය රූපස්ස පවත්ති ආපජ්ජතීති
එතස්සා නිවාරණත්ථමාහ “තත්ථ කිඤ්චාපි”තිආදි. එකප්පමාණාවාති නිරන්තරං
පවත්තමානෙසු රූපාරූපධම්මෙසු නිවිජ්ද්දෙසු අරූපරහිතං රූපං, රූපරහිතං වා
අරූපං නත්ථීති කත්වා වුත්තං. අයඤ්ච කථා පඤ්චවොකාරො කම්මජරූපප්පවත්තිං
නිබ්බානපටිභාගනිරොධසමාපත්තිරහිතං සන්ධාය කතාති දට්ඨබ්බො. පදෙ පදන්ති
අත්තතො පදෙ එව පදං නික්ඛිපන්තො විය ලහුං ලහුං අක්කමිත්වාති අත්ථො.
අනොභායාති යාව වුති, තාව අවිජ්ජන්වා, වුතික්ඛණෙ පන සහෙව නිරුජ්ඣන්තීති.
යස්මිඤ්චද්ධානෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං අනොභාය පවත්ති, සො ව
පටිසන්ධිවුතිපරිච්ඡින්නො උක්කංසතො එතෙසං අද්ධාති. එවන්ති එතෙන පුබ්බෙ
වුත්තං අවකංසතො අද්ධාපකාරං ඉමඤ්ච සඬගණ්හාතීති දට්ඨබ්බං.

එකුප්පාදනානානිරොධතොති එතං ද්වයමපි සහ ගහෙත්වා රූපාරූපානං
“එකුප්පාදනානානිරොධතො”ති එකො දට්ඨබ්බාකාරො වුත්තොති දට්ඨබ්බො. එවං
ඉතො පරෙසුපි. පච්ඡිමකම්මජං යපෙත්වාති තස්ස වුතිවිත්තෙන සහ නිරුජ්ඣනතො
නානානිරොධො නත්ථීති කත්වා වුත්තන්ති වදන්ති. තස්ස පන එකුප්පාදොපි නත්ථී
හෙට්ඨා සොළසකෙ පච්ඡිමස්ස හඬගක්ඛණෙ උප්පත්තිවචනතො. යදි පන යස්ස
එකුප්පාදනානානිරොධා ද්වෙපි න සන්ති, තං යපෙතබ්බං. සබ්බමපි විත්තස්ස
හඬගක්ඛණෙ උප්පන්නං යපෙතබ්බං සියා, පච්ඡිමකම්මජස්ස පන උප්පත්තිතො
පරතො විත්තෙසු පවත්තමානෙසු කම්මජරූපස්ස අනුප්පත්තිතො වජ්ජෙතබ්බං
ගහෙතබ්බඤ්ච තදා නත්ථීති “පච්ඡිමකම්මජං යපෙත්වා”ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.
තතො පුබ්බෙ පන අට්ඨවත්තාලීසකම්මජරූපපවෙණි අත්ථීති තත්ථ යං විත්තස්ස
උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං, තං අඤ්ඤස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣතීති
“එකුප්පාදනානානිරොධ”න්ති ගහෙත්වා ධීතිහඬගක්ඛණෙසු උප්පන්නරූපානි
වජ්ජෙත්වා එවං එකුප්පාදනානානිරොධතො වෙදිතබ්බාති යොජනා කතාති
දට්ඨබ්බො. තඤ්ඞි රූපං අරූපෙන, අරූපඤ්ච තෙන එකුප්පාදනානානිරොධන්ති.

තත්ථ සඛිබ්බිකස්ස විය සම්බන්ධො පවෙණිති කත්වා
අට්ඨවත්තාලිසකම්මජියවචනං කතං, අඤ්ඤා ඵකුනපඤ්ඤාසකම්මජියවචනං
කත්තබ්බං සියා.

නානුප්පාද...පෙ.... පච්ඡිමකම්මපේන දීපෙතබ්බාති තෙන සුදීපනත්තා වුත්තං.
එතෙන හි නයෙන සක්කා තතො පුබ්බෙපි එකස්ස චිත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණේ
උප්පන්නරූපං අඤ්ඤස්සපි භඩ්ගක්ඛණේ එව නිරුප්ඤ්ඤාති තං අරූපෙන, අරූපඤ්ඤා
තෙන නානුප්පාදං එකනිරොධන්ති විඤ්ඤාතුන්ති. උභයත්ථාපි පන අඤ්ඤස්ස
චිත්තස්ස ධීතික්ඛණේ උප්පන්නං රූපං අඤ්ඤස්ස ධීතික්ඛණේ, තස්ස ධීතික්ඛණේ
උප්පජ්ජිත්වා ධීතික්ඛණේ එව නිරුප්ඤ්ඤාතං අරූපඤ්ඤා න සඛිගහිතං, තං
“නානුප්පාදතො නානානිරොධතො”ති එත්ථෙව සඛිගහං ගච්ඡතිති වෙදිතබ්බං.
චතුසත්තතිකරූපෙන හි නානුප්පාදනානානිරොධනාදීපනා එත්ථ ධීතික්ඛණේ
උප්පන්නස්ස දස්සිතත්තා අදස්සිතස්ස වසෙන නයදස්සනං භොතිති.
සමතිංසකම්මපරූපෙසු එව ධීතස්සපි ගබ්භෙ ගතස්ස මරණං අත්ථිති තෙසං එව
වසෙන පච්ඡිමකම්මි යොජිතං. අමරා නාම භවෙය්‍යුං, කස්මා? යථා ඡන්තං වත්ථුනං
පවත්ති, එවං තදුප්පාදකකම්මෙනෙව භවඤ්ඤාදීනඤ්ඤා තබ්බත්ථුකානං පවත්ති යා
භවිතබ්බන්ති. න හි තං කාරණං අත්ථි, යෙන තං කම්මපේසු එකච්චං පවත්තෙය්‍යා,
එකච්චං න පවත්තෙය්‍යාති. තස්මා ආයුඋස්මාවිඤ්ඤාණාදීනං ජීවිතසඛිබ්බාරානං
අනුනත්තා වුත්තං “අමරා නාම භවෙය්‍යු”න්ති.

“උප්පාදක්ඛණේ උප්පන්නං අඤ්ඤස්ස උප්පාදක්ඛණේ නිරුප්ඤ්ඤාති,
ධීතික්ඛණේ උප්පන්නං අඤ්ඤස්ස ධීතික්ඛණේ, භඩ්ගක්ඛණේ උප්පන්නං
අඤ්ඤස්ස භඩ්ගක්ඛණේ නිරුප්ඤ්ඤාති”ති ඉදං අට්ඨකථායං ආගතත්තා වුත්තන්ති
අධිප්පායො. අත්තතො පනාධිප්පායං උප්පාදක්ඛණේ උප්පන්නං නිරොධක්ඛණේ,
ධීතික්ඛණේ උප්පන්නඤ්ඤා උප්පාදක්ඛණේ, භඩ්ගක්ඛණේ උප්පන්නං ධීතික්ඛණේ
නිරුප්ඤ්ඤාති දීපෙතියෙව. එවඤ්ඤා කත්වා අද්ධානපරිච්ඡේදේ “තං පන
සත්තරසමෙන චිත්තෙන සද්ධිං නිරුප්ඤ්ඤාති”ති (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා)
වුත්තං. ඉමාය පාළියා විරුප්ඤ්ඤාති, කස්මා? චතුසමුට්ඨානිකරූපස්සපි සමානායුකතාය
භවිතබ්බත්තාති අධිප්පායො. යථා පන එතෙහි යොජිතං, තථා රූපස්ස
එකුප්පාදනානානිරොධනා නානුප්පාදෙකනිරොධනා ව නත්ථියෙව.

යා පන එතෙහි රූපස්ස සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකතා වුත්තා, යා ව අට්ඨකථායං
තතියභාගාධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුකතා, සා පට්ඨවසමුප්පාදවිභඩ්ගට්ඨකථායං
(විභ. අට්ඨ. 227) අතීතාරම්මණාය වුත්තියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණං
පටිසන්ධිං දස්සෙතුං “එත්තාවතා එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා භොන්ති, තථා
පඤ්ඤාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා භොන්ති,
අථාචසෙසපඤ්ඤාචිත්තඑකචිත්තක්ඛණායුකතෙ තස්මිං යෙවාරම්මණේ
පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති”ති දස්සිතෙන සොළසචිත්තක්ඛණායුකභාවෙන
විරුප්ඤ්ඤාති. න හි සක්කා “ධීතික්ඛණේ එව රූපං ආපාට්ඨාගච්ඡති”ති වත්තුං. තථා හි
සති න රූපස්ස එකාදස වා පඤ්ඤාදසෙව වා චිත්තක්ඛණා අතීතා, අථ ඛො

අතිරෙකඵකාදසපඤ්චදසචිත්තක්ඛණා. තස්මා යදිපි පඤ්චද්වාරෙ ධීතිප්පත්තමෙව රූපං පසාදං සට්ඨෙතීති යුජ්ජෙය්‍යා, මනොද්වාරෙ පන උප්පාදක්ඛණෙපි ආපාඨමාගච්ඡතීති ඉච්ඡිතබ්බමෙනං. න හි මනොද්වාරෙ අතීතාදීසු කිඤ්චි ආපාඨං නාගච්ඡතීති. මනොද්වාරෙ ච එවං වුත්තං “එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා, අථාචසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ”ති (විභ. අට්ඨ. 227).

යො චෙත්ථ චිත්තස්ස ධීතික්ඛණො වුත්තො, සො ච අත්ථි නත්ථිති විචාරෙතබ්බො. චිත්තයමකෙ (යම. 2.චිත්තයමක.102) හි “උප්පන්නං උප්පජ්ජමානන්ති? හඬගක්ඛණෙ උප්පන්නං, නො ච උප්පජ්ජමාන”න්ති එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං “ධීතික්ඛණෙ හඬගක්ඛණෙ වා”ති. තථා “නුප්පජ්ජමානං නුප්පන්නන්ති? හඬගක්ඛණෙ නුප්පජ්ජමානං, නො ච නුප්පන්න”න්ති එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං “ධීතික්ඛණෙ හඬගක්ඛණෙ වා”ති. එවං “න නිරුද්ධං න නිරුජ්ඣමානං, න නිරුජ්ඣමානං න නිරුද්ධ”න්ති එතෙසං පටිපුණ්ණවිස්සජ්ජනෙ “උප්පාදක්ඛණෙ අනාගතඤ්චා”ති වත්වා “ධීතික්ඛණෙ”ති අවචනං, අතික්කන්තකාලවාලෙ ච “හඬගක්ඛණෙ චිත්තං උප්පාදක්ඛණං විතික්කන්ත”න්ති වත්වා “ධීතික්ඛණෙ”ති අවචනං ධීතික්ඛණාභාවං චිත්තස්ස දීපෙති. සුත්තෙසුපි හි “ධීතස්ස අඤ්ඤාප්පත්තං පඤ්ඤායතී”ති තස්සෙව (සං. නි. 3.38; අ. නි. 3.47) එකස්ස අඤ්ඤාප්පත්තාභාවතො “යස්සා අඤ්ඤාප්පත්තං පඤ්ඤායති, සා සන්තතිධීති”ති න න සක්කා වත්තුන්ති, විජ්ජමානං වා ඛණද්වයසමඬගිං ධීතන්ති.

යො චෙත්ථ චිත්තනිරොධක්ඛණෙ රූපුප්පාදො වුත්තො, සො ච විචාරෙතබ්බො “යස්ස වා පන සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣති, තස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජතීති? නොති වුත්ත”න්ති (යම. 1.සච්චයමක.136). යො ච චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ රූපනිරොධො වුත්තො, සො ච විචාරෙතබ්බො “යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අබ්‍යාකතා ධම්මා නිරුජ්ඣන්තීති? නොතිආදි (යම. 3.ධම්මයමක.163) වුත්ත”න්ති. න ච චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව සන්ධාය පටික්ඛෙපො කතොති සක්කා වත්තුං චිත්තසමුට්ඨානරූපාධිකාරස්ස අභාවා, අබ්‍යාකතසද්දස්ස ච චිත්තසමුට්ඨානරූපෙස්ථෙව අප්පචන්තිතො. යදි සඬ්ඛාරයමකෙ කායසඬ්ඛාරස්ස චිත්තසඬ්ඛාරෙත සහුප්පාදෙකනිරොධවචනතො අබ්‍යාකත-සද්දෙන චිත්තසමුට්ඨානමෙචෙත්ථ ගහිතන්ති කාරණං වදෙය්‍යා, තම්පි අකාරණං. න හි තෙන වචනෙන අඤ්ඤරූපානං චිත්තෙන සහුප්පාදසහනිරොධපටික්ඛෙපො කතො, නාපි නානුප්පාදනානානිරොධානුජානනං, නෙව චිත්තසමුට්ඨානතො අඤ්ඤස්ස අබ්‍යාකතභාවනිවාරණඤ්ච කතං, තස්මා තථා අප්පටික්ඛිත්තානානුඤ්ඤාතානිවාරිතාබ්‍යාකතභාවානං සහුප්පාදසහනිරොධාදිකානං කම්මජාදීනං එතෙන චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරොධො පටික්ඛිත්තොති න සක්කා කම්මජාදීනං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරොධං වත්තුං. යමකපාළිඅනුස්සරණෙ ච සති උප්පාදානන්තරං චිත්තස්ස භිජ්ජමානතාති තස්මිං ඛණෙ චිත්තං න ච රූපං සමුට්ඨාපෙති විතස්සමානන්තා, නාපි ච අඤ්ඤස්ස රූපසමුට්ඨාපකස්ස සභායභාවං ගච්ඡතීති පටිසන්ධිචිත්තෙන සහුප්පන්නො උතු

තදනන්තරස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ රූපං සමුට්ඨාපෙය්‍යා. එවඤ්ච සති රූපාරූපානං ආදිමිහි සහ රූපසමුට්ඨාපනතො පුබ්බාපරතොති ඉදම්පි නත්ථි, අතිලභුපරිවත්තඤ්ච චිත්තන්ති යෙන සහුප්පජ්ජති, තං චිත්තක්ඛණෙ රූපං උප්පජ්ජමානමෙවාති සක්කා වත්තුං. තෙනෙව හි තං පටිසන්ධිතො උද්ධං අචිත්තසමුට්ඨානානං අත්තනා සහ උප්පජ්ජමානානං න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො හොති, තදනන්තරඤ්ච තං ධිතිප්පත්තන්ති තදනන්තරං චිත්තං තස්ස පච්ඡාජාතපච්චයො හොති, න සහජාතපච්චයොති. යදි එවං ‘‘යස්ස කායසඬ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තස්ස වච්ඡඬ්ඛාරො නිරුජ්ඣති? නො’’ති (යම. 2.සඬ්ඛාරයමක.128), වත්තබ්බන්ති චෙ? න, චිත්තනිරොධක්ඛණෙ රූපුප්පාදාරම්භාභාවතොති. නිප්පරියායෙන හි චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ එව රූපං උප්පජ්ජමානං හොති, චිත්තක්ඛණෙ පන අචිතිවත්තෙ තං අත්තනො රූපසමුට්ඨාපනපුරෙජාතපච්චයකිච්චං න කරොති, අරූපඤ්ච තස්ස පච්ඡාජාතපච්චයො න හොතිති ධිතිප්පත්තිවිසෙසාලාභං සන්ධාය පරියායෙන ඉදං චුත්තන්ති.

තතො පරං පනාති එතස්ස ‘‘එත්ථ පන යදෙන’’න්තිආදිකායපි සඬ්ඛනකථාය නිට්ඨිතාය පුරිමකථාය සන්තිට්ඨානතො ‘‘තතො පට්ඨාය කම්මපරුපපචෙණි න පවත්ති’’ති එතෙන සහ සම්බන්ධොති චුතිතො පරන්ති අත්ථො.

රූපං පන රූපෙන සභාතිආදිනා යථා අට්ඨකථායං චුත්තං, තථා එකුප්පාදෙකනිරොධතා රූපානං අරූපෙහි, අරූපානං රූපෙහි ච නත්ථිති කත්වා රූපානං රූපෙහෙව, අරූපානඤ්ච අරූපෙහි යොජිතා.

සරිරස්ස රූපං අවයවභූතන්ති අත්ථො, සනභූතො පුඤ්ජභාවො සනපුඤ්ජභාවො, න තිලමුග්ගාදිපුඤ්ජා විය සිථිලසම්බන්ධනානං පුඤ්ජොති අත්ථො. එකුප්පාදාදිතාති යථාචුත්තෙ තයො පකාමෙ ආහ.

හෙට්ඨාති රූපකණ්ඩවණ්ණනායං. පරිනිප්ඵන්තාව හොන්තිති විකාරරූපාදිනඤ්ච රූපකණ්ඩවණ්ණනායං පරිනිප්ඵන්තාපරියායො චුත්තොති කත්වා චුත්තං. පරිනිප්ඵන්තනිප්ඵන්තානං කො විසෙසොති? පුබ්බන්තාපරන්තපරිච්ඡින්නො පච්චයෙහි නිප්ඵාදිතො තිලක්ඛණාහතො සභාවධම්මො පරිනිප්ඵන්නො, නිප්ඵන්නො පන අසභාවධම්මොපි හොති නාමග්ගහණසමාපජ්ජනාදිවසෙන නිප්ඵාදියමානොති. නිරොධසමාපත්ති පනාති එතෙන සබ්බම්පි උපාදාපඤ්ඤත්තිං තදෙකදෙසෙන දස්සෙතිති චෙදිතබ්බං.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කමාදිචිතිච්ඡයකථාවණ්ණනා

දස්සනෙන පහාතබ්බාතිආදිනා පඨමං පහාතබ්බා පඨමං චුත්තා, දුතියං පහාතබ්බා දුතියන්ති අයං පහාතක්කමො. අනුපුබ්බපණ්ණිතා භූමියො අනුපුබ්බෙන

වචන්තීතාති තාසං වසෙන දෙසනාය භූමික්කමො. “වත්තාරො සතිපට්ඨානා” තිආදිකො (සං. නි. 5.372, 382, 383; විහ. 355) එකක්ඛණෙපි සතිපට්ඨානාදිසම්භවතො දෙසනාක්කමොව. දානකථාදයො අනුපුබ්බක්කංසතො කථිතා, උප්පත්තිආදිවචන්ථානාභාවතො පන දානාදීනං ඉධ දෙසනාක්කමවචනං. දෙසනාක්කමොති ව යථාචුත්තවචන්ථානාභාවතො අනෙකෙසං වචනානං සහ පවත්තියා අසම්භවතො යෙන කෙනවි පුබ්බාපරියෙන දෙසෙනබ්බත්තා තෙන තෙනාධිප්පායෙන දෙසනාමත්තස්සෙව කමො චුච්චති. අහෙදෙන භීති රූපාදීනං හෙදං අකත්වා පිණ්ඩග්ගහණෙනාති අත්ථො. වක්ඛුආදීනම්පි විසයභූතන්ති එකදෙසෙන රූපක්ඛන්ධං සමුදායභූතං වදති. එවන්ති එත්ථ චුත්තනයෙනාති අධිප්පායො. “ඡද්චාරාධිපති රාජා” ති (ධ. ප. අට්ඨ. 2.එරකපත්තනාගරාජවත්ථු) “මනොපුබ්බධිගමා ධම්මා” ති (ධ. ප. 1-2) ව වචනතො විඤ්ඤාණං අධිපති.

රූපක්ඛන්ධෙ “සාසවං උපාදානිය”න්ති වචනං අනාසවානං ධම්මානං සබ්භාවතො රූපක්ඛන්ධස්ස තංසභාවතානිවත්තනත්ථං, න අනාසවරූපනිවත්තනත්ථන්ති. අනාසවා වත්ථෙසු චුත්තාති එත්ථ අට්ඨානප්පසුත්තො එව-සද්දො දට්ඨබ්බො, අනාසවා වත්ථෙස්ථෙව චුත්තාති අත්ථො.

සබ්බසඬ්ඛතානං සභාගෙන එකජ්ඣං සඬ්ඛගො සබ්බසඬ්ඛතසභාගෙකසඬ්ඛගො. සභාගසභාගෙන හි සඬ්ඛග්ගමානා සබ්බසඬ්ඛතා එස්සාදයො පඤ්චක්ඛන්ධා භොන්ති. තත්ථ රූප්පනාදිසාමඤ්ඤෙන සමානකොට්ඨාසා “සභාගා” ති වෙදිතබ්බා. තෙසු සඬ්ඛතාහිසඬ්ඛරණකිච්චං ආයුහනරසාය වෙනනාය බලවන්ති සා “සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො” ති චුත්තා, අඤ්ඤෙ ව රූප්පනාදිවිසෙසලක්ඛණරහිතා එස්සාදයො සඬ්ඛතාහිසඬ්ඛරණසාමඤ්ඤෙනාති දට්ඨබ්බා. චුසනාදයො පන සභාවා විසුං ඛන්ධ-සද්දවචනීයා න භොන්තිති ධම්මසභාවිඤ්ඤනා තථාගතෙන එස්සඛන්ධාදයො න චුත්තාති දට්ඨබ්බාති. “යෙ කෙවි, හික්ඛවෙ, සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා සස්සතවාදා සස්සතං ලොකඤ්ච පඤ්ඤපෙන්නි අත්තානඤ්ච, සබ්බෙ තෙ ඉමෙයෙව පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ නිස්සාය පටිච්ච, එතෙසං වා අඤ්ඤතර”න්තිආදීනඤ්ච සුත්තානං වසෙන අත්තත්තනියගාහවත්ථුස්ස එතපරමතා දට්ඨබ්බා, එතෙන ව වක්ඛමානසුත්තවසෙන ව ඛන්ධෙ එව නිස්සාය පරිත්තාරම්මණාදිවසෙන න වත්තබ්බා ව දිට්ඨි උප්පජ්ජති, ඛන්ධනිබ්බානවජ්ජස්ස සභාවධම්මස්ස අභාවතොති චුත්තං භොති. අඤ්ඤෙසඤ්ච ඛන්ධ-සද්දවචනීයානං සීලක්ඛන්ධාදීනං සබ්භාවතො න පඤ්චෙවාති එතං වොදනං නිවත්තෙතුමාහ “අඤ්ඤෙසඤ්ච තදවරොධතො” ති.

දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසඬ්ඛාරදුක්ඛතාවසෙන වෙදනාය ආබාධකත්තං දට්ඨබ්බං. රාගාදිසම්පයුත්තස්ස විපරිණාමාදිදුක්ඛස්ස ඉත්ථිපුරිසාදිආකාරග්ගාහිකා තංතංසඬ්ඛප්පමුලභූතා සඤ්ඤා සමුට්ඨානං. රොගස්ස පිත්තාදීනි විය ආසන්නකාරණං සමුට්ඨානං, උතුහොපනවෙසමාදීනි විය මූලකාරණං නිදානං. “විත්තස්සඬ්ඛභූතා වෙනසිකා” ති විත්තං ගිලානුපමං චුත්තං, සුබසඤ්ඤාදිවසෙන

වෙදනාකාරණාය හෙතුභාවතො වෙදනාභොජනස්ස ඡාදාපනතො ච සඤ්ඤා අපරාධුපමා බ්‍යඤ්ජනුපමා ච, “පඤ්ච වධකා පච්චත්ථිකාති බො, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්තෙනං උපාදානක්ඛන්ධානං අධිවචන”න්ති ආසිවිසුපමෙ (සං. නි. 4.238) වධකාති චුත්තා, “භාරොති බො, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්තෙනං උපාදානක්ඛන්ධානං අධිවචන”න්ති භාරසුත්තෙ (සං. නි. 3.22) භාරාති, “අතීතංපාභං අද්ධානං රූපෙන ඛජ්ජිං, සෙය්‍යථාපාභං එතරහි පච්චුජ්ජන්තෙන රූපෙන ඛජ්ජාමි, අහඤ්චෙව බො පන අනාගතං රූපං අභිනන්දෙය්‍යං, අනාගතෙනපාභං රූපෙන ඛජ්ජෙය්‍යං. සෙය්‍යථාපෙතරහි ඛජ්ජාමි”තිආදිනා ඛජ්ජනීයපරියායෙන (සං. නි. 3.79) බාදකාති, “සො අනිච්චං රූපං ‘අනිච්චං රූප’න්ති යථාභූතං නජ්ජජානාති”තිආදිනා යමකසුත්තෙ (සං. නි. 3.85) අනිච්චාදිකාති. යදිපි ඉමස්මිං විහඬිගෙ අවිසෙසෙන ඛන්ධා චුත්තා, බාහුල්ලෙන පන උපාදානක්ඛන්ධානං තදන්තොගධානං දට්ඨබ්බතා චුත්තාති වෙදිතබ්බාති.

දෙසිතාදිවචනත්ථුනාති දෙසිතං ආදිවචනත්ථුනා, දෙසිතාති වා. ගාථාසුඛත්ථං අනුනාසිකලොපො, නිකාරලොපො වා කතො.

ගහෙතුං න සක්කාති නිච්චාදිවසෙන ගහෙතුං න යුත්තන්ති අත්ථො.

රූපෙන සංශ්ඨානෙන ඵලකසදිසො දිස්සමානො ඛරභාවාභාවා ඵලකකිච්චං න කරොතීති “න සක්කා තං ගහෙත්වා ඵලකං වා ආසනං වා කාතු”න්ති ආභ. න තථා තිට්ඨතීති නිච්චාදිකා න භොතීති අත්ථො, තණ්හාදිට්ඨිහි වා නිච්චාදිග්ගහණවසෙන උජ්ජාදාදිඅනන්තරං භිජ්ජනතො ගහිතාකාරා හුත්වා න තිට්ඨතීති අත්ථො. කොට්ඨසතසහස්සසඬ්ඛ්‍යාති ඉදං න ගණනපරිච්ඡෙදදස්සනං, බහුභාවදස්සනමෙව පනෙනං දට්ඨබ්බං. උදකජල්ලකන්ති උදකලසිකං. යථා උදකතලෙ බින්දුනිපාතජනිතො වාතො උදකජල්ලකං සඬ්ඛ්‍යාසිත්වා පුටං කත්වා පුජ්ජුළං නාම කරොති, එවං වත්ථුමිහි ආරම්මණාපාඨගමනජනිතො එස්සො අනුපච්ඡන්තං කිලෙසජල්ලං සහකාරීපච්චයන්තරභාවෙන සඬ්ඛ්‍යාසිත්වා වෙදනං නාම කරොති. ඉදඤ්ච කිලෙසෙහි මූලකාරණභූතෙහි ආරම්මණස්සාදනභූතෙහි ච නිබ්බන්තං වට්ටගතවෙදනං සන්ධාය චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදෙන වා චත්තාරො පච්චයා චුත්තා, ඌනෙහිපි පන උජ්ජජ්ජතෙව.

නානාලක්ඛණොති වණ්ණගන්ධරසඵස්සාදිහි නානාසභාවො. මායාය දස්සිතං රූපං “මායා”ති ආභ. පඤ්චපි උපාදානක්ඛන්ධා අසුභාදිසභාවා එව කිලෙසාසුචිවත්ථුභාවාදිතොති අසුභාදිතො දට්ඨබ්බා එව. තථාපි කත්ථවි කොචි විසෙසො සුඛග්ගහණීයො භොතීති ආභ “විසෙසකො වා”තිආදි. තත්ථ චත්තාරො සතිපට්ඨානා චතුර්වල්ලාසජ්ජභානකරාති තෙසං ගොචරභාවෙන රූපක්ඛන්ධාදීසු අසුභාදිවසෙන දට්ඨබ්බතා චුත්තා.

බන්ධෙහි න විහඤ්ඤති පරිච්චිතසභාවත්තා. විපස්සකොපි හි තෙසං විපත්තියං න දුක්ඛමාපජ්ජති, බිණාසවෙසු පන චත්තබ්බමෙව නත්ථි. තෙ හි ආයතිමිපි

බන්ධෙනි න බාධියන්තීති. කබලිකාරාහාරං පරිජානාතීති “ආහාරසමුදයා රූපසමුදයෝ”ති (සං. නි. 3.56-57) වුත්තත්තා අප්ඤ්ඤානිකරූපෙ ඡන්දරාගං පජහන්තො තස්ස සමුදයභූතෙ කබලිකාරාහාරෙපි ඡන්දරාගං පජහතීති අත්ථො, අයං පහානපරිඤ්ඤා. අප්ඤ්ඤානිකරූපං පන පරිග්ගණ්හන්තො තස්ස පච්චයභූතං කබලිකාරාහාරමපි පරිග්ගණ්හාතීති ඤාතපරිඤ්ඤා. තස්ස ච උදයවයානුපස්සි හොතීති තීරණපරිඤ්ඤා ච යොජෙතබ්බං. කාමරාගභූතං අභිජ්ඣං සන්ධාය “අභිජ්ඣාකායගන්ථ”න්ති ආහ. අසුභානුපස්සනාය හි කාමරාගජපහානං හොතීති. කාමරාගමුඛෙන වා සබ්බලොභජපහානං වදති. “එස්සපච්චයා වෙදනා”ති වුත්තත්තා ආහාරපරිජානනෙ වුත්තනයෙන එස්සපරිජානනඤ්ච යොජෙතබ්බං.

සුඛත්ථමෙව භවපත්ථනා හොතීති වෙදනාය තණ්හං පජහන්තො භවොසං උත්තරති. සබ්බං වෙදනං දුක්ඛතො පස්සන්තො අත්තතො පරෙන අපුබ්බං දුක්ඛං උප්පාදිතං, සුඛං වා විනාසිතං න පස්සති, තතො “අනත්ථං මෙ අවරී”තිආදිආසාතවත්ථුප්පහානතො බ්‍යාපාදකායගන්ථං භින්දති. “සුඛබ්‍රුලෙ සුගතිභවෙ සුද්ධි”ති ගහෙත්වා ගොසිලගොවතාදිහි සුද්ධිං පරාමසන්තො සුඛපත්ථනාවසෙතෙව පරාමසතීති වෙදනාය තණ්හං පජහන්තො සීලබ්බතුපාදානං න උපාදියති. මනොසඤ්චෙනනා සඬබ්බරක්ඛන්ධොව, සඤ්ඤා පන තංසම්පයුත්තාති සඤ්ඤාසඬබ්බරෙ අනත්තතො පස්සන්තො මනොසඤ්චෙනනාය ඡන්දරාගං පජහති එව, තඤ්ච පරිග්ගණ්හාති තීරෙති වාති “සඤ්ඤං සඬබ්බරෙ...පෙ.... පරිජානාතී”ති වුත්තං.

අවිජ්ජාය විඤ්ඤාණෙ සනග්ගහණං හොතීති සනවිනිබ්බොගං කත්වා තං අනිච්චතො පස්සන්තො අවිජ්ජොසං උත්තරති. මොහබලෙනෙව සීලබ්බතපරාමාසං හොතීති තං පජහන්තො සීලබ්බතපරාමාසකායගන්ථං භින්දති.

“යඤ්ච බො එතං, භික්ඛවෙ, වුච්චති චිත්තං ඉතිපි මනො ඉතිපි විඤ්ඤාණං ඉතිපි, තත්‍රාස්සුතවා පුථුජ්ජනො නාලං නිබ්බන්දිතුං, නාලං විරජ්ජිතුං, නාලං විමුච්චිතුං. තං කිස්ස හෙතු? දීඝරත්තංහෙතං, භික්ඛවෙ, අස්සුතවතො පුථුජ්ජනස්ස අප්ඤ්ඤාසිතං මමාසිතං පරාමට්ඨං ‘එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා’”ති (සං. නි. 2.61) –

වචනතො විඤ්ඤාණං නිච්චතො පස්සන්තො දිට්ඨුපාදානං උපාදියතීති අනිච්චතො පස්සන්තො තං න උපාදියතීති.

කමාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තහාජනියවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මහාජනියවණ්ණනා

34. එවං යා එකවිධාදිනා චුත්තවෙදනානං භූමිවසෙන ජාතිතබ්බතා, තං වත්වා පුන සම්පයුත්තතො දස්සිතතාදිජාතිතබ්බප්පකාරං වත්තුමාහ “අපිවා”තිආදි. අට්ඨවිධෙන තත්ථාති තත්ථ-සද්දස්ස සත්තවිධහෙදෙනෙව යොජනා ඡබ්බිධහෙදෙන යොජනාය සති අට්ඨවිධත්තාභාවතො.

පුරුෂත්ථමෙව චුත්තොති දසවිධතාපුරුෂත්ථමෙව චුත්තො, න නවවිධහෙදෙ විය නයදානත්ථං. කස්මා? තත්ථ නයස්ස දිත්තත්තා. හින්දිතබ්බස්ස හි හෙදනං නයදානං, තඤ්ච තත්ථ කතන්ති. යථා ව කුසලත්තිකො, එවං “කායසම්ඵස්සජා වෙදනා අත්ථි සුඛා, අත්ථි දුක්ඛා”ති ඉදම්පි පුරුෂත්ථමෙවාති දීපිතං හොති අට්ඨවිධහෙදෙ නයස්ස දිත්තත්තා.

පුබ්බෙ ගහිතතො අඤ්ඤස්ස ගහණං වඩ්ඪනං ගහණවඩ්ඪනවසෙන, න පුරිමගහිතෙ ධීතෙ අඤ්ඤපවයවසෙන. වඩ්ඪන-සද්දො වා ඡෙදනත්ථො කෙසවඩ්ඪනාදිසු වියාති පුබ්බෙ ගහිතස්ස අග්ගහණං ඡින්දනං වඩ්ඪනං, දුකතිකානං උභයෙසං වඩ්ඪනං උභයවඩ්ඪනං, උභයතො වා පවත්තං වඩ්ඪනං උභයවඩ්ඪනං, තදෙව උභතොවඩ්ඪනකං, තෙන නයනීහරණං උභතොවඩ්ඪනකනීභාරො. වඩ්ඪනකනතයො වා වඩ්ඪනකනීභාරො, උභයතො පවත්තො වඩ්ඪනකනීභාරො උභතොවඩ්ඪනකනීභාරො. තත්ථ දුක්ඛුලකතිකමුලකඋභතොවඩ්ඪනකෙසු දුට්ඨතිවිධහෙදානංයෙව හි විසෙසො. අඤ්ඤෙ හෙදා අවිසිට්ඨා, තථාපි පඤ්ඤාප්පහෙදජනනත්ථං ධම්මවිතක්කෙන ඤාතිවිතක්කාදිනිරත්ථකවිතක්කනිවාරණත්ථං ඉමඤ්ච පාළිං විතක්කෙන්තස්ස ධම්මුපසංහිතපාමොජ්ජජනනත්ථං එකෙකස්ස වාරස්ස ගහිතස්ස නියානාමුඛභාවතො ව දුට්ඨතිවිධහෙදනානත්තවසෙන ඉතරෙපි හෙදා චුත්තාති වෙදිතබ්බා අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛෙසු එකස්ස විසෙසෙන ඉතරෙසම්පි විසිට්ඨභාවතො. න කෙවලං එකවිධොව, අථ ඛො දුට්ඨො ව. න ව එකදුට්ඨොව, අථ ඛො තිට්ඨොපි. නාපි එක...පෙ.... නවවිධොව, අථ ඛො දසවිධොපිති හි එවඤ්ච තෙ හෙදා අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛා, තස්මා එකො හෙදො විසිට්ඨො අත්තනා අපෙක්ඛියමානෙ, අත්තනාඤ්ච අපෙක්ඛමානෙ අඤ්ඤහෙදෙ විසෙසෙතීති තස්ස වසෙන තෙපි වත්තබ්බතං අරහන්තීති චුත්තාති දට්ඨබ්බා.

සත්තවිධෙනාතිආදයො අඤ්ඤප්පහෙදනිරපෙක්ඛා කෙවලං බහුප්පකාරතාදස්සනත්ථං චුත්තාති සබ්බෙහි තෙහි පකාරෙහි “බහුවිධෙන වෙදනාක්ඛන්ධං දස්සෙසි”ති චුත්තං. මහාවිසයො රාජා විය සවිසයෙ භගවාපි මහාවිසයතාය අප්පට්ඨතො යථා යථා ඉච්ඡති, තථා තථා දෙසෙතුං සක්කොති සබ්බඤ්ඤානාවරණඤාණයොගතොති අත්ථො. දුකෙ වත්වා තිකා චුත්තාති තිකා දුකෙසු පක්ඛිත්තාති යුත්තං, දුකා පන කථං තිකෙසු පක්ඛිත්තාති? පරතො චුත්තෙපි තස්මිං තස්මිං තිකෙ අපෙක්ඛකාපෙක්ඛිතබ්බවසෙන දුකානං යොජිතත්තා.

කිරියමනොධාතු ආවජ්ජනවසෙන ලබ්භතීති චුත්තං, ආවජ්ජනා පන චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා න හොති. න හි සමානවීරියං පච්ඡිමො ධම්මො පුරිමස්ස

කොව් පව්වයො හොති. යෙ ව වදන්ති “ආවජ්ජනවෙදනාව චක්ඛුසඤ්චිට්තාය උප්පන්නත්තා එවං චුත්තා”ති, තඤ්ච න යුත්තං. න හි “චක්ඛුරුපපට්ඨානො චක්ඛුසම්ඵස්සො”ති කත්ථවි සුත්තෙ වා අට්ඨකථායං වා චුත්තං. යදි සො ව චක්ඛුසම්ඵස්සො සියා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණසහජාතාපි වෙදනා චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාති සා ඉධ අට්ඨකථායං න වජ්ජෙතඛ්ඛා සියා. පාළියඤ්ච “චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා වෙදනා අත්ථි අබ්‍යාකතා”ති එත්ථ සඬගහිතත්තා පුන “චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා”ති න වත්තඛ්ඛං සියාති. අයං පනෙත්ථාධිප්පායො – ආවජ්ජනවෙදනං විනා චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස උප්පත්ති නත්ථිති තදුප්පාදිකා සා තප්පයොජනත්තා පරියායෙන චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාති වත්තුං යුත්තාති, නිප්පරියායෙන පන චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස පරතොව වෙදනා ලබ්භන්ති.

වතුත්තිංසවිත්තුප්පාදවසෙනාති එත්ථ රූපාරූපාවචරානං අග්ගහණං තෙසං සයමෙව මනොද්වාරභූතත්තා. සබ්බභවඬගමනො හි මනොද්වාරං, චුතිපට්ඨන්ධියො ච තතො අනඤ්ඤාති. ඉමස්මිං පන වතුච්ඡිතිවිධහෙදෙ චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාදිකුසලාදීනං සමානවිථියං ලබ්භමානතා අට්ඨකථායං චුත්තා, පාළියං පන එකුනච්ඡිතිවතුච්ඡිතිකා සඬබ්භිත්ථා ආගතාති “චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා වෙදනාක්ඛන්ධො අත්ථි අනුපාදින්නඅනුපාදානියො අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකො අවිතක්කඅවිචාරො”තිආදිනා නානාවිථිගතානං ලබ්භමානතාය චුත්තත්තා කුසලත්තිකස්සපි නානාවිථියං ලබ්භමානතා යොජෙතඛ්ඛා. අට්ඨකථායං පන සමානවිථියං චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාදිකතා එකන්තිකාති කත්ථා එත්ථ ලබ්භමානතා දස්සිතා, න පන අසමානවිථියං ලබ්භමානතා පටික්ඛිත්තා. තෙනෙව “තානි සත්තවිධාදීසු යත්ථ කත්ථවි යත්ථා කථෙතුං වට්ඨන්ති”ති ආහ. න හි සමානවිථියංයෙව උපනිස්සයකොට්ඨමතික්කමභාවනාහි ලබ්භමානතා හොති. තිධාපි ච ලබ්භමානතං සන්ධාය “යත්ථ කත්ථවි යත්ථා කථෙතුං වට්ඨන්ති”ති චුච්චති.

එතානීති යථාදස්සිතාති කුසලාදීනි විත්තානි වදති, වෙදනානිද්දෙසෙපි ච එතස්මිං පුබ්බඬගමස්ස විත්තස්ස වසෙන කථෙතුං සුඛන්ති විත්තසම්ඛන්ධො කතො. තෙනෙව පන විත්තානි සත්තවිධහෙදෙ තිකභූමිවසෙන, වතුච්ඡිතිවිධහෙදෙ ද්වාරතිකවසෙන, තිංසවිධහෙදෙ ද්වාරභූමිවසෙන, බහුවිධහෙදෙ ද්වාරතිකභූමිවසෙන දීපිතානීති “තෙසු යත්ථ කත්ථවි යත්ථා කථෙතුං වට්ඨන්ති”ති චුත්තං. කුසලාදීනං දීපනා කාමාවචරාදිභූමිවසෙන කාතඛ්ඛා, තා ච භූමියො තිංසවිධහෙදෙ සයමෙවාගතා, න ච සත්තවිධහෙදෙ විය ද්වාරං අනාමට්ඨං, අතිබ්‍යාත්තා ච එත්ථ සමානාසමානවිථිසු ලබ්භමානතාති තිංසවිධෙ...පෙ.... සුඛදීපනානි හොන්ති”ති චුත්තං. කස්මා පන තිංසවිධස්මිංයෙව යත්ථා දීපයිංසු, නනු ද්වාරතිකභූමීනං ආමට්ඨත්තා බහුවිධහෙදෙ යත්ථා දීපෙතඛ්ඛානීති? න, දීපෙතඛ්ඛට්ඨානාතික්කමතො. සත්තවිධහෙදො හි ද්වාරස්ස අනාමට්ඨත්තා දීපනාය අට්ඨානං, වතුච්ඡිතිවිධහෙදෙ ආමට්ඨද්වාරතිකා න භූමියො අපෙක්ඛිත්ථා යපිතා, තිංසවිධහෙදෙ ආමට්ඨද්වාරභූමියො චුත්තා. යෙ ච යපිතා, තෙ චෙත්ථ තිකා

අපෙක්ඛිතබ්බරහිතා කෙවලං භූමිහි සහ දීපෙනබ්බාව. තෙනෙදං දීපනාය යානං,
තදතික්කමෙ පන යානාතික්කමො හොතිති.

උපනිස්සයකොටියාති එත්ථ “සද්ධං උපනිස්සාය දානං දෙනි” තිආදිනා (පටියා.
1.1.423) නානාවිථියං පකතුපනිස්සයො චුත්තොති එකවිථියං කුසලාදීනං
චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො තදභාවෙ අභාවතො ජාති විය ජරාමරණස්ස
උපනිස්සයලෙසෙන පව්වයොති වත්තුං යුජ්ජෙය්‍ය, ඉධ පන
“කසිණරූපදස්සනහෙතුඋප්පන්නා පරිකම්මාදිවෙදනා චක්ඛුසම්ඵස්සපව්වයා” ති
චක්ඛති, තස්මා නානාවිථියං ගතාති එතාති විත්තාති චක්ඛුසම්ඵස්සපව්වයා
ලබ්භමානානීති න උපනිස්සයලෙසො උපනිස්සයකොටි, බලවබලවානං පන
පරිකම්මාදීනං උපනිස්සයානං සබ්බෙසං ආදිභූතො උපනිස්සයො උපනිස්සයකොටි.
“වාලකොටි න පඤ්ඤායති” තිආදිසු විය හි ආදි, අවයවො වා කොටි.
කසිණරූපදස්සනතො පභුති ව කාමාවචරකුසලාදීනං වෙදනානං උපනිස්සයො
පවත්තොති තං දස්සනං උපනිස්සයකොටි. පරිකම්මාදීනි විය වා න
බලවඋපනිස්සයො දස්සනන්ති තස්ස උපනිස්සයන්තභාවෙන උපනිස්සයකොටිතා
චුත්තා. සානාදිද්වාරෙසු තීසු උපනිස්සයකොටියා ලබ්භමානත්තභාවං වදන්තො ඉධ
සමානවිථි න ගහිතාති දීපෙති. දස්සනසවනාති විය හි කසිණපරිකම්මාදීනං
සායනාදීනි උපනිස්සයා න හොන්තිති තදලාභො දීපිතොති. යදිපි වායොකසිණං
ඵසිත්වාපි ගහෙතබ්බං, පුරිමෙන පන සවනෙන විනා තං ඵසනං සයමෙව
මූලුපනිස්සයො යෙභුයෙයන න හොතිති තස්ස උපනිස්සයකොටිතා න චුත්තා.

අප්ඤ්ඤාසයෙන සම්පත්තිගතො අප්ඤ්ඤාසයසම්පන්නො, සම්පන්නප්ඤ්ඤාසයොති
චුත්තං හොති. චත්තප්පට්චත්තන්ති බුද්දකඤ්ඤෙව මහන්තඤ්ඤෙව චත්තං, පුබ්බෙ වා
කතං චත්තං, පච්ඡා කතං පට්චත්තං. එවං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණන්ති ආදිමිහි උප්පන්නං
ආහ, තතො පරං උප්පන්නානිපි පන
කසිණරූපදස්සනකල්‍යාණමිත්තදස්සනසංවෙගචත්ථුදස්සනාදීනි උපනිස්සයපව්වයා
හොන්තියෙවාති. තෙන තදුපනිස්සයං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණං දස්සෙතිති වෙදිතබ්බං.

යථාභූතසභාවාදස්සනං අසමපෙක්ඛනා. “අස්මි” ති රූපාදිසු විනිබන්ධස්ස.
සභාවන්තරාමසනවසෙන පරාමට්ඨස්ස, පරාමට්ඨවතොති අත්ථො.
ආරම්මණාධිගහණවසෙන අනු අනු උප්පජ්ජනධම්මතාය ථීරභාවකිලෙසස්ස
ථාමගතස්ස, අප්පහීනකාමරාගාදිකස්ස වා. පරිග්ගහෙ ඨිතොති විමංසාය ඨිතො.
එත්ථ ව අසමපෙක්ඛනායාතිආදිනා මොහාදීනං කිච්චෙන පාකට්ඨෙන තෙසං
උප්පත්තිවසෙන විචාරණා දට්ඨබ්බා. රූපදස්සනෙන
උප්පන්නකිලෙසසමතික්කමවසෙන පවත්තා රූපදස්සනහෙතුකා හොතිති
“චක්ඛුසම්ඵස්සපව්වයා නාම ජාතා” ති ආහ. එත්ථ ව චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස
චතුභූමිකවෙදනාය උපනිස්සයභාවො එව පකාරන්තරෙන කථිතො, තථා
“භාවනාවසෙනා” ති එත්ථ ව.

කලාපසම්මසනෙන තිණි ලක්ඛණානි ආරොපෙත්වා

උදයබ්බයානුපස්සනාදිකාය විපස්සනාපටිපාටියා ආදිමහි රූපාරම්මණපරිග්ගහෙන රූපාරම්මණං සම්මසිත්වා, තංමුලකං වා සබ්බං සම්මසනං ආදිභූතෙ රූපාරම්මණෙ පවත්තතීති කත්වා ආහ “රූපාරම්මණං සම්මසිත්වා”ති. එත්ථ ව නාමරූපපරිග්ගහාදි සබ්බං සම්මසනං භාවනානි වෙදිතබ්බා. රූපාරම්මණං සම්මසිත්වානි ව යථාචුත්තවක්ඛුච්ඤාඤාණස්ස ආරම්මණභූතං රූපාරම්මණං චුත්තං, න යං කිඤ්චි. ආරම්මණෙන හි වක්ඛුසම්ඵස්සං දස්සෙතීති. එවං “රූපාරම්මණෙ උප්පන්නං කිලෙස”න්ති එත්ථාපි වෙදිතබ්බං.

ඉදං ඵොට්ඨබ්බං කිංනිස්සිතන්ති වක්ඛුද්වාරෙ විය යොජනාය යථාසම්භවං ආපොධාතුයා අඤ්ඤාමඤ්ඤස්ස ව වසෙන මහාභූතනිස්සිතතා යොජෙතබ්බා.

ජාති...පෙ.... බලවපච්චයො හොතීති යථාචුත්තානං භයතො දිස්සමානානං ජාතිආදීනං බලවපච්චයභාවෙන තෙසං භයතො දස්සනෙන සහජාතස්ස මනොසම්ඵස්සස්ස, තස්ස වා දස්සනස්ස ද්වාරභූතස්ස භවභිගමනොසම්ඵස්සස්ස බලවපච්චයභාවං දස්සෙති.

ධම්මාරම්මණෙන න පුබ්බෙ චුත්තෙ ජාතිආදිආරම්මණෙව, අථ බො සබ්බස්මි. රාගාදිවත්ථුභූතෙ ධම්මාරම්මණෙ. වත්ථුනිස්සිතන්ති එත්ථ වෙදනාදිසඛිබ්බාතස්ස ධම්මාරම්මණකදෙසස්ස පරිග්ගහමුඛෙන ධම්මාරම්මණපරිග්ගහං දස්සෙති.

මනොසම්ඵස්සොති විඤ්ඤාණං සම්ඵස්සස්ස කාරණභාවෙන ගහිතං, තදෙව අත්තතො ඵලස්සෙව ඵලභාවෙන වත්තුං න යුත්තං කාරණඵලසඛිකරභාවෙන සොතුනං සම්මොහජනකත්තානි ආහ “න හි සක්කා විඤ්ඤාණං මනොසම්ඵස්සජන්ති නිද්දිසිතු”න්ති, න පන විඤ්ඤාණස්ස මනොසම්ඵස්සෙන සහජාතභාවස්ස අභාවා. යස්මා වා යථා “තිණිණං සඛිගති ඵස්සො”ති (ම. නි. 1.204; 3.420, 425-426; සං. නි. 4.60) වචනතො ඉන්ද්‍රියවිසයා විය විඤ්ඤාණම්පි ඵස්සස්ස විසෙසපච්චයො, න තථා ඵස්සො විඤ්ඤාණස්ස, තස්මා ඉන්ද්‍රියවිසයා විය විඤ්ඤාණම්පි වක්ඛුසම්ඵස්සජාදිවචනං න අරහතීති වක්ඛුසම්ඵස්සජාදිභාවො න කතොති වෙදිතබ්බො.

අභිධම්මභාජනියවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

150. විත්තුප්පාදරූපවසෙන තං තං සමුදායං එකෙකං ධම්මං කත්වා “පඤ්චපණ්ණාස කාමාවචරධම්මෙ”ති ආහ. රජ්ජන්තස්සාතිආදීසු රාගාදයො ඡසු ද්වාරෙසු සීලාදයො ව පඤ්ච සංවරා යථාසම්භවං යොජෙතබ්බා, සම්මසනං පන මනොද්වාරෙ එව. රූපාරූපාවචරධම්මෙසු අභිජ්ඣාදොමනස්සාදිඋප්පත්ති අත්ථිති තතො සතිසංවරො ඤාණවීරියසංවරා ව යථායොගං යොජෙතබ්බා.

පරිග්‍රහවචනෙන් සම්මසනපව්වෙක්කොනි සභිගණ්භාති. තෙයෙව්නි චත්තාරො
බන්ධා වුත්තා.

සමානෙ දෙසිතබ්බෙ දෙසනාමත්තස්ස පරිවට්ටනං පරිවට්ටො. තිසුපි
පරිවට්ටෙසු කත්ථවි කිඤ්චි උභං අධිකං වා නත්ථිති කත්වා ආහ “එකොව
පරිවෛෂදො”ති.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බන්ධවිභව්වගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ආයතනවිභව්වගො

1. සුත්තන්තභාෂනීයවණ්ණනා

152. විසෙසකොති ආයතන-සද්දත්ථො විය අසාධාරණතො
චක්ඛාදිසද්දත්ථතොති අත්ථො. අස්සාදෙතීති චක්ඛති-සද්දො “මධුං චක්ඛති
බ්‍යඤ්ජනං චක්ඛති”ති රසසායනත්ථො අත්ථිති තස්ස වසෙන අත්ථං වදති. “චක්ඛුං
බො, මාගණ්ඨිය, රූපාරාමං රූපරතං රූපසම්මුදිත”න්ති (ම. නි. 2.209) වචනතො
චක්ඛු රූපං අස්සාදෙති. සතිපි සොතාදිතං සද්දාරම්මණාදිරතිභාවෙ නිරුළුභත්තා
චක්ඛුම්භියෙව චක්ඛු-සද්දො පවත්තති පදුමාදීසු පඬිකජාදිසද්දා වියාති දට්ඨබ්බං.
විභාවෙති වාති සද්දලක්ඛණසිද්ධස්ස චක්ඛති-සද්දස්ස වසෙන අත්ථං වදති.
චක්ඛතීති හි ආචික්ඛති, අභිබ්‍යත්තං වදතීති අත්ථො. නයනස්ස ච වදන්තස්ස විය
සම්මවිසම්මවිභාවනමෙව ආචික්ඛනන්ති කත්වා ආහ “විභාවෙති වාති අත්ථො”ති.
අනෙකත්ථත්තා වා ධාතුනං විභාවනත්ථතා චක්ඛු-සද්දස්ස දට්ඨබ්බො.
රත්තදුට්ඨාදිකාලෙසු කකණ්ටකරූපං විය උද්දරූපං විය ච වණ්ණවිකාරං
ආපජ්ජමානං රූපං හදයභිගතභාවං රූපයති රූපමිව පකාසං කරොති, සවිග්ගහමිව
කත්වා දස්සෙතීති අත්ථො. විත්ථාරණං වා රූප-සද්දස්ස අත්ථො, විත්ථාරණඤ්ච
පකාසනමෙවාති ආහ “පකාසෙතී”ති. අනෙකත්ථත්තා වා ධාතුනං
පකාසනත්ථොයෙව රූප-සද්දො දට්ඨබ්බො, වණ්ණවාචකස්ස රූප-සද්දස්ස
රූපයතීති නිබ්බවනං, රූපවාචකස්ස රූප්පතීති අයං විසෙසො.

උදාහරියතීති වුවචතීති-අත්ථෙව වචනමෙව ගහිතං සියා, න ච වචන-සද්දොයෙව
එත්ථ සද්දො, අථ බො සබ්බොපි සොතවිඤ්ඤෙය්‍යාති සජ්ජතීති සකෙහි
පව්වයෙහි සජ්ජියති සොතවිඤ්ඤෙය්‍යභාවං ගමීයතීති අත්ථො. සුවයතීති අත්තනො
චත්ථුං ගන්ධවසෙන අපාකටං “ඉදං සුගන්ධං දුග්ගන්ධ”න්ති පකාසෙති,
පට්චිෂන්තං වා පුජ්ජාදිචත්ථුං “එත්ථ පුජ්ජං අත්ථි වම්පකාදි, එලමත්ථි අම්බාදී”ති
පෙසුඤ්ඤං කරොන්තං විය භොතීති අත්ථො. රසග්ගහණමූලකත්තා
ආහාරජ්ඣේදානරණස්ස ජීවිතභෙතුම්භි ආහාරරසෙ නින්තනාය ජීවිතං අවිභායතීති
ජීවිතා වුත්තා නිරුත්තිලක්ඛණෙන. කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයොති විසෙසෙන

කායො වුත්තො අනුත්තරියහෙතුභාවං අනාගච්ඡන්තෙසු
 කාමරාගනිදානකම්මජනිතෙසු කාමරාගස්ස ච විසෙසපච්චයෙසු සානජිවිහාකායෙසු
 කායස්ස විසෙසතරසාසවපච්චයත්තා. තෙන හි චොට්ඨබ්බං අස්සාදෙන්තා සත්තා
 මෙටුනම්පි සෙවන්ති. උප්පත්තිදෙසොති උප්පත්තිකාරණන්ති අත්ථො.
 කායින්ද්‍රියවත්ථුකා චා වත්තාරො ඛන්ධා බලවකාමාසවාදිහෙතුභාවතො විසෙසෙන
 “සාසවා”ති වුත්තා, තෙසං උප්පජ්ජනට්ඨානන්ති අත්ථො. අත්තනො ලක්ඛණං
 ධාරයන්තීති යෙ විසෙසලක්ඛණෙන ආයතනසද්දපරා වත්තබ්බා, තෙ වක්ඛාදයො
 තථා වුත්තාති අඤ්ඤෙ මනොගොචරභූතා ධම්මා සාමඤ්ඤලක්ඛණෙනෙව
 එකායතනත්තං උපනෙත්වා වුත්තා. ඔළාරිකවත්ථාරම්මණමනනසඬ්ඛාතෙහි
 විසයවිසයිභාවෙහි පුරිමානි පාකටානීති තථා අපාකටා ච අඤ්ඤෙ මනොගොචරා න
 අත්තනො සභාවං න ධාරෙන්තීති ඉමස්සත්ථස්ස දීපනත්ථො ධම්ම-සද්දොති.

වායමන්තීති අත්තනො කිච්චං කරොන්තිච්චෙව අත්ථො. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථෙ
 ආයතන්ති එත්ථාති ආයතනන්ති අධිකරණත්ථො ආයතන-සද්දො, දුතියතතියෙසු
 කත්තුඅත්ථො. තෙ වාති චිත්තචෙතසිකධම්මෙ. තෙ හි තංතංද්වාරාරම්මණෙසු
 ආයන්ති ආගච්ඡන්ති පවත්තන්තීති ආයාති. චිත්ථාරෙන්තීති පුබ්බෙ අනුප්පන්නත්තා
 ලීනානි අපාකටානි පුබ්බන්තතො උද්ධං පසාරෙන්ති පාකටානි කරොන්ති
 උප්පාදෙන්තීති අත්ථො.

රුළුභීවසෙන ආයතන-සද්දස්සත්ථං වත්තුං “අපිවා”තිආදි ආරද්ධං. තං
 නිස්සිතත්තාති එත්ථ මනො මනොවිඤ්ඤාණාදීනං චිත්තචෙතසිකානං
 නිස්සයපච්චයො න හොතීති තස්ස නෙසං ද්වාරභාවො නිස්සයභාවොති දට්ඨබ්බො.
 අත්ථතොති වචනත්ථතො, න වචනීයත්ථතො. වචනත්ථො හෙත්ථ වුත්තො
 “වක්ඛති”තිආදිනා, න වචනීයත්ථො “යං වක්ඛු වතුන්තං මහාභූතානං උපාදාය
 පසාදො”තිආදිනා (ධ. ස. 597) වියාති.

තාවත්ථතොති අනුනාධිකභාවං දස්සෙති. තත්ථ ද්වාදසායතනවිනිමුත්තස්ස
 කස්සචි ධම්මස්ස අභාවා අධිකභාවතො චොදනා නත්ථී, සලක්ඛණධාරණං පන
 සබ්බෙසං සාමඤ්ඤලක්ඛණන්ති උනවොදනා සම්භවතීති දස්සෙන්නො ආහ
 “වක්ඛාදයොපි හි”තිආදි. අසාධාරණන්ති වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං අසාධාරණං. සතිපි
 අසාධාරණාරම්මණභාවෙ වක්ඛාදීනං ද්වාරභාවෙන ගහිතත්තා ධම්මායතනෙ
 අග්ගහණං දට්ඨබ්බං. ද්වාරාරම්මණභාවෙහි චා අසාධාරණතං සන්ධාය
 “අසාධාරණ”න්ති වුත්තං.

යෙභුයාසහුප්පත්තිආදිහි උප්පත්තික්කමාදිඅයුත්ති යොජෙතබ්බා.
 අජ්ඣත්තිකෙසු හීති එතෙන අජ්ඣත්තිකභාවෙන විසයිභාවෙන ච අජ්ඣත්තිකානං
 පයමං දෙසෙතබ්බතං දස්සෙති. තෙසු හි පයමං දෙසෙතබ්බෙසු පාකටත්තා පයමතරං
 වක්ඛායතනං දෙසිතන්ති. තතො සානායතනාදීනීති එත්ථ බහුපකාරත්තභාවෙන
 වක්ඛුසොතෙහි පුරිමතරං අදෙසෙතබ්බාති සහ වත්තුං අසක්කුණෙයාත්තා එතෙන
 කමෙන දෙසෙතබ්බානීති සානාදික්කමෙන දෙසිතානීති අධිප්පායො. අඤ්ඤොපි හි

දෙසිනෙසු න න සක්කා වොදෙනුං, න ව සක්කා සොධෙතබ්බානි න දෙසෙනුන්ති.
ගොවරො විසයො එතස්සාති ගොවරවිසයො, මනො. කස්ස පන ගොවරො එතස්ස
විසයොති? වක්ඛාදීනං පඤ්චන්තමිපි. විඤ්ඤාණුප්පත්තිකාරණවචන්ටානතොති
එතෙන ව වක්ඛාදිඅනන්තරං රූපාදිවචනස්ස කාරණමාහ.

පච්චයහෙදො කම්මාදිහෙදො. නිරයාදිකො අපදාදිගතිනානාකරණඤ්ච
ගතිහෙදො. හත්ථිඅස්සාදිකො බත්තියාදිකො ව නිකායහෙදො.
තංතංසත්තසන්තානහෙදො පුග්ගලහෙදො. යා ව වක්ඛාදීනං වත්ථුනං
අනන්තහෙදතා වුත්තා, සොයෙව හදයවත්ථුස්ස ව හෙදො හොති. තතො
මනායතනස්ස අනන්තප්පහෙදතා යොජෙතබ්බා දුක්ඛාපටිපදාදිතො
ආරම්මණාධිපතිආදිහෙදතො ව. ඉමස්මිං සුත්තන්තභාෂනීයෙ විපස්සනා වුත්තාති
විපස්සනුපගමනඤ්ච විඤ්ඤාණං ගහෙත්වා එකාසීතිහෙදතා මනායතනස්ස වුත්තා
නිද්දෙසවසෙන. නිලං නිලස්සෙව සභාගං, අඤ්ඤං විසභාගං, එවං
කුසලසම්ප්‍රීට්ඨානාදිහෙදෙසු යොජෙතබ්බං. තෙභුමකධම්මාරම්මණවසෙනාති පුබ්බෙ
වුත්තං වක්ඛාදිවජ්ජං ධම්මාරම්මණං සන්ධාය වුත්තං.

සපරිප්ඵන්දකිරියාවසෙන ඊහනං ඊහා. චිත්තනවසෙන බ්‍යාපාරකරණං
බ්‍යාපාරො. තත්ථ බ්‍යාපාරං දස්සෙන්නො ආහ “න හි වක්ඛු රූපාදීනං එවං
හොති”ති. ඊහං දස්සෙන්නො ආහ “න ව තානී”තිආදි. උභයමිපි පන ඊහා ව හොති
බ්‍යාපාරො චාති උප්පටිපාටිවචනං. ධම්මතාවාති සභාවොච, කාරණසමත්ථතා වා.
ඊහාබ්‍යාපාරරහිතානං ද්වාරාදිභාවො ධම්මතා. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථෙ යන්ති එතස්ස
යස්මාති අත්ථො. පුරිමස්මිං සම්භවනවිසෙසනං යං-සද්දො. “සුඤ්ඤො ගාමොති
බො, හික්ඛෙව, ඡන්තෙනං අජ්ඣත්තිකානං ආයතනානං අධිවචන”න්ති (සං. නි.
4.238) වචනතො සුඤ්ඤගාමො විය දට්ඨබ්බානි. අන්තපානසමොභිතන්ති ගහිතෙ
සුඤ්ඤගාමෙ යඤ්ඤදෙව භාෂනං පරාමසීයති, තං තං රිත්තකංයෙව පරාමසීයති,
එවං දුචාදිභාවෙන ගහිතාති උපපරික්ඛියමානාති රිත්තකානෙව එතාති දිස්සන්තීති.
වක්ඛාදිද්වාරෙසු අභිජ්ඣාදොමනස්සුප්පාදකභාවෙන රූපාදීනි වක්ඛාදීනං
අභිසාතකානීති වුත්තාති. අභිසුසුමාරපක්ඛිකුක්කුරසිඨිගාලමක්කටා ජ පාණකා.
විසමබ්බිලාකාසගාමසුසානවනාති තෙසං ගොවරා. තත්ථ විසමාදිඅජ්ඣාසයෙහි
වක්ඛාදීහි විසමභාවබ්බිලාකාසගාමසුසානසන්තිස්සිතසදිසුපාදින්නධම්මවනභාවෙහි
අභිරම්භත්තා රූපාදීනමිපි විසමාදිසදිසතා යොජෙතබ්බා.

හුත්වා අභාවට්ඨෙනාති ඉදං ඉතරෙසං චතුන්නං ආකාරානං සඨගහකත්තා විසුං
වුත්තං. හුත්වා අභාවාකාරො එව හි උප්පාදවයත්තාකාරාදයොති. තත්ථ හුත්වාති
එතෙන පුරිමන්තවිචිත්තතාපුබ්බකං මජ්ඣෙකං විජ්ජමානතං දස්සෙති, තං වත්වා
අභාවවචනෙන මජ්ඣෙකං විජ්ජමානතාපුබ්බකං, අපරන්තෙ අවිජ්ජමානතං, උභයෙනපි
සදා අභාවො අනිච්චලක්ඛණන්ති දස්සෙති. සභාවච්ඡහනං විපරිණාමො,
ජරාභඨගෙහි වා පරිවත්තනං, සන්තානවිකාරාපත්ති වා. සදා අභාවෙපි විරට්ඨානං
සීයාති තංනිවාරණත්ථං “තාවකාලිකතො”ති ආහ. උප්පාදවයඤ්ඤථත්තරහිතං

නිව්වං, න ඉතරථාති නිව්වපටික්ඛෙපතො අනිව්වං, නිව්වපටිපක්ඛතොති අධිජපායො.

ජාතිධම්මතාදීහි අනිට්ඨතා පටිපිළනං. පටිපිළනටියෙනාති ව යස්ස තං පවත්තති, තං පුග්ගලං පටිපිළනතො, සයං වා ජරාදීහි පටිපිළනත්තාති අත්ථො. පරිත්තට්ඨිතිකස්සපි අත්තතො විජ්ජමානක්ඛණෙ උප්පාදාදීහි අභිණ්භං සම්පටිපිළනත්තා “අභිණ්භසම්පටිපිළනතො”ති පුරිමං සාමඤ්ඤලක්ඛණං විසෙසෙත්වා වදති, පුග්ගලස්ස පිළනතො දුක්ඛමං. සුඛපටිපක්ඛභාවතො දුක්ඛං සුඛං පටික්ඛිපති නිවාරෙති, දුක්ඛවචනං වා අත්ථතො සුඛං පටික්ඛිපතීති ආහ “සුඛපටික්ඛෙපතො”ති.

නත්ථි එතස්ස වසවත්තනකො, නාපි ඉදං වසවත්තනකන්ති අවසවත්තනකං, අත්තතො පරස්මිං පරස්ස ව අත්තති වසවත්තනභාවො වා වසවත්තනකං, තං එතස්ස නත්ථිති අවසවත්තනකං, අවසවත්තනකස්ස අවසවත්තනකො වා අත්ථො සභාවො අවසවත්තනකටියො, ඉදඤ්ච සාමඤ්ඤලක්ඛණං. තෙනාති පරස්ස අත්තති වසවත්තනාකාරෙන සුඤ්ඤං. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථෙ සුඤ්ඤතොති එතස්සෙව විසෙසනං “අස්සාමිකතො”ති. අථ වා “යස්මා වා එතං...පෙ.... මා පාපුණාතු”ති එවං චිත්තයමානස්ස කස්සපි තිසු යානෙසු වසවත්තනභාවො නත්ථි, සුඤ්ඤං තං තෙන අත්තතොයෙව වසවත්තනාකාරෙනාති අත්ථො. න ඉදං කස්සපි කාමකාරියං, නාපි එතස්ස කිඤ්චි කාමකාරියං අත්ථිති අකාමකාරියං. එතෙන අවසවත්තනත්ථං විසෙසෙත්වා දස්සෙති.

විභවගති විනාසගමනං. සන්තතියං භවන්තරුජ්ජත්තියෙව භවසඬකන්තිගමනං. සන්තතියා යථාපවත්තාකාරවිජහනං පකතිභාවවිජහනං. “චක්ඛු අනිව්ව”න්ති චුත්තෙ චක්ඛුඅනිව්ව-සද්දානං එකත්ථත්තා අනිව්වනං සෙසධම්මානම්පි චක්ඛුභාවො ආපජ්ජතීති එතිස්සා වොදනාය නිවාරණත්ථං විසෙසසාමඤ්ඤලක්ඛණවාචකානඤ්ච සද්දානං එකදෙසසමුදායබොධනවිසෙසං දීපෙතුං “අපිවා”තිආදිමාහ.

කිං දස්සිතන්ති විපස්සනාවාරං කථෙන්නෙන කිං ලක්ඛණං දස්සිතන්ති අධිජපායො. “කතමා වානන්ද, අනත්තසඤ්ඤා? ඉධානන්ද, භික්ඛු අරඤ්ඤගතො වා රුක්ඛමුලගතො වා සුඤ්ඤාගාරගතො වා ඉති පටිසඤ්චික්ඛති ‘චක්ඛු අනත්තා’ති...පෙ.... ‘ධම්මා අනත්තා’ති. ඉති ඉමෙසු ඡසු අජ්ඣත්තිකබාහිරෙසු ආයතනෙසු අනත්තානුපස්සි විහරති”ති (අ. නි. 10.60) අවිසෙසෙසු ආයතනෙසු අනත්තානුපස්සනා චුත්තාති කාරණභූතානං චක්ඛාදීනං, ඵලභූතානඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං කාරණඵලමත්තතාය අනත්තතාය අනත්තලක්ඛණවිභාවනත්ථාය ආයතනදෙසනාති ආහ “ද්වාදසන්තං...පෙ.... අනත්තලක්ඛණ”න්ති. යදිපි අනිව්වදුක්ඛලක්ඛණාති එත්ථ දස්සිතාති, තෙහි ව අනත්තලක්ඛණමෙව විසෙසෙන දස්සිතන්ති අධිජපායො. චෙති වාති එත්ථ ඉති-සද්දො සමාපනත්ථො. ඉව්වස්සාති එත්ථ ඉති-සද්දො යථාසමාපිතස්ස

ආරොපෙනබ්බදොසස්ස නිදස්සනත්ථො. එවන්ති “චක්ඛු අත්තා”ති එවං වාදෙ සතීති අත්ථො. ඉච්චස්සාති වා ඉති-සද්දො “ඉති වදන්තස්සා”ති පරවාදිස්ස දොසලක්ඛණාකාරනිදස්සනත්ථො. එවන්ති දොසගමනප්පකාරනිදස්සනත්ථො. රූපෙ අත්තති “එවං මෙ රූපං හොතු”ති අත්තනියෙ විය සාමිනිද්දෙසාපත්තීති චෙ? න, “මම අත්තා”ති ගහිතත්තා. “මම අත්තා”ති හි ගහිතං රූපං වසවත්තිතාය “එවං මෙ හොතු”ති ඉච්ඡියමානඤ්ච තථෙව භවෙය්‍ය, ඉච්ඡතොපි හි තස්ස රූපසංඛ්‍යාතො අත්තා අවසවත්ති වාති. ආබාධායාති එවං දුක්ඛෙන. පඤ්ඤාපනන්ති පරෙසං ඤාපනං. අනත්තලක්ඛණපඤ්ඤාපනස්ස අඤ්ඤෙසං අවිසයත්තා අනත්තලක්ඛණදීපකානං අනිච්චදුක්ඛලක්ඛණානඤ්ච පඤ්ඤාපනස්ස අවිසයතා දස්සිතා හොති.

එවං පන දුප්පඤ්ඤාපනතා එතෙසං දුරූපට්ඨානතාය හොතීති තෙසං අනුපට්ඨහනකාරණං පුච්ඡන්තො ආහ “ඉමානි පනා”තිආදි. යානාදීසු නිරන්තරං පවත්තමානස්ස භෙට්ඨා වුත්තස්ස අභිණ්භසම්පට්ඨිලනස්ස. ධාතුමත්තතාය චක්ඛාදීනං සමුහතො විනිබ්භුජ්ජනං නානාධාතුවිනිබ්භොගො. සනෙනාති චත්තාරිපි සනාති සනභාවෙන එකත්තං උපනෙත්වා වදති. පඤ්ඤායෙව සන්තතිවිකොපනාති දට්ඨබ්බං. යාථාවසරසතොති අවිපරිතසභාවතො. සභාවො හි රසියමානො අවිරද්ධපට්ඨෙවෙධෙන අස්සාදියමානො “රසො”ති වුව්චති. අනිච්චාදීහි අනිච්චලක්ඛණාදීනං අඤ්ඤත්ථ වචනං රූප්පනාදිවසෙන පවත්තරූපාදිග්ගහණතො විසිට්ඨස්ස අනිච්චාදිග්ගහණස්ස සබ්භාවා. න හි නාමරූපපරිච්ඡේදමත්තෙන කිච්චසිද්ධි හොති, අනිච්චාදයො ච රූපාදීනං ආකාරා දට්ඨබ්බා. තෙ පනාකාරා පරමත්ථතො අවිජ්ජමානා රූපාදීනං ආකාරමත්තායෙවාති කත්වා අට්ඨසාලිනියං (ධ. ස. අට්ඨ. 350) ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය ඛන්ධාරම්මණතා වුත්තාති අධිජ්ජායමත්තෙ යාතුං යුත්තං, නාතිධාවිතුං. “අනිච්ච”න්ති ච ගණ්භන්තො “දුක්ඛං අනත්තා”ති න ගණ්භාති, තථා දුක්ඛාදිග්ගහණෙ ඉතරස්සාගහණං. අනිච්චාදිග්ගහණාති ච නිච්චසඤ්ඤාදිනිවත්තනකාති සද්ධාසමාධිපඤ්ඤන්ද්‍රියාධිකාති තිවිධවිමොක්ඛමුඛභූතාති. තස්මා එතෙසං ආකාරානං පරිග්ගය්‍යමානානං අඤ්ඤමඤ්ඤං විසෙසො ච අත්ථීති තිණි ලක්ඛණාති වුත්තාති.

සුත්තන්තභාෂනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාෂනීයවණ්ණනා

167. නාමරූපපරිච්ඡේදකථා අභිධම්මකථාති සුත්තන්තෙ විය පච්චයයුගලවසෙන අකථෙත්වා අජ්ඣත්තිකබාහිරවසෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යාති ආයතනාති අබ්බොකාරතො අභිධම්මභාෂනීයෙ කථිතාති. ආගම්මාති සබ්බසංඛ්‍යාරෙහි නිබ්බන්දස්ස විසංඛාරනින්තස්ස ගොත්‍රභූතා විචට්ටිතමානසස්ස මග්ගෙන සච්ඡිකරණෙනාති අත්ථො. සච්ඡිකිරියමානඤ්ඤි තං අධගන්ත්වා ආරම්මණපච්චයභූතඤ්ච පටිච්ච අධිපතිපච්චයභූතෙ ච තම්හි පරමස්සාසභාවෙන

විනිමුත්තසඛිබාරස්ස ව ගතිභාවෙන පතිට්ඨානභූතෙ පතිට්ඨාය බයසඛිබාතො මග්ගො රාගාදයො බෙපෙතීති තංසච්ඡිකරණාභාවෙ රාගාදීනං අනුප්පත්තිනිරොධගමනාභාවා “තං ආගම්ම රාගාදයො ඛියන්ති”ති වුත්තං. සුත්තතො මුඤ්චිත්වාති සුත්තපදානි මුඤ්චිත්වා. අඤ්ඤො සුත්තස්ස අත්ථො “මාතරං පිතරං හන්ත්වා”තිආදීසු (ධ. ප. 294-295) විය ආහරිතබ්බො, නත්ථි සුත්තපදෙහෙව නිතො අත්ථොති අත්ථො.

එකං නානන්ති වුණ්ණිතං බුද්දකං වා කරණං, වුණ්ණිකරණන්ති අබ්බමානෙන වදන්ති. න ත්වං එකං නානං ජානාසීති කිං එත්තකං ත්වමෙව න ජානාසීති අත්ථො. නනු ඤාතෙති “යදිපි පුබ්බෙ න ඤාතං, අධුනාපි ඤාතෙ නනු සාධු හොති”ති අත්තතො ජානනං පටිච්ඡාදෙත්වා වික්ඛෙපං කරොන්තං නිබන්ධති. විහජිත්වාති අක්ඛරත්ථමත්තෙ අට්ඨත්වා ලීනං අත්ථං විහජිත්වා උද්ධරිත්වා නිහරිත්වා කලීතන්ති අත්ථො. රාගාදීනං බයො නාම අභාවමත්තො, න ච අභාවස්ස බහුභාවො අත්ථි අත්තතො අභාවත්තාති වදන්තස්ස වචනපච්ඡින්නදන්තථං පුච්ඡති “රාගක්ඛයො නාම රාගස්සෙව බයො”තිආදි. යදි හි රාගක්ඛයො දොසාදීනං බයො න හොති, දොසක්ඛයාදයො ච රාගාදීනං බයා, අඤ්ඤමඤ්ඤවිසිට්ඨා හින්තා ආපන්නා හොන්තීති බහුනිබ්බානතා ආපන්නා එව හොති, අඤ්ඤමඤ්ඤවිසෙසො ච නාම නිස්සභාවස්ස නත්ථිති සසභාවතා ච නිබ්බානස්ස. නව තණ්හාමූලකා “තණ්හං පටිච්ච පරියෙසනා”ති (දී. නි. 2.103; 3.359; අ. නි. 9.23; විහ. 963) ආදයො, තෙසු පරියෙසනාදයො ච පරියෙසනාදිකරකිලෙසා දට්ඨබ්බා. දියඛිඝ්නිලෙසසහස්සං නිදානකථායං වුත්තං.

ඔලාරිකතාය කාරෙතබ්බොති අතිසුබ්බමස්ස නිබ්බානස්ස ඔලාරිකභාවදොසාපත්තියා බොධෙතබ්බො, නිග්ගහෙතබ්බො වා. වත්ථුන්ති උපාදින්නකථොට්ඨබ්බං මෙටුනං. අච්ඡාදිනම්පි නිබ්බානප්පත්ති කස්මා වුත්තා, නනු “කිලෙසානං අවිචන්තං අනුප්පත්තිනිරොධො නිබ්බාන”න්ති ඉච්ඡන්තස්ස කිලෙසානං විනාසො කඤ්චි කාලං අප්පවත්ති නිබ්බානං න හොතීති? න, අභාවසාමඤ්ඤතො. අවිචන්තාපවත්ති හි කඤ්චි කාලඤ්ච අප්පවත්ති අභාවොයෙවාති නත්ථි විසෙසො. සවිසෙසං වා වදන්තස්ස අභාවතා ආපජ්ජතීති. තිරච්ඡානගතෙහිපි පාපුණ්ණිකබ්බත්තා තෙසම්පි පාකටං පිළන්ධනං විය ඔලාරිකං ථූලං. කෙවලං පන කණ්ණෙ පිළන්ධිතුං න සක්කොති, පිළන්ධනතොපි වා ථූලත්තා න සක්කාති උප්පණ්ණෙධෙන්තො විය නිග්ගණ්හාති.

නිබ්බානාරම්මණකරණෙන ගොත්‍රභුක්ඛණෙ කිලෙසක්ඛයප්පත්ති පනස්ස ආපන්නාති මඤ්ඤමානො ආහ “ත්වං අබ්බිණ්ණසුයෙවා”තිආදි. නනු ආරම්මණකරණමත්තෙන කිලෙසක්ඛයො අනුප්පත්තොති න සක්කා වත්තුං. විත්තඤ්චි අතීතානාගතාදිසබ්බං ආලම්බෙති, න නිප්ඵන්නමෙවාති ගොත්‍රභුපි මග්ගෙන කිලෙසානං යා අනුප්පත්තිධම්මතා කාතබ්බා, තං ආරබ්භ පවත්තිස්සතීති? න, අප්පත්තනිබ්බානස්ස නිබ්බානාරම්මණඤ්ඤාභාවතො. න හි අඤ්ඤධම්මා විය නිබ්බානං, තං පන අතිගම්භීරත්තා අප්පත්තෙන ආලම්බිතුං න සක්කා. තස්මා තෙන

ගොනුහුනා පත්තබ්බෙන තිකාලිකසභාවාතික්කන්තගම්භිරහාවෙන භවිතබ්බං,
කිලෙසක්ඛයමත්තතං වා ඉච්ඡතො ගොනුහුනො පුරෙතරං නිප්ඵන්තෙන
කිලෙසක්ඛයෙන. තෙනාහ “ත්වං අබ්බේසුයෙව කිලෙසෙසු කිලෙසක්ඛයං
නිබ්බානං පඤ්ඤපෙසී”ති. අප්පත්තකිලෙසක්ඛයාරම්මණකරණෙ හි සති
ගොනුහුනො පුරෙතරචිත්තානිපි ආලම්බෙය්‍යන්ති.

මග්ගස්ස කිලෙසක්ඛයං නිබ්බානන්ති මග්ගස්ස ආරම්මණභූතං නිබ්බානං
කතමන්ති අත්ථො. මග්ගොතිආදිනා පුරිමපුච්ඡාද්වයමෙව විවරති.

න ච කිඤ්චීති රූපාදීසු නිබ්බානං කිඤ්චි න භොති, න ච කදාචි භොති,
අතීතාදිභාවෙන න චත්තබ්බන්ති වදන්ති, තං ආගම්ම අවිජ්ජාතණ්භානං කිඤ්චි
එකදෙසමත්තම්පි න භොති, තදෙව තං ආගම්ම කදාචි න ච භොතීති අත්ථො
යුත්තො.

අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤපුච්ඡකවණ්ණනා

168. න...පෙ.... නචත්තබ්බධම්මාරම්මණත්තාති යථා සාරම්මණා
පරිත්තාදිභාවෙන නචත්තබ්බං කිඤ්චි ආරම්මණං කරොන්ති, එවං කිඤ්චි
ආලම්බනතො න නචත්තබ්බකොට්ඨාසං භජතීති අත්ථො.

පඤ්ඤපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආයතනවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ධාතු විභඬගො

1. සුත්තන්තභාෂණීයවණ්ණනා

172. යදිපි ධාතුසංයුත්තාදීසු “ධාතුනානත්තං වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි,
කතමඤ්ච, භික්ඛවෙ, ධාතුනානත්තං? චක්ඛුධාතු...පෙ....
මනොවිඤ්ඤාණධාතු”තිආදිනා (සං. නි. 2.85) අට්ඨාරස ධාතුයො ආගතා, තා පන
අභිධම්මෙ ව ආගතාති සාධාරණත්තා අග්ගහෙත්වා සුත්තන්තෙස්වෙව ආගතෙ
තයො ධාතුජක්කෙ ගහෙත්වා සුත්තන්තභාෂණීයං විභත්තන්ති වෙදිතබ්බං. සබ්බා
ධාතුයොති අට්ඨාරසපි. සුඤ්ඤෙ සභාවමත්තෙ නිරුළුහො ධාතු-සද්දො දට්ඨබ්බො.
අසම්චුට්ඨධාතූති චතුහි මහාභූතෙහි අඛ්‍යාපිතභාවොති අත්ථො.

173. පට්ඨිධාතුද්වයන්ති අට්ඨකථායං පද්දධාරො කතො, පාළියං පන
“ද්වෙය”න්ති ආගච්ඡති, අත්ථො පන යථාචුත්තොව. ද්වයන්ති පන පාඨෙ සති
අයම්පි අත්ථො සම්භවති. ද්වෙ අවයවා එතස්සාති ද්වයං, පට්ඨිධාතූනං ද්වයං

පථවීධාතුද්වයං, ද්විත්තං පථවීධාතුනං සමුදායොති අත්ථො. ද්වෙ එව වා අවයවා සමුදිතා ද්වයං, පථවීධාතුද්වයන්ති. “තත්ථ කතමා පථවීධාතු? පථවීධාතුද්වයං, එසා පථවීධාතු”ති සඬබ්බෙපෙන විස්සජ්ජෙති. අත්ථි අජ්ඣන්තිකා අත්ථි බාහිරාති එත්ථ අජ්ඣන්තිකබාහිර-සද්දා න අජ්ඣන්තිකදුකෙ විය අජ්ඣන්තිකබාහිරායතනවාචකා, නාපි අජ්ඣන්තත්තිකෙ වුත්තෙහි අජ්ඣන්තබ්බිද්ධා-සද්දෙහි සමානත්ථා, ඉන්ද්‍රියබද්ධානින්ද්‍රියබද්ධවාචකා පන එතෙ. තෙන “සත්තසන්තානපරියාපන්නා”තිආදි වුත්තං. නියකජ්ඣන්තාති ව න පච්චත්තං අත්තති ජාතතං සන්ධාය වුත්තං, අථ ඛො සබ්බසත්තසන්තානෙසු ජාතතන්ති දට්ඨබ්බං. අජ්ඣන්තං පච්චත්තන්ති වචනෙන හි සත්තසන්තානපරියාපන්නතාය අජ්ඣන්තිකභාවං දස්සෙති, න පාටිපුග්ගලිකතාය. සභාවාකාරතොති ආපාදිහි විසිටියෙන අත්තතො එව සභාවභූතෙන ගහෙනබ්බාකාරෙන.

කෙසා කක්ඛලත්තලක්ඛණාති කක්ඛලතාධිකතාය වුත්තා. පාටියෙක්කො කොට්ඨාසොති පථවීකොට්ඨාසමත්තො සුඤ්ඤොති අත්ථො. මත්ථලුඬ්ගං අට්ඨමිඤ්ජග්ගහණෙන ගහිතන්ති ඉධ විසුං න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉමිනාති “සෙය්‍යථිදං කෙසා”තිආදිනා. කම්මං කත්වාති පයොගං වීරියං ආයුහනං වා කත්වාති අත්ථො. භොගකාමෙන කසියාදීසු විය අරහත්තකාමෙන ව ඉමස්මිං මනසිකාරො කම්මං කත්තබ්බන්ති. පුබ්බපලිබ්බොධාති ආවාසාදයො දීඝකෙසාදිකෙ බුද්දකපලිබ්බොධෙ අපරපලිබ්බොධාති අපෙක්ඛිත්වා වුත්තා.

වණ්ණාදීනං පඤ්චන්තං වසෙන මනසිකාරො ධාතුපටිකූලවණ්ණමනසිකාරානං සාධාරණො පුබ්බභාගොති නිබ්බන්තිතධාතුමනසිකාරං දස්සෙතුං “අවසානෙ එවං මනසිකාරො පචත්තෙතබ්බො”ති ආහ. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතාති කාරණස්ස ව ඵලස්ස ව අබ්‍යාපාරතාය ධාතුමත්තතං දස්සෙති. ආභොගපච්චවෙක්ඛණාදීනම්පි එවමෙව අබ්‍යාපාරතා දට්ඨබ්බා. න හි තාති, තෙසඤ්ච කාරණාති ආභුජිත්වා පච්චවෙක්ඛිත්වා ව උප්පජ්ජන්ති කරොන්ති වාති. ලක්ඛණවසෙනාති “කක්ඛලං බරිගත”න්තිආදිවචනං සන්ධාය වුත්තං.

වෙකන්තකං එකා ලොභජාති. නාගනාසිකලොභං ලොභසදිසං ලොභවිජාති හලිද්දිවිජාති විය. තිපුතම්බාදීහි මිස්සෙත්වා කතං කරණෙන නිබ්බන්තත්තා කිත්තිමලොභං. මොරක්ඛාදීහි එවංනාමානෙවෙනාති. සාමුද්දිකමුත්තාති නිදස්සනමත්තමෙතං, සබ්බාපි පන මුත්තා මුත්තා එව.

174. අප්පෙතිති ආපො, ආබන්ධනවසෙන සෙසභූතත්තයං පාපුණාති සිලෙසතිති අත්ථො. යුසභූතොති රසභූතො. වක්කහදයයකනපජ්ඣාසාති තෙමෙත්තන්ති එත්ථ යකනං හෙට්ඨාභාගපුරණෙන, ඉතරාති තෙසං උපරි ථොකං ථොකං පග්ගරණෙන තෙමෙති. හෙට්ඨා ලෙඩ්චුඛණ්ඩාති තෙමයමානෙති තෙමකතෙමිතබ්බානං අබ්‍යාපාරසාමඤ්ඤනිදස්සනත්ථායෙව උපමා දට්ඨබ්බා, න යානසාමඤ්ඤනිදස්සනත්ථාය. සන්තිවිතලොහිතෙන තෙමෙතබ්බානං කෙසඤ්චි

හෙට්ටියා, කස්සවි උපරි ධීවරකඤ්ඤි සතිපට්ඨානවිභව්ගෙ වක්ඛනීති, යකනස්ස හෙට්ඨාභාගො “ධීතං මයි ලොහිත” න්ති න ජානාති, වක්කාදීති “අම්භෙ තෙමයමානං ලොහිතං ධීත” න්ති න ජානන්තීති එවං යොජනා කාතබ්බා. යථා පන හෙසජ්ජසික්ඛාපදෙ නියමො අත්ථි “යෙසං මංසං කප්පති, තෙසං බීර” න්ති, එවමිධ නත්ථි.

175. තෙජනවසෙනාති නිසිතභාවෙන තික්ඛභාවෙන. සරීරස්ස පකතිං අතික්කමිත්වා උණ්භභාවො සන්තාපො, සරීරදහනවසෙන පවත්තො මහාදාහො පරිදාහො. අයමෙතෙසං විසෙසො. යෙන ජීරියතීති එකාහිකාදිපරරොගෙන ජීරියතීතිපි අත්ථො යුජ්ජති. සතචාරං තාපෙත්වා උදකෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධට්ඨස්සපි සතධොතසජ්ජිති වදන්ති. රසසොණිතමෙදමංසන්භාරුඅට්ඨිඅට්ඨිමිඤ්ජා රසාදයො. කෙච් න්භාරුං අපනෙත්වා සුක්කං සත්තමධාතුං අවොචුන්ති. පාකතිකොති බොහං අප්පත්තො සදා විජ්ජමානො. පෙතග්ගි මුඛතො බහි නිග්ගතොව ඉධ ගහිතො.

176. වායනවසෙනාති සවෙගගමනවසෙන, සමුදිරණවසෙන වා.

177. ඉමිනා යස්මිං ආකාසෙ...පෙ.... තං කථිතන්ති ඉදං කසිණුග්ගාට්ඨාකාසස්ස අකථිතතං, අපටාකාසස්ස ච කථිතතං දස්සෙතුං චුත්තං.

179. සුඛදුක්ඛානං ඵරණභාවො සරීරට්ඨකඋතුස්ස සුඛදුක්ඛචොට්ඨබ්බසමුට්ඨානපච්චයභාවෙන යථාබලං සරීරෙකදෙසසකලසරීරඵරණසමත්ථතාය චුත්තො, සොමනස්සදොමනස්සානං ඉට්ඨානිට්ඨවිත්තජසමුට්ඨාපනෙන තථෙව ඵරණසමත්ථතාය. එවං එතෙසං සරීරඵරණතාය එකස්ස ධානං ඉතරං පහරති, ඉතරස්ස ච අඤ්ඤන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤෙන සජ්ජට්ඨක්ඛතං දස්සෙති, අඤ්ඤමඤ්ඤපට්ඨක්ඛමුලාරිකප්පවත්ති එව වා එතෙසං ඵරණං. වත්ථාරම්මණාති ච පබන්ධෙන පවත්තිහෙතුභූතාති ඵරණට්ඨානං දට්ඨබ්බං, උභයවතො ච පුග්ගලස්ස වසෙන අයං සජ්ජට්ඨක්ඛතා දස්සිතා සුඛදස්සනීයත්තා.

181. කිලෙසකාමං සන්ධායාති “සඬකප්පො කාමො රාගො කාමො” ති (මහානි. 1; චූළනි. අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 8) එත්ථ චුත්තං සඬකප්පං සන්ධායාති අධිජ්ජායො. සොපි හි විබාධති උපතාපෙති වාති කිලෙසසන්ථවසම්භවතො කිලෙසකාමො විහත්තො කිලෙසවත්ථුසම්භවතො වා. කාමපට්ඨංයුත්තාති කාමරාගසඬබාතෙන කාමෙන සම්පයුත්තා, කාමපට්ඨද්ධා වා. අඤ්ඤෙසු ච කාමපට්ඨංයුත්තධම්මෙසු විජ්ජමානෙසු විතක්කෙයෙව කාමොපපදො ධාතුසද්දො නිරුළ්භො වෙදිතබ්බො විතක්කස්ස කාමජ්ජසඬගජ්ජවත්තියා සාතිසයත්තා. එස නයො බ්‍යාපාදධාතුආදීසු. පරස්ස අත්තතො ච දුක්ඛායනං විහිංසා. විහිංසන්තීති හන්තුං ඉච්ඡන්ති.

182. උභයත්ථ උප්පත්තොපි අභිජ්ඣාසංයොගෙන කම්මපට්ඨනතො අනභිජ්ඣාකම්මපට්ඨන්දනතො ච කාමවිතක්කො “කම්මපට්ඨෙදො” ති චුත්තො.

බ්‍යාපාදො පනාති බ්‍යාපාදවචනෙන බ්‍යාපාදවිතක්කං දස්සෙති. සො හි බ්‍යාපාදධාතුති. තථා විහිංසාය විහිංසාධාතුයා ච බ්‍යාපාදවසෙන යථාසම්භවං පාණාතිපාතාදිවසෙන ච කම්මපථහෙදො යොජෙතබ්බො. එත්ථාති ද්විසු තිකෙසු. සබ්බකාමාවචරසබ්බකුසලසඬ්ඛාගහකෙහි ඉතරෙ ද්වෙ ද්වෙ සඬ්ඛගහෙත්වා කථනං සබ්බසඬ්ඛාහිකකථා. එත්ථාති පන එතස්මිං ඡක්කෙති වුව්චමානෙ කාමධාතුචනෙන කාමාවචරානං නෙක්ඛම්මධාතුආදීනඤ්ච ගහණං ආපජ්ජති.

ලභාපෙතබ්බාති චක්ඛුධාතාදිභාවං ලභමානා ධම්මා නිහරිත්වා දස්සනෙන ලභාපෙතබ්බා. චරති එත්ථාති වාරො, කිං චරති? සම්මසනං, සම්මසනස්ස වාරො සම්මසනවාරො, තෙභූමකධම්මානං අධිවචනං.

සුත්තන්තභාෂණීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා

183. චක්ඛුස්සාති විසෙසකාරණං අසාධාරණසාම්භාවෙන නිද්දිට්ඨං. තඤ්චි පුග්ගලන්තරාසාධාරණං නිලාදිසබ්බරූපසාධාරණඤ්ච. විදහතීති එවං එවඤ්ච තයා පචත්තිතබ්බන්ති විනියුජ්ජමානං විය උප්පාදෙතීති අත්ථො. විදහතීති ච ධාතුඅත්ථො එව විසිට්ඨො උපසග්ගෙන දීපිතොති විනාපි උපසග්ගෙන ධාතුති එසො සද්දො තමත්ථං වදතීති දට්ඨබ්බො. කත්තුකම්මභාවකරණඅධිකරණෙසු ධාතුපදසිද්ධි භොතීති පඤ්චපි එතෙ අත්ථා වුත්තා. සුවණ්ණරජතාදිධාතුයො සුවණ්ණාදීනං බීජභූතා සෙලාදයො.

අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති ධාතුයොති එත්ථාපි ධාතීති ධාතුති පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා. ධාතු-සද්දො එව හි ධාරණත්ථොපි භොතීති. කත්තුඅත්ථොපි වායං පුරිමෙන අසදිසොති නිස්සත්තසභාවමත්තධාරණඤ්ච ධාතු-සද්දස්ස පධානො අත්ථොති විසුං වුත්තො. ධාතුයො විය ධාතුයොති එත්ථ සීහ-සද්දො විය කෙසරිමිහි නිරුල්ලො පුරිසෙසු, සෙලාවයවෙසු නිරුල්ලො ධාතු-සද්දො ච චක්ඛාදීසු උපචරිතො දට්ඨබ්බො. ඤාණඤ්ච ඤෙයාඤ්ච ඤාණඤෙයානි, තෙසං අවයවා තජ්ජහෙදභූතා ධාතුයො ඤාණඤෙයාචයවා. තත්ථ ඤාණජ්ජහෙදා ධම්මධාතුඑකදෙසො, ඤෙයාජ්ජහෙදා අට්ඨාරසාපිති ඤාණඤෙයාචයවමත්තා ධාතුයො භොන්ති. අථ වා ඤාණෙන ඤාතබ්බො සභාවො ධාතුසද්දෙන වුව්චමානො අවිපරිතනො ඤාණඤෙයො, න දිට්ඨිආදීහි විපරිතග්ගහකෙහි ඤෙයොති අත්ථො. තස්ස ඤාණඤෙයාස්ස අවයවා චක්ඛාදයො. විසභාගලක්ඛණාවයවෙසු රසාදීසු නිරුල්ලො ධාතු-සද්දො තාදිසෙසු අඤ්ඤාවයවෙසු චක්ඛාදීසු උපචරිතො දට්ඨබ්බො, රසාදීසු විය වා චක්ඛාදීසු නිරුල්ලොච. නිජ්ජීවමත්තස්සෙතං අධිවචනන්ති එතෙන නිජ්ජීවමත්තපදන්තො ධාතු-සද්දස්ස නිරුල්ලනං දස්සෙති. ඡ ධාතුයො එතස්සාති ඡධාතුයො, යො ලොකෙ ‘පුරිසො’ති ධම්මසමුදායො වුව්චති, සො ඡධාතුරො ඡන්තං පථවිආදීනං නිජ්ජීවමත්තසභාවානං සමුදායමත්තො, න එත්ථ ජීවො පුරිසො වා අත්ථිති අත්ථො.

වක්බාදීනං කමො පුබ්බෙ චුත්තොති ඉධ එකෙකස්මිං තිකෙ තිණ්ණං තිණ්ණං
ධාතුනං කමං දස්සෙත්තො ආහ “හෙතුඵලානුපුබ්බවත්ථානවසෙනා”ති.
හෙතුඵලානං අනුපුබ්බවත්ථානං හෙතුඵලභාවොව. තත්ථ හෙතුති පච්චයො
අධිප්පෙතො. ඵලන්ති පච්චයුප්පන්නන්ති ආහ “චක්ඛුධාතු”තිආදි.
මනොධාතුධම්මධාතුනඤ්ච මනොවිඤ්ඤාණස්ස හෙතුභාවො යථාසම්භවං
යොජෙතබ්බො, ද්වාරභූතමනොවසෙන වා තස්සා මනොධාතුයා.

සබ්බාසං වසෙනාති යථාචුත්තානං ආභාධාතුආදීනං පඤ්චතිංසාය ධාතුනං
වසෙන. අපරමත්ථසභාවස්ස පරමත්ථසභාවෙසු න කදාපි අන්තොගධතා අත්ථිති
ආහ “සභාවතො විජ්ජමානාන”න්ති. වන්දාභාසූරියාභාදිකා වණ්ණනිභා ඵවාති ආහ
“රූපධාතුවෙව හි ආභාධාතු”ති. රූපාදිපට්ඨද්ධාති රාගවත්ථුභාවෙන
ගහෙතබ්බාකාරො සුභනිමිත්තන්ති සන්ධාය “රූපාදයොවා”ති අවත්වා
පට්ඨද්ධවචනං ආහ. අසතිපි රාගවත්ථුභාවෙ “කුසලවිපාකාරම්මණා සුභා ධාතු”ති
දුතියො විකප්පො චුත්තො. විහිංසාධාතු චෙතනා, පරවිහෙයනජන්දො වා. අවිහිංසා
කරුණා.

උභොපිති ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො. භීනාදීසු පුරිමනයෙන භිළිතා
වක්බාදයො භීනා, සම්භාවිතා පණ්ණා, නාතිභිළිතා නාතිසම්භාවිතා මජ්ඣිමාති
බන්ධවිභවිගෙ ආගතභීතදුක්ඛතොයෙව නිහරිත්වා මජ්ඣිමා ධාතු චුත්තාති
චෙදිතබ්බො. විඤ්ඤාණධාතු යදිපි ජවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන විභත්තා, තථාපි
“විඤ්ඤාණධාතුවගහණෙන තස්සා පුරෙවාරිකපච්ඡාචාරිකත්තා මනොධාතු
ගහිතාව හොති”ති චුත්තත්තා ආහ “විඤ්ඤාණධාතු...පෙ....
සත්තවිඤ්ඤාණසඬ්ඛෙපොයෙවා”ති. අනෙකෙසං චක්ඛුධාතුආදීනං, තාසු ව
එකෙකස්සා නානප්පකාරතාය නානාධාතුනං වසෙන
අනෙකධාතුනානාධාතුලොකො චුත්තොති ආහ
“අට්ඨාරසධාතුප්පහෙදමත්තමෙවා”ති.

“චක්ඛුසොතසානජීවිභාකායමනොමනොවිඤ්ඤාණධාතුවෙදෙනා”ති
අට්ඨකථායං ලිඛිතං. තත්ථ න වක්බාදීනං කෙවලෙන ධාතු-සද්දෙන සම්බන්ධො
අධිප්පෙතො විජානනසභාවස්ස පහෙදවචනතො. විඤ්ඤාණධාතු-සද්දෙන
සම්බන්ධෙ කරියමානෙ ද්වෙ මනොගහණානි න කත්තබ්බානි. න හි ද්වෙ
මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො අත්ථිති. “චක්ඛු...පෙ....
කායමනොවිඤ්ඤාණමනොධාතු”ති වා වත්තබ්බං අතුල්‍යයොගෙ
ද්වන්දසමාසාභාවතො. අයං පනෙත්ථ පාඨො සීයා “චක්ඛු...පෙ....
කායවිඤ්ඤාණමනොමනොවිඤ්ඤාණධාතුවෙදෙනා”ති.

බන්ධායතනදෙසනා සඬ්ඛෙපදෙසනා, ඉන්ද්‍රියදෙසනා විත්ථාරදෙසනාති තදුභයං
අපෙක්ඛිත්වා නාතිසඬ්ඛෙපවිත්ථාරා ධාතුවෙදෙසනා. අථ වා සුත්තත්තභාජනීයෙ
චුත්තධාතුවෙදෙසනා අතිසඬ්ඛෙපදෙසනා, ආභාධාතුආදීනං

අනෙකුත් කුණාටුකාන්තයන් වසන දෙසෙතබ්බා අතිවිත්ථාරදෙසනාති තදුහයං අපෙක්ඛිත්වා අයං “නාතිසඬ්ඛෙපවිත්ථාරා”ති.

හෙරිතලං විය චක්ඛුධාතු සද්දස්ස විය විඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවතො. එතාහි ච උපමාහි නිජ්ජීවානං හෙරිතලදණ්ඩාදීනං සමායොගෙ නිජ්ජීවානං සද්දාදීනං විය නිජ්ජීවානං චක්ඛුරූපාදීනං සමායොගෙ නිජ්ජීවානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පවත්තිති කාරණඵලානං ධාතුමත්තත්තා කාරකවෙදකභාවවිරහං දස්සෙති.

පුරෙවරාත්තුවරා වියාති නිජ්ජීවස්ස කස්සපි කෙවි නිජ්ජීවා පුරෙවරාත්තුවරා වියාති අත්ථො. මනොධාතුයෙව වා අත්තනො ඛණං අනතිවත්තන්ති අත්තනො ඛණං අනතිවත්තන්තානංයෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අවිජ්ජමානෙපි පුරෙවරාත්තුවරභාවෙ පුබ්බකාලාපරකාලතාය පුරෙවරාත්තුවරා විය දට්ඨබ්බාති අත්ථො. සල්ලමිව සුලමිව තිව්ධදුක්ඛතාසමායොගතො දට්ඨබ්බො. ආසායෙව දුක්ඛං ආසාදුක්ඛං, ආසාවිසානං දුක්ඛං වා. සඤ්ඤා හි අභූතං දුක්ඛදුක්ඛමපි සුභාදිතො සඤ්ජානන්ති තං ආසං තස්සා ව විසානං ආසිසිතසුභාදිඅසිද්ධියා ජනෙතීති. කම්මජ්ජධානා සඬ්ඛාරාති “පටිසන්ධියං පක්ඛිපනතො”තිආදිමාහ. ජාතිදුක්ඛාත්තුවත්තනොති අත්තනා නිබ්බන්තියමානෙන ජාතිදුක්ඛෙන අත්තනත්තා. භවපච්චයා ජාති හි ජාතිදුක්ඛන්ති. පදුමං විය දිස්සමානං බුරුචක්කං විය රූපමිපි ඉත්ථියාදිභාවෙන දිස්සමානං නානාවිධුපද්දවං ජනෙති. සබ්බෙ අනත්ථා රාගාදයො ජාතිආදයො ව විසභූතා අසන්තා සජ්ජවිභයා වාති තජ්ජටිපක්ඛභූතත්තා අමතාදිතො දට්ඨබ්බා.

මුඤ්චිත්වාපි අඤ්ඤං ගහෙත්වාවාති එතෙන මක්කටස්ස ගහිතං සාබං. මුඤ්චිත්වාපි ආකාසෙ යාතුං අසමත්ථතා විය ගහිතාරම්මණං. මුඤ්චිත්වාපි අඤ්ඤං අග්ගහෙත්වා පවත්තිතුං අසමත්ථතාය මක්කටසමානතං දස්සෙති. අට්ඨිවෙධවිද්ධොපි දමථං අනුපගච්ඡන්තො දුට්ඨස්සො අස්සබ්ඵඬිකො. රඬිගගතො නටො රඬිගනටො.

184. චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ වාතිආදිනා ද්වාරාරම්මණසු
එකවචනබහුවචනනිද්දෙසා එකනානාසන්තානගතානං
එකසන්තානගතවිඤ්ඤාණපච්චයභාවතො එකනානාජාතිකත්තා ව.

සබ්බධම්මෙසුති එත්ථ සබ්බ-සද්දො අධිකාරවසෙන යථාචුත්තවිඤ්ඤාණසඬ්ඛාතෙ ආරම්මණසඬ්ඛාතෙ වා පදෙසසබ්බස්මිං තිට්ඨතීති දට්ඨබ්බො. මනොවිඤ්ඤාණධාතුනිද්දෙසෙ “චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති මනොධාතු, මනොධාතුයාපි උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති විත්ත”න්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං මනොධාතු විය මනොධාතානන්තරමපි උප්පජ්ජති විත්තන්ති යාව අඤ්ඤා මනොධාතු උප්පජ්ජිස්සති, තාව පවත්තං සබ්බං විත්තං එකත්තෙන ගහෙත්වා චුත්තන්ති එවමිපි අත්ථො ලබ්භති. එවඤ්ඤා සති මනොවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං උප්පන්නාය මනොධාතුයා මනොවිඤ්ඤාණධාතුවප්පසඬ්ඛො න හොතියෙව. පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුවමනොධාතුක්කමනිදස්සනඤ්ඤා තබ්බිධුරසභාවෙන

උප්පත්තිටියානෙන ව පරිච්ඡින්නස්ස චිත්තස්ස
 මනෝවිඤ්ඤාණධාතුභාවදස්සනත්ථං, න අනන්තරුප්පත්තිමත්තෙනාති
 තබ්බිධුරසභාවෙ එකත්තං උපනෙත්වා දස්සනං යුජ්ජති. අනුපතීතෙපි එකත්තෙ
 තබ්බිධුරසභාවෙ එකස්මිං දස්සිතෙ සාමඤ්ඤවසෙන අඤ්ඤමපි සබ්බං තං සභාවං
 දස්සිතං භොතීති දට්ඨබ්බං. පි-සද්දෙන මනෝවිඤ්ඤාණධාතුසම්පිණ්ඩනෙ ව සති
 “මනෝවිඤ්ඤාණධාතුයාපි සමනන්තරා උප්පජ්ජති චිත්තං...පෙ.... තජ්ජා
 මනෝවිඤ්ඤාණධාතු” ති මනෝවිඤ්ඤාණධාතුග්ගහණෙන භවඨගානන්තරං
 උප්පන්නං මනෝධාතුවිත්තං නිවත්තිතං භොතීති චෙ? න, තස්සා
 මනෝවිඤ්ඤාණධාතුභාවාසිද්ධිතො. න හි යං වොදියති, තදෙව පරිභාරාය භොතීති.

මනෝධාතුයාපි මනෝවිඤ්ඤාණධාතුයාපිති මනද්වයවචනෙන ද්වින්නං
 අඤ්ඤමඤ්ඤවිධුරසභාවතා දස්සිතාති තෙනෙව මනෝධාතාවජ්ජනස්ස
 මනෝවිඤ්ඤාණධාතුභාවො නිවත්තිතොති දට්ඨබ්බො. චුත්තො හි තස්ස
 මනෝවිඤ්ඤාණධාතුවිධුරො මනෝධාතුසභාවො “සබ්බධම්මෙසු වා පන
 පයමසමන්තාභාරො උප්පජ්ජති” තිආදිනා. සා සබ්බාපිති එතං මුඛමත්තනිදස්සනං.
 න හි ජවනපරියොසානා එව මනෝවිඤ්ඤාණධාතු, තදාරම්මණාදීනිපි පන
 භොන්තියෙවාති. එවං පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතූමනෝධාතුවිසිටියසභාවවසෙන සබ්බං
 මනෝවිඤ්ඤාණධාතුං දස්සෙත්වා පුන මනෝද්වාරවසෙන සාතිසයං
 ජවනමනෝවිඤ්ඤාණධාතුං දස්සෙත්තො “මනඤ්ච පටිච්චා” තිආදිමාහ. යදි පන
 ඡන්නං ද්වාරානං වසෙන ජවනාවසානානෙව චිත්තාති ඉධ
 “මනෝවිඤ්ඤාණධාතු” ති දස්සිතාතිති අයමත්ථො ගය්භෙයා,
 චුතිපටිසන්ධිභවඨගානං අග්ගහිතත්තා සාවසෙසා දෙසනා ආපජ්ජති, තස්මා
 යථාචුත්තෙන නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඡද්වාරිකචිත්තෙහි වා
 සමානලක්ඛණාති අඤ්ඤානිපි “මනෝවිඤ්ඤාණධාතු” ති දස්සිතාතිති
 වෙදිතබ්බාති.

පටිච්චාති ආගතටියානෙති එත්ථ “මනෝ ව නෙසං ගොචරවිසයං
 පච්චනුභොති” තිආදීසු (ම. නි. 1.455) විසුං කාතුං යුත්තං, ඉධ පන “චක්ඛුඤ්ච
 පටිච්චා” තිආදීසු ව-සද්දෙන සම්පිණ්ඩෙත්වා ආවජ්ජනස්සපි
 චක්ඛාදිසන්නිස්සිතතාකරණං විය මනඤ්ච පටිච්චාති ආගතටියානෙ
 මනෝද්වාරසඨ්ඨාතභවඨගසන්නිස්සිතමෙව ආවජ්ජනං කාතබ්බන්ති අධිප්පායො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

පඤ්ඤාපුච්ඡකං හෙටියා චුත්තනයත්තා උත්තානමෙවාති.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධාතුවිභවිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සවිවච්ඡිකා

1. සුත්තන්තහාප්පියං

උද්දෙසවණ්ණනා

189. සාසනක්කමොති අරියසව්වානි වුච්චන්ති අරියසව්වදෙසනා වා. සකලඤ්ඤි සාසනං භගවතො වචනං සවිවච්චිමුත්තං නත්ථිති සව්වෙසු කමති,
සීලසමාධිපඤ්ඤාසංඛාරං වා සාසනං එතෙසු කමති, තස්මා කමති එත්ථානි කමො,
කිං කමති? සාසනං, සාසනස්ස කමො සාසනක්කමොති සව්වානි
සාසනපවත්තිට්ඨානානි වුච්චන්ති, තංදෙසනා ව තබ්බොභාරෙතානි.

තථානි තංසභාවා. අවිතථානි අමුසාසභාවා. අනඤ්ඤථානි අඤ්ඤාකාරරහිතා.
දුක්ඛදුක්ඛතාතංතිමිත්තතාහි අනිට්ඨතා පීළනට්ඨො, ද්විධාපි පරිදහනං,
කිලෙසදාහසමායොගො වා සන්තාපට්ඨොති අයමෙතෙසං විසෙසො. පුග්ගලභිංසනං
වා පීළනං, අත්තතො එව තිබ්බිණ්ණාපො සන්තාපනං සන්තාපොති. එත්ථ ව
පීළනට්ඨො දුක්ඛස්ස සරසෙනෙව ආවිභවනාකාරො, ඉතරෙ යථාක්කමං
සමුදයමග්ගනිරොධදස්සනෙහි ආවිභවනාකාරානි අයං චතුන්නම්පි විසෙසො.
තත්තත්තානිදනවසෙන බ්‍යාපෙත්වා උභනං රාසිකරණං දුක්ඛනිබ්බත්තනං
ආයුහනං, සමුදයතො ආගච්ඡන්ති වා ආයං, දුක්ඛං. තස්ස උභනං පවත්තනං
ආයුහනං, සරසාවිභවනාකාරො එසො. නිදදානි දුක්ඛන්ති නිදානං, “ඉදං තං
දුක්ඛං”න්ති සම්පට්ඨිඡාපෙන්තං විය සමුට්ඨාපෙතිති අත්ථො. දුක්ඛදස්සනෙන වායං
නිදානට්ඨො ආවි භවති. සංයොගපලිබ්බොධට්ඨා නිරොධමග්ගදස්සනෙහි, තෙ ව
සංසාරසංයොජනමග්ගනිවාරණාකාරා දට්ඨබ්බා.

නිස්සරන්ති එත්ථ සත්තා, සයමෙව වා නිස්සටං විසංයුත්තං සබ්බසංඛිතෙහි
සබ්බප්‍රතිපට්ඨිත්තසංගහාවතොති නිස්සරණං. අයමස්ස සභාවෙන ආවිභවනාකාරො.
විවෙකාසංඛිතාමතට්ඨා සමුදයමග්ගදුක්ඛදස්සනාවිභවනාකාරා,
සමුදයක්ඛයඅප්පච්චයඅවිනාසිතා වා. සංසාරතො නිග්ගමනං නිය්‍යානං. අයමස්ස
සරසෙන පකාසනාකාරො, ඉතරෙ සමුදයනිරොධදුක්ඛදස්සනෙහි. තත්ථ
පලිබ්බොධුපච්ඡෙදවසෙන නිබ්බානාධිගමොව නිබ්බානනිමිත්තතා හෙත්ථට්ඨො.
පඤ්ඤාපධානත්තා මග්ගස්ස නිබ්බානදස්සනං, චතුසව්වදස්සනං වා දස්සනට්ඨො.
චතුසව්වදස්සනෙ කිලෙසදුක්ඛසන්තාපචූපසමනෙ ව ආධිපච්චං කරොන්ති
මග්ගභිගධම්මා සම්පයුත්තධම්මෙසුති සො මග්ගස්ස අධිපතෙය්‍යට්ඨොති.
විසෙසතො වා ආරම්මණාධිපතිභූතා මග්ගභිගධම්මා භොන්ති “මග්ගාධිපතිනො
ධම්මා”ති වචනතොති සො තෙසං ආකාරො අධිපතෙය්‍යට්ඨො. එවමාදි ආභානි
සම්බන්ධො. තත්ථ අභිසමයට්ඨොති අභිසමෙතබ්බට්ඨො, අභිසමයස්ස වා
විසයභූතො අත්ථො අභිසමයට්ඨො, අභිසමයස්සෙව වා පවත්තිආකාරො
අභිසමයට්ඨො, සො චෙත්ථ අභිසමෙතබ්බෙන පීළනාදිනා දස්සිතොති දට්ඨබ්බො.

කුච්ඡිතං බං දුක්ඛං. “සමාගමො සමෙත” න්ති ආදීසු කෙවලස්ස ආගම-සද්දස්ස එත-සද්දස්ස ච පයොගෙ සංයොගත්ථස්ස අනුපලඛිතනතො සං-සද්දස්ස ච පයොගෙ උපලඛිතනතො “සංයොගං දීපෙනි” ති ආහ, එවං “උප්පන්නං උදිත” න්ති එත්ථාපි. අය-සද්දො ගතිඅත්ථසිද්ධො හෙතු-සද්දො විය කාරණං දීපෙනි අත්තනො එලනිප්ඵාදනෙන අයති පවත්තති, එති වා එතස්මා එලන්ති අයොති, සංයොගෙ උප්පත්තිකාරණං සමුදයොති එත්ථ විසුං පයුජ්ජමානාපි උපසග්ග-සද්දා සධාතුකං සංයොගත්ථං උප්පාදත්ථස්සද්ව දීපෙන්ති කිරියාවිසෙසකත්තාති වෙදිතඛිබ්බා.

අභාවො එත්ථ රොධස්සාති නිරොධොති එතෙන නිබ්බානස්ස දුක්ඛවිවෙකභාවං දස්සෙති. සමධිගතෙ තස්මිං තදධිගමවතො පුග්ගලස්ස රොධාභාවො පවත්තිසඬ්ඛාතස්ස රොධස්ස පටිපක්ඛභූතාය නිවත්තියා අධිගතත්තාති එතස්මිස්සද්වත්ථෙ අභාවො එතස්මිං රොධස්සාති නිරොධොඉච්චෙව පදසමාසො. දුක්ඛාභාවො පනෙත්ථ පුග්ගලස්ස, න නිබ්බානස්සෙව. අනුප්පාදො එව නිරොධො අනුප්පාදනිරොධො. ආයතිහවාදීසු අප්පවත්ති, න පන හඬිගොති හඬිගවාචකං නිරොධ-සද්දං නිවත්තෙත්වා අනුප්පාදවාචකං ගණ්හාති. එතස්මිං අත්ථෙ කාරණෙ එලොපචාරං කත්වා නිරොධපච්චයො නිරොධොති වුත්තො. පටිපදා ව හොති පුග්ගලස්ස දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා. නනු සා එව දුක්ඛනිරොධප්පත්තීති තස්සා එව සා පටිපදාති න යුජ්ජතීති? න, පුග්ගලාධිගමස්ස යෙහි සො අධිගච්ඡති, තෙසං කාරණභූතධම්මානස්සද්ව පත්තිභාවෙන පටිපදාභාවෙන ව වුත්තත්තා. සච්ඡිකිරියාසච්ඡිකරණධම්මානං අස්සද්ධත්තාභාවෙපි හි පුග්ගලසච්ඡිකිරියධම්මභාවෙහි නානත්තං කත්වා නිද්දෙසො කතො. අථ වා දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා නිට්ඨානං එලන්ති තස්සා දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා පටිපදතා දට්ඨඛිබ්බා.

බුද්ධාදයො අරියා පටිච්ඡික්ඛන්තීති එත්ථ පටිච්ඡිද්ධකාලෙ පවත්තං බුද්ධාදිවොහාරං “අගමා රාජගහං බුද්ධො” ති ආදීසු (සු. නි. 410) විය පුරිමකාලෙපි ආරොපෙත්වා “බුද්ධාදයො” ති වුත්තං. තෙ හි බුද්ධාදයො චතුහි මග්ගෙහි පටිච්ඡික්ඛන්තීති. අරියපටිච්ඡික්ඛිතඛිබ්බාති සච්චාති අරියසච්චාතීති චෙත්ථ පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපො දට්ඨඛිබ්බො. අරියා ඉමන්ති පටිච්ඡික්ඛිතඛිබ්බට්ඨෙන එකත්තං උපනෙත්වා “ඉම” න්ති වුත්තං. තස්මාති තථාගතස්ස අරියත්තා තස්ස සච්චාතීති අරියසච්චාතීති වුච්චන්තීති අත්ථො. තථාගතෙන හි සයං අධිගතත්තා, තෙනෙව පකාසිතත්තා, තතො එව ව අස්සද්ධෙහි අධිගමනීයත්තා තාති තස්ස හොන්තීති. අරියභාවසිද්ධිකොපිති එත්ථ අරියසාධකාති සච්චාති අරියසච්චාතීති පුබ්බෙ විය උත්තරපදලොපො දට්ඨඛිබ්බො. අරියාති සච්චාතීතිපිති එත්ථ අවිතථභාවෙන අරණීයත්තා අධිගන්තඛිබ්බත්තා අරියාති, අරියවොහාරො වා අයං අවිසංවාදකො අවිතථරූපො දට්ඨඛිබ්බො.

බාධනලක්ඛණන්ති එත්ථ දුක්ඛදුක්ඛතන්තිමිත්තභාවො බාධනා, උදයඛිබ්බයපිළිතතා වා. හවාදීසු ජාතිආදිවසෙන චක්ඛුරොගාදිවසෙන ව අනෙකධා දුක්ඛස්ස පවත්තනමෙව පුග්ගලස්ස සන්තාපනං, තදස්ස කිච්චං රසො.

පවත්නිතිවත්තිසු සංසාරමොක්කෙසු පවත්නි හුත්වා ගය්හතීති පවත්නිපච්චුපට්ඨානං. පහවති එතස්මා දුක්ඛං පටිසන්ධියං නිබ්බත්තති පුරිමහවෙන පච්ඡිමහවො සට්ඨතො සංයුත්තො හුත්වා පවත්තතීති පහවො. “එවමිපි තණ්හානුසයෙ අනුහතෙ නිබ්බත්තති දුක්ඛමිදං පුනස්පුන”න්ති (ධ. ප. 338) එවං පුනස්පුනං උප්පාදනං අනුපච්ඡේදකරණං. භවනිස්සරණනිවාරණං පලිබොධො. රාගක්ඛයාදිභාවෙන සබ්බදුක්ඛසන්තතා සන්ති. අච්චුතිරසන්ති අච්චුතිසම්පත්තිකං. චචනං වා කිච්චන්ති තදභාවං කිච්චමිව වොහරිත්වා අච්චුතිකිච්චන්ති අත්ථො. අචචනඤ්ච සභාවස්සාපරිච්චජනං අවිකාරතා දට්ඨබ්බො. පඤ්චක්ඛන්ධනිමිත්තසුඤ්ඤතාය අවිග්ගහං හුත්වා ගය්හතීති අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං. අනුසයුපච්ඡේදනවසෙන සංසාරචාරකතො නිග්ගමනුපායභාවො නිය්‍යානං. නිමිත්තතො පවත්තතො ච චිත්තස්ස වුට්ඨානං හුත්වා ගය්හතීති වුට්ඨානපච්චුපට්ඨානං.

අසුචණ්ණාදි සුචණ්ණාදි විය දිස්සමානං මායානි වත්ථුසබ්භාවා තස්සා විපරිතතා වුත්තා. උදකං විය දිස්සමානා පන මරිචි උපගතානං තුච්ඡා භොති, වත්ථුමත්තමිපි තස්සා න දිස්සතීති විසංවාදිකා වුත්තා. මරිචිමායාඅත්තානං විපක්ඛො භාවො තච්ඡාවිපරිතභූතභාවො. අරියඤ්ඤාණස්සාති අවිතථගාහකස්ස ඤාණස්ස, තෙන පටිච්චෙදපච්චෙක්ඛණානි ගය්හන්ති, තෙසඤ්ච ගොචරභාවො පටිච්චික්ඛිතබ්බතාආරම්මණභාවො ච දට්ඨබ්බො. අග්ගිලක්ඛණං උණ්හත්තං. තඤ්ඤි කත්ථවි කට්ඨාදිඋපාදානහෙදෙපි විසංවාදකං විපරිතං අභූතං වා කදාචි න භොති. “ඛ්‍යාධිධම්මා ජරාධම්මා, අථො මරණධම්මිනො”ති (අ. නි. 3.39; 5.57) එත්ථ වුත්තා ජාතිආදිකා ලොකපකති. මනුස්සානං උද්ධං දීඝතා, එකච්චානං තිරච්ඡානානං තිරියං දීඝතා, වුද්ධිනිට්ඨං පත්තානං පුන අවධිස්ථානං එවමාදිකා වාති වදන්ති. තච්ඡාවිපරිතභූතභාවෙසු පච්ඡිමො තථතා, පඨමො අවිතථතා, මජ්ඣිමො අනඤ්ඤථතාති අයමෙතෙසං විසෙසො.

දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධකන්ති කස්මා වුත්තං, නනු තණ්හාපි ජාති විය දුක්ඛනිමිත්තතාය බාධිකාති? න, බාධකපහවහාවෙන විසුං ගහිතත්තා. ජාතිආදීනං විය වා දුක්ඛස්ස අධිට්ඨානභාවො දුක්ඛදුක්ඛතා ච බාධකතා, න දුක්ඛස්ස පහවකතාති නත්ථි තණ්හාය පහවකභාවෙන ගහිතාය බාධකත්තජ්ජසඬිගො. තෙනාහ “දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධක”න්ති. බාධකත්තනියාමෙතාති දුක්ඛං බාධකමෙව, දුක්ඛමෙව බාධකන්ති එවං ද්විධාපි බාධකත්තාවධාරණෙනාති අත්ථො. තං විනා නාඤ්ඤතොති සතිපි

අවසෙසකිලෙසඅවසෙසාකුසලසාසවකුසලමූලාවසෙසසාසවකුසලධම්මානං දුක්ඛහෙතුභාවෙ න තණ්හාය විනා තෙසං දුක්ඛහෙතුභාවො අත්ථි, තෙහි පන විනාපි තණ්හාය දුක්ඛහෙතුභාවො අත්ථි කුසලෙහි විනා අකුසලෙහි, රූපාවචරාදීහි විනා කාමාවචරාදීහි ච තණ්හාය දුක්ඛනිබ්බත්තකත්තා. තච්ඡනියානභාවත්තාති ද්විධාපි නියමෙන තච්ඡො නිය්‍යානභාවො එතස්ස, න මිච්ඡාමග්ගස්ස විය විපරිතතාය, ලොකියමග්ගස්ස විය වා අනෙකන්තිකතාය අතච්ඡොති තච්ඡනියානභාවො, මග්ගො. තස්ස භාවො තච්ඡනියානභාවත්තං, තස්මා තච්ඡනියානභාවත්තා.

සබ්බත්ථ ද්විධාපි නියමෙන තච්ඡාවිපරිතභූතභාවො චුත්තොති ආහ “ඉති තච්ඡාවිපල්ලාසා”ති ආදි.

සච්ච-සද්දස්ස සම්භවන්තානං අත්ථානං උද්ධරණං, සම්භවන්තෙ වා අත්ථෙ වත්වා අධිජ්ජෙතත්ථස්ස උද්ධරණං අත්ථුද්ධාරො. විරතිසච්චෙති මුසාවාදවිරතියං. න හි අඤ්ඤවිරතීසු සච්ච-සද්දො නිරුල්භොති. “ඉදමෙව සච්චං, මොසමඤ්ඤ”න්ති ගහිතා දිට්ඨි දිට්ඨිසච්චං. “අමොසධම්මං නිබ්බානං, තදරියා සච්චතො විදු”ති (සු. නි. 763) අමොසධම්මත්තා නිබ්බානං පරමත්ථසච්චං චුත්තං. තස්ස පන තංසම්පාපකස්ස ච මග්ගස්ස පජානනා පටිච්චෙධො අවිවාදකාරණන්ති ද්වයමිපි “එකඤ්ඤි සච්චං න දුතියමත්ථි, යස්මිං පජා නො විචදෙ පජාන”න්ති (සු. නි. 890; මහානි. 119) මිස්සා ගාථාය සච්චන්ති චුත්තං.

නෙතං දුක්ඛං අරියසච්චන්ති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං යානං විජ්ජතිති එතෙන ජාතිආදීනං දුක්ඛඅරියසච්චභාවෙ අවිපරිතතං දස්සෙති, අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චන්ති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං යානං විජ්ජතිති ඉමිනා දුක්ඛඅරියසච්චභාවස්ස ජාතිආදීසු නියතතං. සච්චෙපි කථඤ්චි කොචි එවංචිත්තො ආගච්ඡෙය්‍ය, පඤ්ඤාපනෙ පන සහධම්මෙන පඤ්ඤාපනෙ අත්තතො වාදස්ස ච පඤ්ඤාපනෙ සමත්ථො නත්ථිති දස්සෙතුං. “අහමෙතං...පෙ.... පඤ්ඤාපෙස්සාමිති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං යානං විජ්ජති”ති චුත්තං. ජාතිආදීනං අනඤ්ඤථතා අඤ්ඤස්ස ච තථාභූතස්ස අභාවොයෙවෙත්ථ යානාභාවො. සච්චෙපි කොචි ආගච්ඡෙය්‍ය, ආගච්ඡතු, යානං පන නත්ථිති අයමෙත්ථ සුත්තත්ථො. එස නයො දුතියසුත්තෙපි. තත්ථ පන සම්පත්තතා පච්චක්ඛතා ච පට්ඨමතා, තංනිමිත්තතා දුතියතා, තදුපසමතා තතියතා, තංසම්පාපකතා චතුත්ථතාති දට්ඨබ්බො.

නිබ්බුතිකාමෙන පරිජානනාදිහි අඤ්ඤං කිඤ්චි කිච්චං කාතබ්බං නත්ථි, ධම්මඤ්ඤාණකිච්චං වා ඉතො අඤ්ඤං නත්ථි, පරිඤ්ඤෙය්‍යාදීනි ච එතජ්ජරමානෙවාති චත්තාරෙව චුත්තාති. තණ්හාය ආදීනවදස්සාවීනං වසෙන “තණ්හාවත්ථුආදීනං එතංපරමතායා”ති චුත්තං. තථා ආලයෙ පඤ්චකාමගුණසංඛ්‍යාතෙ, සකලවත්ථුකාමසංඛ්‍යාතෙ, භවත්තයසංඛ්‍යාතෙ වා දුක්ඛෙ දොසදස්සාවීනං වසෙන “ආලයාදීනං එතංපරමතායා”ති චුත්තං.

සහෙතුකෙන දුක්ඛෙනාති එතෙන දුක්ඛස්ස අබ්බොවිජින්නතාදස්සනෙන අතිසංවෙගවත්ථුතං දස්සෙති.

න පටිච්චෙධඤ්ඤාණං විය සකිදෙව බුජ්ඣති, අථ බො අනු අනු බුජ්ඣනතො අනුබොධො, අනුස්සවාකාරපරිවිතක්කදිට්ඨිනිජ්ඣානක්ඛන්තිඅනුගතො වා බොධො අනුබොධො. න හි සො පච්චක්ඛතො බුජ්ඣති, අනුස්සවාදිවසෙන පන කජ්ජෙත්වා ගණ්හාතිති. කිච්චතොති පරිජානනාදිතො. තංකිච්චකරණෙනෙව හි තාති තස්ස පාකටාති. විචට්ටානුපස්සනාය හි සංඛ්‍යාරොහි පතිලියමානමානසස්ස උජ්ජජ්ජමානං මග්ගඤ්ඤාණං විසංඛාරං දුක්ඛනිස්සරණං ආරම්මණං කත්වා දුක්ඛං පරිවිජින්නති,

දුක්ඛගතඤ්ඤාදි තණ්හං පඡහති, නිරොධඤ්ඤාදි චුසති ආදිච්චො විය පභාය,
සම්මාසංඝාතපාදිහි සහ උප්පන්නං තං මග්ගං භාවෙති, න ච සංඛාරො අමුඤ්චිත්වා
පවත්තමානෙන ඤාණෙන එතං සබ්බං සක්කා කාතුං නිමිත්තපවත්තෙති
අවුට්ඨිතත්තා, තස්මා එතානි කිච්චානි කරොත්තං තං ඤාණං දුක්ඛාදීනි විභාවෙති
තත්ථ සම්මොහනිවත්තනෙනාති “වත්තාරිපි සච්චානි පස්සති”ති වුත්තං.

දුක්ඛසමුදයමිපි සො පස්සතිති කාලන්තරදස්සනං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙ? න,
“යො නු ඛො, ආවුසො, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයමිපි සො පස්සති”ති ආදිනා (සං.
නි. 5.1100) එකදස්සිනො අඤ්ඤාත්තයදස්සිනාවිචාරණාය තස්සා සාධනත්ථං
ගවංපතිත්ථෙරෙන ඉමස්ස සුත්තස්ස ආහරිතත්තා පච්චෙකඤ්ඤාදි සච්චෙසු
දිස්සමානෙසු අඤ්ඤාත්තයදස්සනස්ස යොජිතත්තා. අඤ්ඤාදි අනුපුබ්බාහිසමයෙ
පුරිමදිට්ඨස්ස පච්ඡා අදස්සනතො සමුදයාදිදස්සිනො දුක්ඛාදිදස්සනතා න
යොජෙතබ්බා සියාති. සුද්ධසංඛාරපුඤ්ජමත්තදස්සනතො
සක්කායදිට්ඨිපරිවුට්ඨානං නිචාරෙති. “ලොකසමුදයං ඛො, කච්චාන, යථාභූතං
සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සතො යා ලොකෙ නත්ථිතා, සා න භොති”ති වචනතො
සමුදයදස්සනං හෙතුඵලප්පබන්ධාවිච්ඡේදදස්සනවසෙන උච්ඡේදදිට්ඨිපරිවුට්ඨානං
නිවත්තෙති. “ලොකනිරොධං ඛො...පෙ.... පස්සතො යා ලොකෙ අත්ථිතා, සා න
භොති”ති (සං. නි. 2.15) වචනතො නිරොධදස්සනං හෙතුනිරොධා
ඵලනිරොධදස්සනවසෙන සස්සනදිට්ඨිපරිවුට්ඨානං නිචාරෙති. අත්තකාරස්ස
පච්චක්ඛදස්සනතො මග්ගදස්සනෙන “නත්ථි අත්තකාරො, නත්ථි පරකාරො, නත්ථි
පුරිසකාරො”ති ආදිකං (දී. නි. 1.168) අකිරියදිට්ඨිපරිවුට්ඨානං පඡහති. “නත්ථි
හෙතු, නත්ථි පච්චයො සත්තානං සංකිලෙසාය, අහෙතු අප්පච්චයා සත්තා
සංකිලිස්සන්ති. නත්ථි හෙතු...පෙ.... විසුද්ධියා, අහෙතු අප්පච්චයා සත්තා
විසුජ්ඣන්ති”ති ආදිකා අහෙතුකදිට්ඨි ච ඉධ අකිරියදිට්ඨිග්ගහණෙන ගහිතාති
දට්ඨබ්බා. සාපි හි විසුද්ධිමග්ගදස්සනෙන පභීයතිති.

දුක්ඛඤාණං සමුදයඵලස්ස දුක්ඛස්ස අධුවාදිභාවං පස්සතිති ඵලෙ විජ්ජට්ඨිතං
නිවත්තෙති. “ඉස්සරො ලොකං පවත්තෙති නිවත්තෙති වා”ති ඉස්සරකාරණිකො
වදන්ති, පධානතො ආවි භවති, තත්ථෙව ච පතිලියති පධානකාරණිකො.
“කාලවසෙනෙව පවත්තති නිවත්තති වා”ති කාලවාදිනො. “සභාවෙනෙව
සම්භොති විභොති වා”ති සභාවවාදිනො. ආදි-සද්දෙන අණුහි ලොකො පවත්තති,
සබ්බං පුබ්බෙකතහෙතුති ඵලමාදි අකාරණපරිග්ගහො දට්ඨබ්බො. රාමුදකාළාරාදීනං
විය අරූපලොකෙ, නිගණ්ඨාදීනං විය ලොකචුපිකාය අපවග්ගො මොක්ඛොති
ගහණං. ආදි-සද්දෙන පධානස්ස අප්පච්චති, ගුණවිසුත්තස්ස අත්තතො සකත්තති
අවට්ඨානං, බ්‍රහ්මුතා සලොකතා, දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදාති ඵලමාදිග්ගහණඤ්ඤාදි
දට්ඨබ්බං. එත්ථ ගුණවිසුත්තස්සාති
බුද්ධිසුඛදුක්ඛඉච්ඡාදොසපයත්තධම්මාධම්මසංඛාරොහි නවහි අත්තගුණෙහි
විජ්ජපුත්තස්සාති කණාදහක්ඛවාදො. ඉන්ද්‍රියතප්පනපුත්තමුඛදස්සනාදිහි විතා
අපවග්ගො නත්ථිති ගහෙත්වා තථාපවත්තනං කාමසුඛල්ලිකානුයොගො.

අප්‍රකාශිතකතෘන්තරාදිය ආයතනනෙසු කාමහවිභවනණ්භාවසෙන ද්වාදස
 තිකා ජත්තිංස තණ්භාවිවරිතානි. බුද්දකවත්ථුවිභවිගෙ වා ආගතනගෙන කාලවිභාගං
 අනාමසිත්වා වුත්තානි. විමංසිද්ධිපාදාදයො බොධිපක්ඛියා කිව්වනානත්තෙන
 වුත්තා, අත්ථතො එකත්තා සම්මාදිට්ඨිමුඛෙන තත්ථ අන්තොගධා. තයො
 නෙක්ඛම්මචිතක්කාදයොති ලොකියක්ඛණෙ
 අලොභමෙත්තාකරුණාසම්පයොගවසෙන හින්තා මග්ගක්ඛණෙ
 ලොභඛ්‍යාපාදවිහිංසාසමුච්ඡේදවසෙන තයොති එකොපි වුත්තො. එස නයො
 සම්මාචාචාදියු. අප්පිච්ඡතාසන්තුට්ඨිතානං පන භාවෙ සම්මාආර්ථිවසම්භවතො තෙන
 තෙසං සභිගහො දට්ඨබ්බො. භවත්තරෙපි ජීවිතහෙතුපි අරියෙහි අවිතික්කමනියත්තා
 අරියකත්තානං සම්මාචාචාදිසිලානං ගහණෙන යෙන සද්ධාහත්ථෙන තානි
 පරිග්ගහෙනබ්බානි, සො සද්ධාහත්ථො ගහිතොයෙව හොතීති තතො අනඤ්ඤානි
 සද්ධිත්ථියසද්ධාබලානි තත්ථ අන්තොගධානි හොන්ති. තෙසං අත්ථිතායාති
 සද්ධිත්ථියසද්ධාබලජන්දිද්ධිපාදානං අත්ථිතාය සිලස්ස අත්ථිභාවතො තිව්ධෙනපි
 සිලෙන තෙ තයොපි ගහිතානි තත්ථ අන්තොගධා. විත්තසමාධිති විත්තිද්ධිපාදං වදති.
 “විත්තං පඤ්ඤඤව භාවය”න්ති (සං. නි. 1.23, 192) හි විත්තමුඛෙන සමාධි
 වුත්තොති සමාධිමුඛෙන විත්තමිපි වත්තබ්බතං අරහති. විත්තිද්ධිපාදභාවනාය පන
 සමාධිපි අධිමත්තො හොතීති විමංසිද්ධිපාදාදිවචනං විය විත්තිද්ධිපාදවචනං අවත්වා
 ඉධ “විත්තසමාධි”ති වුත්තං. “පිතිමනස්ස කායො පස්සම්භති, පස්සද්ධකායො
 සුඛං වෙදෙති, සුඛිනො විත්තං සමාධියතී”ති (දී. නි. 3.359; සං. නි. 5.376; අ. නි.
 3.96; 11.12) වචනතො සමාධිඋපකාරා පිතිපස්සද්ධියො, තස්මා සමාධිග්ගහණෙන
 ගහිතා, උපෙක්ඛා පන සමාධිඋපකාරකතො තංසදිසකිව්වතො ව, තස්මා
 සම්මාසමාධිවසෙන එතෙසං අන්තොගධතා දට්ඨබ්බා.

භාරො විය විසාතකත්තා. දුබ්භික්ඛම්ච බාධකත්තා. “නිබ්බානපරමං සුඛ”න්ති
 (ම. නි. 2.215, 217; ධ. ප. 203, 204) සුඛභාවතො සුභික්ඛම්ච. අනිට්ඨභාවතො
 සාසඬකසප්පට්ඨයතො ව දුක්ඛං වෙරිවිසරුක්ඛහයමරිමතීරුපමං.

තථත්ථෙනාති තථසභාවෙන, පරිඤ්ඤායාභාවෙනාති අත්ථො. එතෙන
 අරියසච්චද්වයං සියා දුක්ඛං, න අරියසච්චං, සියා අරියසච්චං, න දුක්ඛන්ති ඉමමත්ථං
 දස්සෙති. අරියසච්ච-සද්දපරා හි දුක්ඛාදිසද්දා පරිඤ්ඤායාදිභාවං වදන්ති. තෙනෙව
 අරියසච්ච-සද්දානපෙක්ඛං දුක්ඛ-සද්දං සන්ධාය
 මග්ගසම්පයුත්තසාමඤ්ඤඵලධම්මානං ආදිපදසභිගහො වුත්තො, තදපෙක්ඛං
 සන්ධාය චතුත්ථපදසභිගහො. සමුදයාදියු අවසෙසකිලෙසාදයො සමුදයො, න
 අරියසච්චං, සඬබාරනිරොධො නිරොධසමාපත්ති ව නිරොධො, න අරියසච්චං,
 අරියමග්ගතො අඤ්ඤානි මග්ගඬගානි මග්ගො, න අරියසච්චන්ති ඉමිනා නයෙන
 යොජනා කාතබ්බා. දුක්ඛං වෙදනියම්පි සන්තං වෙදකරහිතං, කෙවලං පන තස්මිං
 අත්තතො පච්චයෙහි පචත්තමානෙ දුක්ඛං වෙදෙතීති වොභාරමත්තං හොති. එවං
 ඉතරෙසුපි.

කිරියාව විජ්ජනීති සමුදයමෙව වදනි, තස්ස වා දුක්ඛපච්චයභාවං. මග්ගො අත්ථිති වත්තබ්බෙ “මග්ගමත්ථි”ති ඔකාරස්ස අභාවො කතොති දට්ඨබ්බො. ගමකොති ගන්තා. සාසවතා අසුභතාති කත්වා නිරොධමග්ගා සුභා එව. දුක්ඛාදීනං පරියායෙන සමුදයාදිභාවො ව අත්ථි, න පන නිරොධභාවො, නිරොධස්ස වා දුක්ඛාදිභාවොති න අඤ්ඤමඤ්ඤසමඬිගිතාති ආහ “නිරොධසුඤ්ඤානි වා”තිආදි. සමුදයෙ දුක්ඛස්සාභාවතොති පොනොබ්භවිකාය තණ්හාය පුනබ්භවස්ස අභාවතො. යථා වා පකතිවාදීනං විකාරාවිභාවතො පුබ්බෙ පටිප්පලිනා ව පකතිභාවෙනෙව තිට්ඨන්ති, න එවං සමුදයසම්පයුත්තම්පි දුක්ඛං සමුදයභාවෙන තිට්ඨන්ති ආහ “සමුදයෙ දුක්ඛස්සාභාවතො”ති. යථා අවිභන්තෙහි විකාරෙහි මහන්තා විසෙසින්ද්‍රියභූතවිසෙසෙහි පකතිභාවෙනෙව යිතෙහි පකති සගබ්භා පකතිවාදීනං, එවං න ඵලෙන සගබ්භො හෙතුති අත්ථො. දුක්ඛසමුදයානං නිරොධමග්ගානඤ්ච අසමවායාති එතං විවරන්තො ආහ “න හෙතුසමචෙතං හෙතුඵල”න්තිආදි. තත්ථ ඉධ තන්තුසු පටො, කපාලෙසු සටො, බිරණෙසු කටො, ද්වීසු අණුසු ද්විඅණුකන්තිආදිනා ඉධ බුද්ධිවොහාරජනකො අවිසුං සිද්ධානං සම්බන්ධො සමවායො, තෙන සමවායෙන කාරණෙසු ද්වීසු අණුසු ද්විඅණුකං ඵලං සමචෙතං එකිභූතම්ව සම්බන්ධං, තීසු අණුසු තිඅණුකන්ති එවං මහාපට්චිභාඋදකමහාඅග්ගිමහාවාතක්ඛන්ධපරියන්තං ඵලං අත්තනො කාරණෙසු සමචෙතන්ති සමවායවාදිනො වදන්ති. එවං පන වදන්තෙහි අපරිමාණෙසු කාරණෙසු මහාපරිමාණං එකං ඵලං සමචෙතං අත්තනො අත්තොගධෙහි කාරණෙහි සගබ්භං අසුඤ්ඤන්ති චුත්තං හොති, එවම්ධ සමවායාභාවා ඵලෙ හෙතු නත්ථිති හෙතුසුඤ්ඤං ඵලන්ති අත්ථො.

පවත්තිභාවතොති සංසාරස්ස පවත්තිභාවතො. චතුආභාරහෙදතොති ඉමිනා වත්තාරො ආභාරහෙදෙ තෙහි හින්තෙ තප්පච්චයධම්මහෙදෙ ව සඬගණ්හාති. රූපාභිනන්දනාදිහෙදො රූපාදිඛන්ධවසෙන, ආරම්මණවසෙන වා. උපාදානෙහි උපාදියතීති උපාදි, උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකං. නිබ්බානඤ්ච තංනිස්සරණභූතං තස්ස වූපසමො තංසන්තිති කත්වා තස්ස යාව පච්ඡිමං විත්තං, තාව සෙසතං, තතො පරඤ්ච අනවසෙසතං උපාදාය “සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතු අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතු”ති ද්විධා වොහරියතීති. “සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඬකප්පො විපස්සනා, ඉතරෙ සමථො”ති වදන්ති. සීලම්පි හි සමථස්ස උපකාරකත්තා සමථග්ගහණෙන ගය්හතීති තෙසං අධිප්පායො. අථ වා යානද්වයවසෙන ලද්ධො මග්ගො සමථො විපස්සනාති ආගමනවසෙන චුත්තොති දට්ඨබ්බො. සප්පදෙසත්තාති සීලක්ඛන්ධාදීනං එකදෙසත්තාති අත්ථො. සීලක්ඛන්ධාදයො හි සබ්බලොකියලොකුත්තරසීලාදිසඬගාහකා, අරියමග්ගො ලොකුත්තරොයෙවාති තදෙකදෙසො හොති.

ඕනතසභායො විය වායාමො පග්ගහකිව්වසාමඤ්ඤතො. අංසකුටං දත්වා ධීතසභායො විය සති අපිලාපනවසෙන නිව්වලභාවකරණසාමඤ්ඤතො. සජාතිතොති සවිතක්කසව්වාරාදිහෙදෙසු සමානාය සමාධිජාතියාති අත්ථො. කිරියතොති සමාධිඅනුරූපකිරියතො. තතො එව හි “වත්තාරො සතිපට්ඨානා

සමාධිනිමිත්තා, චත්තාරො සම්මජ්ජධානා සමාධිපරික්ඛාරා”ති (ම. නි. 1.462)
සතිවායාමානං සමාධිස්ස නිමිත්තපරික්ඛාරභාවො වුත්තොති.

ආකොට්ඨන්තෙන වියාති “අනිච්චං අනිච්ච”න්තිආදිනා පඤ්ඤාසදිසෙන
කිච්චෙන සමන්තතො ආකොට්ඨන්තෙන විය “අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, දුක්ඛං
භයට්ඨෙනා”තිආදිනා පරිචක්ඛන්තෙන විය ව ආදාය උභිත්වා දින්නමෙව පඤ්ඤා
පටිච්ඡේදාකාමි. ද්වින්නං සමානකාලන්තෙපි පච්චයභාවෙන සඬ්ඛප්පස්ස පුරිමකාලස්ස
විය නිද්දෙසො කතො. සජාතිතොති “දුක්ඛෙ ඤාණං”න්තිආදීසු සමානාය
පඤ්ඤාජාතියා. කිරියතොති එත්ථ පඤ්ඤාසදිසකිච්චං කිරියාති වුත්තං, පුබ්බෙ පන
සමාධිඋපකාරකං තදනුරූපං කිච්චන්ති අයමෙත්ථ විසෙසො. “සබ්බං, භික්ඛවෙ,
අභිඤ්ඤො”න්ති (සං. නි. 4.46) වචනතො චත්තාරිපි අභිමුඛං පච්චක්ඛතො
ඤාතබ්බාති, අභිවිසිට්ඨෙන වා ඤාණෙන ඤාතබ්බාතිති අභිඤ්ඤො”න්ති.

දුර්භිසම්භවතරන්ති අභිසම්භවිතුං සාධෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතරං, සත්තිවිසානෙන
දුරධිගමන්ති අත්ථො. බාධකපහවසන්තිනියානලක්ඛණෙහි වචන්ථානං.
සලක්ඛණවචන්ථානං. දුරවගාහත්ථෙන ගම්භීරත්තාති ඔළාරිකා දුක්ඛසමුදයා.
තිරව්ජානගතානම්පි හි දුක්ඛං ආභාරාදීසු ව අභිලාසො පාකට්ඨො,
පිළනාදිආයුහනාදිවසෙන පන “ඉදං දුක්ඛං, ඉදමස්ස කාරණං”න්ති යාථාවතො
ඔගාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා ගම්භීරා, සණ්ඨසුබ්බමධම්මත්තා නිරොධමග්ගා
සභාවතො එව ගම්භීරත්තා දුරවගාහා, තෙනෙව උප්පන්නෙ මග්ගෙ නත්ථී
නිරොධමග්ගානං යාථාවතො අනවගාහොති. නිබ්බානම්පි මග්ගෙන
අධිගන්තබ්බත්තා තස්ස ඵලන්ති අපදිස්සතිති ආහ “ඵලාපදෙසතො”ති. වුත්තඤ්ඤි
“දුක්ඛනිරොධෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා”ති (විහ. 719). මග්ගොපි නිරොධස්ස
සම්පාපකභාවතො හෙතුති අපදිස්සතිති ආහ “හෙතුඅපදෙසතො”ති. වුත්තම්පි
වෙතං “දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා”ති (විහ. 719).
ඉති විජ්ඣාති ඉති-සද්දෙන විජානනක්කමං දස්සෙති. එවං පකාරෙහිති එවං-
සද්දෙන විජානනකාරණභූතෙ නයෙ.

උද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. දුක්ඛසච්චනිද්දෙසො

ජාතිනිද්දෙසවණ්ණනා

190. තත්ථ ...පෙ.... අයං මාතිකාති නිද්දෙසවාරආදිමිහි වුත්තෙ
ජාතිආදිනිද්දෙසෙ තෙසං ජාතිආදීනං නිද්දෙසවසෙන දුක්ඛස්ස අරියසච්චස්ස
කථනත්ථාය, තෙසු වා ජාතිආදීසු තෙසඤ්ච දුක්ඛට්ඨෙ වෙදිතබ්බෙ ජාතිආදීනං
නිද්දෙසවසෙන දුක්ඛස්ස අරියසච්චස්ස කථනත්ථාය දුක්ඛදුක්ඛන්තිආදිකා
දුක්ඛමාතිකා වෙදිතබ්බාති අත්ථො. අථ වා තත්ථාති තස්මිං නිද්දෙසවාරො. “ජාතිපි
දුක්ඛා...පෙ.... සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා”ති අයං දුක්ඛස්ස

අරියසච්චස්ස කථනත්ථාය මාතිකාති යථාදස්සිතස්ස ජාතිආදිනිද්දෙසස්ස මාතිකාභාවං දීපෙති. තං දීපෙත්වා පුන යස්මිං පද්දවයෙ යත්වා දුක්ඛං අරියසච්චං කථෙතබ්බං, තස්ස නිද්ධාරණත්ථං සබ්බං දුක්ඛං සඬ්ඛං සඬ්ඛං සඬ්ඛං ආහ “ඉද්දං දුක්ඛං නාමා” තිආදි.

සභාවතොති දුක්ඛවෙදයිතසභාවතො. නාමතොති තෙනෙව සභාවෙන ලද්ධනාමතො. තෙන න අඤ්ඤාන පරියායෙන ඉදං දුක්ඛං නාම, අථ ඛො දුක්ඛත්තායෙවාති සභාවෙන නාමං විසෙසෙති. අථ වා නාමතොති උදයබ්බයවත්තතාය ලද්ධනාමතො. යථා අඤ්ඤාන උදයබ්බයවත්තො ධම්මා න සභාවතො දුක්ඛා, න ඵලං ඉදං, අථ ඛො සභාවතො දුක්ඛා, භූතමෙවෙදං දුක්ඛන්ති පුරිමෙන දුක්ඛං-සද්දෙන පච්ඡිමං විසෙසෙති. විපරිණාමවත්තතාය සුඛං අනිට්ඨමෙව භොතිති දුක්ඛං නාම ජාතං. තෙනෙවාහ “දුක්ඛුප්පත්තිභෙතුතො” ති. කණ්ණසුලාදිහි අභිභූතස්ස නිත්ථුනනාදිහි දුක්ඛාභිභූතතාය විඤ්ඤායමානායපි කිං තව රුජ්ජතිති පුච්ඡිත්වාහ කණ්ණසුලාදිදුක්ඛං ජාතිතබ්බං භොතිති පටිච්ඡන්තදුක්ඛතා තස්ස වුත්තා. උපක්කමස්ස ව පාකට්ඨාවතොති කාරණාවසෙන දුක්ඛවිසෙසස්ස පාකට්ඨාවං දස්සෙති.

සභාවං මුඤ්චිත්වා පකාරන්තරෙන දුක්ඛන්ති වුච්චමානං පරියායදුක්ඛං. කථෙතබ්බත්තා පටිඤ්ඤාතං යථා කථෙතබ්බං, තංපකාරදස්සනත්ථං “අරියසච්චස්ස නාමෙත” තිආදිමාහ. සඬ්ඛංපො සාමඤ්ඤං, සාමඤ්ඤස්ස විසෙසෙ අන්තොකරිත්වා පවත්තතිති තත්ථ උභයථාපි කථෙතුං වට්ටති. විත්ථාරො පන විසෙසො ජාතිආදිකො, විසෙසො ව විසෙසන්තරතිවත්තකොති ජාතිආදිසු ජරාදිතං සඬ්ඛිපනං න සක්කා කාතුන්ති තත්ථ විත්ථාරෙනෙව කථෙතබ්බං.

191. “අපරස්ස අපරස්සා” ති දීපනං අපරත්ථදීපනං. සාමිඅත්ථෙපි හි අපරත්ථං-සද්දො සිජ්ඣතිති. තෙසං තෙසන්ති වා සාමිවසෙන වුත්තං අත්ථං භුම්මිවසෙන වත්තුකාමතාය ආහ “අපරත්ථදීපන” ති, අපරස්මිං අපරස්මිං දීපනන්ති අත්ථො. අපරස්ස අපරස්ස වා ජාතිසඬ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස දීපනං අපරත්ථදීපනං. පඤ්චගතිවසෙන ඵකෙකායපි ගතියා ඛත්තියාදිභුම්මදෙවාදිහත්ථිආදිජාතිවසෙන වාති ගතිජාතිවසෙන.

තිණාකාරො තිණජාති, සො ව උපාදාපඤ්ඤත්තිති “පඤ්ඤත්තිය” ති ආහ. තදුපාදායාති තං පට්ඨං විඤ්ඤාණං උපාදාය අයං ජාති, නාස්ස කුතොචි නිග්ගමනං උපාදාය. යස්මා ව ඵලං, තස්මා සාවස්ස ජාති පට්ඨං විඤ්ඤාණසඬ්ඛාතාති අත්ථො. අථ වා තදුපාදාය සජාතොති වුච්චතිති සාවස්ස ජාති පට්ඨං විඤ්ඤාණසඬ්ඛාතාති අත්ථො. විඤ්ඤාණමුඛෙන ව පඤ්චපි ඛන්ධා වුත්තා භොන්තිති “පටිසන්ධිය” ති ආහ. අරියභාවකරණත්තා අරියසීලන්ති පාතිමොක්ඛසංවරො වුච්චති. ජාතිආදිනිපි ලක්ඛණාති ධම්මානං ආකාරවිකාරාති කත්වා සහුප්පාදකා සහවිකාරකාති වුත්තා. ජායනට්ඨෙතාතිආදි ආයතනවසෙන යොනිවසෙන ව ද්විති ද්විති පදෙහි සබ්බස්ත්තෙ පරියාදියිත්වා ජාතිං දස්සෙතුං වුත්තං. පුරිමනයෙ පන ඵකෙකෙනෙව

පදෙන සබ්බසත්තෙ පරියාදිශිත්වා ජාති දස්සිතාති අයං විසෙසො. කෙවි පන “පුරිමනයෙ කත්තුනිද්දෙසො, පච්ඡිමනයෙ භාවනිද්දෙසො කතො” ති වදන්ති, “තෙසං තෙසං සත්තානං ජාති” ති පන කත්තරි සාමිනිද්දෙසස්ස කතත්තා උභයත්ථාපි භාවනිද්දෙසොව යුත්තො. සම්පුණ්ණා ජාති සඤ්ජාති. පාකටා නිබ්බත්ති අභිනිබ්බත්ති. “තෙසං තෙසං සත්තානං...පෙ.... අභිනිබ්බත්ති” ති සත්තවසෙන පවත්තත්තා සම්මුතිකථා.

තත්‍ර තත්‍රාති එකවතුචොකාරභවෙසු ද්විත්තං ද්විත්තං, සෙසෙ රූපධාතුයං පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පජ්ජමානානං පඤ්චන්තං, කාමධාතුයං විකලාවිකලිත්ථියානං වසෙන සත්තන්තං නවන්තං දසන්තං පුන දසන්තං එකාදසන්තඤ්ච ආයතනානං වසෙන සඬගභො වෙදිතබ්බො. එකභවපරියාපන්නස්ස ඛන්ධසන්නානස්ස පට්ඨාභිනිබ්බත්තිභූතා පටිසන්ධික්ඛන්ධාති ආහ “පට්ඨාභිනිබ්බත්තිලක්ඛණා” ති. තමෙව සත්තානං නියායානෙන්තං විය “හන්ද ගණ්හථා” ති පටිච්ඡාපෙන්තං විය පවත්තතිති නියායානතරසා. සන්නතියා එව උමුප්පන්නං හුත්වා ගය්හතිති උමුප්පන්නපච්චුපට්ඨානා. දුක්ඛරාසිස්ස විචිත්තතා දුක්ඛවිචිත්තතා, දුක්ඛවිසෙසා වා තදවයවා, තං පච්චුපට්ඨාපෙති එලතිති දුක්ඛවිචිත්තතාපච්චුපට්ඨානා.

පරියායනිප්පරියායදුක්ඛෙසු යං දුක්ඛං ජාති භොති, තං දුක්ඛභාවොයෙව තස්සා දුක්ඛට්ඨො. යදි අක්ඛානෙන පාපුණ්ණිකබ්බං සියා, හගවා ආචික්ඛෙය්‍ය. හගවතාපි –

“තං කිං මඤ්ඤථ, භික්ඛවෙ, කතමො නු ඛො මහන්නතරො? යො වායං මයා පරිත්තො පාණිමත්තො පාසාණො ගහිතො, යො ව භිමවා පබ්බතරාජාති. අප්පම...පෙ.... ගහිතො, භිමවන්තං පබ්බතරාජානං උපනිධාය සඬබම්පි න උපෙති, කලභාගම්පි න උපෙති, උපනිධම්පි න උපෙති. එවමෙව ඛො, භික්ඛවෙ, යං සො පුරිසො තිහි සත්තිසතෙහි හඤ්ඤමානො තතොනිදානං දුක්ඛං දොමනස්සං පටිසංවෙදෙති, තං නෙරයිකස්ස දුක්ඛස්ස උපනිධාය සඬබම්පි...පෙ.... උපනිධම්පි න උපෙති” ති (ම. නි. 3.250) –

උපමාවසෙන පකාසිතං ආපායිකදුක්ඛං. සුචුප්පත්තිකාරණානි සුචීනි උප්පලාදීනීති කත්වා තත්ථ නිබ්බත්තිනිවාරණෙන ජාතියා දුක්ඛවත්ථුභාවං දස්සෙති “අථ ඛො” තිආදිනා. දුක්චුප්පත්තිකාරණෙ නිබ්බත්තනෙන ගබ්හපරිහරණුපක්කමෙන විනා මාතුකුච්ඡිසම්භවමෙව දුක්ඛං ගබ්භොක්කන්තිමූලකං අඤ්ඤානපෙක්ඛන්තා, උපක්කමතිබ්බත්තං පන පරිහරණුමූලකං ඔක්කන්තිමත්තානපෙක්ඛන්තා. අයමෙතෙසං විසෙසො.

අත්තනො අභිමුඛං කඬ්ඨනං ආකඬ්ඨනං, පරිතො සබ්බතොභාගෙන කඬ්ඨනං පරිකඬ්ඨනං. අධො ධුතනං ඔධුතනං, තිරියං, සබ්බතො වා ධුතනං නිධුතනං. තච්ඡෙත්වා ඛාරපක්ඛිපනං ඛාරාපට්ච්ඡකං.

සකලසර්වත්භාපනං ත්භාපනං, එකදෙසධොවනං ධොවනං,
සුරියාහිමුඛපවත්තනෙන ආතාපනං, පඤ්චග්ගිතාපෙන පරිතාපනං දට්ඨබ්බං.
සබ්බොයෙව වා තාපො ද්විධාපි වුත්තො.

කුභිං නු පතිට්ඨං ලහෙට්, ජාතියා විනා න තස්ස දුක්ඛස්ස පතිට්ඨානං අත්ථිති
අත්ථො, ජාතියා වා විනා සො සත්තො කුභිං නු පතිට්ඨං, කත්ථ නු පතිට්ඨන්තො තං
දුක්ඛං ලහෙටාති අත්ථො. තත්ථ තීරච්ඡානෙසු කථං දුක්ඛං භවෙය්‍ය තභිං
තීරච්ඡානෙසු ජාතිං විනා. න වස්සාති න වෙ අස්ස. නනු නෙවත්ථිති සම්බන්ධො
කාතබ්බො, නනු ආහාති වා. යදකොති යස්මා නෙවත්ථි, තස්මා ආහාති අත්ථො.

ජරානිද්දෙසවණ්ණනා

192. ජීරණමෙව ජීරණතා, ජීරණස්ස වා ආකාරො තා-සද්දෙන වුත්තො.

යථාපුරෙ අසල්ලක්ඛෙන්තෙති ගාරවකරණඋපට්ඨානාදීනි අසල්ලක්ඛෙන්තෙ
තංතිමිත්තං දොමනස්සං උප්පජ්ජතිති අත්ථො.

සතාදීනන්ති සතිසුතවීරියපඤ්ඤාදීනං විජ්ජවාසනිමිත්තං අත්තනා
අපසාදෙනබ්බෙහිපි අත්තනො පුත්තදාරෙහි අපසාදනීයතො.
අවසවත්තඛිගපච්චඛිගතාය සුචිඅසුචිආදිවිචාරණවිරහෙන ච බාලකුමාරකකාලො
විය ජිණ්ණකාලො හොතිති ආහ “භියොයා බාලත්තජ්ජත්තියා”ති.

මරණනිද්දෙසවණ්ණනා

193. “කාලස්ස අන්තකස්ස කිරියා”ති යා ලොකෙ වුච්චති, සා වුති, මරණන්ති
අත්ථො. වචනකාලොයෙව වා අනතික්කමනීයත්තා විසෙසෙන කාලොති වුත්තො,
තස්ස කිරියා වුතික්ඛන්ධානං හෙදජ්ජත්තියෙව. මච්චු මරණන්ති එත්ථාපි සමාසං
අකත්වා යො මච්චු වුච්චති හෙදො, යඤ්ච මරණං පාණවාගො, ඉදං වුච්චති
මරණන්ති විසුං සම්බන්ධො න න යුජ්ජති.

යස්ස ඛන්ධහෙදස්ස පවත්තත්තා “තිස්සො මතො, ඵුස්සො මතො”ති
වොහාරො හොති, සො ඛන්ධජ්ජඛන්ධස්ස අනුපවිජින්නතාය “සම්මුතිමරණ”න්ති
වුත්තො, පඛන්ධසමුච්ඡෙදො ච “සමුච්ඡෙදමරණ”න්ති. මරණමිපි දුක්ඛන්ති
ඉමස්මිං පනත්ථෙ දුක්ඛසච්චකථා වට්ටකථාති කත්වා “සම්මුතිමරණං
අධිජ්ජෙත”න්ති ආහ. තස්සෙව නාමන්ති තබ්බාවතො තදෙකදෙසභාවතො ච
මරණ-සද්දබ්බුත්තෙ අසම්මොහත්ථං වුත්තං. වුතිලක්ඛණන්ති “වචනතා”ති
නිදස්සිතවචනලක්ඛණමෙව වදති. සම්පත්තිභවබන්ධෙහි වියොපෙතීති වියොගරසං,
වියොගකිරියාභූතතාය වා “වියොගරස”න්ති වුත්තං. සත්තස්ස පුරිමභවතො
විජ්ජවාසො හුත්වා උපට්ඨාතීති විජ්ජවාසපච්චුපට්ඨානං.

මරණන්තිකාති මරණස්ස ආසන්නා. යදි මරණං න භවිස්සති, යථාචුත්තං කායිකං චෙතසිකඤ්ච දුක්ඛං න භවිස්සතිති ආහ “ද්විත්තම්පි දුක්ඛානං චත්ථුභාවෙනා”ති.

පාපකම්මාදිනිමිත්තන්ති පාපකම්මනිමිත්තං පාපගතිනිමිත්තඤ්චාති අත්ථො, කම්මම්පි වා එත්ථ “නිමිත්ත”න්ති චුත්තං උපපත්තිනිමිත්තභාවෙන උපට්ඨානතො. තදුපට්ඨානෙපි හි “අකතං චත මෙ කල්‍යාණ”න්තිආදිනා අනප්පකං දොමනස්සං උප්පජ්ජතිති. භද්දස්සාති කල්‍යාණකම්මස්සාති අත්ථො. අවිසෙසතොති “සබ්බෙස”න්ති එතෙන යොජෙතබ්බං. සබ්බෙසන්ති ච යෙසං කායිකං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, තෙයෙව සබ්බෙ ගහිතා “විතුජ්ජමානමම්මාන”න්ති විසෙසිතත්තා. සන්ධිතං බන්ධනාති සන්ධිබන්ධනාති, තෙසං ඡෙදනෙන නිබ්බත්තං දුක්ඛං “සන්ධිබන්ධනච්ඡෙදන”න්ති චුත්තං. ආදි-සද්දො වා කාරණත්ථො, සන්ධිබන්ධනච්ඡෙදනමූලකන්ති අත්ථො.

අනයඛ්‍යාසනාපාදනං වියාති අනයඛ්‍යාසනාපත්ති වියාති අත්ථො. වාළාදිහි කතෙ හි අනයඛ්‍යාසනාපාදනෙ අන්තොගධා අනයඛ්‍යාසනාපත්ති එත්ථ නිදස්සනන්ති.

සොකනිද්දෙසවණ්ණනා

194. සුඛකාරණං හිතං, තස්ස ඵලං සුඛං. ඤාතික්ඛයොති භොගාදිහි ඤාතිනං පරිභාති මරණඤ්ච. අයං පන විසෙසොති භොගඛ්‍යාසනාදිපදත්ථවිසෙසං රොගඛ්‍යාසනාදිසු සමාසවිසෙසඤ්ච සන්ධායාහ. ඤාතිභොගා පඤ්ඤත්තිමත්තා තබ්බිතාසාචාති ඉමිනා අධිප්පායෙන අපරිනිප්ඵන්තතං සන්ධාය “අනිප්ඵන්තානී”ති ආහ. අපරිනිප්ඵන්තතංයෙව හි සන්ධාය විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.447 ආදයො) ච “දස රූපානි අනිප්ඵන්තානී”ති චුත්තං. රූපකණ්ඩවණ්ණනායඤ්චි (ධ. ස. අට්ඨ. 975 පකිණ්ණකකථා) නි “අපරිනිප්ඵන්තානී”ති චුත්තානි. බන්ධවිහඩගෙ ච නිප්ඵාදෙනබ්බස්ස නිරොධසමාපත්තිආදිකස්ස නිප්ඵන්තතා චුත්තානි අසභාවධම්මස්ස ච නිප්ඵන්තතා, නිබ්බානස්සෙව අනිප්ඵන්තතානි.

ධම්ම-සද්දො හෙතුඅත්ථොති ආහ “දුක්ඛස්ස උප්පත්තිහෙතුනා”ති. ඤාමන්ති දඩ්ඪං. පුබ්බෙ චුත්තලක්ඛණාදිකා දොමනස්සවෙදනා සොකොති තස්ස පුන ලක්ඛණාදයො න චත්තබ්බා සිද්ධං, තථාපි දොමනස්සවිසෙසත්තා සොකස්ස ච විසිට්ඨා ලක්ඛණාදයො චත්තබ්බාති “කිඤ්චාපි”තිආදිමාහ. විසාරරහිතං අන්තො එව සඬකුචිතං චිත්තනං, සුක්ඛනං වා අන්තොනිප්ඤ්ඤානං. පරිනිප්ඤ්ඤානං දහනං. ඤාතිඛ්‍යාසනාදිඅනුරූපං සොචනං අනුසොචනං, තං තං වා ගුණං දොසඤ්ච අනුගන්ත්වා සොචනං තප්පනං අනුසොචනං.

ජවනක්ඛණෙති මනොද්වාරජවනක්ඛණෙ. තථා හි තං දස්සෙන්තො “එත්තකා මෙ”තිආදිමාහ. කායවිඤ්ඤාණාදිවීරියම්පි පන ජවනක්ඛණෙ දොමනස්සස්ස

පව්වයෝ හොති එව. තෙනෙව “ජවනක්ඛණෙ වා”ති ආහ. අඤ්ඤාපා
කායිකචෙතසිකදුක්ඛානං කායවත්ථුකමනොද්වාරජ්ජවත්තානාමෙව පව්වයොති
ගණ්භෙයා තත්ථ විසෙසෙන කායිකචෙතසිකසද්දජ්ජවත්තිනො.

තුජ්ජති “තුදති”ති වත්තබ්බෙ ඛාත්තයවසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

පරිදෙවනිද්දෙසවණ්ණනා

195. ආදෙවන්ති එතෙනාති ආදෙවොති ආදෙවන-සද්දං කත්වා
අස්සුචිමොවනාදිවිකාරං ආපජ්ජන්තානං තබ්බිකාරාපත්තියා සො සද්දො
කරණභාවෙන චුත්තොති. විහිපලාපාදයො විය තුව්ඡං වචනං පලාපො. ගුණදොසෙ
කිත්තෙති බොධෙති ගුණදොසකිත්තනරසො ලාලජ්ජ-සද්දො. අත්ථානත්ථෙ
හිරිසිතබ්බජනෙ ච අවිචාරෙත්වා පුග්ගලස්ස සම්භමභාවො හුත්වා පරිදෙවන-සද්දො
උපට්ඨාතීති “සම්භමපච්චුපට්ඨානො”ති චුත්තො, සොකවත්ථුඅවිසාතෙන වා
සම්භමො, න උත්තාසසම්භමො, සො ච පරිදෙවන-සද්දෙන පාකටො හොතීති
පරිදෙවො “සම්භමපච්චුපට්ඨානො”ති චුත්තො.

සොකාහිභූතො පරිදෙවනනිමිත්තං මුට්ඨිපොථනාදීති කරොති,
පරිදෙවනනිමිත්තමෙව ච ඤාතිඅබ්භත්ථඨගමනාදීති විත්තෙතීති පරිදෙවස්ස
දුක්ඛදොමනස්සානං වත්ථුභාවො චුත්තො.

භියොති යෙන විනා න හොති, තතො පරිදෙවසමුට්ඨාපකදොමනස්සතො,
පුබ්බෙ චුත්තදුක්ඛතො වා භියො, කණ්ඨොට්ඨානලුආදියොසජ්ජොපි වා භියොති
අඤ්ඤාදිව කායිකං චෙතසිකං තංතිදානදුක්ඛං සඨගණ්භාති.

දුක්ඛදොමනස්සනිද්දෙසවණ්ණනා

196-7. කායිකං දුක්ඛං කායිකස්ස දුක්ඛස්ස උපනිස්සයපව්වයොති “දුක්ඛිතස්ස
දුක්ඛං උජ්ජජ්ජති”ති චුත්තං. එතෙන දුක්ඛෙන අභිභූතත්තා නක්ඛත්තං කිළිතුං න
ලභාමීති බලවදොමනස්සං උජ්ජජ්ජතීති දුක්ඛස්ස දොමනස්සවත්ථුතා හොති.

අත්තතො පවත්තික්ඛණං සන්ධාය “පිළෙති”ති චුත්තං කායිකදුක්ඛං,
තදුපනිස්සයතො වා.

ආවට්ඨන්තීති පරිවට්ඨන්ති. විවට්ඨන්තීති පබ්භාරෙ ඛිත්තත්ථම්මො විය
ලුධන්ති. මූලවිජිත්තරුක්ඛො විය ජිත්තපපාතං පපතන්ති, පරිදය්භමානවිත්තා
පුරිමදොමනස්සුපනිස්සයවසෙන විත්තෙන්ති, විගතෙ දොමනස්සෙ තථාවිත්තනං
නත්ථීති.

උපායාසනිද්දෙසවණ්ණනා

198. සබ්බවිසයප්පට්ඨන්තිනිවාරණවසෙන සමන්තතො සීදනං සංසීදනං,
 උට්ඨෙතුම්පි අසක්කුණෙය්‍යතාකරණවසෙන අතිබලවං, විරූපං වා සීදනං විසීදනං.
 අඤ්ඤං විසයං අගන්ත්වා ඤාතිබ්‍යසනාදීසු විරූපො ආසඬගො තත්ථෙව අවබන්ධතා
 බ්‍යාසත්ති. නිත්ථුනනකරණතො නිත්ථුනනරසො. විසීදනං විසාදො.

සයං න දුක්ඛො දොසත්තා සඬබ්‍රාහ්මණ්ටපරියාපන්නධම්මන්තරත්තා වා. යෙ
 පන දොමනස්සමෙව උපායාසොති වදෙය්‍යං, තෙ “උපායාසො තීහි බන්ධෙනි
 එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සම්පයුත්තො, එකෙන බන්ධෙන
 එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙනිවි සම්පයුත්තො”ති (ධාතු. 249) ඉමාය
 පාළියා පටික්ඛිපිතබ්බා. විසාදප්පත්තියා සුබදුක්ඛකාරණං අගණයිත්වා
 දුක්ඛට්ඨානාදීනි කරොන්තානං උපායාසො කායිකදුක්ඛස්ස වත්ථු හොති,
 විසාදනවසෙනෙව ඤාතිවිනාසාදීනි වින්තෙන්නානං දොමනස්සස්ස. අත්තතො
 පවත්තික්ඛණෙයෙව උපායාසො දොමනස්සසම්පයොගතො විත්තං පරිදහති,
 අවිප්ථාරිකතාකරණවසෙන කායං විසාදෙති, තදුභයකරණෙනෙව තතො පරං
 තංතිමිත්තං කායිකං චෙතසිකඤ්ච අධිමත්තං දුක්ඛං ජනයතීති දුක්ඛො වුත්තො.

අප්පියසම්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා

199. න අප්පියන්තීති න ගමියන්ති, න පච්චෙසියන්තීති අත්ථො. අනත්ථන්ති
 බ්‍යාසනං, දුක්ඛං වා. අහිතන්ති තස්ස හෙතුං. දුතියෙ අත්ථවිකප්පෙ අත්ථං න
 කාමෙන්තීති අනත්ථකාමාතිආදි අසමත්ථසමාසොපි යොජිතො. “අසුරියපස්සානි
 මුබ්බානි”තිආදීසු විය හි යෙන සමාසො, න තස්සායං පටිසෙධකො අ-කාරොති.
 යස්මිං කිස්මිඤ්චි නිබ්භයෙ යොගක්ඛෙම-සද්දො නිරුළ්භො දුක්ඛයොගතො
 ඛෙමත්තා.

සඬගතිආදීසු සඬබ්‍රාහ්මණවසෙන යං ලබ්භති, තං ගහෙතබ්බං. න හි සඬබ්‍රාහ්මණං
 යානනිසප්පාදයො භොජනාදිකිච්චෙසු වා සහකරණං විජ්ජතීති පච්ඡිමද්වයං
 තදත්ථවසෙන ලබ්භතීති න සක්කා වත්තුන්ති. යං ලබ්භතීති වා යං අත්ථජාතං
 ලබ්භතීති අත්ථො. තෙන යථා ලබ්භති සඬගතිආදීසු අත්ථො, තථා යොජෙතබ්බො.
 පුග්ගලස්ස හි සඬගති ගන්ත්වා සඬබ්‍රාහ්මණි සංයොගො හොති, ආගතෙහි ව තෙහි,
 පුග්ගලස්ස ව අත්තතො යානාදීසු සඬබ්‍රාහ්මණි සහභාවො හොති, සබ්බකිරියාසු ව
 මිස්සිභාවොති. අනත්ථභාවො උපද්දවභාවො.

අනිට්ඨානං ආපාටගමනමත්තං තංගහණමත්තඤ්ච අප්පියසම්පයොගො, න පන
 පථවිච්ඡිසාදයො විය අප්පියසම්පයොගො නාම එකො ධම්මො අත්ථීති ආහ “සො
 අත්ථතො එකො ධම්මො නාම නත්ථී”ති. අනිට්ඨානි කණ්ටකාදීනි අමිත්තා ව
 උසුආදීහි විජ්ඣනාදිදුක්ඛං උප්පාදෙන්ති.

ඉධාති ඉමස්මිං ලොකෙ දුක්ඛං හොතීති වා ඉධ ඉමස්මිං දුක්ඛසච්චනිද්දෙසෙ
 දුක්ඛො වුත්තොති වා යොජෙතබ්බං.

විශ්විප්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා

200. මිනන්තීති නාළියාදිසු ධඤ්ඤං විය අන්තො පක්ඛිපන්ති, න ඛහි කරොන්තීති අත්ථො. අමා-සද්දො සහභාවදීපකො. ඤායන්ති වා අජ්ඣන්තිකාඉච්චෙව. ඤාතිබ්‍යසනාදිකො භුත්වා උපට්ඨාතීති බ්‍යසනපච්චුපට්ඨානො. සොකුප්පාදනෙනෙව සරීරං සොසෙන්නි, කිසං කරොන්ති, අකිසම්පි නිරොජ්‍යාකරණෙන මිලාපෙන්නි, තතො ච කායිකං දුක්ඛං උප්පජ්ජතිති තදුප්පාදකතා වුත්තා.

සොකසරසම්ප්පිතාති එතෙන චෙතසිකදුක්ඛං දස්සෙති, විතුජ්ජන්තීති එතෙන කායිකං දුක්ඛං.

ඉච්ඡානිද්දෙසවණ්ණනා

201. යස්මිං කාලෙ ජාතියා න ආගන්තබ්බං, තං කාලං ගහෙත්වා ආහ “පරිනිබ්බුතෙසු ව විජ්ජමානං ජාතියා අනාගමන”න්ති. යම්පිති යෙනපිති අත්ථො වුත්තො. යදාපි පන යං-සද්දො “ඉච්ඡ”න්ති එතං අපෙක්ඛති, තදාපි අලාභවිසිට්ඨා ඉච්ඡා වුත්තා හොති. යදා “න ලහති”ති එතං අපෙක්ඛති, තදා ඉච්ඡාවිසිට්ඨො අලාභො වුත්තො හොති. සො පනත්ථතො අඤ්ඤො ධම්මො නත්ථි, තථාපි අලබ්භනෙය්‍යඉච්ඡාව වුත්තා හොති. අපාපුණ්ණිකබ්බෙසු පවත්තත්තා එව “අප්පත්තිපච්චුපට්ඨානා”ති වුත්තා. යත්ථ හි සා ඉච්ඡා පවත්තා, තං වත්ථුං අපාපුණ්ණිති භුත්වා ගය්හතීති.

ජිත්තභිත්තගණනාති නිල්ලජ්ජෙන ධුත්තගණෙන, කප්පටිකගණෙන වා.

විසාතමයන්ති චිත්තවිසාතමයං දොමනස්සං චිත්තවිසාතතො එව උප්පන්නං උබ්බන්ධනජරාතිසාරාදිකායිකං දුක්ඛඤ්ච. ඉච්ඡිතාලාභන්ති අලබ්භනෙය්‍යඉච්ඡමෙව වදති.

උපාදානක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

202. චිත්ථිණ්ණස්ස දුක්ඛස්ස එත්තකන්ති දස්සනං දුක්ඛස්ස සඬ්ඛෙපො, තං කාතුං න සක්කා චිත්ථාරස්ස අනන්තත්තා. දුක්ඛචිත්ථාරගතං පන දෙසනාචිත්ථාරං පහාය යත්ථ සබ්බො දුක්ඛචිත්ථාරො සමොධානං ගච්ඡති, තත්ථ දෙසනාය වචන්ථානං සඬ්ඛෙපො, තං කාතුං සක්කා තාදිසස්ස වත්ථුනො සබ්භාවා.

දෙසං ජානන්තො මග්ගක්ඛායිකපුරිසො දෙසකො. භගවාපි දුක්ඛස්ස දෙසකො. “දුක්ඛන්තදෙසකෙනා”ති වා පායො, දුක්ඛන්තක්ඛායිකොති අත්ථො.

පාවකාදයො යථා ඉන්ධනාදීනි බාධෙන්නි, එවං බාධයමානා. මාරණන්තිකදුක්ඛාභිසාතෙනාති ඉමිනා අතිපාකටෙන

ජාතිජරාදුක්ඛවිසාතජසොකාදයො දස්සෙති. තතොති පරිදෙවතො උද්ධං. කණ්ඨ සොසාදි සන්ධි ඛන්ධවිෂේදනාදි ජනක ධාතුක්ඛොභ සමායොගතො කායස්ස ආබාධනදුක්ඛං දුක්ඛං. යෙසු කෙසුචිති තිස්සස්ස වා චුස්සස්ස වා උපාදානක්ඛන්ධෙසු සබ්බමිපි චක්ඛුරොගාදිදුක්ඛං සබ්බසත්තගතං එවංපකාරමෙවාති සඬබ්භිසිත්වා දස්සෙන්නොති අත්ථො.

දුක්ඛසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

203. උත්තරපදලොපං කත්වා “පුනඛ්භවකරණං පුනොඛ්භවො”ති ආහ. “මනොසම්ඵස්සො”ති එත්ථ මනො විය ව පුරිමපදස්ස ඔකාරන්තතා දට්ඨබ්බා. අථ වා සීලට්ඨෙත ඉක-සද්දෙන ගමියත්ථත්තා කිරියාවාචකස්ස සද්දස්ස අදස්සනං දට්ඨබ්බං යථා “අපුපහක්ඛනසීලො ආපුපිකො”ති. “තද්ධිතා”ඉති ඛහුවචනනිද්දෙසා විචිත්තත්තා වා තද්ධිතානං අභිධානලක්ඛණත්තා වා “පුනඛ්භවං දෙති”ති ආදීසු අත්ථෙපු පොනොඛ්භවිකසද්දසිද්ධි දට්ඨබ්බා. තත්ථ කම්මසහජාතා පුනඛ්භවං දෙති, කම්මසහායභූතා තදසහජාතා පුනඛ්භවාය සංවත්තති, දුට්ඨාපි පුනප්පුනං භවෙ නිබ්බත්තෙති. තෙනෙවාහ “පුනඛ්භවස්ස දායිකාපි”ති ආදි. පොනොඛ්භවිකායෙවාති නාමං ලහතිති පුනඛ්භවං දායිකාපි අදායිකාපි පුනඛ්භවං දෙතිවිචෙව පොනොඛ්භවිකාති සමානවිජාකාති නාමං ලහති සමානසභාවත්තා තදානුභාවත්තා ව. එවං ඉතරෙසු දට්ඨබ්බං. තත්ථ උපධිමිහි යථානිබ්බත්තෙ අත්තභාවෙ විපච්චනකම්මං එතිස්සාති උපධිවෙපක්කා. නන්දනට්ඨෙත නන්දී, රඤ්ජනට්ඨෙත රාගො. යො ව නන්දිරාගො, යා ව තණ්හා, උභයමෙතං එකත්ථං, බ්‍යඤ්ජනමෙව නානන්ති තණ්හා “නන්දිරාගෙන සද්ධිං අත්ථතො එකත්තං ගතා”ති වුත්තා. රාගසම්ඛන්ධෙන “උප්පත්තස්සා”ති වුත්තං. රූපාරූපභවරාගො විසුං චක්ඛතීති කාමභවෙ එව භවපත්ථනාඋප්පත්ති වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

තස්මිං තස්මිං පියරූපෙ පට්ඨප්පත්තිවසෙන “උප්පජ්ජති”ති වුත්තා, පුනප්පුනං පචත්තිවසෙන “නිව්සති”ති, පරිසුට්ඨානානුසයවසෙන වා උප්පත්තිනිවෙසා යොජෙතබ්බා. සම්පත්තියන්ති මනුස්සසොභග්ගෙ දෙවත්තෙ ව. අත්තනො චක්ඛුන්ති සචත්ථුකං චක්ඛුමාහ, සපසාදං වා මංසපිණ්ඩං. විජ්ජසන්නපඤ්චපසාදන්ති පරිසුද්ධනීලපිතලොහිතකණ්ඨඛදාතවණ්ණපසාදං. රජතපනාලිකං විය ජිද්දං අබ්භන්තරෙ ඔදාතත්තා. පාමඬගසුත්තං විය ලම්ඛකණ්ණඛද්ධං. තුඬගා උච්චා දීඝා නාසිකා තුඬගනාසිකා, එවං ලද්ධවොහාරං අත්තනො ඝානං. “ලද්ධවොහාරා”ති වා පායො. තස්මිං සති තුඬගා නාසිකා යෙසං, තෙ තුඬගනාසිකා. එවං ලද්ධවොහාරා සත්තා අත්තනො ඝානන්ති යොජනා කාතබ්බා. ජීවිහං...පෙ.... මඤ්ඤන්ති වණ්ණා සණ්ඨානතො කිච්චතො ව. මනං...පෙ.... උලාරං මඤ්ඤන්ති අතීතාදිඅත්ථවිචිතනසමත්ථං. අත්තනා පටිලද්ධානීති අප්ඤ්ඤාත්තඤ්ච සරිරගන්ධාදීනි බහිද්ධා ව විලෙපනගන්ධාදීනි. උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජතීති යදා උප්පජ්ජමානා හොති, තදා එත්ථ උප්පජ්ජතීති

සාමඤ්ඤාන ගතිතා උප්පාදකිරියා ලක්ඛණභාවෙන චුත්තා, විසයවිසිටියා ලක්ඛිතබ්බභාවෙන. න හි සාමඤ්ඤවිසෙසෙහි නානත්තවොභාරො න භොතීති. උප්පජ්ජමානාති වා අනිච්ඡිතො උප්පාදො හෙතුභාවෙන චුත්තො. උප්පජ්ජතීති නිච්ඡිතො ඵලභාවෙන “යදි උප්පජ්ජමානා භොති, එත්ථ උප්පජ්ජති”ති. සො හි තෙන උපයොජිතො විය භොති.

සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

204. අනුභතෙති අනුද්ධතෙ, අප්පහිනෙති අත්ථො.

සීහො වෙධකෙ පටිපජ්ජති, න උසුම්භි, සුචානො ලෙඩ්ඬුම්භි පටිපජ්ජති, න පහාරකෙ. ඛයගමනවසෙන වීරජ්ජති, අප්පවත්තිගමනවසෙන නිරුජ්ඣති. අනපෙක්ඛතාය චජනවසෙන භානිවසෙන ච චජීයති, පුන යථා න පවත්තති, තථා දුරබ්බනවසෙන පටිනිස්සජ්ජීයති, ඛන්ධනභූතාය මොචනවසෙන මුච්චති, අසංකිලෙසවසෙන න අල්ලීයති. ආයුහනං සමුදයො, තප්පටිපක්ඛවසෙන අනායුහනං.

අපඤ්ඤත්තින්ති අපඤ්ඤාපනං, “තිත්තඅලාබු අත්ථී”ති වොභාරාභාවං වා. තිත්තඅලාබුචල්ලියා අප්පවත්තිං ඉච්ඡන්තො පුරිසො විය මග්ගො දට්ඨබ්බො, තස්ස තස්සා අප්පවත්තින්තින්තවිත්තස්ස මූලච්ඡෙදනං විය මග්ගස්ස නිබ්බානාරම්මණස්ස තණ්හාපහානං. තදාප්පවත්ති විය තණ්හාය අප්පවත්තිභූතං නිබ්බානං දට්ඨබ්බං. දුක්ඛප්පමාය දක්ඛිණද්වාරං විය නිබ්බානං, වොරසාතකා විය මග්ගො දට්ඨබ්බො, පුරිමා වා උපමා මග්ගෙන නිරුද්ධාය පියරූපසාතරූපෙසු නිරුද්ධාති චත්තබ්බතාදස්සනත්ථං චුත්තා, පච්ඡිමා නිබ්බානං ආගම්ම නිරුද්ධායපි.

නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

205. අඤ්ඤමග්ගපටික්ඛෙපනත්ථන්ති තිත්ථීයෙහි කප්පිතස්ස මග්ගස්ස දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදාභාවං පටික්ඛෙපෙතුන්ති අත්ථො, අඤ්ඤස්ස වා මග්ගභාවපටික්ඛෙපො අඤ්ඤමග්ගපටික්ඛෙපො. පුග්ගලස්ස අරියභාවකරත්තා අරියං කරොතීති අරියො, අරියඵලපටිලාභකරත්තා අරියං ලභාපෙති ජනෙතීති අරියො. අත්තනො කිච්චවසෙන ඵලවසෙන ච අරියනාමලාභො ඵච චුත්තොති දට්ඨබ්බො. අට්ඨ අඬගානි අස්සාති අඤ්ඤපදත්ථසමාසං අකත්වා “අට්ඨඬගානි අස්ස සන්තීති අට්ඨඬගිකො”ති පදසිද්ධි දට්ඨබ්බො.

චතුරඩ්ගසමන්තාගතා වාචා ජනං සඬගණ්භාතීති තබ්බිපක්ඛවිරතිසභාවා සම්මාවාචා හෙදකරම්චිජාවාචාපහානෙන ජනෙ සම්පයුත්තෙ ච

පරිගණකවලට හොඳින් “පරිගණකයක්” නිවැරදිව පවතී. යථා විවරකම්මාදිකො කම්මන්තො එකං කාතබ්බං සමුට්ඨාපෙනි නිප්පාදෙනි, තංතංකිරියානිප්පාදකො වා චෙතනාසංඛාරානො කම්මන්තො හත්ථපාදවලනාදිකං කිරියං සමුට්ඨාපෙනි, එවං.

සාවජ්ජකත්තබ්බකිරියාසමුට්ඨාපකම්මිච්ඡාකම්මන්තප්පහානෙන සම්මාකම්මන්තො නිරවජ්ජසමුට්ඨාපනකිව්චවා හොති, සම්පයුත්තධම්මො ච සමුට්ඨාපෙන්තො එව පවත්තීති “සමුට්ඨාපනලක්ඛණො” නිවුත්තො. කායවාචානං ඛන්ධසන්තානස්ස ච සංකිලෙසභූතම්ච්ඡාආජීවප්පහානෙන සම්මාආජීවො “වොදාපනලක්ඛණො” නිවුත්තො.

අත්තනො පච්චනිකකිලෙසා දිට්ඨෙකට්ඨා අවිජ්ජාදයො. පස්සතීති පකාසෙනිති අත්ථො. තෙනෙව හි අභිගෙන තත්ථ පච්චවෙක්ඛණො පවත්තීති. තථෙවාති අත්තනො පච්චනිකකිලෙසෙහි සද්ධිත්ති අත්ථො.

කිව්චතොති පුබ්බභාගෙහි දුක්ඛාදිඤ්ඤාණෙහි කත්තබ්බකිව්චස්ස ඉධ නිප්පත්තිතො, ඉමස්සෙව වා ඤාණස්ස දුක්ඛාදිප්පකාසනකිව්චතො. තිණි නාමාති ලහති කාමසංකප්පාදිප්පහානකිව්චනිප්පත්තිතො. සික්ඛාපදවිභවිගෙ (විභ. 703 ආදයො) “විරතීචෙතනා සබ්බෙ සම්පයුත්තධම්මා ච සික්ඛාපදානි” නිවුත්තාති තත්ථ පධානානං විරතීචෙතනානං වසෙන “විරතියොපි හොන්ති චෙතනායොපි” නි ආහ. මුසාවාදාදිහි විරමණකාලෙ වා විරතියො සුභාසිතාදිවාචාභාසනාදිකාලෙ ච චෙතනායො යොජෙතබ්බා, මග්ගක්ඛණෙ විරතියොව චෙතනානං අමග්ගභිගත්තා එකස්ස ඤාණස්ස දුක්ඛාදිඤ්ඤාණතා විය එකාය විරතියා මුසාවාදාදිවිරතීභාවො විය ඒකාය චෙතනාය සම්මාවාදාදිකිව්චත්තයසාධනසභාවාභාවා සම්මාවාදාදිභාවාසිද්ධිතො, තංසිද්ධියඤ්ඤා අභිගත්තයත්තාසිද්ධිතො ව.

පුබ්බභාගෙහි මග්ගක්ඛණෙහි සම්මාසමාධි එවාති යදිපි සමාධිඋපකාරකානං අහිනිරොපනානුමජ්ජනසම්පියායනබ්බහනසන්තප්පානං විතක්කාදීනං වසෙන චතුහි ඤානෙහි සම්මාසමාධි විහත්තො, තථාපි වායාමො විය අනුප්පන්තාකුසලානුප්පාදනාදිචතුරායාමකිව්චං, සති විය ච අසුභාසුඛානිව්චානත්තෙසු කායාදීසු සුභාදිසඤ්ඤාපහානචතුසතිකිව්චං, එකො සමාධි චතුක්කප්ඤ්ඤානසමාධිකිව්චං න සාධෙතීති පුබ්බභාගෙහි පයමජ්ඣානසමාධිවිත්තෙ ඤානසමාධි පයමජ්ඣානසමාධි එව මග්ගක්ඛණෙහි, තථා පුබ්බභාගෙහි චතුත්ථජ්ඣානසමාධිවිත්තෙ ඤානසමාධි චතුත්ථජ්ඣානසමාධි එව මග්ගක්ඛණෙහි අත්ථො.

වච්චෙදස්ස උපකාරකො විතක්කො සාවජ්ජානවිජ්ජවච්චෙදනිවත්තනපවත්තනකරාය සම්මාවාචායපි උපකාරකො එවාති “ස්වාය” න්තිආදිමාහ. වච්චෙදනියාමිකා වාචා කායිකකිරියානියාමකස්ස සම්මාකම්මන්තස්ස උපකාරිකා. ඉදං විරියන්ති චතුසම්මප්පධානවිරියං. ගතියොති නිප්පත්තියො, කිව්වාදිසභාවෙ වා. සමන්වෙසිත්වාති උපධාරෙත්වා.

පුරිමානි ද්වෙ සච්චානි උග්ගණ්හිත්වානි සම්බන්ධො. ඉට්ඨං කන්තන්ති
නිරොධමග්ගෙසු නින්තභාවං දස්සෙති, න අභිනන්දනං, තන්තින්තභාවොයෙව ච
තත්ථ කම්මකරණං දට්ඨබ්බං.

කිව්වතොති පරිඤ්ඤාදිතො. ආරම්මණපට්ඨෙධොති සච්ඡිකිරියාපට්ඨෙධමාහ.
සබ්බම්පි පට්ඨෙධඤාණං ලොකුත්තරන්ති කස්මා චුත්තං, නනු උග්ගහාදිපට්ඨෙධො
ච පට්ඨෙධොව, න ච සො ලොකුත්තරොති? න, කෙවලෙන පට්ඨෙධ-සද්දෙන
උග්ගහාදිපට්ඨෙධානං අවචනීයත්තා, පට්ඨෙධනිමිත්තත්තා චා උග්ගහාදිවසෙන
පවත්තං දුක්ඛාදීසු පුබ්බභාගෙ ඤාණං “පට්ඨෙධො”ති චුත්තං, න පට්ඨෙධත්තා,
පට්ඨෙධභූතමෙව පන ඤාණං සන්ධායාහ “සබ්බම්පි පට්ඨෙධඤාණං
ලොකුත්තර”න්ති. උග්ගහපරිපුච්ඡාඤාණානිපි සවනඤාණෙ ඵ්ච අවරොධං
ගච්ඡන්තීති “සවනධාරණසම්මසනඤාණං ලොකිය”න්ති තිව්ධමෙව ඤාණමාහ.
උග්ගහාදීහි සච්චපරිග්ගණ්හනං පරිග්ගහො.

පයොගොති කිරියා, වායාමො වා. තස්ස මහන්තතරස්ස ඉච්ඡිතබ්බතං
දුක්කරතරතඤ්ච උපමාහි දස්සෙති “භවග්ගගහණත්ථ”න්තිආදිනා.

පදසාතන්ති ඵත්ථ ගතමග්ගො “පද”න්ති චූච්චති. යෙන චූපායෙන කාරණෙන
කාමචිතක්කො උප්පජ්ජති, සො තස්ස ගතමග්ගොති තස්ස සාතො පදසාතො.
උස්සුක්කාපෙත්වානි උද්ධං උද්ධං සන්තිවිසෙසයුත්තං කත්වා, වඩ්ඪෙත්වානි
අත්ථො.

පාළියං විහත්තෙසුති කතරපාළියං? ධම්මසඬ්ඨගහෙ තාව අට්ඨ කසිණානි දස
අසුභා චත්තාරො බ්‍රහ්මවිහාරා චත්තාරි ආරුප්පානි විහත්තානි, ආගමෙසු දස
අනුස්සතියො ආභාරෙ පටිකුලසඤ්ඤා චතුර්ධාවචත්ථානන්ති ඉමානි වානි තත්ථ
තත්ථ විහත්තං. ඉමෙසු තීසුති කාමාදීසු තීසු යානෙසු.

මිච්ඡාචාචාසඬ්ඨාතායාති ඵතෙන ඵකාය චෙතනාය පභාතබ්බඵකත්තං දස්සෙති.
ඉධ අරියසාවකො සකලාණපුපුජ්ජනකො සෙක්ඛො. කායද්වාරවිනික්කමානි
ආජීවගෙතුකතො පාණානිපාතාදිතො විසුං විසුං විරමණං යොජෙතබ්බං.

අයං පනස්සාති මග්ගහාවෙන චතුර්බ්බම්පි ඵකත්තෙන ගහෙත්වා අස්ස
මග්ගස්ස අයං කුමනවසෙන සබ්බසද්ධිසසබ්බාසද්ධිසඵකච්චසද්ධිසතා විසෙසො.
පාදකජ්ඣානනියාමෙන භොතීති ඉධ පාදකජ්ඣානනියාමං ධූරං කත්වා ආහ,
අට්ඨසාලිනියං පන විපස්සනානියාමං තත්ථ සබ්බවාදාවිරොධතො, ඉධ පන
සම්මසිතජ්ඣානපුග්ගලජ්ඣාසයවාදනිවත්තනතො පාදකජ්ඣානනියාමං.
විපස්සනානියාමො පන සාධාරණත්තා ඉධාපි න පටික්ඛිත්තොති දට්ඨබ්බො.
අඤ්ඤෙ වාචරියවාදා වක්ඛමානා විහජ්ජිතබ්බාති යථාචුත්තමෙව තාව
පාදකජ්ඣානනියාමං විහජන්තො ආහ “පාදකජ්ඣානනියාමෙන තාවා”ති.

ආරුප්පෙ වතුක්කපඤ්චක...පෙ.... වුත්තං අට්ඨසාලිනියන්ති අධිප්පායො. නනු තත්ථ “ආරුප්පෙ තිකවතුක්කප්ඤ්චකං උප්පජ්ජති”ති වුත්තං, න “වතුක්කපඤ්චකප්ඤ්චකං”න්ති? සච්චං, යෙසු පන සංසයො අත්ථී, තෙසං උප්පත්තිදස්සනෙන, තෙනත්ථතො වතුක්කපඤ්චකප්ඤ්චකං උප්පජ්ජතිති වුත්තමෙව හොතිති ඵවමාහාති වෙදිතබ්බං. සමුදායඤ්ච අපෙක්ඛිත්වා “තඤ්ච ලොකුත්තරං, න ලොකිය”න්ති ආහ. වතුත්ථජ්ඣානමෙව හි ලොකියං තත්ථ උප්පජ්ජති, න වතුක්කං පඤ්චකඤ්චාති. එත්ථ කථන්ති පාදකප්ඤ්චකාස්ස අභාවා කථං දට්ඨබ්බන්ති අත්ථො. තංඤ්චානිකාව තස්ස තත්ථ තයො මග්ගා උප්පජ්ජන්ති තප්ඤ්චානිකං පට්ඨමාදිං පාදකං කත්වා උපරිමග්ගභාවනායාති අධිප්පායො, තිකවතුක්කප්ඤ්චකං පන මග්ගං භාවෙත්වා තත්ථුප්පන්නස්ස අරුප්ප්ඤ්චකං තප්ඤ්චානිකං ඵලඤ්ච පාදකං කත්වා උපරිමග්ගභාවනාය අඤ්ඤාකාමිකාපි උප්පජ්ජන්තිති ඤානඤ්චාදිනියාමිකා පුබ්බාභිසම්බාරසමාපත්ති පාදකං, න සම්මසිතබ්බාති ඵලස්සපි පාදකතා දට්ඨබ්බා.

දුක්ඛඤ්චානාදිතං රුපාදිජ්ජාරම්මණත්තා තෙක්ඛම්මසඤ්චකප්පාදිතං කසිණාදිතං තංකුසලාරම්මණාරම්මණත්තා සම්මාවාචාදිතං අභිගානං තංතංවිරම්භබ්බාදිආරම්මණත්තා “යථානුරූප”න්ති ආහ. තදනුරූපොති අවිජ්ජපටිසාරකරසීලං වායාමස්ස විසෙසපච්චයොති සීලානුරූපතා වායාමස්ස වුත්තා සම්පයුත්තස්සපි, සම්පයුත්තස්සෙව ච වචනතො “සීලභූමියං පතිට්ඨිතස්සා”ති අවත්වා “පතිට්ඨමානස්සා”ති වුත්තං. චෙතසො අසම්මොසොති “ඵකාරක්ඛො”ති එත්ථ වුත්තෙන සතාරක්ඛෙන චෙතසො රක්ඛිතතා. තෙනාහ “ඉති...පෙ.... සුවිහිතචිත්තාරක්ඛස්සා”ති.

ආසවක්ඛයඤ්චානාස්ස විජ්ජාභාවො වුත්තොති ආසවක්ඛයසම්බානෙ මග්ගෙ තීහි බන්ධෙනි සඤ්චානිකෙ පඤ්ඤාක්ඛන්ධො විජ්ජා, සීලස්ස වතුන්නඤ්ච ඤානානං වරණභාවො වුත්තොති ඉතරෙ ද්වෙ බන්ධා වරණං. යන්ති එතෙන නිබ්බානං ගච්ඡන්තිති යානං, විපස්සනාව යානං විපස්සනායානං. සීලං සමාධිස්ස විසෙසපච්චයො, සමාධි විපස්සනායාති සමට්ඨස්ස උපකාරත්තා සීලක්ඛන්ධො ච සමට්ඨානෙන සඤ්චානිකො. විපස්සනායානෙන කාමෙසු ආදිනවං විභාවෙත්තො සමට්ඨානෙන නිරාමිසං ඤානසුඛං අපරිච්චන්තො අන්තද්වයකුම්මග්ගං විචජ්ජෙති. පඤ්ඤා විය මොහස්ස, සීලසමාධියො ච දොසලොභානං උජුච්චවනිකා අදොසාලොභෙහි සාධෙතබ්බන්තා. සීලසමාධිපඤ්ඤායොගතො ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්යාණං. සීලාදීනි හි සාසනස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානන්ති. යස්මිං යිතො මග්ගට්ඨො ඵලට්ඨො ච අරියො හොති, තං මග්ගඵලසම්බානං බන්ධන්තයසඤ්චානිකං සාසනං අරියභූමි.

මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනියවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා

206-214. අරියසච්ච-සද්දො සමුදයෙ වත්තමානො පරිඤ්ඤායාභාවරහිතෙ එකන්තපභාතබ්බෙ තණ්හාසංඛාතෙ සමුදයෙ පවත්නති, න පභාතබ්බපරිඤ්ඤායොසු අවසෙසකිලෙසාවසෙසාකුසලෙසු අප්පභාතබ්බෙසු ව සාසවකුසලමූලාවසෙසසාසවකුසලෙසුති සප්පදෙසො තත්ථ සමුදයො හොති, කෙවලං සච්චසද්දෙ නිප්පදෙසොති ආහ “නිප්පදෙසනො සමුදයං දස්සෙතු”න්ති. දුක්ඛනිරොධා පන අරියසච්චදෙසනායං ධම්මතො නිප්පදෙසා එව. න හි තතො අඤ්ඤා ධම්මො අත්ථි, යො සච්චදෙසනායං දුක්ඛං නිරොධොති ව වත්තබ්බො සියා, මග්ගොපි අට්ඨච්ඡිකපඤ්චච්ඡිකවාරෙසු අපුබ්බො නත්ථි, තස්මා සමුදයමෙව “නිප්පදෙසනො දස්සෙතු”න්ති වදති තස්ස සබ්බත්ථ තීසුපි වාරෙසු අපුබ්බස්ස දස්සිතත්තා. අපුබ්බසමුදයදස්සනත්ථායපි හි සච්චදෙසනායං “තත්ථ කතමො දුක්ඛසමුදයො? තණ්හා”ති වචනං කෙවලාය තණ්හාය සච්ච-සද්දස්ස පවත්තිදස්සනත්ථන්ති. දෙසනාවසෙන පන තං තං සමුදයං යපෙත්වා දුක්ඛං තස්ස තස්ස පභාතාවසෙන නිරොධො අට්ඨච්ඡිකපඤ්චච්ඡිකසබ්බලොකුත්තරකුසලවසෙන මග්ගො ව අරියසච්චදෙසනායං න චුත්තොති දුක්ඛාදීනි ව තත්ථ සප්පදෙසානි දස්සිතානි හොන්තීති තානි ව නිප්පදෙසානි දස්සෙතුං සච්චදෙසනා චුත්තානි වත්තුං වට්ඨති. පච්චයසංඛාතන්ති කම්මකිලෙසවසෙන ජාතිආදිදුක්ඛස්ස මූලභූතන්ති අත්ථො.

නිරොධසච්චං...පෙ.... පඤ්චභාකාරෙහි නිද්දිට්ඨන්ති අරියසච්චදෙසනතො සච්චදෙසනාය විසෙසං දස්සෙති. තත්ථ “තිණ්ණන්තඤ්ච කුසලමූලානං අවසෙසානඤ්ච සාසවකුසලානං පභාත”න්ති ඉදං තෙසං පච්චයානං අවිජ්ජාතණ්හාඋපාදානානං පභාතාවසෙන, අවිජ්ජාදීසු වා පහීනෙසු තෙසං අප්පවත්තිවසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. න හි කුසලා පභාතබ්බාති. පභාතන්ති ව මග්ගකිව්චවසෙන තදධිගමනීයං නිරොධං දස්සෙති, නිරොධස්සෙව වා තණ්හාදීනං අප්පවත්තිභාවො පභාතන්ති දට්ඨබ්බං.

යදිපි “පුබ්බෙව බො පනස්ස කායකම්මං වචිකම්මං ආථීවො සුපරිසුද්ධො හොති, එවමස්සායං අරියො අට්ඨච්ඡිකො මග්ගො භාවනාපාරිපුරිං ගච්ඡති”ති (ම. නි. 3.431) ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ අට්ඨච්ඡිකමග්ගපාරිපුරියා උපනිස්සයදස්සනත්ථං ඉදං චුත්තං, තථාපි “පුබ්බෙව බො පනා”ති වචනං කායකම්මාදිසුද්ධියා දුරතරුපනිස්සයනං, චක්ඛාදීසු අසාරජ්ජන්තස්ස අසංයුත්තස්ස අසම්මුල්භස්ස ආදීනවානුපස්සිතො විහරතො තායෙව වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය ආයතිං පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙසු අපවයං ගච්ඡන්තෙසු සබ්බසංඛාරෙසු විවට්ඨනාවසෙන, පොතොබ්භවිකතණ්හාය පහීයමානාය කිලෙසදුර්භාවෙන, කායිකචෙතසිකදරථසන්තාපපරිලාභෙසු පහීයමානෙසු පස්සද්ධකායචිත්තවසෙන කායිකචෙතසිකසුබ්බෙ පටිසංවෙදියමානෙ “යා තථාභූතස්ස දිට්ඨි, සාස්ස හොති සම්මාදිට්ඨි”තිආදීනා (ම. නි. 3.431) චුත්තානං වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාක්ඛණෙ පවත්තානං පඤ්චන්තං සම්මාදිට්ඨාදීනං අභිගානං ආසන්තතරුපනිස්සයතඤ්ච

දස්සෙතීති ආසන්නතරුපනිස්සයවසෙන පඤ්චඩ්ගිකං මග්ගං සුඛං බුද්ධිකම්මානං පුග්ගලානං අජ්ඣාසයවසෙන පඤ්චඩ්ගිකමග්ගදෙසනාය පවත්තතං දීපෙනි.
 තෙනාහ “පුබ්බෙව බො...පෙ.... සුපරිසුද්ධො භොතීති වචනතො” තිආදි. එවමිදං වචනතොති නිස්සක්කවචනං දෙසනුපායස්ස ඤාපකනිදස්සනං භොති, වචනතොති වා අත්තතො වචනානුරූපං පඤ්චඩ්ගිකොපි මග්ගො පටිපදා එවාති භගවතා දෙසිතොති අත්ථො. කත්ථාති? දෙවපුරෙ, තස්මා තං දෙසිතනයං දස්සෙතුං පඤ්චඩ්ගිකවාරොපි නිද්දිට්ඨො ධම්මසඩ්ගාහකෙනි. අථ වා “පුබ්බෙව බො පනස්සා” ති වචනෙනෙව අජ්ඣාසයවිසෙසකාරණනිදස්සකෙන පුග්ගලජ්ඣාසයවසෙන පඤ්චඩ්ගිකො මග්ගොපි පටිපදා එවාති දෙසිතො භොතීති ආහ “පුබ්බෙව බො පන...පෙ.... වචනතො පන...පෙ.... දෙසිතො” ති, තස්මා තං සුත්තන්තෙ දෙසිතනයං දස්සෙතුං පඤ්චඩ්ගිකවාරොපි නිද්දිට්ඨො භගවතා දෙවපුරෙති අත්ථො.

ඤානෙහි දෙසනාපවෙසො, භාවනාපවෙසො වා ඤානාහිනිවෙසො. එකෙකස්මිං කොට්ඨාසෙ චතුත්තං චතුත්තං නයසහස්සානං දස්සනං ගණනාසුඛත්ථන්ති වෙදිතබ්බං. යථා පන පාළි යිතා, තථා එකෙකස්සා පටිපදාය සුඤ්ඤතාදීසු ව පඤ්ච පඤ්ච කොට්ඨාසෙ යොජෙත්වා පාළිගමනං කතන්ති විඤ්ඤායති. තත්ථ අට්ඨඩ්ගිකවාරෙ දුතියජ්ඣානාදීසු තස්මිං සමයෙ සත්තඩ්ගිකො මග්ගො භොතීති යොජනා කාතබ්බා, සබ්බසඩ්ගාහිකවාරෙ ව යථා විජ්ජමානධම්මවසෙනාති.

අභිධම්මභාෂනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

215. එවං පුරිමෙසුපි ද්විසුති කස්මා චුත්තං, නනු සුත්තන්තභාෂනීයෙ දුක්ඛතිරොධගාමිනිපටිපදානිද්දෙසෙ ලොකියලොකුත්තරමිස්සකො මග්ගො චුත්තො. තස්ස හි අට්ඨකථායං (විහ. අට්ඨ. 205) “චතුසු සච්චෙසු උග්ගහාදිවසෙන පුබ්බභාගඤ්ඤාණුප්පත්තිං සන්ධාය ඉදං ‘දුක්ඛෙ ඤාණ’න්තිආදි චුත්තං, පටිච්චෙධක්ඛණෙ පන එකමෙව ඤාණං භොතී” ති සම්මාදිට්ඨියා, තථා සම්මාසඩ්ධිකප්පාදිනඤ්ච ලොකියලොකුත්තරමිස්සකතා දස්සිතා “අපිච්චෙසා සම්මාදිට්ඨි නාම පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණා නානාරම්මණා භොති, මග්ගක්ඛණෙ එකක්ඛණා එකාරම්මණා” තිආදිනා වාති? සච්චමෙනං, එවං පන ආගමනවසෙන තත්ථාපි චතුසච්චකම්මට්ඨානදස්සනාදිමුඛෙන අරියොව අට්ඨඩ්ගිකො මග්ගො දස්සිතො. එවඤ්ච කත්වා “පටිච්චෙධක්ඛණෙ පන එකමෙව ඤාණං භොතී” ති මග්ගඤ්ඤාණස්ස එකස්සෙව දුක්ඛඤ්ඤාණාදිතා, “මග්ගක්ඛණෙ පන...පෙ.... එකොව කුසලසඩ්ධිකප්පො උප්පජ්ජති, අයං සම්මාසඩ්ධිකප්පො නාමා” තිආදිනා මග්ගසඩ්ධිකප්පාදිනං සම්මාසඩ්ධිකප්පාදිනා ව නිද්ධාරිතා, පාළියඤ්ච අට්ඨඩ්ගිකං මග්ගං උද්දිස්සිත්වා තමෙව නිද්දිස්සිතුං “දුක්ඛෙ ඤාණ”න්තිආදි චුත්තං. තෙන

සුත්තන්තභාෂනියෙහි ද්විත්තං ලොකියතා, ද්විත්තං ලොකුත්තරතා වුත්තා “එවං පුරිමෙසුපි ද්විසුති එතෙනාති.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චවිහඨගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ඉන්ද්‍රියවිහඨගො

1. අභිධම්මභාෂනියවණ්ණනා

219. චක්ඛුද්ද්වාරෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙති චක්ඛුද්ද්වාරභාවෙ තද්ද්වාරිකෙහි අත්තනො ඉන්ද්‍රභාවං පරමිස්සරභාවං කාරයතිති අත්ථො. තඤ්ඤි තෙ රූපග්ගහණෙ අත්තනං අනුවත්තෙති, තෙ ච තං අනුවත්තන්තිති. එස නයො ඉතරෙසුපි. යෙන තංසමඛිග්ගිපුග්ගලො තංසමිපයුත්තධම්මා වා අඤ්ඤාතාවිනො භොන්ති, සො අඤ්ඤාතාවිභාවො පරිනිට්ඨිතකිච්චජානනං.

කත්ථවි ද්වෙති “ද්විත්තං ඛො, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානං භාවිතත්තා ඛහුලිකතත්තා ඛිණාසවො භික්ඛු අඤ්ඤං ඛ්‍යාකරොති...පෙ.... අරියාය ච පඤ්ඤාය අරියාය ච විමුත්තියා. යා භිස්ස, භික්ඛවෙ, අරියා පඤ්ඤා, තදස්ස පඤ්ඤන්ද්‍රියං. යා භිස්ස අරියා විමුත්ති, තදස්ස සමාධන්ද්‍රිය”න්තිආදීසු (සං. නි. 5.516) ද්වෙ, “තිණ්ණං ඛො, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානං භාවිතත්තා ඛහුලිකතත්තා පිණ්ඩොලභාරද්වාරෙපන භික්ඛුතා අඤ්ඤා ඛ්‍යාකතා...පෙ.... සතින්ද්‍රියස්ස සමාධන්ද්‍රියස්ස පඤ්ඤන්ද්‍රියස්සා”ති (සං. නි. 5.519), “තිණ්ණානි, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානි. කතමානි තිණි? අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං අඤ්ඤන්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවන්ද්‍රිය”න්ති (සං. නි. 5.493), “තිණ්ණානි...පෙ.... ඉන්ද්‍රිත්තියං පුරිසන්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රිය”න්ති (සං. නි. 5.492) ච එවමාදීසු තිණි, “පඤ්චමානි, බ්‍රාහ්මණ, ඉන්ද්‍රියානි නානාවිසයානි...පෙ.... චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.... කායින්ද්‍රිය”න්ති (සං. නි. 5.512), “පඤ්ච...පෙ.... සුඛින්ද්‍රියං...පෙ.... උපෙක්ඛින්ද්‍රිය”න්ති (සං. නි. 5.501 ආදයො), “පඤ්ච...පෙ.... සද්ධින්ද්‍රියං...පෙ.... පඤ්ඤන්ද්‍රිය”න්ති (සං. නි. 5.486 ආදයො) ච එවමාදීසු පඤ්ච. තත්ථ සුත්තන්තෙ දුකාදිවචනං නිස්සරණුපායාදිභාවතො දුකාදීනං. සබ්බානි පන ඉන්ද්‍රියානි අභිඤ්ඤෙය්‍යානි, අභිඤ්ඤෙය්‍යධම්මදෙසනා ච අභිධම්මොති ඉධ සබ්බානි එකතො වුත්තාති.

ඛිණාසවස්ස භාවභූතො හුත්වා උප්පත්තිතො “ඛිණාසවස්සෙව උප්පජ්ජනතො”ති වුත්තං.

ලිඛිගෙති ගමෙති ඤාපෙතිති ලිඛිගං, ලිඛිගියති වා එතෙනාති ලිඛිගං, කිං ලිඛිගෙති, කිඤ්ච වා ලිඛිගියතිති? ඉන්දං ඉන්දො වා, ඉන්දස්ස ලිඛිගං ඉන්දලිඛිගං, ඉන්දලිඛිගස්ස අත්ථො තංසභාවො ඉන්දලිඛිගට්ඨො, ඉන්දලිඛිගමෙව වා ඉන්ද්‍රිය-

සද්දස්ස අත්ථො ඉන්ද්‍රිඨගට්ඨො. සජ්ජිතං උප්පාදිතන්ති සිට්ඨං, ඉන්දෙන සිට්ඨං ඉන්දසිට්ඨං. ජුට්ඨං සෙවිතං. කම්මසංඛිතස්ස ඉන්දස්ස ලිඛිගානි, තෙන ච සිට්ඨානීති කම්මජානෙව යොජෙතඛිබ්බානි, න අඤ්ඤානි. තෙ ච ද්වෙ අත්ථා කම්මෙ එව යොජෙතඛිබ්බා, ඉතරෙ ච භගවති එවාති “යථායොග”න්ති ආහ. තෙනාති භගවතො කම්මස්ස ච ඉන්දත්තා. එත්ථාති එතෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු. උල්ලිඛිගෙන්ති පකාසෙන්ති එලසම්පත්තිවිපත්තිහි කාරණසම්පත්තිවිපත්තිඅවබෝධතො. “සො තං නිමිත්තං ආසෙවති”තිආදීසු (අ. නි. 9.35) ගොවරකරණම්පි ආසෙවනාති චුත්තාති ආහ “කානිචි ගොවරාසෙවනායා”ති. තත්ථ සබ්බෙසං ගොවරිකාතඛිබ්බත්තෙපි “කානිචි”ති වචනං අවිපස්සිතඛිබ්බානං බහුලිමනසිකරණෙන අනාසෙවනීයත්තා. පච්චෙක්ඛණාමත්තමෙව හි තෙසු හොතීති. “තස්ස තං මග්ගං ආසෙවතො”තිආදීසු (අ. නි. 4.170) භාවනා “ආසෙවනා”ති චුත්තාති භාවෙතඛිබ්බානි සද්ධාදීනි සන්ධායාහ “කානිචි භාවනාසෙවනායා”ති. ආධිපච්චං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො, අසති ච ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙ ඉත්ථිපුරිස්න්ද්‍රියානං අත්තනො පච්චයවසෙන පවත්තමානෙහි තංසහිතසන්තානෙ අඤ්ඤාකාරෙන අනුප්පජ්ජමානෙහි ලිඛිගාදීහි අනුවත්තනීයභාවො, ඉමස්මිඤ්චත්ථෙ ඉන්දන්ති පරමිස්සරියං කරොන්තිච්චෙව ඉන්ද්‍රියානි. චක්ඛාදීසු දස්සිතෙන නයෙන අඤ්ඤෙසඤ්ච තදනුවත්තිසු ආධිපච්චං යථාරහං යොජෙතඛිබ්බං.

හෙට්ඨාති අට්ඨසාලිනියං. අමොහො එව, න විසුං චත්තාරො ධම්මා, තස්මා අමොහස්ස පඤ්ඤන්ද්‍රියපදෙ විභාවිතානි ලක්ඛණාදීනි තෙසඤ්ච වෙදිතඛිබ්බානීති අධිප්පායො. සෙසානි අට්ඨසාලිනියං ලක්ඛණාදීහි සරූපෙනෙව ආගතානි. නනු ච සුඛිත්ද්‍රියදුක්ඛිත්ද්දරියානං තත්ථ ලක්ඛණාදීනි න චුත්තානීති? කිඤ්චාපි න චුත්තානි, සොමනස්සදොමනස්සිත්ද්‍රියානං පන චුත්තලක්ඛණාදිවසෙන විඤ්ඤෙයාතො එතෙසම්පි චුත්තානෙව හොන්ති. කථං? ඉට්ඨථොට්ඨඛිබ්බානුභවනලක්ඛණං සුඛිත්ද්‍රියං, ඉට්ඨාකාරසම්භොගරසං, කායිකස්සාදපච්චුපට්ඨානං, කායිත්ද්‍රියපදට්ඨානං. අනිට්ඨථොට්ඨඛිබ්බානුභවනලක්ඛණං දුක්ඛිත්ද්‍රියං, අනිට්ඨාකාරසම්භොගරසං, කායිකාබාධපච්චුපට්ඨානං, කායිත්ද්‍රියපදට්ඨානන්ති. එත්ථ ච ඉට්ඨානිට්ඨාකාරානමෙව ආරම්මණානං සම්භොගරසතා වෙදිතඛිබ්බා, න විපරිතෙපි ඉට්ඨාකාරෙන අනිට්ඨාකාරෙන ච සම්භොගරසතාති.

සත්තානං අරියභූමිපටිලාභො භගවතො දෙසනාය සාධාරණං පධානඤ්ච පයොජනන්ති ආහ “අජ්ඣත්තධම්මං පරිඤ්ඤායා”තිආදි. අට්ඨකථායං ඉත්ථිපුරිස්න්ද්‍රියානන්තරං ජීවිතිත්ද්‍රියදෙසනක්කමො චුත්තො, සො ඉන්ද්‍රියයමකදෙසනාය සමෙති. ඉධ පන ඉන්ද්‍රියවිභවිගෙ මනින්ද්‍රියානන්තරං ජීවිතිත්ද්‍රියං චුත්තං, තං පුරිමපච්ඡිමානං අජ්ඣත්තිකඛාහිරානං අනුපාලකත්තෙන තෙසං මජ්ඣෙ චුත්තන්ති වෙදිතඛිබ්බං. යඤ්ච කිඤ්චි වෙදයිතං, සබ්බං තං දුක්ඛං. යාව ච දුට්ඨත්තභාවානුපාලකස්ස ජීවිතිත්ද්‍රියස්ස පවත්ති, තාව දුක්ඛභූතානං එතෙසං වෙදයිතානං අනිවත්තීති ඤාපනත්ථං. තෙන ච චක්ඛාදීනං දුක්ඛානුබන්ධතාය පරිඤ්ඤෙයානං ඤාපෙති. තතො අනන්තරං භාවෙතඛිබ්බත්තාති

භාවනාමග්ගසම්පයුත්තං අඤ්ඤාන්ද්‍රියං සන්ධාය වුත්තං. දස්සනානන්තරා හි භාවනාති.

සතිපි පුරෙජාතාදිපච්චයභාවෙ ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන සාධෙතබ්බමෙව කිච්චං “කිච්ච”න්ති ආහ තස්ස අනඤ්ඤසාධාරණත්තා ඉන්ද්‍රියකථාය ව පවත්තත්තා. පුබ්බභිගමභාවෙන මනින්ද්‍රියස්ස වසවත්තාපනං හොති, නාඤ්ඤෙසං. තංසම්පයුත්තානිපි හි ඉන්ද්‍රියානි සාධෙතබ්බභූතානෙව අත්තනො අත්තනො ඉන්ද්‍රියකිච්චං සාධෙත්ති වෙතසිකත්තාති. “සබ්බත්ථ ව ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන සාධෙතබ්බ”න්ති අයං අධිකාරො අනුවත්තනීති දට්ඨබ්බො. අනුප්පාදනෙ අනුපත්ථමහෙ ව තප්පච්චයානං තප්පවත්තනෙ නිමිත්තභාවො අනුච්ඛානං. ඡාදෙත්වා ඵරිත්වා උප්පජ්ජමානා සුබ්බුක්ඛවෙදනා සහජාතෙ අභිභවිත්වා සයමෙව පාකටා හොති, සහජාතා ව තබ්බසෙන සුබ්බුක්ඛභාවජ්ජත්තා වියාති ආහ “යථාසකං ඔලාරිකාකාරානුපාපන”න්ති. අසන්තස්ස අපණ්ණස්සපි අකුසලතබ්බිපාකාදිසම්පයුත්තස්ස මජ්ඣන්තාකාරානුපාපනං යොජෙතබ්බං, සමානජාතියං වා සුබ්බුක්ඛෙහි සන්තපණ්ණිකාරානුපාපනඤ්ච. පසන්තපග්ගහිතඋපට්ඨිතසමාහිතදස්සනාකාරානුපාපනං යථාක්කමං සද්ධාදීනං. ආදි-සද්දෙන උද්ධම්භාගියසංයොජනානි ගහිතානි, මග්ගසම්පයුත්තස්සෙව ව ඉන්ද්‍රියස්ස කිච්චං දස්සිතං, තෙනෙව ඵලසම්පයුත්තස්ස තංතංසංයොජනානංයෙව පටිප්පස්සද්ධිපහානකිච්චතා දස්සිතා හොතීති. සබ්බකතකිච්චං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං අඤ්ඤස්ස කාතබ්බස්ස අභාවා අමතාහිමුඛමෙව තබ්බභාවපච්චයො ව හොති, න ඉතරානි විය කිච්චන්තරපසුතඤ්ච. තෙනාහ “අමතාහිමුඛභාවපච්චයතා වා”ති.

220. ඵචං සන්තෙපීති සතිපි සබ්බසඬගාහකත්තෙ වීරියින්ද්‍රියපදාදීහි සඬගහෙතබ්බානි කුසලාකුසලවීරියාදීනි, චක්ඛුන්ද්‍රියපදාදීහි සඬගහෙතබ්බානි කාලපුග්ගලපච්චයාදිහෙදෙන හින්තානි චක්ඛාදීනි සඬගණ්හන්තිච්චෙව සබ්බසඬගාහකානි, න යස්සා භූමියා යානි න විජ්ජන්ති, තෙසං සඬගාහකත්තාති අත්ථො. තෙන ව අවිසෙසිතත්තා සබ්බෙසං සබ්බභූමිකත්තගහණජ්ජසඬගෙ තංතිවත්තනෙන සබ්බසඬගාහකච්චනං අවිජ්ජමානස්ස සඬගාහකත්තදීපකං න හොතීති දස්සෙති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

223. ඉධ අනාහට්ඨන්ති ඵකත්තානාරම්මණත්තෙන භාසිතං. “රූපමිස්සකත්තා අනාරම්මණෙසු රූපධම්මෙසු සඬගහිත”න්ති කස්මා වුත්තං, නනු මිස්සකත්තා ඵච ජීවිතින්ද්‍රියං අනාරම්මණෙසු අසඬගහිතං. න හි අට්ඨින්ද්‍රියා අනාරම්මණාති වුත්තාති? සච්චමෙතං, ජීවිතින්ද්‍රියඵකදෙසස්ස පන අනාරම්මණෙසු රූපධම්මෙසු සඬගහිතතං සන්ධායෙතං වුත්තං, අරූපකොට්ඨාසෙන පරිත්තාරම්මණාදිතා අත්ථිති සියාපක්ඛෙ සඬගහිතන්ති අධිජ්ජායො. අරූපකොට්ඨාසෙන පන පරිත්තාරම්මණාදිතා,

රූපකොට්ඨාසෙන ව නවත්තබ්බතා අත්ථිති මිස්සකස්ස සමුදායස්සෙව වසෙන සියාපක්ඛෙ සඬගහිතං, න එකදෙසවසෙනාති දට්ඨබ්බං. න හි අනාරම්මණං පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙන නවත්තබ්බං න භොතීති. “රූපඤ්ච නිබ්බානඤ්ච අනාරම්මණා, සත්තින්ද්‍රියා අනාරම්මණා” තිආදිවචනඤ්ච අවිජ්ජමානාරම්මණානාරම්මණෙසු නවත්තබ්බෙසු අනාරම්මණත්තා නවත්තබ්බතං දස්සෙති, න සාරම්මණස්සෙව නවත්තබ්බතං, නවත්තබ්බස්ස වා සාරම්මණතං. න හි නවත්තබ්බ-සද්දො සාරම්මණෙ නිරුළ්භො. යදිපි සියා, “තිස්සො ව වෙදනා රූපඤ්ච නිබ්බානඤ්ච ඉමෙ ධම්මා නවත්තබ්බා සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා” තිආදි න වුච්චෙය්‍ය, අපාපි පරිත්තාරම්මණාදිසම්බන්ධො නවත්තබ්බ-සද්දො සාරම්මණස්සෙව වත්තති, “ද්වයානතා සියා පරිත්තාරම්මණා” තිආදිං අවත්වා “මනායතනං සියා පරිත්තාරම්මණං...පෙ.... අප්පමාණාරම්මණ” තිතිපි, “ධම්මායතනං සියා පරිත්තාරම්මණං...පෙ.... අප්පමාණාරම්මණ” තිතිපි, “සියා අනාරම්මණ” තිතිපි වත්තබ්බං සියා. න හි පඤ්ඤාපුච්ඡකෙ සාවසෙසා දෙසනා අත්ථිති. “අට්ඨින්ද්‍රියා සියා අප්ඤ්ඤානාරම්මණා” ති එත්ථ ව ජීවිතින්ද්‍රියස්ස ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකාලෙ අරූපස්ස රූපස්ස ව අනාරම්මණත්තා නවත්තබ්බතා වෙදිතබ්බා.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියවිභව්වණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. පටිච්චසමුප්පාදවිභව්වගො

1. සුත්තන්තභාෂණීයං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

225. “කිංවාදි හන්තෙ සම්මාසම්බුද්ධො’ති? ‘විභජ්ජවාදි මහාරාජා’” ති (පාරා. අට්ඨ. 1.තනියසඬගිතිකපා) මොග්ගලපුත්තතිස්සත්ථෙරෙන වුත්තත්තා සම්මාසම්බුද්ධසාවකා විභජ්ජවාදිනො. තෙ හි වෙනයිකාදිභාවං විභජ්ජ වදන්ති, විචරාදිනං සෙවිතබ්බාසෙවිතබ්බභාවං වා සස්සතුච්ඡෙදවාදෙ වා විභජ්ජ වදන්ති “සස්සතො අත්තා ව ලොකො වා” තිආදිනං යපනීයානං යපනතො රාගාදික්ඛයස්ස සස්සතස්ස රාගාදිකායද්විවර්තාදිඋච්ඡෙදස්ස ව වචනතො, න පන එකංසඛ්‍යාකරණීයාදයො තයො පඤ්ඤෙ අපනෙත්වා විභජ්ජඛ්‍යාකරණීයමෙව වදන්ති. විභජ්ජවාදිනං මණ්ඩලං සමුගො විභජ්ජවාදිමණ්ඩලං, විභජ්ජවාදිනො වා භගවතො පරිසා විභජ්ජවාදිමණ්ඩලන්තිපි වදන්ති. ආවරියෙහි වුත්තඅවිපරිත්තථදීපනෙන තෙ අනබ්භාවික්ඛන්තෙන. “අවිජ්ජා පුඤ්ඤානෙඤ්ජාහිසඬබාරානං හෙතුපච්චයො භොතී” තිආදිං වදන්තො කපාචත්ථුමහි පටික්ඛිත්තෙ පුග්ගලවාදාදිකෙ ව වදන්තො සකසමයං වොක්කමති නාම, තථා අවොක්කමන්තෙන. පරසමයං දොසාරොපනඛ්‍යාපාරවිරහෙන

අනායුභන්තෙන. “ඉදම්පි යුත්තං ගහෙනබ්බ”න්ති පරසමයං
අසම්පිණ්ඩෙන්තෙනාති කෙච්චි වදන්ති.

“තථාහං භගවතා ධම්මං දෙසිතං ආජානාමි, යථා තදෙවිදං විඤ්ඤාණං
සන්ධාවති සංසරති අනඤ්ඤ”න්තිආදිං (ම. නි. 1.396) වදන්තො සුත්තං පටිබාහති
නාම, තථා අප්පට්ඨාභන්තෙන. “තථාහං භගවතා ධම්මං දෙසිතං ආජානාමි, යථා
යෙමෙ අන්තරායිකා ධම්මා චුත්තා භගවතා, තෙ පටිසෙවතො නාලං
අන්තරායායා”ති (ම. නි. 1.234; පාචි. 418, 429), “සුපිනන්තෙ කතො චිතික්කමො
ආපත්තිකරො හොති”ති ව එවමාදිං වදන්තො විනයං පටිලොමෙති නාම,
තබ්බිපරියායෙන තං අනුලොමෙන්තෙන. පටිලොමෙන්තො හි කම්මන්තරං
හින්දන්තො ධම්මතඤ්ච විලොමෙති. සුත්තන්තෙ චුත්තෙ චත්තාරො මහාපදෙසෙ,
අට්ඨකථායඤ්ච චුත්තෙ සුත්තසුත්තානුලොමආවරියවාදඅත්තනොමතිමහාපදෙසෙ
ඔලොකෙන්තෙන. තංඔලොකනෙන හි සුත්තෙ විනයෙ ව සන්තිට්ඨති නාතිධාවති.
ධම්මන්ති පටිච්චසමුප්පාදපාළිං. අත්ථන්ති තදත්ථං. හෙතුහෙතුඵලානි ඉධ
නාධිප්පෙතානි. “දුක්ඛාදිසු අඤ්ඤාණං අවිජ්ජා”ති චුත්තමත්ථං පරිවත්තිත්වා පුන
“පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණං”න්තිආදිහි අපරෙහිපි පරියායෙහි නිද්දිසන්තෙන.
“සඬ්ඛාරා ඉමිනා පරියායෙන භවොති චුච්චන්ති, තණ්හා ඉමිනා පරියායෙන
උපාදාන”න්තිආදිනා නිද්දිසන්තෙනාති වදන්ති.

සත්තොති සත්තසුඤ්ඤානාති වදන්ති, සත්තසුඤ්ඤෙසු වා සඬ්ඛාරෙසු
සත්තවොහාරො. පච්චයාකාරමෙව වාති පච්චයාකාරො එව ව, ම-කාරො
පදසන්ධිකරො.

තස්මාති චුත්තනයෙන අත්ථවණ්ණනාය කාතබ්බත්තා දුක්කරත්තා ව.

පතිට්ඨං නාධිගච්ඡාමිති යත්ථ ධීතස්ස වණ්ණනා සුකරා හොති, තං නයං
අත්තනොයෙව ඤාණබලෙන නාධිගච්ඡාමිති අත්ථො. නිස්සයං පන ආවික්ඛන්තො
ආහ “සාසනං පනිද”න්තිආදි. ඉධ සාසනන්ති පාළිධම්මමාහ, පටිච්චසමුප්පාදමෙව
වා. සො හි අනුලොමපටිලොමාදිනානාදෙසනානායමණ්ඩිතො අබ්බොවජින්තො
අප්පාපි පවත්තති නිස්සයො හොති. තදට්ඨකථාසඬ්ඛාතො ව පුබ්බාවරියමග්ගොති.

“තං සුණාථ සමාහිතා”ති ආදර්ශනෙන කිං පයොජනන්ති තං දස්සෙන්තො ආහ
“චුත්තඤ්ඤෙන”න්තිආදි. අට්ඨං කත්ථාති අත්ථං කත්ථා, යථා වා න නස්සති, එවං
අට්ඨගතං විය කරොන්තො අට්ඨං කත්ථා. පුබ්බකාලතො අපරකාලෙ භවං
පුබ්බාපරියං. පට්ඨාරම්භාදිතො පභුති බණ්ණෙ බණ්ණෙ ඤාණවිසෙසං
කිලෙසක්ඛයවිසෙසඤ්ච ලහතිති අත්ථො.

කම්මවිපාකකිලෙසවට්ඨානං මූලකාරණත්තා ආදිතො චුත්තත්තා ව අවිජ්ජා
පටිච්චසමුප්පාදස්ස මූලං. තත්ථ වල්ලියා මූලෙ දිට්ඨෙ තතො පභුති වල්ලියා හරණං
විය පටිච්චසමුප්පාදස්ස මූලෙ දිට්ඨෙ තතො පභුති පටිච්චසමුප්පාදදෙසනාති

උපමාසංසන්දනා න කාතබ්බා. න හි භගවතො “ඉදමෙව දිට්ඨං, ඉතරං අදිට්ඨ”න්ති විභජනීයං අත්ථි සබ්බස්ස දිට්ඨත්තා. මූලතො පභුති පන වල්ලියා හරණං විය මූලතො පභුති පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා කතාති ඉදමෙත්ථ සාමඤ්ඤමධිප්පෙනං, බොධනෙය්‍යප්ඤ්ඤාසයවසෙන වා බොධෙතබ්බහාවෙන මූලාදිදස්සනසාමඤ්ඤඤව යොජෙතබ්බං.

තස්සාති —

“ස බො සො, හික්ඛවෙ, කුමාරො වුද්ධිමන්වාය ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකමන්වාය පඤ්ඤාහි කාමගුණෙහි සමප්පිතො...පෙ.... රජනීයෙහි, සො චක්ඛුනා රූපං දිස්වා පියරූපෙ රූපෙ සාරජ්ජති, අපියරූපෙ රූපෙ බ්‍යාපජ්ජති, අනුපට්ඨිතකායසතී ච විහරති පරිත්තවෙනසො. සො තඤ්ඤව වෙතොවිමුත්තිං පඤ්ඤාවිමුත්තිං යථාභූතං නප්පජානාති. යත්ථස්ස තෙ උප්පන්නා පාපකා අකුසලා ධම්මා අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්ති, සො එවං අනුරොධවිරොධං සමාපන්නො යං කිඤ්චි වෙදනං වෙදෙති සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා, සො තං වෙදනං අභිනන්දති අභිවදති අප්ඤ්ඤාසය තිට්ඨති”ති (ම. නි. 1.408)

එවං චුත්තස්ස. එවං සොතද්වාරාදීසුපි. අභිවදතොති “අහො සුඛං, අහො සුඛ”න්ති වච්ඡෙදකරජ්ජත්තාය බලවතණ්හාය “අහං මමා”ති අභිවදතො. තතො බලවතියා මොචෙතුං අසක්කුණෙය්‍යහාවෙන අප්ඤ්ඤාසය තිට්ඨතො. තතොපි බලවතී උපාදානභූතා තණ්හා නන්දී. එත්ථ ච අභිනන්දනාදිනා තණ්හා චුත්තා, නන්දිවචනෙන තප්පච්චයං උපාදානං චතුබ්බිධම්පි නන්දිතාතද්විජ්ජයොගතාහි තණ්හාදිට්ඨාහිනන්දනහාවෙහි වාති වෙදිතබ්බං. “ජාතිපච්චයා ජරාමරණ”න්තිආදිකඤ්ඤව තත්ථෙව මහාතණ්හාසඬ්ඛයවිමුත්තිසුත්තෙ (ම. නි. 1.402-403) චුත්තං.

විපාකවට්ටභූතෙ පටිසන්ධිපවත්තිඵස්සාදයො කම්මසමුට්ඨානඤ්ඤව ඔජං සන්ධාය “චත්තාරො ආහාරා තණ්හානිදානා”තිආදි චුත්තං, වට්ටුපත්ථම්හකා පන ඉතරෙපි ආහාරා තණ්හාපහවෙ තස්මිං අවිජ්ජමානෙ න විජ්ජන්තිති “තණ්හානිදානා”ති චත්තුං වට්ටන්ති.

තතො තතොති චතුබ්බිධාසු දෙසනාසු තතො තතො දෙසනාතො. ඤායජ්ජට්ඨෙධාය සංචත්තතීති ඤායොති මග්ගො, සොයෙව වා පටිච්චසමුප්පාදො “අරියො චස්ස ඤායො පඤ්ඤාය සුදිට්ඨො හොති”ති (සං. නි. 2.41) වචනතො. සයමෙව හි සමන්තභද්‍රකත්තා තථා තථා පටිච්චස්සිකබ්බත්තා තාය තාය දෙසනාය අත්තතො පටිච්චෙධාය සංචත්තතීති. සමන්තභද්‍රකත්තං දෙසනාවිලාසජ්ජත්ති ච චතුත්තම්පි දෙසනානං සමානං කාරණන්ති විසෙසකාරණං චත්තුකාමො ආහ “විසෙසතො”ති. අස්ස භගවතො දෙසනා, අස්ස වා පටිච්චසමුප්පාදස්ස දෙසනාති යොජෙතබ්බං. පචත්තිකාරණවිභාගො අවිජ්ජාදිකොව, කාරණන්ති වා ගහිතානං

පකතිආදීනං අවිජ්ජාදීනඤ්ච අකාරණතා කාරණතා ච. තත්ථ සම්මුල්භා කෙවි අකාරණං “කාරණ”න්ති ගණ්හන්ති, කෙවි න කිඤ්චි කාරණං බුජ්ඣන්තිති තෙසං යථාසකෙහි අනුරූපෙහි කාරණෙහි සඬබ්බරාදිපචත්තිසන්දස්සනත්ථං.

අනුලොමදෙසනා පචත්තා, ඉතරාසං තදත්ථතාසම්භවෙපි න තාසං තදත්ථමෙව පචත්ති අත්ථන්තරසබ්භාවතො. අයං පන තදත්ථා ඵවාති ඵතිස්සා තදත්ථතා වුත්තා. පචත්තිආදීනවපට්ඨජාදිකා අවිජ්ජා ආදි, තතො සඬබ්බරා උප්පජ්ජන්ති තතො විඤ්ඤාණන්ති ඵචං පචත්තියා උප්පත්තික්කමසන්දස්සනත්ථඤ්ච.

අනුවිලොකයතො යො සම්බොධිතො පුබ්බභාගෙ තංතංඵලපට්ඨෙධො පචත්තො, තදනුසාරෙන තදනුගමෙන ජරාමරණාදිකස්ස ජාතිආදිකාරණං යං අධිගතං, තස්ස සන්දස්සනත්ථං අස්ස පටිලොමදෙසනා පචත්තා, අනුවිලොකයතො පටිලොමදෙසනා පචත්තාති චා සම්බන්ධො. දෙසෙන්නොපි හි භගවා කිච්ඡාපන්නං ලොකං අනුවිලොකෙත්වා පුබ්බභාග...පෙ.... සන්දස්සනත්ථං දෙසෙතිති. ආහාරතණ්හාදයො පච්චුප්පන්නද්ධා, සඬබ්බරාවිජ්ජා අතීතද්ධාති ඉමිනා අධිජ්ජායෙනාහ “යාව අතීතං අද්ධානං අතීහරිත්වා”ති, ආහාරා චා තණ්හාය පභාවෙතබ්බා අනාගතො අද්ධා, තණ්හාදයො පච්චුප්පන්නො, සඬබ්බරාවිජ්ජා අතීතොති. පච්චක්ඛං පන ඵලං දස්සෙත්වා තංනිදානදස්සනවසෙන ඵලකාරණපරම්පරාය දස්සනං යුජ්ජතිති ආහාරා පුරිමතණ්හාය උප්පාදිතා පච්චුප්පන්නො අද්ධා, තණ්හාදයො අතීතො, සඬබ්බරාවිජ්ජා තතොපි අතීතතරො සංසාරස්ස අනාදිභාවදස්සනත්ථං වුත්තොති යාව අතීතං අද්ධානන්ති යාව අතීතතරං අද්ධානන්ති අත්ථො යුත්තො.

ආයතිං පුනබ්භවාහිනිබ්බත්තිආහාරකා චා චත්තාරො ආහාරා –

“ආහාරෙතීති අහං න වදාමි, ආහාරෙතීති චාහං වදෙය්‍යුං, තත්‍රස්ස කල්ලො පඤ්ඤො ‘කො නු බො, හන්තෙ, ආහාරෙතී’ති. ඵචං චාහං න වදාමි, ඵචං පන අවදන්තං මං යො ඵචං පුච්ඡෙය්‍ය ‘කිස්ස නු බො, හන්තෙ, විඤ්ඤාණාහාරො’ති. ඵස කල්ලො පඤ්ඤො, තත්‍ර කල්ලං වෙය්‍යාකරණං, විඤ්ඤාණාහාරො ආයතිං පුනබ්භවාහිනිබ්බත්තියා”ති (සං. නි. 2.12) –

චචනතො තංසම්පයුත්තත්තා ඵස්සවෙතනානං තප්පචත්තිහෙතුත්තා ච කබ්බිකාරාහාරස්ස. තෙන හි උපත්ථම්භිතරූපකායස්ස, තඤ්ච ඉච්ඡන්තස්ස කම්මවිඤ්ඤාණායුහනං හොති. හොජනඤ්ඤි සද්ධාදීනං රාගාදීනඤ්ච උපනිස්සයොති වුත්තන්ති. තස්මා “තෙ කම්මවට්ටසඬගහිතා ආහාරා පච්චුප්පන්නො අද්ධා”ති ඉමස්මිං පරියායෙ පුරිමොයෙවත්ථො යුත්තො. අතීතද්ධුතො පභුති “ඉති බො, හික්ඛවෙ, අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බරා”තිආදිනා (සං. නි. 2.3) අතීතෙ තතො පරඤ්ච හෙතුඵලපට්ඨාටිං පච්චක්ඛානං ආහාරානං නිදානදස්සනවසෙන ආරොහිත්වා නිවත්තනෙන චිනා අබුජ්ඣන්තානං තංසන්දස්සනත්ථං සා අයං දෙසනා පචත්තාති අත්ථො. අනාගතද්ධුතො සන්දස්සනත්ථන්ති අනාගතද්ධුතො දුප්පට්ඨිකම්මානං අපස්සන්තානං පච්චක්ඛං.

පවිත්‍රප්‍රජාපත්‍රය. හෙතෙම දස්සෙත්වා හෙතෙම ඵලපරම්පරාය තස්ස සන්දස්සනත්ථන්ති අත්ථො.

මූලකාරණසද්දං අපෙක්ඛිත්වා “න අකාරණ”න්ති නපුංසකනිද්දෙසො කතො. අකාරණං යදි සියා, සුත්තං පටිබාහිතං සියාති දස්සෙත්තො සුත්තං ආහරති. වට්ටකථාය සීසභාවො වට්ටහෙතුතො කම්මස්සපි හෙතුභාවො. තත්ථ භවතණ්හායපි හෙතුභූතා අවිජ්ජා, තාය පටිච්ඡාදිතාදීනවෙ භවෙ තණ්හුප්පත්තිතොති අවිජ්ජා විසෙසෙන සීසභූතාති “මූලකාරණ”න්ති වුත්තා. පුරිමාය කොටියා අපඤ්ඤායමානාය උප්පාදවිරහතො නිව්වතං ගණ්හෙය්‍යාති ආහ “ඵවඤ්ඤෙතං, හික්ඛවෙ, වුවච්ඡී”තිආදි. තෙන ඉතො පුබ්බෙ උප්පත්තපුබ්බතා නත්ථීති අපඤ්ඤායනතො පුරිමකොටිඅපඤ්ඤායනං වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති.

අවිජ්ජාතණ්හාහෙතුක්කමෙන ඵලෙසු වත්තබ්බෙසු “සුගතිදුගතිගාමීනො”ති වචනං සද්දලක්ඛණාවිරොධනත්ථං. ද්වන්දෙ හි පුජිතස්ස පුබ්බනිපාතොති. සචරා කිර මංසස්ස අට්ඨිනා අලග්ගනත්ථං පුනප්පුනං තාපෙත්වා කොට්ටෙත්වා උණ්හොදකං පායෙත්වා විරිත්තං සුනං අට්ඨිතො මුත්තමංසං ගාවිං මාරෙත්ති. තෙනාහ “අග්ගිසන්තාපි”ච්චාදි. තත්ථ යථා වජ්ඣා ගාවි ව අවිජ්ජාහිභූතතාය යථාවුත්තං උණ්හොදකපානං ආරහති, ඵවං පුථුජ්ජනො යථාවුත්තං දුග්ගතිගාමීකම්මං. යථා පන සා උණ්හොදකපානෙ ආදීනවං දිස්වා තණ්හාවසෙන සීතුදකපානං ආරහති, ඵවමයං අවිජ්ජාය මන්දන්තා දුග්ගතිගාමීකම්මෙ ආදීනවං දිස්වා තණ්හාවසෙන සුගතිගාමීකම්මං ආරහති. දුක්ඛෙ හි අවිජ්ජං තණ්හා අනුවත්තති, සුඛෙ තණ්හං අවිජ්ජාති.

ඵවන්ති අවිජ්ජාය නිවුත්තන්තා තණ්හාය සංයුත්තන්තා ව. අයං කායොති සවිඤ්ඤාණකකායො ඛන්ධපඤ්චකං, “සලායතනපච්චයා ඵස්සො”ති වචනතො ඵස්සකාරණඤ්චෙතං වුවච්ඡීති ආයතනජක්කං වා. සමුදාගතොති උප්පත්තො. ඛනිද්ධා ව නාමරූපන්ති ඛනිද්ධා සවිඤ්ඤාණකකායො ඛන්ධපඤ්චකං, සලායතනාති වා. ඉත්ථෙතන්ති ඉත්ථං ඵතං. අත්තනො ව පරෙසඤ්ච පඤ්චක්ඛන්ධා ද්වාදසායතනාති ව ද්වාරාරම්මණභාවෙන වචන්ථීතාති ද්වයනාමානීති අත්ථො. “ද්වයං පටිච්ච ඵස්සොති අඤ්ඤත්ථ වක්ඛුරූපාදීනි ද්වයානි පටිච්ච වක්ඛුසම්ඵස්සාදයො වුත්තා, ඉධ පන අජ්ඣත්තිකබාහිරානි ආයතනානි. මහාද්වයං නාම කිරෙත”න්ති (සං. නි. අට්ඨ. 2.2.19) වුත්තං. අයමෙත්ථ අධිජ්ජායො – අඤ්ඤත්ථ “වක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ව උප්පජ්ජති වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඬගති ඵස්සො”තිආදීනා (සං. නි. 2.43) “වක්ඛු වෙච රූපා ව...පෙ.... මනො වෙච ධම්මා වා”ති වුත්තාති ද්වයානි පටිච්ච වක්ඛුසම්ඵස්සාදයො වුත්තා, ඉධ පන “අයඤ්චෙච කායො”ති වක්ඛාදිනිස්සයෙ සෙසධම්මෙ වක්ඛාදිනිස්සිතෙ ඵව කත්වා වුත්තං, වක්ඛාදිකායං ඵකත්තෙන “අජ්ඣත්තිකායතන”න්ති ගහෙත්වා “ඛනිද්ධා නාමරූප”න්ති වුත්තං, රූපාදිආරම්මණං ඵකත්තෙනෙච බාහිරායතනන්ති තාති අජ්ඣත්තිකබාහිරානි ආයතනානි පටිච්ච ඵස්සො වුත්තො, තස්මා මහාද්වයං නාමෙතන්ති. ඵවඤ්ච කත්වා “අත්තනො ව පරස්ස ව පඤ්චහි ඛන්ධෙහි

ජ්‍යායතනෙහි වාපි අයමත්ලො දීපෙනබ්බොවා”ති (සං. නි. අට්ඨ. 2.2.19) වුත්තං.
 “අයං කායො”ති හි වුත්තානි සනිස්සයානි චක්ඛාදීනි අත්තනො පඤ්චක්ඛන්ධා,
 “බහිද්ධා නාමරූප”න්ති වුත්තානි රූපාදීනි පරෙසං. තථා අයං කායො අත්තනොව
 අප්ඤ්ඤානිකානි ආයතනානි, බහිද්ධා නාමරූපං පරෙසං බාහිරානීති. අඤ්ඤාථා
 අප්ඤ්ඤානිකායතනමත්තෙ එව “අයං කායො”ති වුත්තෙ න
 අප්ඤ්ඤානිකායතනොව අත්තනො පඤ්චක්ඛන්ධා භොන්තීති අත්තනො ච
 පරෙසඤ්ච පඤ්චක්ඛන්ධෙහි දීපනා න සම්භවෙය්‍යාති. සලෙවායතනානීති සලෙව
 සම්ඵස්සකාරණානි, යෙහි කාරණභූතෙහි ආයතනෙහි උප්පන්නෙන එස්සෙන
 ඵ්ථිට්ඨො බාලො සුබද්දක්ඛං පටිසංවෙදෙති.

ආදි-සද්දෙන “එතෙසං වා අඤ්ඤාතරෙන අවිජ්ජානීවරණස්ස, හික්ඛවෙ,
 පණ්ඩිතස්ස තණ්හාය සංයුත්තස්සා”තිආදි යොජෙතබ්බං. තස්මිඤ්ඤි සුත්තෙ
 සඬබ්බාතරෙ අවිජ්ජාතණ්හානිස්සිතෙ එව කත්වා කායග්ගහණෙන
 විඤ්ඤාණනාමරූපසලායතනානි ගහෙත්වා එතස්මිඤ්ච කායෙ සලායතනානං එස්සං
 තංනිස්සිතමෙව කත්වා වෙදනාය විසෙසපච්චයභාවං දස්සෙන්නෙන හගවතා
 බාලපණ්ඩිතානං අනීතද්ධාවිජ්ජාතණ්හාමූලකො වෙදනාන්තො පටිච්චසමුප්පාදො
 දස්සිතො. පුන ච බාලපණ්ඩිතානං විසෙසං දස්සෙන්නෙන –

“යාය ව, හික්ඛවෙ, අවිජ්ජාය නිවුතස්ස බාලස්ස යාය ව තණ්හාය
 සංයුත්තස්ස අයං කායො සමුදාගතො, සා වෙච අවිජ්ජා බාලස්ස අප්පභීතා, සා
 ච තණ්හා අපරික්ඛිණා. තං කිස්ස හෙතු? න, හික්ඛවෙ, බාලො අවරි
 බ්‍රහ්මවරියං සම්මා දුක්ඛක්ඛයාය, තස්මා බාලො කායස්ස හෙදා කායුපගො
 හොති, සො කායුපගො සමානො න පරිමුච්චති ජාතියා...පෙ.... දුක්ඛස්මාති
 වදාමි”ති (සං. නි. 2.19) –

වෙදනාපභවං සාවිජ්ජං තණ්හං දස්සෙත්වා උපාදානහවෙ ච තංනිස්සිතෙ කත්වා
 “කායුපගො හොති”තිආදිනා ජාතිආදිකෙ දස්සෙන්නෙන
 පච්චුප්පන්නහෙතුසමුට්ඨානතො පභුති උභයමූලොව පටිච්චසමුප්පාදො වුත්තො,
 තබ්බිපරියායෙන ච පණ්ඩිතස්ස පච්චුප්පන්නහෙතුපරික්ඛයතො පභුති උභයමූලකො
 පටිලොමපටිච්චසමුප්පාදොති.

දුග්ගතිගාමිකම්මස්ස විසෙසපච්චයත්තා අවිජ්ජා “අවින්දියං වින්දති”ති වුත්තා,
 තථා විසෙසපච්චයො වින්දියස්ස න භොතීති “වින්දියං න වින්දති”ති ව. අත්තනි
 නිස්සිතානං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං පචත්තනං උප්පාදනං ආයතනං.
 සම්මොහභාවෙනෙව අනභිසමයභූතත්තා අවිදිතං අඤ්ඤාතං කරොති.
 අත්තවිරහිතෙ ජවාපෙතීති ච
 චණ්ණාගමවිපරියායවිකාරවිනාසධාතුඅත්ථවිසෙසයොගෙහි පඤ්චවිධස්ස
 නිරුත්තිලක්ඛණස්ස වසෙන තිසුපි පදෙසු අ-කාර වි-කාර ජ-කාරෙ ගහෙත්වා
 අඤ්ඤෙසං චණ්ණානං ලොපං කත්වා ජ-කාරස්ස ච දුතියස්ස ආගමං කත්වා
 “අවිජ්ජා”ති වුත්තා. බාඤ්ජනත්ථං දස්සෙත්වා සභාවත්ථං දස්සෙතුං

“අපිවා” තිආදිමාහ. චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදීනං චත්ථාරම්මණානි “ඉදං චත්ථු, ඉදමාරම්මණ” න්ති අවිජ්ජාය ඤාතුං න සක්කාති අවිජ්ජා තප්පට්ඨිඡාදිකා වුත්තා. චත්ථාරම්මණසභාවච්ඡාදනතො එව අවිජ්ජාදීනං පටිච්චසමුප්පාදභාවස්ස, ජරාමරණාදීනං පටිච්චසමුප්පන්නභාවස්ස ව ඡාදනතො පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නඡාදනං වෙදිතබ්බං.

සඬ්ඛාර-සද්දග්ගහණෙන ආගතා සඬ්ඛාරා සඬ්ඛාර-සද්දෙන ආගතසඬ්ඛාරා. යදිපි අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරාපි සඬ්ඛාර-සද්දෙන ආගතා, තෙ පන ඉමිස්සා දෙසනාය පට්ඨානානි විසුං වුත්තා. තස්මා “දුට්ඨා” ති එත්ථ අභිසඬ්ඛරණකසඬ්ඛාරං සඬ්ඛාර-සද්දෙනාගතං සන්ධාය තත්ථ වුත්තමපි වජ්ජෙත්වා සඬ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඬ්ඛාරා යොජෙතබ්බං. “සඬ්ඛාර-සද්දෙනාගතසඬ්ඛාරා” ති වා සමුදායො වුත්තො, තදෙකදෙසො ව ඉධ වණ්ණිතබ්බභාවෙන “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා” ති, තස්මා වණ්ණිතබ්බසබ්බසඬ්ඛගහණවසෙන දුට්ඨතා වුත්තානි වෙදිතබ්බං. පයමං නිරුජ්ඣති වච්ඡිසඬ්ඛාරොතිආදිනා විතක්කවිචාරඅස්සාසපස්සාසසඤ්ඤාවෙදනාවච්ඡිසඬ්ඛාරාදයො වුත්තා, න අවිජ්ජාසඬ්ඛාරෙසු වුත්තා කායසඤ්ඤවෙනනාදයො.

පරිතස්සතීති පිපාසති. භවතීති උපපත්තිභවං සන්ධාය වුත්තං, භාවයතීති කම්මභවං. වුති ඛන්ධානං මරණන්ති “මරන්ති එතෙනා” ති වුත්තං. “දුක්ඛා වෙදනා උප්පාදදුක්ඛා ධීතිදුක්ඛා” ති (ම. නි. 1.465) වචනතො ද්වෙධා බණති. ආයාසොති පරිස්සමො විසාදො. කෙවල-සද්දො අසම්මිස්සවාචකො හොති “කෙවලා සාලයො” ති, නිරවසෙසවාචකො ව “කෙවලා අඬගමගධා” ති, තස්මා ද්වෙධාපි අත්ථං වදති. තත්ථ අසම්මිස්සස්සාති සුඛරහිතස්ස. න හි එත්ථ කිඤ්චි උප්පාදවයරහිතං අත්ථීති.

තංසම්පයුත්තෙ, පුග්ගලං වා සම්මොහයතීති සම්මොහනරසා. ආරම්මණසභාවස්ස ඡාදනං හුත්වා ගය්හතීති ඡාදනපච්චුපට්ඨානා. “ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො” ති (ම. නි. 1.103) වචනතො ආසවපදට්ඨානා. පටිසන්ධිජනනත්ථං ආයුහන්ති බ්‍යාපාරං කරොන්තීති ආයුහනරසා, රාසිකරණං වා ආයුහනං. නාමරූපස්ස පුරෙචාරිකභාවෙන පචත්තතීති පුබ්බඬ්ඛමරසං. පුරිමභවෙන සද්ධිං සට්ඨං හුත්වා ගය්හතීති පටිසන්ධිපච්චුපට්ඨානං. විඤ්ඤාණෙන සහ සම්පයුජ්ජතීති සම්පයොගරසං. අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයොගාභාවතො රූපං විකිරතීති විකිරණරසං. එවඤ්ච කත්වා පිසියමානා තණ්ඩුලාදයො විකිරන්ති වුණ්ණි භවන්තීති. නාමස්ස කදාවි කුසලාදිභාවො ව අත්ථීති තතො විසෙසනත්ථං. “අබ්‍යාකතපච්චුපට්ඨාන” න්ති ආහ. “අවෙනනා අබ්‍යාකතා” ති එත්ථ විය අනාරම්මණතා වා අබ්‍යාකතතා දට්ඨබ්බං. ආයතනලක්ඛණන්ති සට්ඨාලක්ඛණං, ආයානං තනනලක්ඛණං වා. දස්සනාදීනං කාරණභාවො දස්සනාදිරසතා. අකුසලවිපාකුපෙක්ඛාය අනිට්ඨභාවතො දුක්ඛෙන ඉතරාය ව ඉට්ඨභාවතො සුඛෙන සඬ්ඛගිතත්තා “සුඛදුක්ඛපච්චුපට්ඨානා” ති ආහ. දුක්ඛසමුදයත්තා හෙතුලක්ඛණා තණ්හා. “තත්ත්වනුභිතන්දිතී” ති (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133, 460; විහ. 203) වචනතො අභිනන්දනරසා. විත්තස්ස, පුග්ගලස්ස වා රූපාදීසු අතිත්තභාවො හුත්වා

ගස්හතීති අතිත්තභාවපච්චුපට්ඨානා. තණ්හාදල්හත්තං හුත්වා කාමුපාදානං, සෙසානි දිට්ඨි හුත්වා උපට්ඨහත්තීති තණ්හාදල්හත්තදිට්ඨිපච්චුපට්ඨානා. කම්මුපපත්තිභවවසෙන භවස්ස ලක්ඛණාදයො යොජෙතඛිබා.

ආදි-සද්දෙන අනුබොධාදිභාවග්ගහණං. දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණං අප්පට්ඨත්ති, අසුභාදීසු සුභාදිවිපල්ලාසා මිච්ඡාපට්ඨත්ති. දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තා වා අප්පට්ඨත්ති, දිට්ඨිසම්පයුත්තා මිච්ඡාපට්ඨත්ති. න අවිජ්ජාය එව ඡද්වාරිකතා ඡළාරම්මණතා ව, අථ බො අඤ්ඤෙසුපි පටිච්චසමුප්පාදඛිගෙසු අරුපධම්මානන්ති ආහ “සබ්බෙසුපි”ති. නොභයගොචරන්ති මනායතනමාහ. න හි අරුපධම්මානං දෙසවසෙන ආසන්නතා දුරතා ව අත්ථි අසණ්ඨානත්තා, තස්මා මනායතනස්ස ගොචරො න මනායතනං සම්පත්තො අසම්පත්තො වාති වුවවතීති.

සොකාදීනං සබ්භාවා අඛිගබ්බහුත්තජ්ජසඛිගෙ “ද්වාදසෙවා”ති අඛිගානං වචන්ථානං වෙදිතඛිබං. න හි සොකාදයො අඛිගභාවෙන චුත්තා, එලෙන පන කාරණං අවිජ්ජං මූලඛිගං දස්සෙතුං තෙ චුත්තාති. ජරාමරණඛිභාහතස්ස හි බාලස්ස තෙ සම්භවන්තීති සොකාදීනං ජරාමරණකාරණතා චුත්තා. “සාරීරිකාය දුක්ඛාය වෙදනාය ථුට්ඨො”ති (සං. නි. 4.252) ව සුත්තෙ ජරාමරණනිමිත්තඤ්ච දුක්ඛං සඛිගහිතන්ති තංතංනිමිත්තානං සාධකභාවෙන චුත්තං. යස්මා පන ජරාමරණෙනෙව සොකාදීනං එකසඛිබෙපො කතො, තස්මා තෙසං ජාතිපච්චයතා යුජ්ජති. ජරාමරණපච්චයභාවෙ හි අවිජ්ජාය එකසඛිබෙපො කාතඛිබො සියා, ජාතිපච්චයා පන ජරාමරණං සොකාදයො ව සම්භවන්තීති. තත්ථ ජරාමරණං එකන්තිකං අඛිගභාවෙනෙව ගහිතං, සොකාදයො පන රුපහවාදීසු අභාවතො අනෙකන්තිකා කෙවලං පාකටෙන එලෙන අවිජ්ජානිදස්සනත්ථං ගහිතා. තෙන අනාගතෙ ජාතියා සති තතො පරාය පටිසන්ධියා හෙතුහෙතුභූතා අවිජ්ජා දස්සිතාති භවචක්කස්ස අවිච්ඡෙදො දස්සිතො භොතීති. සුත්තඤ්ච සොකාදීනං අවිජ්ජා කාරණන්ති එතස්සෙවත්ථස්ස සාධකං දට්ඨඛිබං, න සොකාදීනං බාලස්ස ජරාමරණනිමිත්තතාමත්තස්ස. “අස්සුතවා පුපුජ්ජනො”ති (සං. නි. 4.252) හි වචනෙන අවිජ්ජා සොකාදීනං කාරණන්ති දස්සිතා, න ව ජරාමරණනිමිත්තමෙව දුක්ඛං දුක්ඛන්ති.

උද්දෙසවාරචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

226. “අවිජ්ජාපච්චයා 92 සඛිබාරා”ති හි චුත්තන්ති එතෙන අවිජ්ජාය විසෙසනභාවෙන සඛිබාරානඤ්ච පධානභාවෙන චුත්තත්තා සඛිබාරානං නිද්දිසිතඛිබාවස්ස කාරණං දස්සෙති. පිතා කථීයති “දීසො සාමො, මිත්තො රස්සො, ඔදාතො දත්තො”ති.

රසිතඛිබො පටිච්චිකිතඛිබො සභාවො රසො, අත්තනො රසො සරසො, යාථාවො සරසො යාථාවසරසො, සො එව ලක්ඛිතඛිබත්තා ලක්ඛණන්ති

යාථාචසරසලක්ඛණං. “කතමා ව, හික්ඛවෙ, අවිජ්ජා? දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණං”න්තිආදිනා (සං. නි. 2.2; ම. නි. 1.103) සුත්තෙ චත්තාරොව චුත්තානීති “සුත්තන්තිකපරියායෙනා”ති ආහ. නික්ඛෙපකණ්ඨෙ පනාතිආදිනා ඉධ චතුසු යානෙසු කථිකාය එව අවිජ්ජාය නික්ඛෙපකණ්ඨෙ අට්ඨසු යානෙසු කිච්චජාතිතො පඤ්චවිසතියා පදෙහි ලක්ඛණතො ව කථිතත්තා තදත්ථසංවණ්ණනාවසෙන විභාවනං කරොති. අභාපෙත්වා විහජ්ජිකඛිඛජනඤ්ඤි අභිධම්මපරියායො.

ජායති එත්ථාති ජාති, උප්පත්තිට්ඨානං. යදිපි නිරොධමග්ගෙ අවිජ්ජා ආරම්මණං න කරොති, තෙ පන ජාතිතුකාමස්ස තප්පට්ඨිජාදනවසෙන අනිරොධමග්ගෙසු නිරොධමග්ගග්ගණකආරණවසෙන ව පචත්තමානා තත්ථ උප්පජ්ජතිති වුවිච්ඡිති තෙසම්පි අවිජ්ජාය උප්පත්තිට්ඨානතා හොති, ඉතරෙසං ආරම්මණභාවෙන වාති. සඬ්ඝිකඛලදෙවගොණාදිනං සඬ්ඝාට්ඨගලාදිති විය අඤ්ඤාසෙනාදිනං අවිජ්ජාය දුක්ඛාදිවිසයානං අන්ධත්තකරානං ලොභාදිනං නිචත්තකො අඤ්ඤාණාදිසභාවො ලක්ඛණන්ති දට්ඨබ්බං.

අත්ථත්ථන්ති ඵලඵලං. ආමෙඬ්ඨවචනඤ්ඤි සබ්බෙසං අත්ථානං විසුං විසුං පාකට්ඨකරණභාවජ්ජකාසනත්ථං. අත්ථො එව වා අත්ථො අත්ථත්ථොති අත්ථස්ස අවිපරීතතාදස්සනත්ථං අත්ථෙට්ඨනෙවත්ථං විසෙසයති. න හි ඤාණං අනත්ථං අත්ථොති ගණ්භාතීති. එවං කාරණකාරණන්ති එත්ථාපි දට්ඨබ්බං. තං ආකාරන්ති අත්ථත්ථාදිආකාරං. ගහෙත්වාති විත්තෙ පචෙසෙත්වා, විත්තෙන පුග්ගලෙන වා ගහිතං කත්වා. පටිවිද්ධස්ස පුන අචෙක්ඛණා පච්චචෙක්ඛණා. දුච්චිත්තිතච්චිත්තිතාදිලක්ඛණස්ස බාලස්ස භාවො බාලං. පජානාතීති පකාරෙහි ජානාති. බලවමොහනං පමොහො. සමන්තතො මොහනං සම්මොහො.

දුක්ඛාරම්මණතාති දුක්ඛාරම්මණතාය, යාය වා අවිජ්ජාය ඡාදෙන්තියා දුක්ඛාරම්මණා තංසම්පයුත්තධම්මා, සා තෙසං භාවොති දුක්ඛාරම්මණතා, ආරම්මණමෙව වා ආරම්මණතා, දුක්ඛං ආරම්මණතා එතිස්සාති දුක්ඛාරම්මණතා.

දුද්දසත්තා ගම්භීරා න සභාවතො, තස්මා තදාරම්මණතා අවිජ්ජා උප්පජ්ජති, ඉතරෙසං සභාවතො ගම්භීරත්තා තදාරම්මණතා නුප්පජ්ජතිති අධිප්පායො. අපිච ඛො පනාති මග්ගස්ස සඬ්ඛතසභාවත්තා තතොපි නිරොධස්ස ගම්භීරතරතං දස්සෙති.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඬ්ඛාරපදනිද්දෙසවණ්ණනා

පුනාතීති සොධෙති අපුඤ්ඤඵලතො දුක්ඛසංකිලෙසතො ව, හිතසුඛජ්ඣාසයෙන පුඤ්ඤං කරොතීති තංනිජ්ජාදනෙන කාරකස්සජ්ඣාසයං පුරෙතීති පුඤ්ඤො, පුරතො පුජ්ජතිබ්බත්තකො ව නිරුත්තිලක්ඛණෙන “පුඤ්ඤො”ති වෙදිතබ්බො. සමාධිපච්චනීකානං අතිදුරතාය න ඉඤ්ජති න චලතීති අත්ථො. කායස්සාති ද්වාරස්ස සාම්භාවෙන නිද්දෙසො කතො.

පුඤ්ඤපගන්ති භවසම්පත්තුපගං. තත්ථාති විහඬිගසුත්තෙ (සං. නි. 2.2). තඤ්ඤි පධානභාවෙන ගතිතන්ති. සම්මාදිට්ඨිසුත්තෙ (ම. නි. 1.102) පන “තයොමෙ, ආවුසො, සඬ්ඛාරා”ති ආගතන්ති. සබ්බඤ්ඤාපීනභාසිතො පන අයං, න පච්චෙකපීනභාසිතො, ඉමස්සත්ථස්ස දීපනත්ථං එතෙසං සුත්තානං වසෙන තෙ ගතිතා. කථං පනෙතෙන ගහණෙනායමත්ථො දීපිතො භොතීති තංදස්සනත්ථමාහ “අභිධම්මෙපි හි සුත්තෙපි එකසදිසාව තන්ති නිද්දිට්ඨා”ති. සබ්බඤ්ඤාභාසිතොති පාකටෙන සුත්තන්තෙන සදිසත්තා අයම්පි සබ්බඤ්ඤාභාසිතොති ඤායතීති වුත්තං භොතීති.

“තෙරසාපි”ති වුත්තං, තත්ථ ඤාණවිජ්ජයුත්තානං න භාවනාමයතා පාකටාති “යථා හි”ති ආදිමාහ. පථවී පථවීති ආදිභාවනා ව කසිණපරිකම්මකරණං මණ්ඩලකරණඤ්ච භාවනං හජාපෙන්නි.

දානවසෙන පවත්තා විත්තවෙතසිකා ධම්මා දානං. තත්ථ බ්‍යාපාරභූතා ආයුහනවෙතතා දානං ආරබ්භ දානං අධිකිච්ච උප්පජ්ජතීති වුව්වති, එවං ඉතරෙසු. සොමනස්සවිත්තෙතාති අනුමොදනාපවත්තිතිදස්සනමත්තමෙතං දට්ඨබ්බං. උපෙක්ඛාසහගතෙතපි හි අනුස්සරති එවාති.

අසරික්ඛකම්පි සරික්ඛකෙන චතුත්ථජ්ඣානවිපාකෙන වෙහස්ඵලාදීසු විනාපි අසඤ්ඤෙසු කටත්තාරූපං. රූපමෙව සඵන්දනත්තා “සඉඤ්ජන”න්ති වුත්තං ඉඤ්ජනකරනීවරණාදීනං අවික්ඛම්භනතො, රූපතණ්භාසඬ්ඛාතස්ස ඉඤ්ජනකස්ස කාරණත්තා වා. තෙනෙව රූපාරම්මණං නිමිත්තාරම්මණඤ්ච සබ්බම්පි චතුත්ථජ්ඣානං නිජ්ජරියායෙන “අනිඤ්ජන”න්ති න වුව්වතීති. මහාතුලාය ධාරයමානො නාළියා මිනමානො ච සමුදායමෙව ධාරෙති මිනති ව, න එකෙකං ගුඤ්ජං, එකෙකං තණ්ඩුලං වා, එවං භගවාපි අපරිමාණා පඨමකුසලවෙතනායො සමුදායවසෙනෙව ගහෙත්වා එකජාතිකත්තා එකමෙව කත්වා දස්සෙති. එවං දුතියාදයොපීති.

“කායද්වාරෙ පවත්තා”ති අවත්වා “ආදානග්ගහණචොපනං පාපයමානා උප්පන්නා”තිපි වත්තුං වට්ටතීති වචනවිසෙසමත්තමෙව දස්සෙති. කායද්වාරෙ පවත්ති එව හි ආදානාදිපාපනාති. පුරිමෙන වා ද්වාරස්ස උපලක්ඛණභාවො වුත්තො, පච්ඡිමෙන වෙතනාය සවිඤ්ඤත්තිරූපසමුට්ඨාපනං. තත්ථ ආකඩ්ඪිත්වා ගහණං ආදානං, සම්පයුත්තස්ස ගහණං ගහණං, එන්දනං චොපනං.

එත්ථාති කායවච්ඡිසඬ්ඛාරග්ගහණං, කායවච්ඡඤ්ඤවෙතනාගහණං වා. අට්ඨකථායං අභිඤ්ඤාවෙතනා න ගතිතා විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො න භොතීති. කස්මා පන න භොති, නනු සාපි කුසලා විපාකධම්මා වාති? සච්චං, අනුපච්ඡින්නතණ්භාවිජ්ජාමානෙ පන සන්තානෙ සබ්‍යාපාරජ්ජවත්තියා තස්සා කුසලතා විපාකධම්මතා ව වුත්තා, න විපාකුප්පාදනෙන, සා පන විපාකං උප්පාදයන්ති රූපාවචරමෙව උප්පාදෙය්‍ය. න හි අඤ්ඤභූමිකං කම්මං අඤ්ඤභූමිකං

විපාකං උප්පාදෙතීති. අත්තනා සදිසාරම්මණඤ්ච තිට්ඨානිකං තං උප්පාදෙය්‍යා විත්තුප්පාදකණ්ඨෙ රූපාවචරවිපාකස්ස කම්මසදිසාරම්මණස්සෙව චුත්තත්තා, න ච රූපාවචරවිපාකො පරිත්තාදිආරම්මණො අත්ථි, අභිඤ්ඤාවෙනනා ච පරිත්තාදිආරම්මණාව හොති, තස්මා විපාකං න උප්පාදෙතීති විඤ්ඤායති. කසිණෙසු ච උප්පාදිතස්ස චතුත්ථජ්ඣානසමාධිස්ස ආනිසංසභූතා අභිඤ්ඤා. යථාහ “සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ” තිආදි (දී. නි. 1.244-245; ම. නි. 1.384-386). තස්මා සමාධිඵලසදිසා සා, න ච ඵලං දෙතීති දානසීලානිසංසො තස්මිං හවෙ පච්චයලාභො විය සාපි විපාකං න උප්පාදෙති. යථා ච අභිඤ්ඤාවෙනනා, එවං උද්ධච්චවෙනනාපි න හොතීති ඉදං උද්ධච්චසහගතෙ ධම්මෙ විසුං උද්ධරිත්වා “තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා” ති (විහ. 725) චුත්තත්තා විචාරෙතබ්බං.

අයං පනෙත්ථ අමතග්ගපථානුගතො විනිච්ඡයො – දස්සනභාවනානං අභාවෙපි යෙසං පුපුප්පනානං සෙක්ඛානඤ්ච දස්සනභාවනාහි භවිතබ්බං, තෙසං තදුප්පත්තිකාලෙ තෙහි පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා අකුසලා “දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බා” ති ච වුච්චන්ති, පුපුප්පනානං පන භාවනාය අභාවා භාවනාය පහාතබ්බචිත්තා නත්ථි. තෙන තෙසං පචත්තමානා තෙ දස්සනෙන පහාතුං අසක්කුණෙය්‍යාපි “භාවනාය පහාතබ්බා” ති න වුච්චන්ති. යදි වුච්චෙය්‍යං, දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං කෙසඤ්චි කෙචි කදාචි ආරම්මණාරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයො භවෙය්‍යං, න ච පට්ඨානෙ “දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං කෙසඤ්චි කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො” ති චුත්තා. සෙක්ඛානං පන විජ්ජමානා භාවනාය පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා භාවනාය පහාතබ්බා. තෙනෙව සෙක්ඛානං දස්සනෙන පහාතබ්බා චත්තත්තා චත්තත්තා මුත්තත්තා පහිනත්තා පටිනිස්සට්ඨත්තා උක්ඛෙට්තත්තා සමුක්ඛෙට්තත්තා අස්සාදිතබ්බා අභිනන්දිතබ්බා ච න හොන්ති, පහිනතාය එව සොමනස්සහෙතුභූතා අවික්ඛෙපහෙතුභූතා ච න දොමනස්සං උද්ධච්චඤ්ච උප්පාදෙත්තීති න තෙ තෙසං ආරම්මණාරම්මණාධිපතිභාවං පකතුපනිස්සයභාවඤ්ච ගච්ඡන්ති. න හි පහිනෙ උපනිස්සාය අරියො රාගාදිකිලෙසෙ උප්පාදෙති.

චුත්තඤ්ච “සොතාපත්තිමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහිනා, තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති න පච්චෙති න පච්චාගච්ඡති...පෙ.... අරහත්තමග්ගෙන...පෙ.... න පච්චාගච්ඡති” ති (මහානි. 80; වුළුති. මෙත්තගූමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 27), න ච පුපුප්පනානං දස්සනෙන පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා ඉතරෙසං න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො හොන්තීති සක්කා චත්තුං “දිට්ඨිං අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි විචිකිච්ඡා උද්ධච්චං උප්පජ්ජති. විචිකිච්ඡං ආරබ්භ විචිකිච්ඡා දිට්ඨි උද්ධච්චං උප්පජ්ජති” ති දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානං උද්ධච්චාරම්මණපච්චයභාවස්ස චුත්තත්තා. එත්ථ හි උද්ධච්චන්ති උද්ධච්චසහගතං විත්තුප්පාදං සන්ධාය චුත්තං. එඤ්ච කත්වා අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ “දිට්ඨිං ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජති” ති (පට්ඨා. 1.1.409) එත්තකමෙව චුත්තං, න චුත්තං “උද්ධච්චං උප්පජ්ජති” ති. තස්මා දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බානං අතීතාදිභාවෙන

නවත්තබ්බත්තෙපි යාදිසානං තාහි අනුප්පත්තිධම්මතා ආපාදෙනබ්බා, තෙසු පුපුප්පනෙසු චත්තමානා දස්සනං අපෙක්ඛිත්වා තෙන පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා දස්සනෙන පහාතබ්බා, සෙක්ඛෙසු චත්තමානා භාවනං අපෙක්ඛිත්වා තාය පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා භාවනාය පහාතබ්බා. තෙසු භාවනාය පහාතබ්බා සභායවිරහා විපාකං න ජනයන්තීති භාවනාය පහාතබ්බවෙනතාය නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො න චුත්තො, අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං පන පුපුප්පනෙසු උප්පජ්ජමානානං සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදස්ස ච සංයොජනත්තයතදෙකට්ඨකිලෙසානං අනුපවිජ්ජනතාය අපරික්ඛිණසභායානං විපාකුප්පාදනං න සක්කා පටික්ඛිපිතුන්ති උද්ධච්චසහගතධම්මානං විපාකො විහඬිගෙ චුත්තොති.

යදි එවං, අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං අකුසලානං නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බතා ආපජ්ජති? නාපජ්ජති, අප්පහාතබ්බානං “නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බා”ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 8) චුත්තත්තා, අප්පහාතබ්බවිරුද්ධසභාවත්තා ච අකුසලානං. එවමිපි තෙසං ඉමස්මිං තිකෙ නවත්තබ්බතා ආපජ්ජති? නාපජ්ජති චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ දස්සිතානං ද්වාදසඅකුසලචිත්තුප්පාදානං ද්වීහි පදෙහි සඬිගහිතත්තා. යථා හි ධම්මවසෙන සඬ්ඛතධම්මා සබ්බෙ සඬිගහිතාති උප්පන්නත්තිකෙ කාලවසෙන අසඬිගහිතාපි අතීතා නවත්තබ්බාති න චුත්තා චිත්තුප්පාදරූපභාවෙන ගහිතෙසු නවත්තබ්බස්ස අභාවා, එවමිධාපි චිත්තුප්පාදභාවෙන ගහිතෙසු නවත්තබ්බස්ස අභාවා නවත්තබ්බතා න චුත්තාති වෙදිතබ්බා. යත්ථ හි චිත්තුප්පාදො කොචි නියොගතො නවත්තබ්බො අත්ථි, තත්ථ තෙසං චතුත්ථො කොට්ඨාසො අත්ථිති යථාචුත්තපදෙසු විය තත්ථාපි හින්දිත්වා හජාපෙතබ්බෙ චිත්තුප්පාදෙ හින්දිත්වා හජාපෙති “සියා නවත්තබ්බා පරිත්තාරම්මණා”තිආදිතා. තදභාවා උප්පන්නත්තිකෙ ඉධ ච තථා න චුත්තා.

අථ වා යථා සප්පට්ඨෙහි සමානසභාවත්තා රූපධාතුයං තයො මහාභූතා “සප්පට්ඨා”ති චුත්තා. යථාහ “අසඤ්ඤසත්තානං අනිදස්සනං සප්පට්ඨං එකං මහාභූතං පට්ඨිව ද්වෙ මහාභූතා, ද්වෙ මහාභූතෙ පට්ඨිව එකං මහාභූත”න්ති (පට්ඨා. 2.22.9). එවං පුපුප්පනානං පචත්තමානා භාවනාය පහාතබ්බසමානසභාවා “භාවනාය පහාතබ්බා”ති චුච්චෙය්‍යුන්ති නත්ථි නවත්තබ්බතාපසඬිගො. එවඤ්ච සති පුපුප්පනානං පචත්තමානාපි භාවනාය පහාතබ්බා සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො පරහණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං උපනිස්සයපච්චයො, රාගො ච රාගදිට්ඨිනං අධිපතිපච්චයොති අයමත්ථො ලද්ධො හොති. යථා පන අථොට්ඨබ්බත්තා රූපධාතුයං තයො මහාභූතා න පරමත්ථතො සප්පට්ඨා, එවං අපෙක්ඛිතබ්බභාවනාරහිතා පුපුප්පනෙසු පචත්තමානා සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො න පරමත්ථතො භාවනාය පහාතබ්බාති භාවනාය පහාතබ්බානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයතා න චුත්තා, න ච “දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො”ති චුත්තා. යෙ හි දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයා කිලෙසා, න තෙ දස්සනතො උද්ධං පචත්තන්ති, දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයස්සපි පන උද්ධච්චසහගතස්ස සභායවෙකල්ලමත්තමෙව

දස්සනෙන කතං, න තස්ස කොචි භාවො දස්සනෙන අනුප්පත්තිධම්මතං
ආපාදිතොති තස්ස එකන්තභාවනාය පහාතබ්බතා වුත්තා. තස්මා තස්ස තාදිසස්සෙව
සති සභායෙ විපාකුප්පාදනවචනං, අසති ච විපාකානුප්පාදනවචනං න විරුප්ඤ්ඤිති.

සාපි විඤ්ඤාණපච්චයභාවෙ යදි අපනෙතබ්බා, කස්මා “සමච්ඡති චෙතනා” ති
වුත්තන්ති තස්ස කාරණං දස්සෙන්නො ආහ “අවිජ්ජාපච්චයා පන සබ්බාපෙතා
භොන්ති” ති. යදි එවං, අභිඤ්ඤාවෙතනාය සහ “එකච්ඡති” ති වත්තබ්බන්ති? න,
අවචනස්ස වුත්තකාරණන්තා, තං පන ඉතරාවචනස්සපි කාරණන්ති
සමානවෙතනාවචනකාරණවචනෙන යං කාරණං අපෙක්ඛිත්වා එකා වුත්තා, තෙන
කාරණෙන ඉතරායපි වත්තබ්බතං, යඤ්ච කාරණං අපෙක්ඛිත්වා ඉතරා න වුත්තා,
තෙන කාරණෙන වුත්තායපි අවත්තබ්බතං දස්සෙති. ආනෙඤ්ජාභිසංඛාරො
චිත්තසංඛාරො එවාති හෙදාභාවා පාකටොති න තස්ස සංයොගො දස්සිතො.

සුඛසඤ්ඤාය ගහෙත්වාති එතෙන තණ්හාපවත්තිං දස්සෙති.
තණ්හාපරික්ඛාමොති තණ්හාය පරිවාමො, තණ්හාය “සුඛං සුභ” න්තිආදිනා සංඛිතෙන
වා අලංකිතෙන අත්ථො. තණ්හා හි දුක්ඛස්ස සමුදයොති අජානන්තො “අහො
වතාහං කායස්ස හෙදා පරං මරණං ඛත්තියමභාසාලානං වා සහඛ්‍යතං
උපපජ්ජෙය්‍යා” න්ති සංඛිතො පරික්ඛරොතිති. අමරණත්ථාති ගහිතා දුක්ඛකරකිරියා
අමරතපො, දෙවභාවත්ථං තපො වා, දුක්ඛත්තා වා මරො මාරකො තපො
අමරතපො. දිට්ඨො අදිට්ඨ-සද්දො විය මරෙසු අමර-සද්දො දට්ඨබ්බො.

ජාතිආදිපපාතදුක්ඛජනනතො මරුපපාතසදිසතා පුඤ්ඤාභිසංඛාරස්ස වුත්තා.
රමණීයභාවෙන ච අස්සාදභාවෙන ච ගය්හමානං පුඤ්ඤඵලං
දීපසිඛාමධුලිත්තසත්ථධාරාසදිසං, තදත්ථො ච පුඤ්ඤාභිසංඛාරො
තංනිපාතලෙහනසදිසො.

“සුඛො ඉමිස්සා පරිබ්බාජිකාය තරුණාය මුදුකාය ලොමසාය බාහාය
සම්ඵස්සො” තිආදිනා (ම. නි. 1.469) සුඛසඤ්ඤාය බාලො විය ගුප්ඤ්ඤනං
කිලෙසාභිභූතතාය කොධාරතිඅභිභූතො අසවසො මරිතුකාමො විය විසබ්බාදනං
කරණඵලක්ඛණෙසු ජිගුච්ඡනීයං දුක්ඛඤ්ච අපුඤ්ඤාභිසංඛාරං ආරහති.
ලොභසහගතස්ස වා ගුප්ඤ්ඤනසදිසතා, දොසසහගතස්ස විසබ්බාදනසදිසතා
යොජෙතබ්බා. කාමගුණසම්ඤ්ජයා සහයස්සපි පිසාවනගරස්ස
සුඛවිපල්ලාසහෙතුභාවො විය අරුපවිපාකානං නිරන්තරතාය
අනුපලක්ඛියමානඋප්පාදවයානං, දීඝසන්තානතාය අගය්හමානවිපරිණාමානං,
සංඛාරවිපරිණාමදුක්ඛභූතානම්භි නිච්චාදිවිපල්ලාසහෙතුභාවොති තෙසං
පිසාවනගරසදිසතා, තදභිමුඛගමනසදිසතා ච ආනෙඤ්ජාභිසංඛාරස්ස
යොජෙතබ්බා.

තාවාති වත්තබ්බන්තරාපෙක්ඛො නිපාතො, තස්මා අවිජ්ජා සංඛාරානං
පච්චයොති ඉදං තාව සිද්ධං, ඉදං පන අපරං වත්තබ්බන්ති අත්ථො. අවිජ්ජාපච්චයා

පන සබ්බාපෙතා භොන්තිති චුත්තන්ති අභිඤ්ඤාචෙතනානං පච්චයභාවං දස්සෙති.
චෙතොපරියපුබ්බෙතිවාසඅනාගතංසඤ්ඤාණෙහි පරෙසං අත්තනො ව
සමොභවිත්තජානනකාලෙති යොජෙතබ්බා.

අවිජ්ජාසම්මුල්ලිතත්තාති භවාදීනවපට්ඨිජාදිකාය අවිජ්ජාය සම්මුල්ලිතත්තා.
රාගාදීනන්ති රාගදිට්ඨිවිකිච්ඡුද්ධවචදොමනස්සානං
අවිජ්ජාසම්පයුත්තරාගාදිඅස්සාදනකාලෙසු අවිජ්ජං ආරබ්භ උප්පත්ති වෙදිතබ්බා.
ගරුං කත්වා අස්සාදනං රාගදිට්ඨිසම්පයුත්තාය එව අවිජ්ජාය යොජෙතබ්බං,
අස්සාදනඤ්ච රාගො, තදවිජ්ජයුත්තා ව දිට්ඨිති අස්සාදනවචනෙනෙව යථාචුත්තං
අවිජ්ජං ගරුං කරොන්ති දිට්ඨි ව චුත්තාති වෙදිතබ්බා. රාගාදීහි ව පාළියං සරුපෙන
චුත්තෙහි තංසම්පයුත්තසඛ්ඛාරස්ස අවිජ්ජාරම්මණාදිතං දස්සෙති.
අනවිජ්ජාරම්මණස්ස පයමජ්ජවනස්ස ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරාදිපච්චයවචනෙසු
අචුත්තස්ස චුත්තස්ස ව සබ්බස්ස සඛිගණ්හනත්ථං “යං කිඤ්චි”ති ආහ.
චුත්තනසෙනාති සමතික්කමභවපත්ථනාවසෙන චුත්තනසෙන.

එකකාරණවාදො ආපජ්ජතිති දොසජ්ජසඛිගො චුත්තො. අනිට්ඨො හි
එකකාරණවාදො සබ්බස්ස සබ්බකාලෙ සම්භවාපත්තිතො එකසද්ධසභාවාපත්තිතො
ව. යස්මා තිසු පකාරෙසු අවිජ්ජමානෙසු පාරිසෙසෙන චතුත්ථෙ එව ව විජ්ජමාන
එකභෙතුවලදීපෙන අත්ථො අත්ථි, තස්මා න නුපපජ්ජති.

යථාඑස්සං වෙදනාවචන්ථානතොති “සුඛවෙදනීයං, භික්ඛවෙ, එස්සං පට්ඨව
උප්පජ්ජති සුඛා වෙදනා”තිආදිනා (සං. නි. 2.62), “චක්ඛුඤ්ච පට්ඨව...පෙ....
තිණ්ණං සඛිගති එස්සො, එස්සපච්චයා වෙදනා”තිආදිනා (සං. නි. 2.43) ව
සුඛවෙදනීයාදිචක්ඛුසම්ඵස්සාදිඅනුරූපෙන සුඛවෙදනාදිචක්ඛුසම්ඵස්සජාවෙදනාදීනං
චචන්ථානතො, සමානෙසු චක්ඛුරූපාදීසු එස්සවසෙන සුඛාදිවිපරියායාභාවතො,
සමානෙසු ව රූපමනසිකාරාදීසු චක්ඛාදිසඛිසට්ඨනවසෙන
චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිවිපරියායාභාවතො, අඤ්ඤපච්චයසාමඤ්ඤෙසි එස්සවසෙන
සුඛාදිචක්ඛුසම්ඵස්සජාදීනං ඔළාරිකසුඛමාදිසඛිකරාභාවතො වාති අත්ථො. සුඛාදීනං
යථාචුත්තසම්ඵස්සස්ස අවිපරිතො පච්චයභාවො එව යථාවෙදනං එස්සචචන්ථානං,
කාරණඵලවිසෙසෙන වා ඵලකාරණවිසෙසනිවිජයො භොතිති උභයත්ථාපි නිවිජයො
චචන්ථානන්ති චුත්තො. කම්මාදයොති කම්මාභාරඋතුආදයො අපාකටා
සෙම්භපටිකාරෙන රොගචූපසමතො.

“අස්සාදානුපස්සිතො තණ්හා පවඨස්සිති”ති වචනතොති “සංයොජනීයෙසු,
භික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිතො විහරතො තණ්හා පවඨස්සිති, තණ්හාපච්චයා
උපාදානං, උපාදානපච්චයා භවො”ති (සං. නි. 2.53-54) ඉමිනා සුත්තෙන තණ්හාය
සඛ්ඛාරකාරණභාවස්ස චුත්තත්තාති අත්ථො. පුන තස්සාපි අවිජ්ජා කාරණන්ති
දස්සනත්ථං “අවිජ්ජාසමුදයා ආසවසමුදයොති වචනතො”ති ආහ. තණ්හා වා
චතුරූපාදානභූතා කාමභවදිට්ඨාසවා ව සඛ්ඛාරස්ස කාරණන්ති පාකටාති
සුත්තද්වයෙනපි අවිජ්ජාය සඛ්ඛාරකාරණභාවමෙව දස්සෙති. අස්සාදානුපස්සිතොති

හි වචනෙන් ආදිනවපටිච්ඡාදනකිව්වා අවිජ්ජා තණ්හාය කාරණන්ති දස්සිතා හොතිති. යස්මා අවිද්වා, තස්මා පුඤ්ඤාභිසංඛාරාදිකෙ අභිසංඛාරොතිති අවිජ්ජාය සංඛාරකාරණභාවස්ස පාකටත්තා අවිද්දසුභාවො සංඛාරකාරණභාවෙන චුත්තො ඛිණ්ණාසවස්ස සංඛාරාභාවතො අසාධාරණත්තා ව. පුඤ්ඤාභිසංඛාරාදිනං සාධාරණානි වත්ථාරම්මණාදිනීති පුඤ්ඤභවාදිආදිනවපටිච්ඡාදිකා අවිජ්ජා පුඤ්ඤාභිසංඛාරාදිනං අසාධාරණං කාරණන්ති වා අත්ථො දට්ඨබ්බො. යානවිරුද්ධොති අත්ථිතාවිරුද්ධො. කෙච් පන “පටිසන්ධිආදිනි යානානි” ති වදන්ති, එවං සති පුරිමචිත්තං පච්ඡිමචිත්තස්ස යානවිරුද්ධො පච්චයොති න ඉදං එකන්තිකං සියා. භවඤ්ඤාමිති භවඤ්ඤාස්ස අනන්තරපච්චයො, ජවනං ජවනස්සාති, න ව සිප්පාදිනං පටිසන්ධිආදියානං අත්ථිති න තං ඉධ අධිජ්ජෙතං. කම්මං රූපස්ස නමනරූප්පනවිරොධා සාරම්මණානාරම්මණවිරොධා ව සභාවවිරුද්ධො පච්චයො, බීරාදිනි දධිආදිනං මධුරම්බිලරසාදිසභාවවිරොධා. අවිජානනකිව්වො ආලොකො විජානනකිව්වස්ස විඤ්ඤාණස්ස, අමදනකිව්වා ව ගුලාදයො මදනකිව්වස්ස ආසවස්ස.

ගොලොමාවිලොමානි දබ්බාය පච්චයො, දධිආදිනි භූතිණකස්ස. එත්ථ ව අවිති රත්තා ඵලකා චුච්චන්ති. විපාකායෙව තෙ ව න, තස්මා දුක්ඛවිපාකායපි අවිජ්ජාය තදවිපාකානං පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසංඛාරානං පච්චයත්තං න න යුජ්ජතිති අත්ථො. තදවිපාකත්තෙපි සාවජ්ජතාය තදවිරුද්ධානං තංසදිසානඤ්ච අපුඤ්ඤාභිසංඛාරානමෙව පච්චයො, න ඉතරෙසන්ති එතස්ස පසංඛිගස්ස නිවාරණත්ථං. “විරුද්ධො වාවිරුද්ධො ව, සදිසාසදිසො තථා. ධම්මානං පච්චයො සිද්ධො” ති චුත්තං, තස්මා තමත්ථං පාකටං කරොන්තො “ඉති අයං අවිජ්ජා” තිආදිමාහ.

අවිජ්ජෙජ්ජසුත්තාචුතාගෙජ්ජමණිනං විය පුබ්බාපරියවචන්ථානං නියති, නියනියා, නියති එව වා සංඛිගති සමාගමො නියතිසංඛිගති, තාය භාවෙසු පරිණතා මනුස්සදෙවචිහිගාදිභාවං පත්තා නියතිසංඛිගතිභාවපරිණතා. නියනියා සංඛිගතියා භාවෙන ව පරිණතා නානජ්ජකාරතං පත්තා නියතිසංඛිගතිභාවපරිණතානි ව අත්ථං වදන්ති. එතෙහි ව විකප්පනෙහි අවිජ්ජා අකුසලං චිත්තං කත්වා පුඤ්ඤාදිසු යත්ථ කත්ථවි පවත්තතිති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො ආහ “සො එවං අවිජ්ජායා” තිආදි.

අපරිණායකො බාලොති අරහත්තමග්ගසම්පටිපාදකකල්‍යාණමිත්තරහිතොති අත්ථො. අරහත්තමග්ගාවසානං වා ඤාණං සමච්ඡිසමං දස්සෙත්වා නිබ්බානං නයතිති පරිණායකන්ති චුත්තං, තෙන රහිතො අපරිණායකො. ධම්මං ඤත්වාති සජ්ජුරිසුපනිස්සයෙන චතුසච්චජ්ජකාසකසුත්තාදිධම්මං ඤත්වා, මග්ගඤාණෙනෙව වා සබ්බධම්මපවරං නිබ්බානං ඤත්වා, තංජානනායත්තත්තා පන සෙසසච්චාභිසමයස්ස සමානකාලමිති තං පුරිමකාලං විය කත්වා චුත්තං.

සංඛාරපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසවණ්ණනා

227. යථාචුත්තසඬ්ඛාරපච්චයා උප්පජ්ජමානං තංකම්මනිබ්බත්තමෙව විඤ්ඤාණං භවිතුං අරහතීති “බාත්තිංස ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණානි සඬ්ගහිතානි භොන්ති”ති ආහ. ධාතුකථායං (ධාතු. 466) පන විජ්ජයුත්තෙනසඬ්ගහිතාසඬ්ගහිතපදනිද්දෙසෙ –

“සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණෙන යෙ ධම්මා...පෙ.... සලායතනපච්චයා එස්සෙන, එස්සපච්චයා වෙදනාය යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා, තෙ ධම්මා කතිහි බන්ධෙහි...පෙ.... සඬ්ගහිතා? තෙ ධම්මා අසඬ්ඛතං බන්ධතො යපෙත්වා එකෙන බන්ධෙන එකාදසභායතනෙන එකාදසහි ධාතූහි සඬ්ගහිතා. කතිහි අසඬ්ගහිතා? චතුහි බන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි අසඬ්ගහිතා”ති –

වචනතො සබ්බවිඤ්ඤාණඑස්සවෙදනාපරිග්ගහො කතො. යදි හි එත්ථ විඤ්ඤාණඑස්සවෙදනා සජ්ජදෙසා සිද්ධං, “විපාකා ධම්මා”ති ඉමස්ස විය විස්සජ්ජනං සියා, තස්මා තත්ථ අභිධම්මභාජනීයවසෙන සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණාදයො ගහිතානි වෙදිතබ්බා. අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා ව අභිධම්මභාජනීයෙ චතුභුමකකුසලසඬ්ඛාරො අකුසලසඬ්ඛාරො ව චුත්තොති සො එව ධාතුකථායං ගහිතොති දට්ඨබ්බො. භවො පන ධාතුකථායං කම්මුපපත්තිභවවිසෙසදස්සනත්ථං න අභිධම්මභාජනීයවසෙන ගහිතො. එවඤ්ච කත්වා තත්ථ “උපාදානපච්චයා භවො”ති අනුද්ධරිත්වා “කම්මභවො”ති ආදිනාව නයෙන භවො උද්ධට්ඨො. විපාකඤ්ඤෙතන්ති විඤ්ඤාණස්ස විපාකත්තා සඬ්ඛාරපච්චයත්තං සාධෙති, තස්ස පන සාධනත්ථං “උපචිතකම්මාභාවෙ විපාකාභාවතො”ති චුත්තන්ති තං විවරන්තො “විපාකඤ්චා”ති ආදිමාහ.

යෙභුයොන ලොභසම්පයුත්තජවනාවසානෙනි ජවනෙන තදාරම්මණනියමෙ සොමනස්සසහගතානන්තරං සොමනස්සසහගතතදාරම්මණස්ස චුත්තත්තා සොමනස්සසහගතානෙව සන්ධාය චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යස්මා පන තිහෙතුකජවනාවසානෙ ව කදාපි අහෙතුකං තදාරම්මණං භොති, තස්මා “යෙභුයොනා”ති ආහ. සකිං වාති “දිරත්තතිරත්තා”දීඝු විය වෙදිතබ්බං. ද්වික්ඛත්තුමෙව පන උප්පජ්ජන්තීති වදන්ති. “දිරත්තතිරත්ත”න්ති එත්ථ පන වා-සද්දස්ස අභාවා වචනසිලිට්ඨතාමත්තෙන දිරත්තග්ගහණං කතන්ති යුජ්ජති, “තිරත්තතිරත්තදස්සනත්ථං වා”ති. ඉධ පන වා-සද්දො විකප්පනත්ථො චුත්තොති සකිං එව ව කදාපි පවත්ති. සන්ධාය “සකිං වා”ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව හි සකිං තදාරම්මණජවත්තියා විචාරෙතබ්බතං දස්සෙන්නො “චිත්තජ්ජවත්තිගණනායං පනා”ති ආදිමාහ. තත්ථ චිත්තජ්ජවත්තිගණනායන්ති විපාකකථායං බලවරූපාදිකෙ ආරම්මණෙ චුත්තං චිත්තජ්ජවත්තිගණනං සන්ධායාහ. තත්ථ හි ද්වෙව තදාරම්මණුජ්ජවත්තිවාරා ආගතා. ජවනවිසයානුභවනඤ්ඤි තදාරම්මණං ආසන්නහෙදෙ තස්මිං විසයෙ

එකවිත්තක්කොටසිටියායුකෙන න උප්පජ්ජෙය්‍යාති අධිප්පායො. අනුරූපාය පටිසන්ධියාති අකුසලවිපාකස්ස අපායපටිසන්ධි, කාමාවචරාදිකුසලවිපාකානං කාමරූපාරූපසුගතිපටිසන්ධියො යථාකම්මං අනුරූපා.

පටිසන්ධිකථා මහාවිසයාති කත්වා පවත්තිමෙව තාව දස්සෙන්තො “පවත්තියං පනා”තිආදිමාහ. අහෙතුකද්වයාදීනං ද්වාරනියමානියමාවචනං භවභිග්‍භූතානං සයමෙව ද්වාරත්තා චුතිපටිසන්ධිභූතානාඤ්ච භවභිගසභිබාතෙන අඤ්ඤෙන ච ද්වාරෙන අනුප්පත්තිතො නියතං අනියතං වා ද්වාරං එතෙසන්ති වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා. එකස්ස සත්තස්ස පවත්තරූපාවචරවිපාකො පථවිකසිණාදීසු යස්මිං ආරම්මණෙ පවත්තො, තතො අඤ්ඤස්මිං තස්ස පවත්ති නත්ථිති රූපාවචරානං නියතාරම්මණතා චුත්තා. තත්‍රස්සාති පවත්තියං ඛාත්තිංසවිධස්ස.

ඉන්ද්‍රියප්පවත්තිආනුභාවතො එව චක්ඛුසොතද්වාරහෙදෙන, තස්ස ච විඤ්ඤාණවිථිහෙදායත්තත්තා විථිහෙදෙන ච භවිතඛිබ්බං, තස්මිඤ්ච සති “ආවජ්ජනානන්තරං දස්සනං සවනං වා තදනන්තරං සම්පට්ච්ඡන”න්තිආදිනා විත්තනියමෙන භවිතඛිබ්බං. තථා ච සති සම්පට්ච්ඡනසන්තිරණානම්පි භාවො සිද්ධො හොති, න ඉන්ද්‍රියප්පවත්තිආනුභාවෙන දස්සනසවනමත්තස්සෙව, නාපි ඉන්ද්‍රියානං එව දස්සනසවනකිච්චතාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ “ද්වාරවිථිහෙදෙ විත්තනියමතො වා”ති. පඨමකුසලෙන චෙ තදාරම්මණස්ස උප්පත්ති හොති, තං පඨමකුසලානන්තරං උප්පජ්ජමානං ජනකං අනුබන්ධති නාම, දූතියකුසලාදිඅනන්තරං උප්පජ්ජමානං ජනකසදිසං අනුබන්ධති නාම, අකුසලානන්තරං උප්පජ්ජමානාඤ්ච කාමාවචරතාය ජනකසදිසන්ති.

එකාදස තදාරම්මණවිත්තාති...පෙ.... තදාරම්මණං න ගණ්හන්තිති තදාරම්මණභාවතාය “තදාරම්මණ”න්ති උද්ධනාමාති තදාරම්මණභාවං න ගණ්හන්ති, තදාරම්මණභාවෙන නප්පවත්තන්තිති අත්ථො. අථ වා නාමගොත්තං ආරඛ්භ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණං තස්ස ජවනස්ස ආරම්මණං න ගණ්හන්ති, නාලම්බන්තිති අත්ථො. රූපාරූපධම්මෙති රූපාරූපාවචරෙ ධම්මෙ. ඉදං පන වත්වා “අභිඤ්ඤාඤාණං ආරඛ්භා”ති විසෙසනං පරිත්තාදිආරම්මණතාය කාමාවචරසදිසෙසු චෙව තදාරම්මණානුප්පත්තිදස්සනත්ථං. මිච්ඡත්තනියතා ධම්මා මග්ගො විය භාවනාය සිද්ධා මහාබලා වාති තත්ථ ජවනෙන පවත්තමානෙන සානුබන්ධනෙන න භවිතඛිබ්බන්ති තෙසු තදාරම්මණං පටික්ඛිත්තං. ලොකුත්තරධම්මෙ ආරඛ්භාති එතෙනෙව සිද්ධෙ “සම්මත්තනියතධම්මෙසු”ති විසුං උද්ධරණං සම්මත්තමිච්ඡත්තනියතධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛාති බලවහාවෙන තදාරම්මණස්ස අවත්ථුභාවදස්සනත්ථං.

එවං පවත්තියං විඤ්ඤාණප්පවත්තිං දස්සෙන්වා පටිසන්ධියං දස්සෙන්තුං “යං පන චුත්ත”න්තිආදිමාහ. කෙන කත්ථාති කෙන විත්තෙන කස්මිං භවෙ. එකුනවිසති පටිසන්ධියො තෙන තෙන විත්තෙන පවත්තමානා පටිසන්ධික්කොණ

රූපාරූපධම්මානි තෙන තෙන චිත්තෙන සා සා තත්ථ තත්ථ පටිසන්ධි භොතීති
වුත්තා. තස්සාති චිත්තස්ස.

ආගන්ත්වාති ආගතං විය හුත්වා. ගොපකසීවලීති රඤ්ඤො හිතාරක්ඛෙ
ගොපකකුලෙ ජාතො සීවලීනාමකො. කම්මාදිඅනුස්සරණඛ්‍යාපාරරහිතත්තා
“සම්මුළුභකාලකිරියා”ති වුත්තා. අඛ්‍යාපාරෙනෙව හි තත්ථ කම්මාදිඋපට්ඨානං
භොතීති. “පිසියමානාය මක්ඛිකාය පයමං කායද්වාරාවජ්ජනං භවඛගං නාවට්ටෙති
අත්තනා චිත්තියමානස්ස කස්සචි අත්ථිතායා”ති කෙචි කාරණං වදන්ති, තදෙනං
අකාරණං භවඛගවිසයතො අඤ්ඤස්ස චිත්තියමානස්ස අභාවා
අඤ්ඤචිත්තජ්ජවත්තකාලෙ ව භවඛගාවට්ටනස්සෙව අසම්භවතො. ඉදං පනෙත්ථ
කාරණං සියා – “තානිස්ස තමහි සමයෙ ඔලම්බන්ති අජ්ඣොලම්බන්ති
අභිජ්ජලම්බන්ති”ති (ම. නි. 3.248) වචනතො තිසු ජවනවාරෙසු අජ්ජවත්තෙස්සෙව
කම්මාදිඋපට්ඨානෙන භවිතඛිං. අනෙකජවනවාරජ්ජවත්තියා හි අජ්ඣොලම්බනං
අභිජ්ජලම්බනඤ්ච භොතීති. තස්මා කායද්වාරාවජ්ජනං අනාවට්ටෙත්වා
මනොද්වාරාවජ්ජනමෙව කම්මාදිආලම්බණං පයමං භවඛගං ආවට්ටෙති, තතො
ථොට්ඨබ්බස්ස බලවත්තා දුතියවාරෙ කායවිඤ්ඤාණවීථි පච්චුප්පන්තෙ
ථොට්ඨබ්බෙ පවත්ති, තතො පුරිමජවනවාරගහිතෙස්සෙව කම්මාදිසු කමෙන
මනොද්වාරජවනං ජවිත්වා මූලභවඛගසඛිධානං ආගන්තුකභවඛගසඛිධානං වා
තදාරම්මණං භවඛගං ඔතරති, තදාරම්මණාභාවෙ වා භවඛගමෙව. එතස්මිං යානෙ
කාලං කරොතීති තදාරම්මණානන්තරෙන වුතිචිත්තෙන, තදාරම්මණාභාවෙ වා
භවඛගසඛිධානෙනෙව වුතිචිත්තෙන වචතීති අත්ථො. භවඛගමෙව හි වුතිචිත්තං
හුත්වා පවත්තතීති වුතිචිත්තං ඉධ “භවඛග”න්ති වුත්තන්ති. මනොද්වාරවිසයො
ලහුකොති ලහුකපච්චුපට්ඨානං සන්ධාය වුත්තං “අරූපධම්මානං...පෙ....
ලහුකො”ති. අරූපධම්මස්ස හි මනොද්වාරස්ස විසයො ලහුකපච්චුපට්ඨානොති.
බලවති ව රූපධම්මස්ස කායද්වාරස්ස විසයෙ අජ්ජවත්තීත්වා මනොද්වාරවිසයෙ
කම්මාදිමිති පයමං චිත්තජ්ජවත්තිදස්සනෙන අරූපධම්මානං විසයස්ස ලහුකතා
දිපිතාති. රූපානං විසයාභාවෙපි වා “අරූපධම්මාන”න්ති වචනං යෙසං විසයො
අත්ථි, තදස්සනත්ථමෙවාති දට්ඨබ්බං. තෙන ලහුකම්මාදිසු චිත්තජ්ජවත්තීතො
ලහුගහණියතා විසයස්ස ලහුකතා.

කම්මාදීනං භූමිචිත්තුපාදාදිවසෙන චිත්ථාරතො අනන්තො පහෙදොති
“සඬබ්බපතො”ති ආහ.

අවිජ්ජාතණ්භාදිකිලෙසෙසු අනුපච්ඡින්නෙස්සෙව කම්මාදිනො උපට්ඨානං,
තඤ්චාරබ්භ චිත්තසන්තානස්ස භවන්තරනින්තපොණපබ්භාරතා භොතීති ආහ
“අනුපච්ඡින්නකිලෙසබලවිනාමිත”න්ති. සන්තානෙ හි විනාමිතෙ තදෙකදෙසභූතං
පටිසන්ධිචිත්තඤ්ච විනාමිතමෙව භොති, න ව එකදෙසවිනාමිතභාවෙන විනා
සන්තානවිනාමිතතා අත්ථිති. සබ්බත්ථ පන “දුග්ගතිපටිසන්ධිනින්තාය වුතියා
පුරිමජවනානි අකුසලානි, ඉතරාය ව කුසලානි”ති නිව්ඡිනන්ති.
“නිමිත්තස්සාදගධිතං වා, භික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණං තිට්ඨමානං තිට්ඨති

අනුබ්‍යාස්සනස්සාදගධිතං වා. තස්මිං චෙ සමයෙ කාලං කරොති, යානමෙනං විජ්ජති,
යං ද්විත්තං ගතීතං අඤ්ඤතරං ගතිං උපපජ්ජෙය්‍ය නිරයං වා තිරව්ඡානගොතිං
වා''ති (සං. නි. 4.235) චුත්තං. තස්මා ආසන්නං අකුසලං දුග්ගතියං, කුසලඤ්ච
සුගතියං පටිසන්ධියා උපනිස්සෙය්‍යා හොතිති.

රාගාදිහෙතුභූතං භීතමාරම්මණන්ති අකුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං හවිතුං යුත්තං
අනිට්ඨාරම්මණං ආහ. තම්පි හි සඬ්ඤ්ඤාපවසෙන රාගස්සපි හෙතු හොතිති.
අකුසලවිපාකජනකකම්මසහජාතානං වා
තංසදිසාසන්නචුතිජවනචෙතනාසහජාතානඤ්ච රාගාදීනං හෙතුභාවො ඵච භීතතා.
තඤ්ඤි පච්ඡානුතාපජනකකම්මානමාරම්මණං කම්මවසෙන අනිට්ඨං
අකුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං හවෙය්‍ය, අඤ්ඤථා ච ඉට්ඨාරම්මණෙ පවත්තස්ස
අකුසලකම්මස්ස විපාකො කම්මනිමිත්තාරම්මණො න හවෙය්‍ය. න හි
අකුසලවිපාකො ඉට්ඨාරම්මණො හවිතුමරහතීති. පඤ්චද්වාරො ච
ආපාට්මාගච්ඡන්තං පච්චුජ්ජන්තං කම්මනිමිත්තං
ආසන්නකතකම්මාරම්මණසන්නතියං උජ්ජන්තං තංසදිසඤ්ච දට්ඨබ්බං, අඤ්ඤථා
තදෙව පටිසන්ධිආරම්මණුපට්ඨාපකං තදෙව ච පටිසන්ධිජනකං හවෙය්‍ය, න ච
පටිසන්ධියා උපවාරභූතානි විය ‘එතස්මිං තයා පවත්තිතබ්බං’න්ති පටිසන්ධියා
ආරම්මණං අනුපාදෙන්තානි විය ච පවත්තානි චුතිආසන්නානි ජවනානි
පටිසන්ධිජනකානි හවෙය්‍යුං. ‘කතත්තා උපවිතත්තා’ති (ධ. ස. 431) හි චුත්තං.
තදා ච තංසමානවීරියං විය පවත්තමානානි කථං කතුපවිතානි සිද්ධං, න ච
අස්සාදිතානි තදා, න ච ලොකියානි ලොකුත්තරානි විය සමානවීරීඵලානි හොන්ති.

“පුබ්බෙ වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, පච්ඡා වාස්ස
තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, මරණකාලෙ වාස්ස හොති
මිච්ඡාදිට්ඨි සමත්තා සමාදින්නා, තෙන සො කායස්ස හෙදා පරං මරණා
අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං නිරයං උපපජ්ජති”ති (ම. නි. 3.303) –

ආදිනා සුත්තෙ මරණකාලෙ සමත්තාය සමාදින්නාය මිච්ඡාදිට්ඨියා සමමාදිට්ඨියා ච
සහජාතචෙතනාය පටිසන්ධිදානං චුත්තං, න ච දුබ්බලෙහි පඤ්චද්වාරිකජවනෙහි
මිච්ඡාදිට්ඨි සමමාදිට්ඨි වා සමත්තා හොති සමාදින්නා. චක්ඛති ච –

“සබ්බම්පි හෙතං කුසලාකුසලධම්මපටිච්ඡානනාදිවචනපරියොසානං
කිච්චං මනොද්වාරිකචිත්තෙනෙව හොති, න පඤ්චද්වාරිකෙනානි
සබ්බස්සපෙනස්ස කිච්චස්ස කරණෙ සහජවනකානි වීරීචිත්තානි
පටික්ඛිත්තානි”ති (විහ. අට්ඨ. 766).

තත්ථ හි “න කිඤ්චි ධම්මං පටිච්ඡානාතීති ‘මනොපුබ්බඤ්චගමා ධම්මා’ති (ධ. ප.
1-2) ඵච චුත්තං එකම්පි කුසලං වා අකුසලං වා න පටිච්ඡානාතී”ති (විහ. අට්ඨ.
766) ච චුත්තං. යෙසං පටිච්ඡානප්පවත්තියා සුඛං වා දුක්ඛං වා අත්ථෙති, තෙසං සා
පවත්ති පඤ්චද්වාරො පටික්ඛිත්තා, කුසලාකුසලකම්මසමාදානඤ්ච තාදිසමෙව්‍යාති.

තදාරම්මණානන්තරං පන වචනං, තදනන්තරා ව උපපත්ති මනොද්චාරිකා එව හොති, න සහජවනකච්චිත්තෙන පරියාපන්නාති ඉමිනා අධිජ්ජායෙන ඉධ පඤ්චද්චාරිකතදාරම්මණානන්තරං චුති, තදනන්තරං පටිසන්ධි ව චුත්තාති දට්ඨබ්බං. තත්ථ අවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ රූපාදිමිහි උප්පන්නං පටිසන්ධිං සන්ධායෙව “පච්චුප්පන්නාරම්මණං උපපත්තිචිත්තං පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස හවඬගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති, අවසෙසෙකචිත්තක්ඛණායුකෙ ව උප්පන්නං සන්ධාය “පච්චුප්පන්නාරම්මණං උපපත්තිචිත්තං අතීතාරම්මණස්ස හවඬගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 2.19.28) චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

සුද්ධාය වාති මහග්ගතකම්මනිමිත්තාරම්මණාය ජවනච්චියා තදාරම්මණරහිතායාති අත්ථො. සා පන ජවනච්චි මහග්ගතච්චාකස්ස උපචාරො විය දට්ඨබ්බා. කෙච්චි පන තං චීථිං මහග්ගතාවසානං වදන්ති. අතීතාරම්මණා එකාදසවිධා, නවත්තබ්බාරම්මණා සත්තවිධා.

එතෙනානුසාරෙන ආරුප්පචුතියාපි අනන්තරා පටිසන්ධි වෙදිතබ්බාති ඉදං කස්මා චුත්තං, නනු “පථවිකසිණජ්ඣානාදිවසෙන පටිලද්ධමහග්ගතසුගතියං ධීතස්සා”ති එවමාදිකෙ එව නයෙ අයම්පි පටිසන්ධි අවරුද්ධාති? න, තත්ථ රූපාවචරචුතිඅනන්තරාය එව පටිසන්ධියා චුත්තන්තා. තත්ථ හි “පථවිකසිණාදිකං වා නිමිත්තං මහග්ගතචිත්තං වා මනොද්චාරෙ ආපාඨමාගච්ඡති. චක්ඛුසොත්තානං වා”තිආදිකෙන රූපාවචරචුතියා එව අනන්තරා පටිසන්ධි චුත්තාති විඤ්ඤායති. අපාපි යපාසම්භවයොජනාය අයම්පි පටිසන්ධි තත්ථොව අවරුද්ධා, අරූපාවචරචුතිඅනන්තරා පන රූපාවචරපටිසන්ධි නත්ථි, අරූපාවචරෙ ව උපරුපරිචුතියා හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා පටිසන්ධිති චතුත්ථාරුප්පචුතියා නවත්තබ්බාරම්මණා පටිසන්ධි නත්ථි. තෙන තතො තත්ථොව අතීතාරම්මණා කාමාවචරෙ ව අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි ඉතරාහි ව යපාසම්භවං. අතීතනවත්තබ්බාරම්මණා ආරුප්පපටිසන්ධි, අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණා ව කාමාවචරපටිසන්ධි යොජෙතබ්බාති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං විසුං උද්ධරණං කතං.

එවං ආරම්මණවසෙන එකවිධාය කාමාවචරසුගතිචුතියා දුට්ඨා දුග්ගතිපටිසන්ධි, දුග්ගතිචුතියා දුට්ඨා සුගතිපටිසන්ධි, කාමාවචරසුගතිචුතියා ද්විඑකද්විජ්ජකාරානං කාමරූපාරුප්පානං වසෙන පඤ්චවිධා සුගතිපටිසන්ධි, රූපාවචරචුතියා ව තථොව පඤ්චවිධා, දුට්ඨාය ආරුප්පචුතියා පච්චෙකං ද්විත්තං ද්විත්තං කාමාරුප්පානං වසෙන අට්ඨවිධා ව පටිසන්ධි දස්සිතා, දුග්ගතිචුතියා පන එකවිධාය දුග්ගතිපටිසන්ධි දුට්ඨා න දස්සිතා, තං දස්සෙතුං “දුග්ගතියං ධීතස්ස පනා”තිආදිමාහ. යථාචුත්තා පන

ද්විද්විපඤ්චජ්ජකාරා ව, පඤ්චාට්ඨදුට්ඨාපි ව;
චතුච්ඡිති සබ්බාපි, තා හොන්ති පටිසන්ධියො.

“කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා” තිආදිනා (ධ. ස. 431, 455, 498) නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො දස්සිතප්පකාරොති උපනිස්සයපච්චයභාවමෙව දස්සෙන්තො “චුත්තඤ්ඤාන” න්තිආදිමාහ.

ආදිනා සභාතිආදිනා විමිස්සවිඤ්ඤාණෙන සහ. ඔමතො ද්වෙ වා තයො වා දසකා උප්පජ්ජන්තිති ගබ්භසෙය්‍යකානං වසෙන චුත්තං. අඤ්ඤත්ථ හි අනෙකෙ කලාපා සහ උප්පජ්ජන්ති. භුග්මත්තභාවෙපි හි අනෙකගාචුත්තප්පමාණෙ අනෙකෙ කලාපා සහුප්පජ්ජන්තිති තිංසතො අධිකානෙව රූපානි හොන්ති ගන්ධරසාහාරානං පටික්ඛිත්තත්තා චක්ඛුසොතචත්ථුසත්තකජීවිතජක්කභාවෙපි තෙසං බහුත්තා. අට්ඨකථායං පන තත්ථපි චක්ඛුසොතචත්ථුදසකානං ජීවිතනවකස්ස ච උප්පත්ති චුත්තා, පාළියං පන “රූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ යපෙත්වා අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති, පඤ්ච ධාතුයො පාතුභවන්ති” ති චුත්තං, තථා “රූපධාතුයා ඡ ආයතනානි නව ධාතුයො” ති සබ්බසඬ්ගභවසෙන තත්ථ විජ්ජමානායතනධාතුයො දස්සෙතුං චුත්තං. කථාවත්ථුමිහි ච සානායතනාදීනං විය ගන්ධායතනාදීනඤ්ච තත්ථ භාවො පටික්ඛිත්තො “අත්ථි තත්ථ සානායතනන්ති? ආමන්තා, අත්ථි තත්ථ ගන්ධායතනන්ති? න භෙවං චත්තබ්බො” තිආදිනා (කථා. 519), න ච අථොට්ඨබ්බායතනානං පථවීධාතුආදීනං විය අගන්ධරසායතනානං ගන්ධරසානං තත්ථ භාවො සක්කා චත්තුං ඵුසිතුං අසක්කුණෙය්‍යතාවිනිමුත්තස්ස පථවීආදිසභාවස්ස විය ගන්ධරසභාවවිනිමුත්තස්ස ගන්ධරසසභාවස්ස අභාවා.

යදි ච සානසම්ඵස්සාදීනං කාරණභාවො නත්ථිති ආයතනානීති තෙන චුච්චෙය්‍යුං, ධාතු-සද්දො පන නිස්සත්තනිජ්ජීවාවකොති ගන්ධධාතුරසධාතුති අවචනෙ නත්ථි කාරණං, ධම්මභාවො ච තෙසං එකන්තෙන ඉච්ඡිතබ්බො සභාවධාරණාදිලක්ඛණතො අඤ්ඤස්ස අභාවා, ධම්මානඤ්ච ආයතනභාවො එකන්තතො යමකෙ (යම. 1. ආයතනායමක.13) චුත්තො “ධම්මො ආයතනන්ති? ආමන්තා” ති. තස්මා තෙසං ගන්ධරසායතනභාවාහාවෙපි කොචි ආයතනසභාවො චත්තබ්බො. යදි ච ථොට්ඨබ්බභාවතො අඤ්ඤො පථවීධාතුආදිභාවො විය ගන්ධරසභාවතො අඤ්ඤො තෙසං කොචි සභාවො සියා, තෙසං ධම්මායතනෙ සඬ්ගහො. ගන්ධරසභාවෙ පන ආයතනභාවෙ ච සති ගන්ධො ච සො ආයතනඤ්ච ගන්ධායතනං, රසො ච සො ආයතනඤ්ච රසායතනන්ති ඉදමාපන්නමෙවාති ගන්ධරසායතනභාවො ච න සක්කා නිවාරෙතුං, “තයො ආහාරා” ති (විහ. 993) ච චචනතො කබලීකාරාහාරස්ස තත්ථ අභාවො විඤ්ඤායති. තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො හොති, තථා රූපගණනා කාතබ්බා. එවඤ්ඤි ධම්මතා න විලොමිතා හොතිති.

ජාතිඋණ්ණායාති ගබ්භං ථාලෙත්වා ගහිතඋණ්ණායාතිපි වදන්ති. සම්භවහෙදොති අත්ථිතාහෙදො. නිජ්ඣාමතණ්හිකා කිර නිච්චං දුක්ඛාතුරතාය කාමං සෙවිත්වා ගබ්භං න ගණ්හන්ති.

රුපිබ්‍රහ්මෙසු තාව ඔපපාතිකයොනිකෙසුති ඔපපාතිකයොනිකෙහි රුපිබ්‍රහ්මෙ නිද්ධාරෙති. “සංසෙදජොපපාතීසු අවකංසතො තිංසා” ති එතං විවරන්තො ආහ “අවකංසතො පනා” තිආදි, තං පනෙතං පාළියා න සමෙති. න හි පාළියං කාමාවචරානං සංසෙදජොපපාතිකානං අසානකානං උපපත්ති වුත්තා. ධම්මහදයවිභච්ඡගෙ (විභ. 1007) හි –

“කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සවි එකාදසායතනානි පාතුහවන්ති, කස්සවි දසායතනානි, කස්සවි අපරානි දසායතනානි, කස්සවි නවායතනානි, කස්සවි සත්තායතනානි පාතුහවන්ති” ති –

වුත්තං, න වුත්තං “අට්ඨායතනානි පාතුහවන්ති” ති. තථා “දසායතනානි පාතුහවන්ති” ති තික්ඛත්තුං චත්තඛිං සියා, අසානකඋපපත්තියා විජ්ජමානාය තික්ඛත්තුඤ්ච “නවායතනානි පාතුහවන්ති” ති, න ච තං වුත්තං. එවං ධාතුපාතුභාවාදිපඤ්ඤෙහෙසු යමකෙපි සානජිවිභාකායානං සහචාරිතා වුත්තාති.

වුතිපටිසන්ධිතං ඛන්ධාදීහි අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානතා අහෙදො, අසමානතා හෙදො. නයමුඛමත්තං දස්සෙත්වා වුත්තං අවුත්තඤ්ච සබ්බං සඬගණ්හිත්වා ආහ “අයං තාව අරුපභූමීසුයෙව නයො” ති. රුපාරුපාවචරානං උපචාරස්ස බලවතාය තතො චචිත්වා දුග්ගතියං උපපත්ති නත්ථිති “එකච්චසුගතිචුතියා” ති ආහ. එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධිති එත්ථ එකච්චග්ගහණස්ස පයොජනං මග්ගිතඛිං. අයං පනෙත්ථාධිප්පායො සියා – නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීසු වුත්තා එකච්චෙ විනිපාතිකා තිහෙතුකාදිපටිසන්ධිකා, තෙසං තං පටිසන්ධිං විනිපාතභාවෙන දුග්ගතිපටිසන්ධිති ගහෙත්වා සබ්බසුගතිචුතියාව සා පටිසන්ධි හොති, න එකච්චසුගතිචුතියා එවාති තංතිචත්තනත්ථං එකච්චදුග්ගතිග්ගහණං කතං. අපායපටිසන්ධි එව හි එකච්චසුගතිචුතියා හොති, න සබ්බසුගතිචුතියා. අථ වා දුග්ගතිපටිසන්ධි දුට්ඨා එකච්චසුගතිචුතියා අනන්තරා දුග්ගතිචුතියා වාති. තත්ථ පච්ඡිමං චජ්ජෙත්වා පුරිමං එව ගණ්හිතුං ආහ “එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධි” ති. අහෙතුකචුතියා සහෙතුකපටිසන්ධිති දුහෙතුකා තිහෙතුකා ච යොජෙතඛිං. මණ්ඩුකදෙවපුත්තාදීනං විය හි අහෙතුකචුතියා තිහෙතුකපටිසන්ධිපි හොතිති.

තස්ස තස්ස විපරීතතො ච යථායොගං යොජෙතඛිංන්ති “එකච්චසුගතිචුතියා එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධි” තිආදීසු හෙදවිසෙසෙසු “එකච්චදුග්ගතිචුතියා එකච්චසුගතිපටිසන්ධි” තිආදීනා යං යං යුජ්ජති, තං තං යොජෙතඛිංන්ති අත්ථො. යුජ්ජමානමත්තාපෙක්ඛනවසෙන නපුංසකනිද්දෙසො කතො, යොජෙතඛිංන්ති වා භාවත්ථො දට්ඨබ්බො. අමහග්ගතඛිද්ධාරම්මණාය මහග්ගතඅජ්ඣක්කාරම්මණාතිආදීසු පන විපරීතයොජනා න කාතඛිං. න හි මහග්ගතඅජ්ඣක්කාරම්මණාය චුතියා අරුපභූමීසු අමහග්ගතඛිද්ධාරම්මණා පටිසන්ධි අත්ථි. චතුක්ඛන්ධාය අරුපචුතියා පඤ්චක්ඛන්ධා කාමාවචරපටිසන්ධිති එතස්ස විපරියායො සයමෙව යොජිතො. අතීතාරම්මණචුතියා පච්චුජ්ජන්තාරම්මණා පටිසන්ධිති එතස්ස ච විපරියායො නත්ථි එවාති. හෙදවිසෙසො එව ච එවං

විත්ථාරෙන දස්සිතො, අහෙදවිසෙසො පන ඵකෙකස්මිං හෙදෙ තත්ථ තත්ථෙව
 චුතිපටිසන්ධියොජනාවසෙන යොජෙනබ්බො “පඤ්චක්ඛන්ධාය කාමාවචරාය
 පඤ්චක්ඛන්ධා කාමාවචරා...පෙ.... අවිතක්කඅවිචාරාය අවිතක්කඅවිචාරා” ති,
 චතුක්ඛන්ධාය පන චතුක්ඛන්ධා සයමෙව යොජිතා. එතෙනෙව නයෙන සක්කා
 ඤාතුන්ති පඤ්චක්ඛන්ධාදීසු අහෙදවිසෙසො න දස්සිතොති. තතො හෙතුං විනාති
 තත්ථ හෙතුං විනා.

අභිගපච්චභිගසන්ධිතං බන්ධනානි අභිගපච්චභිගසන්ධිබන්ධනානි, තෙසං
 ඡෙදකානං. නිරුද්ධෙසු චක්ඛාදීසුති අතිමන්දභාවූපගමනං සන්ධාය චුත්තන්ති
 වෙදිතබ්බං. පඤ්චද්ථාරිකවිඤ්ඤාණානන්තරම්පි හි පුබ්බෙ චුති දස්සිතා. යමකෙ ව
 (යම. 1.ආයතනයමක.120) –

“යස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස මනායතනං නිරුජ්ඣතිති?
 ආමන්තා. යස්ස වා පන මනායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස චක්ඛායතනං
 නිරුජ්ඣතිති? සවිත්තකානං අවක්ඛකානං වචන්තානං තෙසං මනායතනං
 නිරුජ්ඣති, තො ව තෙසං චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති. සවක්ඛකානං
 වචන්තානං තෙසං මනායතනඤ්ච නිරුජ්ඣති, චක්ඛායතනඤ්ච
 නිරුජ්ඣති” ති –

ආදිනා චක්ඛායතනාදීනං චුතිවිත්තෙන සහ නිරොධො චුත්තොති. ලද්ධො
 අවසෙසො අවිජ්ජාදිකො විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො එතෙනාති ලද්ධාවසෙසපච්චයො,
 සඬබ්බාරො. අවිජ්ජාපට්ඨජාදිතාදීනවෙ තස්මිං කම්මාදිවිසයෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස
 ආරම්මණභාවෙන උප්පත්තිට්ඨානභූතෙ තණ්හාය අප්පභීනත්තා එව පුරිමුප්පන්නාය
 ව සන්තති යා පරිණතත්තා පටිසන්ධිට්ඨානාහිමුඛං විඤ්ඤාණං නින්තපොණපබ්භාරං
 හුත්වා පවත්තතිති ආහ “තණ්හා නාමෙති” ති. සහජාතසඬබ්බාරාති
 චුතිආසන්නජවනවිඤ්ඤාණසහජාතවෙනතා, සබ්බෙපි වා එස්සාදයො. තස්මිං
 පටිසන්ධිට්ඨානෙ කම්මාදිවිසයෙ විඤ්ඤාණං බ්වත්ති, බ්වත්තා විය තස්මිං විසයෙ
 පටිසන්ධිවසෙන විඤ්ඤාණපතිට්ඨානස්ස හෙතුභාවෙන පවත්තන්තිති අත්ථො.

තන්ති තං විඤ්ඤාණං, චුතිපටිසන්ධිතදාසන්නවිඤ්ඤාණානං සන්තතිවසෙන
 විඤ්ඤාණන්ති උපනිතෙකත්තං. තණ්හාය නාමියමානං...පෙ.... පවත්තතිති
 නමනබ්වතපුරිමනිස්සයජහනාපරනිස්සයස්සාදනනිස්සයරහිතපවත්තනාති
 සන්තතිවසෙන තස්සෙවෙකස්ස විඤ්ඤාණස්ස භොන්ති, න අඤ්ඤස්සාති දස්සෙති.
 සන්තතිවසෙනාති ව වදන්තො “තදෙවිදං විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති
 අනඤ්ඤ” ත්ති (ම. නි. 1.396) ඉදඤ්ච මිච්ඡාගාහං පටික්ඛිපති. සති හි
 නානත්තනයෙ සන්තතිවසෙන එකත්තනයො භොතිති. ඔරිමතීරරුක්ඛවිනිබද්ධරජ්ජු
 විය පුරිමභවත්තභාවවිනිබන්ධං කම්මාදිආරම්මණං දට්ඨබ්බං, පුරිසො විය
 විඤ්ඤාණං, තස්ස මාතිකාතික්කමනිච්ඡා විය තණ්හා, අතික්කමනපයොගො විය
 බ්වතකසඬබ්බාරා. යථා ව සො පුරිසො පරතීරෙ පතිට්ඨහමානො
 පරතීරරුක්ඛවිනිබද්ධං කිඤ්චි අස්සාදයමානො අනස්සාදයමානො වා කෙවලං

පථවියං සබලපයොගෙහෙව පතිට්ඨාති, එවමිදමිපි භවන්තරත්තභාවවිනිබ්බං
හදයවත්ථුනිස්සයං පඤ්චවොකාරහවෙ අස්සාදයමානං චතුරොකාරහවෙ
අනස්සාදයමානං වා කෙවලං ආරම්මණසම්පයුත්තකම්මෙහෙව පවත්ති. තත්ථ
අස්සාදයමානන්ති පාපුණන්තං, පටිලහමානන්ති අත්ථො.

භවන්තරාදිපටිසන්ධානතොති භවන්තරස්ස ආදිසම්බන්ධනතො,
භවන්තරාදයො වා භවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසන්තරා, තෙසං
පටිසන්ධානතොති අත්ථො. කම්මන්ති පටිසන්ධිජනකං කම්මං. සඬ්ඛාරාති
වුත්තිආසන්නජවනවිඤ්ඤාණසහගතා බිජනකසඬ්ඛාරා.

සද්දාදිහෙතුකාති එත්ථ පටිසොසො සද්දහෙතුකො, පදීපො
පදීපන්තරාදිහෙතුකො, මුද්දා ලඤ්ජනහෙතුකා, ඡායා ආදාසාදිගතමුඛාදිහෙතුකා.
අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වා භොන්තීති සද්දාදිපච්චයදෙසං අගන්ත්වා සද්දාදිහෙතුකා
භොන්ති තතො පුබ්බෙ අභාවා, එවමිදමිපි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං න හෙතුදෙසං
ගන්ත්වා තංහෙතුකං භොති තතො පුබ්බෙ අභාවා, තස්මා න ඉදං හෙතුදෙසතො
පුරිමභවතො ආගතං පටිසොසාදයො විය සද්දාදිදෙසතො, නාපි තත්ථ හෙතුනා විනා
උප්පන්නං සද්දාදීහි විනා පටිසොසාදයො වියාති අත්ථො. අථ වා අඤ්ඤත්‍ර
අගන්ත්වා භොන්තීති පුබ්බෙ පච්චයදෙසෙ සන්නිහිතා හුත්වා තතො අඤ්ඤත්‍ර
ගන්ත්වා තප්පච්චයා න භොන්ති උප්පත්තිතො පුබ්බෙ අභාවා, නාපි සද්දාදිපච්චයා
න භොන්ති, එවමිදමිපිති වුත්තනයෙන යොජෙතබ්බං. එස නයොති බීජඛකුරාදීසු
සබ්බහෙතුහෙතුසමුප්පන්නෙසු යථාසම්භවං යොජනා කාතබ්බාති දස්සෙති. ඉධාපි හි
හෙතුහෙතුසමුප්පන්නවිඤ්ඤාණානං එකන්තමෙකත්තෙ සති න මනුස්සගතිකො
දෙවගතිභූතො සියා, එකන්තනානත්තෙ න කම්මවතො එලං සියා. තතො
“රත්තස්ස බීජං, රත්තස්ස එල”න්තිආදිකස්ස විය “භූතපුබ්බාහං, හන්තෙ,
රොහිතස්සො නාම ඉසී”තිආදිකස්ස (සං. නි. 1.107) වොභාරස්ස ලොපො සියා,
තස්මා එත්ථ සන්නානබන්ධෙ සති හෙතුහෙතුසමුප්පන්නෙසු න එකන්තමෙව එකතා
වා නානතා වා උපගන්තබ්බා. එත්ථ ච එකන්තඑකතාපටිසෙධෙන “සයංකතං සුඛං
දුක්ඛ”න්ති ඉමං දිට්ඨිං නිවාරෙති, එකන්තනානතාපටිසෙධෙන “පරංකතං සුඛං
දුක්ඛ”න්ති, හෙතුහෙතුසමුප්පන්නභාවවචනෙන “අධිවචසමුප්පන්න”න්ති. එත්ථාති
එකසන්නානෙන.

චතුර්ධරඅලත්තකරසාදිභාවනා අම්බමාතුලුඬ්ඛාදිබීජානං අභිසඬ්ඛාරො. එත්ථ
බීජං විය කම්මවා සත්තො, අභිසඬ්ඛාරො විය කම්මං, බීජස්ස අඬ්ඛුරාදීප්පබන්ධො
විය සත්තස්ස පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණාදීප්පබන්ධො, තත්ථුප්පන්නස්ස මධුරස්ස
රත්තකෙසරස්ස වා එලස්ස වා තස්සෙව බීජස්ස, තතො එව ච අභිසඬ්ඛාරතො
භාවො විය කම්මකාරකස්සෙව සත්තස්ස, තංකම්මතො එව ච එලස්ස භාවො
වෙදිතබ්බො. බාලසරීරෙ කතං විජ්ජාපරියාපුණනං සිප්පසික්ඛනං ඔසධප්පයොගො
ච න වුඬ්ඬසරීරං ගච්ඡන්ති. අථ ච තංනිමිත්තං විජ්ජාපාටවං සිප්පජානනං අනාමයතා
ච වුඬ්ඬසරීරෙ භොති, න ච තං අඤ්ඤස්ස භොති තංසන්නතිපරියාපන්නෙ එව
වුඬ්ඬසරීරෙ උප්පජ්ජනතො, න ච යථාපයුත්තෙන විජ්ජාපරියාපුණනාදිනා විනා

අඤ්ඤානො හොති තදභාවෙ අභාවතො. එවමිධාපි සන්තානො යං ඵලං, එතං නාඤ්ඤස්ස, න ච අඤ්ඤානොති යොජෙතබ්බං. න අඤ්ඤානොති එතෙන ච සඬබ්බාරාභාවෙ ඵලාභාවමෙව දස්සෙති, නාඤ්ඤපච්චයනිවාරණං කරොති.

යමිපි චුත්තං, තත්ථ වදාමාති වචනසෙසො. තත්ථ වා උපභුඤ්ජකෙ අසති සිද්ධා භුඤ්ජකසම්මුතිති සම්බන්ධො. ඵලතිති සම්මුති ඵලතිසම්මුති.

එවං සන්තෙජිති අසඬකන්තිපාතුභාවෙ, තත්ථ ච යථාචුත්තදොසපරිහරණෙ සති සිද්ධෙති අත්ථො. පවත්තිතො පුබ්බෙති කම්මායුහනක්ඛණතො පුබ්බෙ. පච්ඡා වාති විපච්චනපවත්තිතො පච්ඡා ච. අවිපක්කවිපාකා කතත්තා වෙ පච්චයා, විපක්කවිපාකානම්පි කතත්තං සමානන්ති තෙසම්පි ඵලාවහතා සියාති ආසඬකානිවත්තනත්ථං ආහ “න ච නිව්චං ඵලාවහා”ති. න විජ්ජමානත්තා වා අවිජ්ජමානත්තා වාති එතෙන විජ්ජමානත්තං අවිජ්ජමානත්තඤ්ච නිස්සාය චුත්තදොසෙව පරිහරති.

තස්සා පාටිභොගකිරියාය, භණ්ඩකිණනකිරියාය, ඉණගහණාදිකිරියාය වා කරණමත්තං තංකිරියාකරණමත්තං. තදෙව තදත්ථනියායාතනෙ පටිභණ්ඩදානෙ ඉණදානෙ ච පච්චයො හොති, අඵලිතනියායාතනාදිඵලන්ති අත්ථො.

අවිසෙසෙනාති “තිහෙතුකො තිහෙතුකස්සා”තිආදිකං හෙදං අකත්ථාව සාමඤ්ඤානො, පිණ්ඩවසෙනාති අත්ථො. සබ්බත්ථ උපනිස්සයපච්චයො බලවකම්මස්ස වසෙන යොජෙතබ්බො. “දුබ්බලඤ්ඤි උපනිස්සයපච්චයො න හොති”ති වක්ඛමානමෙවෙනං පට්ඨානවණ්ණනායන්ති. අවිසෙසෙනාති සබ්බපුඤ්ඤාහිසඬබාරං සහ සඬගණ්හාති. ද්වාදසාකුසලචෙතනාහෙදොති එත්ථ උද්ධව්වසහගතා කස්මා ගහිතාති විචාරෙතබ්බමෙනං. එකස්ස විඤ්ඤාණස්ස තථෙව පච්චයො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙති එකස්සෙව පච්චයභාවනියමො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙ. පවත්තෙ හි සත්තන්තම්පි පච්චයොති අධිජ්ජායො. “තථා කාමාවචරදෙවලොකෙපි අනිට්ඨා රූපාදයො නත්ථි”ති චුත්තං, දෙවානං පන පුබ්බනිමිත්තපාතුභාවකාලෙ මිලාතමාලාදීනං අනිට්ඨතා කථං න සියා.

ස්වෙව ද්වීසු භවෙසුති එත්ථ එකුනතිංසචෙතනාහෙදම්පි චිත්තසඬබාරං චිත්තසඬබාරභාවෙන එකත්තං උපනෙත්ථා “ස්වෙවා”ති චුත්තං. තදෙකදෙසො පන කාමාවචරචිත්තසඬබාරොව තෙරසන්තං නවත්තඤ්ච පච්චයො දට්ඨබ්බො. එකදෙසපච්චයභාවෙන හි සමුදායො චුත්තොති.

යත්ථ ච විත්ථාරජ්ජකාසනං කතං, තතො භවතො පට්ඨාය මුඛමත්තජ්ජකාසනං කාතුකාමො ආහ “ආදිතො පට්ඨායා”ති. තෙන “ද්වීසු භවෙසු”තිආදි චුත්තං. තනියජ්ඣානභූමිවසෙනාති එතෙන එකත්තකායඑකත්තසඤ්ඤිසාමඤ්ඤාන වතුත්ථජ්ඣානභූමි ච අසඤ්ඤාරූපපච්ජා ගහිතාති වෙදිතබ්බො. යථාසම්භවන්ති

එකවිසතියා කාමාවචරරූපාවචරකුසලවිපාකෙසු වුද්දසන්නං පටිසන්ධියං පවත්තෙ ව, සත්තන්නං පවත්තෙ එව. අයං යථාසම්භවො.

චතුන්නං විඤ්ඤාණානන්ති භවාදයො අපෙක්ඛිත්වා වුත්තං, චතුසු අන්තොගධානං පන තිණ්ණං විඤ්ඤාණානං තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු ව පච්චයභාවො යොජෙතබ්බො, අවිඤ්ඤාණකෙ සත්තාවාසෙ සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණෙ අවිජ්ජමානෙපි තස්ස සඬ්ඛාරහෙතුකත්තං දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදිමාහ. එතස්මිඤ්ච මුඛමත්තජ්ජකාසනෙ පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරාදීනං දුග්ගතිආදීසු පවත්තියං කුසලවිපාකාදිවිඤ්ඤාණානං පච්චයභාවො භවෙසු වුත්තනායෙනෙව විඤ්ඤායතීති න වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නාමරූපපදනිද්දෙසවණ්ණනා

228. සුත්තන්තාහිධම්මෙසු නාමරූපදෙසනාවිසෙසො දෙසනාභෙදො. තයො ඛන්ධාති එතං යදිපි පාළියං නත්ථි, අත්ථතො පන වුත්තමෙව භොතීති කත්වා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අණ්ඩජානඤ්ච අභාවකානන්ති යොජෙතබ්බං. සත්තතිසීයාතීති කලාපසන්තානමුලාති. යදිපි විකාරරූපානි පටිසන්ධික්ඛණෙන න සන්ති, ලක්ඛණපරිච්ඡෙදරූපානි පන සන්තීති තානි අපරිනිජ්ජන්තානි පරමත්ථතො විචජ්ජෙත්තො ආහ “රූපරූපතො”ති.

කාමභවෙ පන යස්මා සෙසඔපපාතිකානන්ති එත්ථ කිඤ්චාපි කාමභවෙ “ඔපපාතිකා”ති වුත්තා න සන්ති, යෙන සෙසග්ගහණං සාත්ථකං භවෙය්, අණ්ඩජගබ්භසෙය්කෙහි පන ඔපපාතිකසංසෙදජා සෙසා භොන්තීති සෙසග්ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා බ්‍රහ්මකායිකාදිකෙහි ඔපපාතිකෙහි වුත්තෙහි සෙසෙ සන්ධාය “සෙසඔපපාතිකාන”න්ති ආහ. තෙ පන අරුපිනොපි සන්තීති “කාමභවෙ”ති වුත්තං, අපරිපුණ්ණායතනානං පන නාමරූපං යථාසම්භවං රූපමිස්සකවිඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ වුත්තනායෙන සක්කා ධම්මගණනාතො විඤ්ඤාතුන්ති න වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

අවකංසතො ද්වෙ අට්ඨකානෙව උතුචිත්තසමුට්ඨානානි භොන්තීති සසද්දකාලං සන්ධාය “උක්කංසතො ද්විත්තං නවකාන”න්ති වුත්තං. පුබ්බෙති ඛන්ධවිභවිගෙති වදන්ති. තත්ථ හි “එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං උජ්ජජ්ජමාන”න්ති වුත්තං. ඉධෙව වා වුත්තං සත්තතිද්වයාදිකං සත්තකපරියොසානං සන්ධායාහ “පුබ්බෙ වුත්තං කම්මසමුට්ඨානං සත්තතිවිධ”න්ති, තං පනුජ්ජජ්ජමානං එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං උජ්ජජ්ජතීති ඉමිනාධිජ්ජායෙන වුත්තං “එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං උජ්ජජ්ජමාන”න්ති. චතුද්දිසා වචන්ථාපිතාති

අඤ්ඤාමඤ්ඤාසංසට්ඨසීසා මූලෙන චතුසු දිසාසු වචන්ථාපිතා අඤ්ඤාමඤ්ඤාං
ආලිඬගෙන්වා යීතා හිත්තවාහනිකා විය.

පඤ්චවොකාරහවෙ ව පචත්තියන්ති රූපාජනකකම්මජං
පඤ්චවිඤ්ඤාණප්පචත්තිකාලං සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයඤ්ච සන්ධායාහ. තදා හි
තතො නාමමෙව හොතීති, කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයා පන සදාපි උභයං හොතීති
සක්කා චත්තුං, පච්ජාජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා ව රූපං උපත්ථද්ධං හොතීති.
අසඤ්ඤෙසුතිආදි කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයං සන්ධාය වුත්තං, පඤ්චවොකාරහවෙ ව
පචත්තියන්ති භවඬගාදිජනකකම්මතො අඤ්ඤෙත රූපුප්පත්තිකාලං
නිරොධසමාපත්තිකාලං භවඬගාදිඋප්පත්තිකාලතො අඤ්ඤකාලඤ්ච සන්ධාය
වුත්තන්ති යුත්තං. භවඬගාදිඋප්පත්තිකාලෙ හි තංජනකෙනෙව කම්මුතා
උප්පජ්ජමානං රූපං, සො ච විපාකො කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයො හොතීති සක්කා
චත්තුං. සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයානපෙක්ඛම්පි හි පචත්තියං කම්මෙන පචත්තමානං
රූපං නාමඤ්ච න කම්මවිඤ්ඤාණානපෙක්ඛං හොතීති. සබ්බත්ථාති පටිසන්ධියං
පචත්තෙ ව. සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයා ව
නාමරූපඤ්ච යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච
නාමරූපන්ති එත්ථ නාමරූප-සද්දො අත්තතො එකදෙසෙන නාම-සද්දෙන නාම-
සද්දස්ස සරූපො, රූප-සද්දෙන ව රූප-සද්දස්ස, තස්මා “සරූපානං එකසෙසො”ති
නාමරූප-සද්දස්ස යානං ඉතරෙසඤ්ච නාමරූප-සද්දානං අදස්සනං දට්ඨබ්බං.

විපාකතො අඤ්ඤං අවිපාකං. යතො ද්විධා මතං, තතො යුත්තමෙව ඉදන්ති
යොජෙතබ්බං. කුසලාදිචිත්තක්ඛණෙනි ආදි-සද්දෙන අකුසලකිරියචිත්තක්ඛණෙ
විය විපාකචිත්තක්ඛණෙපි විපාකාජනකකම්මසමුට්ඨානං සඬගහිතන්ති වෙදිතබ්බං.
විපාකචිත්තක්ඛණෙ පන අභිසඬඛාරවිඤ්ඤාණපච්චයා පුබ්බෙ වුත්තනයෙන
උභයඤ්ච උපලබ්භතීති තාදිසවිපාකචිත්තක්ඛණවජ්ජනත්ථං.
“කුසලාදිචිත්තක්ඛණෙ”ති වුත්තං.

සුත්තන්තිකපරියායෙනාති පට්ඨානෙ රූපානං උපනිස්සයපච්චයස්ස අවුත්තත්තා
වුත්තං, සුත්තන්තෙ පන “යස්මිං සති යං හොති, අසති ව න හොති, සො තස්ස
උපනිස්සයො නිදානං හෙතු පභවො”ති කත්වා “විඤ්ඤාණුපනිසං නාමරූප”න්ති
රූපස්ස ච විඤ්ඤාණුපනිස්සයතා වුත්තා. වනපත්ථපරියායෙ ව
වනසණ්ඨගාමනිගමනගරජනපදපුග්ගලූපනිස්සයො ඉරියාපථවිභාරො, තතො ච
වීචරාදීනං ජීවිතපරික්ඛාරානං කසිරෙන ච අප්පකසිරෙන ච සමුදාගමනං වුත්තං, න
ච වනසණ්ඨාදයො ආරම්මණුපනිස්සයාදිභාවං ඉරියාපථානං වීචරාදිසමුදාගමනස්ස
ච භජන්ති, තස්මා විතා අභාවො එව ච සුත්තන්තිකපරියායෙනා උපනිස්සයභාවො
දට්ඨබ්බො. නාමස්ස අභිසඬඛාරවිඤ්ඤාණං කම්මාරම්මණපටිසන්ධිආදිකාලෙ
ආරම්මණපච්චයොව හොතීති චත්තබ්බමෙව නත්ථීති රූපස්සෙව
සුත්තන්තිකපරියායෙනා එකධා පච්චයභාවො වුත්තො. සසංසයස්ස හි රූපස්ස
තංපච්චයො හොතීති වුත්තෙ නාමස්ස හොතීති චත්තබ්බමෙව නත්ථීති.

පවත්නස්ස පාකටත්තා අපාකටං පටිසන්ධිං ගහෙත්වා පුච්ඡති “කථං පනෙත” ත්තිආදිනා. සුත්තතො නාමං, යුත්තිතො රූපං විඤ්ඤාණපච්චයා හොතිති ජානිතබ්බං. යුත්තිතො සාධෙත්වා සුත්තෙන තං දළ්භං කරොන්තො “කම්මසමුට්ඨානස්සපි හි” ත්තිආදිමාහ. චිත්තසමුට්ඨානස්සෙවාති චිත්තසමුට්ඨානස්ස විය. යස්මා නාමරූපමෙව පවත්නමානං දිස්සති, තස්මා තදෙව වදන්තෙන අනුත්තරං ධම්මවක්කං පවත්තිතං. සුඤ්ඤතාපකාසනඤ්ඤි ධම්මවක්කප්පවත්තනන්ති අධිප්පායො. නාමරූපමත්තතාවචනෙනෙව වා පවත්තියා දුක්ඛසච්චමත්තතා වුත්තා, දුක්ඛසච්චප්පකාසනෙන ව තස්ස සමුදයො, තස්ස ව නිරොධො, නිරොධගාමී ව මග්ගො පකාසිතො ඵව හොති. අහෙතුකස්ස දුක්ඛස්ස හෙතුනිරොධා, අනිරුජ්ඣනකස්ස ව අභාවා, නිරොධස්ස ව උපායෙන විනා අනධිගන්තබ්බත්තාති චතුසච්චප්පකාසනං ධම්මවක්කප්පවත්තනං යොජෙතබ්බං.

නාමරූපපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සළායතනපදනිද්දෙසවණ්ණනා

229. නියමතොති ව ඉදං චතුත්තං භූතානං, ඡන්තං වත්ථුනං, ජීවිතස්ස ව යථාසම්භවං සහජාතනිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියාදිනා එකන්තෙන සළායතනස්ස පවත්නමානස්ස පච්චයභාවං සන්ධාය වුත්තං. රූපායතනාදීනං පන සහජාතනිස්සයානුපාලනභාවො නත්ථිති අග්ගහණං වෙදිතබ්බං. ආරම්මණාරම්මණපුරෙජාතාදිභාවො ව තෙසං න සන්තතිපරියාපන්තානමෙව, න ච චක්ඛාදීනං විය එකප්පකාරෙනෙවාති අනියමතො පච්චයභාවො. **නියමතො...පෙ.... ජීවිතින්ද්‍රියන්ති** එවන්ති එත්ථ එවං-සද්දෙන වා රූපායතනාදීනම්පි සඬිගහො වෙදිතබ්බො. **ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති** එත්ථ යදිපි ඡට්ඨායතනසළායතන-සද්දානං සද්දතො සරූපතා නත්ථි, අත්ථතො පන සළායතනකදෙසොව ඡට්ඨායතනන්ති එකදෙසසරූපතා අත්ථිති එකදෙසසරූපෙකසෙසො කතොති වෙදිතබ්බො. අත්ථතොපි හි සරූපානං එකදෙසසරූපෙකසෙසං ඉච්ඡන්ති “වඬිකො ව කුට්ඨො ව කුට්ඨො” ති, තස්මා අත්ථතො එකදෙසසරූපානඤ්ච එකසෙසෙන භවිතබ්බන්ති.

අථ වා ඡට්ඨායතනඤ්ච මනායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනන්ති වා, මනායතනන්ති වා, ඡට්ඨායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනන්ති වා, මනායතනඤ්ච මනායතනඤ්ච මනායතනන්ති වා එකසෙසං කත්වා චක්ඛාදීහි සහ “සළායතන” ත්ති වුත්තන්ති තමෙව එකසෙසං නාමමත්තපච්චයස්ස, නාමරූපපච්චයස්ස ව මනායතනස්ස වසෙන කතං අත්ථතො දස්සෙන්නො ආහ “ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති එවං කතෙකසෙසස්සා” ති. යථාවුත්තොපි හි එකසෙසො අත්ථතො ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්චොති එවං කතො නාම හොතිති. සබ්බත්ථ ව එකසෙසෙ කතෙ එකචචනනිද්දෙසො කතෙකසෙසානං සළායතනාදිසද්දවචනීයතාසාමඤ්ඤවසෙන කතොති දට්ඨබ්බො. අඛ්‍යාකතවාරෙ චක්ඛන්ති කිඤ්චාපි අකුසලවාරෙ කුසලවාරෙ ව “නාමපච්චයා

ජට්ඨායනන’’න්ති චුත්තං, සුත්තන්තභාජනීයෙ පන විපාකජට්ඨායනනමෙව ගහිතන්ති අධිජ්ජායෙන අබ්බාසනවාරමෙව සාධකභාවෙන උදාහරන්ති දට්ඨබ්බං. පච්චයනායෙ පන “ජට්ඨා හොති තං අවකංසතො’’ති ආදිනා අවිපාකස්සපි පච්චයො උද්ධටො, සො නිරවසෙසං චත්තුකාමතාය උද්ධටොති වෙදිතබ්බො. ඉධ සඬගහිතන්ති ඉධ එකසෙසනායෙන සඬගහිතං, තත්ථ අබ්බාසනවාරෙ ලොකියවිපාකභාජනීයෙ විහත්තන්ති වෙදිතබ්බන්ති අධිජ්ජායො.

නෙය්‍යන්ති ඤෙය්‍යං. උක්කංසාවකංසොති එත්ථ සත්තධා පච්චයභාවතො උක්කංසො අට්ඨධා පච්චයභාවො, තතො පන නවධා තතො වා දසධාති අයං උක්කංසො, අවකංසො පන දසධා පච්චයභාවතො නවධා පච්චයභාවො, තතො අට්ඨධා, තතො සත්තධාති එවං වෙදිතබ්බො, න පන සත්තධා පච්චයභාවතො එව ද්වෙපි උක්කංසාවකංසා යොජෙතබ්බො තතො අවකංසාභාවතොති.

හදයචත්ථුතො සභායං හුත්වාති එතෙන අරූපෙ විය අසභායං නාමං න හොති, හදයචත්ථු ව නාමෙන සහ ජට්ඨායනනස්ස පච්චයො හොතීති එත්තකමෙව දස්සෙති, න පන යථා හදයචත්ථු පච්චයො හොති, තථා නාමමිපිති අයමත්ථො අධිජ්ජෙතො. චත්ථු හි විජ්ජයුත්තපච්චයො හොති, න නාමං, නාමඤ්ච විපාකභෙතාදිපච්චයො හොති, න චත්ථුති. පචත්තෙ අරූපධම්මා කම්මජරූපස්ස ධීතිජ්ජත්තස්සෙව පච්චයා හොන්ති, න උජ්ජජ්ජමානස්සාති විජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතා ව පච්චාජාතවිජ්ජයුත්තාදයො එව චක්ඛාදීනං යොජෙතබ්බො.

අවසෙසමනායනනස්සාති එත්ථ “පඤ්චක්ඛන්ධභවෙ පනා’’ති එතස්ස අනුචත්තමානත්තා පඤ්චවොකාරභවෙ එව පචත්තමානං පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි අවසෙසමනායනනං චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. නාමරූපස්ස සහජාතාදිසාධාරණපච්චයභාවො සම්පයුත්තාදිඅසාධාරණපච්චයභාවො ව යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො.

සලායනනපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එස්සපදනිද්දෙසවණ්ණනා

230. “ජට්ඨායනනපච්චයා එස්සො’’ති අභිධම්මභාජනීයපාළි ආරුජ්ජං සන්ධාය චුත්තාති “ජට්ඨායනනපච්චයා එස්සොති පාළිඅනුසාරතො’’ති ආහ. අජ්ඣත්තන්ති සසන්තතිපරියාපන්තමෙව ගණ්හාති. තඤ්ඤි සසන්තතිපරියාපන්තකම්මනිබ්බත්තං තාදිසස්ස එස්සස්ස පච්චයො හොති, රූපාදීනි පන බහිද්ධා අනුපාදින්නානි ව එස්සස්ස ආරම්මණං හොන්ති, න තානි චක්ඛාදීනි විය සසන්තතිපරියාපන්තකම්මකිලෙසනිමිත්තපචත්තිභාවෙන එස්සස්ස පච්චයොති පය්මාවරියවාදෙ න ගහිතානි, දුතියාවරියවාදෙ පන යථා තථා වා පච්චයභාවෙ සති න සක්කා චජ්ජෙතූන්ති ගහිතානීති.

යදි සබ්බායතනෙනි එකො එස්සො සම්භවෙයා, “සලායතනපච්චයා එස්සො”ති එකස්ස වචනං යුජ්ජෙයා. අථාපි එකමිභා ආයතනා සබ්බො එස්සො සම්භවෙයා, තථාපි සබ්බායතනෙනි සබ්බඑස්සසම්භවතො ආයතනභෙදෙන එස්සභෙදො නත්ථිති තදභෙදවසෙන එකස්ස වචනං යුජ්ජෙයා, තථා පන අසම්භවතො න යුත්තන්ති වොදෙති “න සබ්බායතනෙනි”ති ආදිනා. අඤ්ඤස්සපි වා අසම්භවන්තස්ස විධානස්ස බොධනත්ථමෙව “නාපි එකමිභා ආයතනා සබ්බො එස්සො”ති වුත්තං, “න සබ්බායතනෙනි එකො එස්සො සම්භොති”ති ඉදමෙව පන එකඑස්සවචනස්ස අයුත්තදීපකං කාරණන්ති වෙදිතබ්බං. නිදස්සනවසෙන වා එතං වුත්තං, නාපි එකමිභා ආයතනා සබ්බො එස්සො සම්භොන්ති, එවං න සබ්බායතනෙනි එකො එස්සො සම්භොති, තස්මා එකස්ස වචනං අයුත්තන්ති. පරිහාරං පන අනෙකායතනෙනි එකඑස්සස්ස සම්භවතොති දස්සෙන්නො “තත්තිදං විස්සජ්ජන”න්ති ආදිමාහ. එකොපි අනෙකායතනප්පභවො එකොපනෙකායතනප්පභවො. ඡධාපච්චයත්තෙ පඤ්චවිභාවයෙති එවං සෙසෙසුපි යොජනා. තථා වාති පච්චුප්පන්නාති රූපාදිති පච්චුප්පන්නඤ්ච ධම්මායතනපරියාපන්නං රූපරූපං සන්ධාය වුත්තං. ආරම්මණපච්චයමත්තෙනාති තං සබ්බං අපච්චුප්පන්නං අඤ්ඤඤච ධම්මායතනං සන්ධාය වුත්තං.

එස්සපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

231. “සෙසාන”න්ති එත්ථ සම්පට්ඨිජනස්ස චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො පඤ්ච යදිපි අනන්තරාදීහිපි පච්චයා භොන්ති, අනන්තරාදීනං පන උපනිස්සයෙ අන්තොගධක්තා සන්තිරණතදාරම්මණානඤ්ච සාධාරණස්ස තස්ස වසෙන “එකධා”ති වුත්තං.

තෙභුමකවිපාකවෙදනානම්පි සහජාතමනොසම්ඵස්සසබ්බාතො සො එස්සො අට්ඨධා පච්චයො භොතිති යොජෙතබ්බං. පච්චයං අනුපාදින්නම්පි කෙචි ඉච්ඡන්තිති “යා පනා”ති ආදිනා මනොද්වාරාවජ්ජනඑස්සස්ස පච්චයභාවො වුත්තො, තඤ්ච මුඛමත්තදස්සන්ත්ථං දට්ඨබ්බං. එතෙන නයෙන සබ්බස්ස අනන්තරස්ස අනානන්තරස්ස ව එස්සස්ස තස්සා තස්සා විපාකවෙදනාය උපනිස්සයතා යොජෙතබ්බාති.

වෙදනාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තණ්හාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

232. මමත්තෙනාති සම්පියායමානෙන, අස්සාදනතණ්හායාති වුත්තං භොති. තත්ථ පුත්තො විය වෙදනා දට්ඨබ්බා, බීරාදයො විය වෙදනාය පච්චයභුතා රූපාදයො, බීරාදිදායිකා ධාති විය රූපාදිජලාරම්මණදායකා චිත්තකාරාදයො ඡ. තත්ථ වෙජ්ජො රසායනොජාවසෙන තදුපත්ථම්භිතජීවිතවසෙන ව ධම්මාරම්මණස්ස දායකොති දට්ඨබ්බො. ආරම්මණපච්චයො උප්පජ්ජමානස්ස ආරම්මණමත්තමෙව

හොති, න උපනිස්සයො විය උප්පාදකොති උප්පාදකස්ස උපනිස්සයස්සෙව වසෙන “එකධාමා”ති වුත්තං. උපනිස්සයෙන වා ආරම්මණුපනිස්සයො සඬගහිතො, තෙන ව ආරම්මණභාවෙන තංසභාවො අඤ්ඤාපි ආරම්මණභාවො දීපිතො හොතීති උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයභාවො වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

යස්මා වාතිආදිනා න කෙවලං විපාකසුඛවෙදනා එව, තිස්සොපි පන වෙදනා විපාකා විසෙසෙන තණ්හාය උපනිස්සයපච්චයො, අවිසෙසෙන ඉතරා වාති දස්සෙති. උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛම්චිවෙව භාසිතාති තස්මා සාපි හියොයා ඉච්ඡනවසෙන තණ්හාය උපනිස්සයොති අධිප්පායො. උපෙක්ඛා පන අකුසලවිපාකභූතා අනිට්ඨත්තා දුක්ඛෙ අවරොධෙතබ්බා, ඉතරා ඉට්ඨත්තා සුඛෙති සා දුක්ඛං විය සුඛං විය ව උපනිස්සයො හොතීති සක්කා වත්තුන්ති. “වෙදනාපච්චයා තණ්හා”ති වචනෙන සබ්බස්ස වෙදනාවතො පච්චයස්ස අත්ථිතාය තණ්හුප්පත්තිප්පසඬගෙ තංතිවාරණත්ථමාහ “වෙදනාපච්චයා වාපි”තිආදි.

නත්තු “අනුසයසභායා වෙදනා තණ්හාය පච්චයො හොතී”ති වචනස්ස අභාවා අතිප්පසඬගතිවත්තනං න සක්කා කාතුන්ති? න, වට්ටකථාය පවත්තත්තා. වට්ටස්ස හි අනුසයවිරහෙ අභාවතො අනුසයසහිතායෙව පච්චයොති අත්ථතො වුත්තමෙතං හොතීති. අථ වා “අවිජ්ජාපච්චයා”ති අනුවත්තමානත්තා අනුසයසහිතාව පච්චයොති විඤ්ඤායති. “වෙදනාපච්චයා තණ්හා”ති ව එත්ථ වෙදනාපච්චයා එව තණ්හා, න වෙදනාය විනාති අයං නියමො විඤ්ඤායති, න වෙදනාපච්චයා තණ්හා හොති එවාති, තස්මා අතිප්පසඬගො නත්ථි එවාති.

වුසිමතොති වුසිතවතො, වුසිතබ්බමචරියවාසස්සාති අත්ථො. වුස්සතීති වා “වුසි”ති මග්ගො වුච්චති, සො එතස්ස වුත්ථො අත්ථිති වුසිමා. අග්ගඵලං වා පරිනිට්ඨිතවාසත්තා “වුසි”ති වුච්චති, තං එතස්ස අත්ථිති වුසිමා.

තණ්හාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උපාදානපදනිද්දෙසවණ්ණනා

233. සස්සතො අත්තාති ඉදං පුරිමදිට්ඨිං උපාදියමානං උත්තරදිට්ඨිං නිදස්සෙතුං වුත්තං. යථා හි එසා දිට්ඨි දළ්භිකරණවසෙන පුරිමං උත්තරා උපාදියති, එවං “නත්ථි දිත්ත”න්තිආදිකාපීති. අත්තග්ගහණං පන අත්තවාදුපාදානන්ති න ඉදං දිට්ඨුපාදානදස්සනන්ති දට්ඨබ්බං. ලොකො වාති වා අත්තග්ගහණවිනිමුත්තං ගහණං දිට්ඨුපාදානභූතං ඉධ පුරිමදිට්ඨිඋත්තරදිට්ඨිවචනෙහි වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. “ධම්මසඬඛෙපචිත්ථාරෙ පන සඬඛෙපතො තණ්හාදළ්භත්තං, සඬඛෙපතො දිට්ඨිමත්තමෙව, විත්ථාරතො පනා”ති එවං ධම්මසඬඛෙපචිත්ථාරතො සඬඛෙපං විත්ථාරඤ්ච නිද්ධාරෙතිති. ධම්මසඬඛෙපචිත්ථාරෙති නිද්ධාරණෙ භූමිමං දට්ඨබ්බං.

පකතිඅණුආදීනං සස්සතගාහපුබ්බඬගමො, සරීරස්ස උච්ඡෙදග්ගාහපුබ්බඬගමො ව තෙසං සාම්භූතො කොචි සස්සතො උච්ඡිජ්ජමානො වා අත්තා අත්ථිති

අත්තඟ්ගාහො කදාවි හොතීති “යෙහුයොනා”ති වුත්තං. යෙහුයොන පයමං
අත්තවාදුපාදානන්තිආදිනා වා සම්බන්ධො.

යදිපි භවරාගජවනවීථි සබ්බපයමං පවත්තති ගහිතජ්ජට්ඨස්ස
භවතිකන්තියා පවත්තිතබ්බත්තා, සො පන භවරාගො තණ්හාදල්හත්තං න හොතීති
මඤ්ඤමානො න කාමුපාදානස්ස පයමුජ්ජත්තිමාහ. තණ්හා කාමුපාදානන්ති පන
විභාගස්ස අකරණෙ සබ්බාපි තණ්හා කාමුපාදානන්ති, කරණෙපි කාමරාගතො
අඤ්ඤාපි තණ්හා දල්හභාවං පත්තා කාමුපාදානන්ති තස්ස අරහත්තමග්ගවජ්ඣකා
වුත්තා.

උජ්ජත්තිට්ඨානභූතා චිත්තුජ්ජාදා වීසයො. පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා ආලයො,
තත්ථ රමතීති ආලයරාමා, පජා. තෙනෙව සා ආලයරාමතා ව සකසන්තානෙ
පරසන්තානෙ ව පාකටා හොතීති. උපනිස්සයවචනෙන
ආරම්මණානන්තරපකතුපනිස්සයා වුත්තාති අනන්තරපච්චයාදීනම්පි සඬගහො
කතො හොති.

උපාදානපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භවපදනිද්දෙසවණ්ණනා

234. ඵලවොහාරෙන කම්මභවො භවොති වුත්තොති
උපපත්තිභවතිබ්බවනමෙව ද්වයස්සපි සාධාරණං කත්වා වදන්තො ආහ “භවතීති
භවො”ති. භවං ගච්ඡතීති නිජ්ඣාදනඵලවසෙන අත්තනො පවත්තිකාලෙ භවාහිමුඛං
භුත්වා පවත්තතීති අත්ථො, නිබ්බත්තනමෙව වා එත්ථ ගමනං අධිජ්ජෙතං.

සඤ්ඤාවතං භවො සඤ්ඤාභවොති එත්ථ චන්තු-සද්දස්ස ලොපො දට්ඨබ්බො,
තස්ස වා අත්ථෙ අකාරං කත්වා “සඤ්ඤාභවො”තිපි පායො. වොකිරියති පසාරියති
චිත්ථාරියතීති වොකාරො, වොකිරණං වා වොකාරො, සො එකස්මිං පවත්තත්තා
එකො වොකාරොති වුත්තො, පදෙසපසටුජ්ජත්තිති අත්ථො.

චෙතනාසම්පයුත්තා වා...පෙ.... සඬගහිතාති ආචයගාමිතාය කම්මසඬබ්බාතතං
දස්සෙත්වා කම්මභවෙ සඬගහිතභාවං පරියායෙන වදති, නිජ්ජරියායෙන පන
චෙතනාව කම්මභවො. වුත්තඤ්ඤි “කම්මභවො තීහි බන්ධෙහි එකෙනායතනෙන
එකාය ධාතුයා සම්පයුත්තො, එකෙන බන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා
කෙහිපි සම්පයුත්තො”ති (ධාතු. 244). උපපත්තිභවො තීහිපි තිකෙහි වුත්තා
උපපත්තික්ඛන්ධාව. යථාහ “උපපත්තිභවො කාමභවො සඤ්ඤාභවො
පඤ්චවොකාරභවො පඤ්චහි බන්ධෙහි එකාදසභායතනෙහි සත්තරසහි ධාතූහි
සඬගහිතො”තිආදි (ධාතු. 67). යදි හි අනුපාදින්නකානම්පි ගහණං සියා,
“ද්වාදසභායතනෙහි අට්ඨාරසහි ධාතූහි”ති වත්තබ්බං සියාති.

සඬ්ඛාරහවානං ධම්මහෙදතො න සඬ්ඛාරා එව පුන වුත්තාති “සාත්ථකමෙව්දං පුනවචන”න්ති එතං න යුත්තන්ති චෙ? න, භවෙකදෙසභාවෙන සඬ්ඛාරානං භවොති පුන වුත්තන්තා. පරෙන වා ධම්මවිසෙසං අගණෙත්වා පුනවචනං වොදිතන්ති වොදකාභිලාසවසෙන “සාත්ථකමෙව්දං පුනවචන”න්ති වුත්තං.

කාමහවාදිනිබ්බත්තකස්ස කම්මස්ස කාමහවාදිභාවො ඵලවොහාරෙන අට්ඨකථායං වුත්තො. අන්තොගධෙ විසුං අගණෙත්වා අබ්භන්තරගතෙ එව කත්වා කාමහවාදිකෙ කම්මුපපත්තිභවවසෙන දුගුණෙ කත්වා ආහ “ඡ භවා”ති.

අවිසෙසෙනාති උපාදානහෙදං අකත්වාති අත්ථො. උපාදානහෙදාකරණෙනෙව ව ද්වාදසප්පහෙදස්ස සඬ්ගහවසෙන සඬ්ගහතො “ඡ භවා”ති වුත්තං.

ගොසිලෙන කුක්කුරසිලෙන ව සමත්තෙන සමාදිත්තෙන ගුත්තං කුක්කුරානඤ්ච සහඛාතා වුත්තාති සීලබ්බතුපාදානවතො ඤානභාවතා න ඉප්ඤ්ඤාති මඤ්ඤමානා තෙන රූපාරූපභවා න භොන්තීති කෙච්ච දදන්ති, වක්ඛමානෙන පන පකාරෙන පච්චයභාවතො “තං න ගහෙතබ්බ”න්ති ආහ. අසුද්ධිමග්ගෙ ව සුද්ධිමග්ගපරාමසනං සීලබ්බතුපාදානන්ති සුද්ධිමග්ගපරාමසනෙන රූපාරූපාවචරප්ඤානානං නිබ්බත්තනං න යුප්පතීති. පුරාණභාරතසිතාහරණපසුඛන්ධවිධිආදිසවනං අසද්ධම්මසවනං. ආදි-සද්දෙන අසප්පුරිසුපනිස්සයං පුබ්බෙ ව අකතපුඤ්ඤතං අත්තමිච්ඡාපණ්ඩිතඤ්ච සඬ්ගණ්භාති. තදන්තොගධා එවාති තස්මිං දුච්චරිතනිබ්බත්තෙ සුචරිතනිබ්බත්තෙ ව කාමහවෙ අන්තොගධා එවාති අත්ථො.

අන්තොගධාති ව සඤ්ඤාභවපඤ්චවොකාරහවානං එකදෙසෙන අන්තොගධත්තා වුත්තං. න හි තෙ නිරවසෙසා කාමහවෙ අන්තොගධාති. සප්පහෙදස්සාති සුගතිදුග්ගතිමනුස්සාදිප්පහෙදවතො. කමෙන ව අවත්වා සීලබ්බතුපාදානස්ස අන්තෙ භවපච්චයභාවවචනං අත්තවාදුපාදානං විය අභිණ්භං අසමුදාවරණතො අත්තවාදුපාදානනිමිත්තන්තා ව.

හෙතුපච්චයප්පහෙදෙහීති එත්ථ මග්ගපච්චයො ව වත්තබ්බො. දිට්ඨුපාදානාදීනි හි මග්ගපච්චයා භොන්තීති.

භවපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසවණ්ණනා

235. උපපත්තිභවුප්පත්තියෙව ජාතීති ආහ “න උපපත්තිභවො”ති. ජායමානස්ස පන ජාති ජාතීති උපපත්තිභවොපි අසති අභාවා ජාතියා පච්චයොති සක්කා වත්තුං. ජායමානරූපපදට්ඨානතාපි හි රූපජාතියා වුත්තා “උපචිතරූපපදට්ඨානො (ධ. ස. අට්ඨ. 641) උපවයො, අනුප්පබන්ධරූපපදට්ඨානා සන්තති”ති.

බන්ධනං ජාතානං උඤ්ඤාතතානුඤ්ඤාතතාව භීතපණ්ණිකතා. ආදි-සද්දෙන සුවණ්ණදුබ්බණ්ණාදිවිසෙසං සඬගණ්හාති. අප්ඤ්ඤාතසන්තානගතතො අඤ්ඤස්ස විසෙසකාරකස්ස කාරණස්ස අභාවා “අප්ඤ්ඤාතසන්තානෙ”ති ආහ.

තෙන තෙනාති ඤාතිබ්බසනාදිනා ජරාමරණතො අඤ්ඤෙන දුක්ඛධම්මෙන. උපනිස්සයකොට්ඨාති උපනිස්සයංසෙන, උපනිස්සයලෙසෙනාති අත්ථො. යො හි පට්ඨානෙ අනාගතො සති භාවා අසති ච අභාවා සුත්තන්තිකපරියායෙන උපනිස්සයො, සො “උපනිස්සයකොට්”ති වුච්චති.

ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භවචක්කකථාවණ්ණනා

242. සමිතන්ති සඬගතං, අබ්බොවජ්ජන්තන්ති අත්ථො. කාමයානස්සාති කාමයමානස්ස, කාමො යානං එතස්සාති වා කාමයානො, තස්ස කාමයානස්ස. රුප්පතීති සොකෙන රුප්පති.

පරිසුට්ඨානතාය තිට්ඨනසීලො පරිසුට්ඨානට්ඨාසී. “පරිසුට්ඨට්ඨාසීනො”ති වා පායො, තත්ථ පරිසුට්ඨාතීති පරිසුට්ඨං, දිට්ඨිපරිසුට්ඨං, තෙන තිට්ඨතීති පරිසුට්ඨට්ඨාසීති අත්ථො දට්ඨබ්බො. පඤ්ච පුබ්බනිමිත්තානීති “මාලා මිලායන්ති, වත්ථාති කිලිස්සන්ති, කච්ඡෙහි සෙදා මුච්චන්ති, කායෙ වෙචණ්ණියං ඔක්කමති, දෙවො දෙවාසනෙ නාහිරමති”ති (ඉතිවු. 83) වුත්තාති පඤ්ච මරණපුබ්බනිමිත්තානීති අත්ථො. තාති හි දිස්වා කම්මනිබ්බත්තක්ඛන්ධසඬබානෙ උපපත්තිභවෙ භවජන්දබලෙන දෙවානං බලවසොකො උප්පජ්ජතීති. බාලොති අවිද්වා. තෙන අවිජ්ජාය කාරණභාවං දස්සෙති. තිව්ධන්ති තස්සාරුප්පකථාසවනකම්මකාරණාදස්සනමරණකාලකම්මොපට්ඨානනිදානං සොකාදිදුක්ඛං. ආසවෙ සාධෙත්තීති ආසවෙ ගමෙත්ති බොධෙත්තීති අත්ථො.

එවං සතීති අවිදිතාදිතාය අනාදිභාවෙ සති. ආදිමත්තකථනන්තිආදි එතස්ස අත්ථීති ආදිමං, භවචක්කං. තස්ස භාවො ආදිමත්තං, තස්ස කථනං ආදිමත්තකථනං. විසෙසනිවත්තිඅත්ථො වා මත්ත-සද්දො, සති අනාදිභාවෙ අවිජ්ජා ආදිමිති මජ්ඣිමනිකායානෙ ව සබ්බත්ථ සියාති ආදිමත්තාය අවිජ්ජාය කථනං විරුප්ඤ්ඤාති අත්ථො. අවිජ්ජාග්ගහණෙනාති අවිජ්ජාය උප්පාදනෙන කථනෙන, අප්පහානෙන වා, අත්තනො සන්තානෙ සන්තිහිතභාවකරණෙනාති අත්ථො. කම්මාදීනීති කම්මවිපාකවට්ඨාති. වට්ඨකාරණභාවෙන පධානත්තා “පධානධම්මො”ති අවිජ්ජා කථිතා. වදන්ති වදො. වෙදෙති, වෙදියතීති වා වෙදෙය්‍යා, සුබාදිං අනුභවති, සබ්බවිසයෙ වා ජානාති, “සුබ්බො”තිආදිනා අත්තනා පරෙහි ව ජානාති ඤායති වාති අත්ථො. ඉන්ධ්‍යාදිනා වා අත්තනා වාති වා-සද්දො ව-සද්දත්ථො. තෙනාහ “කාරකවෙදකරහිත”න්ති ව-සද්දත්ථසමාසං.

ද්වාදසවිධසුඤ්ඤාසුඤ්ඤාන්ති අවිජ්ජාදීනං ද්වාදසවිධානං සුඤ්ඤාය සුඤ්ඤං, චතුබ්බිධමිපි වා සුඤ්ඤානං එකං කත්වා ද්වාදසභිගතාය ද්වාදසවිධානි තාය ද්වාදසවිධාය සුඤ්ඤාය සුඤ්ඤාන්ති අත්ථො.

පුබ්බන්තාහරණතොති පුබ්බන්තතො පච්චුප්පන්තවිපාකස්ස ආහරණතො පරිච්ඡින්නවෙදනාවසානං එතං භවචක්කන්ති අත්ථො. භවචක්කෙකදෙසොපි හි භවචක්කන්ති වුච්චති. වෙදනා වා තණ්හාසහායාය අවිජ්ජාය පච්චයො හොතිති වෙදනාතො අවිජ්ජා, තතො සඬබ්බාරාති සම්බජ්ඣනතො වෙදනාවසානං භවචක්කන්ති යුත්තමෙතං, එවං තණ්හාමූලකෙ ව යොජෙතබ්බං. ද්විත්තමිපි හි අඤ්ඤාමඤ්ඤං අනුප්පවෙසො හොතිති. අවිජ්ජා ධම්මසභාවං පටිච්ඡාදෙන්වා විපරිතාහිනිවෙසං කරොන්ති දිට්ඨිවර්තෙ සංසාරෙ නයති, තෙසං වා සංසාරං සඬබ්බාරාදිපවත්ති. නයති පවත්තෙතිති “සංසාරනායිකා”ති වුත්තා. එලුප්පත්තියාති කත්තුනිද්දෙසො. විඤ්ඤාණාදිපච්චුප්පන්තඑලුප්පත්ති හි ඉධ දිට්ඨා, අදිට්ඨානඤ්ච පුරිමභවෙ අත්තතො හෙතුනං අවිජ්ජාසඬබ්බාරානං එලං අපනෙත්වා අනුපච්ඡිජ්ජනං පකාසෙති. අථ වා පුරිමභවචක්කං දුතියෙන සම්බන්ධං වුත්තන්ති වෙදනාසඬබ්බාතස්ස එලස්ස උප්පත්තියා තණ්හාදීනං හෙතුනං අනුපච්ඡෙදං පකාසෙති, තස්මා එලුප්පත්තියා කාරණභූතාය පඨමස්ස භවචක්කස්ස හෙතුනං අනුපච්ඡෙදප්පකාසනතොති අත්ථො. සඬබ්බාරාදීනමෙව වා එලානං උප්පත්තියා අවිජ්ජාදීනං හෙතුනං එලං අපනෙත්වා අනුපච්ඡෙදමෙව, විඤ්ඤාණාදිහෙතුනං වා සඬබ්බාරාදීනං අනුබන්ධනමෙව පකාසෙති පඨමං භවචක්කං, න දුතියං විය පරියොසානමිපිති “එලුප්පත්තියා හෙතුනං අනුපච්ඡෙදප්පකාසනතො”ති වුත්තං. “විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප”න්ති එත්ථ අපරිපුණ්ණායතනකලලරූපං වත්වා තතො උද්ධං “නාමරූපපච්චයා සලායතන”න්ති සලායතනප්පවත්ති වුත්තාති ආහ “අනුපුබ්බපවත්තිදීපනතො”ති. “භවපච්චයා ජාති”ති එත්ථ න ආයතනානං කමෙන උප්පත්ති වුත්තාති ආහ “සහුප්පත්තිදීපනතො”ති.

හෙතුආදිපුබ්බකා තයො සන්ධි එතස්සාති හෙතුඑලහෙතුපුබ්බකතිසන්ධි, භවචක්කං. හෙතුඑලහෙතුඑලවසෙන චතුප්පහෙදො අඬගානං සඬගහො එතස්සාති චතුහෙදසඬගහං. සරූපතො අවුත්තාපි තස්මිං තස්මිං සඬගහෙ ආකිරියන්ති අවිජ්ජාසඬබ්බාරාදිග්ගහණෙහි පකාසියන්තිති ආකාරා, අතීතහෙතුආදීනං වා පකාරා ආකාරා. කිලෙසකම්මවිපාකා විපාකකිලෙසකම්මෙහි සම්බන්ධා හුත්වා පුනප්පුනං පරිවත්තන්තිති තෙසු වට්ටනාමං ආරොපෙත්වා “තිවට්ට”න්ති වුත්තං, වට්ටෙකදෙසත්තා වා “වට්ටානී”ති වුත්තාති.

සන්ධිනං ආදිපරියොසානවචත්ථිතාති සන්ධිනං පුබ්බාපරවචත්ථිතාති අත්ථො.

“යා කාවි වා පන වෙනනා භවො, වෙනනාසම්පයුත්තා ආයුහනසඬබ්බාරා”ති ඉදං ඉමිස්සා ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණභාජනියෙ වුත්තාය පටිසම්භිදාපාළියා (පටි. ම. 1.47) වසෙන වුත්තං. එත්ථ හි “වෙනනා භවො”ති ආගතාති. භවනිද්දෙසෙ පන “සාත්ථතො”ති එත්ථ “වෙනනාව සඬබ්බාරා, භවො පන වෙනනාසම්පයුත්තාපි”ති

විභවිගපාළියා වසෙන දස්සිතං. “තත්ථ කතමො පුඤ්ඤාභිසංඛාරො? කුසලා
 චෙතනා කාමාවචරා” තිආදිනා හි සංඛාරානං චෙතනාභාවො විභවිගපාළියං (විභ.
 226) චුත්තොති. තත්ථ පටිසම්භිදාපාළියං “චෙතනාසම්පයුත්තා විපාකධම්මත්තා
 සවිපාකෙන ආයුහනසංඛාරෙන සංඛාරාභිසංඛරණකිච්චෙන සංඛාරා” ති චුත්තා.
 විභවිගපාළියං (විභ. 234) “සබ්බමිපි භවගාමිකම්මං කම්මභවො” ති භවස්ස
 පච්චයභාවෙන භවගාමිභාවතො කම්මසංසට්ඨසභායතාය කම්මභාවතො ච
 උපපත්තිභවං භාවෙන්තිති භවොති චුත්තා, උපපත්තිභවභාවනකිච්චං පන චෙතනාය
 සාතිසයන්ති පටිසම්භිදාපාළියං චෙතනා “භවො” ති චුත්තා, භවාභිසංඛරණකිච්චං
 චෙතනාය සාතිසයන්ති විභවිගපාළියං “කුසලා චෙතනා” තිආදිනා චෙතනා
 “සංඛාරා” ති චුත්තා, තස්මා තෙන තෙන පරියායෙන උභයං උභයත්ථ වත්තුං
 යුත්තන්ති නත්ථෙත්ථ විරොධො. ගහණන්ති කාමුපාදානං කිච්චෙනාහ.
 පරාමසන්නති ඉතරානි. ආයුහනාවසානෙති තිස්සපි අත්ථවිකප්පෙසු චුත්තස්ස
 ආයුහනස්ස අවසානෙ.

ද්විස්ස අත්ථවිකප්පෙසු චුත්තෙ ආයුහනසංඛාරෙ “තස්ස පුබ්බභාගා” ති ආහ,
 තතියෙ චුත්තෙ “තංසම්පයුත්තා” ති. දහරස්ස චිත්තප්පවත්ති භවචගබ්බුලා
 යෙභුයොන භවත්තරජනකකම්මායුහනසමත්ථා න භොතිති “ඉධ පරිපක්කත්තා
 ආයතනාන” ති චුත්තං. කම්මකරණකාලෙ සම්මොභොති එතෙන කම්මස්ස
 පච්චයභූතං සම්මොභං දස්සෙති, න කම්මසම්පයුත්තමෙව.

කම්මානෙව විපාකං සම්භරන්ති වඩ්ඤන්තිති කම්මසම්භාරා, කම්මං වා
 සංඛාරභවා, තදුපකාරකානි අවිජ්ජාතණ්ණපාදානානි කම්මසම්භාරා,
 පටිසන්ධිදායකො වා භවො කම්මං, තදුපකාරකා යථාචුත්තආයුහනසංඛාරා
 අවිජ්ජාදයො ච කම්මසම්භාරාති කම්මඤ්ච කම්මසම්භාරා ච කම්මසම්භාරාති
 එකසෙසං කත්වා “කම්මසම්භාරා” ති ආහ. දස ධම්මා කම්මන්ති අවිජ්ජාදයොපි
 කම්මසභායතාය කම්මසරික්ඛකා තදුපකාරකා වාති “කම්ම” ති චුත්තා.

සංඛිප්පන්ති එත්ථ අවිජ්ජාදයො විඤ්ඤාණාදයො වාති සංඛිඤ්ඤො, කම්මං
 විපාකො ච. කම්මං විපාකොති එවං සංඛිප්පියතිති වා සංඛිඤ්ඤො, අවිජ්ජාදයො
 විඤ්ඤාණාදයො ච. සංඛිඤ්ඤොවසාමඤ්ඤෙන පන එකවචනං කතන්ති දට්ඨබ්බං.
 සංඛිඤ්ඤොදො වා භාගාධිවචනන්ති කම්මභාගො කම්මසංඛිඤ්ඤො.

එවං සමුප්පන්නන්ති කම්මතො විපාකො. තත්ථාපි අවිජ්ජාතො සංඛාරාති එවං
 සමුප්පන්නං, තිසන්ධිආදිවසෙන වා සමුප්පන්නං ඉදං භවචක්කන්ති අත්ථො.
 ඉත්තරන්ති ගමනධම්මං, විනස්සධම්මන්ති අත්ථො. තෙන
 උප්පාදවයවත්තතාදීපකෙන අනිච්ච-සද්දෙන විකාරාපත්තිදීපකෙන චල-සද්දෙන ච
 අදීපිතං කාලන්තරට්ඨායිතාපටික්ඛෙපං දීපෙති, අධුවන්ති එතෙන
 ථීරභාවපටික්ඛෙපං නිස්සාරතං. හෙතු එව සම්භාරා හෙතුසම්භාරා. “යානසො
 හෙතුසො” ති එත්ථ එවං චුත්තං වා යානං, අඤ්ඤම්පි තස්ස තස්ස සාධාරණං
 කාරණං සම්භාරො, අසාධාරණං හෙතු. එවන්ති එවං හෙතුතො ධම්මමත්තසම්භවෙ

හෙතුනිරොධා ව වට්ටුපව්ව්‍යෙදෙ ධම්මෙ ව තංනිරොධාය දෙසිතෙ සතීති අත්ථො. බ්‍රහ්මවරියං ඉධ බ්‍රහ්මවරියිධ. සත්තෙ වාති එත්ථ ව-සද්දො එවං බ්‍රහ්මවරියඤ්ච විජ්ජති, සස්සතුච්ඡෙදා ව න භොන්තීති සමුච්චයත්ථො. එවඤ්චි හෙතුආයත්තෙ ධම්මමත්තසම්භවෙ සත්තො නුපලබ්භති, තස්මිඤ්ච උපලබ්භන්තෙ සස්සතො උච්ඡෙදො වා සියා, නුපලබ්භන්තෙ තස්මිං නෙවුච්ඡෙදො න සස්සතන්ති වුත්තං භොති.

සච්චප්පභවතොති සච්චතො, සච්චානං වා පභවතො. කුසලාකුසලං කම්මන්ති වට්ටකථාය වත්තමානත්තා සාසවන්ති විඤ්ඤායති. අවිසෙසෙනාති චෙතනා චෙතනාසම්පයුත්තකාති විසෙසං අකත්වා සබ්බම්පි තං කුසලාකුසලං කම්මං “සමුදයසච්ච”න්ති වුත්තන්ති අත්ථො. “තණ්හා ව...පෙ.... අවසෙසා ව සාසවා කුසලා ධම්මා”ති හි චෙතනාචෙතනාසම්පයුත්තවිසෙසං අකත්වා වුත්තන්ති, අරියසච්චවිසෙසං වා අකත්වා සමුදයසච්චන්ති වුත්තන්ති අත්ථො.

වත්ථුසුති ආරම්මණෙසු, වක්ඛාදීසු වා පටිච්ඡාදෙනබ්බෙසු වත්ථුසු. සොකාදීනං අධිට්ඨානත්තාති තෙසං කාරණත්තා, තෙහි සිද්ධාය අවිජ්ජාය සහිතෙහි සඬ්ඛාරෙහි පච්චයො ව භොති භවන්තරපාතුභාවායාති අධිප්පායො. වුත්තිත්තං වා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරපච්චයො භොතීති “පච්චයො ව භොති භවන්තරපාතුභාවායා”ති වුත්තං. තං පන වුත්තිත්තං අවිජ්ජාසඬ්ඛාරරහිතං භවන්තරස්ස පච්චයො න භොතීති තස්ස සභායදස්සනත්ථමාහ “සොකාදීනං අධිට්ඨානත්තා”ති. ද්විධාති අත්තනොයෙව සරසෙන ධම්මන්තරපච්චයභාවෙන වාති ද්විධා.

අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරාති එතෙන සඬ්ඛාරානං පච්චයුප්පන්නාදස්සනෙන “කො නු ඛො අහිසඬ්ඛරොතීති එස නො කල්ලො පඤ්ඤො”ති දස්සෙති. තෙනෙනං කාරකදස්සනනිවාරණන්ති. එවමාදිදස්සනනිවාරණන්ති එතෙන “සොචති පරිදෙවති දුක්ඛිතො”තිආදිදස්සනනිවාරණමාහ. සොකාදයොපි හි පච්චයායත්තා අවසවත්තිනොති “ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සොක...පෙ.... සම්භවන්ති”ති එතෙන වුත්තන්ති.

ගණ්ඩහෙදපිළකා වියාති ගණ්ඩහෙදනත්ථං පච්චමානෙ ගණ්ඩෙ තස්සපි උපරි ජායමානවුද්දකපිළකා විය, ගණ්ඩස්ස වා අනෙකධාහෙදෙ පිළකා විය. ගණ්ඩවිකාරා සුනතාසරාගපුබ්බගහණාදයො.

පටලාහිභූතවක්ඛුකො රූපාති න පස්සති, කිඤ්චිපි පස්සන්තො ව විපරිතං පස්සති, එවං අවිජ්ජාහිභූතො දුක්ඛාදීනි න පටිපජ්ජති න පස්සති, මිච්ඡා වා පටිපජ්ජති පටලං විය අවිජ්ජා, කිමිනා විය අත්තනා කතත්තා වට්ටස්ස අත්තනොයෙව පරිබ්භමනකාරණත්තා ව කොසප්පදෙසා විය සඬ්ඛාරා, සඬ්ඛාරපරිග්ගහං විනා පතිට්ඨං අලභමානං විඤ්ඤාණං පරිණායකපරිග්ගහං විනා පතිට්ඨං අලභමානො රාජකුමාරො වියාති පරිග්ගහෙන විනා පතිට්ඨාලාභො එත්ථ

සාමඤ්ඤං. උපපත්තිනිමිත්තන්ති කම්මාදිආරම්මණමාහ. පරිකප්පනතොති ආරම්මණකරණතො, සම්පයුත්තෙන වා විතක්කෙන විතක්කනතො. දෙවමනුස්සම්ගවිහඬිගාදිවිවිධප්පකාරතාය මායා විය නාමරූපං, පතිට්ඨාවිසෙසෙන වුඩ්ඨිවිසෙසාපත්තිතො වනප්පගුම්ඛො විය සලායතනං. ආයතනානං විසයිවිසයභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤාහිමුඛභාවතො ආයතනසට්ඨනතො. එත්ථ ච සඬබ්බාරාදීනං කොසප්පදෙසපරිණායකාදීහි ද්විහි ද්විහි සදිසතාය ද්වෙ ද්වෙ උපමා වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

ගම්භිරො එව හුත්වා ඔභාසති පකාසති දිස්සතීති ගම්භිරාවභාසො. ජාතිපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨොති ජාතිපච්චයා සම්භූතං හුත්වා සහිතස්ස අත්තතො පච්චයානුරූපස්ස උද්ධං උද්ධං ආගතභාවො, අනුප්පබන්ධොති අත්ථො. අථ වා සම්භූතට්ඨො ච සමුදාගතට්ඨො ච සම්භූතසමුදාගතට්ඨො. ‘න ජාතිතො ජරාමරණං න භොති, න ච ජාතිං විනා අඤ්ඤතො භොති’ති හි ජාතිපච්චයසම්භූතට්ඨො වුත්තො. ඉත්ථඤ්ච ජාතිතො සමුදාගච්ඡතීති පච්චයසමුදාගතට්ඨො, යා යා ජාති යථා යථා පච්චයො භොති, තදනුරූපපාතුභාවොති අත්ථො.

අනුලොමපටිලොමතොති ඉධ පන පච්චයුප්පාදා පච්චයුප්පන්තූප්පාදසඬබ්බානං අනුලොමං, නිරොධා නිරොධසඬබ්බානං පටිලොමඤ්ඤාහ. ආදිතො පන අත්තගමනං අනුලොමං, අත්තතො ච ආදිගමනං පටිලොමමාහාති. ‘ඉමෙ චත්තාරො ආභාරා කිංකිදානා’ති ආදිකාය (සං. නි. 2.11) වෙමජ්ඣකො පට්ඨාය පටිලොමදෙසනාය, ‘චක්ඛුං පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඬගති එස්සො, එස්සපච්චයා වෙදනා’ති ආදිකාය (සං. නි. 2.43-44; 2.4.60) අනුලොමදෙසනාය ච ද්විසන්ධිතිසඬබ්බෙපං, ‘සංයොජනියෙසු, හික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිනො විහරතො තණ්හා පච්චස්සති, තණ්හාපච්චයා උපාදාන’ති ආදීසු (සං. නි. 2.53-54) එකසන්ධිද්විසඬබ්බෙපං.

අවිජ්ජාදීනං සභාවො පටිච්ඡේක්ඛියතීති පටිච්චෙධො. වුත්තඤ්ඤි ‘තෙසං තෙසං වා තත්ථ තත්ථ වුත්තධම්මානං පටිච්ඡේක්ඛිතබ්බො සලක්ඛණසඬබ්බාතො අවිපරීතසභාවො පටිච්චෙධො’ති (ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා). අපුඤ්ඤාහිසඬබ්බාරෙකදෙසො සරාගො, අඤ්ඤො විරාගො, රාගස්ස වා අපටිපක්ඛභාවතො රාගප්පච්චස්සකො සබ්බොපි අපුඤ්ඤාහිසඬබ්බාරො සරාගො, ඉතරො පටිපක්ඛභාවතො විරාගො. ‘දීඝරත්තඤ්ඤෙතං, හික්ඛවෙ, අස්සුතවතො පුටුප්පනස්ස අජ්ඣොසිතං මමාසිතං පරාමට්ඨං ‘එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා’ති (සං. නි. 2.62) අත්තපරාමාසස්ස විඤ්ඤාණං විසිට්ඨං චත්ථු වුත්තන්ති විඤ්ඤාණස්ස සුඤ්ඤතට්ඨො ගම්භිරො, අත්තා විජානාති සංසරතීති සංඛ්‍යාපාරතාසඬකන්තිඅහිනිවෙසබලවතාය අඛ්‍යාපාරට්ඨඅසඬකන්තිපටිසන්ධිපාතුභාවට්ඨා ච ගම්භිරා, නාමස්ස රූපෙන, රූපස්ස ච නාමෙන අසම්පයොගතො විනිබ්භොගො, නාමස්ස නාමෙන අවිනිබ්භොගො යොජෙතබ්බො. එකුප්පාදෙකනිරොධෙහි අවිනිබ්භොගෙ අධිප්පෙන රූපස්ස ච

රූපෙන ලබිහි. අථ වා එකචතුචොකාරහවෙසු නාමරූපානං අසභවත්තනනො
අඤ්ඤමඤ්ඤවිනිබ්භොගො, පඤ්චචොකාරහවෙ සභවත්තනනො අවිනිබ්භොගො ව
වෙදිතබ්බො.

අධිපතියටියො නාම ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො. “ලොකොපෙසො ද්වාරාපෙසා
බෙත්තම්පෙන” න්ති (ධ. ස. 598-599) චුත්තා ලොකාදිඅත්ථා චක්ඛාදීසු පඤ්චසු
යොජෙනබ්බො. මනායතනස්සපි ලුප්ඡනතො මනොසම්ඵස්සාදීනං.
ද්වාරබෙත්තභාවතො ව එතෙ අත්ථා සම්භවත්තෙව. ආපාටගතානං රූපාදීනං
පකාසන යොග්‍යතාලක්ඛණං ඔභාසනං චක්ඛාදීනං විසයිභාවො, මනායතනස්ස
විජානනං. සඬ්ඝට්ටනටියො විසෙසෙන චක්ඛුසම්ඵස්සාදීනං පඤ්චන්තං, ඉතරෙ
ජන්තම්පි යොජෙනබ්බො. චුසනඤ්ච ඵස්සස්ස සභාවො, සඬ්ඝට්ටනං රසො, ඉතරෙ
උපට්ඨානාකාරා. ආරම්මණරසානුභවනටියො රසවසෙන චුත්තො, වෙදයිතටියො
ලක්ඛණවසෙන. අත්තා වෙදයතීති අභිනිවෙසස්ස බලවතාය නිජ්ජීවටියො වෙදනාය
ගම්භීරො. නිජ්ජීවාය වෙදනාය වෙදයිතං නිජ්ජීවවෙදයිතං, නිජ්ජීවවෙදයිතමෙව
අත්ථො නිජ්ජීවවෙදයිතටියො.

ආදානටියො චතුත්තම්පි උපාදානානං සමානො, ගහණටියො කාමුපාදානස්ස,
ඉතරෙසං තිණ්ණං අභිනිවෙසාදිඅත්ථො. “දිට්ඨිකත්තාරො” ති හි වචනතො දිට්ඨිනං
දුරතික්කමනටියොපීති. දළ්භගහණත්තා වා චතුත්තම්පි දුරතික්කමනටියො
යොජෙනබ්බො. යොනිගතිධීතිනිවාසෙසුඛිපනන්ති සමාසෙ භූමිමච්චනස්ස
අලොපො දට්ඨබ්බො, තස්මා තෙන ආයුහනාහිසඬ්ඛරණපදානං සමාසො භොති.
ජරාමරණඬ්ඛං මරණප්පධානන්ති මරණටියා එව බයාදයො ගම්භීරා දස්සිතා.
නවනවානඤ්ඤි පරික්ඛයෙන බණ්ඩිච්චාදිපරිපක්කප්පවත්ති ජරාති, බයටියො වා
ජරාය චුත්තොති දට්ඨබ්බො. නවභාවාපගමො හි බයොති වත්තුං යුත්තොති.
විපරිණාමටියො ද්විත්තම්පි. සන්තතිවසෙන වා ජරාය බයවයභාවො,
සම්මුතිබණ්ඩකවසෙන මරණස්ස හෙදවිපරිණාමතා යොජෙනබ්බො.

අත්ථනායාති අත්ථානං නයා. අවිජ්ජාදිඅත්ථෙහි එකත්තාදී සෙන භාවෙන
නියන්ති ගම්මෙන්තීති එකත්තාදයො තෙසං නයාති චුත්තා. නියන්තීති හි නයාති.
අත්ථා එව වා එකත්තාදිභාවෙන නියමානා ඤායමානා “අත්ථනායා” ති චුත්තා.
නියන්ති එතෙහිති වා නයා, එකත්තාදිහි ව අත්ථා “එක” න්තිආදිනා නියන්ති,
තස්මා එකත්තාදයො අත්ථානං නයාති අත්ථනායා. සන්තානානුපච්ඡෙදෙන බීජං
රුක්ඛභාවං පත්තං රුක්ඛභාවෙන පවත්තන්ති එකත්තෙන චුච්චතීති
සන්තානානුපච්ඡෙදො එකත්තං, එවමිධාපි අවිජ්ජාදීනං සන්තානානුපච්ඡෙදො
එකත්තන්ති දස්සෙති.

භිත්තසන්තානස්සෙවාති සම්බන්ධරහිතස්ස නානත්තස්ස ගහණතො
සත්තත්තරො උච්ඡින්නො සත්තත්තරො උප්පන්නොති ගණ්හන්තො
උච්ඡෙදදිට්ඨිමුපාදියති.

යනො කුතොචිති යදි අඤ්ඤස්මා අඤ්ඤස්සුප්පත්ති සියා, වාලිකතො තෙලස්ස, උච්ඡුතො බීරස්ස කස්මා උප්පත්ති න සියා, තස්මා න කොචි කස්සචි හෙතු අත්ථිති අහෙතුකදිට්ඨිං, අවිජ්ජමානෙපි හෙතුමිහි නියතතාය තිලගාවිසුක්කසොණිතාදීහි තෙලබීරසරීරාදීනි පවත්තන්තිති නියතිවාදඤ්ච උපාදියතීති විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

කස්මා? යස්මා ඉදඤ්ඤි හවචක්කං අපදාලෙත්වා සංසාරහයමතීතො න කොචි සුපිනන්තරෙපි අත්ථිති සම්බන්ධො. දුර්භියානන්ති දුරතික්කමං. අසනිවිචක්කම්චාති අසනිමණ්ඩලම්ච. තඤ්ඤි නිම්මට්ඨනමෙව, නානිම්මට්ඨනං පවත්තමානං අත්ථි, එවං හවචක්කම්පි එකන්තං දුක්ඛුප්පාදනතො “නිව්චනිම්මට්ඨන”න්ති වුත්තං.

ඤාණාසිනා අපදාලෙත්වා සංසාරහයං අතීතො නත්ථිති එතස්ස සාධකං දස්සෙන්නො ආහ “වුත්තම්පි චෙත”න්තිආදි. තන්තුනං ආකුලකං තන්තාකුලකං, තන්තාකුලකම්ච ජාතා තන්තාකුලකජාතා, කිලෙසකම්මචිපාකෙහි අතිව ජටිතාති අත්ථො. ගුණාය සකුණියා නිඛං ගුණාගුණ්ඩිකං. වඩ්ඪිඅභාවතො අපායං දුක්ඛගතිභාවතො දුග්ගතිං සුඛසමුප්පයතො විනිපාතත්තා විනිපාතඤ්ච චතුබ්බිධං අපායං, “බන්ධානඤ්ච පටිපාටී”තිආදිනා වුත්තං සංසාරඤ්ච නාතිවත්තති. සංසාරො එව වා සබ්බො ඉධ වඩ්ඪිඅපගමාදිහි අත්ථෙහි අපායාදිනාමකො වුත්තො කෙවලං දුක්ඛක්ඛන්ධභාවතො.

හවචක්කකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

243. පථවීආකාසා විය පටිච්චසමුප්පාදො මහාපත්ථට්ඨිත්ථාරිතානං අත්ථානං පරිකප්පවසෙන කථිතො. තඤ්ඤි අපත්ථට්ඨං අවිත්ථතඤ්ච පථවිං ආකාසඤ්ච පත්ථරන්තො විත්ථාරයන්තො විය ච එකෙකචිත්තාවරුද්ධං අකත්ථා සබ්බසත්තසබ්බචිත්තසාධාරණවසෙන පත්ථට්ඨිත්ථතං කත්ථා සුත්තන්තභාජනීයෙන හගවා දස්සෙති. තත්ථ නානාවිත්තවසෙනාති අසහජාතානං සහජාතානඤ්ච පච්චයපච්චයුප්පන්තානං නානාවිත්තගතානං දස්සිතභාවං සන්ධාය වුත්තං. නව මූලපදානි එතෙසන්ති නවමූලපදා, නයා. “එකෙකෙන නයෙන චතුන්තං චතුන්තං වාරානං සඬගහිත්තා”ති වුත්තං, එත්ථ “එකෙකෙන චතුක්කෙනා”ති චත්තබ්බං. නයචතුක්කවාරා හි එත්ථ වචන්ථිතා දස්සිතානං චතුක්කානං නයභාවාති.

1. පච්චයචතුක්කවණ්ණනා

අවිජ්ජං අඬගං අග්ගහෙත්වා තතො පරං “අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරො”තිආදීනි පච්චයසහිතානි පච්චයුප්පන්තානි අඬගභාවෙන වුත්තානීති ආහ “න, තස්ස අනඬගත්තා”ති. එවඤ්ච කත්ථා නිද්දෙසෙ (විහ. 226) “තත්ථ කතමා අවිජ්ජා”ති

අවිජ්ජං විසුං විස්සජ්ජෙත්වා “තත්ථ කතමො අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරො” තිආදිනා තංතංපච්චයවත්තො සඬබ්බාරාදයො විස්සජ්ජිතාති. තීසු පකාරෙසු පයමපයමචාරො දුතියවාරාදීසු පවිසන්තො පච්චයවිසෙසාදිසබ්බනානත්තසාධාරණත්තා නෙ වාරවිසෙසෙ ගණ්හාතීති “සබ්බසඬගාහකො” ති වුත්තො. පයමචාරො එව හි න කෙවලං ඡට්ඨායතනමෙව, අථ බො නාමඤ්ච එස්සස්ස පච්චයො, නාමං වා න කෙවලං ඡට්ඨායතනස්සෙව, අථ බො එස්සස්සාපිති පච්චයවිසෙසදස්සන්තං, යෙන අත්ථවිසෙසෙන මහානිදානසුත්තදෙසනා පවත්තා, තංදස්සන්තංඤ්ච ඡට්ඨායතනඬගං පරිභාපෙත්වා වුත්තොති තස්ස දුතියවාරෙ ව පචෙසො වුත්තො, න සබ්බඬගසමොරොධතො.

යත්ථාති වාරචතුක්කෙ එකෙකචාරෙ ව. අඤ්ඤාථාති සුත්තන්තභාජනීයතො අඤ්ඤාථා සඬබ්බාරොති වුත්තං. අවුත්තන්ති “රූපං සලායතන”න්ති, තෙසුපි ව වාරෙසු චතුසුපි සොකාදයො අවුත්තා සුත්තන්තභාජනීයෙසු වුත්තා. තත්ථ ව වුත්තමෙව ඉධ “ඡට්ඨායතන”න්ති අඤ්ඤාථා වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

සබ්බට්ඨානසාධාරණතොති වුත්තනයෙන සබ්බවාරසාධාරණතො, සබ්බවිඤ්ඤාණපවත්තිට්ඨානභවසාධාරණතො වා. විනා අභාවෙන විඤ්ඤාණස්ස ඛන්ධත්තයමිපි සමානං එලං පච්චයො වාති ආහ “අවිසෙසෙන”ති. “තිණ්ණං සඬගති එස්සො”ති (ම. නි. 1.204; සං. නි. 2.43) වචනතො පන විඤ්ඤාණං එස්සස්ස විසෙසපච්චයොති තස්ස එස්සො විසිට්ඨං එලං, සතිපි පච්චයසම්පයුත්තානං ආහාරපච්චයභාවෙ මනොසඤ්චෙතනාය විඤ්ඤාණාහරණං විසිට්ඨං කිච්චන්ති සඬබ්බාරො වස්ස විසිට්ඨො පච්චයො. අවිත්තක්ඛණමත්තානීති විත්තක්ඛණප්පමාණරහිතාති. තස්සත්ථොති තස්ස වුත්තස්ස අවිජ්ජාදිකස්ස අත්ථො සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

හෙතුකාදීනීති එත්ථ යස්මිං චතුක්කෙ හෙතුක-සද්දො වුත්තො, තං හෙතුක-සද්දසභවරිත්තා “හෙතුක”න්ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. හෙතු-සද්දො ගතිසුචකො අවිගතතා ව විගතතාතිවාරණවසෙන ගති එව හොතීති හෙතුකචතුක්කං අවිගතපච්චයවසෙන වුත්තන්ති වුත්තං.

තිධා චතුධා පඤ්චධා වාති වා-සද්දො “ඡධා වා”තිපි විකප්පෙතීති දට්ඨබ්බො. සමාධි හි සාධාරණෙහි තීහි කුමාරිනදියමග්ගපච්චයෙහි ව පච්චයොති. උපාදානං භවස්ස මග්ගපච්චයෙන වාති සත්තධාති කාමුපාදානවජ්ජානං වසෙන වදති. කාමුපාදානං පන යථා භවස්ස පච්චයො හොති, සො පකාරො තණ්හායං වුත්තො එවාති න වුත්තො.

ඉමස්මිං චතුක්කෙ සහජාතපච්චයෙන පච්චයා හොන්තීති වචනවසෙනාති අධිප්පායො. අත්ථො හි න කත්ථවි අත්තතො පච්චයුප්පන්තස්ස යථාසකෙහි පච්චයො න හොති, සහජාතපච්චයවසෙනෙව පන ඉමස්ස චතුක්කස්ස වුත්තත්තා සොයෙවෙත්ථ හොතීති වදන්ති. පයමචාරොති පයමචතුක්කොති එවං වත්තබ්බං.

හවාදීන්. තථා අභාවන්ති යදි සහජාතපච්චයවසෙනෙව පයමචතුක්කො චුත්තො, හවො ජාතියා, ජාති ව මරණස්ස සහජාතපච්චයො න භොතීති යථා අවිගතචතුක්කාදීසු “හවපච්චයා ජාති හවහෙතුකා” තිආදි න චුත්තං හවාදීන්. අවිගතාදිපච්චයනාය අභාවතො, එවමිධාපි “හවපච්චයා ජාති” තිආදි න චත්තබ්බං සියා. පච්චයවචනමෙව හි තෙසං සහජාතසුචකං ආපන්නං අවිගතචතුක්කාදීසු විය ඉධ පච්චයවිසෙසසුචකස්ස වචනන්තරස්ස අභාවා, න ච තං න චුත්තං, න ච හවාදයො සහජාතපච්චයා භොන්ති, තස්මා න සහජාතපච්චයවසෙනෙවායං චතුක්කො චුත්තො. සෙසපච්චයානඤ්ච සම්භවන්ති ඉදං “හවාදීන්” න්ති එතෙන සහ අයොජෙත්වා සාමඤ්ඤෙන අවිජ්ජාදීන්. සහජාතෙන සහ සෙසපච්චයභාවානඤ්ච සම්භවං සන්ධාය චුත්තං. අයඤ්ඤෙන්ථ අත්ථො – පච්චයවිසෙසසුචකස්ස වචනන්තරස්ස අභාවා සහජාතතො අඤ්ඤෙ පච්චයභාවා අවිජ්ජාදීන්. න සම්භවන්ති සහජාතපච්චයවසෙනෙවායං චතුක්කො ආරද්ධොති චුච්චෙයා, න ච තෙ න සම්භවන්ති, තස්මා නායං තථා ආරද්ධොති.

“මහානිදානසුත්තන්තෙ එකාදසඬගිකො පට්ච්චසමුප්පාදො චුත්තො” ති චුත්තං, තත්ථ පන “නාමරූපපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමපච්චයා එස්සො” තිආදිනා (දී. නි. 2.97) ද්වික්ඛත්තුං ආගතෙ නාමරූපෙ එකධා ගහිතෙ නවඬගිකො, ද්විධා ගහිතෙ දසඬගිකො චුත්තො, අඤ්ඤත්ථ පන චුත්තෙසු අවිජ්ජාසඬබ්බා රෙසු අද්ධත්තයදස්සනත්ථං යොජියමානෙසු එකාදසඬගිකො භොතීති කත්වා එවං චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. මහානිදානසුත්තන්තදෙසනාය පරිග්ගහත්ථන්ති තත්ථ හි චක්ඛායතනාදීනි විය රූපෙ ඡට්ඨායතනඤ්ච නාමෙ අන්තොගධං කත්වා එස්සස්ස නිරවසෙසරූපපච්චයං විය නිරවසෙසනාමපච්චයඤ්ච දස්සෙතුං. “නාමරූපපච්චයා එස්සො” ති චුත්තං, එවමිධාපි තත්ථ දස්සිතවිසෙසදස්සනෙන තංදෙසනාපරිග්ගහත්ථං එකචිත්තක්ඛණිකෙ පට්ච්චසමුප්පාදෙ ඡට්ඨායතනං නාමන්තොගධං කත්වා “නාමපච්චයා එස්සො” ති චුත්තන්ති අත්ථො.

රූපප්පචත්තිදෙසං සන්ධාය දෙසිතත්තා “ඉමස්සා” ති වචනසෙසො, න පුරිමානන්ති, තෙනෙව “අයඤ්ඤී” තිආදිමාහ.

යොනිවසෙන ඔපපාතිකානන්ති චෙත්ථ සංසෙදජයොනිකාපි පරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඬගහං කත්වා චුත්තාති දට්ඨබ්බා. පධානාය වා යොනියා සබ්බපරිපුණ්ණායතනයොනිං දස්සෙතුං “ඔපපාතිකාන” න්ති චුත්තං. එවං සඬගහනිදස්සනවසෙනෙව හි ධම්මහදයවිහඬගෙපි (විහ. 1009) “ඔපපාතිකානං පෙතාන” න්තිආදිනා ඔපපාතිකග්ගහණමෙව කතං, න සංසෙදජග්ගහණන්ති. එකචිත්තක්ඛණෙ ඡභායතනෙහි එස්සස්ස පචත්ති නත්ථී, න චෙකස්ස අකුසලඑස්සස්ස ඡට්ඨායතනවජ්ජං ආයතනං සමානක්ඛණෙ පචත්තමානං. පච්චයභූතං අත්ථී, ආරම්මණපච්චයො චෙත්ථ පචත්තකො න භොතීති න ගය්හති, තස්මා “සලායතනපච්චයා එස්සො” ති න සක්කා චත්තුන්ති දස්සනත්ථං “යස්මා පනෙසො” තිආදිමාහ.

පුරිමයොනිද්වයෙ සම්භවන්තම්පි කෙසඤ්චි සළායතනං කලලාදිකාලෙ න සම්භවතීති “සදා අසම්භවතො”ති ආහ. පවිජිමයොනිද්වයෙ පන යෙසං සම්භවති, තෙසං සදා සම්භවතීති. ඉතොති ඉමස්මා චතුක්කතො, නයතො වා, යො විසෙසො.

පච්චයචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. හෙතුචතුක්කවණ්ණනා

244. ජාතික්ඛණමත්තෙ එව අභාවතොති තතො උද්ධං භාවතොති අත්ථො. අවිගතපච්චයනියමාභාවතො හවෙ උපාදානහෙතුකග්ගහණං න කතං, අභාවතො අවිගතපච්චයස්ස ජාතිආදීසු හවහෙතුකාදිග්ගහණං න කතන්ති යොජෙනබ්බං. යථා පන යාව චත්ථු, තාව අනුපලබ්භමානස්ස විඤ්ඤාණස්ස චත්ථු අවිගතපච්චයො හොති විඤ්ඤාණතො උද්ධං පවත්තනකම්පි, එවං උපාදානං හවසඬගහිතානං ජාතිආදීනං, හවො ච ජාතියා අවිගතපච්චයො සියා. අථ න සියා, සඬබාරක්ඛන්ධෙ ජාතිආදීනං සඬගහිතත්තා විඤ්ඤාණං නාමස්ස, නාමඤ්ච අතක්ඛණිකසම්භවා ජට්ඨායතනස්ස අවිගතපච්චයො න සියාති ඉධ විය තත්ථාපි හෙතුකග්ගහණං න කත්තබ්බං සියා, තස්මා යාව උපාදානං, තාව ජාතිආදීනං අනුපලබ්භො, ජාතික්ඛණමත්තෙ එව හවස්ස අභාවො ච කාරණන්ති න සක්කා කාතුං. සඬබතලක්ඛණානං පන ජාතිආදීනං අසභාවධම්මානං හවෙන සඬගහිතත්තා අසභාවධම්මස්ස ච පරමත්ථතො හවත්තරස්ස අභාවතො හෙතුආදිපච්චයා න සන්තීති හවස්ස උපාදානං න නියමෙන අවිගතපච්චයො, හවො පන ජාතියා, ජාති ජරාමරණස්ස නෙව අවිගතපච්චයොති අවිගතපච්චයනියමාභාවතො අභාවතො ච අවිගතපච්චයස්ස හවාදීසු හෙතුකග්ගහණං න කතන්ති යුත්තං.

නනු එවං “නාමං විඤ්ඤාණහෙතුකං ජට්ඨායතනං නාමහෙතුක”න්ති වචනං න චත්තබ්බං. න හි නාමසඬගහිතානං ජාතිආදීනං අවිගතපච්චයො අඤ්ඤස්ස අවිගතපච්චයභාවො ච අත්ථි අසභාවධම්මත්තාති? න, තෙසං නාමෙන අසඬගහිතත්තා. නමනකිච්චපරිච්ඡින්නඤ්ඤි නාමං, තඤ්ච කිච්චං සභාවධම්මානමෙව හොතීති සභාවධම්මභූතා එව තයො බන්ධා “නාම”න්ති චුත්තා, තස්මා තත්ථ හෙතුකග්ගහණං යුත්තං, ඉධ පන හවතීති හවො, න ච ජාතිආදීනි න හවන්ති “හවපච්චයා ජාති සම්භවති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සම්භවති”ති යොජනතො, තස්මා සඬබරණතො සඬබාරෙ විය හවනතො හවෙ ජාතිආදීනි සඬගහිතාතීති නියමාභාවාහාවෙහි යථාචුත්තෙහි හෙතුකග්ගහණං න කතන්ති.

කෙච් පනාතිආදීනා රෙවතත්ථෙරමතං වදති. අරූපක්ඛන්ධා හි ඉධ හවොති ආගතා. චුත්තඤ්ඤි “තත්ථ කතමො උපාදානපච්චයා හවො, ධ්වෙත්ථා උපාදානං වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො”ති (විහ. 249).

“චත්තබ්බපදෙසාභාවතො”ති චුත්තං, සතිපි පන පදෙසෙ උපාදානං විය සභාවාති ජාතිආදීනි න හොන්තීති ධ්වෙත්තබ්බස්ස භාවත්තරස්ස අභාවතො එව ධ්වෙත්තං න කාතබ්බන්ති යුත්තං. ජායමානානං පන ජාති, ජාතානඤ්ච ජරාමරණන්ති

“භවපච්චයා ජාති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණ” න්ති (විභ. 225) චුත්තං. යථා පන “නාමපච්චයා එස්සොති තත්ථ කතමං නාමං? යපෙත්වා එස්සං වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො. ඉදං චුච්චති නාම” න්ති (විභ. 259), “නාමරූපපච්චයා සලායතනන්ති අත්ථි නාමං අත්ථි රූපං. තත්ථ කතමං නාමං? වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඛ්ඛාරක්ඛන්ධො. ඉදං චුච්චති නාමං. තත්ථ කතමං රූපං? චත්තාරො මහාභූතා යඤ්ච රූපං නිස්සාය මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු චත්තති, ඉදං චුච්චති රූප” න්ති (විභ. 261) ව යං නාමරූපඤ්ච එස්සස්ස සලායතනස්ස පච්චයො, තස්ස චත්තඛ්ඛපදෙසො නිද්දිට්ඨො, එවං යො භවො ජාතියා පච්චයො, තස්සපි යපෙතඛ්ඛගහෙතඛ්ඛවිසෙසෙ සති න සක්කා චත්තඛ්ඛපදෙසො නත්ථි චත්තුන්ති.

හෙතුචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අඤ්ඤමඤ්ඤචතුක්කවණ්ණනා

246. නිප්පදෙසත්තා භවෙන උපාදානං සඛ්ඛිතන්ති පච්චයුප්පන්තස්ස උපාදානස්ස විසුං ධීතස්ස අභාවා “භවපච්චයාපි උපාදාන” න්ති න සක්කා චත්තුන්ති දස්සෙතුං “යස්මා පන භවො නිප්පදෙසො” තිආදිමාහ. එවං සති “නාමපච්චයාපි විඤ්ඤාණ” න්ති න චත්තඛ්ඛං සියා, නාමං පන පච්චයුප්පන්තභූතං පච්චයභූතඤ්ච සප්පදෙසමෙව ගහිතන්ති අධිප්පායො. යථා පන “නාමපච්චයා ඡට්ඨායතනං, නාමපච්චයා එස්සො” තිආදිසු (විභ. 150-154) පච්චයුප්පන්තං යපෙත්වා නාමං ගහිතං, එවං “භවපච්චයාපි උපාදාන” න්ති ඉධාපි පච්චයුප්පන්තං යපෙත්වා භවස්ස ගහණං න න සක්කා කාතුං, තස්මා උපාදානස්ස අවිගතපච්චයනියමාභාවො විය අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනියමාභාවො භවෙ පුබ්බෙ චුත්තනයෙන අත්ථිති “භවපච්චයාපි උපාදාන” න්ති න චුත්තන්ති වෙදිතඛ්ඛං.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයොති චෙත්ථ සම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිපච්චයො අධිප්පෙතො සියා. “නාමරූපපච්චයාපි විඤ්ඤාණ” න්ති හි චුත්තං, න ච චත්ථු අකුසලවිඤ්ඤාණස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොති, පුරෙජාතවිප්පයුත්තො පන හොතීති. තථා “ඡට්ඨායතනපච්චයාපි නාමරූප” න්ති චුත්තං, න ච ඡට්ඨායතනං චක්ඛායතනුපවයාදීනං චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොති, පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තො පන හොතීති.

අඤ්ඤමඤ්ඤචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඛ්ඛාරාදිමූලකනයමාතිකාවණ්ණනා

247. “අපුබ්බස්ස අඤ්ඤස්ස අවිජ්ජාපච්චයස්ස චත්තඛ්ඛස්ස අභාවතො භවමූලකනයො න චුත්තො” ති චුත්තං, එවං සති “ඡට්ඨායතනපච්චයා අවිජ්ජා” තිආදිකා ඡට්ඨායතනාදිමූලකා ච න චත්තඛ්ඛා සියුං. “නාමපච්චයා අවිජ්ජා” ති එත්ථ හි අවිජ්ජාපච්චයා සබ්බෙ චත්තාරො ඛන්ධා නාමන්ති චුත්තාති.

තත්ථායං අධිජ්ජායො සියා - නාමච්ඡෙසානං ඡට්ඨායතනාදීනං අවිජ්ජාය පච්චයභාවො චත්තඛිබ්බොති ඡට්ඨායතනාදිමූලකා චුත්තා. යදෙව පන නාමං අවිජ්ජාය පච්චයො, තදෙව භවපච්චයා අවිජ්ජාති එත්ථාපි වුච්චෙය්‍ය, න චත්තඛිබ්බච්ඡෙසො කොචි, තස්මා අපුබ්බභාවතො න චුත්තොති. භවග්ගහණෙන ච ඉධ අවිජ්ජාය පච්චයභූතා සභාවධම්මා ගණ්ඨෙය්‍යංඋ, න ජාතිආදීනීති අපුබ්බභාවතො න චුත්තොති දට්ඨබ්බො. “අවිජ්ජාපච්චයා අවිජ්ජාතිපි චුත්තං සියා”ති චුත්තං, යථා පන “නාමපච්චයා එස්සො”ති චුත්තෙ “එස්සපච්චයා එස්සො”ති චුත්තං න හොති පච්චයුජ්ජන්තං යපෙත්වා පච්චයස්ස ගහණතො, එවම්ධාපි න සියා, තස්මා භවනවසෙන සභාවධම්මාසභාවධම්මෙසු සාමඤ්ඤෙන පචත්තො භව-සද්දොති න සො අවිජ්ජාය පච්චයොති සක්කා චත්තුං. තෙන භවමූලකතයො න චුත්තොති චෙදිතඛිබ්බො.

“උපාදානපච්චයා භවො”ති එත්ථ විය භවෙකදෙසෙ විසුං පුබ්බෙ අග්ගහිතෙ භව-සද්දො පච්චයසොධන්තං ආදිතො වුච්චමානො නිරවසෙසබ්බොධකො හොති, න නාම-සද්දො. එවංසභවා හි එතා නිරුත්තියොති ඉමිනාවා අධිජ්ජායෙන “අවිජ්ජාපච්චයා අවිජ්ජාතිපි චුත්තං සියා”ති ආහාති දට්ඨබ්බං, ඉමිනාව අධිජ්ජායෙන “භවස්ස නිජ්ජදෙසත්තා භවපච්චයාපි උපාදානන්ති න චුත්ත”න්ති අයමත්ථො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයවාරෙ චුත්තොති දට්ඨබ්බො. තත්ථ පච්ඡින්නත්තාති එතෙන ජාතිජරාමරණානං අවිජ්ජාය පච්චයභාවො අනුඤ්ඤාතො විය හොති. ජායමානානං පන ජාති, න ජාතියා ජායමානා, ජීයමානමීයමානඤ්ච ජරාමරණං, න ජරාමරණස්ස ජීයමානමීයමානාති ජාතිආදීනි එකචිත්තක්ඛණෙන න අවිජ්ජාය පච්චයො හොත්ති, තස්මා අසම්භවතො එව තම්මූලකා නයා න ගහිතා, පච්ඡෙදොපි පන අත්ථිති “තත්ථ පච්ඡින්නත්තා”ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව “අපිවා”තිආදිමාහ.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

248-249. උපාදානස්ස උපාදානපච්චයත්තං ආපජ්ජෙය්‍යාති නනු නායං දොසො. කාමුපාදානඤ්චි දිට්ඨුපාදානස්ස, තඤ්ච ඉතරස්ස පච්චයො හොතිති? සච්චං, කාමුපාදානස්ස පන තණ්හාගහණෙන ගහිතත්තා නාමෙ විය විසෙසපච්චයත්තාභාවා ච උපාදානග්ගහණෙන තණ්හාපච්චයා භවස්ස ච පච්චයභූතා දිට්ඨි එව ගහිතාති අයං දොසො චුත්තොති දට්ඨබ්බො. යස්මා ච උපාදානට්ඨානෙ පච්චයුජ්ජන්තං පච්චයො ච එකමෙව, තස්මා “නාමපච්චයා එස්සො, නාමරූපපච්චයා සලායතන”න්ති එතෙසං නිද්දෙසෙසු විය “උපාදානපච්චයා භවො”ති එතස්ස නිද්දෙසෙ පච්චයො විසුං න විහත්තො. සතිපි වා භවස්ස පච්චයභාවෙන කාමුපාදානස්සපි ගහණෙ “යපෙත්වා උපාදාන”න්ති අවුච්චමානෙ කාමුපාදානං කාමුපාදානස්ස, දිට්ඨි ච දිට්ඨියා පච්චයොති ආපජ්ජෙය්‍යාති පච්චයපච්චයුජ්ජන්තානිවාරණත්ථං “යපෙත්වා උපාදාන”න්ති චුත්තන්ති දස්සෙති.

252. චක්ඛායතනාදි උපත්ථම්භකස්ස චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ජනකං විඤ්ඤාණං චක්ඛායතනුපවයාදීනං පච්චයොති චුත්තං තදජනකමිපිති අධිජ්ජායෙන “යස්ස චිත්තසමුට්ඨානරූපස්සා” තිආදිමාහ. තාසමිපි හීති උතුආභාරජසන්තතිනමිපි හි උපත්ථම්භකසමුට්ඨාපනපච්ඡාජාතපච්චයවසෙන විඤ්ඤාණං පච්චයො හොති එවාති අත්ථො.

254. යථානුරූපන්ති මහාභූතසඛිබ්බතං පඤ්චන්තං සහජාතාදිපච්චයො, වත්ථුසඛිබ්බතං ඡට්ඨස්ස පුරෙජාතාදිපච්චයො, නාමං පඤ්චන්තං පච්ඡාජාතාදිපච්චයො, ඡට්ඨස්ස සහජාතාදිපච්චයොති එසා යථානුරූපතා.

264. යස්සාති යස්ස පච්චයුජ්ජන්තස්ස නාමස්ස විඤ්ඤාණස්ස සම්පයුත්තපච්චයභාවො හොතීති යොජෙතබ්බං.

272. “එස්සපච්චයාපි නාම” න්ති එස්සපච්චයභාවෙන චත්තබ්බස්සෙව නාමස්ස අත්තනො පච්චයුජ්ජන්තෙන පචත්ති දස්සිතාති “යපෙත්වා එස්ස” න්ති පුන වචනෙ කොචි අත්ථො අත්ථීති න චුත්තන්ති දස්සෙන්තො “තථාපි” තිආදිමාහ.

280. යස්මා අධිමොක්ඛොපි නත්ථී, තස්මා උපාදානට්ඨානං පරිහීනමෙවාති සම්බන්ධො. බලවකිලෙසෙන පන පදුජුරණස්ස කාරණං තණ්හාය අභාවො දොමනස්සසහගතෙසු චුත්තො එවාති තස්ස තෙන සම්බන්ධො යොජෙතබ්බො. සබ්බත්ථාති තතියචිත්තාදීසු “තණ්හාපච්චයා අධිමොක්ඛො” තිආදිමිහි විස්සජ්ජනමෙව විසෙසං දස්සෙන්වා පාළි සංඛිත්තා. හෙට්ඨාති චිත්තූජ්ජාදකණ්ඩාදීසු.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලාබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා

292. පසාදොති සද්ධා.

306. “අලොභො නිදානං කම්මානං සමුදයායා” තිආදිවචනතො (අ. නි. 3.34) සබ්‍යාපාරාති කුසලමූලාති සඛිබ්බරානං නිදානාති හොන්ති, න කම්මවෙගක්ඛිත්තෙසු විපාකෙසු අලොභාදිසහගතකම්මපටිබ්බිමභූතා විය පවත්තමානා අලොභාදයොති පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු විය නිදානරහිතතා සොතපතිතතාති දට්ඨබ්බා. කිරියධම්මා කිරියමත්තත්තා කම්මනිදානරහිතාඉච්චෙව පරිහීනාවිජ්ජාට්ඨානා වෙදිතබ්බා.

තතියවතුත්ථවාරා අසම්භවතො එවාති කස්මා චුත්තං, කිං චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදීති චක්ඛායතනුපවයාදීනං පච්ඡාජාතපච්චයා න හොන්ති? හොන්ති, තදුපත්ථම්භකස්ස පන චිත්තසමුට්ඨානස්ස අසමුට්ඨාපනං සන්ධාය “අසම්භවතො” ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. සහජාතපච්ඡාජාතවිඤ්ඤාණස්ස පන වසෙන තදාපි විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, පච්ඡාජාතසහජාතනාමස්ස

සහජාතපුරොජාතභූතවක්ඛාදිරූපස්ස ච වසෙන නාමරූපපච්චයා සලායතනඤ්ච ලබ්භතීති තතියවතුත්ථවාරා න න සම්භවන්තීති.

කුසලාඛ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

334. සම්මොභවසෙනාති කුසලඵලෙ අනිච්චාදිත්‍යාය සහයෙ සාදුරසවිසරුක්ඛඛිජසදිසෙ තංතිබ්බත්තකකුසලෙ ච අනාදීනවදස්සිතාවසෙන. සමතික්කමත්ථං භාවනා සමතික්කමභාවනා, තද්ධිගවික්ඛම්භනවසෙන සමතික්කමභූතා වා භාවනා සමතික්කමභාවනා.

තථා ඉධ න ලබ්භන්තීති අවිජ්ජාය ඵව සඬ්ඛාරානං අවිගතාදිපච්චයත්තාභාවං සන්ධාය චුත්තං, විඤ්ඤාණාදීනං පන සඬ්ඛාරාදයො අවිගතාදිපච්චයා භොන්තීති අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරො, සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං සඬ්ඛාරභෙතුකන්තිආදිත්‍යා යොජනා න න සක්කා කාතුන්ති අවිගතවතුක්කාදීනිපි න ඉධ ලබ්භන්ති. විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං විඤ්ඤාණසම්පයුත්තං නාමන්තිආදිත්‍යා හි යථාලාභයොජනයාය නයො දස්සිතොති.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා

343. “නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙ පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි”ති චුත්තං, කිං කුසලමූලං අකුසලමූලඤ්ච කම්මපච්චයො භොතීති? න භොති, කම්මපච්චයභූතාය පන චෙතනාය සංසට්ඨං කම්මං විය පච්චයො භොති. තෙන එකීභාවමිව ගතත්තාති ඵවං චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. යථා කුසලාකුසලමූලෙහි විනා කම්මං විපාකං න ජනෙතීති තාති විපාකස්ස පරියායෙන උපනිස්සයොති චුත්තාති, ඵවං කම්මෙන එකීභූතාති සංසට්ඨාති හුත්වා කම්මජානං පච්චයා භොන්තීති පරියායෙන තෙසං කම්මපච්චයතා චුත්තා. එසාති එස කුසලමූලපච්චයො අකුසලමූලපච්චයො වාති යොජෙතබ්බං.

කුසලාකුසලවිපාකානං විය කිරියානං උප්පාදකාති අවිජ්ජාකුසලාකුසලමූලාති ච න භොන්තීති ආහ “උපනිස්සයතං න ලභන්තී”ති. මනසිකාරොපි ජවනවිථිපටිපාදකමත්තත්තා කුසලාකුසලාති විය අවිජ්ජං උපනිස්සයං න කරොති, අවිජ්ජපනිස්සයානං පන පවත්තිඅත්ථං භවඬ්ඛාවට්ටනමත්තං භොති, පභිතාවිජ්ජානඤ්ච කිරියානං අවිජ්ජා නෙචුප්පාදිකා, ආරම්මණමත්තමෙව පන භොති. ඵවඤ්ච කත්වා “කුසලො ධම්මො අඛ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.423), “විපාකධම්මධම්මො නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.3.103) ච ඵවමාදිසු කිරියානං අකුසලා උපනිස්සයපච්චයභාවෙන න උද්ධටාති. අපිව “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා”ති එතස්ස වසෙන අවිජ්ජාමූලකො කුසලනයො

වුත්තො, “සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ” න්ති එතස්ස වසෙන කුසලාකුසලමූලකො විපාකනායො, කිරියානං පන නෙව සඬ්ඛාරග්ගහණෙන, න ච විඤ්ඤාණග්ගහණෙන ගහණං ගච්ඡතීති තංමූලකො කිරියානායො න ලබ්භතීති න වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

අනෙකභෙදතොති අවිජ්ජාදීනං මූලපදානං එකච්ඡිත්තක්ඛණිකානං කිරියන්තෙ පයමනායෙ සහජාතාදිඅනෙකපච්චයභාවෙන ගහිතත්තා තෙසං පච්චයානං වසෙන නවාදිමූලපදානං නයානං වසෙන, අනෙකජ්ජකාරතො චතුන්තං චතුක්කානං වසෙනාති වා අධිජ්ජායො. කුසලාකුසලානං පන විපාකෙ වාති එත්ථ කුසලාකුසලෙසු කුසලාකුසලානං විපාකෙ වාති චත්තබ්බං. පුරිමපච්ඡිමෙසු හි නයෙසු යථා පච්චයාකාරො වුත්තො, තංදස්සන්තං “අනෙකභෙදතො එකධාවා”ති වුත්තං, න ච පච්ඡිමනායෙ කුසලෙ අනෙකභෙදතො පච්චයාකාරො වුත්තො, අථ ඛො “එකධාවා”ති. එකධාවාති ච මූලපදෙකපච්චයනාවසෙන, එකස්සෙව වා නයස්ස වසෙන එකජ්ජකාරනාති අත්ථො, පයමචතුක්කස්සෙව වසෙනාති වා අධිජ්ජායො. ධම්මපච්චයභෙදෙති අවිජ්ජාදීනං ධම්මානං පච්චයභාවභෙදෙ ජරාමරණාදීනං ධම්මානං ජාතිආදිපච්චයභෙදෙ, තංතංචිත්තුප්පාදසමයපරිච්ඡින්නානං වා එස්සාදීනං ධම්මානං එකක්ඛණිකාවිජ්ජාදිපච්චයභෙදෙ. පරියත්තිආදීනං කමො පරියත්ති...පෙ.... පටිපත්තික්කමො. පච්චයාකාරෙ හි පාළිපරියාපුණනදත්ථසවනපාළිඅත්ථචිත්තනාති “ජරාමරණං අනිච්චං සඬ්ඛනං...පෙ.... නිරොධධම්ම”න්තිආදිනා භාවනාපටිපත්ති ච කමෙන කාතබ්බාති කම-ග්ගහණං කරොති. තතොති ඤාණජ්ජභෙදජනකතො කමතො. අඤ්ඤං කරණියතරං නත්ථි. තදායත්තා හි දුක්ඛන්තකිරියාති.

කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අහිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිච්චසමුප්පාදවිභඩ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සතිපට්ඨානවිභඩ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

355. තයො සතිපට්ඨානාති සතිපට්ඨාන-සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරං කරොති, න ඉධ පාළියං වුත්තස්ස සතිපට්ඨාන-සද්දස්ස අත්ථදස්සනං. ආදීසු හි සතිගොචරොති ආදි-සද්දෙන “එස්සසමුදයා වෙදනානං සමුදයො, නාමරූපසමුදයා චිත්තස්ස සමුදයො, මනසිකාරසමුදයා ධම්මානං සමුදයො”ති (සං. නි. 5.408) සතිපට්ඨානන්ති වුත්තානං සතිගොචරානං දීපකෙ සුත්තජ්ජදෙසෙ සඬ්ගණ්හාති. එවං පටිසම්භිදාපාළියම්පි අවසෙසපාළිජ්ජදෙසදස්සන්තං ආදි-සද්දො දට්ඨබ්බො. දානාදීනිපි කරොන්තස්ස

රූපාදීනි කසිණාදීනි ච සතියා යානං භොතීති තංනිවාරණත්ථමාහ “පධානං
යාන”න්ති. ප-සද්දො හි පධානත්ථදීපකොති අධිප්පායො.

අරියොති අරියං සෙට්ඨං සම්මාසම්බුද්ධමාහ. එත්ථාති එතස්මිං
සලායතනවිභඩ්ගසුත්තෙති අත්ථො. සුත්තෙකදෙසෙන හි සුත්තං දස්සෙති. තත්ථ හි

“තයො සතිපට්ඨානා යදරියො...පෙ.... අරහතීති ඉති ඛො පනෙනං
චුත්තං, කිඤ්චෙනං පටිච්ච චුත්තං? ඉධ, භික්ඛවෙ, සත්ථා සාවකානං ධම්මං
දෙසෙති අනුකම්පකො හිතෙසි අනුකම්පං උපාදාය ‘ඉදං වො හිතාය ඉදං වො
සුඛායා’ති. තස්ස සාවකා න සුස්සුසන්ති, න සොතං ඔදහන්ති, න අඤ්ඤා
චිත්තං උපට්ඨාපෙන්නි, වොක්කම්ම ච සත්ථුසාසනා චත්තන්ති. තත්ථ,
භික්ඛවෙ, තථාගතො න වෙච අනත්තමනො භොති, න ච අනත්තමනතං
පටිසංවෙදෙති, අනවස්සුතො ච විහරති සතො සම්පජානො. ඉදං, භික්ඛවෙ,
පයමං සතිපට්ඨානං. යදරියො...පෙ.... අරහති.

“පුන චපරං භික්ඛවෙ සත්ථා...පෙ.... ඉදං වො සුඛායාති. තස්ස එකච්චෙ
සාවකා න සුස්සුසන්ති...පෙ.... චත්තන්ති. එකච්චෙ සාවකා සුස්සුසන්ති
...පෙ.... න ච වොක්කම්ම සත්ථුසාසනා චත්තන්ති. තත්ථ, භික්ඛවෙ,
තථාගතො න වෙච අත්තමනො භොති, න ච අත්තමනතං පටිසංවෙදෙති. න
වෙච අනත්තමනො භොති, න ච අනත්තමනතං පටිසංවෙදෙති.
අත්තමනතඤ්ච අනත්තමනතඤ්ච තදුභයං අභිනිවජ්ජෙත්වා උපෙක්ඛකො ච
විහරති සතො සම්පජානො. ඉදං, භික්ඛවෙ, දුතියං...පෙ....

“පුන චපරං...පෙ.... සුඛායාති. තස්ස සාවකා සුස්සුසන්ති...පෙ....
චත්තන්ති. තත්ථ, භික්ඛවෙ, තථාගතො අත්තමනො වෙච භොති,
අත්තමනතඤ්ච පටිසංවෙදෙති, අනවස්සුතො ච විහරති සතො සම්පජානො.
ඉදං, භික්ඛවෙ, තතිය”න්ති (ම. නි. 3.311) –

එවං පටිසානුනයෙහි අනවස්සුතතා, නිච්චං උපට්ඨිතසතිතා, තදුභයචිතිචත්තතා
සතිපට්ඨානන්ති චුත්තා. බුද්ධානමෙව කිර නිච්චං උපට්ඨිතසතිතා භොති, න
පච්චෙකබුද්ධාදීනන්ති.

ප-සද්දො ආරම්භං ජොතෙති, ආරම්භො ච පචත්තීති කත්වා ආහ
“පචත්තයිතඛිඛතොති අත්ථො”ති. සතියා කරණභූතාය පට්ඨානං පට්ඨාපෙතඛිඛං
සතිපට්ඨානං. අන-සද්දඤ්චි බහුලං-චවනෙන කම්මත්ථං ඉච්ඡන්ති සද්දවිදු, තථෙච
කත්තුඅත්ථමපි ඉච්ඡන්තීති පුන තතියනයෙ “පතිට්ඨාතීති පට්ඨාන”න්ති චුත්තං.
තත්ථ ප-සද්දො භුසත්ථං පක්ඛන්දනං දීපෙතීති “ඔක්කන්තිත්වා පක්ඛන්දිත්වා
චත්තතීති අත්ථො”ති ආහ. පුන භාවත්ථෙ සති-සද්දං පට්ඨාන-සද්දඤ්ච

වණ්ණෙන්තො “අථ වා” තිආදිමාහ. තෙන පුරිමත්ථෙ සති-සද්දො පටියාන-සද්දො ව කත්තුඅත්ථොති විඤ්ඤායති.

විසෙසෙන කායො ව වෙදනා ව අස්සාදස්ස කාරණන්ති තප්පහානත්ථං තෙසං තණ්හාවත්ථුනං ඔළාරිකසුබ්බමානං අසුභද්දුක්ඛතාදස්සනානි මන්දතික්ඛපඤ්ඤෙහි තණ්හාවරිතෙහි සුකරානීති තානි තෙසං විසුද්ධිමග්ගොති වුත්තානි, එවං දිට්ඨියා විසෙසකාරණෙසු චිත්තධම්මෙසු අනිච්චානත්තතාදස්සනානි නාතිපහෙදාතිපහෙදගතෙසු තෙසු තප්පහානත්ථං මන්දතික්ඛානං දිට්ඨිවරිතානං සුකරානීති තෙසං තානි විසුද්ධිමග්ගොති. තික්ඛො සමටයානිකො ඔළාරිකාරම්මණං පරිග්ගණ්හන්තො තත්ථ අට්ඨත්වා ක්කානං සමාපජ්ජිත්වා වුටියාය වෙදනං පරිග්ගණ්හාතීති ආහ “ඔළාරිකාරම්මණෙ අසණ්ඨහනතො” ති. විපස්සනායානිකස්ස සුබ්බමෙ චිත්තෙ ධම්මෙසු ව චිත්තං පක්ඛන්දතීති තදනුපස්සනානං තංවිසුද්ධිමග්ගතා වුත්තා.

තෙසං තත්ථාති එත්ථ තත්ථ-සද්දස්ස පහානත්ථන්ති එතෙන යොජනා. පඤ්ච කාමගුණා සවිසෙසා කායෙ ලබ්හන්තීති විසෙසෙන කායො කාමොසස්ස වත්ථු, භවෙ සුබ්බග්ගණවසෙන භවස්සාදො හොතීති භවොසස්ස වෙදනා, සන්තතිසනග්ගණවසෙන චිත්තෙ අත්තාහිනිවෙසො හොතීති දිට්ඨොසස්ස චිත්තං, ධම්මචිනිබ්බොගස්ස ධම්මානං ධම්මමත්තතාය ව දුප්පට්ඨිකික්කානා සම්මොහො හොතීති අවිජ්ජොසස්ස ධම්මා, තස්මා තෙසු තෙසං පහානත්ථං චත්තාරොව වුත්තා, දුක්ඛාය වෙදනාය පටිසානුසයො අනුසෙතීති දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසංඛාරදුක්ඛභූතා වෙදනා විසෙසෙන බ්‍යාපාදකායගන්ථස්ස වත්ථු, චිත්තෙ නිව්චග්ගණවසෙන සස්සතස්ස අත්තතො සීලෙන සුද්ධිතිආදිපරාමසනං හොතීති සීලබ්බතපරාමාසස්ස චිත්තං, නාමරූපපරිච්ඡෙදෙන භූතං භූතතො අපස්සන්තස්ස භවවිභවදිට්ඨිසංඛාතො ඉදංසච්චාහිනිවෙසො හොතීති තස්ස ධම්මා...පෙ.... සුබ්බවෙදනාස්සාදවසෙන පරලොකනිරපෙක්ඛො “නත්ථි දින්න” න්තිආදිපරාමාසං උප්පාදෙතීති දිට්ඨුපාදානස්ස වෙදනා. සන්තතිසනග්ගණවසෙන සරාගාදිචිත්තෙ සම්මොහො හොතීති මොහාගතියා චිත්තං, ධම්මසභාවානවබ්බොධෙන භයං හොතීති භයාගතියා ධම්මා...පෙ.... අවුත්තානං වුත්තනයෙන වත්ථුභාවො යොජෙතබ්බො.

“ආභාරසමුදයා කායසමුදයො, එස්සසමුදයා වෙදනාසමුදයො (සං. නි. 5.408), සංඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප” න්ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1; උදා. 1) වචනතො කායාදීනං සමුදයභූතා කබලිකාරාභාරඑස්සමනොසඤ්චෙනාවිඤ්ඤාණාභාරා කායාදිපරිජානනෙන පරිඤ්ඤාතා හොන්තීති ආහ “චතුබ්බිධාභාරපරිඤ්ඤත්ථ” න්ති. පකරණනායොති තම්මපණ්ණිභාසාය වණ්ණනානායො. තෙත්තිපෙට්කප්පකරණෙ ධම්මකථිකානං යොජනානායොතිපි වදන්ති.

සරණවසෙනාති කායාදීනං කුසලාදිධම්මානඤ්ච ධාරණතාවසෙන. සරන්ති ගච්ඡන්ති එතායාති සතීති ඉමස්මිං අත්ථෙ එකත්තෙ නිබ්බානෙ සමාගමො එකත්තසමොසරණං. එතදෙව හි දස්සෙතුං “යථා හී”තිආදිමාහ. එකනිබ්බානප්පවෙසහෙතුභූතො වා සමානතාය එකො සතිපට්ඨානසභාවො එකත්තං, තත්ථ සමොසරණං තංසභාගතා එකත්තසමොසරණං. එකනිබ්බානප්පවෙසහෙතුභාවං පන දස්සෙතුං “යථා හී”තිආදිමාහ. එතස්මිං අත්ථෙ සරණෙකත්තසමොසරණාති සහ සතිපට්ඨානෙකභාවස්ස කාරණත්තෙන චුත්තානීති දට්ඨබ්බානි, පුරිමස්මිං විසුං. සරණවසෙනාති වා ගමනවසෙනාති අත්ථෙ සති තදෙව ගමනං සමොසරණන්ති සමොසරණෙ වා සති-සද්දත්ථවසෙන අචුච්චමානෙ ධාරණතාව සතීති සති-සද්දත්ථන්තරාභාවා පුරිමං සතිභාවස්ස කාරණං, පච්ඡිමං එකභාවස්සාති නිබ්බානසමොසරණෙපි සහිතානෙව තාති සතිපට්ඨානෙකභාවස්ස කාරණාති.

චුද්දසව්ඨෙතාති ඉදං මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ (දී. නි. 2.372 ආදයො; ම. නි. 1.105 ආදයො) චුත්තානං ආනාපානපබ්බාදීනං වසෙන. තථා පඤ්චව්ඨෙත ධම්මානුපස්සනන්ති එත්ථාපි දට්ඨබ්බං. එත්ථ ව උට්ඨානකභණ්ඩසදිසතා තංතංසතිපට්ඨානභාවනානුභාවස්ස දට්ඨබ්බා. භික්ඛුගොචරා හි එතෙ. චුත්තඤ්ඤි “ගොචරෙ, භික්ඛවෙ, වරථ සකෙ පෙත්තිකෙ විසයෙ”තිආදි (සං. නි. 5.372; දී. නි. 3.80).

කායානුපස්සනාදිපට්පත්තියා භික්ඛු භොතීති භික්ඛුං “කායානුපස්සි විහරති”තිආදිනා දස්සෙති භික්ඛුමිති තංනියමතො. තෙනාහ “පට්පත්තියා වා භික්ඛුභාවදස්සනතො”ති.

සමං වරෙය්‍යාති කායාදිවිසමවරියං පභාය කායාදිහි සමං වරෙය්‍ය. රාගාදිචූපසමෙන සන්තො, ඉන්ද්‍රියදමනෙන දන්තො, චතුමග්ගනියමෙන නියතො, සෙට්ඨවාරිතාය බ්‍රහ්මචාරී. කායදණ්ඩාදිඕරොපනෙන නිධාය දණ්ඩං. සො එවරුපො බාහිතපාපසමිතපාපහිත්තකිලෙසතාහි බ්‍රාහ්මණාදිසමඤ්ඤො වෙදිතබ්බො.

කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා

අසම්මිස්සතොති වෙදනාදයොපි එත්ථ සිතා, එත්ථ පට්ඨෙද්ධාති කායෙ වෙදනාදිඅනුපස්සනාපසඤ්ඤෙහි ආපන්නෙ තදමිස්සතොති අත්ථො. අවයවීගාහසමඤ්ඤාතිධාවනසාරාදානාහිනිවෙසනිසෙධනත්ථං කායං අභිගපච්චඪගෙහි, තාති ව කෙසාදිහි, කෙසාදිකෙ ව භූතූපාදායරුපෙහි විනිබ්භූජ්ජන්තො “තථා න කායෙ”තිආදිමාහ. පාසාදාදිනගරාවයවසමුහෙ අවයවීවාදිනොපි අවයවීගාහං න කරොන්ති. නගරං නාම කොචි අත්ථො අත්ථීති පන කෙසඤ්චි සමඤ්ඤාතිධාවනං සියාති ඉත්ථිපුරිසාදිසමඤ්ඤාතිධාවනෙ නගරනිදස්සනං චුත්තං.

යං පස්සති ඉත්ථිං වා පුරිසං වා, නනු චක්ඛුනා ඉත්ථිපුරිසදස්සනං නත්ථිති? සච්චං නත්ථි, “ඉත්ථිං පස්සාමි, පුරිසං පස්සාමි” ති පන පචත්තසඤ්ඤාය වසෙන “යං පස්සති” ති චුත්තං. මිච්ඡාදස්සනෙ වා දිට්ඨියා යං පස්සති, න තං දිට්ඨං, තං රූපායතනං න භොති, රූපායතනං වා තං න භොතීති අත්ථො. අථ වා තං කෙසාදිභූතූපාදායසමුහසඬ්ඛානං දිට්ඨං න භොති, දිට්ඨං වා යථාචුත්තං න භොතීති අත්ථො. යං දිට්ඨං තං න පස්සතීති යං රූපායතනං, කෙසාදිභූතූපාදායසමුහසඬ්ඛානං වා දිට්ඨං, තං පඤ්ඤාචක්ඛුනා භූතතො න පස්සතීති අත්ථො.

න අඤ්ඤාදම්මානුපස්සීති න අඤ්ඤාසභාවානුපස්සී, අසුභාදිතො අඤ්ඤාකාරානුපස්සී න භොතීති චුත්තං භොති. පථවිකායන්ති කෙසාදිපථවිං ධම්මසමුහත්තා කායොති වදති, ලක්ඛණපථවිමෙව වා අනෙකජ්ජහෙදසකලසරීරගතං පුබ්බාපරියභාවෙන පචත්තමානං සමුහවසෙන ගහෙත්වා කායොති වදති, එවං අඤ්ඤත්ථාපි.

අජ්ඣත්තබ්බිද්ධාති අජ්ඣත්තබ්බිද්ධාධම්මානං සට්ඨාන්තරම්මණං එකතො ආරම්මණභාවො නත්ථිති අත්ථො, අජ්ඣත්තබ්බිද්ධා ධම්මා වා සට්ඨාන්තරම්මණං ඉදං නත්ථිති අත්ථො. තීසු භවෙසු කිලෙසානන්ති භවත්තයවිසයානං කිලෙසානන්ති අත්ථො.

සබ්බත්ථිකන්ති සබ්බත්ථ භවං. සබ්බස්මිං ලිනෙ උද්ධට්ඨෙ ව චිත්තෙ ඉච්ඡිතබ්බත්තා, සබ්බෙ වා ලිනෙ උද්ධට්ඨෙ ව භාවෙනබ්බා බොජ්ඣංගිභා අත්ථිකා එතායාති සබ්බත්ථිකා. අන්තොසඬ්ඛෙපොති අන්තොඔලියනා කොසජ්ජන්ති අත්ථො.

අවිසෙසෙන ද්විතීපි නිවරණජ්ජහානං චුත්තන්ති කත්වා පුන එකෙකෙන චුත්තජ්ජහානවිසෙසං දස්සෙතුං “විසෙසෙනා” ති ආහ, “විනෙය්‍ය නිවරණානී” ති අචත්වා අභිජ්ඣාදොමනස්සවිනයස්ස වා පයොජනං දස්සෙත්තො “විසෙසෙනා” ති ආදිමාහ. කායානුපස්සනාභාවනාය උජුච්චව්වනීකානං අනුරොධවිරොධාදීනං පහානදස්සනඤ්ඤි එතස්ස පයොජනන්ති. කායභාවනායාති කායානුපස්සනාභාවනා අධිජ්ජෙතා. තෙනාති අනුරොධාදිජ්ජහානවචනෙන.

සබ්බත්ථිකකම්මට්ඨානං බුද්ධානුස්සති මෙත්තා මරණස්සති අසුභභාවනා ව. සතිසම්පජඤ්ඤෙන එතෙන යොගිනා පරිහරියමානං තං සබ්බත්ථිකකම්මට්ඨානං චුත්තං සතිසම්පජඤ්ඤාලෙන අවිච්ඡින්නස්ස තස්ස පරිහරිතබ්බත්තා, සතියා වා සමථො චුත්තො සමාධික්ඛන්ධසඬ්ගහිතත්තා.

කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා

කෙවලං පනිධානිආදිනා ඉධ එත්තකං වෙදිතබ්බන්ති වෙදිතබ්බං පරිච්ඡෙදං දස්සෙති. අද්දමදක්ඛිති ද්වෙපි එකත්ථා. සම්මද්දසොති සම්මා පස්සකො.

සුඛදුක්ඛතොපි වානි සුඛාදීනං ධීතිවිපරිණාමඤ්ඤාණසුඛතාය,
විපරිණාමට්ඨිතිඅඤ්ඤාණදුක්ඛතාය ච චුත්තත්තා තිස්සොපි ච සුඛතො තිස්සොපි ච
දුක්ඛතො අනුපස්සිතබ්බාති අත්ථො.

රූපාදිආරම්මණජන්දාදිඅධිපතිඤ්ඤාණාදිසහජාතකාමාවචරාදිභූමිනානත්තභෙදා
නං කුසලාකුසලතබ්බිපාකකිරියානානත්තභෙදස්ස ච ආදි-සද්දෙන
සසඬාරිකාසඬාරිකසවත්ථුකාවත්ථුකාදිනානත්තභෙදානඤ්ච වසෙනාති
යොජෙතබ්බං. සුඤ්ඤතාධම්මස්සාති “ධම්මා භොන්ති, ඛන්ධා භොන්ති” තිආදිනා
(ධ. ස. 121) සුඤ්ඤතාවාලෙ ආගතසුඤ්ඤතාසභාවස්ස වසෙන.
කාමඤ්චෙන්ථාතිආදිනා පුබ්බෙ පහිනත්තා පුන පහානං න වත්තබ්බන්ති වොදනං
දස්සෙති, මග්ගචිත්තක්ඛණෙ වා එකත්ථ පහිනං සබ්බත්ථ පහිනං භොතිති විසුං විසුං
න වත්තබ්බන්ති. තත්ථ පුරිමවොදනාය නානාපුග්ගලපරිහාරො, පච්ඡිමාය
නානාවිත්තක්ඛණිකපරිහාරො. ලොකියභාවනාය හි කායෙ පහිනං න වෙදනාදීසු
වික්ඛම්භිතං භොති. යදිපි න පවත්තෙය්‍ය, න පටිපක්ඛභාවනාය තත්ථ සා
අභිජ්ඣාදොමනස්සස්ස අප්පවත්ති භොතිති පුන තප්පහානං වත්තබ්බමෙවාති.
උභයත්ථ වා උභයං සම්භවතො යොජෙතබ්බං. එකත්ථ පහිනං සෙසෙසුපි පහිනං
භොතිති මග්ගසතිපට්ඨානභාවනං, ලොකියභාවනාය වා සබ්බත්ථ අප්පවත්තිමත්තං
සන්ධාය චුත්තං. “පඤ්චපි ඛන්ධා ලොකො” ති හි චතුසුපි චුත්තන්ති.

වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

356. සබ්බජ්ජකාරවචනෙන උද්දෙසෙ දස්සිතා අජ්ඣත්තාදිඅනුපස්සනා පකාරා
ච ගහිතා. තත්ථ අන්තොගධා චුද්දස පකාරා, කායගතාසතිසුත්තෙ චුත්තා
කෙසාදිවණ්ණකසිණාරම්මණවතුක්කජ්ඣානප්පකාරා, ලොකියාදිජ්ජකාරා වානි
තෙපි ගහිතා ඵල. නිද්දෙසෙ හි එකජ්ජකාරනිද්දෙසෙන නිදස්සනමත්තං කතන්ති,
සබ්බජ්ජකාරග්ගහණඤ්ච බාහිරෙසුපි එකදෙසසම්භවතො කතන්ති දට්ඨබ්බං.

තිරියං තවපරිච්ඡින්නන්ති එත්ථ නනු කෙසලොමනබ්බානං අතවපරිච්ඡින්නතා
තවස්ස ච අත්ථිති? යදිපි අත්ථි, තවපරිච්ඡින්නබ්බලතාය පන තවපරිච්ඡින්නතා න න
භොති කායස්සාති ඵලං චුත්තං. තවො පරියන්තො අස්සාති තවපරියන්තොති
චුත්තොති එතෙන පන වචනෙන කායෙකදෙසභූතො තවො ගහිතො ඵල.
තප්පට්ඨිද්ධා ච කෙසාදයො තදනුපට්ඨිමුලා තවපරියන්තාව භොන්තිති
ද්වත්තිංසාකාරසමුහො සබ්බොපි කායො තවපරියන්තොති චුත්තොති වෙදිතබ්බො.

“පුරං නානප්පකාරස්සා”ති වුත්තං, කෙ පන තෙ පකාරා? යෙහි නානප්පකාරං අසුචි වුත්තන්ති කෙසා ලොමාතිආදි වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දීපෙන්තො ආහ “එතෙ කෙසාදයො ආකාරා”ති. ආකාරා පකාරාති හි එකො අත්ථො.

නිසින්නස්ස යාව අපරිඡ්ඡන්දනිසජ්ජාමුලකං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, යාවතා උට්ඨාති වා, තාව එකො නිසජ්ජවාරො. යෙන විධිනා උග්ගහෙ කුසලො හොති, සො සත්තවිධො විධි “උග්ගහකොසල්ල”න්ති වුවවති, තංනිබ්බත්තං වා ඤාණං.

පට්ඨිධාතුබ්බලභාවතො මත්ථලුඬ්ගස්ස කර්සාවසානෙ තන්තිආරොපනමාහ. එත්ථ පන මංසං...පෙ.... චක්කං...පෙ.... කෙසාති එවං චක්කපඤ්චකාදීසු අනුලොමසජ්ඣායං චත්ථා පටිලොමසජ්ඣායො පුරිමෙහි සම්බන්ධො වුත්තො. ස්වායං යෙ පරතො විසුං තිපඤ්චාහං, පුරිමෙහි එකතො තිපඤ්චාහන්ති ඡපඤ්චාහං සජ්ඣායා චක්ඛමානා, තෙසු ආදිඅන්තදස්සනවසෙන වුත්තොති දට්ඨබ්බො. අනුලොමපටිලොමසජ්ඣායෙහි හි පටිලොමසජ්ඣායො අන්තිමොති. සජ්ඣායප්පකාරන්තරං වා එතම්පිති වෙදිතබ්බං. හත්ථසඬ්ඛලිකා අඬ්ගුලිපන්ති. ලක්ඛණපටිච්චෙධස්සාති අසුභලක්ඛණපටිච්චෙධස්ස, ධාතුලක්ඛණපටිච්චෙධස්ස වා.

අත්තතො භාගො සභාගො, සභාගෙන පරිච්ඡේදො සභාගපරිච්ඡේදො, හෙට්ඨුපරිතිරියන්තෙහි සකකොට්ඨාසිකකෙසන්තරාදීහි ව පරිච්ඡේදොති අත්ථො.

ධාතුච්ඡිඬ්ගො (ම. නි. 3.342 ආදයො) පුක්කුසාතිසුත්තං. සාධාරණවසෙනාති එත්තකෙනෙව සිද්ධෙ සබ්බ-ග්ගහණං චණ්ණකසිණවසෙන චතුක්කජ්ඣානිකසමථසාධාරණත්තස්ස ව දස්සන්තං.

ඔක්කමනවිස්සජ්ජන්ති පටිපජ්ජිතබ්බවජ්ජේතබ්බෙ මග්ගෙහි අත්ථො. බහිද්ධා පුචුත්තාරම්මණෙහි එත්ථ කායානුපස්සනං හිත්වා සුභාදිවසෙන ගස්භමානා කෙසාදයොපි බහිද්ධා පුචුත්තාරම්මණානෙවාති වෙදිතබ්බා. උක්කුට්ඨුක්කට්ඨිට්ඨානෙයෙව උට්ඨහිත්වාති පුබ්බෙ විය එකත්ථ කතාය උක්කුට්ඨියා කමෙන සබ්බතාලෙසු පතිත්වා උට්ඨහිත්වා පරියන්තතාලං ආදිතාලඤ්ච අගන්ත්වා තතො තතො තත්ථ තත්ථෙව කතාය උක්කුට්ඨියා උට්ඨහිත්වාති අත්ථො.

අධිචිත්තන්ති සමථවිපස්සනාවිත්තං. අනුයුත්තෙනාති යුත්තපයුත්තෙන, භාවෙන්තෙනාති අත්ථො. සමාධිනිමිත්තං උපලක්ඛණාකාරො සමාධියෙව. මනසි කාතබ්බන්ති විත්තෙ කාතබ්බං, උප්පාදෙතබ්බන්ති අත්ථො. සමාධිකාරණං වා ආරම්මණං සමාධිනිමිත්තං ආවජ්ජිතබ්බන්ති අත්ථො. යානං අත්ථිති වචනසෙසො, තං විත්තං කොසජ්ජාය සංවත්තෙය්‍යා, එතස්ස සංවත්තනස්ස කාරණං අත්ථිති අත්ථො. තං වා මනසිකරණං විත්තං කොසජ්ජාය සංවත්තෙය්‍යාති එතස්ස යානං කාරණන්ති අත්ථො. න ච පහඬ්ගුති කම්මනියභාවූපගමනෙන ච පහිජ්ජනසභාවන්ති අත්ථො.

ආලිම්පෙනීති ආදිපෙනි ජාලෙනි. තඤ්චාති තං පිළන්ධනවිකතිසඬ්ඛාතං අත්ථං පයොජනං. අස්සාති සුවණ්ණකාරස්ස අනුභොති සම්භොති සාධෙනි. අස්ස වා සුවණ්ණස්ස තං අත්ථං සුවණ්ණකාරො අනුභොති පාපුණාති.

අභිඤ්ඤාය ඉද්ධිවිධාදිඤ්ඤාණෙන සච්ඡිකරණියස්ස ඉද්ධිවිධපච්චනුභවනාදිකස්ස අභිඤ්ඤාසච්ඡිකරණියස්ස. පච්චක්ඛං යස්ස අත්ථි, සො සක්ඛි, සක්ඛිනො භබ්බතා සක්ඛිභබ්බතා, සක්ඛිභවනතාති වුත්තං හොති. සක්ඛි ව සො භබ්බො වාති වා සක්ඛිභබ්බො. අයඤ්ඤි ඉද්ධිවිධාදීනං භබ්බො, තත්ථ ව සක්ඛිති සක්ඛිභබ්බො, තස්ස භාවො සක්ඛිභබ්බතා, තං පාපුණාති. ආයතනෙනි පුබ්බභෙතාදිකෙ කාරණෙ සති.

සීතිභාවන්ති නිබ්බානං, කිලෙසදරථවුපසමං වා. සම්පහංසෙතීති සමපවත්තං චිත්තං තථාපවත්තියා පඤ්ඤාය තොසෙති උත්තෙපෙති. යදා වා නිරස්සාදං චිත්තං භාවනාය න පක්ඛන්දති, තදා ජාතිආදීති සංවෙගවත්ථුති පච්චට්ඨෙක්ඛිත්වා සම්පහංසෙති සමුත්තෙපෙති.

තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නා, කථං? ද්වෙ කෙසා එකතො නත්ථීති. ආසයොති නිස්සයො, පච්චයොති අත්ථො.

නබා තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නාති විසුං වචන්ථිතතං සන්ධාය වුත්තං. තමෙව හි අත්ථං දස්සෙතුං “ද්වෙ නබා එකතො නත්ථී”ති ආහාති.

සුබ්බමමිති යථාවුත්තමුදාරකවම්මතො සුබ්බමං අන්තොමුඛවම්මාදි. කොට්ඨාසෙසු වා තවෙන පරිච්ඡින්නත්තා යං දුරුපලක්ඛණියං, තං “සුබ්බම”න්ති වුත්තං. තඤ්ඤි වුත්තනයෙන තථං විචරිත්වා පස්සන්තස්ස පාකටං හොතීති.

තාලගුළපටලං නාම පක්කතාලඵලලසිකං තාලපට්ටිකාය ලිම්පිත්වා සුක්ඛාපෙත්වා උද්ධරිත්වා ගහිතපටලං.

ඵචං තිමත්තානීති ඵචං-මත්ත-සද්දෙහි ගොජ්ඣකට්ඨිකාදීති අවුත්තානිපි දස්සෙතීති වෙදිතබ්බං. කීළාගොළකානි සුත්තෙන බන්ධිත්වා අඤ්ඤමඤ්ඤං සට්ටෙත්වා කීළනගොළකානි.

තත්ථ ජඩ්ඝට්ඨිකස්ස පතිට්ඨිතට්ඨානන්ති ජණ්ණකට්ඨිමිහි පවිසිත්වා ඨිතට්ඨානන්ති අධිජ්ජායො. තෙන අට්ඨිනා පතිට්ඨිතට්ඨානං යං කට්ටිධිනො, තං අග්ගඡින්නමහාපුත්තාගඵලසදිසං. සීසකපට්ටවෙය්කං වෙය්ගත්වා යපිතසීසමයං පට්ටකං. සුත්තකන්තනසලාකාවිද්ධා ගොළකා වට්ටනාති වුච්චන්ති, වට්ටනානං ආවලි වට්ටනාවලි. අවලෙඛනසත්ථකං උච්ඡුතවාචලෙඛනසත්ථකං.

වක්කභාගෙන පරිච්ඡින්නන්ති වක්කපරියන්තභාගෙන පරිච්ඡින්නං.

සක්කරසුඛාවණ්ණන්ති මරුම්පෙහි කතසුඛාවණ්ණං.
“සෙනසක්කරසුඛාවණ්ණ”න්ති ච පාඨං වදන්ති, සෙනසක්කරාවණ්ණං
සුඛාවණ්ණඤ්චාති අත්ථො.

යත්ථ අන්තපානං නිපතිත්වා තිට්ඨතිති සම්බන්ධො.

විසමච්ඡින්නකලාපො විසමං උදකං පග්ගරති, එවමෙව සරීරං
කෙසකුපාදිවිවරෙහි උපරි හෙට්ඨා තිරියඤ්ච විසමං පග්ගරතිති දස්සෙතුං
විසමච්ඡින්න-ග්ගහණං කරොති.

අතිකට්ඨකඅච්චුණ්හාදිකො විසභාගාභාරො උණ්හකාලෙ පවත්තමානානං
ධාතුනං විසභාගත්තා.

එකත්තාරම්මණබලෙනෙව වාති වික්ඛම්භිතනීවරණෙන සුසමාහිතවිත්තෙන
උපට්ඨිතස්ස නානාරම්මණවිප්ඵන්දනවිරහෙන එකසභාවස්ස ආරම්මණස්ස වසෙන.
තඤ්භි එකත්තාරම්මණං උපට්ඨහමානමෙව අත්තනි අභිරතිං, සාතිසයං ඵරණපිතිං,
ඉට්ඨාකාරානුභවනඤ්ච සොමනස්සං උප්පාදෙති. න හි අභිරතිසොමනස්සෙහි විනා
අනතික්කන්තපීතිසුඛස්ස එකත්තූපට්ඨානං අත්ථීති.

අවිසෙසතො පන සාධාරණවසෙනාති පටිකුලධාතුවණ්ණවිසෙසං අකත්වා
සමථවිපස්සනාසාධාරණවසෙනාති අත්ථො. තිව්ඨෙතාති අනුලොමාදිනා
වක්ඛමානෙන. ඡ මාසෙති අද්ධමාසෙ උග්ගෙපි මාසපරිච්ඡේදෙන පරිච්ඡිජ්ජමානෙ
සජ්ඣායෙ ඡ මාසා පරිච්ඡේදකා භොන්තිති කත්වා චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.
පරිච්ඡිජ්ජමානස්ස මාසන්තරගමනනිවාරණඤ්භි ඡමාසග්ගහණං, න සකලඡමාසෙ
පරිවත්තදස්සනත්ථං. ආවරියාති අට්ඨකථාවරියා.

ලක්ඛණන්ති ධාතූපටිකුලලක්ඛණං. ඡනං න අරහන්තිති අජඤ්ඤා, ඡනෙ
පවෙසෙතුං අයුත්තා ජිගුච්ඡනියාති චුත්තං භොති.

පටිපාටියා අට්ඨිනීති පටිපාටියා අට්ඨිනි කොටියා යිතාති. න එත්ථ කොචි අත්තා
නාම අත්ථී, අට්ඨිනි එව අට්ඨිපුඤ්ජමත්තො එවායං සඬ්ඝාටොති දස්සෙති.
අනෙකසන්ධියමිතොති අනෙකෙහි සන්ධිහි යමිතො සම්බද්ධො සො
අට්ඨිපුඤ්ජොති දස්සෙති. න කෙහිවිති යමෙත්තං අත්තානං පටිසෙධෙති. වොදිතො
ජරාය මරණාහිමුඛගමනෙන වොදිතො.

මහාභූතං උපාදාරුපෙන පරිච්ඡින්නං “නීලං පිතං සුගන්ධං
දුග්ගන්ධ”න්තිආදිනා. උපාදාරුපං මහාභූතෙන තන්තිස්සිතස්ස තස්ස තතො ඛහි
අභාවා. ඡායාතපානං ආතපපච්චයඡායුප්පාදකභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤපරිච්ඡේදකතා.
රූපක්ඛන්ධස්ස පරිග්ගහිතත්තා තදන්තොගධානං වක්ඛාදිආයතනද්වාරානං වසෙන
තංතංද්වාරිකා අරුපිනො ඛන්ධා පාකටා භොන්ති, ආයතනානි ච ද්වාරානි ච
ආයතනද්වාරානීති වා අත්ථො. තෙන රූපායතනාදීනඤ්ච වසෙනාති චුත්තං භොති.

සප්පච්චයාති සප්පච්චයභාවා, පච්චයායත්තං හුත්වා නිබ්බත්තන්ති චුත්තං හොති. සමානො වා සදිසො යුත්තො පච්චයො සප්පච්චයො, තස්මා සප්පච්චයා.

එත්තකොති යථාචුත්තෙන ආකාරෙන පගුණො කොට්ඨාසො. උග්ගහොව උග්ගහසන්ධි. චණ්ණාදිමුඛෙන හි උපට්ඨානං එත්ථ සන්ධියති සම්බජ්ඣතිති “සන්ධි”ති වුච්චති.

උපට්ඨාතීති චණ්ණාදිවසෙන උපට්ඨාතීති අත්ථො. පඤ්චඩගසමන්තාගතෙන නාතිදුරනාවචාසන්තගමනාගමනසම්පන්නන්ති එකඪගං, දිවා අබ්බොකිණ්ණං රත්තිං අප්පසද්දං අප්පනිග්ගොසන්ති එකං, අප්පඨංසමකසවාතාතපසරිසපසම්ඵස්සන්ති එකං, තස්මිං බො පන සෙනාසනෙ විහරන්තස්ස අප්පකසිරෙන උප්පජ්ජති වීවර...පෙ.... පරික්ඛාරොති එකං, තස්මිං පන සෙනාසනෙ ථෙරා භික්ඛු විහරන්ති බහුස්සුතාති එකං (අ. නි. 10.11). පඤ්චඩගසමන්තාගතෙනාති අප්පාබාධාසාදේයාසද්ධාපඤ්ඤාචීරියෙහි පධානියඪගෙහි සමන්තාගතෙන.

උට්ඨානකදායන්ති තෙහි බෙත්තෙහි උට්ඨානකං, තෙහි දාතබ්බඤ්ඤන්ති අත්ථො. එත්ථ ච අට්ඨකුම්භදායකබෙත්තං විය මුඛධොවනකිච්චං, සොළසකුම්භදායකං විය බාදනභුඤ්ජනකිච්චං දට්ඨබ්බං ලහුකගරුකභාවතො. තතො පන යං දුක්ඛං නිබ්බත්තති, තං අඤ්ඤාද්ව ද්වන්තිංසාකාරමනසිකාරෙන ච නිවත්තන්ති ආහ “එත්ථෙව කම්මං කාතබ්බ”න්ති. එත්තාවතාති එකදිවසං තිංස වාරෙ මනසිකාරට්ඨපනෙන.

සහස්සුද්ධාරං සාධෙත්වාති සහස්සවඩ්ඪීතං ඉණං යොජෙත්වා. උද්ධරිතබ්බොති උද්ධාරොති හි වඩ්ඪී වුච්චති. සුද්ධචිත්තෙනාති වික්ඛෙපාදිකිලෙසවිරහිතචිත්තෙන. කෙසාදීසු තවෙ රජ්ජන්තා සුවිජ්චිවම්මං තවොති ගහෙත්වා “සුවණ්ණාදිවණ්ණො මෙ තවො”තිආදිනා රජ්ජන්ති.

තෙසු ද්වෙ එකමග්ගං පටිපජ්ජමානා නාම න භොන්තීති යථා තථා වා පලායන්තීති අත්ථො. තත්ථ රාගාදිවත්ථුභාවෙන ද්වන්තිංසාකාරානං වොරසදිසතා අනත්ථාවහතා දට්ඨබ්බා.

කම්මමෙව විසෙසාධිගමස්ස යානන්ති කම්මට්ඨානං භාවනා වුච්චති. තෙනාහ “මනසිකරොත්තස්ස අප්පනං පාපුණාතී”ති. කම්මස්ස වා භාවනාය යානං ආරම්මණං අප්පනාරම්මණභාවුපගමනෙන අප්පනං පාපුණාතීති චුත්තං.

මානජාතිකොති එතෙන ලඪසනසමත්ථතායොගෙන උපසමරහිතතං දස්සෙති. චිත්තම්පි හි තථා නානාරම්මණෙසු වඩ්ඪීතං උපසමරහිතන්ති දස්සෙතබ්බන්ති.

හත්ථෙ ගහිතපඤ්ඤවත්ථු පාකතිකමෙවාති විසුද්ධිමග්ගෙ චුත්තතං සන්ධායාහ. තත්ථ හි චුත්තං -

“මාලකත්ථෙරො කිර දීඝභාණකඅභයත්ථෙරං හත්ථෙ ගහෙත්වා
 ‘ආවුසො අභය, ඉමං තාව පඤ්ඤං උග්ගණ්හාහි’ති වත්වා ආහ
 ‘මාලකත්ථෙරො ද්වත්තිංසකොට්ඨාසෙසු ද්වත්තිංසපයමජ්ඣානලාභී, සචෙ
 රත්තිං එකං, දිවා එකං සමාපජ්ජති, අතිරෙකඨ්ඨමාසෙන පුන සම්පජ්ජති.
 සචෙ පන දෙවසිකං එකමෙව සමාපජ්ජති, අතිරෙකමාසෙන පුන
 සම්පජ්ජති’”ති.

ඉදං පන එකං මනසිකරොන්තස්ස එකං පාටියෙක්කං මනසිකරොන්තස්ස
 ද්වත්තිංසාති එතස්ස සාධනත්ථං නිදස්සනවසෙන ආතීතන්ති දට්ඨබ්බං.

අනුපාදින්නකපක්ඛෙ යීතාතීති එතෙන චෙතියපබ්බතවාසී මහාතිස්සත්ථෙරො
 විය, සඬ්ඝරක්ඛිතත්ථෙරුපට්ඨාකසාමණෙරො විය ව අනුපාදින්නකපක්ඛෙ
 යථෙත්වා ගහෙතුං සක්කොන්තස්ස දසවිධාසුභවසෙන ජීවමානකසරීරෙපි
 උපට්ඨිතෙ උපචාරජ්ජත්ති දස්සිතා හොතීති වෙදිතබ්බා. “අත්ථිස්ස කායෙ”ති පන
 සත්තවසෙන කෙසාදීසු ගය්හමානෙසු යථා “ඉමස්මිං කායෙ”ති සත්ත-
 ග්ගහණරහිතෙ අභංකාරවත්ථුමිහි විද්ධස්තාභංකාරෙ සදා සන්තීහිතෙ පාකටෙ ව
 අත්තනො කායෙ උපට්ඨානං හොති, න තථා තත්ථාති අජ්ජනං අජ්ජන්තා
 ආදිනවානුපස්සනාව තත්ථ හොතීති අධිජ්ජායෙනාහ “අසුභානුපස්සනාසඬ්ඛාතා පන
 විපස්සනාභාවතා හොතීති වෙදිතබ්බා”ති.

357. ආදිම්භි සෙවනා ආසෙවනා, වඬ්ඨනං භාවනා, පුනස්පුනං කරණං
 බහුලිකම්මන්ති අයමෙනෙසං විසෙසො.

362. වත්ථුපරිඤ්ඤායාති අභිජ්ඣාදොමනස්සානං වත්ථුභූතස්ස කායස්ස
 පරිජානනෙන. අජ්ජිතාති ගමිතා, සා ව විනාසිතතාති ආහ “විනාසිතා”ති.
 අජ්ජවත්තියං යපිතාතිපි අජ්ජිතාති අයමත්ථො නිරුත්තිසිද්ධියා වුත්තොති
 දට්ඨබ්බො. විගතන්තා කතාති ඉදානි කාතබ්බො අන්තො එතෙසං නත්ථීති
 විගතන්තා, එවංභූතා කතාති අත්ථො. කම්මමෙව විසෙසාධිගමස්ස යානං
 කම්මට්ඨානං, කම්මෙ වා යානං භාවනාරම්භො කම්මට්ඨානං, තඤ්ච අනුපස්සනාති
 ආහ “අනුපස්සනාය කම්මට්ඨාන”න්ති, අනුපස්සනාය වුත්තන්ති අධිජ්ජායො.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

363. සම්පජානස්ස වෙදියනං සම්පජානවෙදියනං. වත්ථුන්ති සුඛාදීනං
 ආරම්මණමාහ, තෙන වත්ථු ආරම්මණං එතිස්සාති වත්ථුආරම්මණාති සමාසො
 දට්ඨබ්බො. වොහාරමත්තං හොතීති එතෙන “සුඛං වෙදනං වෙදයාමී”ති ඉදං
 වොහාරමත්තෙන වුත්තන්ති දස්සෙති.

වීරියසමාධිං යොජෙත්වාති අධිවාසනවීරියස්ස අධිමත්තතාය තස්ස සමතාය උභයං සහ යොජෙත්වා. සහ පටිසම්භිදාහීති ලොකුත්තරපටිසම්භිදාහි සහ. ලොකියානම්පි වා සති උප්පත්තිකාලෙ තත්ථ සමත්ථතං සන්ධාය “සහ පටිසම්භිදාහී”ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. සමසීසීති වාරසමසීසී හුත්වා පච්චවෙක්ඛණුවාරස්ස අනන්තරවාරෙ පරිනිබ්බායීති අත්ථො. සඬබ්බෙපමනසිකාරවසෙන මහාසතිපට්ඨානෙ, චිත්ථාරමනසිකාරවසෙන රාහුලොවාදධාතුවිහඩ්ගාදීසු.

එස්සපඤ්චමකෙයෙවාති එව-සද්දෙන චුත්තෙසු තීසුපි මුඛෙසු පරිග්ගහස්ස සමානතං දස්සෙති. නාමරූපවච්චානස්ස අධිප්පෙතත්තා නිරවසෙසරූපපරිග්ගහස්ස දස්සනත්ථං “චත්ථු නාම කරජකායො”ති ආහ, න චක්ඛාදීති ඡවත්ථුනීති. කරජකායස්ස පන චත්ථුභාවසාධනත්ථං “ඉදඤ්ච පන මෙ විඤ්ඤාණං එත්ථ සිතං, එත්ථ පට්ඨෙද්ධ”න්ති (දී. නි. 1.235; ම. නි. 2.252) සුත්තං ආහතං.

එස්සවිඤ්ඤාණානං පාකට්ඨා කෙසඤ්චි හොතීති යෙසං න හොති, තෙ සන්ධායාහ “එස්සවසෙන වා හි...පෙ.... න පාකට්ඨං හොතී”ති. තෙසං පන අඤ්ඤෙසඤ්ච සබ්බෙසං වෙනෙය්‍යානං වෙදනා පාකට්ඨාති ආහ “වෙදනාවසෙන පන පාකට්ඨං හොතී”ති. සතධොතස්ප්පි නාම සතවාරං විලාපෙත්වා විලාපෙත්වා උදකෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධරිත්වා ගහිතස්ප්පි.

විනිවත්තෙත්වාති චතුක්ඛන්ධසමුදායතො විසුං උද්ධරිත්වා. මහාසතිපට්ඨානසුත්තාදීසු කත්ථවි පඨමං රූපකම්මට්ඨානං චත්වා පච්ඡා අරූපකම්මට්ඨානං වෙදනාවසෙන විනිවත්තෙත්වා දස්සිතං. කත්ථවි අරූපකම්මට්ඨානං එව වෙදනාවසෙන අරූපරාසිනො, ඤාතපරිඤ්ඤාය පරිඤ්ඤාතතො වා රූපාරූපරාසිනො වා විනිවත්තෙත්වා දස්සිතං. තත්ථාපි යෙසු පඨමං ඤාතපරිඤ්ඤා චුත්තා, තෙසු තදන්තොගධං. යෙසු න චුත්තා, තෙසු ව වෙදනාය ආරම්මණමත්තං සංඛිත්තං පාළිඅනාරුළ්භං රූපකම්මට්ඨානං සන්ධාය රූපකම්මට්ඨානස්ස පඨමං කථිතතා චුත්තාති වෙදිතබ්බා.

“මනොවිඤ්ඤෙය්‍යානං ධම්මානං ඉට්ඨානං කන්තාන”න්තිආදිනා (ම. නි. 3.306) නයෙන චුත්තං ඡගෙහස්සිතසොමනස්සං පඤ්චකාමගුණෙසු අස්සාදානුපස්සිනො එව හොතීති ආහ “පඤ්චකාමගුණාමිසනිස්සිතා ඡ ගෙහස්සිතසොමනස්සවෙදනා”ති.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

365. කිලෙසසම්පයුත්තානං ධම්මානං කෙහිවි කිලෙසෙහි විප්පයොගෙපි සති යෙහි සම්පයුත්තා, තෙහි සංකිලෙසභාවෙන සදිසෙහි සංකිලිට්ඨත්තා ඉතරෙහිපි න

විසුද්ධතා හොඳින් ආහ “න පච්ඡිමපදං භජන්ති”ති. දුට්ඨන්ති විසුං වචනං සරාගසදොසෙහි විසිටියග්ගහණත්ථං. අවිපස්සනුපගත්තා “ඉධ ඔකාසොව නත්ථී”ති වුත්තං.

විත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මානුපස්සනානිද්දෙසො

ක. නීවරණපබ්බවණ්ණනා

367. කණ්ඨසුක්කානං යුගනද්ධතා නත්ථීති පජානනකාලෙ අභාවා “අභිණ්ඨසමුදාවාරවසෙනා”ති ආහ.

සුභමිති කාමච්ඡන්දොපි. සො හි අත්තනො ගහණාකාරෙන “සුභ”න්ති වුච්චති, තෙනාකාරෙන පචත්තමානකස්ස අඤ්ඤස්ස කාමච්ඡන්දස්ස නිමිත්තත්තා “නිමිත්ත”න්ති වාති. ආකඬ්ඛිතස්ස හිතසුඛස්ස අනුපායභූතො මනසිකාරො අනුපායමනසිකාරො. තත්ථාති නිප්ථාදෙනබ්බෙ ආරම්මණභූතෙ ව දුට්ඨෙපි සුභනිමිත්තෙ.

අසුභමිති අසුභජ්ඣානමිපි. තං පන දසසු අසුභෙසු කෙසාදීසු ව පචත්තං දට්ඨබ්බං. කෙසාදීසු හි සඤ්ඤා අසුභසඤ්ඤාති ගිරිමානන්දසුත්තෙ වුත්තාති. එත්ථ චතුබ්බිධස්සපි අයොනියොමනසිකාරස්ස යොනියොමනසිකාරස්ස ව දස්සනං නිරවසෙසදස්සනත්ථං කතන්ති වෙදිතබ්බං. තෙසු පන අසුභෙ සුභන්ති අසුභන්ති ව මනසිකාරො ඉධාධිප්පෙතො, තදනුකූලත්තා වා ඉතරෙපිති.

භොජනෙ මත්තඤ්ඤුනො ථීනමිද්ධාහිභවාභාවා ඔතාරං අලභමානො කාමරාගො පභීයතීති වදන්ති. භොජනනිස්සිතං පන ආහාරෙපටිකූලසඤ්ඤං, තබ්බිපරිණාමස්ස තදාධාරස්ස තස්ස ව උපනිස්සයභූතස්ස අසුභතාදිදස්සනං, කායස්ස ව ආහාරට්ඨිතිකතාදිදස්සනං. සො උප්පාදෙතීති තස්ස කාමච්ඡන්දො පභීයතෙව, අභිධම්මපරියායෙන සබ්බොපි ලොභො කාමච්ඡන්දනීවරණන්ති ආහ “අරහත්තමග්ගෙනා”ති.

ඔදිස්සකානොදිස්සකදිසාඵරණානන්ති

අත්තගරුඅතිජ්ජියසභායමජ්ඣත්තවසෙන ඔදිස්සකතා, සීමාහෙදෙ කතෙ අනොදිස්සකතා, එකදිසාඵරණවසෙන දිසාඵරණතා මෙත්තාය උග්ගහණෙ වෙදිතබ්බා. විහාරරච්ඡාගාමාදිවසෙන වා ඔදිස්සකදිසාඵරණං, විහාරාදිඋද්දෙසරහිතං පුරත්ථිමාදිදිසාවසෙන අනොදිස්සකදිසාඵරණන්ති එවං වා ද්විධා උග්ගහං සන්ධාය “ඔදිස්සකානොදිස්සකදිසාඵරණාන”න්ති වුත්තං. උග්ගහො ව යාව උපචාරා දට්ඨබ්බො, උග්ගහිතාය ආසෙවනා භාවනා. තත්ථ “සබ්බෙ සත්තා පාණා භූතා පුග්ගලා අත්තභාවපරියාපන්නා”ති එතෙසං වසෙන පඤ්චවිධා, එකෙකස්මිං “අවෙරා භොන්තු, අඛ්‍යාපජ්ජා, අනීසා, සුඛි අත්තානං පරිහරන්තු”ති චතුධා

පවත්තිතො වීසතිවිධා වා අනොධිසොඵරණා මෙත්තා, “සබ්බා ඉත්ථියො පුරිසා අරියා අනරියා දෙවා මනුස්සා විනිපාතිකා” ති සත්තොධිකරණවසෙන පවත්තා සත්තවිධා, අට්ඨවීසතිවිධා වා ඔධිසොඵරණා මෙත්තා, දසහි දිසාහි දිසොධිකරණවසෙන පවත්තා දසවිධා ව දිසාඵරණා මෙත්තා, එකෙකාය වා දිසාය සත්තාදිඉත්ථිආදිඅවෙරාදියොගෙන අසීතාධිකචතුසත්තප්පහෙදා අනොධිසොඔධිසොඵරණා වෙදිතබ්බා.

කායචිනාමනාති කායස්ස විවිධෙන ආකාරෙන නාමනා.

අතිභොජනෙ නිමිත්තග්ගාහොති අතිභොජනෙ ටීනමිද්ධස්ස නිමිත්තග්ගාහො, “එත්තකෙ භුත්තෙ ටීනමිද්ධස්ස කාරණං හොති, එත්තකෙ න හොති” ති ටීනමිද්ධස්ස කාරණාකාරණග්ගාහොති අත්ථො. ධුතඬිගානං චිරියනිස්සිතත්තා ආහ “ධුතඬිගනිස්සිතසප්පායකථායපි” ති.

කුක්කුච්චමිපි කතාකතානුසොචනවසෙන පවත්තමානං උද්ධච්චෙන සමානලක්ඛණං අවුපසමසභාවමෙවාති වෙනසො අවුපසමො “උද්ධච්චකුක්කුච්චමෙවා” ති වුත්තො.

බහුස්සුතස්ස ගන්ථතො ව අත්ථතො ව අත්ථාදීනි විචිනන්තස්ස වෙනසො වික්ඛෙපො න හොති යථා විධිපටිපත්තියා යථානුරූපපතිකාරප්පවත්තියා කතාකතානුසොචනඤ්චාති “බාහුසච්චෙනපි උද්ධච්චකුක්කුච්චං පභීයති” ති ආහ. වුඩ්ඪසෙවිතා ව වුඩ්ඪසිලිතං ආවහතීති වෙනොවුපසමකරත්තා උද්ධච්චකුක්කුච්චප්පභානකාරිතා වුත්තා. වුඩ්ඪතං පන අනපෙක්ඛිත්වා විනයධරා කුක්කුච්චවිනොදකා කල්‍යාණමිත්තා වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

තිට්ඨති එත්ථාති යානියා, විචිකිච්ඡාය යානියා විචිකිච්ඡායානියා. යාතබ්බාති වා යානියා, විචිකිච්ඡා යානියා එතෙසුති විචිකිච්ඡායානියා.

කාමං බහුස්සුතතාපරිපුච්ඡකතාහි අට්ඨවත්ථුකාපි විචිකිච්ඡා පභීයති, තථාපි රතනත්තයවිචිකිච්ඡාමුලිකා සෙසවිචිකිච්ඡාති කත්වා ආහ “තීණි රතනානි ආරබ්භා” ති. විනයෙ පකතඤ්ඤතා “සික්ඛාය කඬ්ඛති” ති (ධ. ස. 1008; විහ. 915) වුත්තාය විචිකිච්ඡාය පභානං කරොතීති ආහ “විනයෙ විණ්ණවසිභාවස්සපි” ති. ඔකප්පතියසද්ධාසඬ්ඛාතඅධිමොක්ඛබහුලස්සාති අනුපවිසනසද්ධාසඬ්ඛාතඅධිමොක්ඛෙන අධිමුච්චනබහුලස්ස. අධිමුච්චනඤ්ච අධිමොක්ඛවුප්පාදනමෙවාති දට්ඨබ්බං. සද්ධාය වා නින්නතා අධිමුත්ති.

නිවරණපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බ. බොජ්ඣංගපබ්බවණ්ණනා

බන්ධාදිපාළියා අත්ථො බන්ධාදීනං අත්ථොති කත්වා ආහ “බන්ධ...පෙ.... විපස්සනානං අත්ථසන්තිස්සිතපරිපුච්ඡාබහුලතා”ති. තෙන පාළිමුත්තකපුච්ඡා න තවා පඤ්ඤාසංවත්තනිකා, යවා අත්ථපටිපුච්ඡාති දස්සෙති.

මන්දත්තා අග්ගිජාලාදීසු ආපොධාතුආදීනං විය වීරියාදීනං සකිච්චෙ අසමත්ථතා වුත්තා.

පත්තං නීහරන්තොව තං සුත්වාති එත්ථ පඤ්චාභිඤ්ඤත්තා දිබ්බසොතෙන අස්සොසිති වදන්ති.

පසාදසීනෙහාභාවෙනාති පසාදසඬ්ඛාතස්ස සීනෙහස්ස අභාවෙන. ගදුහපිටියෙ ලුබරජො ලුබතරො හුත්වා දිස්සතීති අතිලුබතාය තංසදියෙ.

සංවෙජනපසාදනෙහි තෙජනං තොසනඤ්ච සම්පහංසනාති.

බොජ්ඣංගපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමථවිපස්සනාසුද්ධවිපස්සනාවසෙන පඨමස්ස ඉතරෙසඤ්ච කථිතත්තාති අත්ථො. මග්ගසම්පයුත්තා සති කායානුපස්සනා නාමාති ආගමනවසෙන වුත්තං. එවං තාව දෙසනා පුග්ගලෙ තිට්ඨතීති කායානුපස්සිආදීනං ආගමනවසෙන විසෙසෙත්වා වුත්තා සතිපට්ඨානදෙසනා පුග්ගලෙ තිට්ඨතීති අත්ථො. න හි සක්කා එකස්ස අනෙකසමඬ්ඛිතා වත්තුං එකක්ඛණෙ අනෙකසතිසම්භවාචබොධපසඬ්ඛා, පුග්ගලං පන ආමසිත්වා සකිච්චපරිච්ඡින්නෙ ධම්මෙ වුව්චමානෙ කිච්චහෙදෙන එකිස්සාපි සතියා අනෙකනාමතා හොතීති දස්සෙන්නො “කායෙ පනා”තිආදිමාහ. යවා හි පුග්ගලකිච්චං ධම්මා එවාති ධම්මහෙදෙන කායානුපස්සිආදිපුග්ගලහෙදොව හොති, න එවං ධම්මස්ස ධම්මො කිච්චන්ති න ධම්මහෙදෙන තස්ස හෙදො, තස්මා එකාව සති චතුර්විපල්ලාසජ්ජහානභූතා මග්ගෙ සමිද්ධා අනත්ථන්තරෙන තජ්ජහානකිච්චහෙදෙන වත්තාරි නාමාති ලහතීති අයමෙත්ථ අධිජ්ජායො.

සුත්තන්තහාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මහාජනීයවණ්ණනා

374. අභිධම්මහාජනීයෙ “කථඤ්ච භික්ඛු කායෙ කායානුපස්සි විහරති? ඉධ භික්ඛු යස්මිං සමයෙ...පෙ.... දන්ධාභිඤ්ඤං කායෙ කායානුපස්සි, යා තස්මිං සමයෙ සති”තිආදිනා ආගමනවසෙන විසෙසිතාති සතිපට්ඨානාති පුග්ගලෙ යපෙත්වා දෙසෙත්වා පුන “තත්ථ කතමං සතිපට්ඨානං? ඉධ භික්ඛු යස්මිං සමයෙ...පෙ.... දන්ධාභිඤ්ඤං...පෙ.... යා තස්මිං සමයෙ සති”තිආදිනා පුග්ගලං අනාමසිත්වා ආගමවිසෙසනඤ්ච අකත්වා චතුර්කිච්චසාධකෙකසතිවසෙන සුද්ධිකසතිපට්ඨානනායො වුත්තොති අයමෙත්ථ නයද්වයෙ විසෙසො.

අභිධම්මභාෂණීයවර්ණනා නිට්ඨිතා.

සතිපට්ඨානවිහිංසාවර්ණනා නිට්ඨිතා.

8. සම්මප්පධානවිහිංසා

1. සුත්තන්තභාෂණීයවර්ණනා

390. කාරණප්පධානාති “අනුප්පන්නපාපකානුප්පාදාදිඅත්ථා”ති ගහිතා තථෙව තෙ භොන්තීති තං අත්ථං සාධෙත්ති යෙවාති එතස්ස අත්ථස්ස දීපකො සම්මා-සද්දොති යථාධිප්පෙතත්ථස්ස අනුප්පන්නපාපකානුප්පාදාදිනො කාරණභූතා, පධානකාරණභූතාති අත්ථො. සම්මාසද්දස්ස උපායයොනිසොඅත්ථදීපකතං සන්ධාය “උපායප්පධානා යොනිසොපධානා”ති වුත්තං. පටිපන්නකොති භාවනාමනුයුත්තො. භුසං යොගො පයොගො, පයොගොව පරක්කමො පයොගපරක්කමො. එතානීති “වායමති”තිආදීති “ආසෙවමානො වායමති”තිආදිනා යොජෙතබ්බාති.

අනුප්පන්නාති අවත්තබ්බතං ආපන්නානන්ති භූමිඋද්ධාරම්මණාධිග්ගහිතාවික්ඛම්භිතාසමුග්ගාතිතුප්පන්නානං.

391. ධම්මච්ඡන්දොති තණ්හාදිට්ඨිවීරියච්ඡන්දා විය න අඤ්ඤො ධම්මො, අථ ඛො ඡන්දනියසභාවො එවාති දස්සෙන්නො ආහ “සභාවච්ඡන්දො”ති. තත්ථ “යො කාමෙසු කාමච්ඡන්දො”තිආදීසු (ධ. ස. 1103) තණ්හා ඡන්දොති වුත්තාති වෙදිතබ්බො, “සබ්බෙව නු ඛො, මාරිස, සමණබ්‍රාහ්මණා එකන්තවාදා එකන්තසීලා එකන්තඡන්දා එකන්තඅජ්ඣාසානා”ති (දී. නි. 2.366) එත්ථ දිට්ඨි, පමාදනිද්දෙසෙ “නික්ඛිත්තඡන්දතා නික්ඛිත්තධුරතා”ති වීරියන්ති වණ්ණෙති.

394. වායමති වීරියං ආරහතීති පදද්වයස්සපි නිද්දෙසො වීරියනිද්දෙසොයෙවාති අධිප්පායෙනාහ “වීරියනිද්දෙසෙ”ති.

406. සබ්බපුබ්බභාගෙති සබ්බමග්ගානං පුබ්බභාගෙ. පුරිමස්මීන්ති “අනුප්පන්නා මෙ කුසලා ධම්මා අනුප්පජ්ජමානා අනත්ථාය සංවත්තෙය්‍යු”න්ති එත්ථාපි “සමථච්ඡස්සනාව ගහෙතබ්බා”ති වුත්තං අට්ඨකථායං, තං පන මග්ගානුප්පන්නතාය භාවතො අනුප්පජ්ජමානො ච තස්මිං වට්ඨානත්ථසංවත්තනතො න යුත්තන්ති පටික්ඛිපති.

මහන්තං ගාරවං භොති, තස්මා “සඤ්ජගාරවෙන යථාරූචි වින්දිතුං න සක්කා”ති සඤ්ජෙන සහ න නික්ඛමි. අතිමන්දානි නොති නනු අතිමන්දානීති අත්ථො. සන්තසමාපත්තිතො අඤ්ඤං සන්ථම්භනකාරණං බලවං නත්ථීති “තතො පරිභීතා සන්ථම්භිතුං න සක්කොන්තී”ති ආහ. න හි මහාරජ්ජුමිහි ඡින්නෙ සුත්තතන්තු සන්ධාරෙතුං සක්කොන්තීති. සමථෙ වත්ථුං දස්සෙත්වා තෙන සමානගතිකා

විපස්සනා වානි ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ “එවං උප්පන්නා සමථවිපස්සනා...පෙ.... සංවත්තන්ති”ති.

තත්ථ අනුප්පන්නානන්ති එත්ථ තත්ථ දුට්ඨාය සම්මප්පධානකථාය, තත්ථ වා පාළියං “අනුප්පන්නාන”න්ති එතස්ස අයං විනිවිජයොති අධිප්පායො. එතෙයෙවාති අනමතග්ගෙ සංසාරෙ උප්පන්නායෙව.

චුද්දස මහාවත්තානි ඛන්ධකෙ චුත්තානි ආගන්තුකආවාසිකගමිකඅනුමොදන හත්තග්ග පිණ්ඩවාරික ආරක්ඛක සෙනාසන ජන්තාසරවච්චකුටි ආවරියඋපජ්ඣායසද්ධිවිහාරිකඅන්තෙවාසිකවත්තානි චුද්දස. තතො අක්ඛ්ඤානි පන කදාපි තජ්ජනීයකම්මකතාදිකාලෙ පාරිවාසිකාදිකාලෙ ව වරිතබ්බානි ද්වාසිති චුද්දකවත්තානීති කථිතානි දට්ඨබ්බානි. න හි තානි සබ්බාසු අවත්ථාසු වරිතබ්බානි, තස්මා මහාවත්තෙ අගණිතානි. තත්ථ “පාරිවාසිකානං හික්ඛුනං වත්තං පක්ඛ්ඤාපෙස්සාමී”ති ආරහිත්වා “න උපසම්පාදෙනබ්බං...පෙ.... න ඡමායං වඩ්ඤමන්තෙ වඩ්ඤමෙ වඩ්ඤමිතබ්බං”න්ති (චූළව. 76) චුත්තානි පකතත්තෙ වරිතබ්බවත්තාවසානානි ඡසට්ඨි, තතො පරං “න, හික්ඛවෙ, පාරිවාසිකෙන හික්ඛුනා පාරිවාසිකචුඩ්ඪතරෙන හික්ඛුනා සද්ධිං, මූලායපටිකස්සනාරහෙන, මානත්තාරහෙන, මානත්තවාරිකෙන, අබ්භානාරහෙන හික්ඛුනා සද්ධිං එකච්ඡන්තෙ ආවාසෙ වත්ථබ්බං”න්තිආදීනි (චූළව. 82) පකතත්තෙ වරිතබ්බෙහි අනක්ඛ්ඤත්තා විසුං විසුං අගණෙත්වා පාරිවාසිකචුඩ්ඪතරාදියු පුග්ගලන්තරෙසු වරිතබ්බත්තා තෙසං වසෙන සම්පිණ්ඩෙත්වා එකෙකං කත්වා ගණෙතබ්බානි පක්ඛ්ඤානි එකසත්තති වත්තානි, උක්ඛෙපනීයකම්මකතවත්තෙසු වත්තපක්ඛ්ඤාපනවසෙන චුත්තං “න පකතත්තස්ස හික්ඛුනො අභිවාදනං පච්චුට්ඨානං...පෙ.... නහානෙ පිට්ඨිපරිකම්මං සාදිතබ්බං”න්ති (චූළව. 75) ඉදං අභිවාදනාදීනං අස්සාදියනං එකං, “න පකතත්තො හික්ඛු සීලවිපත්තියා අනුද්ධංසෙතබ්බො”තිආදීනි (චූළව. 51) ව දසානි එවං ද්වාසිති හොන්ති. එතෙස්වෙව කානිචි තජ්ජනීයකම්මකතාදිවත්තානි, කානිචි පාරිවාසිකාදිවත්තානීති අග්ගහිතග්ගහණෙන ද්වාසිතිවත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

ඉධ විපාකානුභවනවසෙන තදාරම්මණං, අවිපක්කවිපාකස්ස සබ්බථා අවිගතත්තා හවිත්වා විගතමත්තවසෙන කම්මක්ඛ්ච “භුත්වා විගතූප්පන්න”න්ති චුත්තං, න අට්ඨසාලිනියං (ධ. ස. අට්ඨ. 1) විය රජ්ජනාදිවසෙන අනුභුත්වාපගතං ජවනං, උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධතාවසෙන භූතාපගතසඬ්ඛාතං සෙසසඬ්ඛතක්ඛ්ච “භූතාපගතූප්පන්න”න්ති, තස්මා ඉධ ඔකාසකතූප්පන්නං විපාකමෙව වදති, න තත්ථ විය කම්මමිති. අනුසයිතකිලෙසානි අප්පහීනා මග්ගෙන පහාතබ්බා අධිප්පෙනා. තෙනාහ “අතීතා වා...පෙ.... න වත්තබ්බා”ති. තෙසක්ඛ්චි අම්බතරුණොපමාය වත්තමානාදිතා න වත්තබ්බානි.

ආහතබ්බිරුක්ඛො විය නිමිත්තග්ගහවසෙන අධිගතං ආරම්මණං, අනාහතබ්බිරුක්ඛො විය අවික්ඛම්භිතතාය අන්තොගධකිලෙසං ආරම්මණං

දට්ටබ්බං, නිමිත්තග්ගාහකාවික්ඛම්භිතකිලෙසා වා පුග්ගලා
ආහතානාහතබ්බරුක්ඛසද්ධිසා. පුරිමනායෙනෙවාති අවික්ඛම්භිතූප්පන්තො විය
“ඉමස්මිං නාම යානෙ නුප්පජ්ජිස්සන්තීති න චත්තබ්බා අසමුග්ගාටිතත්තා”ති
යොජෙත්වා විත්ථාරෙතබ්බං.

පාළියන්ති පටිසම්භිදාපාළියං (පටි. ම. 3.21). මග්ගෙන පභීනකිලෙසානමෙව
තිධා නචත්තබ්බතං අපාකටං පාකටං කාතුං අජාතඵලරුක්ඛො ආහතො, අතීතාදීනං
අප්පභීනතාදස්සනත්ථම්පි “ජාතඵලරුක්ඛෙන දීපෙනබ්බ”න්ති ආහ. තත්ථ යථා
අවිජ්න්තො රුක්ඛෙ නිබ්බත්තිරහානි ඵලානි ඡින්නො අනුප්පජ්ජමානානි න කදාවි
සසභාවානි අහෙසුං හොන්ති හවිස්සන්ති වානි අතීතාදිභාවෙන න චත්තබ්බානි, ඵවං
මග්ගෙන පභීනකිලෙසා ච දට්ටබ්බා. යථා ච ඡෙදෙ අසති ඵලානි උප්පජ්ජිස්සන්ති,
සති ච නුප්පජ්ජිස්සන්තීති ඡෙදස්ස සාත්ථකතා, ඵවං මග්ගභාවනාය ච සාත්ථකතා
යොජෙතබ්බා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

427. පඤ්ඤාපුච්ඡකෙ යං චුත්තං “වීරියජෙට්ඨිකාය පන අඤ්ඤස්ස වීරියස්ස
අභාවා න චත්තබ්බානි මග්ගාධිපතීනීති වා න මග්ගාධිපතීනීති වා”ති, ඵත්ථ
“මග්ගාධිපතීනී”ති න චත්තබ්බතාය ඵව අඤ්ඤස්ස වීරියස්ස අභාවො කාරණන්ති
දට්ටබ්බං. ඡන්දස්ස පන විත්තස්ස වා නමග්ගභූතස්ස අධිපතීනො තදා අභාවා “න
මග්ගාධිපතීනී”ති න චත්තබ්බානීති චුත්තං. ඡන්දචිත්තානං විය නමග්ගභූතස්ස
අඤ්ඤස්ස වීරියාධිපතීනො අභාවානි වා අධිප්පායො. සම්මජ්ජධානානං තදා
මග්ගසඬ්ඛාතඅධිපතීභාවතො වා “න මග්ගාධිපතීනී”ති නචත්තබ්බතා චුත්තානි
වෙදිතබ්බා.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්මජ්ජධානවිහඬිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ඉද්ධිපාදවිහඬිගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

431. ඉද්ධි-සද්දස්ස පයමො කත්තුඅත්ථො, දුතියො කරණත්ථො චුත්තො, පාද-
සද්දස්ස ඵකො කරණමෙවත්ථො චුත්තො. පජ්ජිතබ්බා ඉද්ධි චුත්තා, න ච
ඉජ්ඣන්ති පජ්ජිතබ්බා ච ඉද්ධි පජ්ජනකරණෙන පාදෙන සමානාධිකරණා හොතීති
“පයමෙනත්ථෙන ඉද්ධි ඵව පාදො ඉද්ධිපාදො”ති න සක්කා චත්තුං, තථා
ඉද්ධිකිරියාකරණෙන සාධෙතබ්බා ච චුද්ධිසඬ්ඛාතා ඉද්ධි පජ්ජනකිරියාකරණෙන
පජ්ජිතබ්බානි ද්වින්නං කරණානං න අසමානාධිකරණා සම්භවතීති

“දුතියෙනත්ථෙන ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො” ති ව න සක්කා චත්තුං, තස්මා පටිමෙනත්ථෙන ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො, දුතියෙනත්ථෙන ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදොති එවං යොජනා යුජ්ජති.

“ඡන්දං වෙ...පෙ.... අයං වුව්වති ඡන්දසමාධි” ති ඉමාය පාළියා ඡන්දාධිපති සමාධි ඡන්දසමාධිති අධිපති-සද්දලොපං කත්වා සමාසො චුත්තොති විඤ්ඤායති, අධිපති-සද්දත්ථදස්සනවසෙන පන “ඡන්දහෙතුකො ඡන්දාධිකො වා සමාධි ඡන්දසමාධි” ති අට්ඨකථායං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. පධානභූතාති විරියභූතාති කෙච්චි වදන්ති. සඬබ්බසඬබ්බාරාදිතිවත්තන්ත්ථඤ්ඤි පධානග්ගහණන්ති. අථ වා තං තං විසෙසං සඬබ්බරොතිති සඬබ්බාරො, සබ්බං විරියං. තත්ථ චතුකිච්චසාධකතො අඤ්ඤස්ස නිවත්තන්ත්ථං පධානග්ගහණන්ති පධානභූතා සෙට්ඨභූතාති අත්ථො. චතුබ්බිධස්ස පන විරියස්ස අධිප්පෙතත්තා බහුවචනාදිද්දෙසො කතො. අධිට්ඨානට්ඨෙයනාති දුට්ඨත්ථායපි ඉද්ධියා අධිට්ඨානත්ථෙන. පාදභූතන්ති ඉමිනා විසුං සමාසයොජනාවසෙන පන යො පුබ්බෙ ඉද්ධිපාදත්ථො පාද-සද්දස්ස උපායත්ථතං ගහෙත්වා යථායුත්තො චුත්තො, සො චක්ඛමානානං පටිලාහපුබ්බභාගානං කත්තුකරණිද්ධිභාවං, උත්තරවුලුභාජනීයෙ වා චුත්තෙහි ඡන්දාදීහි ඉද්ධිපාදෙහි සාධෙතබ්බාය ඉද්ධියා කත්තිද්ධිභාවං, ඡන්දාදීනඤ්ච කරණිද්ධිභාවං සන්ධාය චුත්තොති වෙදිතබ්බො.

වීරිසිද්ධිපාදනිද්දෙසෙ “වීරියසමාධිපධානසඬබ්බාරසමන්තාගත” ත්ති ද්වික්ඛත්තුං විරියං ආගතං. තත්ථ පුරිමං සමාධිවිසෙසනං “වීරියාධිපති සමාධි වීරියසමාධි” ති, දුතියං සමන්තාගමඬගදස්සනං. ද්වෙයෙව හි සබ්බත්ථ සමන්තාගමඬගාති සමාධි පධානසඬබ්බාරො ව, ඡන්දාදයො සමාධිවිසෙසනාති, පධානසඬබ්බාරො පන පධානවචනෙනෙව විසෙසිතො, න ඡන්දාදීහිති න ඉධ වීරියාධිපතිතා පධානසඬබ්බාරස්ස චුත්තා හොති. වීරියඤ්ච සමාධිං විසෙසෙත්වා ධීතමෙව සමන්තාගමඬගවසෙන පධානසඬබ්බාරවචනෙන චුත්තන්ති නාපි ද්විති වීරියෙහි සමන්තාගමො චුත්තො හොතිති. යස්මා පන ඡන්දාදීහි විසිට්ඨො සමාධි, තථා විසිට්ඨෙයනෙව ච තෙන සම්පයුත්තො පධානසඬබ්බාරො සෙසධම්මො ව, තස්මා සමාධිවිසෙසනානං වසෙන චත්තාරො ඉද්ධිපාදා චුත්තා. විසෙසනභාවො ච ඡන්දාදීනං තංතංඅවස්සයනවසෙන හොතිති “ඡන්දසමාධි...පෙ.... ඉද්ධිපාද” ත්ති එත්ථ නිස්සයත්ථෙපි පාද-සද්දෙ උපායත්ථෙන ඡන්දාදීනං ඉද්ධිපාදතා චුත්තා හොති. තෙනෙව උත්තරවුලුභාජනීයෙ “චත්තාරො ඉද්ධිපාදා ඡන්දිද්ධිපාදො” තිආදිනා ඡන්දාදීනමෙව ඉද්ධිපාදතා චුත්තා. පඤ්ඤපුච්ඡකෙ ව “චත්තාරො ඉද්ධිපාදා ඉධ හික්ඛු ඡන්දසමාධි” තිආදිනාව (විහ. 462) උද්දෙසං කත්වාපි පුන ඡන්දාදීනංයෙව කුසලාදිභාවො විහත්තොති. උපාසිද්ධිපාදදස්සන්ත්ථමෙව හි නිස්සයිද්ධිපාදදස්සනං කතං, අඤ්ඤථා චතුබ්බිධතා න හොතිති අයමෙත්ථ පාළිවසෙන අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

433. රථධුරෙති රථස්ස පුරතො. භීනජාතිකො චණ්ඩාලො
උපට්ඨානාදිගුණයොගෙපි සෙනාපතිට්ඨානාදිති න ලහතීති ආහ “ජාතිං.

සොබෙත්වා...පෙ.... ඡාතිං අවස්සයති”ති. අමන්තනීයොති හිතාහිතමන්තනො න අරහො.

රට්ඨපාලත්ථෙරො ඡන්දෙ සති කථං නානුජානිස්සන්තීති සත්තපි හත්තාති අභුඤ්ජිත්වා මාතාපිතරො අනුජානාපෙත්වා පබ්බජිත්වා ඡන්දමෙව අවස්සාය ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බන්තෙසිති ආහ “රට්ඨපාලත්ථෙරො වියා”ති.

මොසරාජත්ථෙරො විමංසං අවස්සයිති තස්ස භගවා “සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සු”ති (සු. නි. 1125) සුඤ්ඤතාකථං කථෙසි, පඤ්ඤානිස්සිතමානනිග්ගහත්ථඤ්ච ද්වික්ඛත්තුං පුච්ඡිතො පඤ්භං න කථෙසි. තත්ථ පුනස්සුතං ඡන්දුස්පාදනං තොසනං විය භොතීති ඡන්දස්ස උපට්ඨානසදිසතා වුත්තා, ථාමභාවතො වීරියස්ස සුරත්තසදිසතා, “ඡද්චාරාධිපති රාජා”ති (ධ. ප. අට්ඨ. 2.181 ඵරකපත්තනාගරාජවත්ථු) වචනතො පුබ්බචගමත්තා විත්තස්ස විසිට්ඨජාතිසදිසතා.

අභෙදකොති ඡන්දාදිකෙ තයො තයො ධම්මෙ සම්පිණ්ඨෙත්වා, ඉද්ධිඉද්ධිපාදෙ අමිස්සෙත්වා වා කථනන්ති අත්ථො. තත්ථ ඡන්දවීරියාදයො විසෙසෙන ඉජ්ඣන්ති එතායාති ඉද්ධිති වුච්චන්ති, ඉජ්ඣන්ති ඉද්ධිති අවිසෙසෙන සමාධිපධානසඬ්ඛාරාපීති.

ඡන්දිද්ධිපාදසමාධිද්ධිපාදාදයො විසිට්ඨා, පාදො සබ්බිද්ධිතං සාධාරණත්තා අවිසිට්ඨො, තස්මා විසිට්ඨෙස්වෙව පවෙසං අවත්වා අවිසිට්ඨෙ ව පවෙසං වත්තුං යුත්තන්ති දස්සෙතුං සබ්බත්ථ “පාදෙ පතිට්ඨාතිපි වත්තුං වට්ඨති”ති ආහ. තත්ථෙවාති ඡන්දසමාධිපධානසඬ්ඛාරඉද්ධිපාදෙසු, වතුසු ඡන්දාදිකෙස්වෙවාති අත්ථො. “ඡන්දවතො කො සමාධි න ඉජ්ඣස්සති”ති සමාධිභාවනාමුඛෙන භාවිතා සමාධිභාවිතා.

එත්ථ පනාති භෙදකථායං අභෙදකථනතො අහිනවං නත්ථීති අත්ථො. යෙ හි තයො ධම්මා අභෙදකථායං ඉද්ධිඉද්ධිපාදොත්ථෙව වුත්තා, තෙ එව භෙදකථායං ඉද්ධිපි භොන්ති ඉද්ධිපාදාපි, සෙසා ඉද්ධිපාදා එවාති එවං අහිනවාහාවං දස්සෙන්නො “ඡන්දො සමාධි”ති ආදිමාහ. ඉමෙ හි තයො...පෙ.... න විතා, තස්මා සෙසා සම්පයුත්තකා වත්තාරො ඛන්ධා තෙසං තිණ්ණං ඉජ්ඣනෙන ඉද්ධි නාම භවෙය්සං, න අත්තතො සභාවෙනාති තෙ ඉද්ධිපාදා එව භොන්ති, න ඉද්ධිති එවමිදං පුරිමස්ස කාරණභාවෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා තිණ්ණං ඉද්ධිතා ඉද්ධිපාදතා ව වුත්තා, සෙසානඤ්ච ඉද්ධිපාදතාව, තං සබ්බං සාධෙතුං “ඉමෙ හි තයො...පෙ.... න විතා”ති ආහ. තෙන යස්මා ඉජ්ඣන්ති, තස්මා ඉද්ධි. ඉජ්ඣමානා ව යස්මා සම්පයුත්තකෙහි සහෙව ඉජ්ඣන්ති, න විතා, තස්මා සම්පයුත්තකා ඉද්ධිපාදා, තදන්තොගධත්තා පන තෙ තයො ධම්මා ඉද්ධිපාදාපි භොන්තීති දස්සෙති. සම්පයුත්තකානම්පි පන ඛන්ධානං ඉද්ධිභාවපරියායො අත්ථීති දස්සෙතුං “සම්පයුත්තකා පනා”ති ආදිමාහ. වතුසු ඛන්ධෙසු එකදෙසස්ස ඉද්ධිතා, වතුන්තම්පි “ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො”ති ඉමිතා අත්ථෙත ඉද්ධිපාදතා, පුනපි වතුන්තං.

බන්ධනං “ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදො” ති ඉමිනා අත්ථෙත ඉද්ධිපාදතා ව දස්සිතා, න අඤ්ඤස්සාති කත්වා ආහ “න අඤ්ඤස්ස කස්සපි අධිවචන” ති. ඉමිනා “ඉද්ධි නාම අනිජ්ඣන්තා” ති ඉදං වාදං පටිසෙධෙති.

පටිලාභපුබ්බභාගානං පටිලාභස්සෙව ව ඉද්ධිඉද්ධිපාදතාවචනං අපුබ්බන්ති කත්වා පුච්ඡති “කෙනට්ඨෙත ඉද්ධි, කෙනට්ඨෙත පාදො” ති. පටිලාභො පුබ්බභාගො වාති වචනසෙසො. උපායො ව උපායභාවෙනෙව අත්තනො ඵලස්ස පතිට්ඨා භොතිති ආහ “පතිට්ඨානට්ඨෙතෙව පාදො” ති. ඡන්දායෙව...පෙ.... වීමංසාව වීමංසිද්ධිපාදොති කථිතං, තස්මා න චත්තාරො බන්ධා ඉද්ධියා සමානකාලිකා නානාක්ඛණිකා වා ඉද්ධිපාදා, ජෙට්ඨකභූතා පන ඡන්දාදයො එව සබ්බත්ථ ඉද්ධිපාදාති අයමෙව තෙසං අට්ඨකථාවරියානං අධිජ්ජායො. සුත්තන්තභාජනීයෙ හි අභිධම්මභාජනීයෙ ව සමාධිවිසෙසනවසෙන දස්සිතානං උපායභූතානං ඉද්ධිපාදානං පාකට්ඨකරණත්ථං උත්තරවුලභාජනීයං වුත්තන්ති. කෙච්ඡි උත්තරවිහාරවාසීථෙරා කිර.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

444. අභිධම්මභාජනීයෙ “ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස එස්සො...පෙ.... පග්ගාහො අවික්ඛෙපො” ති (විහ. 447) ඉද්ධිඉද්ධිපාදත්ථදස්සනත්ථං පග්ගාභාවික්ඛෙපා වුත්තා, චිත්තපඤ්ඤා ව සංඛිඛිපිත්වාති. චත්තාරි නයසහස්සාති විහත්තානීති ඉදං සාධිපතිවාරානං පරිපුණ්ණානං අභාවා විචාරෙතබ්බං. න හි අධිපතීනං අධිපතයො විජ්ජන්ති, එකෙකස්මිං පන ඉද්ධිපාදනිද්දෙසෙ එකෙකො අධිපතිවාරො ලබ්භතිති සොළස සොළස නයසතාති ලබ්භන්ති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤපුච්ඡකවණ්ණනා

නනු ව චත්තාරොපි අධිපතයො එකක්ඛණෙ ලබ්භන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පන අධිපතයො න භවන්ති “චත්තාරො ඉද්ධිපාදා න මග්ගාධිපතිනො” ති වුත්තත්තා. රාජපුත්තොපමාපි හි එතමත්ථං දීපෙතිති? න, එකක්ඛණෙ දුතියස්ස අධිපතිනො අභාවතො එව, “න මග්ගාධිපතිනො” ති වුත්තත්තා රාජපුත්තොපමා අධිපතිං න කරොන්තිති ඉමමෙවත්ථං දීපෙති, න අධිපතීනං සහභාවං. තං කථං ඡානිතබ්බන්ති? පටික්ඛිත්තත්තා. අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ හි අට්ඨකථායං (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.3) වුත්තා “කස්මා පන යථා හෙතුපච්චයනිද්දෙසෙ ‘හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකාන’ ති වුත්තං, එවමිධ ‘අධිපතී අධිපතිසම්පයුත්තකාන’ ති අවත්වා ‘ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකාන’ ති ආදිනා නයෙන දෙසනා කතාති? එකක්ඛණෙ අභාවතො” ති. සති ව චතුත්තං අධිපතීනං සහභාවෙ “අරියමග්ගසමඛිගිස්ස වීමංසාධිපතෙයාං මග්ගං භාවෙන්තස්සා” ති විසෙසනං න කත්තබ්බං සියා

අවිමංසාධිපතිකස්ස මග්ගස්ස අභාවා. ඡන්දාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤාධිපතිකරණභාවෙ ච “විමංසං යපෙත්වා තංසම්පයුත්තො” තිආදීනා ඡන්දාදීනං විමංසාධිපතිකත්තවචනං න චත්තඛිබ්බං සියා. තථා “චත්තාරො අරියමග්ගා සියා මග්ගාධිපතිනො, සියා න චත්තඛිබ්බා මග්ගාධිපතිනො” ති (ධ. ස. 1429) එවමාදීහිපි අධිපතීනං සහභාවො පටික්ඛිත්තො එවාති.

පඤ්ඤාපුච්ඡකචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉද්ධිපාදවිහඪගචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. බොජ්ඣංගවිහඪගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

පද්මනායවණ්ණනා

466. පතිට්ඨානායුහනා ඔසතරණසුත්තවණ්ණනායං (සං. නි. අට්ඨ. 1.1.1) –

“කිලෙසවසෙන පතිට්ඨානං, අභිසඬ්ඛාරවසෙන ආයුහනා. තථා තණ්හාදිට්ඨිහි පතිට්ඨානං, අවසෙසකිලෙසාභිසඬ්ඛාරෙහි ආයුහනා. තණ්හාවසෙන පතිට්ඨානං, දිට්ඨිවසෙන ආයුහනා. සස්සතදිට්ඨියා පතිට්ඨානං, උච්ඡේදදිට්ඨියා ආයුහනා. ලීනවසෙන පතිට්ඨානං, උද්ධච්චවසෙන ආයුහනා. කාමසුඛානුයොගවසෙන පතිට්ඨානං, අත්තකිලමථානුයොගවසෙන ආයුහනා. සබ්බාකුසලාභිසඬ්ඛාරවසෙන පතිට්ඨානං, සබ්බලොකියකුසලාභිසඬ්ඛාරවසෙන ආයුහනා” ති –

චුත්තෙසු පකාරෙසු ඉධ අචුත්තානං වසෙන වෙදිතඛිබ්බා.

සම්මජ්ජවත්තෙ ධම්මෙ පටිසඤ්චික්ඛති, උපපත්තිතො ඉක්ඛති, තදාකාරො හුත්වා පචත්තතීති පටිසඬ්ඛානලක්ඛණො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣංගො. එවඤ්ච කත්වා “පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා ගහණෙ මජ්ඣන්තතා” ති උපෙක්ඛාකිච්චාධිමත්තතාය සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා චුත්තා. අනුක්කමනික්ඛෙපෙ පයොජනං පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමපච්ඡිමකාරණභාවො.

467. බලවතී එව සති සතිසම්බොජ්ඣංගොති කත්වා බලවභාවදීපනත්ථං පඤ්ඤා ගහිතා, න යස්ස කස්සපි සම්පධාරණසති, කුසලප්පත්තිකාරණස්ස පන සරණං සතීති දස්සෙත්තො “චත්තං වා” තිආදිමාහ. චත්තසීසෙ යත්වාති “අහො චත මෙ ධම්මං සුණෙය්‍යං, සුත්වා ච ධම්මං පසිදෙය්‍යං, පසන්තා ච මෙ පසන්තාකාරං කරෙය්‍ය” ති එවංචිත්තො අහුත්වා “ස්වාක්ඛාතො භගවතා ධම්මො...පෙ.... විඤ්ඤාහි, අහො චත මෙ ධම්මං සුණෙය්‍යං, සුත්වා ච ධම්මං ආජානෙය්‍යං, ආජානිත්වා ච පන තථත්ථාය පටිපජ්ජෙය්‍ය” ති ධම්මසුධම්මතං.

පටිච්ච කාරුඤ්ඤං අනුද්දයං අනුකම්පං උපාදාය මහාකස්සපත්ථෙරෙන විය භාසිතන්ති අත්ථො. විමුත්තායතනසීසෙති “න භෙව බො සත්ථා, අපිව බො යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන පරෙසං දෙසෙස්සාමී”ති එවං විමුත්තිකාරණපට්ඨානභාවෙ යත්වා. චිරකතවත්තාදිවසෙන තංසමුට්ඨාපකො අරුපකොට්ඨාසො වුත්තො, භාවත්ථත්තා එව වා කතභාසිත-සද්දා කිරියාභූතස්ස අරුපකොට්ඨාසස්ස වාචකාති කත්වා ආහ “කායවිඤ්ඤත්තිං...පෙ.... කොට්ඨාස”න්ති.

බොජ්ඣංගසමුට්ඨාපකතා පුරිමානං ඡන්තං අත්තනො අත්තනො අනන්තරිකස්ස, පරෙසං සබ්බෙසං වා තංතංපරියායෙන සමුට්ඨාපනවසෙන යොජෙතබ්බා. කාමලොකවට්ටාමීසාති තණ්හා තදාරම්මණා ඛන්ධාති වදන්ති, පඤ්චකාමගුණිකො ව රාගො තදාරම්මණඤ්ච කාමාමීසං, “සස්සතො අත්තා ව ලොකො වා”තිආදිනා ලොකග්ගහණවසෙන පවත්තො සස්සතුවිජෙදසහගතො රාගො තදාරම්මණඤ්ච ලොකාමීසං, ලොකධම්මා වා, වට්ටස්සාදවසෙන උප්පන්නො සංසාරජනකො රාගො තදාරම්මණඤ්ච වට්ටාමීසං. මග්ගස්ස පුබ්බභාගත්තා පුබ්බභාගා.

පයමනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියනයවණ්ණනා

468-469. අභිඤ්ඤෙය්‍යා ධම්මා නාම “සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා, ද්වෙ ධාතුයො, තිස්සො ධාතුයො, චත්තාරි අරියසච්චාති, පඤ්ච විමුත්තායතනාති, ඡ අනුත්තරියාති, සත්ත නිද්දසවත්ථුති, අට්ඨාභිභායතනාති, නවානුපුබ්බවිහාරා, දස නිජ්ජරවත්ථුති”ති එවංපහෙදා ධම්මා, “සබ්බං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍යා”න්ති (සං. නි. 4.46) දස්සිතා ඛන්ධාදයො ව. වානන්ති විනන්ධනං භවාදීනං, ගමනං වා පියරූපසාතරූපෙසු.

වඩ්ඛමං අධිට්ඨන්තස්ස උප්පන්නවීරියං විපස්සනාසහගතන්ති වෙදිතබ්බං. එත්තකෙනාති “ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා කට්ඨිතා”ති එත්තාවතා. ලොකියන්ති වදන්තො න කිලමතීති කායවිඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකස්ස ලොකියත්තා අවොදනීයොති අත්ථො. අලබ්භ...පෙ.... පටික්ඛිත්තාති රූපාවචරෙ අලබ්භමානකං පිතිසම්බොජ්ඣංගං උපාදාය ලබ්භමානාපි අවිතක්කඅවිචාරා පිති පටික්ඛිත්තා, “පිතිසම්බොජ්ඣංගො”ති න වුත්තොති අත්ථො. කාමාවචරෙ වා අලබ්භමානකං අවිතක්කඅවිචාරං පිතිං උපාදාය ලබ්භමානකාව පිතිබොජ්ඣංගභූතා පටික්ඛිත්තා, අවිතක්කඅවිචාරො පිතිසම්බොජ්ඣංගො න වුත්තොති අත්ථො.

අප්ඤ්ඤාත්තවිමොක්ඛන්ති අප්ඤ්ඤාත්තධම්මෙ අභිනිවිසිත්වා තතො වුට්ඨිතමග්ගො “අප්ඤ්ඤාත්තවිමොක්ඛො”ති ඉධ වුත්තොති අධිප්පායො. න වාරෙතබ්බොති විපස්සනාපාදකෙසු කසිණාදිකොනෙසු සතිආදීනං නිබ්බේධභාගියත්තා න

පටික්ඛිපිතබ්බොති අත්ථො. අනුද්ධරන්තා පන විපස්සනා විය බොධියා මග්ගස්ස ආසන්නකාරණං ඤානං න හොති, න ච තථා එකන්තිකං කාරණං, න ච විපස්සනාකිව්චස්ස විය ඤානාකිව්චස්ස නිට්ඨානං මග්ගොති කත්වා න උද්ධරන්ති. තත්ථ කසිණප්ඤානග්ගහණෙන තදායත්තාති ආරුප්පානිපි ගහිතානීති දට්ඨබ්බානි. අසුභප්ඤානානං අවචනං අවිතක්කාව්චාරස්ස අධිප්පෙතත්තා.

දුතියනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියනයවණ්ණනා

470-471. තදඛගසමුච්ඡෙදනිස්සරණවිවෙකනිස්සිතතං වත්වා පටිප්පස්සද්ධිවිවෙකනිස්සිතත්තස්ස අවචනං “සතිසම්බොජ්ඣාඛිගං භාවෙති” තිආදිනා (සං. නි. 5.182; විහ. 471) ඉධ භාවෙතබ්බානං බොජ්ඣාඛිගානං චුත්තත්තා. භාවිතබොජ්ඣාඛිගස්ස හි සවිජ්ඣාතබ්බා ඵලබොජ්ඣාඛිගා අභිධම්මභාජනීයෙ චුත්තාති. වොස්සග්ග-සද්දො පරිච්චාගත්ථො පක්ඛන්දනත්ථො වාති වොස්සග්ගස්ස දුට්ඨතා චුත්තා. යථාචුත්තෙනාති තදඛගසමුච්ඡෙදප්පකාරෙන තන්තින්තභාවාරම්මණකරණප්පකාරෙන ච. පරිණාමෙත්තං විපස්සනාක්ඛණෙ, පරිණතං මග්ගක්ඛණෙ.

තතියනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

472. උපෙක්ඛනවසෙනාති සභාවනිද්දෙසතං දස්සෙති, භාපනවඩ්ඨනෙසු බ්‍යාපාරං අකත්වා උපපත්තිතො ඉක්ඛනවසෙනාති අත්ථො. ලොකීයඋපෙක්ඛනාය අධිකා උපෙක්ඛනා අප්ඤාපෙක්ඛනාති අයමත්ථො ඉධ ලොකුත්තරා ඵව අධිප්පෙතාති යුත්තොති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බොජ්ඣාඛිගවිහඪගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. මග්ගඛගවිහඪගො

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

490. අභිධම්මෙ ලොකුත්තරවිත්තභාජනීයෙපි “තස්මිං බො පන සමයෙ වත්තාරො බන්ධා හොන්ති...පෙ.... අට්ඨඪිගිකො මග්ගො හොති” ති (ධ. ස. 337)

වුත්තත්තා ඉධාපි අභිධම්මභාෂනීයෙ අභිධම්මානුරූපං දෙසනං කරොන්තො
“අට්ඨංචිගිකො මග්ගො”ති අරියොපපදනං න කරොති.

493. තස්මිං සමයෙති ලොකියකාලෙන එතෙසං අතිරෙකකිච්චං දස්සෙති.
විරතිඋප්පාදනෙන මිච්ඡාචාචාදීනි පුග්ගලං පජභාපෙන්නීති සම්මාදිට්ඨාදීනි පඤ්ච
“කාරාපකඩ්ඨානී”ති වුත්තානි. සම්මාචාචාදිකිරියා හි විරති, තඤ්ච එතානි
කාරාපෙන්නීති. විරතිවසෙනාති විරමණකිරියාවසෙන, න කාරාපකභාවෙන
කත්තුභාවෙන වාති අත්ථො. ඉමං...පෙ.... කිච්චාතිරෙකතං දස්සෙතුන්ති
ලොකුත්තරක්ඛණෙපි ඉමානෙව පඤ්ච සම්මාචාචාදිත්තයස්ස එකක්ඛණ
කාරාපකානීති දස්සෙතුන්ති අත්ථො. මිච්ඡාදිට්ඨාදිකා දස, තප්පච්චයා අකුසලා ව
දසාති විසති අකුසලපක්ඛියා, සම්මාදිට්ඨාදිකා දස, තප්පච්චයා ව කුසලා දසාති විසති
කුසලපක්ඛියා ව මහාවත්තාරිසකසුත්තෙ (ම. නි. 3.136) වුත්තාති තස්ස එතං නාමං.

පුඤ්ඤභාගියාති පුඤ්ඤකොට්ඨාසෙ භවා, පුඤ්ඤාභිසංඛාරෙකදෙසභූතාති
අත්ථො. ඛන්ධොපධිං විපච්චති, තත්ථ වා විපච්චතීති උපධිවෙපක්කා.

පඤ්චඩ්ඨිකමග්ගං උද්දිසිත්වා තත්ථ එකෙකං පුච්ඡිත්වා තස්ස තස්සෙව
සමයවචන්ථානං කත්වා විස්සජ්ජනං “පාටියෙක්කං පුච්ඡිත්වා පාටියෙක්කං
විස්සජ්ජන”න්ති වුත්තං. සහ පන පුච්ඡිත්වා පඤ්චන්තමිපි සමයවචන්ථානං කත්වා
විස්සජ්ජනෙ “තත්ථ කතමා සම්මාදිට්ඨියා පඤ්ඤා”තිආදිකො පටිනිද්දෙසො
එකතො විස්සජ්ජනපටිනිද්දෙසත්තා න පාටියෙක්කං පුච්ඡාචිස්සජ්ජනං නාම
භොතීති. තත්ථ පඤ්චඩ්ඨිකවාරෙ එව පාටියෙක්කං පුච්ඡාචිස්සජ්ජනං සම්මාදිට්ඨාදීසු
කාරාපකඩ්ඨගෙසු එකෙකමුඛාය භාවනාය මග්ගුප්පත්තිං සන්ධාය කතන්ති
වෙදිතබ්බං. චාචාදීනි හි පුබ්බසුද්ධියා සිජ්ඣන්ති, න මග්ගස්ස උපචාරොනාති.

අභිධම්මභාෂනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මග්ගඩගවිභඩගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ඤානවිභඩ්ඨගො

1. සුත්තත්තභාෂනීයං

මාතිකාවණ්ණනා

508. ඤානස්ස පුබ්බභාගකරණියසම්පදා පාතීමොක්ඛසංවරාදි.
අසුභානුස්සතියො ලොකුත්තරජ්ඣානානි ව ඉතො ඛනිද්ධා නත්ථිති සබ්බජ්ජකාර-
ග්ගහණං කරොති, පුඤ්ඤා පරජ්ජවාදා සමණෙහීති (ම. නි. 1.139; අ. නි. 4.241)
වචනෙන සමණභාවකරපුබ්බභාගකරණියසම්පදාසම්පන්නස්සපි අභාවං දස්සෙති.
සික්ඛාපදෙසු නාමකායාදිවසෙන වුත්තෙසු වචනානතික්කමවසෙන සික්ඛිතබ්බෙසු,
අවිතික්කමනවිරතිවෙනනාසංඛාරෙසු වා සික්ඛාකොට්ඨාසෙසු පරිපූරණවසෙන

සික්ඛිතබ්බෙසු සා සා භික්ඛුසික්ඛාදිකා සික්ඛාපදෙකදෙසභූතා සික්ඛිතබ්බාති ආහ “සික්ඛාපදෙසුති ඉදමස්ස සික්ඛිතබ්බධම්මපරිදීපන”න්ති.

සන්තොසාදිවසෙන ඉතරිතරසන්තොසං, තස්ස ච වණ්ණවාදිතං, අලද්ධා ච අපරිතස්සනං, ලද්ධා ච අගධිතපරිභොගන්ති එතෙ ගුණ දස්සෙති. ඤානභාවනාය කාරකොති පරිදීපනං කාරකභාවපරිදීපනං. අරඤ්ඤන්තිආදිනා සෙනාසනස්ස පහෙදං, අප්පසද්දන්තිආදිනා නිරාදිනවතං, පටිසල්ලානසාරුප්පන්ති ආනිසංසං දීපෙතිති ආහ “සෙනාසනප්පහෙදෙ...පෙ.... පරිදීපන”න්ති.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවණ්ණනා

509. කම්මත්ථෙහි දිට්ඨි-සද්දාදිහි සාසනං වුත්තන්ති “දිට්ඨිත්තා දිට්ඨි”තිආදි වුත්තං. සභාවට්ඨෙනාති අවිපරිතට්ඨෙත. සික්ඛියමානො කායාදිති විනෙති, න අඤ්ඤාති ආහ “සික්ඛිතබ්බට්ඨෙත විනයො”ති, විනයො වා සික්ඛිතබ්බාති සික්ඛාපදාති, ඛන්ධත්තයං සික්ඛිතබ්බන්ති විනයො වියාති විනයොති දස්සෙති. සත්ථු අනුසාසනදානභූතං සික්ඛත්තයන්ති ආහ “අනුසිට්ඨිදානවසෙනා”ති.

සම්මාදිට්ඨිපච්චයත්තාති සම්මාදිට්ඨියා පච්චයත්තා. තිස්සො හි සික්ඛා සික්ඛන්තස්ස සම්මාදිට්ඨි පරිපූරතිති. “තස්මාතිහ ත්වං භික්ඛු ආදිමෙව විසොධෙහි කුසලෙසු ධම්මෙසු, කො වාදි කුසලානං ධම්මානං? සීලඤ්ච සුචිසුද්ධං දිට්ඨි ච උජුකා”ති (සං. නි. 5.369) වචනතො සම්මාදිට්ඨිපුබ්බගමං සික්ඛත්තයං. එතස්මිඤ්ච අත්ථද්වයෙ ඵලකාරණොපවාරෙහි සික්ඛත්තයං “දිට්ඨි”ති වුත්තං, කුසලධම්මෙහි වා අත්තතො එකදෙසභූතෙහිති අධිප්පායො. භගවතො විනයනකිරියත්තා විනයො සික්ඛත්තයං, තං පන විනයනං ධම්මෙනෙව අවිසමසභාවෙන, දෙසනාධම්මෙන වා පවත්තං, න දණ්ඩාදිනාති “ධම්මවිනයො”ති වුත්තං.

අනවජ්ජධම්මත්ථන්ති පරමානවජ්ජනිබ්බානත්ථං, අකුප්පවෙතොවිමුත්තිඅත්ථං වා. ධම්මෙසු අභිඤ්ඤායාදීසු අභිජානනාදිකාරණං සික්ඛත්තයන්ති තං “ධම්මවිනයො”ති වුත්තං. “ඉමිස්සා ඉමස්මි”න්ති පුනප්පුනං වුවිචමානං නියමකරණං හොති, එව-සද්දලොපො වා කතොති අධිප්පායෙනාහ “නියමො කතො”ති.

510. භික්ඛුකොති අනඤ්ඤත්ථෙන ක-කාරෙන පදං වඩ්ඪිතන්ති “භික්ඛනධම්මතායා”ති අත්ථමාහ. භික්ඛකොති පන පාඨෙ භික්ඛතිති භික්ඛකොති අත්ථො. ජල්ලිකං රජමිස්සං මලං, අමිස්සං මලමෙව. භින්නපට්ඨරොති නිබ්බවනං භින්නපට්ඨරෙ භික්ඛු-සද්දස්ස නිරුල්භත්තා වුත්තං.

යස්ස භාවෙනබ්බො පභාතබ්බො ච ඔධි අවසිට්ඨො අත්ථි, සො ඔධිසො, අරභා පන තදභාවා ඔධිරහිතොති “අනොධිසො කිලෙසානං පභාතා හික්ඛු”ති වුත්තො. ඔධි-සද්දො වා එකදෙසෙ නිරුල්ලොති සබ්බමග්ගා සබ්බකිලෙසා ච අරභතා භාවිතා පහිතා ච “ඔධි”ති න වුච්චන්ති. පභාතාති ඉදඤ්ච නිබ්බවනං හෙදනපරියායවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

සෙක්ඛොතිආදිතා හික්ඛු-සද්දෙන වුච්චමානං අත්ථං ගුණවසෙන දස්සෙති, හෙට්ඨා පන “සමඤ්ඤාය පටිඤ්ඤායා”ති පඤ්ඤායනවසෙන, “හික්ඛති”තිආදිතා නිබ්බවනවසෙන දස්සිතො.

සෙක්ඛො හික්ඛති සත්ත සෙක්ඛා කථිතා, හින්තන්තා පාපකානං...පෙ.... හික්ඛති ඛිණ්ණසචොච කථිතොති ඉදං ද්වයං “සෙක්ඛොති පුපුඡ්ජනකල්‍යාණකෙන සද්ධිං සත්ත අරියා, හින්තන්තාති ඉමිනා පන චත්තාරො ඵලට්ඨා”ති ඉමිනා ද්වයෙන න සමෙති, තදිදං නිජපරියායදස්සනං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. “සෙසට්ඨානෙසු පුපුඡ්ජනකල්‍යාණකාදයො කථිතා”ති වුත්තං, නනු පටිඤ්ඤාය හික්ඛසිලොපි වුත්තොති? වුත්තො, න පන ඉධාධිජ්ජෙතො සබ්බජ්ජකාරජ්ඣානනිබ්බන්තකස්ස අධිජ්ජෙතන්තා.

භගවතො වචනං උපසම්පදාකම්මකරණස්ස කාරණන්තා යානං, තදනුරූපං යානාරහං, අනුනඤ්ඤතිඅනුස්සාවනං උජ්ජට්ඨො ච අවුත්තන්ති අත්ථො.

511. නිජපරියායතො සීලං සමාදානවිරතිඅවිතික්කමනවිරතිභාවතොති අධිජ්ජායො. අනභිජ්ඣාදීනි සන්ධාය වෙතසිකසීලස්ස පරියායසීලතා වුත්තා. නගරවඩ්ඪකී චත්ථුවිජ්ජාවරියොති වදන්ති. චතුබ්බිධො ආභාරො අසිතාදීනි, භක්ඛිතබ්බභුඤ්ජිතබ්බලෙහිතබ්බවුඛිතබ්බානි වා.

පාතිමොක්ඛසංවරෙන උපෙතො පිහිනින්ද්‍රියො හොති තිණ්ණං සුවරිතානං ඉන්ද්‍රියසංවරාභාරන්තා, පාතිමොක්ඛසංවරො වා ඉන්ද්‍රියසංවරස්ස උපනිස්සයො හොති. ඉති පාතිමොක්ඛසංවරෙන පිහිනින්ද්‍රියො “පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො”ති වුත්තො. ඉමිනා අධිජ්ජායෙන “සංවුතො”ති එතස්ස පිහිනින්ද්‍රියොති අත්ථමාහ. පාතිමොක්ඛෙන ච සංවරෙන වාති ඉදං පාතිමොක්ඛතො අඤ්ඤං සීලං කායිකඅවිතික්කමාදිග්ගහණෙන ගහිතන්ති ඉමිනා අධිජ්ජායෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. දුතියො පනත්ථො ද්වින්තමිපි එකත්ථනං සන්ධාය වුත්තො.

513. සබ්බමිපි දුස්සීලාන්ති ඉමිනා අභිජ්ඣාදයො ච ගහිතාති සන්ධායාහ “මනසාපි ආවරති ඵච, තස්මා තං දස්සෙතු”න්ති. තත්ථාති කායිකචිතික්කමාදිවසෙන වුත්තෙසු අනාවාරෙසු. ගරුභණ්ඩවිස්සජ්ජනමාපජ්ජති පුල්ලච්චයං ආපජ්ජතිති අත්ථො.

අරොපිමොති සඬිසිකභුමියං උට්ඨිතො වුත්තො. එතිකම්මන්ති
ගරුභණ්ඩන්තරභුතං කම්මං. දණ්ඩකම්මන්ති යථාවුත්තං හත්ථකම්මමාහ.
සිනායන්ති එතෙනාති සිනානං, වුණ්ණාදි.

සච්චාලිකෙන පියවාදි “වාටු”ති වුච්චති, වාටුං අත්තානං ඉච්ඡති වාටුකාමො,
තස්ස භාවො වාටුකමායතා. මුග්ගසුපස්ස අප්පච්ඡිනට්ඨානං නාම නත්ථි
සබ්බාභාරෙහි අවිරුද්ධත්තාති අධිප්පායො. පරිභටති ධාරෙති, පොසෙති වාති
පරිභටො, අථ වා පරිවාරභුතො භටො සෙවකො පරිභටො.

භණ්ඩාගාරිකකම්මං ගිහිනං කරියමානං වුත්තං. පිණ්ඩත්ථං පටිපිණ්ඩදානං,
පිණ්ඩං දත්වා පටිපිණ්ඩග්ගහණං වා පිණ්ඩපටිපිණ්ඩං. සඬිසිභොගවෙතියභොගානං
අයොනිසො විචාරණං සඬිසුප්පාදවෙතිසුප්පාදපට්ඨපනං, අත්තනො සන්තකෙ විය
පටිපජ්ජන්ති කෙවි.

514. ගාවො චරන්ති එත්ථාති ගොචරො, ගොචරො වියාති ගොචරො, අභිණ්භං
චරිතබ්බට්ඨානං. ගාවො වා චක්ඛාදීති ඉන්ද්‍රියාති, තෙහි චරිතබ්බට්ඨානං ගොචරො.
අයුත්තො ගොචරො අගොචරොති තදඤ්ඤො යුත්තො “ගොචරො”ති වුත්තො.

වා-සද්දො විධුනනත්ථොපි භොතිති කත්වා ආහ “චිතිද්ධුතකිබ්බිසාති වා”ති.

515. අවරා පච්ඡිමා මත්තා එතෙසන්ති ඔරමත්තකාති. සංයමකරණියාතිති
කායවාචාසංයමත්තෙන කත්තබ්බපටිකම්මාති, වික්ඛිපිතබ්බාති වා. “පුන න එවං
කරොමි”ති විත්තෙන සංවරමත්තෙන, ඉන්ද්‍රියසංවරෙනෙව වා කරණියාති
සංවරකරණියාති. දිවිචිහාරජනපදවාසී දිවිචිහාරවාසී. මනස්ස අධිට්ඨානමෙව
අධිට්ඨානාවිකම්මං. දෙසනා ඉධ “වුට්ඨානාවිකම්ම”න්ති අධිප්පෙනා. තත්ථ
“චිත්තුප්පාදකරණියාති මනසිකාරපට්ඨද්ධාති”ති වචනතො
පාතිමොක්ඛසංවරවිසුද්ධත්ථං අනතික්කමනියාති අනාපත්තිගමනියාති වජ්ජාති
වුත්තාතිති ආචරියස්ස අධිප්පායො. චතුබ්බිධස්සාති
අත්තානුවාදපරානුවාදදණ්ඩදුග්ගතිභයස්ස.

516. “ඉධ භික්ඛු”ති භික්ඛු එව අධිප්පෙනොති සන්ධාය “සෙසසික්ඛා පන
අත්ථුද්ධාරවසෙන සික්ඛා-සද්දස්ස අත්ථදස්සනත්ථං වුත්තා”ති ආහ. භික්ඛුග්ගහණං
පන අග්ගපරිසාමුඛෙන සබ්බජ්ඣානනිබ්බත්තකානං චතුන්තම්පි පරිසානං
දස්සනත්ථං කතං. ගුණතො වා භික්ඛු අධිප්පෙනොති සබ්බාපි සික්ඛා
ඉධාධිප්පෙනාති දට්ඨබ්බා. සබ්බෙන සික්ඛාසමාදානෙනාති එත්ථ යෙන සමාදානෙන
සබ්බාපි සික්ඛා සමාදින්නා භොන්ති, තං එකම්පි සබ්බසමාදානකිච්චකරත්තා
සබ්බසමාදානං නාම භොති, අනෙකෙසු පන චත්තබ්බමෙව නත්ථි. සබ්බෙන
සික්ඛිතබ්බාකාරෙනාති අවිතික්කමදෙසනාවුට්ඨානවත්තවරණාදිආකාරෙන.
විතික්කමනවසෙන සෙසස්සපි නිස්සෙසතාකරණං සන්ධාය
“භින්නස්සපි”තිආදිමාහ.

519. ආවරණියෙහි චිත්තපරිසොධනභාවනා ඡාගරියානුයොගොති කත්වා ආහ “භාවන”න්ති. සුප්පපරිග්ගාහකන්ති “සුප්පපරිග්ගාහකං නාම ඉදං ඉතො පුබ්බෙ ඉතො පරඤ්ච නත්ථී, අයමෙතස්ස පච්චයො” තිආදිනා පරිග්ගාහකං.

520-521. යුත්තොති ආරම්භමානො. සාතච්චං නෙපක්කඤ්ච පචත්තයමානො ඡාගරියානුයොගං අනුයුත්තො භොතිති සම්බන්ධං දස්සෙති.

522. ලොකියායපි...පෙ.... ආහාති ඉදං විපස්සනාභාවනාය සතිපට්ඨානාදයො එකස්මිං ආරම්භණෙ සහ නප්පචත්තන්ති, පචත්තමානානිපි ඉන්ද්‍රියබලානි බොජ්ඣංගිගෙස්ථෙව අත්තොගධානි භොන්ති. පීතිසම්බොජ්ඣංගිග්ගණෙන හි තදුපනිස්සයභූතං සද්ධිත්තියං සද්ධාබලඤ්ච ගහිතමෙව භොති “සද්ධුපනිසං පාමොජ්ජ”න්ති (සං. නි. 2.23) චුත්තත්තා. මග්ගච්චගානි පඤ්චෙව විපස්සනාක්ඛණෙ පචත්තන්තිති ඉමමත්ථං සන්ධාය චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

523. සමන්තතො, සම්මා, සමං වා සාත්ථකාදිපජානනං සම්පජානං, තදෙව සම්පජඤ්ඤං. තෙනාති සතිසම්පයුත්තත්තා එව උද්දෙසෙ අචුත්තාපි සති නිද්දෙසෙ “සතො” ති ඉමිනා චුත්තාති අධිප්පායො.

සාත්ථකානං අභික්කමාදීනං සම්පජානනං සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං. එවං සප්පායසම්පජඤ්ඤං. අභික්කමාදීසු පන භික්ඛාචාරගොචරෙ අඤ්ඤත්ථාපි ව පචත්තෙසු අවිජ්ඣිතෙ කම්මට්ඨානසඬ්ඛාතෙ ගොචරෙ සම්පජඤ්ඤං ගොචරසම්පජඤ්ඤං. අභික්කමාදීසු අසම්මුය්හනමෙව සම්පජඤ්ඤං අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං.

ද්වෙ කථාති වචනකරණාකරණකථා න කථිතපුබ්බා. වචනං කරොමි එව, තස්මා සුබ්බවත්තා පටිවචනං දෙමිති අත්ථො.

කම්මට්ඨානසීසෙනෙවාති කම්මට්ඨානග්ගෙනෙව, කම්මට්ඨානං පධානං කත්වා එවාති අත්ථො. තෙන “පත්තමිපි අචෙතන”න්තිආදිනා චක්ඛමානං කම්මට්ඨානං, යථාපරිහරියමානං වා අවිජ්ඣිත්වාති දස්සෙති. “තස්මා” ති එතස්ස “ධම්මකථා කථෙතබ්බායෙවාති වදන්ති” ති එතෙන සම්බන්ධො. භයෙනි පරචක්කාදිභයෙ.

අවසෙසට්ඨානෙනි යාගුඅග්ගහිතට්ඨානෙ. යානවච්ඡකමනමෙවාති අධිට්ඨාතබ්බිරියාපථවසෙන චුත්තං, න භොජනාදිකාලෙ අවස්සං කත්තබ්බනිසප්පායපි පටික්ඛෙපවසෙන.

ථෙරො දාරුචීරියො –

“තස්මාතිහ තෙ, බාහිය, එවං සික්ඛිතබ්බං. දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං භවිස්සති, සුතෙ මුතෙ විඤ්ඤාතෙ. යතො බො තෙ, බාහිය, දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං භවිස්සති, සුතෙ මුතෙ විඤ්ඤාතෙ විඤ්ඤාතමත්තං භවිස්සති, තතො ත්වං, බාහිය, න

තෙන, යතො ත්වං, බාහිය, න තෙන. තතො ත්වං, බාහිය, න තත්ථ, යතො ත්වං, බාහිය, න තත්ථ. තතො ත්වං, බාහිය, නෙවිධ න හුරං න උභයමන්තරෙන. එසෙවන්තො දුක්ඛස්සා''ති (උදා. 10) –

එත්තකෙන අරහත්තං සච්ඡාකාසී.

බාණ්ණආදිපරිහරණත්ථං, පතිට්ඨිතපාදපරිහරණත්ථං වා පස්සෙන හරණං විනිහරණන්ති වදන්ති. යාව පතිට්ඨිතපාදො, තාව ආහරණං අතිහරණං, තතො පරං හරණං විනිහරණන්ති අයං වා එතෙසං විසෙසො. අවිචින්නි නිරන්තරං.

පයමජවනෙපි...පෙ.... න භොතීති ඉදං පඤ්චවිඤ්ඤාණවිලීයං ඉත්ථිපුරිසොති රජ්ජනාදිනං අභාවං සන්ධාය වුත්තං. තත්ථ හි ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනානං අයොනිසො ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනවසෙන ඉට්ඨෙ ඉත්ථිරූපාදිමිහි ලොභො, අනිට්ඨෙ ව පටිසො උජ්ජජ්ජති. මනොද්වාරෙ පන ඉත්ථිපුරිසොති රජ්ජනාදි භොති, තස්ස පඤ්චද්වාරජවනං මූලං, යථාවුත්තං වා සබ්බං භවඤ්ඤාදි. එවං මනොද්වාරජවනස්ස මූලවසෙන මූලපරිඤ්ඤා වුත්තා. ආගන්තුකතාවකාලිකතා පන පඤ්චද්වාරජවනස්සෙව අප්පබ්බතිත්තරතාවසෙන. මණ්ඩප්පො සිහලදීපෙ විජ්ජමානා එකා සජ්ජජාතීති වදන්ති. වලනන්ති කම්පනං.

අතිහරතීති යාව මුඛා ආහරති. විනිහරතීති තතො යාව කුච්ඡි, තාව හරති, කුච්ඡිගතං වා පස්සතො හරති. අල්ලත්තඤ්ඤා අනුපාලෙතීති වායුආදිහි අතිවිසොසනං යථා න භොති, තථා පාලෙති. ආභුජතීති පරියෙසනජ්ඣොහරණජිණ්ණාජිණ්ණාදිං ආවජ්ජෙති, විජානාතීති අත්ථො. තංතංවිජානනනිජ්ජාදකොයෙව හි පයොගො “සම්මාපයොගො”ති වුත්තොති. අථ වා “සම්මාපටිපත්තිමාගම්ම අබ්බන්තරෙ අත්තා නාම කොචි භුජනකො නත්ථි”තිආදිනා විජානනං ආභුජනං.

අට්ඨානෙති මනුස්සාමනුස්සපරිග්ගහිතෙ අයුත්තෙ යානෙ ඛෙත්තදෙවායතනාදිකෙ. තුම්බතො වෙළුනාලිආදිඋදකභාජනතො. තන්ති ඡඩ්ඨිතං උදකං.

ගතෙති ගමනෙති පුබ්බෙ අභික්කමපටික්කමග්ගහණෙන ගමනෙපි පුරතො පච්ඡතො ව කායස්ස අතිහරණං වුත්තන්ති ඉධ ගමනමෙව ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං, වක්ඛමානො වා එතෙසං විසෙසො.

එත්තකෙනාති කම්මට්ඨානං අවිස්සජ්ජෙත්වා වතුන්තං ඉරියාපථානං පවත්තනවචනමත්තෙන ගොචරසම්පජ්ඤං න පාකටං භොතීති අත්ථො. එවං පන සුත්තෙ කම්මට්ඨානං අවිභූතං භොතීති වඬිකමනට්ඨානනිසජ්ජාසු එව පවත්තෙ පරිග්ගණ්හන්තස්ස සුත්තෙ පවත්තා අපාකටා භොතීති අත්ථො.

කායාදිකිරියාමයත්තා ආවජ්ජනකිරියාසමුට්ඨිතත්තා ව ජවනං, සබ්බමිපි වා ජද්වාරජ්ජවත්තං කිරියාමයපවත්තං නාම, දුතියජ්ඣානං වච්ඡිඤ්ඤාචරිතා “තුණ්හිභාවො”ති වුච්චති.

526. උපාසනට්ඨානන්ති ඉස්සාසානං විය උපාසනස්ස සික්ඛායොගකරණස්ස කම්මට්ඨානඋපාසනස්ස ඨානන්ති අත්ථො. තමෙව හි අත්ථං දස්සෙතුං “යොගපථ”න්ති ආහාති. සීසං ධොවතීති ඉච්ඡාදාසඛ්‍යා භුජ්ස්සතං ඤාපයති, මිච්ඡාපට්ඨනන්තො වා පක්ඛිත්තං අයසරජං ධොවති.

529. විනයපරියායෙන අදිත්තාදානපාරාජිකෙ ආගතං. සුත්තන්තපරියායෙන ආරඤ්ඤකසික්ඛාපදෙ “පඤ්චධනුසතිකං පච්ඡිම”න්ති ආගතං. ආරඤ්ඤකං හික්ඛුං සන්ධාය. න හි සො විනයපරියායිකෙ අරඤ්ඤෙ වසනතො “ආරඤ්ඤකො පන්තසෙනාසනො”ති සුත්තෙ වුත්තොති.

530. “නිකුම්බ”න්තිපි “නදිකුඤ්ඤ”න්තිපි යං වදන්ති, තං කන්දරන්ති අපබ්බතපදෙසෙපි විදුග්ගනදීනිවත්තනපදෙසං කන්දරන්ති දස්සෙති.

531. භාජෙත්වා දස්සිතන්ති එතෙන භාජෙතබ්බතං අන්තෙ නිද්දෙසස්ස කාරණං දස්සෙති.

533. රහස්ස කිරියා රහස්සං, තං අරහති තස්ස යොග්ගන්ති රාහස්සෙය්‍යකං. විචිත්තා හි තද්ධිතාති. රහසි වා සාධු රහස්සං, තස්ස යොග්ගං රාහස්සෙය්‍යකං.

536. පණ්හිතොති සුට්ඨු යපිතො.

537. පරිග්ගහිතනියානන්ති පරිග්ගහිතනියානසභාවං, කායාදිසු සුට්ඨු පවත්තියා නියානසභාවයුත්තන්ති අත්ථො. කායාදිපරිග්ගහණං ඤාණං වා පරිග්ගහො, තං-සම්පයුත්තතාය පරිග්ගහිතං නියානභූතං උපට්ඨානං කත්වාති අත්ථො.

542-543. විකාරජ්ජන්තියාති විත්තස්ස විකාරාපත්තිභාවෙනාති අත්ථො. සබ්බසඤ්ඤාහිකවසෙනාති සත්තසඤ්ඤාචරගතසබ්බකොධසඤ්ඤාහිකවසෙන. සබ්බසඤ්ඤාහිකඤ්ඤා සමුච්ඡෙදජ්ජනනස්සපි අධිජ්ජෙනත්තා කතන්ති වෙදිතබ්බං.

546. ඉදං සන්ධායාති “ද්වෙ ධම්මා”ති සන්ධාය. එකවචනෙන “ථිනමිද්ධ”න්ති උද්දිසිත්වාපි නිද්දෙසෙ “සන්තා”ති වචනභෙදො, බහුවචනං කතන්ති අත්ථො. නිරොධසන්තතායාති වචනං අභිගසන්තතාය, සභාවසන්තතාය වා සන්තතානිවාරණත්ථං.

550. ථිනමිද්ධවිකාරචරිතා තජ්ජපට්ඨකස්සඤ්ඤා ආලොකස්සඤ්ඤා නාම භොති. තෙනෙව වුත්තං “අයං සඤ්ඤා ආලොකා භොති”ති.

553. “වත්තත්තා මුත්තත්තා” තිආදිනි, “ආලොකා හොති” තිආදිනි ව “වත්තත්තාතිආදීනි” ති වුත්තානි. ආදි-සද්දෙන වා ද්විත්තමිපි නිද්දෙසපදානි සඬගහෙත්වා තත්ථ යානි යෙසං වෙවචනානි, තානෙව සන්ධාය “අඤ්ඤමඤ්ඤවෙවචනානි” ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. පටිමුඤ්ඤවතොති එතෙන සාරම්භං අභිභවං දස්සෙති. නිරාවරණා හුත්වා ආභුජති සම්පජානාතීති නිරාවරණාහොගා, තංසභාවත්තා විවටා.

556. “විකාලො නු ඛො, න නු ඛො” ති අනිච්ඡයතාය කතවත්ථුප්ඤ්ඤාචාරමූලකො විජ්ජට්ඨායො වත්ථුප්ඤ්ඤාචාරො කාරණවොහාරෙන වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

562. කිලිස්සන්තීති කිලෙසෙත්තීති අත්ථං වදන්ති, සදරථභාවෙන සයමෙව වා කිලිස්සන්ති. න හි තෙ උප්පජ්ජමානා කිලෙසරහිතා උප්පජ්ජන්තීති.

564. ඉධෙව ව විහඬගෙ “උපෙතො හොති” තිආදි තත්ථ තත්ථ වුත්තමෙව.

588. නිද්දෙසවසෙනානි “තත්ථ කතමා උපෙක්ඛා? යා උපෙක්ඛා” තිආදිනිද්දෙසවසෙන. “ඉමාය උපෙක්ඛාය උපෙතො හොති” තිආදි පටිනිද්දෙසවසෙනානි වදන්ති. “තත්ථ කතමා...පෙ.... ඉමාය උපෙක්ඛාය උපෙතො හොති” ති එතෙන පුග්ගලො නිද්දිට්ඨො හොති, “සමුපෙතො” තිආදිනා පටිනිද්දිට්ඨො. යාව වා “සමන්තාගතො” ති පදං, තාව නිද්දිට්ඨො, “තෙන වුව්චති උපෙක්ඛකො” ති ඉමිනා පටිනිද්දිට්ඨොති තෙසං වසෙන නිද්දෙසපටිනිද්දෙසා යොජෙතබ්බා. පකාමරොනානි උපෙක්ඛාය “උපෙක්ඛනා” තිආදිධම්මජ්ජකාරෙන “උපෙතො සමුපෙතො” තිආදිපුග්ගලජ්ජකාරෙන ව උපෙක්ඛකසද්දස්ස අත්ථං ධ්වපෙත්තො පට්ඨපෙත්ති. “උපෙක්ඛා” ති එතස්ස අත්ථස්ස “උපෙක්ඛනා” ති කාරණං. උපෙක්ඛනාවසෙන හි උපෙක්ඛාති. තථා “උපෙතො සමුපෙතො” ති එතෙසං “උපාගතො සමුපාගතො” ති කාරණන්ති එවං ධම්මපුග්ගලවසෙන තස්ස තස්සත්ථස්ස කාරණං දස්සෙත්තා විවරන්ති, “උපෙක්ඛකො” ති ඉමස්සෙව වා අත්ථස්ස “ඉමාය උපෙක්ඛාය උපෙතො හොති” තිආදිනා කාරණං දස්සෙත්තා. “උපෙක්ඛනා අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛනා සමුපෙතො” තිආදිනා බ්‍යඤ්ජනානං විභාගං දස්සෙත්තා විහජන්ති. උපෙක්ඛක-සද්දන්තොගධාය වා උපෙක්ඛාය තස්සෙව ව උපෙක්ඛක-සද්දස්ස විසුං අත්ථවචනං “යා උපෙක්ඛා උපෙක්ඛනා” තිආදිනා, “ඉමාය උපෙක්ඛාය උපෙතො හොති” තිආදිනා ව බ්‍යඤ්ජනවිභාගො. සබ්බථා අඤ්ඤාතතා නිකුජ්ඣිතභාවො, කෙනචි පකාමරෙන විඤ්ඤාතෙපි නිරවසෙසපරිච්ඡින්නාහාවො ගම්භීරභාවො.

602. උපරිභූමිජ්ජත්තියානි ඉදං “රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා” ති එත්ථෙව යොජෙතබ්බං. විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනාදීනිපි වා ආකාසානඤ්ඤායතනාදීනං උපරිභූමියොති සබ්බත්ථාපි න න යුජ්ජති.

610. විඤ්ඤාණඤ්චායනනනිද්දෙසෙ “අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති තංයෙව ආකාසං විඤ්ඤාණෙන ඵුටං මනසි කරොති අනන්තං ඵරති, තෙන වුවිච්ඡිති අනන්තං විඤ්ඤාණං”න්ති එත්ථ විඤ්ඤාණෙනාති එතං උපයොගත්ථෙ කරණවචනං, තංයෙව ආකාසං ඵුටං විඤ්ඤාණං මනසි කරොතිති කිර අට්ඨකථායං වුත්තං. අයං වා එතස්ස අත්ථො – තංයෙව ආකාසං ඵුටං විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණඤ්චායනනවිඤ්ඤාණෙන මනසි කරොතිති. අයං පනත්ථො යුත්තො – තංයෙව ආකාසං විඤ්ඤාණෙන ඵුටං තෙන ගහිතාකාරං මනසි කරොති, එවං තං විඤ්ඤාණං අනන්තං ඵරතිති. යඤ්චි ආකාසං පට්ඨාප්පසමඤ්චි විඤ්ඤාණෙන අනන්තං ඵරති, තං ඵරණාකාරසහිතමෙව විඤ්ඤාණං මනසිකරොත්තො දුතියාරූප්පසමඤ්චි අනන්තං ඵරතිති වුවිච්ඡිති.

615. තංයෙව විඤ්ඤාණං අභාවෙතීති යං පුබ්බෙ “අනන්තං විඤ්ඤාණං”න්ති මනසි කතං, තංයෙවාති අත්ථො. තස්සෙව හි ආරම්මණභූතං පටමෙන විය රූපනිමිත්තං තතියෙනාරූප්පෙන අභාවෙතීති.

නිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

623. අභිධම්මභාජනීයෙ පඤ්චකනයදස්සනෙ “පඤ්ච කුමානානි”ති ව, “තත්ථ කතමං පටමං කුමානං”න්ති ව ආදිනා උද්ධටං. උද්ධටානංයෙව චතුත්තං පටමතතියචතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානානං දස්සනතො, දුතියස්සෙව විසෙසදස්සනතො ව.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාචර්ජකවණ්ණනා

640. ලොකුත්තරාපනෙත්ථාති එතෙසු තීසුකුමානෙසු “ලොකුත්තරා සියා අප්පමාණාරම්මණා”ති එවං කොට්ඨාසිකා පන මග්ගකාලෙ, ඵලකාලෙ වා ලොකුත්තරභූතා එවාති අධිප්පායො. පරිච්ඡින්නාකාසකසිණාලොකකසිණානාපානබ්බන්ධවිහාරචතුත්ථාති සබ්බත්ථපාදකචතුත්ථෙ සඨගහිතානීති දට්ඨබ්බානි.

බුද්ධපච්චෙකබුද්ධඛණ්ඩාසවා මග්ගං භාවයිංසු, ඵලං සච්ඡිකරිංසුති, භාවෙස්සන්ති සච්ඡිකරිස්සන්තිති ව හෙට්ඨිමමග්ගඵලානං වසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. කුසලතො තෙරසසු හි චතුත්ථෙසු අයං කථා පවත්තා, න ව කුසලචතුත්ථෙත අරහත්තමග්ගඵලානි දට්ඨං සක්කොති.

“කිරියතො තෙරසන්න” න්ති එත්ථ ලොකුත්තරවතුත්ථං කිරියං නත්ථීති “ද්වාදසන්න” න්ති වත්තබ්බං, කුසලතො වා තෙරසසු සෙක්ඛඵලවතුත්ථං අන්තොගධං කත්වා “කිරියතො තෙරසන්න” න්ති අසෙක්ඛවතුත්ථෙත සහ වදන්ති වෙදිතබ්බං. සබ්බත්ථපාදකඤ්චෙත්ථ ඛිණාසවානං යානි අභිඤ්ඤාදීනි සන්ති, තෙසං සබ්බෙසං පාදකත්තා සබ්බත්ථපාදකන්ති දට්ඨබ්බං. න භි තෙසං වට්ටං අත්ථීති. පරිච්ඡන්නාකාසකසිංඝවතුත්ථාදීනි විය වා නවත්තබ්බතාය සබ්බත්ථපාදකසමානත්තා සබ්බත්ථපාදකතා දට්ඨබ්බා.

මනොසඬ්ඛාරා නාම සඤ්ඤාවෙදනා, වත්තාරොපි වා බන්ධා. නිමිත්තං ආරබ්භාති එත්ථ “නිමිත්තං නිබ්බානඤ්චා” ති වත්තබ්බං.

“අජ්ඣත්තො ධම්මො අජ්ඣත්තස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො” ති (පටියා. 2.20.28) එත්ථ “අජ්ඣත්තා බන්ධා ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණස්ස යථාකම්මුපගඤ්ඤාණස්ස අනාගතංසඤ්ඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො” ති වුත්තත්තා න වෙතොපරියඤ්ඤාණං විය යථාකම්මුපගඤ්ඤාණං පරසන්නානගතමෙව ජානාති, සසන්නානගතමිපි පන අපාකටං රූපං දිබ්බවක්ඛු විය අපාකටං කම්මං විභාවෙති. තෙනාහ “අත්තනො කම්මජානනකාලෙ” ති.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුමාරවිහරිතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. අජ්ජමඤ්ඤාවිභවිගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

642. සබ්බධිති දිසාදෙසොධිතා අනොධිසොඵරණං වුත්තං, සබ්බත්තතාය සබ්බාවත්තන්ති සත්තොධිතා. තෙනාහ “අනොධිසො දස්සනත්ථ” න්ති. තථා-සද්දො ඉති-සද්දො වා න වුත්තොති “මෙත්තාසහගතෙන වෙතසා” ති එතස්ස අනුවත්තකං තං ද්වයං තස්ස ඵරණන්තරාදිට්ඨානං අට්ඨානන්ති කත්වා න වුත්තං, පුන “මෙත්තාසහගතෙන වෙතසා” ති වුත්තන්ති අත්ථො.

643. භිරොත්තජ්ජානුපාලිතා මෙත්තා න පරිභායති ආසන්නසපත්තස්ස රාගස්ස සිනෙහස්ස ව විපත්තියා අනුජ්ජත්තොති අධිජ්ජායො.

645. අධිමුඤ්චිත්වාති සුට්ඨු පසාරත්වාති අත්ථො. තං දස්සෙන්නො “අධිකභාවෙන” ති ආදිමාහ, බලවතා වා අධිමොක්ඛෙන අධිමුච්චිත්වා.

648. හෙට්ඨා වුත්තොයෙවාති “සබ්බෙන සබ්බං සබ්බථා සබ්බ” න්ති එතෙසං “සබ්බෙන සික්ඛාසමාදානෙන සබ්බං සික්ඛං, සබ්බෙන සික්ඛිතබ්බාකාරෙන සබ්බං

සික්බ්''න්ති ව ඤානවිභවිගෙ (විභ. අට්ඨ. 516) අත්ථො චුත්තො. ඉධ පන සබ්බෙන අවධිනා අත්තසමතාය සබ්බසත්තයුත්තතාය ව සබ්බං ලොකං, සබ්බාවධිදිසාදිඵරණාකාරෙහි සබ්බං ලොකන්ති ව අත්ථො යුජ්ජති.

650. පච්චත්ථිකවිසාතවසෙනාති මෙත්තාදීනං ආසන්තදුරපච්චත්ථිකානං රාගඛ්‍යාපාදාදීනං විසාතවසෙන. යං අප්පමාණං, සො අවෙරොති සො අවෙරභාවොති අයං වා තස්ස අත්ථොති.

653. නිරයාදි ගති, චණ්ඩාලාදි කුලං, අන්තාදීනං අලාභිතා භොගො. ආදි-සද්දෙන දුබ්බණ්ණතාදි ගතිනං.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

699. ඉමස්මිං පන...පෙ.... කථිතාති ඉමිනා ඉමස්මිං විභවිගෙ කථිතානං ලොකියභාවමෙව දස්සෙන්නො ඛන්ධවිභවිගාදීහි විසෙසෙතීති න අඤ්ඤත්ථ ලොකුත්තරානං අප්පමඤ්ඤානං කථිතතා අනුඤ්ඤාතා භොති.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පමඤ්ඤාවිභවිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. සික්ඛාපදවිභවිගො

1. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

703. පතිට්ඨානට්ඨෙතාති සම්පයොගවසෙන උපනිස්සයවසෙන ව ඔකාසභාවෙන. පිට්ඨපුච්ඡදනකිණ්ණනානාසම්භාරෙ පක්ඛිපිත්වා මද්දිත්වා කතා සුරා නාම. මධුකාදිපුප්ඵපනසාදිඵලඋච්ඡුමුද්දිකාදිනානාසම්භාරානං රසා විරපරිවාසිතා මෙරයං නාම, ආසවොති අත්ථො.

704. තංසම්පයුත්තත්තාති විරතිසම්පයුත්තත්තා, විරතිවෙනනාසම්පයුත්තත්තා වා.

කම්මපථා ඵවාති අසබ්බසාධාරණෙසු ඤානාදිකොට්ඨාසෙසු කම්මපථකොට්ඨාසිකා ඵවාති අත්ථො. සුරාපානම්පි “සුරාපානං, හික්ඛවෙ, ආසෙවිතං...පෙ.... නිරයසංවත්තනික”න්ති (අ. නි. 8.40) විසුං කම්මපථභාවෙන ආගතන්ති වදන්ති. ඵං සති ඵකාදස කම්මපථා සිද්ධං, තස්මාස්ස යථාචුත්තෙස්වෙව කම්මපථෙසු උපකාරකත්තසභාගත්තවසෙන අනුපවෙසො දට්ඨබ්බො.

සත්තඉත්ථිපුරිසාරම්මණතා තථාගහිතසඬ්ඛාරාරම්මණතාය දට්ඨබ්බා. “පඤ්ච සික්ඛාපදා පරිත්තාරම්මණා” ති හි වුත්තං. “සබ්බාපි හි එතා චිතික්කම්මතබ්බවත්ථුං ආරම්මණං කත්වා වෙරවෙනනාහි එව විරමන්ති” ති (විහ. අට්ඨ. 704) ව වක්ඛන්ති.

ගොරුපසීලකො පකතිභද්දො. කාකණිකමත්තස්ස අත්ථායාතිආදි ලොභවසෙන මුසාකථනෙ වුත්තං. දොසවසෙන මුසාකථනෙ ව නිට්ඨප්පත්තො සඬ්ඝහෙදො ගහිතො. දොසවසෙන පරස්ස බ්‍යාසනත්ථාය මුසාකථනෙ පන තස්ස තස්ස ගුණවසෙන අප්පසාවජ්ජමහාසාවජ්ජතා යොජෙතබ්බා, මන්දාධිමත්තබ්‍යසනිච්ඡාවසෙන ව. නිස්සග්ගියථාවරවිජ්ජාමයිද්ධිමයා සාහත්ථිකාණත්තිකෙස්වෙව පවිසන්තිති ද්වෙ එව ගහිතා.

පඤ්චපි කම්මපථා එවාති වෙනනාසඬ්ඛාතං පරියායසීලං සන්ධාය වුත්තං, විරතිසීලං පන මග්ගකොට්ඨාසිකන්ති. තෙසං පනාති සෙසසීලානං.

712. “කොට්ඨාසභාවෙනා” ති වුත්තං, “පතිට්ඨානභාවෙනා” ති පන වත්තබ්බං. එත්ථ පන සික්ඛාපදවාරෙ පහිනපඤ්චාහබ්බට්ඨානස්ස අරහතො විරම්මතබ්බවෙරස්ස සබ්බථා අභාවා කිරියෙසු විරතියො න සන්තිති න උද්ධටා, සෙක්ඛානං පන පහිනපඤ්චවෙරත්තෙපි තංසභාගතාය වෙරභූතානං අකුසලානං වෙරනිදානානං ලොභාදීනඤ්ච සබ්භාවා විරතීනං උප්පත්ති න න භවිස්සති. අකුසලසමුට්ඨිතාති ව කායකම්මාදීනි තෙසං කායදුච්චරිතාදීනි වෙරානෙව, තෙහි ව තෙසං විරතියො භොන්තෙව, යතො නඵලභූතස්සපි උපරිමග්ගත්තයස්ස අට්ඨඬ්ඛිකතා භොති. සික්ඛාවාරෙ ව අභාවෙනබ්බතාය ඵලධම්මාපි න සික්ඛිතබ්බා, නාපි සික්ඛිතසික්ඛස්ස උප්පජ්ජමානා කිරියධම්මාති න කෙචි අබ්‍යාකතා සික්ඛාති උද්ධටා.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

714. සම්පත්තවිරතිවසෙනාති සම්පත්තෙ පච්චුප්පන්තෙ ආරම්මණෙ යථාවිරම්මතබ්බතො විරතිවසෙනාති අත්ථො.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සික්ඛාපදවිභඩ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. පටිසම්භිදාවිභඩ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

1. සඬ්ගහවාරවණ්ණනා

718. එසෙව නයොති සඬ්ඛෙපෙන දස්සෙත්වා තමෙව නයං විත්ථාරතො දස්සෙතුං “ධම්මජ්ජපහෙදස්ස හී”ති ආදිමාහ. නිරුත්තිපටිභානජ්ජහෙදා තබ්බිසයානං අත්ථාදීනං පච්චස්සජ්ජන්තාදිහෙදෙහි හින්දිත්වා වෙදිතබ්බා.

“යං කිඤ්චි පච්චයසමුජ්ජන්ත”න්ති එතෙන සච්චහෙතුධම්මපච්චයාකාරවාරෙසු ආගතානි දුක්ඛාදීනි ගහිතානි. සච්චපච්චයාකාරවාරෙසු නිබ්බානං, පරියත්තිවාරෙ භාසිතත්ථො, අභිධම්මභාජනීයෙ විපාකො කිරියඤ්චාති එවං පාළියං වුත්තානමෙව වසෙන පඤ්ච අත්ථා වෙදිතබ්බා, තථා ධම්මා ව.

විදහතීති නිබ්බත්තකහෙතුආදීනං සාධාරණං නිබ්බවනං, තදත්ථං පන විභාවෙතුමාහ “පවත්තෙති වෙව පාපෙති වා”ති. තෙසු පුරිමො අත්ථො මග්ගවජ්ජෙසු දට්ඨබ්බො. භාසිතම්පි හි අවබොධනවසෙන අත්ථං පවත්තෙතීති. මග්ගො පන නිබ්බානං පාපෙතීති තස්මිං පච්ඡිමො.

ධම්මනිරුත්තාහිලාපෙති එත්ථ ධම්ම-සද්දො සභාවචාවකොති කත්වා ආහ “යා සභාවනිරුත්ති”ති, අවිපරිතනිරුත්තීති අත්ථො. තස්සා අභිලාපෙති තස්සා නිරුත්තියා අවචනභූතාය පඤ්ඤත්තියා අභිලාපෙති කෙච්චි වණ්ණයන්ති. එවං සති පඤ්ඤත්ති අභිලපිතබ්බා, න වචනන්ති ආපජ්ජති, න ව වචනතො අඤ්ඤං අභිලපිතබ්බං උච්චාරෙතබ්බං අත්ථි, අථාපි එස්සාදිවචනෙහි බොධෙතබ්බං අභිලපිතබ්බං සියා, එවං සති අත්ථධම්මවජ්ජං තෙහි බොධෙතබ්බං න විජ්ජතීති තෙසං නිරුත්තිභාවො ආපජ්ජති. “එස්සොති ව සභාවනිරුත්ති, එස්සං එස්සාති න සභාවනිරුත්ති”ති දස්සිතොවායමත්ථො, න ව අවචනං එවංපකාරං අත්ථි, තස්මා වචනභූතාය එව තස්සා සභාවනිරුත්තියා අභිලාපෙ උච්චාරණෙති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

තං සභාවනිරුත්තිං සද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං සභාවනිරුත්තාහිලාපෙ පහෙදගතං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදාති වුත්තත්තා නිරුත්තිසද්දාරම්මණාය සොතවිඤ්ඤාණවීරියා පරතො මනොද්චාරෙ නිරුත්තිපටිසම්භිදා පවත්තතීති වදන්ති. “නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුජ්ජන්තාරම්මණා”ති ව වචනං සද්දං ගහෙත්වා පච්ඡා ජානනං සන්ධාය වුත්තන්ති. එවං පන අඤ්ඤස්මිං පච්චුජ්ජන්තාරම්මණෙ අඤ්ඤං පච්චුජ්ජන්තාරම්මණන්ති වුත්තන්ති ආපජ්ජති. යථා පන දිබ්බසොතඤාණං මනුස්සාමනුස්සාදිසද්දජ්ජපහෙදනිව්ඡයස්ස පච්චයභූතං තං තං සද්දවිභාවකං, එවං සභාවාසභාවනිරුත්තිනිව්ඡයස්ස පච්චයභූතං පච්චුජ්ජන්තසභාවනිරුත්තිසද්දාරම්මණං තං විභාවකඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදාති වුච්චමානෙ න පාළිවිරොධො භොති. තං සභාවනිරුත්තිං සද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්සාති ව පච්චුජ්ජන්තසද්දාරම්මණං පච්චවෙක්ඛණං පවත්තයන්තස්සාති න න සක්කා වත්තුං. තම්පි හි ඤාණං සභාවනිරුත්තිං විභාවෙන්තංයෙව තංතංසද්දපච්චවෙක්ඛණානන්තරං තංතංපහෙදනිව්ඡයහෙතුත්තා

නිරුක්තිං හින්දන්තං පටිවිජ්ඣානන්තමෙව උප්පජ්ජතිති ව පහෙදගතම්පි හොතිති. සභාවනිරුක්තිති මාගධභාසා අධිප්පෙතාති තතො අඤ්ඤං සක්කටනාමාදිසද්දං සන්ධාය “අඤ්ඤං පනා”ති ආහ. බ්‍යඤ්ජනන්ති නිපාතපදමාහ.

කථිතං අට්ඨකථායං. බොධිමණ්ඩ-සද්දො පට්ඨානිසම්බුද්ධට්ඨානො එව දට්ඨබ්බො, න යත්ථ කත්ථවි බොධිරුක්ඛස්ස පතිට්ඨිතට්ඨානො. සුචණ්ණසලාකන්ති සෙට්ඨසලාකං, ධම්මදෙසනත්ථං සලාකං ගහෙත්වාති අත්ථො, න පටිසම්භිදායං යිතෙන පචාරිතං, තස්මා පටිසම්භිදානො අඤ්ඤොනොව පකාරෙන ජානිතබ්බතො න සක්කටභාසාජානනං පටිසම්භිදාකිච්චන්ති අධිප්පායො.

ඉදං කථිතන්ති මාගධභාසාය සභාවනිරුක්තිතාඤ්ඤාපනත්ථං ඉදං ඉදානි චත්තබ්බං කථිතන්ති අත්ථො. ඡද්දන්තචාරණ (ජා. 1.16.97 ආදයො) -තිත්තිරජාතකාදීසු (ජා. 1.4.73 ආදයො) තිරච්ඡානෙසු ව මාගධභාසා උස්සන්තා, න ඔට්ටකාදිභාසා සක්කටං වා.

තත්ථාති මාගධසෙසභාසාසු. සෙසා පරිචත්තන්ති එකන්තෙන කාලන්තරෙ අඤ්ඤථා හොන්ති විනස්සන්ති ව. මාගධා පන කත්ථවි කදාපි පරිචත්තන්තිපි න සබ්බත්ථ සබ්බදා සබ්බථා ව පරිචත්තති, කප්පවිනාසෙපි තිට්ඨතියෙවාති “අයමෙවෙකා න පරිචත්තති”ති ආහ. පපඤ්චොති විරායනන්ති අත්ථො. බුද්ධච්චනමෙව චෙතස්ස විසයො, තෙනොව “නෙලඬිගො සෙතපච්ඡාදො”ති ගාථං පුච්ඡිතො චිත්තො ගහපති “කිං නු බො එතං, හන්තෙ, හගවතා භාසිත’න්ති? ‘එවං ගහපති’ති. ‘තෙන හි, හන්තෙ, මුහුත්තං ආගමෙථ, යාවස්ස අත්ථං පෙක්ඛාමි’”ති (සං. නි. 4.347) ආහාති වදන්ති.

සබ්බත්ථකඤ්ඤාණන්ති අත්ථාදීසු ඤාණං. තඤ්ඤි සබ්බෙසු තෙසු තීසු චතුසුපි වා පචත්තත්තා, කුසලකිරියභූතාය පටිභානපටිසම්භිදාය ධම්මත්ථභාවතො තීසු එව වා පචත්තත්තා “සබ්බත්ථකඤ්ඤාණ”න්ති වුත්තං. ඉමානි ඤාණානි ඉදමත්ථජොතකානීති සාත්ථකානං පච්චවෙක්ඛිතබ්බත්තා සබ්බො අත්ථො එතස්සානිපි සබ්බත්ථකං, සබ්බස්මිං බිත්තන්ති වා. සෙක්ඛෙ පචත්තා අරහත්තප්පත්තියා විසදා හොන්තිති වදන්ති. පුබ්බයොගො විය පන අරහත්තප්පත්ති අරහතොපි පටිසම්භිදාවිසදතාය පච්චයො න න හොතිති පඤ්චන්තම්පි යථායොගං සෙක්ඛාසෙක්ඛපටිසම්භිදාවිසදත්තකාරණතා යොජෙතබ්බා.

පුච්ඡාය පරතො පචත්තා කථාති කත්ථා අට්ඨකථා “පරිපුච්ඡා”ති වුත්තා. පටිපත්තිං පුරෙතබ්බං මඤ්ඤිස්සන්තිති පටිපත්තිගරුතාය ලාභං භිලෙන්නෙන සතසහස්සග්ග්ගකම්පි කම්බලං වාසියා කොට්ටෙන්වා පරිභණ්ඩකරණං මයා කතං ආවජ්ජිත්වා ලාභගරුතො පරියත්තිධරා ධම්මකථිකාව හවිතුං න මඤ්ඤිස්සන්තිති වුත්තං හොති. එත්ථ ව ථෙරස්ස කඬ්ඛුප්පත්තියා පුබ්බෙ අවිසදතං දස්සෙත්වා අරහත්තප්පත්තස්ස පඤ්ඤවිස්සජ්ජනෙන අරහත්තප්පත්තියා විසදතා දස්සිතා. තිස්සත්ථෙරො අනන්තරං වුත්තො තිස්සත්ථෙරො එවාති වදන්ති.

පහෙදො නාම මග්ගෙහි අධිගතානං පටිසම්භිදානං පහෙදගමනං. අධිගමො තෙහි පටිලාභො, තස්මා සො ලොකුත්තරො, පහෙදො කාමාවචරො දට්ඨබ්බො. න පන තථානි යථා අධිගමස්ස බලවපච්චයො හොති, න තථා පහෙදස්සානි අත්ථො. ඉදානි පරියත්තියාදීනං අධිගමස්ස බලවපච්චයත්තාභාවං, පුබ්බයොගස්ස ච බලවපච්චයත්තං දස්සෙන්නො “පරියත්තිසවනපරිපූර්ණං භී”ති ආදිමාහ. තත්ථ පටිසම්භිදා නාම නත්ථිති පටිසම්භිදාධිගමො නත්ථිති අධිප්පායො. ඉදානි යං චුත්තං හොති, තං දස්සෙන්නො “ඉමෙ පනා”ති ආදිමාහ. පුබ්බයොගාධිගමා හි ද්වෙපි විසදකාරණාති “පුබ්බයොගො පහෙදස්ස බලවපච්චයො හොති”ති චුත්තන්ති.

සඨගහවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සච්චවාරාදිවණ්ණනා

719. හෙතුචාරෙ කාලත්තයෙපි හෙතුඵලධම්මා “අත්ථා”ති චුත්තා, තෙසංඤ්ච හෙතුධම්මා “ධම්මා”ති, ධම්මචාරෙ වෙනෙයාවසෙන අතීතානඤ්ච සඨගහිතත්තා “උප්පන්නා සමුප්පන්නා”ති ආදි න චුත්තන්ති අතීතපච්චුප්පන්නා “අත්ථා”ති චුත්තා, තංනිබ්බත්තකා ච “ධම්මා”ති ඉදමෙනෙසං ද්වින්තම්පි වාරානං නානත්තං.

සච්චවාරාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

725. අචුත්තත්තාති “තෙසං විපාකෙ ඤාණං”න්ති සාමඤ්ඤෙන චත්ථා විසෙසෙන අචුත්තත්තාති අධිප්පායො. එත්ථ ච කිරියානං අවිපාකත්තා ධම්මභාවො න චුත්තොති. යදි එවං විපාකා න හොන්තිති අත්ථභාවො ච න චත්තබ්බොති? න, පච්චයුප්පන්නත්තා. එවඤ්ඤෙ කුසලාකුසලානම්පි අත්ථභාවො ආපජ්ජති. නප්පටිසිද්ධො, විපාකස්ස පන පධානහෙතුතාය පාකටත්තා ධම්මභාවොව තෙසං චුත්තො. කිරියානං පච්චයත්තා ධම්මභාවො ආපජ්ජතිති වෙ? නායං දොසො අප්පටිසිද්ධත්තා, කම්මඵලසම්බන්ධස්ස පන අහෙතුත්තා ධම්මභාවො න චුත්තො. අපි ච “අයං ඉමස්ස පච්චයො, ඉදං පච්චයුප්පන්න”න්ති එවං හෙදං අකත්වා කෙවලං කුසලාකුසලෙ විපාකකිරියධම්මෙ ච සභාවතො පච්චවෙක්ඛන්තස්ස ධම්මපටිසම්භිදා අත්ථපටිසම්භිදා ච හොතිතිපි තෙසං අත්ථධම්මතා න චුත්තාති වෙදිතබ්බො. කුසලාකුසලවාරෙසු ච ධම්මපටිසම්භිදා කුසලාකුසලානං පච්චයභාවං සත්තිවිසෙසං සනිප්ථාදෙනබ්බතං පස්සන්ති නිප්ථාදෙනබ්බාපෙක්ඛා හොතිති තංසම්බන්ධෙනෙව “තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා”ති චුත්තං. සභාවදස්සනමත්තමෙව පන අත්ථපටිසම්භිදාය කිච්චං. නිප්ථන්තඵලමත්තදස්සනතොති තස්සා නිප්ථාදකානපෙක්ඛත්තා විපාකවාරෙ “තෙසං විපච්චනකෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා”ති න චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

සභාවපඤ්ඤත්තියාති න සත්තාදිපඤ්ඤත්තියා, අවිපරිතපඤ්ඤත්තියා වා.
 බොහෙත්වාති ලොමහංසජනනසාධුකාරදානාදීහි බොහෙත්වා. පුන ධම්මස්සවනෙ
 ඡානිස්සවාති අප්පස්සුතත්තා දුතියවාරං කථෙන්නො තදෙව කථෙස්සතීති
 අධිප්පායො.

746. භූමිදස්සනත්ථන්ති එත්ථ කාමාවචරා ලොකුත්තරා ච භූමි “භූමි” ති
 වෙදිතබ්බා, චිත්තුප්පාදා වාති.

අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

747. පච්චයසමුප්පන්නඤ්ඤා අත්ථං පච්චයධම්මඤ්ඤාති වචනෙහි
 හෙතාදිපච්චයසමුප්පන්නානං කුසලාකුසලරූපානම්පි අත්ථපරියායං,
 හෙතාදිපච්චයභූතානං විපාකකිරියරූපානම්පි ධම්මපරියායඤ්ඤා දස්සෙති.
 පටිභානපටිසම්භිදාය කාමාවචරවිපාකාරම්මණනා මහග්ගතාරම්මණනා ච
 පටිසම්භිදාඤ්ඤාණාරම්මණත්තෙ න යුජ්ජති පටිසම්භිදාඤ්ඤාණානං
 කාමාවචරලොකුත්තරකුසලෙසු කාමාවචරකිරියාලොකුත්තරවිපාකෙසු ච
 උප්පත්තිතො. සබ්බඤ්ඤාණාරම්මණනාය සති යුජ්ජෙය්‍යා, “යෙන ඤාණෙන තාති
 ඤාණාති ඡානාති” ති (විභ. 726) වචනතො පන න සබ්බඤ්ඤාණාරම්මණනාති
 කථයන්ති. සුත්තන්තභාෂණීයෙ පන “ඤාණෙසු ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා” ති
 අවිසෙසෙන චුත්තත්තා සබ්බඤ්ඤාණාරම්මණනා සියා. අභිධම්මභාෂණීයෙපි
 චිත්තුප්පාදවසෙන කථනං නිරවසෙසකථනන්ති යථාදස්සිතවිසයවචනවසෙන
 “යෙන ඤාණෙන තාති ඤාණාති ඡානාති” ති යං චුත්තං, තං අඤ්ඤාරම්මණනං න
 පටිසෙධෙතීති. යථා ච අත්ථපටිසම්භිදාවිසයානං න නිරවසෙසෙන කථනං
 අභිධම්මභාෂණීයෙ, එවං පටිභානපටිසම්භිදාවිසයස්සපිති. එවං පටිභානපටිසම්භිදාය
 සබ්බඤ්ඤාණවිසයත්තා “තිස්සො පටිසම්භිදා සියා පරිත්තාරම්මණා සියා
 මහග්ගතාරම්මණා සියා අප්පමාණාරම්මණා” ති (විභ. 749) චුත්තා.

යදිපි “සියා අත්ථපටිසම්භිදා න මග්ගාරම්මණා” ති (විභ. 749) වචනතො
 අභිධම්මභාෂණීයෙ චුත්තපටිසම්භිදාස්වෙච පඤ්ඤාපුච්ඡකනායො පවත්තො. න හි
 මග්ගො පච්චයුප්පන්නො න භොති, අභිධම්මභාෂණීයෙ ච පටිසම්භිදාඤ්ඤාණවිසයා
 එව පටිභානපටිසම්භිදා චුත්තාති න තස්සා මහග්ගතාරම්මණනාති. එවමපි ද්වෙපි
 එතා පාළියො විරුජ්ඣන්ති, තාසු බලවතරාය යත්වා ඉතරාය අධිප්පායො
 මග්ගිතබ්බො. කුසලාකුසලානං පන පච්චයුප්පන්නත්තපටිවෙධොපි
 කුසලාකුසලභාවපටිවෙධවිනිමුත්තො නත්ථිති නිජ්ජපරියායා තත්ථ ධම්මපටිසම්භිදා
 එකන්තධම්මවිසයත්තා, තථා විපාකකිරියානං පච්චයභාවපටිවෙධොපි
 විපාකකිරියභාවපටිවෙධවිනිමුත්තො නත්ථිති නිජ්ජපරියායා තත්ථ අත්ථපටිසම්භිදා
 එකන්තිකඅත්ථවිසයත්තා. කිඤ්ච පන ඤාණං අප්පටිභානභූතං නත්ථි
 ඤෙය්‍යප්පකාසනතොති සබ්බස්මිම්පි ඤාණෙ නිජ්ජපරියායා පටිභානපටිසම්භිදා

හව්තුං අරහති. නිජ්ජරියායපටිසම්භිදාසු පඤ්ඤාපුච්ඡකස්ස පවත්තියං ද්වෙපි පාළියො න විරුජ්ඣන්ති.

සද්දාරම්මණත්තා ඛේදධාරම්මණාති එත්ථ පරස්ස අභිලාපසද්දාරම්මණත්තාති හවිතඛිං. න හි සද්දාරම්මණතා ඛේදධාරම්මණතාය කාරණං සද්දස්ස අජ්ඣන්තස්ස ච සබ්භාවාති. අනුචත්තමානො ච සො එව සද්දොති විසෙසනං න කතන්ති දට්ඨඛිං.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිසම්භිදාවිහඨගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. ඤාණවිහඨගො

1. එකකමාතිකාදිවණ්ණනා

751. ඔකාසට්ඨෙත සම්පයුත්තා ධම්මා ආරම්මණඤ්චාපි ඤාණස්ස වත්ථු. යාථාචකවත්ථුච්ඡාචනාති නහෙනාදිඅවිතථෙකජ්ජකාරවත්ථුච්ඡාචනා. යථා එකං නහෙනු, තථා එකං අඤ්ඤම්පිති හි ගහෙනඛිං. අවිතථසාමඤ්ඤයුත්තං ඤාණාරම්මණං යාථාචකවත්ථු. යාථාචකෙන චා අවිතථසාමඤ්ඤෙන වත්ථුච්ඡාචනා යාථාචකවත්ථුච්ඡාචනා.

දුකානුරූපෙහීති දුකමාතිකානුරූපෙහීති වදන්ති. ඔසානදුකස්ස පන දුකමාතිකං අනිස්සාය චුත්තත්තා දුකභාවානුරූපෙහීති වත්තඛිං. එවං තිකානුරූපෙහීති එත්ථාපි දට්ඨඛිං. ඔසානදුකෙ පන අත්ථොති එලං, අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං තං ජනෙතීති අත්ථජාපිකා, කාරණගතා පඤ්ඤා. ජාපිතො ජනිතො අත්ථො එතිස්සාති ජාපිතත්ථා, කාරණපඤ්ඤාසදිසි එලජ්ජකාසනභූතා එලසම්පයුත්තා පඤ්ඤා.

10. දසකමාතිකාවණ්ණනා

760. “වතස්සො ඛො ඉමා, සාරිපුත්ත, යොනියො. කතමා...පෙ.... යො ඛො මං, සාරිපුත්ත, එවං ජාන”න්ති (ම. නි. 1.152) වචනෙන චතුයොනිපරිච්ඡේදකඤාණං චුත්තං, “නිරයඤ්චාහං, සාරිපුත්ත, පජානාමි”තිආදිනා (ම. නි. 1.153) පඤ්චගතිපරිච්ඡේදකං. “සංයුත්තකෙ ආගතාති තෙසත්තති ඤාණාති, සත්තසත්තති ඤාණාති”ති චුත්තං, තත්ථ පන නිදානවග්ගෙ සත්තසත්තති ආගතාති චතුචත්තාරීසඤ්ච, තෙසත්තති පන පටිසම්භිදාමග්ගෙ සුත්තමයාදීති ආගතාති දිස්සන්ති, න සංයුත්තකෙති. අඤ්ඤානිපිති එතෙන ඉධ එකකාදිවසෙන චුත්තං, අඤ්ඤත්ථ ච “පුබ්බන්තෙ ඤාණ”න්තිආදිනා, බ්‍රහ්මජාලාදීසු ච “තයිදං තථාගතො පජානාති ‘ඉමාති දිට්ඨිට්ඨානාති එවං ගහිතාති’ති” ආදිනා චුත්තං අනෙකඤාණජ්ජහෙදං සඨගණ්භාති.

යාථාචපට්චෙධතො සයඤ්ච අකම්පියං පුග්ගලඤ්ච තංසමච්ඡිං ඤෙයොසු අධිබලං
කරොතීති ආහ “අකම්පියට්ඨෙන උපත්ථම්හකට්ඨෙන වා”ති.

සෙට්ඨට්ඨානං සබ්බඤ්ඤානං. පටිජානනවසෙන සබ්බඤ්ඤානං අභිමුඛං
ගච්ඡන්ති, අට්ඨ වා පරිසා උපසඬකමන්තිති ආසභා, බුද්ධා. ඉදං පනාති බුද්ධානං
යානං සබ්බඤ්ඤානමෙව වදති. තිට්ඨමානොවාති අවදන්තොපි තිට්ඨමානොව
පටිජානාති නාමාති අත්ථො. අට්ඨසු පරිසාසු “අභිජානාමහං, සාරිපුත්ත, අනෙකස්තං
බත්තියපරිසං...පෙ.... තත්‍ර වත මං හයං වා සාරජ්ජං වා ඔක්කම්ප්පතිති
නිමිත්තමෙනං, සාරිපුත්ත, න සමනුපස්සාමී”ති (ම. නි. 1.151) වචනෙන
දස්සිතඅකම්පියඤාණයුත්තො දසබලොහන්ති අභිතනාදං නදති. සිහනාදසුත්තෙන
බන්ධකවග්ගෙ ආගතෙන.

“දෙවමනුස්සානං චතුරක්කං චත්තති”ති (අ. නි. 4.31) සුත්තසෙසෙන
සප්පුරිසුපස්සයාදීනං ඵලසම්පත්ති පවත්ති, පුරිමසප්පුරිසුපස්සයාදිං උපනිස්සාය
පච්ඡිමසප්පුරිසුපස්සයාදීනං සම්පත්ති පවත්ති වා චුත්තාති ආදි-සද්දෙන තත්ථ ව
චක්ක-සද්දස්ස ගහණං වෙදිතබ්බං. පට්චෙධනිට්ඨත්තා අරහත්තමග්ගඤාණං
පට්චෙධොති “ඵලක්ඛණෙ උප්පන්නං නාමා”ති චුත්තං. තෙන පටිලද්ධස්සපි
දෙසනාඤාණස්ස කිච්චනිජ්ජත්තිපරස්ස බුද්ධිනමත්තෙන හොතීති
“අඤ්ඤාසිකොණ්ඩඤ්ඤස්ස සොතාපත්තිඵලක්ඛණෙ පවත්තං නාමා”ති චුත්තං.
තතො පරං පන යාච පරිනිබ්බානා දෙසනාඤාණස්සපවත්ති තස්සෙව පවත්තිතස්ස
ධම්මචක්කස්ස යානන්ති වෙදිතබ්බං, පවත්තිතචක්කස්ස චක්කවත්තිතො
චක්කරතනට්ඨානං විය.

සමාදියන්තිති සමාදානානි, තානි පන සමාදිශිත්වා කතානි හොන්තිති ආහ
“සමාදිශිත්වා කතාන”න්ති. කම්මමෙව වා කම්මසමාදානන්ති එතෙන සමාදාන-
සද්දස්ස අපුබ්බත්ථාභාවං දස්සෙති මුත්තගත-සද්දෙ ගත-සද්දස්ස විය.

අගතිගාමීනින්ති නිබ්බානගාමීනි. චුත්තඤ්ඡි “නිබ්බානඤ්චාහං, සාරිපුත්ත,
පජානාමි නිබ්බානගාමීනිඤ්ච පටිපද”න්ති (ම. නි. 1.153).

භානභාගියධම්මන්ති භානභාගියසභාවං, කාමසහගතසඤ්ඤාදිධම්මං වා. තං
කාරණන්ති පුබ්බෙව කතාහිසඬාරාදිං.

“ඉදානී”ති එතස්ස “ඉමිනා අනුක්කමෙන චුත්තානීති වෙදිතබ්බානී”ති ඉමිනා
සහ යොජනා කාතබ්බා. කිලෙසාවරණං තදභාවඤ්චාති කිලෙසාවරණාභාවං.
කිලෙසක්ඛයාධිගමස්ස හි කිලෙසාවරණං අට්ඨානං, තදභාවො යානං. අනධිගමස්ස
කිලෙසාවරණං යානං, තදභාවො අට්ඨානන්ති. තත්ථ තදභාවග්ගහණෙන ගහිතං
“අත්ථි දින්න”න්තිආදිකාය සම්මාදිට්ඨියා යිති. තබ්බිපරිත්තාය යානාභාවඤ්ච
අධිගමස්ස යානං පස්සන්තෙන ඉමිනා ඤාණෙන අධිගමානධිගමානං
යානාට්ඨානභූතෙ කිලෙසාවරණතදභාවෙ පස්සති හගවාති ඉමමත්ථං සාධෙන්නො

ආහ “ලොකියසම්මාදිට්ඨිධීතිදස්සනතො නියතම්ච්ඡාදිට්ඨියානාභාවදස්සනතො වා”ති. එත්ථ ච අධිගමට්ඨානදස්සනමෙව අධිප්පෙතං උපරි භබ්බපුග්ගලවසෙනෙව විපාකාවරණාභාවදස්සනාදිකස්ස වක්ඛමානත්තා. ඉමිනා පන ඤාණෙන සිජ්ඣනතො පසඬගෙන ඉතරම්පි චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ධාතුචෙමත්තදස්සනතොති රාගාදීනං අධිමත්තතාදිවසෙන තංසහිතානං ධාතුනං චෙමත්තතාදස්සනතො, “අයං ඉමිස්සා ධාතුයා අධිමත්තත්තා රාගවරිතො”තිආදිනා වරියාහෙතුනං වා, රාගාදයො එව වා පකතිභාවතො ධාතුති රාගාදිචෙමත්තදස්සනතොති අත්ථො. පයොගං අනාදිසිත්වාති සන්තතිමහාමත්තඅඬගුලිමාලාදීනං විය කාමරාගඛ්‍යාපාදාදිවසෙන පයොගං අනාදිසිත්වා.

(1.) එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

761. න හෙතුමෙවාති එත්ථ ච න හෙතු එවාති අත්ථො, බ්‍යඤ්ජනසිලිට්ඨතාවසෙන පන රස්සත්තං ම-කාරො ව කතො “අදුක්ඛමසුඛා”ති එත්ථ විය. ඉමිනාපි නයෙනාති එත්ථ පුරිමනයෙන හෙතුභාවාදිපටික්ඛෙපො, පච්ඡිමනයෙන නහෙතුධම්මාදිකොට්ඨාසසඬගහොති අයං විසෙසො වෙදිතබ්බො. චුතිග්ගහණෙන චුතිපරිච්ඡින්නාය එකාය ජාතියා ගහණං දට්ඨබ්බං, භවග්ගහණෙන නවධා චුත්තභවස්ස. තදන්තොගධතාය තත්ථ තත්ථ පරියාපන්නතා චුත්තා. උප්පන්නං මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤායාමෙවාති “න රූපං විය උප්පන්නා ඡවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤායා”ති රූපතො එතෙසං විසෙසනං කරොති.

762. කප්පතො කප්පං ගන්ත්වාපි න උප්පජ්ජතීති න කදාවි තථා උප්පජ්ජති. න හි බිරාදීනං විය එතෙසං යථාචුත්තලක්ඛණවිලක්ඛණතා අත්ථිති දස්සෙති.

763. සමොධානෙත්වාති ලොකෙ විජ්ජමානං සබ්බං රූපං සමොධානෙත්වා. එතෙන මහත්තෙපි අවිභාවකත්තං දස්සෙන්නො සුබ්බමත්තා න විභාවෙස්සතීති වාදපථං ඡින්නති. වක්ඛුපසාදෙ මම වත්ථුම්හීති අත්ථො. විසයොති ඉස්සරියට්ඨානන්ති අධිප්පායො.

764. අබ්බොකිණ්ණාති අබ්‍යවහිතා, අනන්තරිතාති අත්ථො. වචන්ථිතානම්පි පටිපාටිනියමො තෙන පටික්ඛිත්තොති අත්ථො. අනන්තරතාති අනන්තරපච්චයතා එතෙන පටික්ඛිත්තාති අත්ථො.

765. සමනන්තරතාති ච සමනන්තරපච්චයතා.

766. ආභුජනතොති ආභුග්ගකරණතො, නිවත්තනතො ඉච්චෙව අත්ථො. එත්ථ ච “පඤ්ච විඤ්ඤාණා අනාභොගා”ති ආභොගසභාවා න භොන්තීති අත්ථො, “පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං නත්ථි ආවට්ටනා වා”තිආදීසුපි ආවට්ටනභාවො වාතිආදිනා අත්ථො දට්ඨබ්බො.

න කඤ්චි ධම්මං පටිච්ඡානානීති එත්ථ න සබ්බෙ රූපාදිධම්මා ධම්මග්ගහණෙන ගහිතාති යථාධිජපෙනධම්මදස්සනත්ථං “මනොපුබ්බගමා ධම්මාති එවං චුත්ත”න්ති ආහ.

රූපාදීසු අහිනිපතනං තෙහි සමාගමො තෙසන්තිපි චත්තුං යුජ්ජතීති ආහ “රූපාදීනං අහිනිපාතමත්ත”න්ති. කම්මත්ථෙ වා සාම්චචනං. විඤ්ඤාණෙහි අහිනිපතිතබ්බානි හි රූපාදීනීති. ඉදං චුත්තං භොතීතිආදීසු හි අයං අධිජපායො – ආරම්මණකරණෙන පටිච්ඡානිතබ්බානි රූපාදීනි යථෙත්වා කුසලාකුසලචෙතනාය තංසම්පයුත්තානඤ්ච යථාචුත්තානං සහජපුබ්බගමධම්මෙන පටිච්ඡානිතබ්බානං පටිච්ඡානනං එතෙසං නත්ථීති. එවඤ්ච කත්වා “දස්සනාදිමත්තතො පන මුත්තා අඤ්ඤා එතෙසං කුසලාදිපටිවිඤ්ඤත්ති නාම නත්ථී”ති කිව්වන්තරං පටිසෙධෙති.

අවිපාකභාවෙන අඤ්ඤං අබ්‍යාකතසාමඤ්ඤං අනිවාරෙන්තො කුසලාකුසලග්ගහණඤ්ච කරොතීති වචනපරියොසානඤ්ච කිව්වං. පි-සද්දෙන සහජවනකාති වීථිචිත්තාති සම්පිණ්ඩෙත්වා පඤ්චද්වාරෙ පටිසෙධනෙ අයං අධිජපායො සියා – “මනසා වෙ පදුට්ඨෙන...පෙ.... පසන්නෙන භාසති වා කරොති වා”ති (ධ. ප. 1-2) එවං චුත්තා භාසනකරණකරා, තංසදිසා ව සුබදුක්ඛුප්පාදකා බලවන්තො ඡට්ඨද්වාරිකා එව ධම්මග්ගහණෙන ගහිතාති න තෙසං පඤ්චද්වාරිකජවනෙන පටිච්ඡානනං අත්ථී, දුබ්බලානං පන පුබ්බගමපටිච්ඡානනං තත්ථ න පටිසිද්ධං “න කායකම්මං න වචිකම්මං පට්ඨපෙති”ති විඤ්ඤත්තිද්වයජනකස්සෙව පට්ඨපනපටික්ඛෙපෙන දුබ්බලස්ස මනොකම්මස්ස අනුඤ්ඤාතත්තා. තථා කායසුචරිතාදිකුසලකම්මං කරොමීති, තබ්බිපරීතං අකුසලං කම්මං කරොමීති ව කුසලාකුසලසමාදානං පඤ්චද්වාරිකජවනෙන න භොති. තථා පටිච්චසමුප්පාදවණ්ණනායං චුත්තා “පඤ්චද්වාරිකචුති ව න පඤ්චද්වාරිකචිත්තෙන භොති චුතිචිත්තස්ස අතංද්වාරිකත්තා”ති. යා පනායං පාළි “පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං පටිච්ඡානාති අඤ්ඤත්‍ර අහිනිපාතමත්තා”ති, තස්සා රූපාදීනං ආපාඨමත්තං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤං කඤ්චි ධම්මසභාවං න පටිච්ඡානානීති අයමත්ථො දිස්සති. න හි රූපං පටිග්ගණ්හන්තම්පි චක්ඛුවිඤ්ඤාණං රූපන්ති ව ගණ්හාතීති. සම්පටිච්ඡනස්සපි රූපනීලාදිආකාරපටිච්ඡානනං නත්ථීති කිඤ්චි ධම්මස්ස පටිච්ඡානනං පටික්ඛිත්තං, පඤ්චහි පන විඤ්ඤාණෙහි සාතිසයං තස්ස විජානනන්ති “අඤ්ඤත්‍ර අහිනිපාතමත්තා”ති න චුත්තං. යස්ස පාළියං බහිද්ධාපච්චුප්පන්තාරම්මණතා චුත්තා, තතො අඤ්ඤං නිරුත්තිපටිසම්භිදං ඉච්ඡන්තෙහි පඤ්චද්වාරජවනෙන පටිසම්භිදාඤ්ඤාණස්ස සහුප්පත්ති පටිසිද්ධා. රූපාරූපධම්මෙති රූපාරූපාවචරධම්මෙති අත්ථො.

පඤ්චද්වාරිකචිත්තෙන න පටිබුජ්ඣතීති කස්මා චුත්තං, නනු රූපාදීනං ආපාඨගමනෙ නිද්දාපටිබොධො භොතීති? න, පඨමං මනොද්වාරිකජවනස්ස උප්පත්තිතොති දස්සෙන්නො ආහ “නිද්දායන්තස්ස හි”තිආදි. පලොභෙත්වා සච්චසුපිනෙන.

අබ්‍යාකතොයෙව ආවජ්ජනමත්තස්සෙව උප්පජ්ජනතොති වදන්ති. එවං
වදන්තෙහි මනොද්චාරෙපි ආවජ්ජනං ද්වත්තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජිත්වා ජවනට්ඨානෙ
යත්වා භවඨගං ඔතරතිති අධිප්පෙතන්ති දට්ඨබ්බං.

තස්සා එව වසෙනාති තස්සා වසෙන එකවිධෙන ඤාණවත්ථු භොතිති ව,
වෙදිතබ්බන්ති ව යොජනා කාතබ්බා.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(2.) දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

767. අත්ථ-සද්දො අඤ්ඤානු සභාවං ගහෙන්වා අධිකරණෙසු පවත්තමානො
අධිකරණවසෙන ලිඛිගපරිවත්තිං ගච්ඡතිති අධිප්පායෙන ජාපිතා ව සා අත්ථා වාති
ජාපිතත්ථාති අයමත්ථො විභාවිතොති දට්ඨබ්බො.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(3.) තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

768. පඤ්ඤාපරිණාමිතෙසුති පඤ්ඤාය පරිපාවිතෙසු. “යොගවිහිතෙසුති ඉදඤ්ච
විසයවිසෙසනමත්තමෙව, තස්මා යාති පඤ්ඤාය විහිතාති අහෙසුං භොන්ති
භවිස්සන්ති ව, සබ්බාති තාති යොගවිහිතාතිති දට්ඨබ්බාති. සික්ඛිත්වා කාතබ්බං
සිප්පං, ඉතරං කම්මං. අයමෙතෙසං විසෙසො. වඩ්ඪකීකම්මන්ති ව අසික්ඛිත්වාපි
කාතබ්බං පුලකම්මං “කම්ම”න්ති දට්ඨබ්බං, පඤ්ඤා එව වා තත්ථ තත්ථ “කම්මං
සිප්ප”න්ති ව වෙදිතබ්බා. නාගමණ්ඩලං නාම මණ්ඩලං කත්වා සප්පෙ විජ්ජාය
පක්කොසිත්වා බලිං දත්වා විසාපනයනං. පරිත්තං රක්ඛා, යෙන “පු”ති මුඛවාතං
දත්වා විසං අපනයන්ති, සො උණ්ණනාහිආදිමන්තො චුධමනකමන්තො. “අ
ආ”තිආදිකා මාතිකා “ක කා”තිආදිකො තප්පහෙදො ව ලෙඛා.

කුසලං ධම්මං සකං, ඉතරං නොසකං. චතුත්තං සච්චානං පටිවිජ්ඣිතබ්බානං
තප්පට්ඨෙධපච්චයභාවෙන අනුලොමනං දට්ඨබ්බං. පුබ්බෙ “යොගවිහිතෙසු වා
කම්මායතනෙසු”තිආදිනා පඤ්ඤා චුත්තා, පුන තස්සා වෙච්චනවසෙන
“අනුලොමිකං ඛන්ති”න්තිආදි චුත්තන්ති අධිප්පායෙන “අනු...පෙ....
පඤ්ඤාවෙච්චනාති”ති ආහ. එත්ථ ව එවරුපින්ති යථාචුත්තකම්මායතනාදිවිසයං
කම්මස්සකතසච්චානුලොමිකසභාවං අනිච්චාදිපවත්තිආකාරඤ්චාති අත්ථො.
යථාචුත්තා ව භූමිසභාවපවත්තිආකාරනිද්දෙසා ඛන්තිආදිහි යොජෙතබ්බා. යස්සා
පඤ්ඤාය ධම්මා නිජ්ඣානපජානනකිච්චසඬ්ඛානං ඔලොකනං බමන්ති
අවිපරිතසභාවත්තා, සා පඤ්ඤා ධම්මානං නිජ්ඣානක්ඛමනං එතිස්සා අත්ථිති
ධම්මනිජ්ඣානක්ඛන්තිති අත්ථො.

769. අසංවරං මුඤ්චතීති සමාදානසම්පත්තවිරතිසම්පයුත්තචෙතනා “සීලං පුරෝත්තස්ස මුඤ්චචෙතනා”ති වුත්තා. පුබ්බාපරපඤ්ඤාය ව දානසීලමයතාවචනතො මුඤ්චඅපරචෙතනාවසෙන “ආරබ්භා”ති, පුබ්බචෙතනාවසෙන “අධිකිච්චා”ති ව චත්තුං යුත්තන්ති “අධිකිච්චා”තිපි පාඨො යුජ්ජති.

770. පඤ්චසීලදසසීලානි විඤ්ඤාණස්ස ඡාන්දියා ව පච්චයභූතෙසු සඬබ්බරහචෙසු අන්තොගධානීති “උප්පාදා වා”තිආදිකාය ධම්මට්ඨිතිපාළියා සඬගභිතානි. භවතිබ්බත්තකසීලස්ස පඤ්ඤාපනං සතිපි සචනෙ න තථාගතදෙසනායත්තන්ති භික්ඛුආදීනම්පි තං වුත්තං.

අධිපඤ්ඤාය පඤ්ඤාති අධිපඤ්ඤාය අන්තොගධා පඤ්ඤා. අථ වා අධිපඤ්ඤානිබ්බත්තෙසු, තදධිට්ඨානෙසු වා ධම්මෙසු අධිපඤ්ඤා-සද්දො දට්ඨබ්බො, තත්ථ පඤ්ඤා අධිපඤ්ඤාය පඤ්ඤා.

771. අපායුජ්ජපාදනකුසලතා අපායකොසල්ලං සියාති මඤ්ඤමානො පුච්ඡති “අපායකොසල්ලං කථං පඤ්ඤා නාම ඡාතා”ති. තං පන පරස්ස අධිප්පායං නිවත්තෙන්තො “පඤ්ඤවායෙව හී”තිආදිමාහ. තනුපායාති තත්ත තත්ත උපායභූතා. යානෙ උප්පත්ති එතස්සාති යානුජ්ජත්තියං. කිං තං? කාරණඡානනං, භයාදීනං උප්පත්තික්ඛණෙ තස්මිංයෙව යානෙ ලහුඋප්පජ්ජනකන්ති වුත්තං හොති.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(4.) චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

793. න පරිත්තස්සතීති “අපි නාම මෙ තණ්ඩුලාදීනි සියු”න්ති න පත්ථෙති, තදභාවෙන වා න උත්තසති.

796. අපරප්පච්චයෙති පරෙන නපත්තියායිතබ්බෙ. ධම්මෙ ඤාණන්ති සච්චවිසයං ඤාණං. අරියසච්චෙසු හි ධම්ම-සද්දො තෙසං අවිපරිත්තසභාවත්තාති. සඬබ්බතපවරො වා අරියමග්ගො තස්ස ව ඵලං ධම්මො, තත්ථ පඤ්ඤා තංසභගතා ධම්මෙ ඤාණං. න අඤ්ඤඤාණුජ්ජපාදනං නයනායනං, ඤාණස්සෙව පන පවත්තිවිසෙසොති අධිප්පායෙනාහ “පච්චචෙක්ඛණඤාණස්ස කිච්ච”න්ති. එත්ථ ව ඉමිනා ධම්මෙනාති මග්ගඤාණෙනාති වුත්තං, දුට්ඨමපි පන මග්ගඵලඤාණං පච්චචෙක්ඛණාය ව මූලං, කාරණඤ්ච නයනායනස්සාති දුට්ඨෙතපි තෙන ධම්මෙනාති න න යුජ්ජති, තථා චතුසච්චධම්මස්ස ඤාතත්තා, මග්ගඵලසඬබ්බතස්ස ව ධම්මස්ස සච්චපට්ඨෙධසම්පයොගං ගතත්තා නයනං හොතීති තෙන ඉමිනා ධම්මෙන ඤාණවිසයභාවෙන, ඤාණසම්පයොගෙන වා ඤාතෙනාති ව අත්ථො න න යුජ්ජති.

යදිපි සබ්බෙන සබ්බං අතීතානාගතපච්චුප්පන්තං දුක්ඛං අභිජානන්ති, තථාපි පච්චුප්පන්තෙ සසන්තතිපරියාපන්තෙ සවිසෙසෙ අභිනිවෙසො හොතිති ආහ “න තඤ්ඤෙව ඉම”න්ති. දිට්ඨොන අදිට්ඨොන නයතො නයනඤ්ඤාණං, අදිට්ඨස්ස දිට්ඨතාය කාරණභූතත්තා කාරණඤ්ඤාණං, අනුරූපත්ථවාචකො වා කාරණ-සද්දොති ධම්මෙ ඤාණස්ස අනුරූපඤ්ඤාණන්ති අත්ථො.

සම්මුතිමිහි ඤාණන්ති ධම්මෙ ඤාණාදීනං විය සාතිසයස්ස පටිවෙධකිච්චස්ස අභාවා විසයොභාසනමත්තජානනසාමඤ්ඤෙන ඤාණන්ති සම්මතෙසු අන්තොගධන්ති අත්ථො. සම්මුතිවසෙන වා පවත්තං සම්මුතිමිහි ඤාණං, අවසෙසං පන ඉතරඤ්ඤාණත්තයවිසභාගං ඤාණං තබ්බිසභාගසාමඤ්ඤෙන සම්මුතිඤ්ඤාණමිහි පටිට්ඨත්තා සම්මුතිඤ්ඤාණං නාම හොතිති.

797. කිලෙසමූලකෙ වාති නිවරණමූලකෙ ච කාමභවධම්මෙ.

798. සා භික්ඛාති එත්ථ අස්සාති යො “කාමෙසු විතරාගො හොති”ති එවං වුත්තො, අස්ස පට්ඨානසමඛිගිස්සාති අත්ථො. ස්වෙච්චාති එතෙන කාමෙසු විතරාගභාවතාවත්ථස්සෙව පට්ඨානසමඛිගිස්ස ගහණෙ පවත්තෙ තස්ස තතො පරං අවත්ථං දස්සෙතුං “කාමෙසු විතරාගො සමානො”ති වුත්තං. චතුත්ථමග්ගපඤ්ඤා ඡට්ඨාහිඤ්ඤාභාවප්පත්තියා තං පටිච්ඡිකාමි නාම, ඉතරා තදුපනිස්සයත්තා. යථානුරූපං වා ආසවක්ඛයභාවතො, එලෙ වා ආසවක්ඛයෙ සති යථානුරූපං තංනිබ්බත්තනතො චතුසුපි මග්ගෙසු පඤ්ඤා ඡට්ඨං අභිඤ්ඤං පටිච්ඡිකාමිති දට්ඨබ්බො.

799. කාමසහගතාති වත්ථුකාමාරම්මණා. වොදෙන්තීති කාමාහිමුඛං තන්තින්තං කරොන්තීති අත්ථො. තදනුධම්මතාති තදනුධම්මා ඉව්චෙව වුත්තං හොති. තා-සද්දස්ස අපුබ්බත්ථාභාවතොති අධිප්පායෙනාහ “තදනුරූපසභාවා”ති. නිකන්තිං, නිකන්තිසහගතවිත්තුප්පාදං වා “මිච්ඡාසති”ති වදති. “අහො වත මෙ අවිතක්කං උප්පජ්ජෙය්‍යා”ති අවිතක්කාරම්මණා අවිතක්කසහගතා.

801. අධිගමභාවෙන අභිමුඛං ජානන්තස්ස අභිජානන්තස්ස, අභිවිසිට්ඨොන වා ඤාණෙන ජානන්තස්ස, අනාරම්මණභූතඤ්ඤ වං යානං පාකටං කරොන්තස්සාති අත්ථො.

802. වසිතාපඤ්චකරහිතං කුමානං අප්පගුණං. එත්ථ චතස්සො පටිපදා චත්තාරි ආරම්මණානීති පඤ්ඤාය පටිපදාරම්මණුද්දෙසෙන පඤ්ඤා එව උද්දිට්ඨාති සා එව විහත්තාති.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(5.) පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

804. පඤ්චඩ්භිකො සම්මාසමාධිති සමාධිඅභිගභාවෙන පඤ්ඤා උද්දිට්ඨාති. ඡිතිඵරණතාදිවචනෙන හි තමෙව විභජති, “සො ඉමමෙව කායං විවෙකජෙන ඡිතිසුඛෙන අභිසන්දෙති” තිආදිනා (දී. නි. 1.226; ම. නි. 1.427) නයෙන ඡිතියා සුඛස්ස ව ඵරණං වෙදිතබ්බං. ඡිතිඵරණතාසුඛඵරණතාහි ආරම්මණෙ යත්වා චතුත්ථජ්ඣානස්ස උප්පාදනතො “පාදා වියා”ති තා වුත්තා.

දුතියපඤ්චකෙ ව “පඤ්චඤාණිකො”ති සමාධිමුඛෙන පඤ්චඤාණානෙව උද්දිට්ඨාති නිද්දිට්ඨාති වාති දට්ඨබ්බාති. ලොකියසමාධිස්ස පච්චතීකාති නිවරණපයමජ්ඣානනිකන්තිආදිති නිග්ගහෙනබ්බාති. අඤ්ඤෙ කිලෙසා වාරෙතබ්බා, ඉමස්ස පන අරහත්තසමාධිස්ස පටිප්පස්සද්ධසබ්බකිලෙසත්තා න නිග්ගහෙනබ්බං වාරෙතබ්බඤ්ච අත්ථිති මග්ගානන්තරං සමාපත්තික්ඛණෙ ව අප්පයොගෙනෙව අධිගතත්තා ව යපිතත්තා ව, අපරිභානිවසෙන යපිතත්තා වා න සසඨබාරනිග්ගය්හවාරිතගතො. සතිවෙසුල්ලප්පත්තත්තාති එතෙන අප්පවත්තමානායපි සතියා සතිබහුලතාය සතො එව නාමාති දස්සෙති. යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙනාති එතෙන පරිච්ඡින්නදනසතියා සතොති.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(6.) ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

805. විසුද්ධිභාවං දස්සෙන්තො “දුර...පෙ.... රම්මණායා”ති ආහ. සොතධාතුවිසුද්ධිති ව චිත්තවෙතසිකා ධම්මා වුත්තාති තත්ථ ඤාණං සොතධාතුවිසුද්ධියා ඤාණං. “වෙනොපරියඤාණ”න්ති ඉදමෙව අත්ථවසෙන “පරචිත්තෙ ඤාණ”න්ති උද්ධටන්ති දට්ඨබ්බං. චුතුපපාතඤාණස්ස දිබ්බවක්ඛුඤාණෙකදෙසත්තා “චණ්ණධාතුආරම්මණා”ති වුත්තං. මුද්ධප්පත්තෙන චුතුපපාතඤාණසඨබාතෙන දිබ්බවක්ඛුඤාණෙන සබ්බං දිබ්බවක්ඛුඤාණන්ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(7.) සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

806. තදෙව ඤාණන්ති ඡබ්බිධම්පි පච්චවෙක්ඛණඤාණං විපස්සනාරම්මණභාවෙන සහ ගහෙත්වා වුත්තන්ති අධිප්පායො. ධම්මට්ඨිතිඤාණෙනාති ඡපි ඤාණානි සඨබ්බිත්වා වුත්තෙන ඤාණෙන. බයධම්මන්තිආදිනා හි පකාරෙන පවත්තඤාණස්ස දස්සනං, ඤාණවිපස්සනාදස්සනතො විපස්සනාපටිවිපස්සනාදස්සනමත්තමෙවාති න තං අභිගන්ති අධිප්පායො. පාළියං පන සබ්බත්ථ ඤාණවචනෙන අභිගානං වුත්තත්තා නිරොධධම්මන්ති ඤාණන්ති ඉති-සද්දෙන පකාසෙත්වා වුත්තං විපස්සනාඤාණං සත්තමං ඤාණන්ති අයමත්ථො දිස්සති. න හි යම්පි තං ධම්මට්ඨිතිඤාණං, තම්පි ඤාණන්ති සම්බන්ධො හොති තංඤාණග්ගහණෙ එතස්මිං ඤාණභාවදස්සනස්ස

අනධිප්පෙතත්තා, “බයධම්මං...පෙ.... නිරොධධම්ම” න්ති එතෙසං සම්බන්ධාභාවප්පසඬගතො වාති.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(8.) අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා

808. විහාරිකබ්බට්ඨෙතාති පච්චනීකධම්මෙ, දුක්ඛං වා විච්ඡින්නදිත්වා පවත්තෙතබ්බට්ඨෙත.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(10.) දසකනිද්දෙසො

පයමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

809. අවිජ්ජමානං යානං අට්ඨානං, නත්ථි යානන්ති වා අට්ඨානං. එසං “අනවකාසො”ති එත්ථාපි නයො. තදත්ථනිගමනමත්තමෙව හි “නෙතං යානං විජ්ජති”ති වචනන්ති. අසුබෙ සුඛන්ති දිට්ඨිවිපල්ලාසොව ඉධ සුඛතො උපගමනස්ස යානන්ති අධිප්පෙතන්ති දස්සෙන්නො “එකන්ත...පෙ.... අත්තදිට්ඨිවසෙතා”ති පධානදිට්ඨිමාහ. භෙදානුරූපස්ස සාවනං අනුස්සාවනං, භෙදානුරූපෙන වා වචනෙන විඤ්ඤාපනං.

ලිඬගෙ පරිවත්තෙ ව සො එව එකකම්මනිබ්බත්තිතො භවඬගප්පබන්ධො ජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධො ව, නාඤ්ඤොති ආහ “අපි පරිවත්තලිඬග”න්ති. අයං පඤ්භොති ඤාපනිච්ඡානිබ්බත්තා කථා.

සඬගාමවතුක්කං සපත්තවසෙන යොජෙතබ්බං. සබ්බත්ථ ව පුරිමං අභිසන්ධිවිත්තං අප්පමාණං, වධකචිත්තං පන තදාරම්මණඤ්ච ජීවිතින්ද්‍රියං ආනන්තරියානානන්තරියභාවෙ පමාණන්ති දට්ඨබ්බං. පුට්ඨජ්ජනස්සෙව තං දින්නං භොති. කස්මා? යථා වධකචිත්තං පච්චුජ්ජන්තාරම්මණම්පි ජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධවිච්ඡේදනවසෙන ආරම්මණං කත්වා පවත්තති, න එවං වාගචෙතනා. සා හි චජ්තබ්බං ආරම්මණං කත්වා චජනමත්තමෙව භොති, අඤ්ඤසකකරණඤ්ච තස්ස චජනං, තස්මා යස්ස තං සකං කතං, තස්සෙව දින්නං භොතිති.

සණ්ඨ...පෙ.... කප්පවිනාසෙයෙව මුච්චතීති ඉදං කප්පට්ඨකථාය න සමෙති. තත්ථ හි අට්ඨකථායං (කථා. අට්ඨ. 654-657) වුත්තං “ආපායිකොති ඉදං සුත්තං යං සො එකං කප්පං අසීතිභාගෙ කත්වා තතො එකභාගමත්තං කාලං තිට්ඨෙය්‍ය, තං ආයුකප්පං සන්ධාය වුත්ත”න්ති. කප්පවිනාසෙයෙවාති පන ආයුකප්පවිනාසෙයෙවාති අත්ථෙ සති නත්ථි විරොධො. එත්ථ ව සණ්ඨහන්තෙති

ඉදං ස්වෙ විනස්සිස්සතීති විය අභූතපරිකල්පවසෙන වුත්තං. එකදිවසමෙව පව්වති තතො පරං කල්පාභාවෙන ආයුකල්පස්සපි අභාවතොති අවිරොධතො අත්ථයොජනා දට්ඨබ්බා.

පකතත්තොති අනුක්ඛිත්තො. සමානසංවාසකොති අපාරාජිකො.

කිං පන තත්ති යො සො “නියතො”ති වුත්තො, තං කිං නියමෙතීති අත්ථො. තස්සෙව පන යථාපුච්ඡිතස්ස නියතස්ස මිච්ඡත්තසම්මත්තනියතධම්මානං විය සභාවතො විජ්ජමානතං යථාපුච්ඡිතඤ්ච නියාමකහෙතුං පටිසෙධෙත්වා යෙන “නියතො”ති “සත්තක්ඛත්තුපරමාදිකො”ති ච වුච්චති, තං යථාධිප්පෙතකාරණං දස්සෙතුං “සම්මාසම්බුද්ධෙන භී”ති ආදිමාභ. ජාතස්ස කුමාරස්ස විය අරියාය ජාතියා ජාතස්ස නාමමත්තමෙතං නියතසත්තක්ඛත්තුපරමාදිකං, නියතානියතහෙදං නාමන්ති අත්ථො. යදි පුබ්බහෙතු නියාමකො, සොතාපත්තො ච නියතොති සොතාපත්තිමග්ගතො උද්ධං තිණ්ණං මග්ගානං උපනිස්සයභාවතො පුබ්බහෙතුකිච්චං, තතො පුබ්බෙ පන පුබ්බහෙතුකිච්චං නත්ථීති සොතාපත්තිමග්ගස්ස උපනිස්සයාභාවො ආපජ්ජති. යදි භි තස්සපි පුබ්බහෙතු උපනිස්සයො සියා, සො ච නියාමකොති සොතාපත්තිමග්ගජ්ජත්තිතො පුබ්බෙ එව නියතො සියා, තඤ්ච අනිට්ඨං, තස්මාස්ස පුබ්බහෙතුනා අහෙතුකතා ආපන්නාති ඉමමත්ථං සන්ධායාභ “ඉච්චස්ස අහෙතු අප්පච්චයා නිබ්බත්තිං පාපුණාති”ති.

පටිලද්ධමග්ගො සොතාපත්තිමග්ගො, තෙනෙව සත්තක්ඛත්තුපරමාදිනියමෙ සති සත්තමහවාදිතො උද්ධං පවත්තනකස්ස දුක්ඛස්ස මූලභූතා කිලෙසා තෙනෙව බීණාති උපරි තයො මග්ගා අකිච්චකා භොන්තීති අත්ථො. යදි උපරි තයො මග්ගා සත්තක්ඛත්තුපරමාදිකං නියමෙත්ති, තතො ච අඤ්ඤො සොතාපත්තො නත්ථීති සොතාපත්තිමග්ගස්ස අකිච්චකතා නිජ්ජයොජනතා ආපජ්ජතිති අත්ථො. අථ සක්කායදිට්ඨාදිප්පභානං දස්සනකිච්චං, තෙසං පභානෙන සත්තක්ඛත්තුපරමාදිතාය භවිතබ්බං. සා වුපරිමග්ගෙහි එව භොතීති සත්තමහවාදිතො උද්ධං පවත්තිතො තෙන විනා වුට්ඨානෙ සක්කායදිට්ඨාදිප්පභානෙන ච තෙන විනා භවිතබ්බන්ති ආභ “පඨමමග්ගෙන ච අනුප්පජ්ජිත්වා ච කිලෙසා බෙපෙතබ්බා භොන්ති”ති. න අඤ්ඤො කොචි නියමෙතීති නාමකරණනිමිත්තතො විපස්සනාතො අඤ්ඤො කොචි නියාමකො නාම නත්ථීති අත්ථො. විපස්සනාව නියමෙතීති ච නාමකරණනිමිත්තතංයෙව සන්ධාය වුත්තං. තෙනෙවාභ “ඉති සම්මාසම්බුද්ධෙන ගහිතනාමමත්තමෙව ත”න්ති.

න උප්පජ්ජන්තීති පන අත්ථීති “න මෙ ආවරියො අත්ථී, සදිසො මෙ න විජ්ජති”ති ආදිං (ම. නි. 1.285; 2.341; මහාව. 11; කථා. 405) ඉමිස්සා ලොකධාතුයා යත්වා වදන්තෙන භගවතා “කිං පනාචුසො සාරිපුත්ත, අත්ථෙතරහි අඤ්ඤෙ සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා භගවතා සමසමා සම්බොධියන්ති එවං පුට්ඨාහං, හන්තෙ, නොති වදෙය්‍ය”න්ති (දී. නි. 3.161) වත්වා තස්ස කාරණං දස්සෙතුං “අට්ඨානමෙතං අනවකාසො, යං එකිස්සා ලොකධාතුයා ද්වෙ අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා”ති (ම.

නි. 3.129) ඉමං සුත්තං දස්සෙන්නෙන ධම්මසෙනාපතිනා ව බුද්ධක්ඛන්තභූතං
ඉමං ලොකධාතුං යපෙත්වා අඤ්ඤත්ථ අනුප්පත්ති වුත්තා හොතීති අධිප්පායො.

“යො පන භික්ඛු” තිආදිනා වුත්තානි සික්ඛාපදානි මාතිකා, තාය අන්තර්ගතාය
නිදානුද්දෙසසඬ්ඛානෙ පාතිමොක්ඛෙ පබ්බජ්ජපසම්පදාකම්මෙසු ව සාසනං
තිට්ඨතීති අත්ථො. පාතිමොක්ඛෙ වා අන්තොගධා පබ්බජ්ජා උපසම්පදා ව
තදුභයාභාවෙ පාතිමොක්ඛාභාවතො, තස්මා පාතිමොක්ඛෙ, තාසු ව සාසනං
තිට්ඨතීති වුත්තං. ඔසක්කිතං නාමානි පච්ඡිමපට්ඨෙධසීලහෙදද්වයං එකතො කත්වා
තතො පරං විනට්ඨං නාම හොතීති අත්ථො.

තාති රස්මියො. කාරුඤ්ඤන්ති පරිදෙවනකාරුඤ්ඤං.

අනච්ඡරියත්තාති ද්විසු උප්පජ්ජමානෙසු අච්ඡරියත්තාභාවදොසතොති අත්ථො.
විවාදභාවතොති විවාදාභාවත්ථං ද්වෙ න උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො.

එකං බුද්ධං ධාරෙතීති එකබුද්ධධාරණී. එතෙන එවංසභාවා එතෙ බුද්ධගුණා,
යෙන දුතියබුද්ධගුණෙ ධාරෙතුං අසමත්ථා අයං ලොකධාතූති දස්සෙති.
පච්චයවිසෙසනිප්ඵන්නානඤ්ඤි ධම්මානං සභාවවිසෙසො න සක්කා ධාරෙතුන්ති.
සමං උද්ධං පජ්ජතීති සමුපාදිකා, උදකස්සොපරි සමං ගාමිනීති අත්ථො.
ද්වින්තම්පිති ද්වෙපි, ද්වින්තම්පි වා සරිර්භාරං. ඡාදෙන්තන්ති රොවයමානං. සක්ඛං
භුත්තොවාති එකම්පි ආලොපං අජ්ඣොහරිත්ථාව මරෙය්‍යාති අත්ථො.

අතිධම්මභාරෙතාති ධම්මෙන නාම පථවී තිට්ඨෙය්‍ය, සා කිං තෙනෙව චලතීති
අධිප්පායො. පුන ථෙරො “රතනං නාම ලොකෙ කුටුම්භං සන්ධාරෙන්නං
අභිමතඤ්ච ලොකෙන අත්තතො ගරුසභාවතාය සකට්ඨගස්ස කාරණං
අතිභාරභූතං දිට්ඨං. එවං ධම්මො ව භිතසුඛවිසෙසෙහි තංසමඬ්ඛිතං ධාරෙන්නො
අභිමතො ව විඤ්ඤුහි ගම්භිරාප්පමෙය්‍යභාවෙන ගරුසභාවත්තා අතිභාරභූතො
පථවීචලනස්ස කාරණං හොතී” ති දස්සෙන්නො “ඉධ, මහාරාජ, ද්වෙ
සකට්ඨා” තිආදිමාහ. එකස්සාති එකස්මා, එකස්ස වා සකට්ඨස රතනං, තස්මා
සකට්ඨො ගහෙන්වාති අත්ථො. ඔසාරිතන්ති පචෙසිතං ආහටං වුත්තන්ති අත්ථො.

සභාවපකතිකාති අකිත්තිමපකතිකාති අත්ථො. කාරණමහන්තත්තාති
මහන්තෙහි පාරමිතාකාරණෙහි බුද්ධගුණානං නිබ්බන්තිතොති වුත්තං හොති.
පථවීආදයො මහන්තා අත්තතො අත්තතො විසයෙ එකෙකාව, එවං
සම්මාසම්බුද්ධොපි මහන්තො අත්තතො විසයෙ එකො එව. කො ව තස්ස විසයො?
යාවතකං ඤෙය්‍යං, එවං ආකාසො විය අනන්තවිසයො භගවා එකො එව හොතීති
වදන්තො ලොකධාත්වන්තරෙසුපි දුතියස්ස අභාවං දස්සෙති.

පුබ්බභාගෙ ආයුභනවසෙන ආයුභනසමඬ්ඛිතා සන්තිට්ඨානවෙතනාවසෙන
වෙතනාසමඬ්ඛිතා ව වෙදිතබ්බා, සන්තතිඛණවසෙන වා. විපාකාරහන්ති

දුතියහවාදීසු විපච්චනපකතිතං සන්ධාය වදති. චලතීති පරිචත්තති. සුනබෙහි වජනසීලො සුනබවාජීකො.

පයමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා

810. ගතීතො අඤ්ඤා ගතිසම්පත්ති නාම නත්ථිති දස්සෙන්නො “සම්පන්නා ගතී”ති ආහ. මහාසුදස්සනාදිසුරාජකාලො පයමකප්පිකාදිසුමනුස්සකාලො ව කාලසම්පත්ති.

එකන්තං කුසලස්සෙව ඔකාසොති ඉදං යදිපි කොචි
කායසුචරිතාදිපයොගසම්පත්තියං යිතං බාධෙය්‍යා, තං පන බාධනං බාධකස්සෙව
ඉස්සාදිනිමිත්තෙන විපරීතග්ගාහෙන ජාතං. සා පයොගසම්පත්ති සභාවතො
සුබවිපාකස්සෙව පච්චයො, න දුක්ඛවිපාකස්සාති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තං.
මක්කටො හත්තපුටං බන්ධට්ඨානෙ මුඤ්චිත්වා භුඤ්ජිතුං න ජානාති, යත්ථ වා තත්ථ
වා හින්දිත්වා විනාසෙති, එවං අනුපායඤ්ඤපි භොගෙ. සුසානෙ ජඩ්ඛෙත්වාතිආදිනා
සාතෙත්වා ජඩ්ඛිතස්ස වුට්ඨානාභාවො විය අපායතො වුට්ඨානාභාවොති දස්සෙති.

“පච්චරී”තිපි උචම්පස්ස නාමං, තෙන එත්ථ කතා “මහාපච්චරී”ති වුච්චති.
උදකෙ මරණං ථලෙ මරණඤ්ච එකමෙවාති කස්මා වුත්තං, නනු සක්කෙන
“සමුද්දාරක්ඛං කරස්සාමී”ති වුත්තන්ති? සච්චං වුත්තං, ජීවිතස්ස ලහුපරිචත්තිතං
පකාසෙන්නෙහි ථෙරෙහි එවං වුත්තං, ලහුපරිචත්තිතාය ජීවිතහෙතු න ගමිස්සාමාති
අධිප්පායො. අථ වා උදකෙති නාගදීපං සන්ධාය වුත්තං, ථලෙති ජම්බුදීපං.

ථෙරො න දෙතීති කථමහං එතෙන ඤාතො, කෙනචි කිඤ්චි ආචික්ඛිතං සියාති
සඤ්ඤාය න අදාසි. තෙනෙව “මයම්පි න ජානාමා”ති වුත්තං. අපරස්සාති අපරස්ස
හික්ඛුනො පත්තං ආදාය...පෙ.... ථෙරස්ස හත්ථෙ යපෙසිති යොජනා.
අනායතනෙති නික්කාරණෙ, අයුත්තෙ වා නස්සනට්ඨානෙ. තුවං අත්තානං
රක්ඛෙය්‍යාසි, මයං පන මහල්ලකත්තා කිං රක්ඛිත්වා කරස්සාම, මහල්ලකත්තා එව
ච රක්ඛිතුං න සක්ඛිස්සාමාති අධිප්පායො. අනාගාමිත්තා වා ථෙරො අත්තනා
චත්තබ්බං ජානිත්වා ඔවදති.

සම්මාපයොගස්ස ගතමග්ගොති සම්මාපයොගෙන නිප්ථාදිතත්තා තස්ස
සඤ්ජානනකාරණන්ති අත්ථො.

භූතමත්ථං කත්වා අභූතොපමං කථයිස්සතීති අධිප්පායො. මනුස්සාති
හණ්ඩාගාරිකාදිනියුත්තා මනුස්සා මහත්තත්තා සම්පට්ඨජිතුං නාසක්ඛිංසු.

දුතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තනියබලනිද්දෙසවණ්ණනා

811. අඤ්චිතාති ගතා. පෙච්චාති පුන, මරිත්චාති වා අත්ථො. උස්සන්තත්තාති විතක්කබ්බලතාය උස්සන්තත්තාති වදන්ති, සුරතාදීහි වා උස්සන්තත්තා. දිබ්බන්තීති කීළන්ති.

සඤ්චිකාලසුත්තසඨ්ඨාතරොරුවමහාරොරුවනාපනමහානාපනඅවිචියො අට්ඨ මහානිරයා. එකෙකස්ස වත්තාරි ද්වාරානි, එකෙකස්මිං ද්වාරෙ වත්තාරො වත්තාරො ගුප්තිරයාදයොති එවං සොළස උස්සදතිරයෙ වණ්ණයන්ති.

සක්කසුයාමාදයො විය ජෙට්ඨකදෙවරාජා. පජාපතිවරුණර්ථානාදයො විය දුතියාදිට්ඨානන්තරකාරකො පරිවාරකො හුත්වා.

තනියබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුත්ථබලනිද්දෙසවණ්ණනා

812. කප්පොති ද්වෙධාභූතග්ගො. එත්ථ ච ඛිජාදිධාතුනානත්තවසෙන ඛන්ධාදිධාතුනානත්තං වෙදිතබ්බං.

චතුත්ථබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

813. අජ්ඣාසයධාතුති අජ්ඣාසයසභාවො. යථා ගුරාදීනං ධාතුසභාවො එසො, යං ගුරාදීහෙව සංසන්දති, එවං පුග්ගලානං අජ්ඣාසයස්සෙවෙස සභාවො, යං දුස්සීලාදයො දුස්සීලාදිකෙහෙව සංසන්දන්තීති චුත්තං හොති. භික්ඛුපි ආභංසුති අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභංසු. ආවුසො ඉමෙ මනුස්සා ‘‘යථාසභාගෙන පරිභුඤ්ජථා’’ති වදන්තා අමිහෙ සභාගාසභාගෙ විදිත්වා භීතජ්ඣාසයපණීතජ්ඣාසයනං පරිච්ඡින්නදිත්වා ධාතුසංයුත්තකම්මෙ උපනෙන්නි තස්ස පයොගං දට්ඨකාමාති අත්ථො, එවං සභාගවසෙනෙව අජ්ඣාසයධාතුපරිච්ඡින්නදනතො අජ්ඣාසයධාතුසභාගවසෙන නියමෙතීති අධිජ්ජායො.

පඤ්චමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජට්ඨබලනිද්දෙසවණ්ණනා

වරිතන්ති ඉධ දුච්චරිතං සුවරිතන්ති චුත්තං. අජ්ජරජං අක්ඛං එතෙසන්ති අජ්ජරජක්ඛාති අත්ථො විභාවිතො, අජ්ජරජං අක්ඛිමිහි එතෙසන්ති අජ්ජරජක්ඛාතිපි සද්දත්ථො සම්භවති. එත්ථ ච ආසයජානනාදිනා යෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි පරොපරෙහි සත්තා කල්‍යාණපාපාසයාදිකා හොන්ති, තෙසං ජානනං විභාවෙතීති වෙදිතබ්බං.

එවඤ්ච කත්වා ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තආසයානුසයඤ්ඤාණානං විසුං අසාධාරණතා,
ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තනානාධිමුත්තිකතාඤ්ඤාණානං විසුං බලතා ව සිද්ධා හොති.

815. යදරියාති යෙ අරියා. ආවසිංසුති නිස්සාය වසිංසු. කෙ පන තෙ? “ඉධ,
භික්ඛවෙ, භික්ඛු පඤ්චඩ්ගවිජ්ජහීනො හොති ඡළඬිගසමන්තාගතො එකාරක්ඛො
චතුරාපස්සෙනො පනුණ්ණපච්චෙකසච්චො සමවයසට්ඨෙසෙනො
අනාවලසඬිකජ්ජො පස්සද්ධකායසඬිබාරො සුවිමුත්තවිත්තො
සුවිමුත්තපඤ්ඤො”ති (දී. නි. 3.348; අ. නි. 10.19) එවං වුත්තා. එතෙසු
පඤ්චඩ්ගවිජ්ජහීනපච්චෙකසච්චපනොදනඑසනාසමවයසජ්ජනාති “සඬිබායෙකං
පට්ඨෙවති අධිවාසෙති පරිවජ්ජෙති විනොදෙති”ති (ම. නි. 2.168) වුත්තෙසු
අපස්සෙනෙසු විනොදනඤ්ච මග්ගකිච්චානෙව, ඉතරෙ ව මග්ගෙනෙව සමිජ්ඣන්ති.
තෙනාහ “එතඤ්ඤි සුත්තං...පෙ.... දීපෙති”ති.

816. ආරම්මණසන්තානානුසයනෙසු ඉට්ඨාරම්මණෙ ආරම්මණානුසයනෙන
අනුසෙති. ආවිණ්ණසමාවිණ්ණාති එතෙන සමන්තතො වෙදෙත්වා විය ධීතභාවෙන
අනුසයිතතං දස්සෙති. භවස්සපි වත්ථුකාමත්තා, රාගවසෙන වා සමානත්තා
“භවරාගානුසයො...පෙ.... සඬිගහීතො”ති ආහ.

818. “පණිතාධිමුත්තිකා තික්ඛිත්තදියා, ඉතරෙ මුදිත්තදියා”ති එවං
ඉන්ද්‍රියවිසෙසදස්සනත්ථමෙව අධිමුත්තිග්ගහණන්ති ආහ
“තික්ඛිත්තදියමුදිත්තදියභාවදස්සනත්ථ”න්ති.

819. පහානක්කමවසෙනාති එත්ථ පහාතඛිබපජහනක්කමො පහානක්කමොති
දට්ඨබ්බො, යස්ස පහානෙන භවිතඛිබං, තං තෙනෙව පහානෙන පයමං වුවිච්ඡි,
තතො අජ්ජහාතඛිබන්ති අයං වා පහානක්කමො.

820. මග්ගස්ස උපනිස්සයභූතාති ඉන්ද්‍රියාති උපනිස්සයඉන්ද්‍රියාති.

826. නිබ්බුතිජන්දරහිතත්තා අවිජන්දිකට්ඨානං පච්චියා. යස්මිං භවඬිගෙ
පචත්තමානෙ තංසන්තතියං ලොකුත්තරං නිබ්බත්තති, තං තස්ස පාදකං.

ජට්ඨබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

828. නිද්දායිත්වාති කම්මට්ඨානං මනසි කරොන්තො නිද්දං ඔක්කමිත්වා
පට්ඨුද්ධො සමාපත්තිං සමාපන්තොම්හීති අත්ථො. නීවරණාදීහි
විසුද්ධචිත්තසන්තති එව චිත්තමඤ්ජුසා, සමාධි වා, කම්මට්ඨානං වා. චිත්තං
යපෙතුන්ති සමාපත්තිචිත්තං යපෙතුං. සඤ්ඤාවෙදයිතානං අපගමො එව
අපගමවීමොක්ඛො.

සඤ්ඤාමනසිකාරානං කාමාදිදුතියජ්ඣානාදිපක්ඛන්දනානි
 “භානභාගියවිසෙසභාගියධම්මා”ති දස්සිතානි, තෙහි පන ඝානානං තංසභාවතා
 ධම්ම-සද්දෙන චුත්තා. පගුණභාවවොදානං පගුණවොදානං. තදෙව පයමජ්ඣානාදිහි
 වුට්ඨහිත්වා දුතියජ්ඣානාදිඅධිගමස්ස පච්චයත්තා “වුට්ඨානං නාමා”ති චුත්තං.
 “වොදානම්පි වුට්ඨානං, තම්භා තම්භා සමාධිම්භා වුට්ඨානම්පි වුට්ඨාන”න්ති ඉමාය
 වුට්ඨානපාළියා අසඬගහිතත්තා නිරොධසමාපත්තියා වුට්ඨානං
 “පාළිමුත්තකවුට්ඨානං නාමා”ති චුත්තං. යෙ පන “නිරොධතො ඵලසමාපත්තියා
 වුට්ඨාන”න්ති පාළි නත්ථිති වදෙය්‍යං, තෙ “නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති
 (පට්ඨා. 1.1.417) ඉමාය පාළියා පටිසෙධෙනබ්බා.

සත්තමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දසමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

831. රාගාදිහි චෙතසො විමුත්තිභූතො සමාධි චෙතොවිමුත්ති. පඤ්ඤාව විමුත්ති
 පඤ්ඤාවිමුත්ති. කම්මන්තරවිපාකන්තරමෙවාති කම්මන්තරස්ස විපාකන්තරමෙවාති
 අත්ථො. චෙතනාචෙතනාසම්පයුත්තකධම්මෙ නිරයාදිනිබ්බානගාමිනිපටිපදාභූතෙ
 කම්මන්ති ගහෙත්වා ආහ “කම්මපරිච්ඡෙදමෙවා”ති. අප්පෙතුං න සක්කොති
 අට්ඨමනවමබලානි විය, තංසදිසං ඉද්ධිවිධඤාණං විය විකුබ්බිතුං. එතෙන
 දසබලසදිසතඤ්ඤා වාරෙති, ඝානාදිඤාණං විය වා අප්පෙතුං විකුබ්බිතුඤ්ඤා. යදිපි හි
 ඝානාදිපච්චවෙක්ඛණඤාණං සත්තමබලන්ති තස්ස සවිතක්කසව්චාරතා චුත්තා,
 තථාපි ඝානාදිහි විනා පච්චවෙක්ඛණා නත්ථිති ඝානාදිසහගතං ඤාණං
 තදන්තොගධං කත්වා එවං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං
 ඝානාදිකිච්චං විය න සබ්බං බලකිච්චං කාතුං සක්කොතිති දස්සෙතුං “තඤ්ඤි
 ඝානං හුත්වා අප්පෙතුං ඉද්ධි හුත්වා විකුබ්බිතුඤ්ඤා න සක්කොති”ති චුත්තං, න පන
 කස්සපි බලස්ස ඝානඉද්ධිභාවතොති දට්ඨබ්බං.

දසමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඤාණවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. බුද්දකවත්ථුච්චිහඬගො

1. එකකමාතිකාදිවණ්ණනා

832. “තෙත්තිංසති තිකා”ති චුත්තං, තෙ පන පඤ්චතිංස. තථා “පුරිසමලාදයො
 අට්ඨ නවකා”ති චුත්තං, තෙ පන ආඝාතවත්ථුආදයො නව. යෙ “ද්වෙ
 අට්ඨාරසකා”තිආදිම්භි චුත්තා, තෙ එව “ඉති අතීතානි ඡත්තිංසා”තිආදිනා තයො
 ඡත්තිංසකා කතාති ආහ “ඡ අට්ඨාරසකා”ති, ද්වාසට්ඨි පන දිට්ඨිගතානි අඤ්ඤත්ථ
 චුත්තභාවෙනෙව ඉධ නික්ඛිත්තානිති න ගහිතානිති දට්ඨබ්බානි.

එකකමාතිකාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(1.) එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

843-844. අත්ථි පටිච්චං නාමාති යථා ‘‘චක්ඛුඤ්ච පටිච්චා’’ති ආදීසු නිස්සයාදිපච්චයභාවෙන පටිච්චාති චූත්තං, න තථා ඉධ ඛත්තියාදිජාතීනං පරමත්ථතො අවිජ්ජමානානං නිස්සයාදිපච්චයත්තස්ස අභාවා. යෙසු පන ඛන්ධෙසු සන්තෙසු ඛත්තියාදිසම්මුති හොති, තෙසං අබ්බොච්ඡින්නතාව ඛත්තියාදිජාතියා අත්ථිතා, සා ඉධ පටිච්ච-සද්දෙන විභාවිතාති අත්ථො. එකිස්සා සෙණියාති අසම්භින්නායාති අත්ථො.

පඤ්චවිස්සජ්ජනාදිකිරියාසු පුරතො කරණං පුරෙක්ඛාරො. නික්ඛෙපරාසීති නිධානරාසි. පත්ථාකාත්තිනොති විත්ථිණ්ණාකිත්තිනො. රත්තඤ්ඤුමදොති පුරාණඤ්ඤුතාමදොති වදන්ති. විරරත්තිජාතෙන, විරරත්තිපබ්බජිතෙන වා ජාතිතබ්බස්ස, රත්තීනමෙව වා ජානනමදො. උපට්ඨාපකමානොති ආණාකරණමානො. ආණාකරණඤ්ඤි විචාරණං ඉධ ‘‘යසො’’ති චූත්තන්ති. පරිමණ්ඩලත්තභාවනිස්සිතො මානො පරිණාහමදො. සරීරසම්පත්තිපාරිපූරියා මදො පාරිපූරිමදො.

845. චත්ථුනා විනාපි චත්තබ්බතාය අචත්ථුකං, න චත්ථුනො අභාවා.

846. විත්තස්ස වොස්සජ්ජනන්ති විත්තස්ස සතිතො මුච්චනං, කායදූච්චරිතාදීසු පක්ඛන්දනං වා වොස්සග්ගො. පතිට්ඨාභාවොති කුසලකරණෙ අට්ඨානං, අනුට්ඨානන්ති අත්ථො. පමාදසඬ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස කායදූච්චරිතෙ විත්තස්ස වොස්සග්ගො පාණාතිපාතෙ මිච්ඡාදිට්ඨියං කොධෙ උපනාහෙති එවමාදිකො පරියායො අපරියන්තො, තදත්ථතජ්ජරියායජ්ජකාසකො වොස්සග්ගනිස්සග්ගාදිකො බ්බඤ්ජනපරියායො වාති සබ්බං තං සඬ්ඛිපිත්වා එවරුපොති ඉදං ආකාරනිදස්සනං සබ්බපරියායස්ස චත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා කතන්ති දස්සෙන්නො ආහ ‘‘පරියන්තාභාවකො’’ති. විස්සට්ඨාකාරොති සතියා පච්චනීකභූතෙ චත්තාරො ඛන්ධෙ දස්සෙති.

847. විත්තස්ස ථද්ධතා තථාපචත්තවිත්තමෙවාති වදන්ති, මානවිසෙසො වා දට්ඨබ්බො. උපසඬ්ඛකමනෙ චන්දිතබ්බං හොතීති පරියන්තෙනෙව වරති.

848. ‘‘ආපත්තිං ආපන්නොසි’’ති චූත්තෙ ‘‘ආවුසො, ත්ථං ආපන්නොසි’’ති ආදිනා තෙන චූත්තං තස්සෙව උපරි බිපනවසෙන ‘‘පටිජ්චරිත්වා’’ති වදන්ති. ‘‘තස්මිං නාම දලිද්දෙ, අකුසලෙ වා ඉදං කරොන්තෙ අහං කස්මා න කරොමි’’ති එවං ඉධ පටිජ්චරණං යුත්තං. කරණස්ස උත්තරකිරියා කරණුත්තරියං. අකුසලපක්ඛො එසාති සාරම්භොති අධිජ්ජායො.

849. අතිවිච ඉච්ඡතිති අතිවිච්චිඡො, තස්ස භාවො අතිවිච්ච්ඡතාති වත්තබ්බෙ විචි-කාරලොපං කත්වා “අතිවිඡතා”ති වුත්තං. අත්‍රිවිඡතාති ච සා එව වුච්චති. තත්‍රාපි තෙරුත්තිකවිධානෙන පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා. යථාලද්ධං වා අතික්කම්ත්වා අත්‍ර ඉච්ඡනං අත්‍රිවිඡතා, සා එව ර-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා “අතිවිඡතා”ති වුත්තා.

අත්‍රිවිඡන්ති අතිවිඡං, අත්‍ර වා ඉච්ඡන්තො. කෙන? අතිලොභෙන අතිලොභමිඡාසඩ්ධානෙන අතිලොභමදෙන ච. අත්තනො හිතං අත්තාති වුත්තං. භායති ජීරති, ආදිණ්ණො වා අත්තා, පත්තො වා අත්තා, නං ජීරති වන්දකින්තරිං පත්ථයිත්වා අසිතාභූදෙවියා විහිනො විය.

ඉච්ඡාහතස්සාති ඉච්ඡාය උපද්ද්වත්තස්ස, මුද්දිතස්ස වා.

අතිහිළයානොති අවමඤ්ඤමානො. මලකන්ති එවංනාමකං ජනපදං, අබ්භොකාසං වා. කොදණ්ඩකෙනාති කුදණ්ඩකෙන රස්සදණ්ඩකෙන. ගද්දුලෙනාති ච වදන්ති. රුහිරමක්ඛිතඩගොති රුහිරසින්තගත්තො.

850. ජානන්තස්සෙව හියොයා හියොයා වොදෙන්තො විය සම්භාවෙතුකාමො භොති. පච්චයෙති උපාදානාදිපච්චයෙ.

851. යෙ පතිරුපෙන වඤ්චෙන්ති, තෙ ගණ්ඨිකා, දුරාවාරෙන වා ගණ්ඨිභූතා. ගණ්ඨිකපුත්තා නාම ගණ්ඨිකා එව භොන්ති, තෙන සද්ධිවිහාරිකා ගණ්ඨිකභාවෙන “ථෙරො...පෙ.... දීඝවඩකමෙ විහරති”ති වදන්ති.

වට්ඨති හන්තෙති අයම්පි එකො පකාරො, ලාභිනා එව පන සක්කා ඤාතුන්ති අත්තනො සමාපත්තිලාභිතං සුචෙතිති අත්ථො. පඤ්චත්තයං නාම උපරිපණ්ණාසකෙ දුතියසුත්තං (ම. නි. 3.21 ආදයො). තස්ස ගම්භීරත්තා වදති “පඤ්චත්තයං ඔලොකෙන්තස්සා”ති.

852. සිඬගන්ති සිඬගාරං. තඤ්චි කුසලස්ස විජ්ඣානතො සමාසෙවිතතාය සිසෙ පරික්ඛතං සුනිඛතං විසාණං විය, ථීරත්තා ච සිඬගං වියාති සිඬගං, තං පනත්ථතො රාගො.

853. තෙමනකරණත්ථෙ තින්තිණ්ණ-සද්දො දට්ඨබ්බො. බියනන්ති ච යෙන ලොභෙන පරං මමන්ති වදන්තං බියති, යො වුත්තො. බියනං හණ්ඩනන්ති ච වදන්ති. තින්තිණ්ණන්ති වා ලොලුප්පමිච්චෙව වුත්තං භොති. සඤ්ඤා-සද්දො හි එසො ලොලුප්පවාචකොති.

854. උරුප්පමාණාපීති එතෙන මහන්තසනභාවෙන අපුත්තං දස්සෙති. අථවාතිආදිනා විවරමණ්ඩනාදිනං විසෙසනාති “ඉමස්ස වා පුතිකායස්ස බාහිරානං වා පරික්ඛාරානං මණ්ඩනා”තිආදීති දස්සෙති. විවරෙන හි මණ්ඩනා විවරමණ්ඩනා, විවරස්ස වා මණ්ඩනා විවරමණ්ඩනා, එවං පත්තමණ්ඩනා

සෙනාසනමණ්ඩනා වානි අධිප්පායො. උනට්ඨානපුරණං
ජවිරාගසුසණ්ඨානාදිකරණඤ්ච විවරාදීසු කායෙ ව යථායොගං යොජෙතබ්බං.
තදුභුජාතදාරකො විය හොතීති දාරකවාපලාං න මුඤ්චතීති අත්ථො.

855. සදිසා අනුරූපා භත්ති සභාගො, න සභාගො අසභාගො, මානථද්ධතා,
විරොධො වා. තෙනස්ස මාතාදීසු චත්තනං අසභාගචුත්තිතා. එවංවිධානං
මානාධිකානං අකුසලානමිදං නාමං.

856. පරිතස්සිතාති සඬකම්පනා, උක්කණ්ඨිතස්ස වා තස්ස තස්ස තණ්හායනා.

857. කුසලකරණෙ කායස්ස අවිජ්ජාරිකතා ලීනතා ජාතිආලසාං, න
රොගඋතුභොජනාදීහි කායගෙලඤ්ඤං තන්දී නාම, අථ බො පකතිආලසාන්ති
අත්ථො. කායාලසියන්ති නාමකායස්ස ආලසියං, තදෙව රූපකායස්සාපීති දට්ඨබ්බං.

858. අවිචසනාදීහි උප්පන්තධාතුක්ඛොහනිමිත්තං ආලසියං විජම්භිතා.

859. භත්තනිමිත්තෙන උප්පන්තං ආලසාං භත්තසම්මදො.

860. ඉමෙහි පනාති විත්තස්ස අකල්‍යානාදීහි. සබ්බත්ථ කිලෙසවසෙනාති
ථිනමිද්ධකාරණානං රාගාදීනං වසෙනාති දට්ඨබ්බං.

861. සම්මාආර්ථිවතො අපෙතො කතොති අපකතො. සො ආර්ථිවුපද්දවෙන
උපද්දුතොති කත්වා ආහ “උපද්දුතස්සාති අත්ථො”ති.

තිව්ධම්පි තං තත්ථ ආගතං තස්ස නිස්සයභූතාය ඉමාය පාළියා දස්සෙතුන්ති
එවමත්ථො දට්ඨබ්බො.

පාපණ්ඩකානීති ආපණ්ඩතො ජඩ්ඨිතානි. නන්තකානීති අන්තරහිතානි, වීරානි වා.
ගිලානස්ස පච්චයභූතා හෙසජ්ජසඬබාතා ජීවිතපරික්ඛාරා
ගිලානපච්චයහෙසජ්ජපරික්ඛාරා. පුනිමුත්තන්ති පුරාණස්ස අපුරාණස්ස ව සබ්බස්ස
ගොමුත්තස්සෙතං නාමං. පුනිභාවෙන ජඩ්ඨිතොසධන්තිපි කෙවි.

අගබ්භිකා එකද්වාරා දිසසාලා කිර උද්දණ්ඨො. කුච්ඡිතරජභූතාය පාපිච්ඡතාය
නිරත්ථකකායවච්චිජ්ජන්දනිග්ගහණං කොරජං, තං එතස්ස අත්ථිති කොරජිකො,
අනිවිය කොරජිකො කොරජිකකොරජිකො. අනිපරිසඬිකිතොති කෙවි.
මුඛසම්භාවිතොති කොරජිකකොරජිකාදිභාවෙන පචත්තවචනෙහි අත්තතො
මුඛමත්තෙන අඤ්ඤෙහි සම්භාවිතො. සො එවරූපො එවරූපතාය එව අත්තානං පරං
විය කත්වා “අයං සමණො”තිආදිං කථෙති.

පණ්ඩායාති “අරහාති මං ජානන්තු” ති විත්තං යපෙත්වා, පත්ථෙත්වා වා.
ආපාටකප්ඤ්ඤායාති මනුස්සානං ආපාටට්ඨානෙ සමාධිං සමාපන්නො විය නිසිදන්තො
ආපාටකෙ ජනස්ස පාකට්ට්ඨානෙ ඤායී.

අඤ්ඤං විය කත්වා අත්තනො සමීපෙ භණනං සාමන්තජජිතං. ආකාරස්ස
රස්සත්තං කත්වා “අයපනා” ති වුත්තං. කුහනං කුහො, තස්ස අයනා පවත්ති
කුහායනා, කුහස්ස වා පුග්ගලස්ස අයනා ගතිකිරියා කුහායනා.

862. පුට්ඨස්සාති “කො තිස්සො, කො රාජපුජිතො” ති පුට්ඨස්ස. නහනාති
බන්ධනා පරිවෙදනා.

863. නිමිත්තෙන වරන්තො ජීවන්තො නිමිත්තකාරකො නෙමිත්තිකො, තස්ස
භාවො නෙමිත්තිකතා. අත්තනො ඉච්ඡාය පකාසනං ඔභාසො. කො පන සොති?
“අජ්ජ භික්ඛූනං පච්චයා දුල්ලභා ජානා” තිආදිකා පච්චයපටිසංයුත්තකථා.
ඉච්ඡිතවත්ථුස්ස සමීපෙ කථනං සාමන්තජජපා.

864. බහි ජඩ්ඛනං උක්ඛෙපනා. පරපිට්ඨිමංසබ්බදනසිලො පරපිට්ඨිමංසිකො,
තස්ස භාවො පරපිට්ඨිමංසිකතා.

865. නිකත්තුං අප්පෙන ලාභෙන බහුකං වඤ්ඤෙත්වා ගහෙනුං ඉච්ඡනං
නිජ්ඣිසනං, තස්ස භාවො නිජ්ඣිසනතා. තස්සෙව ඉච්ඡනස්ස පවත්තිආකාරො,
තංසහජාතං වා ගවෙසනකම්මං.

866. වණ්ණසම්පන්නං පොක්ඛරං වණ්ණපොක්ඛරන්ති උත්තරපදලොපො
පුබ්බපදස්ස දට්ඨබ්බො, වණ්ණපාරිපුරී වා වණ්ණපොක්ඛරතා. “අත්ථජාපිකා” ති
එත්ථ විය ජප-සද්දො උප්පත්තිවාචකොති ආහ “පවත්තෙති” ති.

867. සෙය්‍යසද්දිසමානා උන්නතිවසෙන පවත්තාති උභයත්ථාපි “මානං
ජජ්ජෙති” ති වුත්තං.

868. භීනමානො පන ඔනතිවසෙන පවත්තිතො කෙවලෙන මානසද්දෙන
නිද්දෙසං නාරහතීති තංනිද්දෙසෙ “ඔමානං ජජ්ජෙති” ති (විභ. 874) වුත්තං.

872. රාජහොගෙන රට්ඨභුඤ්ජනකො රාජනිස්සිකො රට්ඨියො.

879. පුග්ගලං අනාමසිත්වාති යථා සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යමානාදිනිද්දෙසෙසු “පරෙහි
සෙය්‍යං අත්තානං දහති” ති සෙය්‍යාදිපුග්ගලො මානුජ්ජාදකො ආමට්ඨො,
එවමෙතස්ස සෙය්‍යමානභාවෙහි මානුජ්ජාදකපුග්ගලවිසෙසං අනාමසිත්වා “පරෙ
අතිමඤ්ඤති” ව්චෙව වුත්තන්ති අත්ථො. පරෙ අතික්කම්ත්වා මඤ්ඤනඤ්ඤි යස්ස
කස්සචි අතිමානොති.

880. පුරිමමානස්ස උපරිමානො මානාතිමානො, අති-සද්දො උපරි-සද්දස්ස අත්ථං වදන්ති දට්ඨබ්බො. පුරිමමානං වා අතික්කන්තො මානො මානාතිමානො.

881. පක්ඛිජාතිසු වායසො අත්තො ලාමකොති කත්වා “කාකජාති වියා”ති වුත්තං.

882. ටෙරො කිර දොසවරිතො අහොසි, තස්මා ආදිතොව “තුම්හෙ අබ්ණාසවා”ති අවත්වා උපායෙන කටෙසිති වදන්ති, දොසවරිතත්තා වා ඛිජං තතියපදවාරෙ විරාගං උප්පාදෙසිති අධිජ්ජායො.

883. මානං අනුගතච්ඡන්දොති මානසම්පයුත්තජන්දො, මානසභාවං අනුගතො මානච්ඡන්දො වා.

884. “විලම්බන”න්ති ච ඉත්ථිපුරිසසම්මානනාදිකිරියාදිවිලම්බනපටිසංයුත්තං කත්තබ්බං දට්ඨබ්බං. තත්ථ යුත්තමුත්තසිලිට්ඨං පටිභානං විලම්බනපටිභානං.

887. අමරවාදපටිසංයුත්තො විතක්කො, අත්තතො අමරණත්ථාය දෙවභාවත්ථාය වා විතක්කො අමරවිතක්කො.

888. පරෙසු අනුද්දයා රාගවසෙන අනුද්දයකරණං එතස්සාති පරානුද්දයො, තස්ස භාවො පරානුද්දයතා, පරෙසු වා අනුද්දයස්සෙව සහනන්දිතාදිකස්ස භාවො පරානුද්දයතා, තාදිසො රාගො. තත්ථාති පරානුද්දයතාය සංසට්ඨවිභාරෙන දස්සිතායාති අත්ථො යුජ්ජති.

890. අනවඤ්ඤත්තිං පත්ථෙත්තො අනවඤ්ඤත්තත්ථමෙව කාමගුණෙ ච පත්ථෙතිති ආහ “පඤ්චකාම...පෙ.... නිස්සිතො හුත්වා”ති.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(2.) දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

891. උපනස්භතීති ඛන්ධති. අ-කාරො අනන්තරත්ථවාචකො, මරියාදවාචකස්ස වා ආකාරස්ස රස්සත්තං කත්වා “අට්ඨපනා”ති වුත්තන්ති “අනන්තරට්ඨපනා”තිආදිමාහ. තත්ථ පට්ඨමුජ්ජන්තස්ස පචත්තාකාරො මරියාදා, තං අනතික්කමිත්වා තස්සෙව දළ්භිකරණවසෙන ධපනා මරියාදට්ඨපනා. පකතිට්ඨපනාමත්තමෙව, විසෙසනරහිතාති අත්ථො.

892. නිට්ඨුරියං බෙළපාතනං, නිට්ඨුරියං විය නිට්ඨුරියං. දස්සෙත්වාති දන්තෙහි ඡින්දිත්වා. තෙන පන දස්සනං පළාසොති දස්සෙති. පළාසස්ස ආයනාති යුගග්ගාහජ්ජවත්ති. සමභාවදහනං ජයො, තස්ස ආහරණතො ආභාරො. ධුරං න දෙතීති පාමොක්ඛං න දෙති.

894. කායෙන චෙතියඬගණාදිවත්තං කරොති “එවං වත්තසම්පන්නො සද්ධො කථං කායදුච්චරිතාදීනි කරිස්සති” ති පරෙසං ඤාපනත්ථං. අනිච්චාති අවිචයං කත්වා. ආසරත්තීති ආගච්ඡන්ති, පුන පටිච්ඡාදනෙ පවත්තන්තීති අත්ථො. කොනාමෙවං කරොතීති වොචිජන්දනච්ඡාදනා වා වොච්ඡාදනා.

න සම්මා භාසිතාති යො න සම්මා භාසති, සො සයොති දස්සෙති. කුච්ඡි වා පිට්ඨි වා ඡානිතුං න සක්කාති අසන්තගුණසම්භාවනෙනෙව චිත්තානුරූපකිරියාවිරහතො “එවංචිත්තො එවංකිරියො” ති ඡානිතුං න සක්කාති අත්ථො.

අජො එව අජාමිගො. නෙලකොති තරුණචචිජො. යථා සො යක්ඛො තාදිසං රූපං දස්සෙත්වා “අජා” ති සඤ්ඤාය ආගතාගතෙ බාදති, එවමයම්පි තංතංසදිසගුණසම්භාවනෙන තෙ තෙ වඤ්ඤෙති. තෙනෙනං සායෙයාං මායාතො බලවතරා වඤ්ඤනාති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව “පරික්ඛත්තතා” ති වුත්තං.

908. සක්කායදිට්ඨාදීනං අභාවෙපි යං සංයොජනං හොති, තං බහිද්ධා සංයොජනතො බහිද්ධාසංයොජනස්ස පුග්ගලස්ස විසෙසනභූතං බහිද්ධාසංයොජනං නාම.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(3.) තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

909. අකුසලමූලානෙව වට්ටමූලානීති තෙහි කථිතෙහි වට්ටමූලසමුදාවාරො කථිතො හොතීති ආහ “තීහි...පෙ.... කථිතො” ති.

919. සස්සතො ලොකොතිආදිදස්සනමෙව බ්‍රහ්මවරියං මොක්ඛසම්පාපකං උත්තමවරියන්ති දිට්ඨිගතිකෙහි සම්මතන්ති ආහ “දිට්ඨිගතිකසම්මතස්සා” ති. රූපාරූපාවචරවිපාකෙසු සාතිසයො භවරාගොති අධිජ්ජායෙන වුත්තං “මහාබ්‍රහ්මාන” ති.

920. කථංචිධන්ති කෙනාකාරෙන සණ්ඨිතන්ති අත්ථොති කත්වා ආහ “ආකාරසණ්ඨාන” ති. මානඨපනාති සෙය්‍යාදිවසෙන මානෙන ඨපනා, මානසඬ්ඛාතා වා ඨපනා.

921. චෙතසො උත්‍රාසො දොමනස්සං, දොසො වා, තංසම්පයුත්තා වා චෙතනාදයො.

922. දෙසනාසුඛතායාති තිණ්ණං අද්ධානං වසෙන විචිකිච්ඡාය දෙසනා සුඛා “කඬ්ඛති විචිකිච්ඡති” ති, න පන තථා මොහෙනාති අධිජ්ජායො. වණ්ණාදිහෙදං සුත්ථාති කෙචි කිර වදන්ති “බත්තියජීවො පණ්ඩුවණ්ණො. කස්මා? සො හි පුබ්බණ්ණෙ රමති, පුබ්බණ්ණෙ ව ඡායා පණ්ඩුවණ්ණො. බිරාහ්මණචෙස්සසුද්දජීවා

ඔදානපීතකාලවණ්ණා. තෙ හි මජ්ඣන්තසායන්තරත්තීසු ඔදානපීතකාලජායා කාලතමකාලෙසු රමන්ති”ති තෙසං වණ්ණහෙදං, “ඛ්‍යාපී පරිමණ්ඩලො”තිආදිනා කටේත්තානං සණ්ඨානහෙදඤ්ච සුත්වා.

923. පුරිසපුග්ගලොති පදද්වයං එකපදං කත්වා ජානන්තානං වසෙනායං සම්මුතිකථා පවත්තා, පදන්තරමෙව වා ඉදං පුග්ගලවාචකන්ති දස්සෙන්තො “අයං පනා”තිආදිමාහ. අථ වා පුරිසොති චුත්තො ව පුග්ගලො එව, න පුරිසින්ද්‍රියයුත්තොවාති දස්සන්තංමපි “පුරිසපුග්ගලො”ති චුත්තන්ති වෙදිතඛිබ්බං. අට්ඨසු ආබ්‍යාධෙසුති පිත්තසෙම්භවාතසමුට්ඨානඋතුච්ඡරිණාමජඔපක්කමිකවිසමපරිහාරජසන්තිපාතජක මමසමුට්ඨානෙසු. පුඛ්ඛෙ කතන්ති පුරාණතරකමමං ඉච්ඡන්තිති උපපජ්ජවෙදනීයඤ්ච කිර පටික්ඛිපන්ති. ආණන්තිමූලකෙන වාති යොපි ආණාපෙත්වා වධබන්ධාදිදුක්ඛං උප්පාදෙති, තමපි තංමූලකං න හොති, ඉස්සරනිම්මානමූලමෙවාති අධිප්පායො.

924. මොහස්ස අනුදහනං දාහකාරණතාය චුත්තං, සභාවතොපි පන අසම්පට්ඨෙවො සම්පට්ඨෙධසුඛස්ස පච්චනීකභූතො දුක්ඛො එවාති අනුදහනතා වෙදිතඛිබ්බා. එවඤ්ච කත්වා “උපෙක්ඛා වෙදනා ඤාණසුඛා අඤ්ඤාණදුක්ඛා”ති (ම. නි. 1.465) චුත්තා.

926. පුට්ඨනිමිත්තාරම්මණෙසුති සුභනිමිත්තාදිවසෙන පුට්ඨනිමිත්තසභාවෙසු ආරම්මණෙසු, පුට්ඨසභාවෙසු වා සුභනිමිත්තාදිආරම්මණෙසු. කොසජ්ජපමාදනිද්දෙසානං සමානත්තෙපි අවිජ්ජාරිකතාසඬ්ඛාතා ලීනචුත්තිතා කොසජ්ජං, සතිවොස්සග්ගසඬ්ඛාතං පමජ්ජනං පමාදොති අයං විසෙසොති.

931. සගරුවාසන්ති සඛන්තජ්ජවාසමාහ, සජෙට්ඨකවාසන්ති සහිරිවාසං. අනාදියනා අනද්දා ඔවාදඅග්ගහණං, අවිත්තිකාරොති අත්ථො. සුක්ඛකට්ඨස්ස විය අනල්ලතා, අමුදුතා වා අනද්දා. අසීලාන්ති අසුඛසීලතා අමුදුතා එව.

934. උපාරම්භො දොසසම්පයුත්තවිත්තුප්පාදො සියා.

936. “ඉධ පාසාණං කරොති”තිආදිනා යපනත්ථෙපි කරොති-සද්දො යුජ්ජතීති ආහ “කරොතීති යපෙති”ති. එත්ථ වායං ආවජ්ජනා අකුසලානං ආසන්නකාරණත්තා බුද්දකචත්ථුසු චුත්තාති වෙදිතඛිබ්බා, තදනුකූලකිච්චත්තා වා.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(4.) වතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

939. ඉතීති නිදස්සනෙ නිපාතොති එවං-සද්දෙන සමානත්ථොති දස්සෙති. භවාභවහෙතුනිපීති එත්ථ භවන්ති ජායන්ති එතෙනාති භවො, සජ්ජිආදිහෙසජ්ජං.

හවො එව පණිතතරො අභිවුද්ධො අභවො. භාවනාරාමතාඅරියවංසප්පභෙය්‍යත්තා
වා පුරිමතණ්හාත්තයවජ්ජා සබ්බා තණ්හා “භවාහවහෙතු උප්පජ්ජති”ති වුත්තාති
වෙදිතබ්බො.

එතායාති ඡන්දාදිඅගතියා. න ගච්ඡන්තීති න පචත්තන්ති, තං තං කිරියං න
කරොන්තීති අත්ථො. ඉමිනාති ඡන්දාදිනා අගතිගමනෙන. ඡන්දාදිසු යෙන
නින්නො, තෙන ගමනං යථානින්නගමනං.

“රාජා”තිආදිනා රාජාදිනිමිත්තො විය උභිආදිනිමිත්තො චිත්තුත්‍රාසො
උභිආදිභයං, “උභිභයන්ති බො, භික්ඛවෙ, කොඬුපායාසස්සෙතං
අධිවචන”න්තිආදිවචනතො (ම. නි. 2.162; අ. නි. 4.122; ඉතිවු. 109)
කොඬුපායාසඔදරිකත්තපඤ්චකාමගුණමාතුගාමා වා. තත්ථ
පඤ්චකාමගුණමාතුගාමග්ගහණෙන තන්තිස්සිතඡන්දරාගග්ගහණං වෙදිතබ්බං,
ඔදරිකත්තඤ්ච ලොභොව. උක්ඛෙපනීයාදිකම්මං විනයදණ්ඩං.

“අථ බො තිම්බරුකො පරිබ්බාජකො යෙන භගවා...පෙ.... එතදවොච ‘කිං නු
බො, හො ගොතම, සයංකතං සුබදුක්ඛ’න්ති? මා හෙවං තිම්බරුකාති භගවා
අවොචා”තිආදිනා නිදානවග්ගෙ (සං. නි. 2.18) ආගතත්තා “තිම්බරුකදිට්ඨි”ති
වුත්තා.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(5.) පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

940. ආගන්තුං පන න දෙන්තීති ආගමනස්ස පච්චයා න භොන්තීති අත්ථො
දට්ඨබ්බො.

941. අවදෙහනතොති පුරණෙන මංසුපචයහෙතුතාය ව උපචයනතො.
ගිම්හකාලෙ භුඤ්ජිත්වා සයන්තස්ස සුඛං භොතීති තං උතුසුඛං “සෙය්‍යසුඛ”න්ති
වුත්තං, සයනිරියාපථසුඛන්ති අත්ථො. චතන්ති ධුතඬිගානි. තපොති
බන්ධකචත්තානි, වීරියං වා. සීලග්ගහණෙන බන්ධකචත්තමෙථුනවිරතීනං
ගහිතත්තා තපබ්‍රහ්මවරියග්ගහණං න කත්තබ්බන්ති වෙ? න, අඤ්ඤසීලතො
විසෙසෙත්වා තපබ්‍රහ්මවරියානං දෙවත්තකාරණත්තග්ගහණස්ස දස්සනතො,
බාහිරානඤ්චස්ස විනිබන්ධස්ස පචත්තිදස්සනතො වා. තෙසඤ්චි
අවිහිංසාදිගොචතාදිදුක්ඛරකාරිකාමෙථුනවිරතියො යථාක්කමං සීලාදීනි, තානි ච
තෙ දෙවනිකායං පණ්ඩාය වරන්තීති. අඤ්ඤථා ච සද්ධාරුචිආදීනි “යතො බො භො
අයං අත්තා රුපී වාතුමහාභූතිකො මාතාපෙත්තිකසම්භවො කායස්ස හෙදා
උච්ඡිජ්ජති”තිආදිනා (දී. නි. 1.85) විකප්පෙත්වා.

942. බ්‍යසනෙසු ඤාතිභොගරොගබ්‍යසනග්ගහණෙන තංතිමිත්තා සොකාදයො
ගහිතාති දට්ඨබ්බො. දස්සනසවනෙසු පටිකුලතා දස්සනසවනපටිකුලතා. එත්ථ ච

ආදීනවෙහි පඤ්චහි තෙසං කාරණභූතා අක්ඛන්තියෙව හින්දිත්වා කථිතාති
වෙදිතබ්බා, අක්ඛන්තිමූලකා වා අප්පියතාදිහෙතුභූතා දුක්ඛට්ඨභාසිතතාදිදොසා.

මිච්ඡාජීවනිමිත්තං මරණකාලෙ උප්පන්නභයං “ආජීවකභය”න්ති වුත්තං.
“ආජීවිකාභය”න්ති පන පාඨෙ පච්චයානුප්පත්තිං පස්සතො ආජීවිකනිමිත්තො
චිත්තුත්තාසොති අත්ථො දට්ඨබ්බො. කිත්තිසද්දො සිලොකන්ති තප්පට්පක්ඛා
අසිලොකං අකිත්ති. තෙනාහ “ගරභභය”න්ති.

943. උප්පිලාවිතන්ති උදග්ගතාසඬ්ඛාතො අවුපසමභාවො, අවුපසමහෙතුභූතො
වා පීතියා ආකාරො.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(6.) ජක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

944. “කොධනො හොති උපනාහී”තිආදීනා කොධාදිහෙතුකා උපනාහාදයො
කොධාදීනං සභායකාරණභාවෙන සුත්තන්තෙ වුත්තාති කොධාදයො එව
විවාදමූලාති, තෙනෙත්ථ තෙ එව වුත්තා. සන්දිට්ඨිපරාමසිතා අත්තනො දිට්ඨියං
අහිනිවිට්ඨතා.

945. අප්පතිස්සයොති පතිස්සයභූතෙහි ගරුහි විරහිතො. අප්පමාදලක්ඛණන්ති
සතිඅවිප්පවාසං කුසලානුයොගසාතච්චං වා.

යුත්තපයුත්තතාති තන්තින්තතාවසෙන සුට්ඨු යුත්තතා. ගණසඬ්ඛණිකා
කිලෙසවසෙන පවත්තා සඬ්ඛණිකා. ඉත්ථිපට්ඨංයුත්තකථාසවනෙ ඉත්ථිසද්දසවනෙ
ව අස්සාදො සවනසංසග්ගො. ඉත්ථියා කස්සච දානග්ගභණ්ණස්සාදො
පරිභොගසංසග්ගො.

946. සොමනස්සෙන සද්ධිං උපවිවරන්තිති සොමනස්සුපවිවාරාති
අකුසලසොමනස්සසහගතා රූපවිවාරාදයො ඉධාධිප්පෙතාති වෙදිතබ්බා, තථා
උපෙක්ඛුපවිවාරා ව. තංසම්පයුත්තො වාති එතෙන විවාරග්ගභණ්ණෙන විතක්කොපි
ගහිතොති විතක්කප්පවත්තතෙන “උපවිතක්කෙති”ති ඉදම්පි වුත්තං හොතිති
දස්සෙති.

947. අඤ්ඤාණසම්පයුත්තාති විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතචිත්තෙසු උපෙක්ඛා
මොහොති වදන්ති, ලොභසම්පයුත්තුපෙක්ඛාපි පන ගෙහස්සිතා න න හොති.

948. අධිච්චසමුප්පන්නිකො “අධිච්ච සමුප්පන්නො අත්තා උප්පන්නො
හවිස්සති”ති ගණහන්තො සස්සතදිට්ඨිකො හොතිති එවරූපස්ස දිට්ඨි වියාති
දස්සෙන්නො “අධිච්චසමුප්පන්නිකස්සෙවා”ති ආහ. න සො ජාතොති එත්ථ
“ජාතු”ති අයං නිපාතො උ-කාරස්ස ඔ-කාරං කත්වා ජාතොති වුත්තො, තෙන වා

සමානත්වං නිපාතන්තරං එතං දට්ඨබ්බං. සබ්බාසවදිට්ඨිති සබ්බාසවපරියායෙන ආගතා දිට්ඨි.

ජක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(7.) සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

951. ද්වාසට්ඨියා දිට්ඨිසු සත්තකස්ස අඤ්ඤස්ස අභාවා සත්ත උච්ඡේදවාදා එව ඉධ තථා අවත්වා “සත්ත දිට්ඨි”ති වුත්තා.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(8.) අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා

952. “කම්මං බො මෙ කත්තබ්බං භවිස්සති”ති ආදිනා ඔසිදනාකාරෙන පවත්වත්තුප්පාදා කොසප්පකාරණානි, කොසප්පමෙව වා කොසප්පන්තරකාරණාය කොසප්පකාරණානීති දට්ඨබ්බානි. මාසාවිතං මඤ්ඤෙති එත්ථ ආවිත-සද්දො තිත්ත-සද්දස්ස, මඤ්ඤ-සද්දො ව විය-සද්දස්ස අත්ථං වදන්ති අධිප්පායෙන “තිත්තමාසො වියා”ති අයමත්ථො විභාවිතො, මාසවයො වියාති වා අත්ථො.

957. ඵරතීති පුසති, සට්ටෙතීති අත්ථො. අඤ්ඤෙන කාරණෙනාති “අප්ප තයා විකාලෙ භුත්තං, තෙන ත්වං ආපත්තිං ආපන්නොසි”ති වුත්තො “භියොයා මයා කාලෙ භුත්තං, තෙනාහං අනාපන්නො”ති ආදිනා අඤ්ඤෙන අයුත්තෙන කාරණෙන අඤ්ඤං යුත්තං කාරණං පටිච්ඡාදෙතීති අත්ථො. පුච්ඡිතත්ථතො බහිද්ධා යථා තං න අල්ලියති, තථා කථාය අපනයනං වික්ඛිපනං බහිද්ධා අපනාමනා.

958. අසඤ්ඤීවාදාති පුග්ගලෙහි දිට්ඨියො දස්සෙති. යෙහි වා අහිනිවෙසෙහි අසඤ්ඤී අත්තානං වදන්ති, තෙ අසඤ්ඤීවාදා. අරූපසමාපත්තිනිමිත්තන්ති ආකාසාදිං.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(9.) නවකනිද්දෙසවණ්ණනා

960. දසමස්ස අවුත්තත්තා “සත්තෙසු උප්පත්තිවසෙනෙව කට්ඨිතානි”ති වුත්තං.

963. සුඛවිනිච්ඡයන්ති සෙවිතබ්බාසෙවිතබ්බසුඛසන්තිට්ඨානන්ති අත්ථො. අප්ඤ්ඤානං සුඛන්ති සෙවිතබ්බං නෙක්ඛම්මසුඛං. විනිච්ඡයාති ද්වෙව විනිච්ඡයාති ඉදං

—

“සාතං අසාතන්ති යමාහු ලොකෙ,

තමුපනිස්සාය පහොති ඡන්දො;
රූපෙසු දිස්වා විභවං භවඤ්ච,
විනිච්ඡයං කුබ්බති ඡන්තු ලොකෙ’’ති. (සු. නි. 873; මහානි. 102) –

එතස්ස නිද්දෙසෙ වුත්තං.

ඉධ විනිච්ඡයොති වුත්තොති ඉමිස්සා විභවිගපාළියා යො ඡන්දරාගස්ස
පච්චයසභාවෙන විනිච්ඡය-සද්දෙන වුත්තො, සක්කපඤ්ඤෙහි (දී. නි. 2.357)
ඡන්දස්ස නිදානභාවෙන විතක්ක-සද්දෙන යො එව ආගතොති එවං විතක්කස්ස
විනිච්ඡයභාවං තස්සෙව ඉධ ගහිතතඤ්ච දස්සෙති. බලවසන්තිට්ඨානන්ති බලවතියා
තණ්හාය ආරම්මණස්ස නිට්ඨපෙත්වා ගහණං.

964. සතිපි අඤ්ඤෙසඤ්ච සඬබ්බතභාවෙ අභන්ති අස්මිති ච සාතිසයා මානස්ස
සඬබ්බතතාති කත්වා “සඬබ්බ”න්ති මානො වුත්තො. සෙය්‍යාදිවසෙන “අභමස්මි” ති
අත්තනො සඬබ්බරණං වා සඬබ්බතං. එත්ථ “භවිස්සන්ති” තිආදිකා පචත්ති
තණ්හාදිට්ඨිතං විසෙසවතීති තාසමිපි ඉඤ්ජිතාදිභාවො වුත්තො.

නවකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(10.) දසකනිද්දෙසවණ්ණනා

970. ජාලක්ඛිපසංවිධානාදිකුසලතාසඬකප්පනං උපායචිත්තා, තස්සා
මිච්ඡාභාවපට්ඨිඡාදනභාවෙන පචත්තො තදාකාරො මොහො උපායචිත්තාවසෙන
උප්පන්නොති දට්ඨබ්බො. යථාකතෙ පන පාපෙ අනාදීනවදස්සනවසෙන පචත්තො
සඤ්ඤා, සඬකප්පො වා පච්චවෙක්ඛණා, තස්සාපි මිච්ඡාභාවපට්ඨිඡාදකං තදාකාරං,
අනාදීනවදස්සනං වා පච්චවෙක්ඛණාකාරෙන උප්පන්නො මොහොති.
විමුත්තසඤ්ඤිතාති අධිමානසම්පයුත්තං, තිත්ථියානං වා අත්තනො දිට්ඨියා
විමුත්තතාසඤ්ජානනං. “විමුත්තොමහි” ති එවං පචත්තො අකුසලචිත්තුප්පාදො
මිච්ඡාවිමුත්තීති කෙච්ච දන්ති. එලං විය විමුත්තන්ති ගහිතෙ පන
දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තෙ දිට්ඨි මිච්ඡාඤාණං, සමාධි ච මිච්ඡාවිමුත්තීති යුත්තං සියා.

දසකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තණ්හාවිවර්තනිද්දෙසවණ්ණනා

973. සමුහගාහතොති තණ්හාමානදිට්ඨිතං සාධාරණග්ගහණතොති වදන්ති.
“ඉත්ථං එවං අඤ්ඤං” ති පන විසෙසං අකත්වා ගහණං සමුහගාහොති දට්ඨබ්බො.
අඤ්ඤං ආකාරන්ති පරසන්තානගතං ආකාරං. අත්ථිති සදා සංවිජ්ජන්ති අත්ථො.
සීදන්ති විනස්සති. සංසයපරිවිතක්කවසෙනාති “කිං නු බො අහං සියං, න සිය” න්ති
එවං පරිවිතක්කවසෙන. පත්ථනාකප්පනවසෙනාති “අපි නාම සාධු පනාහං
සිය” න්ති එවං පත්ථනාය කප්පනවසෙන.

සුද්ධසීසාති තණ්හාමානදිට්ඨිනං සාධාරණසීසා විසෙසස්ස අනිස්සිතත්තා “සුද්ධසීසා”ති වුත්තා. තත්ථ දිට්ඨිසීසෙහි දිට්ඨියා තණ්හා දස්සිතා, සීසසීසමුලකෙහි මානදිට්ඨිහි සයමෙව වාති ආහ “එවමෙනෙ...පෙ.... තණ්හා විවරිතධම්මා වෙදිතබ්බා”ති. දිට්ඨිමානෙසුපි “තණ්හාවිවරිතානී”ති වචනඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤං විජ්ජයොගීනං දිට්ඨිමානානං තණ්හාය අවිජ්ජයොගීනං තංමුලකත්තාව තජ්ජධානතාය කතන්ති වෙදිතබ්බං.

974. අවක්කරිති නිපාතො නානාභාවෙ වත්තතීති අනානාකරණං අනවක්කරි, තං කත්වා, අවක්කරි වා අකත්වා අනවක්කරි කත්වාති එවං දස්සෙන්නො ආහ “අවිනිබ්භොගං කත්වා”ති. “අනවකාරිං කරිත්වා”ති වා පායො, තත්ථ අවකිරණං වික්කෙපනං සමුහස්ස එකදෙසානං විනිබ්භුජ්ජනං අවකාරි, තං අවකාරිං විනිබ්භොගං අකත්වා, පඤ්චපි ඛන්ධෙ සමුහතො එකත්තෙනෙව ගහෙත්වා අත්තතො අවිනිබ්භුජ්ජිත්වා අස්මිති ඡන්දමානදිට්ඨියො පටිලහතීති අත්ථො. අසිතබ්‍යාහඬිගීතායාති දාත්තෙන කාපෙන වාති එතෙන පරික්ඛාරෙන, අසිතබ්‍යාහඬිගීහි ලවනවහනකිරියා වා “අසිතබ්‍යාහඬිගී”ති වුත්තා.

976. අවකාරිං කරිත්වාති රූපාදීනි අත්තතො විනිබ්භුජ්ජිත්වා ඉමිනා රූපෙන...පෙ.... ඉමිනා විඤ්ඤාණෙන අස්මිති ඡන්දං පටිලහතීති එවං සබ්බත්ථ ඉමිනාති එතස්ස අත්තතො අවිනිබ්භුත්තෙන රූපාදීනාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. අත්තතො හි අවිනිබ්භුත්තාති අබ්‍හිකතාති අහමිච්චෙව ගහිතාති රූපාදීනි උපාදාය උපගන්ත්වා පවත්තා තණ්හා “අජ්ඣක්තිකස්ස උපාදායා”ති වුත්තා, අත්තතො ව විනිබ්භුත්තාති බ්‍හිකතාති උපගන්ත්වා පවත්තා “බාහිරස්ස උපාදායා”ති. බග්ගෙන වා ඡත්තෙන වා අහං නිච්චොති අහිමඬිගලසම්මතෙන බග්ගාදීනා මම විනාසො නත්ථීති මඤ්ඤතීති අත්ථො. එකෙකස්සාති ඉදං අනාදිමිහි අනන්තෙ ව සංසාරෙ එකෙකස්ස අතීතානාගතෙසු ඡන්තිංසායපි සම්භවදස්සනත්ථං වුත්තං, එකෙකස්ස වා පුග්ගලස්ස යථාලාභවසෙනාති ඉදමිපි අනිස්සිතතණ්හාමානදිට්ඨිං කත්වා පුපුජ්ජනස්ස අද්ධාපච්චුජ්ජනත්තෙ කස්සචි සම්භවදස්සනත්ථං.

තණ්හාවිවරිතනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බුද්දකචත්ථුච්චිහඬිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. ධම්මහදයවිහඬිගො

1. සබ්බසඬිගාහිකවාරවණ්ණනා

978. “පඤ්චක්ඛන්ධා”තිආදීනා ඛන්ධාදීනං ධාතුසම්භවපරියාපන්නපාතුභාව භූමන්තරතීසු ධාතුසු උප්පාදකදානාදිකුසල කම්මතබ්බිපාකඅභිඤ්ඤායාදිආරම්මණදුකද්වයදිට්ඨාදිකුසලත්තිකාදිතිකපඤ්චක රූපලොකියදුකද්වයගෙදහින්නානං නිරවසෙසතො සඬිගහිතත්තා දුතියවාරාදීනඤ්ච

එත්ථ අනුප්පවෙසනො සබ්බසාමඤ්ඤෙන චුත්තො පයමො සබ්බසඬ්ඨානිකවාරො නාම, දුතියො උප්පත්තානුප්පත්තිදස්සනවාරො නාමාති චුත්තං. තත්ථ පන “කාමධාතුයා කති ඛන්ධා කති ආයතනානි” තිආදිනා (විහ. 991) තෙසං අත්ථිතා එව චුත්තා, කිරියාවිසෙසස්ස අප්පයොගො “අත්ථි භවති සංවිජ්ජති” ති සාමඤ්ඤකිරියාය විඤ්ඤායාභාවතො, තෙනායං “සම්භවාසම්භවදස්සනවාරො” ති වත්තුං යුත්තො, වතුත්ථො ව උපපත්තික්ඛණෙ උප්පත්තානුප්පත්තිදස්සනවාරොති තත්ථ පාතුභවාපාතුභාවවචනතො.

979. යථාපුච්ඡන්ති පුච්ඡානුරූපං අවිතථ්ඛ්‍යාකරණං පරෙහි කතම්පි සබ්බඤ්ඤවචනං විඤ්ඤාය කතත්තා සබ්බඤ්ඤාඛ්‍යාකරණමෙව නාම භොති, කො පන වාදො සබ්බඤ්ඤානා එව කතෙති අධිප්පායො.

2. උප්පත්තානුප්පත්තිවාරවණ්ණනා

991. කාමධාතුසම්භූතානඤ්ඤාති ඉද්ධියා රූපධාතුගතානං කාමාවචරසත්තානඤ්ඤාති අත්ථො. සානායතනාදීනං අභාවෙනාති එත්ථ යදි තදභාවෙන ගන්ධායතනාදීනි ආයතනාදිකිච්චං න කරොන්ති, අසඤ්ඤසත්තෙසු චක්ඛායතනස්ස අභාවෙන රූපායතනං ආයතනාදිකිච්චං න කරෙය්‍ය. තතො “අසඤ්ඤසත්තානං දෙවෘතං උපපත්තික්ඛණෙ ද්වායතනානි පාතුභවන්ති” තිආදිවචනං න වත්තබ්බං සියා. කාමාවචරාදිඔකාසා තත්ථ උප්පජ්ජමානසත්තානං, තත්ථ පරියාපන්නධම්මානං වා අධිට්ඨානභාවෙන “ධාතු” ති වුච්චන්ති, තථා යෙසු කාමාවචරාදිසත්තනිකායෙසු කාමාවචරාදිසත්තා උප්පජ්ජන්ති, තෙසං සත්තානං උප්පත්ති එත්ථාති සත්තුප්පත්තිති වුච්චමානා තෙ සත්තනිකායා ව, න පනෙත්ථ අපරියාපන්නොකාසො අපරියාපන්නසත්තනිකායො ව අත්ථි, යො “ධාතු” ති වුච්චෙය්‍යාති ඉමමත්ථං දස්සෙත්තො “ඔකාසවසෙන වා සත්තුප්පත්තිවසෙන වා අපරියාපන්නධාතු නාම නත්ථි” ති ආහ. සත්තුප්පත්තිවසෙනාති ඉමිනා වා ඔකාසසත්තලොකද්වයං සහ ගහෙත්වා තාදිසාය අපරියාපන්නධාතුයා අභාවං දස්සෙති, සත්තභාවෙන වා උප්පත්ති සත්තුප්පත්ති, සත්තවාසවසෙන තංතංභවවසෙන උප්පජ්ජමානා උපාදින්නකක්ඛන්ධා තංතංපරියාපන්නානං සදිසාධිට්ඨානභාවෙන ධාතූති වුච්චන්තිති එවං අපරියාපන්නධාතු නත්ථිති අත්ථො.

3. පරියාපන්නාපරියාපන්නවාරවණ්ණනා

999. භවවසෙන ඔකාසවසෙන ව පරිච්ඡින්නාති තත්ථ අඤ්ඤත්ථ ව උප්පජ්ජමානා උපාදින්නකක්ඛන්ධා තංතංපරියාපන්නා සබ්බෙ දට්ඨබ්බා.

6. උප්පාදකකම්මආයුප්පමාණවාරො

(1.) උප්පාදකකම්මවණ්ණනා

1021. බන්ධාදීනං ධාතුසම්භවාදිවසෙන පහෙදං වත්වා යෙ සත්තා ධාතුප්පහෙදවත්තො, යඤ්ච තෙසං උප්පාදකකම්මං, යො ච තස්ස විපාකො, තෙසං වසෙන පහෙදං දස්සෙතුං “තයො දෙවා”තිආදිකො ඡට්ඨවාරො ආරද්ධො. බන්ධාදයො එව හි ධාතුත්තයභූතදෙවවසෙන දානාදිකම්මවසෙන තංතංආයුප්පමාණපරිච්ඡින්නඋපාදින්නකක්ඛන්ධවසෙන ච හින්නාති. චතුදොණං අම්බණං, ඡදොණන්ති එකෙ.

උප්පාදකකම්මවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(2.) ආයුප්පමාණවණ්ණනා

1024. තයොපි ජනාති තයො ජනසමුහාති අධිප්පායො.

1025. ආහාති සොහනා පහා.

1026. කඤ්චනපිණ්ඩො විය සස්සිරිකා කඤ්චනපිණ්ඩසස්සිරිකා. තත්ථ පන සොහනපහාය කිණ්ණා සුභාකිණ්ණාති වත්තබ්බෙ ආ-කාරස්ස රස්සත්තං අන්තිමණ-කාරස්ස හ-කාරඤ්ච කත්වා “සුභකිණ්ණා”ති චුත්තා, අථ පන සුහෙන කිණ්ණා සුභකිණ්ණා. පුරිමපදෙසුපි පරිත්තං සුභං එතෙසන්ති පරිත්තසුභා, අප්පමාණං සුභං එතෙසන්ති අප්පමාණසුභාති සුභ-සද්දෙන සමාසො යොජෙතබ්බො හොති.

1027. ආරම්මණමනසිකාරා පුබ්බභාගෙන කථිතාති කුමානක්ඛණෙ තතො පච්ඡා වා පරිත්තාදිකසිණාරම්මණභාවනාය ආවජ්ජනෙන ච කුමානස්ස ආරම්මණමනසිකාරනානත්තතා න හොති, පුබ්බභාගභාවනාය පන පුබ්බභාගාවජ්ජනෙන ච හොතීති අත්ථො. පුබ්බභාගභාවනාය වසෙන හි කුමානං පරිත්තපථවිකසිණාදීසු තංතදාරම්මණං හොති, පුබ්බභාගෙන තංතංකසිණාවජ්ජනෙන තංතංමනසිකාරන්ති. ඡන්දාදයො පන අප්පනාක්ඛණෙපි විජ්ජන්ති. තත්ථ පණ්ඩිති න තණ්හාපත්ථනා, අථ බො ඡන්දපත්ථනාව දට්ඨබ්බො. අධිමොක්ඛො නිච්ඡයො. අහිනීභාරො විත්තප්පවත්තියෙව. යදි පන භවජන්දභවපත්ථනාදයො තංතංභවවිසෙසනියාමකා අධිප්පෙතා. “අප්පනායපි වට්ඨන්ති”ති එතස්ස අප්පනාය පවත්තාය තතො පච්ඡාපි වට්ඨන්තීති අත්ථො දට්ඨබ්බො. සඤ්ඤාචිරාගාදීහි පන විසෙසියමානං ආරම්මණං තථා තථා තත්ථ පවත්තො මනසිකාරො ච භවවිසෙසනියාමකො පුබ්බභාගොව වට්ඨන්ති “ආරම්මණමනසිකාරා පුබ්බභාගෙන කථිතා”ති චුත්තං.

විපුලා ඵලාති විපුලසන්තසුඛායුචණ්ණාදිඵලා. සුට්ඨු පස්සන්ති පඤ්ඤාවක්ඛුනා මංසදිබ්බවක්ඛුහි ව.

1028. “යාව න තං පාපකම්මං බ්‍යන්ති හොති”ති (ම. නි. 3.250) වචනතො “කම්මමෙව පමාණ”න්ති ආහ, අබ්බුදාදිආයුජ්ජපමාණපරිච්ඡේදො පන කම්මවසෙනෙව කතොති අධිප්පායො.

නිලියනොකාසස්ස අභාවාති සමානජාතිකෙන අච්ඡරාගණෙන සබ්බදා පරිවාරියමානස්ස කාමගුණාකිණ්ණස්ස තබ්බිරහිතට්ඨානස්ස අභාවාති අත්ථො.

කිං නියමෙතිති කිං ඥානං උපපත්තිං නියමෙතිති අත්ථො. නව බ්‍රහ්මලොකෙති බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදයො නවපි සොධෙත්වා. මත්ථකෙති වෙහජ්ඵලෙසුති අත්ථො. සෙට්ඨහවා නාමාති තතො පරං අගමනතො උත්තමහවාති අධිප්පායො. තෙනෙව හවසීසානීති ගහිතා. ඉමෙසු තීසු යානෙසුති වෙහජ්ඵලාදිට්ඨානානි ඵව සන්ධාය වුත්තං. වෙහජ්ඵලතො පන පුරිමෙසු නවසු නිබ්බත්තඅනාගාමී අරුපධාතුං උපපජ්ජතිති කත්වා “රුපධාතුයා චුත්තස්ස අරුපධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස කස්සපි සත්ත අනුසයා අනුසෙන්නි, කස්සපි පඤ්ච, කස්සපි තයො අනුසෙන්නි”ති (යම. 2.අනුසයයමක.311) ඉදං වුත්තං, න වෙහජ්ඵලාදීසු උපපන්නං සන්ධායාති අයමෙත්ථ අධිප්පායො සියා. යං පන වුත්තං “නවසු බ්‍රහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තඅරියසාවකානං තනුපපත්තියෙව හොති, න හෙට්ඨුපපත්ති”ති, එතෙන හෙට්ඨුපපත්ති ඵව නිවාරිතා, න තෙස්වෙව උපරුපරි වෙහජ්ඵලෙ ව උපපත්ති අරුපධාතුපපත්ති ව. “පයමජ්ඣානභූමියං නිබ්බත්තො අනාගාමී නව බ්‍රහ්මලොකෙ සොධෙත්වා මත්ථකෙ ඨිතො පරිනිබ්බාති”ති ඉදමපි අනුපුබ්බෙන ආරොහන්තං සන්ධාය වුත්තන්ති න තෙන තස්ස මත්ථකං අප්පත්තස්ස අරුපධාතුං උපපත්ති නිවාරිතාති දට්ඨබ්බා.

යො වා අඤ්ඤත්ථ තත්ථ වා මග්ගං භාවෙත්වා වචිත්වා තත්ථ උපපන්නො අවික්ඛම්භිතරුපරාගො අරියසාවකො, තං සන්ධාය අයං අට්ඨකථා වුත්තා. තෙනෙව “නවසු බ්‍රහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තඅරියසාවකානං”න්ති, “පයමජ්ඣානභූමියං නිබ්බත්තො අනාගාමී”ති, “ඉමෙසු තීසු යානෙසු නිබ්බත්තඅනාගාමීතො”ති ව සබ්බත්ථ නිබ්බත්තග්ගහණං කතං. තස්ස පන යෙන තත්ථ උපපන්නො, තස්මිං රුපරාගෙ වික්ඛම්භිතෙ පුන හවාහිලාසො න හවිස්සතීති අරුපරාගුපච්ඡේදො ව හවිස්සතියෙව. යො පන පුපුජ්ජනො තත්ථ නිබ්බත්තො අරියමග්ගං භාවෙත්වා අරුපෙහි වික්ඛම්භිතරුපරාගො උප්පන්නෙ මග්ගෙ නිබ්බත්තහවාදීනවදස්සනවසෙන අනිවත්තිතහවාහිලාසො, තස්ස වසෙන යමකපාළි පවත්තාති වා අයමත්ථො අධිප්පෙනො සියා.

ආයුජ්ජපමාණවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අභිඤ්ඤයාදිවාරවණ්ණනා

1030. “රුජ්ජනලක්ඛණං රූපං, ඵුසනලක්ඛණො ඵස්සො”ති ආදිනා සාමඤ්ඤවිසෙසලක්ඛණපරිග්ගාහිකා සලක්ඛණපරිග්ගාහිකා

දිට්ඨිකඬුවා විතරණවිසුද්ධියො ඤාතපරිඤ්ඤා, තතො පරං යාව අනුලොමා
තීරණපරිඤ්ඤා, උදයබ්බයානුපස්සනතො පටියාය යාව මග්ගා පහානපරිඤ්ඤා.

තත්ථ තත්ථාති ඛන්ධාදීනං තාව ඛන්ධවිභවිගාදීසු පඤ්ඤාපුච්ඡකවාලෙ වත්තබ්බං
චුත්තං, හෙතුආදීනඤ්ච ඛන්ධාදීසු අන්තොගධත්තා තත්ථ තත්ථ පඤ්ඤාපුච්ඡකවාලෙ
වත්තබ්බං චුත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං.

අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මහදයවිභවිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සම්මොහවිනොදනියා ලීනත්ථපදවණ්ණනා

විභවිග-මූලට්ඨකා සමත්තා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

විභවිග-අනුට්ඨකා

1. ඛන්ධවිභවිගො

1. සුත්තන්තභාෂනීයවණ්ණනා

චතුසච්චන්තොගධත්තා චතුත්තං අරියසච්චානං ගාථායං “චතුසච්චදසො”ති
නිජපදෙසතො සච්චානි ගහිතානීති නිජපදෙසතො එව තදත්ථං විභාවෙන්තො
“චත්තාරි සච්චානී”තිආදිමාහ. තත්ථ සමාහටානීති සමානීතානි, විත්තෙන එකතො
ගහිතානීති අධිජපායො. “සමාහටානී”ති ච එතෙන සමාහාරෙ අයං සමාසොති
දස්සෙති. තෙනෙවස්ස කතෙකත්තස්ස චතුසච්චන්ති නපුංසකනිද්දෙසො
“තිවට්ඨ”න්තිආදීසු විය. පත්තාදිපක්කෙපෙන හිස්ස න ඉත්ථිලිඬිගතා යථා
පඤ්චපත්තං, චතුයුගං, තිභුවනන්ති, තං චතුසච්චං පස්සි අදක්ඛි,
පරිඤ්ඤාපහානසච්ඡිකිරියාභාවනාහිසමයවසෙන පටිවිජ්ඣිති අත්ථො. කස්මා
පනෙත්ථ අනන්තාපරිමාණෙසු අනඤ්ඤසාධාරණෙසු
මහාකරුණාසබ්බඤ්ඤාඤාදීසු බුද්ධගුණෙසු සංවිජ්ජමානෙසු සාවකෙහි,
පච්චෙකබුද්ධෙහි ච සාධාරණෙන චතුසච්චදස්සනෙන භගවන්තං ථොමෙතීති
චොදනං මනසි කත්වා ආහ “සතිපි සාවකාන”න්තිආදි. තත්ථ
“අනඤ්ඤපුබ්බකත්තා”ති ඉමිනා සාවකෙහි, “තත්ථ වා”තිආදිනා
පච්චෙකබුද්ධෙහි ච භගවතො චතුසච්චදස්සනස්ස අසාධාරණතං, නිරතිසයතඤ්ච
දස්සෙති. පරසන්තානෙසු පසාරිතභාවෙන සුපාකටත්තාති දෙසනානුභාවෙන

වෙනෙයාසන්නානෙසු චතුසච්චදස්සනස්ස චිත්ථාරිතභාවෙන යාව දෙවමනුස්සෙසු සුප්පකාසිතත්තා. නාථසද්දං ලොකෙ යාවනුපතාපිස්සරියාසිසාසු පටන්තිති තමත්ථං දස්සෙතුං “නාථතිති නාථො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ යස්මා භගවා චතුසච්චදස්සනභාවෙනෙව අත්තනො භිතසුඛාසිසාය කිලෙසඛ්‍යසනුපතාපනස්ස, භිතපටිපත්තියාවනස්ස ච මත්ථකං පත්තො, තස්මා තං තෙනෙව පකාසිතත්ති අත්ථුද්ධාරං අනාමසිත්වා පදුද්ධාරවසෙන නාථසද්දස්ස අත්ථං දස්සෙන්නො “වෙනෙයානං භිතසුඛං ආසිසති”තිආදිමාහ. “චතුසච්චදසො”ති වා ඉමිනා අනඤ්ඤසාධාරණො භගවතො ඤාණානුභාවො පකාසිතොති “නාථො”ති ඉමිනා අනඤ්ඤසාධාරණං කරුණානුභාවං විභාවෙතුං “වෙනෙයානං”ත්තිආදි වුත්තං. පරමෙන චිත්තිස්සරියෙන සමන්තාගතො භගවා නාථොති වුවිච්ඡිති යොජනා. තථා පරමෙන චිත්තිස්සරියෙන සමන්තාගතො සබ්බසත්තෙ ගුණෙහි ඊසතිති යොජෙතබ්බං. චිත්තිස්සරියෙනාති අරියද්ධිආදිනා චිත්තෙ වසිභාවෙන. ගුණෙහි ඊසතිති පරමුක්කංසගතෙහි අත්තනො සිලාදිගුණෙහි ධම්මෙන ඉස්සරියං වත්තෙතිති අත්ථො. එවංභූතො යස්මා සබ්බාභිභූ නාම භොති, තෙන වුත්තං “අභිභවති”ති. තථා වාහ “සදෙවකෙ, භික්ඛවෙ, ලොකෙ...පෙ.... අභිභූ අනභිභූතො, තස්මා ‘තථාගතො’ති වුවිච්ඡිති”ති (අ. නි. 4.23; දී. නි. 1.188). දුට්ඨෙනාපි ඉස්සරියත්ථං නාථසද්දං දස්සෙති.

අට්ඨාරසප්පහෙදාය දෙසනාය ථොමනමෙවාති යොජනා. සමානගණනගුණෙහිති සමානගණනෙහි ගුණෙහි කරුණභූතෙහි. යථාචුත්තෙන නිරතිසයෙන චතුසච්චදස්සනෙනාති සබ්බඤ්ඤාඤාණස්ස, දසබලෙසු වසිභාවස්ස ච පදට්ඨානභූතෙන. සච්චාභිසම්බොධෙන හි අභිනිභාරානුරූපං රූපාරූපධම්මෙසු ඡත්තිංසකොට්ඨකසහස්සමුඛප්පවත්තෙන සාතිසයං සන්තතිසමුහකිච්චාරම්මණසනප්පහෙදෙන මහාවජීරඤාණසඬ්ඛාතෙන බුද්ධාවෙණිකෙන සම්මසනෙන සම්භූතෙන භගවා සම්මාසම්බොධියං පතිට්ඨිතොව කුසලාදිහෙදෙන, එස්සාදිහෙදෙන ච ධම්මෙ විහජන්නො චිත්තුප්පාදකණ්ඩාදිවසෙන ධම්මසඬ්ඛගහං චතුර්ධා දෙසෙතුං සමත්ථො අහොසි. තථා අතීතංසෙ අප්පටිහතඤාණතාදිබුද්ධධම්මසමන්තාගතො භගවා අතීතාදිහෙදතො ඛන්ධාදිකෙ විහජිත්වා දෙසෙතුං සමත්ථො අහොසි. තෙන වුත්තං “යථාචුත්තෙන...පෙ.... විහඬග”ත්ති. “සබ්බඤ්ඤාභාසිතත්තා”ති වත්වා පුන “අසබ්බඤ්ඤානා දෙසෙතුං අසක්කුණෙයානං දස්සෙන්නො”ති එතෙන ධම්මසඬ්ඛගණිවිහඬගානං අන්වයතො ඛ්‍යාතිරෙකතො ච සම්මාසම්බුද්ධප්පවෙදිතතඤ්ඤෙව විභාවෙති. සම්මාසම්බුද්ධතාදිගුණෙහි බුද්ධරතනස්ස සම්මාසම්බුද්ධතා, ධම්මසඬ්ඛරතනානං ස්වාක්ඛාතතා, සුප්පටිපන්නතාති එවමාදිගුණ පකාසෙති.

නනු ච “චතුසච්චදසො”තිආදිනා භගවතොව ගුණා විභාවිතාති? සච්චං, තෙනෙව ධම්මසඬ්ඛානම්පි ගුණා විභාවිතා භොත්ති තප්පභවස්ස අනඤ්ඤථාභාවතො, තදපදෙසෙන වා ධම්මො, තදාධාරො ච සඬ්ඛො වුත්තොව භොතිති වුත්තං “බුද්ධාදිනං...පෙ.... විභාවෙති”ති.

අතීතංසෙති අතීතකොට්ඨාසෙ, පුබ්බන්තෙති අත්ථො. අප්පට්භතන්ති නප්පට්භතං, ඥාණස්ස පටිඝාතො නාම අඤ්ඤාණං, සබ්බමිපි වා කිලෙසජාතං. තං යස්මා භගවතො සහ වාසනාය පභීනං, තස්මාස්ස අතීතංසෙ සබ්බන්ථකමෙව ඤෙය්‍යාවරණප්පභානෙන ඥාණං අප්පට්භතන්ති වුච්චති. එස නයො සෙසෙසුපි. කිං පනෙතාති පාටියෙක්කං විසුං ඥාණාති, උදාහු අතීතාදීසු පවත්තනකඤාණාති එව? තීසු කාලෙසු අප්පට්භතඤාණාති නාම පාටියෙක්කං භගවතො තීණි ඤාණානෙවාති වදන්ති. එකංයෙව හුත්වා තීසු කාලෙසු අප්පට්භතඤාණං නාම සබ්බඤ්ඤතඤ්ඤාණමෙව. සබ්බං කායකම්මන්ති යං කිඤ්චි භගවතා කත්තබ්බං කායකම්මං. ඤාණපුබ්බධිගමන්ති ඤාණපුරෙචාරිකං. ඤාණානුපරිවත්තන්ති ඤාණස්ස අනුපරිවත්තනකං, සබ්බං කායපයොගං පවත්තෙන්තො භගවා ඤාණෙන පරිච්ඡින්නදිත්වා ඤාණසහිතමෙව පවත්තෙතිති අත්ථො. සෙසපද්දවයෙපි එසෙව නයො. ඡන්දස්සාති කත්තුකම්‍යතාය, මහාකරුණාසමායොගතො සත්තානං එකත්තහිතෙසිතාය හිතකිරියාඡන්දස්සාති අත්ථො. ධම්මදෙසනායාති ධම්මකථාය. අපරික්ඛයාපරිමෙය්‍යපටිභානතාය හි භගවතො කරණසම්පත්තියා ව ධම්මදෙසනා නිරන්තරං පවත්තියමානාපි න කදාවිපි පරික්ඛයං ගච්ඡති, අඤ්ඤදත්ථු උපරුපරි වඩ්ඪතෙව. වීරියස්සාති පරහිතපටිපත්තියං උස්සාහස්ස. විමුක්තියාති ඵලවිමුක්තියා. එත්ථ ව සමාධිආදීනං අභාති තංතංපටිපක්ඛස්ස සවාසනපභීනත්තා අනඤ්ඤසාධාරණතාය වෙදිතබ්බා. ඡන්දාදීනං පන මහාකරුණාසමායොගතොපි. සෙසං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

1. තෙ එව ධම්මෙති තෙ එව කුසලාදිකෙ තිකදුකෙහි සඬගහිතෙ ධම්මෙ. සුත්තන්තෙ ඛන්ධාදිවසෙන වුත්තෙ ඛන්ධාදිවසෙන විහජිතුන්ති යොජනා. නනු සුත්තන්තෙ පටිසම්භිදාවසෙන තෙ න වුත්තාති? යදිපි සරුපතො න වුත්තා, “ජරාමරණෙ ඤාණං, ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණං” ත්තිආදීනා (සං. නි. 2.33) පන හෙතුහෙතුඵලාදීසු ඤාණවිභාගස්ස වුත්තත්තා අත්ථතො වුත්තා එව භොන්ති, පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. 2.30) වා පටිසම්භිදානං ආගතත්තා සුත්තන්තෙ පටිසම්භිදාවසෙනපි තෙ ධම්මා වුත්තා එව. තත්ථාති තස්මිං සුත්තන්තෙ. සඬබ්බෙපෙනාති සමාසෙන. උද්දෙසනිද්දෙසමත්තෙන්තෙව හි සුත්තන්තෙ ඛන්ධාදයො දෙසිතා, න පටිනිද්දෙසාදීනාති සඬබ්බෙපෙන තෙ තත්ථ වුත්තාති වුත්තා. තත්ථාති වා ධම්මසඬගහෙ. තත්ථාපි හි “තස්මිං බො පන සමයෙ වත්තාරො ඛන්ධා භොන්ති” ත්තිආදීනා (ධ. ස. 58) ඛන්ධාදයො සඬබ්බෙපෙන වුත්තාති. විහජියන්ති එත්ථ, එතෙන වා ඛන්ධාදයොති විහඬිගො, තෙ එව පකිරියන්ති පට්ඨපියන්ති එත්ථ, එතෙන වාති පකරණං, විහඬිගො ව සො පකරණඤ්ඤාති විහඬිගප්පකරණං. ආදිසද්දත්ථජොතකෙනාති “ඉති වා, ඉති එවරුපා නච්චගීතවාදිතවිසුකදස්සනා පටිවිරතො” ත්තිආදීසු (දී. නි. 1.13) විය ආදිසද්දස්ස අත්ථදීපකෙන. පකාරත්ථජොතකෙනාති “ඉති බො, හික්ඛවෙ, සප්පට්භයො බාලො, අප්පට්භයො පණ්ඩිතො” ත්තිආදීසු (අ. නි. 3.1) විය පකාරත්ථවිභාවකෙන. “එකදෙසෙන සමුදායං නිදස්සෙති” ති එතෙන “රුපක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො” ති එත්ථ ඉතිසද්දස්ස නිදස්සනත්ථතං දස්සෙති. නිදස්සනත්ථොපි හි ඉති-සද්දො දිට්ඨො යථා “අත්ථීති බො, කච්චාන, අයමෙකො අත්තො” ත්තිආදීසු (සං. නි. 2.15; 3.90).

පරිසමාපනත්ථො වා “තස්මාතිහ මෙ, හික්ඛවෙ, ධම්මදායාදා භවථ, නො ආමිසදායාදා. අත්ථි මෙ තුම්හෙසු අනුකම්පා ‘කිත්ති මෙ සාවකා ධම්මදායාදා භවෙය්‍යං, නො ආමිසදායාදා’ති” (ම. නි. 1.29) එවමාදීසු විය. පරිසමාපනඤ්ඤෙතං සුත්තන්තභාජනීයස්ස එකදෙසදස්සනෙන යදිදං “පඤ්චක්ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො”ති තාව තදත්ථස්ස සඞ්ගහිතත්තා. තත්ථාති විහඞ්ගජ්ජකරණෙ. “නිබ්බානවජ්ජාන”න්ති එත්ථ යදි නිබ්බානවජ්ජානං...පෙ.... අජ්ජකතරපදත්තා ඛන්ධානං ඛන්ධවිහඞ්ගො ආදිමිහි චුත්තො, නනු සහ නිබ්බානෙන සබ්බධම්මසඞ්ගාහකත්තා, සබ්බධම්මසඞ්ගාහකෙහි ච ආයතනාදීහි ඛන්ධෙහි ච අජ්ජකතරපදත්තා සච්චවිහඞ්ගො ආදිමිහි වත්තබ්බොති? න, තත්ථාපි දුක්ඛසච්චවිහඞ්ගෙ එකදෙසෙන ඛන්ධානං එව විහජ්ජිතබ්බෙන. යථාහ “තත්ථ කතමං දුක්ඛං අරියසච්චං? ජාතිපි දුක්ඛා...පෙ.... සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා”ති (විහ. 190; දී. නි. 2.387; ම. නි. 1.120; 3.373). ඉධ පන අනවසෙසතොව ඛන්ධා විහජ්ජියන්ති නිබ්බානවජ්ජානං...පෙ.... අජ්ජකතරපදත්තා ඛන්ධානං ඛන්ධවිහඞ්ගො ආදිමිහි චුත්තො.

අපිව රූපසම්මුල්භා අරූපසම්මුල්භා උභයසම්මුල්භාති තිව්ධා බොධනෙය්‍යපුග්ගලා, තථා සංඛිත්තරූචිනො විත්ථාරරූචිනො නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරරූචිනො, තික්ඛිත්තදියා මුදිත්තදියා මජ්ඣිමිත්තදියාති ව. තෙසු අරූපසම්මුල්භානං උපකාරාය ඛන්ධදෙසනා, රූපසම්මුල්භානං ආයතනදෙසනා, උභයසම්මුල්භානං ධාතුදෙසනා. තථා සංඛිත්තරූචිනං ඛන්ධදෙසනා, නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරරූචිනං ආයතනදෙසනා, විත්ථාරරූචිනං ධාතුදෙසනා. තික්ඛිත්තදියානං ඛන්ධදෙසනා, මජ්ඣිමිත්තදියානං ආයතනදෙසනා, මුදිත්තදියානං ධාතුදෙසනාති ඉමිනා පයොජනෙන අනුක්කමෙන ච ඛන්ධායතනධාතු විහඞ්ගානං දෙසනාක්කමොව වෙදිතබ්බො. තං පනෙතං ඛන්ධාදිත්තයං පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතුමුඛෙනෙව ඤායමානං යථාභූතාවබොධාය හොති, නාඤ්ඤථාති දස්සනත්ථං සච්චවිහඞ්ගදෙසනා පවත්තා. සො ච යථාභූතාවබොධො විසෙසතො ඉන්ද්‍රියසන්තිස්සයෙනාති ඉන්ද්‍රියවිහඞ්ගදෙසනා. ඉන්ද්‍රියානඤ්ච ඉන්ද්‍රියො තංතංපච්චයධම්මභූතානං යථාසකං පච්චයුජ්ජන්තෙසු පච්චයභාවවිසෙසෙනෙවාති පච්චයපච්චයුජ්ජන්තවිභාගසන්දස්සනී පච්චයාකාරවිහඞ්ගදෙසනා. පච්චයාකාරස්ස ඛන්ධාදීනඤ්ච අවිපරිතසභාවාවබොධො සතිපට්ඨානාදීසු සම්මාමනසිකාරොනාති සතිපට්ඨානසම්මජ්ජධානඉද්ධිපාදබොජ්ඣකඞ්ගමග්ගඞ්ගවිහඞ්ගදෙසනා. ස්වායං සතිපට්ඨානාදීසු සම්මාමනසිකාරො ඉමාය පටිපත්තියා හොතිති ඤානඅජ්ජමඤ්ඤාවිහඞ්ගදෙසනා, සා සම්මාපටිපත්ති එත්තකෙ සීලෙ පතිට්ඨිතස්ස සම්භවතීති සික්ඛාපදවිහඞ්ගදෙසනා, යථාචුත්තාය ච සම්මාපටිපත්තියා ඉමෙ ආනිසංසාති පටිසම්භිදාඤ්ඤාවිහඞ්ගදෙසනා, තෙ විමෙ ඤාණවිසෙසා ඉමෙසු කිලෙසෙසු පභීයන්තෙසු ච සම්භවන්ති, නාඤ්ඤථාති කිලෙසවිහඞ්ගදෙසනා, එවං විත්ථාරතො දෙසිතෙ ඛන්ධාදිකෙ සඞ්ඛෙපතොපි ජානන්තස්ස අත්ථසිද්ධි හොති එවාති දස්සනත්ථං.

පරියොසානෙ ධම්මහදයවිහඬගදෙසනා පවත්තාති එවමෙනෙසං
අට්ඨාරසන්තං මහාවිහඬගානං දෙසනාක්කමකාරණං වෙදිතබ්බං.

රූපාදීනන්ති රූපවෙදනාසඤ්ඤාසඬබාරවිඤ්ඤාණානං.
වෙදයිතාදිසභාවත්තාභාවාති යථාක්කමං.

අනුභවනසඤ්ජානනාහිසඬබරණාදිසභාවත්තාභාවා. න හි රූපං වෙදයිතාදිසභාවං,
වෙදනාදි වා රූප්පනාදිසභාවං. යතො රූපාදීනං වෙදනාසමවරොධනෙන
“වත්තාරො ඛන්ධා” තිආදිනා සඬබ්බිසිත්වා ඛන්ධා 06 දෙසෙනබ්බා සිග්ගං.

රූප්පනාදිනො අඤ්ඤස්සාභාවාති රූප්පනානුභවනාදිසභාවනො අඤ්ඤස්ස
අතීතාදිකෙ ගහෙත්වා රාසිවසෙන වත්තබ්බස්ස සංඛිත්තස්ස සභාවස්ස අභාවා. න හි
චෙතසිකාදිභාවො වෙදනාදීනං සභාවො. හෙට්ඨා ගණනෙසුති පඤ්චනො හෙට්ඨා
ගණනෙසු. අනිට්ඨානන්ති අපරියොසානං. රූපාදීසු හි කතිපයෙ, එකමිපි වා
අග්ගහෙත්වා වුච්චමානා ඛන්ධවසෙන දෙසනා අනවසෙසසඬබතධම්මසඬගාහිති න
සම්භවති. ඛන්ධස්සාති රාසට්ඨස්ස ඛන්ධස්ස. තෙනෙවාහ “න හි” තිආදි.
සවිභාගධම්මෙහිති සප්පහෙදධම්මෙහි.

“සද්දත්ථසහිතං ඛන්ධසද්දස්ස විසයං දස්සෙති” ති එතෙන රාසිසද්දස්ස විස
රාසට්ඨෙ ඛන්ධසද්දස්ස වාචකභාවෙන පවත්ති. දස්සෙති පරියායන්තරභාවනො.
ගුණාදීසු පන කෙවලං තබ්බිසයපයොගභාවෙනෙව පවත්ති, න වාචකභාවෙනාති
ආහ “ගුණ...පෙ.... න සද්දත්ථ” ති. ඛන්ධසද්දොති සීලාදිසද්දෙ
සන්තිධාපිතො ඛන්ධසද්දො. තෙනෙවාහ “සීලාදිගුණවිසිට්ඨං රාසට්ඨං දීපෙති” ති.
කෙවීති ධම්මසිරිත්ථෙරං සන්ධාය වදති. එත්ථාති “සීලක්ඛන්ධො
සමාධික්ඛන්ධො” ති (දී. නි. 3.355) එත්ථ. න කෙවලඤ්ච සො එව,
අට්ඨකථාවරියෙහිපි එත්ථ ගුණත්ථතා ඉච්ඡිතා එව. තථා හි අට්ඨසාලිනියං
“සීලක්ඛන්ධො සමාධික්ඛන්ධොතිආදීසු ගුණට්ඨොනා” ති (ධ. ස. අට්ඨ. 5) චුත්තං.
නනු ව කෙවලොපි ඛන්ධසද්දො “තිණ්ණං බො, මාණව, ඛන්ධානං වණ්ණවාදී, න
බො, ආවුසො විසාබ, තීහි ඛන්ධෙහි අරියො අට්ඨඬගිකො මග්ගො සඬගහිතො” ති
(ම. නි. 1.462) ව ආදීසු සීලාදිවාචකො දිට්ඨොති? න, තත්ථාපි
අධිකාරාදිවච්ඡෙදකවසෙනෙවස්ස සීලාදීසු පවත්තිදස්සනතො. න ඛන්ධසද්දො
පඤ්ඤත්තිසද්දස්ස අත්ථෙ වත්තතීති නිරුත්තිවොභාරාදිසද්දා විස
පඤ්ඤත්තිපරියායො න භොතීති අත්ථො. දාරුක්ඛන්ධොති පඤ්ඤත්ති භොතීති
තස්ස ඛන්ධසද්දස්ස පඤ්ඤත්තිවිසෙසප්පවත්තිතං දස්සෙති. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති
ඛන්ධසද්දොති “විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො” ති (යම. 1.ඛන්ධයමක.32)
එත්ථ චුත්තො ඛන්ධසද්දො. සමුදායෙ නිරුල්භොති අතීතාදිහෙදහින්තස්ස පඤ්ඤාය
අහිසංයුභනෙන රාසිකතෙ විඤ්ඤාණසමුහෙ නිරුල්භො. තාය එව රුල්භියා
පවත්තතීති තාය සමුදායෙ නිරුල්භතාය තදවයවෙ එකස්මිම්පි විඤ්ඤාණෙ
පවත්තතීති. එත්ථ ව ඤාණසම්පයුත්තෙ නිරුල්භො කොසල්ලසම්භූතට්ඨොන
කුසලභාවො විස ඤාණවිප්පයුත්තෙ විඤ්ඤාණසමුදායෙ නිරුල්භො තදෙකදෙසෙපි
රුල්භියා පවත්තතීති වෙදිතබ්බං. අථ වා කිඤ්චි නිමිත්තං ගහෙත්වා සතිපි
අඤ්ඤස්මිං තන්තිමිත්තයුත්තෙ කිස්මිඤ්චිදෙව විසයෙ සම්මුතියා විරකාලතාවසෙන

නිමිත්තවිරහෙපි පවත්ති රුළුහි නාම, යථා මහියං සෙතීති මහිංසො, ගච්ඡන්තීති ගාථොති, එවං ඛන්ධසද්දස්සාපි රුළුහිභාවො වෙදිතබ්බො.

රාසිතො ගුණතොති සබ්බත්ථ භූමිමත්ථෙ වා නිස්සක්කවචනං දට්ඨබ්බං. නියමෙත්වාති වචත්ථපෙත්වා. පිණ්ඩට්ඨොති සඬ්ඝාතත්ථො. තස්මාති යස්මා පඤ්චෙව ඛන්ධා චූත්තා, කොට්ඨාසට්ඨෙ ව ඛන්ධට්ඨෙ නිබ්බානස්ස වසෙන ඡට්ඨොනාපි ඛන්ධෙන භවිතබ්බං, තස්මා ඛන්ධට්ඨො නාම රාසට්ඨොති යුත්තං. “යෙසං වා අතීතාදිවසෙන හෙදො අත්ථි” තිආදිනා අතීතාදිවිභාගහින්නොසු රුජ්ජනාදිසභාවධම්මෙසු විසුං විසුං කොට්ඨාසභාවෙන ගස්භමානොසු තබ්බිභාගරහිතස්ස එකස්ස නිබ්බානස්ස රාසට්ඨතා විය කොට්ඨාසට්ඨතාපි න සම්භවතීති දස්සෙති. එතෙන පඤ්ඤත්තියාපි ඛන්ධෙසු අග්ගහණෙ කාරණං චූත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

කස්මා පනෙත්ථ එස්සාදිකෙ විය සඬ්ඛාරක්ඛන්ධෙ අනවරොධෙත්වා වෙදනාසඤ්ඤා විසුං ඛන්ධභාවෙන ගහිතාති? විවාදමූලතාදිවිසෙසදස්සන්තං. ගහට්ඨානඤ්ඤි විවාදකාරණං කාමජ්ඣොසානං. චූත්තඤ්චෙන “පුන වපරං, හික්ඛවෙ, කාමහෙතු කාමනිදානං කාමාධිකරණං කාමානමෙව හෙතු මාතාපි පුත්තෙන විවදති, පුත්තොපි මාතරා විවදති” තිආදි (ම. නි. 1.168, 178). පබ්බේතානං දිට්ඨාහිනිවෙසො. චූත්තමිපි වෙන “යෙ දිට්ඨිමුග්ගස්භ විවාදයන්ති, ‘ඉදමෙව සච්ච’න්ති (සු. නි. 838; මහානි. 67) ව වාදයන්ති” තිආදි. තෙසු කාමජ්ඣොසානං වෙදනස්සාදෙන හොති, දිට්ඨාහිනිවෙසො සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන. සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන හි චිත්තවිපල්ලාසො, චිත්තවිපල්ලාසෙන දිට්ඨිමානතණ්භාපපඤ්චානං විපල්ලාසොති. තථා වෙදනානුගිද්ධො විපල්ලත්ථසඤ්ඤො ව සංසරති. වෙදනානුගිද්ධස්ස හි වෙදනාපච්චයා තණ්භා සිද්ධා හොති, තතො ව තණ්භාපච්චයා උපාදානන්ති ආවට්ටති භවචක්කං. විපල්ලත්ථසඤ්ඤෝසං ව “සඤ්ඤානිදානා හි පපඤ්චසඬ්ඛා” ති (සු. නි. 880) වචනතො දිට්ඨිමානතණ්භාපපඤ්චානං අනුපච්ඡෙදතො සංසාරස්ස අනුපච්ඡෙදොව. ඉති විවාදකාරණානං කාමජ්ඣොසානදිට්ඨාහිනිවෙසානං කාරණභාවො සංසාරහෙතුභාවොති ඉමස්ස විවාදමූලතාදිවිසෙසස්ස දස්සන්තං සඬ්ඛාරක්ඛන්ධෙ අනවරොධෙත්වා වෙදනාසඤ්ඤා විසුං ඛන්ධභාවෙන ගහිතාති වෙදිතබ්බං.

ඔකාසෙසුති විභජනකිරියාය පවත්තිට්ඨානභාවතො අතීතාදයො ඔකාසාති චූත්තා. ඉතිසද්දෙනාති “උපාදායරූප”න්ති එවං අට්ඨකථායං චූත්තඉතිසද්දෙන. නිදස්සන්තංථොනාති උදාහරණත්ථොන. සබ්බොති සකලො එකාදසසු ඔකාසෙසු විභත්තො විභජනනයො. ඉදඤ්ච විභජනන්ති “චත්තාරො ව මහාභූතා...පෙ.... උපාදායරූප”න්ති එවං විභත්තං ඉදඤ්ච විභජනං. ඔළාරිකාදීසුති ඔළාරිකසුබ්බමහිනපණ්ණිකදුරසන්තිකෙසු. වක්ඛායතනන්තිආදිවිභජනඤ්චාති “වක්ඛායතනං...පෙ.... ඵොට්ඨබ්බායතනං ඉත්ථින්ද්‍රියං...පෙ.... කබ්බිකාරො

ආහාරො රූපා සද්දා ගන්ධා රසා ඵොට්ඨබ්බාති එවං පචත්තං විහජනඤ්ච.
 යථාසම්භවන්ති යථාරහං. එකාදසස්ස ඔකාසෙස්ස යං යත්ථ විහජනං යුත්තං, තං තත්ථ
 යොජෙතබ්බං. එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපිති යථා රූපක්ඛන්ධෙ යථාසම්භවං
 එකාදසස්ස ඔකාසෙස්ස විහජනං යොජෙතබ්බන්ති වුත්තං, එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපි
 යථාසම්භවං එකාදසස්ස ඔකාසෙස්ස විහජනං යොජෙතබ්බන්ති අත්ථො.

තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො තාව පුරිමෙ ඔකාසපඤ්චකෙ
 සුඛාදිවෙදනාත්තිකවසෙන විහත්තො, ඉතරස්මි.
 කුසලත්තිකවෙදනාත්තිකසමාපන්නදුක්ඛාසවදුක්ඛවසෙන. සඤ්ඤාක්ඛන්ධො පන
 පුරිමෙ ඔකාසපඤ්චකෙ ඡඵස්සද්වාරවසෙන, ඉතරස්මි. ඔළාරිකදුක්ඛ
 පටිසසම්ඵස්සදුක්ඛවසෙන වෙච යථාචුත්තකුසලත්තිකාදිවසෙන ච විහත්තො.
 සෙසෙස්ස කුසලත්තිකාදිවසෙනෙව. තථා සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො. පටිසසම්ඵස්සදුක්ඛො
 පනෙත්ථ නත්ථෙව. චෙතනාය එව චෙත්ථ නිද්දෙසො සඬ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මානං
 චෙතනාප්පධානභාවදස්සන්තං. තථා හි සා “සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො”ති වුත්තා.
 තත්ථාති තස්මිං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස විහජනෙ පටිනිද්දෙසෙ. තං පන ද්වයන්ති
 මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයං. යඤ්භි සත්තවිඤ්ඤාණධාතුදෙසනායං
 “මනොධාතු, මනොවිඤ්ඤාණධාතු”ති ද්වයං දෙසිතං, තං
 ඡවිඤ්ඤාණකායදෙසනායං “මනොවිඤ්ඤාණ”න්ත්ථෙව වුච්චති.

පාළිනයෙනාති ඛන්ධවිභවිගපාළිනයෙන. අඤ්ඤෙන පකාරෙනාති
 ධම්මසඬ්ඛගහෙ, තද්ථිකථායඤ්ච ආගතෙන පකාරන්තරෙන.

1. රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

2. “කිඤ්චි”ති පදං “එකච්ච”න්ති ඉමිනා සමානත්ථන්ති ආහ “කිඤ්චිති
 පකාරන්තරහෙදං ආමසිත්වා අනියමනිදස්සන්”න්ති. උභයෙනාති පකාරහෙදං
 අනාමසිත්වා ආමසිත්වා ච අනියමදස්සන්වසෙන පචත්තෙන “යං කිඤ්චි”ති
 පදද්වයෙන. අධිප්පෙතත්ථන්ති රූපං. අභිච්චාති අතික්කමිත්වා. පචත්තිතොති
 පචත්තනතො. නියමනත්ථන්ති නිවත්තනත්ථං.

“කිඤ්චා”ති එත්ථ කිං-සද්දො පුච්ඡායං හෙතුඅත්ථදීපකො, කරණෙ චෙතං
 පච්චත්තවචනං, ච-සද්දො වචනාලඬ්ඛාරොති ආහ “කෙන කාරණෙන වදෙථා”ති.
 දුතියවිකප්පෙ පන චුත්තනයෙනෙව කාරණත්ථෙ පචත්තං කිං-සද්දං “වදෙථා”ති
 කිරියාපදසම්ඛන්ධනෙන උපයොගවසෙන පරිණාමෙත්වා වදති “තං කාරණං
 වදෙථා”ති.

පුරිමසන්තානස්ස හෙදන්ති පුරිමසන්තානස්ස විනාසං, විනාසාපදෙසෙන චෙත්ථ
 සන්තානෙ විසදිසුප්පාදමෙව දස්සෙති. තෙනෙවාහ
 “විසදිසසන්තානුප්පත්තිදස්සන්තො”ති. නනු ච අරූපධම්මානම්පි
 විරොධිපච්චයසමවායෙ විසදිසුප්පත්ති අත්ථිති? සච්චං අත්ථි, සා පන න පාකට්තරා,

පාකටතරා ව ඉධාධිප්පෙනා. තෙනෙවාහ “සීතාදිසන්නිපාතෙ”ති. තථා වාහ භගවා “සීතෙනපි රුප්පති, උණ්හෙනපි රුප්පති”තිආදි (සං. නි. 3.79). ඉදානි හෙද-සද්දො උජුකමෙව විකාරාපත්තිං වදන්ති දස්සෙන්නො “හෙදො වා”තිආදිමාහ.

විසදිසරුපුප්පත්තියෙව, න උප්පන්නස්ස අඤ්ඤාභාවොති අධිප්පායො. තෙන කාපිලියං පරිණාමවාදං පටික්ඛිපති. යදි පුරිමසන්නානතො හෙදො විසදිසුප්පත්ති රුප්පනං, එවං සන්නෙ ලක්ඛණස්ස අතිප්පසඤ්ඤා සියාති වොදනං මනසි කත්වා ආහ “අරුපක්ඛන්ධාන”න්තිආදි. එත්ථ සීතාදීනීති ආදි-සද්දෙන යථා උණ්හප්පිභාදයො සඤ්ඤාසන්නි, එවං ආහාරාදීනමිපි සඤ්ඤා දට්ඨබ්බො.

යෙනාති යෙන සීතාදීනි සමාගමෙන. තත්ථාති තෙසු රුපධම්මෙසු. ආහාරාදිකස්ස වා ධීතිප්පත්තස්සාති සම්බන්ධො. යථා රුපධම්මානං ධීතික්ඛණෙ සීතාදීනි සමාගමො හොති, එවං අරුපක්ඛන්ධානං අඤ්ඤානි සමාගමො නත්ථි අතිලභුපරිවත්තිනො, තස්මා අරුපධම්මා රුපධම්මානං විය පාකටස්ස විකාරස්ස අභාවතො “රුප්පති”ති, “රුප්පනලක්ඛණා”ති ව න වුවිචන්තිති සම්බන්ධො. “රුප්පති”ති පදස්ස කත්තුකම්මසාධනානං වසෙන අත්ථං දස්සෙතුං අට්ඨකථායං “කුප්පති සට්ඨියති පිළියති හිප්පති”ති වුත්තන්ති තදත්ථං විවරන්තො “කුප්පතිති එතෙනා”තිආදිමාහ. කොපාදිකිරියාති කොපසඤ්ඤාපට්ඨනපිළනකිරියා. කොප-සද්දො චෙත්ථ ඛොහපරියායො වෙදිතබ්බො. කත්තුභූතො කම්මභූතො ව අත්ථොති කත්තුකම්මසාධනානං වසෙන වුවිචමානො භූතපාදායරුපසඤ්ඤාතො අත්ථො.

කම්මකත්තුත්ථෙව හිප්පති-සද්දෙනාති යදා කම්මකත්තුත්ථො රුප්පති-සද්දො, තදා හිප්පති-සද්දොපි තදත්ථො එව වෙදිතබ්බොති අත්ථො. තත්ථ යදා කම්මත්ථෙ “රුප්පති”ති පදං, තදා “සීතෙනා”තිආදිසු කත්තුඅත්ථෙ කරණවචනං. යදා පන “රුප්පති”ති පදං කත්තුඅත්ථෙ කම්මකත්තුඅත්ථෙ වා, තදා හෙතුමිහි කරණවචනං වෙදිතබ්බං. “යං පන රුප්පති”තිආදිනා “කුප්පති”තිආදිනං කත්තුකම්මත්ථානමිපි අත්ථවචනානං වචනෙ කාරණං දස්සෙති. යදිපි අත්ථ-සද්දො “පිළනට්ඨො”තිආදිසු (පටි. ම. 1.17; 2.8) සභාවපරියායොපි හොති, “කෙනට්ඨොනා”ති පනෙත්ථ අභිධෙය්‍යපරියායො අධිප්පෙතොති ආහ “කෙනට්ඨොනාති පුච්ඡාසභාවවසෙන රුප්පනට්ඨොනා”ති, රුප්පනසද්දාහිධෙය්‍යභාවෙනාති අත්ථො. තෙනෙවාහ “න කෙවලං සද්දත්ථොයෙව රුප්පන”න්ති. තස්ස අත්ථස්සාති තස්ස භූතපාදායප්පහෙදස්ස සභාවධම්මස්ස. රුප්පනලක්ඛණඤ්ඤා නාමෙන අනිච්චතාදි විය කක්ඛලත්තාදිතො අඤ්ඤාත්ති න ගහෙතබ්බං. පඤ්ඤාත්තිවිසෙසො හි තන්ති, කක්ඛලත්තාදිනංයෙව පන අරුපධම්මවිධුරො සභාවවිසෙසොති වෙදිතබ්බං.

මුච්ඡාපත්තියාති මුච්ඡාය මොහස්ස ආපජ්ජනෙන. කප්පසණ්ඨානං උදකන්ති කප්පසණ්ඨාපකමහාමෙසවුට්ඨං උදකං. තථාති තප්පකාරතාය ඛාරභාවෙ සති උදකෙන කප්පවුට්ඨානකාලෙ විය පට්ඨි විලියෙය්‍යා. ලොකන්තරියසත්තානං පන පාපකම්මබලෙන අබාරෙපි බාරෙ විය සරිරස්ස විලියනා වෙදිතබ්බො. තෙනෙවාති සඋස්සදනිස්සයනිරයස්ස වුත්තත්තා එව. න හි අවිච්ඡිති පඤ්ඤාවිධන්ධනාදිකම්මකාරණං කරොන්ති.

3. පකරණප්පත්තං රූපං පක්ඛිපිත්වා මාතිකා යපිතාති ආනෙන්වා සම්බන්ධො. මහාභූත...පෙ.... ආපජ්ජති තප්පකාරභාවෙන අතීතංසෙ ගණනං ගතන්ති වුත්තත්තාති අධිප්පායො. “න හි”තිආදිනා ධම්මන්තරනිවත්තනත්ථතා පකාරන්තරනිවත්තනත්ථතා ච භූතපාදායගහණස්ස නත්ථිති දස්සෙති. තදස්සනෙති ගණනන්තරදස්සනෙ. තංසභාවත්තාති භූතපාදායසභාවත්තා. “න චා”තිආදිනා භූතපාදායසභාවො අතීතංසගණිතතාය තංසභාවස්සපි අඤ්ඤථා ගණිතත්තා, අතංසභාවස්ස ච තථා ගණිතත්තා අකාරණන්ති දස්සෙති. “අජ්ඣත්ත...පෙ.... ලබ්භති”ති එතෙන දුතියනයෙ න කෙවලං යථාවුත්තොව දොසො, අථ ඛො අබ්‍යාපිතොපි දොසොති දස්සෙති. තදෙනං පන අකාරණං කාරණභාවස්සෙව අනධිප්පෙතත්තා. න හෙත්ථ භූතපාදායරූපභාවො අතීතංසෙ ගණනස්ස කාරණන්ති අධිප්පෙනං, යතො යථාවුත්තදොසාපත්ති සියා.

“කිත්ති”ති එත්ථ “කි”න්ති පුබ්බෙ යං “රූප”න්ති සාමඤ්ඤතො ගහිතං, තස්ස සරූපපුච්ඡා. ඉති-සද්දො නිදස්සනත්ථො, න කාරණත්ථො. තෙනස්ස යං රූපං අතීතං නිරුද්ධං...පෙ.... අතීතංසෙන සඬගහිතං අතීතකොට්ඨාසෙ ගණනං ගතං, තං කිත්ති වෙ? “චත්තාරො ච...පෙ.... රූප”න්ති භූතපාදායවිභාගදස්සනමුඛෙන විසෙසං නිදස්සෙති. යත්තකා හි ඉධ විසෙසා නිද්දිට්ඨා චක්ඛායතනාදයො, තෙසමිදං නිදස්සනත්ති. න චෙත්ථ පුරිමනයතො අවිසෙසො. තත්ථ හි රූපස්ස භූතපාදායතාමත්තසභාවදස්සනතා වුත්තා. තෙනාහ අට්ඨකථායං “අතීතරූපමිපි භූතාති වෙචා”තිආදි. ඉධ පන භූතපාදායෙන නිදස්සනභූතෙන රූපස්ස සබ්බවිසෙසවිභාවනතා දස්සිතා. එවඤ්ච කත්වා අබ්‍යාපිතදොසොපි චෙත්ථ අනොකාසොච, යං රූපං අජ්ඣත්තං...පෙ.... උපාදින්නං, කිත්ති? චත්තාරො ච...පෙ.... රූපන්ති තදඤ්ඤවිසෙසනිදස්සනස්ස අධිප්පෙතත්තා. තථා චාහ “එවං සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො”ති.

පරියායදෙසනත්තාති සභාවතො පරියායනං පරිවත්තනං පරියායො, උජුකං අප්පවත්තීති අත්ථො. පරියායෙන, පරියායභූතා චා දෙසනා එත්ථාති පරියායදෙසනං, සුත්තන්තං. සුත්තන්තඤ්ඤි වෙනෙයාප්ඣාසයවසෙන දෙසෙනබ්බධම්මෙ ලෙසතො ලබ්භමානභාවකථනං, න උජුතිප්පදෙසභාවකථනන්ති පරියායදෙසනං නාම. තෙනෙව තං “යථානුලොමසාසන”න්ති වුච්චති. අහිධම්මො පන දෙසෙනබ්බධම්මෙ උජුතිප්පදෙසකථනන්ති නිප්පරියායදෙසනං නාම, යතො “යථාධම්මසාසන”න්ති වුච්චති. නිච්ඡයෙන දෙසොති වචන්ථානතො කථනං. තථා හද්දෙකරත්තසුත්තාදීසු (ම. නි. 3.272 ආදයො) විස අතීතාදිභාවො අතීතානාගතපච්චුප්පන්නභාවො අද්ධාවසෙන ඉධාපි බන්ධවිහඬිගෙ සුත්තන්තභාජනීයත්තා නිද්දිසිතබ්බො සියාති යොජනා.

සන්තිපතිතන්ති සමාගතං. සන්තානවසෙනාති පුබ්බාපරවසෙන. පුබ්බෙනාපරස්ස සමප්පමාණතාය අනුනං අනධිකං, තතො එව එකාකාරං. පචත්තිකාලවසෙන චා අනුනං අනධිකං, සමානසභාවතාය එකාකාරං. තෙන විසභාගඋතුනා අනන්තරිතතං දස්සෙති. එවං ආභාරෙපීති එත්ථ විසභාගාහාරෙන

අනන්තරිතො අනෙකචාරං අනෙකදිවසම්පි භුත්තො සභාගෙකාභාරං නාම. “තතො පුබ්බෙ විසභාගඋතුආභාරසමුට්ඨානං අතීතං, පච්ඡා අනාගත”න්ති හි වුත්තන්ති. “එකාභාරසමුට්ඨාන”න්ති පන වුත්තත්තා එකස්සෙව ආභාරස්ස යොජනා යුත්තරූපාති අපරෙ. පඤ්චද්වාරවසෙනාති එත්ථ පඤ්චද්වාරාවජ්ජනතො පට්ඨාය යාව තදාරම්මණං, යාව ජවනං, යාව වා වොට්ඨබ්බනං, තාව පවත්තා විත්තසන්තති එකවීථි. එකජවනසමුට්ඨානන්ති එකජවනවාරසමුට්ඨානං. එත්ථ ව සමයං අනාමසිත්වාච සන්තතිවසෙන, සන්තතිඤ්ච අනාමසිත්වාච සමයවසෙන අතීතාදිවිභාගො ගහෙතබ්බො.

තෙසන්ති හෙතුපච්චයානං. කලාපස්සාති රූපකලාපස්ස. කම්මානන්තරාදීති කම්මාදි, අනන්තරාදීති පච්චෙකං ආදි-සද්දො යොජෙතබ්බො. තත්ථ පඨමෙන ආදිසද්දෙන උපනිස්සයපච්චයස්ස ආභාරාදිතො ව දුතියෙන සමනන්තරානන්තරූපනිස්සයාදිතො සඬගහො වෙදිතබ්බො. විත්තුජ්ජාදස්ස චෙත්ථ කම්මානන්තරාදිපච්චයවසෙන, ඉතරස්ස කම්මාදිවසෙනෙව ජනකභාවෙ යොජනා දට්ඨබ්බා. තථා විත්තුජ්ජාදස්ස පුරෙජාතවසෙන, ඉතරස්ස පච්ඡාජාතවසෙන, උභයෙසම්පි සහජාතවසෙන උපත්ථම්භනං වෙදිතබ්බං. තෙනෙවාහ “යථාසම්භවං යොජෙතබ්බ”න්ති. උජ්ජාදක්ඛණෙති හෙතුකිච්චක්ඛණෙ. හෙතුකිච්චං නාම තස්ස තස්ස උජ්ජාදෙතබ්බස්ස උජ්ජත්තිකරණං, තඤ්ච තස්මිං ඛණෙ උජ්ජන්තඵලත්තා තතො පරං කත්තබ්බාභාවතො නිට්ඨිතඤ්චාති දට්ඨබ්බං. ඉතරං පන තීසුපි ඛණෙසු පච්චයකිච්චං දට්ඨබ්බන්ති යොජනා.

6. අනිට්ඨනාමනිවත්තනස්සාති අනිට්ඨනාමනිවත්තියා අකාරණභාවදස්සනෙන ඉට්ඨනාමලාභාපනස්ස අකාරණභාවං දස්සෙති.

දෙවමනුස්සසම්පත්තිහවෙති සම්පත්තියුත්තෙ සම්පන්නෙ දෙවමනුස්සහවෙ. සම්ද්ධසොහනතාති අභිවුද්ධසොහනතා. තතො එවාති සම්පත්තිවිරහතො එව, අසම්පන්නත්තා එවාති අත්ථො. තෙසංයෙව හත්ථීආදීනං සුඛස්ස හෙතුභාවං න ගච්ඡන්ති සාරණාදිවසෙන දුක්ඛපච්චයත්තා. තෙසන්ති හත්ථීරූපාදීනං. “තස්ස තස්සෙවා”තිආදීනා යථාවුත්තමත්ථං විවරති. අකුසලෙන අත්තනා කතෙන නිබ්බත්තං දුක්ඛස්ස පච්චයො හොතීති යොජනා. තස්මාති යස්මා කම්මං යස්මිං සන්තානෙ නිබ්බත්තං, තත්ථෙව සුඛදුක්ඛානං පච්චයො හොති, න අඤ්ඤත්ථ, තස්මා. අට්ඨකථායං පනාති එකච්චමතදස්සනං. තත්ථ “අනිට්ඨං නාම නත්ථි”ති යස්මා පටිසෙධද්වයෙන කුසලකම්මජස්ස ඉට්ඨභාවො නියතො, තස්මා “කුසලකම්මජමෙව ඉට්ඨ”න්ති එවං අනියමෙත්වා “කුසලකම්මජං ඉට්ඨමෙවා”ති එවමෙත්ථ නියමො ගහෙතබ්බොති දස්සෙන්නො “අකුසලකම්මජම්පි”තිආදිමාහ. කිත්ති අකුසලකම්මජං සොහනං, යං පරෙසං ඉට්ඨං නාම සියා? යදි දුග්ගතියං කෙසඤ්චි තිරච්ඡානානං සණ්ඨානාදිසම්පත්ති සුගතියං සත්තානං අකුසලනිස්සන්දෙන විරූපරූපතා විය කුසලනිස්සන්දෙන, කථං තස්සා අකුසලකම්මජතා. අථ පන යං කෙසඤ්චි අමනාපම්පි සමානං රූපං මනාපං හුත්වා උපට්ඨාති, තං සන්ධාය වුත්තං, එවම්පි යථා කෙසඤ්චි තිරච්ඡානාදීනං.

කුසලකම්මජං මනුස්සාදිරූපං අමනාපතො උපට්ඨන්තම්පි කුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණභාවතො අත්ථතො ඉට්ඨමෙව නාම හොති, එවං අකුසලකම්මජං කෙසඤ්චි මනාපං හුත්වා උපට්ඨන්තම්පි අකුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණභාවතො අත්ථතො අනිට්ඨමෙව නාම හොති, එවඤ්චෙනං සම්පට්ඨිතබ්බං. අඤ්ඤාං “අට්ඨානමෙනං අනවකාසො, යං කායදූව්චරිතස්ස ඉට්ඨො කන්තො මනාපො විපාකො උප්පජ්ජෙය්‍යා”ති ආදිඅට්ඨානපාළියා (ම. නි. 3.131) විරොධො සියා. තෙනෙවාහ “කුසලකම්මජස්ස පනා”ති ආදි. සබ්බෙසන්ති අත්තතො, පරෙසඤ්ච. ඉට්ඨස්ස අභාවො චත්තබ්බොති යථා “කුසලකම්මජං අනිට්ඨං නාම නත්ථි”ති චුත්තං, එවං කිඤ්චාපි “අකුසලකම්මජං ඉට්ඨං නාම නත්ථි”ති අට්ඨකථායං න චුත්තං, තෙන පන නයදස්සනෙන අකුසලකම්මජස්ස අභාවො චුත්තො එව හොතිති සො සංවණ්ණනාවසෙන නිද්ධාරෙත්වා චත්තබ්බොති අධිප්පායො. එතෙන කුසලකම්මජමෙව ඉට්ඨන්ති පූර්වපදාවධාරණස්ස ගහෙතබ්බතං දස්සෙති.

ඉදානි “හත්ථිආදීනම්පි”ති ආදිනා තමෙවත්ථං විවරති. කුසලවිපාකස්සාති එත්ථාපි කුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණන්ති අත්ථො. මනුස්සානන්ති ච නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. ඉතරෙසම්පි ච අකුසලකම්මජං අකුසලවිපාකස්සෙව, කුසලකම්මජඤ්ච කුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණන්ති දස්සිතොවායං නයොති. කස්මා පන ඉට්ඨානිට්ඨමිස්සිතෙ චත්ථුම්භි මනාපතාව සණ්ඨාතීති ආහ “ඉට්ඨාරම්මණෙන...පෙ.... සක්කා චත්තු”න්ති. සුට්ඨු චුත්තන්ති “ඉට්ඨානිට්ඨං එකන්තතො විපාකෙනෙව පරිච්ඡිජ්ජති”ති වදන්තෙහි ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණචචත්ථානං සම්මදෙව චුත්තං. තං අනුගන්ත්වාති විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණචචත්ථානං අනුගන්ත්වා. සබ්බත්ථාති සුගතිදුග්ගතිසු, සබ්බෙසු වා ආරම්මණෙසු.

“අනිට්ඨා”ති වචනෙනෙව තෙසං ඉට්ඨතා නිවත්තිතාති ආහ “සදිසතා ච රූපාදිභාවොයෙවා”ති. ඉට්ඨානෙව රූපාදීනි කාමගුණාති සුත්තෙ චුත්තානීති මිත්තපට්පක්ඛො අමිත්තො විය ඉට්ඨපට්පක්ඛො අනිට්ඨාති අධිප්පෙතාති චුත්තං. “අනිට්ඨාති...පෙ.... වොහාරො වියා”ති. සබ්බානි වාති එත්ථ “පියරූපං සාතරූප”න්ති (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; විහ. 203) වචනතො කථං අනිට්ඨානං රූපාදීනං කාමගුණභාවාපත්තීති චෙ? තෙසම්පි විපල්ලාසවසෙන තණ්හාවත්ථුභාවතො පියරූපභාවස්ස අධිප්පෙතත්තා. යදි එවං කථං “චක්ඛුච්ඤ්ඤෙය්‍යානි රූපානි ඉට්ඨානී”ති ආදිසුත්තපදං (ම. නි. 1.166; 2.155; 3.57; සං. නි. 5.30) නියතීති ආහ “අනිසයෙනා”ති ආදි.

ඉන්ද්‍රියබද්ධරූපවසෙන පාළියං භීතදුකනිද්දෙසො පවත්තොති දස්සෙතුං “ද්විසුපි භීතපණීතපදෙසු”ති ආදිමාහ. අවයවයොගෙ සාම්ච්චනං, න කත්තරීති අධිප්පායො. “තෙසං තෙසං සත්තාන”න්ති ඉන්ද්‍රියබද්ධරූපෙ නිද්දිට්ඨෙ කස්මා කම්මජවසෙන අත්ථො චුත්තො, න චතුසත්තතිවසෙනාති ආහ “සත්තසත්තාන...පෙ.... චුත්ත”න්ති. පධානත්තා හි කම්මජවසෙන අත්ථං චත්වා සෙසෙසු “එවං උතුසමුට්ඨානාදීසුපි”ති අට්ඨකථායං අනිදෙසො කතො. “තෙහි

තෙහිති එකස්මිං අත්පෙට්”ති ඉමිනා “තෙසං තෙස”න්ති කත්තරි සාමිවචනං ආසඬිකති. තථා සති විසයෙ වා සාමිවචනෙ ලද්ධගුණං දස්සෙති “න කම්මජවසෙනෙවා”ති ආදිනා, කම්මජග්ගහණඤ්චෙත්ථ උපලක්ඛණං දට්ඨබ්බං.

මරියාදාභූතන්ති උත්තමමරියාදාභූතං. තෙනෙවාහ “යස්ස යෙව මනාපා, තස්ස තෙව පරමා”ති. තෙසන්ති කාමගුණානං. සභාවතොති ලක්ඛණතො.

“එකස්මිං යෙව අස්සාදනකුප්ඤ්ඤානො”ති ආදිනා “යස්මා තෙයෙව රූපාදයො එකො අස්සාදෙති”ති ආදිකං සුත්තන්තවිවරණං ඉට්ඨානිට්ඨභාවෙ හෙතුභාවෙන චුත්තන්ති දස්සෙති. ඉට්ඨානිට්ඨග්ගහණං භොතීති නිබ්බානෙ විස අනිට්ඨග්ගහණං සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන අඤ්ඤෙසුපි ආරම්මණෙසු ඉට්ඨානිට්ඨාහිනිවෙසො භොතීති අධිප්පායො.

විභාගො නාම අසඬිකරො, විත්ථාරො වාති “විහත්ත”න්ති පදස්ස “වචත්ථිතං, පකාසිත”න්ති ච අත්ථමාහ. අඤ්ඤෙසන්ති අතිඅඬිඬ්ඨලිද්දානං. ඉදං ඉට්ඨං, අනිට්ඨඤ්ච භොතීති එත්ථ ච-සද්දෙන අනිට්ඨං, ඉට්ඨඤ්ච භොතීති අයම්පි අත්ථො චුත්තොති වෙදිතබ්බං. අනිට්ඨං ඉට්ඨන්ති ඉට්ඨස්ස “අනිට්ඨ”න්ති, අනිට්ඨස්ස “ඉට්ඨ”න්ති ගහණෙ යථාසඬිබ්බං යොජනා. ඉන්ද්‍රියවිකාරාපත්ති ආදිනාති එත්ථ ආදි-සද්දෙන පුබ්බාහිසඬිබ්බාරාදිං සඬිගණ්හාති. පුරෙතරං පවත්තවිත්තාහිසඬිබ්බාරවසෙනාපි හි විනාව සඤ්ඤාවිපල්ලාසං ඉට්ඨං “අනිට්ඨ”න්ති, අනිට්ඨඤ්ච “ඉට්ඨ”න්ති ගය්හතීති.

තෙන විපාකෙනාති තෙන කුසලාකුසලවිපාකෙන. ආරම්මණස්ස ඉට්ඨානිට්ඨතන්ති යත්ථ තං උප්පජ්ජති, තස්ස බුද්ධරූපාදිකස්ස ගුරාදිකස්ස ච ආරම්මණස්ස යථාක්කමං ඉට්ඨතං අනිට්ඨතඤ්ච නිදස්සෙති. විජ්ජමානෙපි සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙ ආරම්මණෙන විපාකනියමදස්සනන්ති ඉට්ඨාරම්මණෙ කුසලවිපාකොව උප්පජ්ජති, අනිට්ඨාරම්මණෙ අකුසලවිපාකොවාති එවං ආරම්මණෙන විපාකනියමදස්සනං. ආරම්මණනියමදස්සනත්ථන්ති යං කුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං, තං ඉට්ඨං නාම. යං අකුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං, තං අනිට්ඨං නාමාති දස්සනත්ථං. ආරම්මණෙන නියාමිතො හි විපාකො අත්තතො උපකාරකස්ස ආරම්මණස්ස නියාමකො භොතීති.

ද්වාරන්තරෙ දුක්ඛස්ස පච්චයභූතස්ස ආරම්මණස්ස ද්වාරන්තරෙ සුඛවිපාකුප්පාදනතො, ද්වාරන්තරෙ සුඛස්ස පච්චයභූතස්ස ආරම්මණස්ස ද්වාරන්තරෙ දුක්ඛවිපාකුප්පාදනතො විපාකෙන ආරම්මණනියමදස්සනෙන විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨතා දස්සිතාති යොජනා.

7. දුප්පරිග්ගහට්ඨෙන කාරණභූතෙන ලක්ඛණස්ස ඉන්ද්‍රියාදිසභාවස්ස දුප්පට්ඨිජ්ඣකා, එවං සුපරිග්ගහට්ඨෙන ලක්ඛණසුප්පට්ඨිජ්ඣකා වෙදිතබ්බං.

“දුරෙ”ති අවුත්තස්සාති ලක්ඛණතො “දුරෙ”ති අකථිතස්ස. වුත්තම්පිති ලක්ඛණතො “දුරෙ”ති වුත්තම්පි සුබ්බමරූපං.

“භින්දමානො”ති සම්භින්දමානොති වුත්තං හොතිති ආහ “මිස්සකං කරොන්තො”ති. යස්මා පන හෙදනං විභාගකරණම්පි හොති, තස්මා දුතියවිකප්පෙ “භින්දමානො”ති පදස්ස “විසුං කරොන්තො”ති අත්ථමාහ. තතියවිකප්පෙ පන භින්දමානොති විනාසෙත්තොති අත්ථො. තෙනාහ “සන්තිකභාවං භින්දිත්වා දුරභාවං, දුරභාවඤ්ච භින්දිත්වා සන්තිකභාවං කරොන්තො”ති. න හි සක්කා සන්තිකස්ස තබ්භාවං අවිනාසෙත්වා දුරභාවං කාතුං, තථා ඉතරස්සාපි. සන්තිකභාවකරණෙන න භින්දති න විනාසෙති, න ච ඔකාසදුරතො ලක්ඛණතො දුරං විසුං කරණෙන භින්දති විභාගං කරොති, නාපි ඔකාසදුරෙන ලක්ඛණතො දුරං වොමිස්සකකරණෙන භින්දති සම්භින්දතීති යොජනා. “තිධා අත්ථො දට්ඨබ්බො”ති සඬ්ඛෙපෙන වුත්තමත්ථං “න භී”තිආදිනා විවරති. විසුං කරොති, වොමිස්සකං කරොතීති කරොති-සද්දං ආනෙත්වා සම්බන්ධො. “එත්ථාපී”තිආදිනා යථා “ඔකාසතො දුරමෙව භින්දතී”ති එත්ථ ඔකාසතො දුරස්ස ඔකාසතො සන්තිකභාවකරණං අධිප්පෙතන්ති විනාසනං හෙදනං, එවං “න ලක්ඛණතො දුරං භින්දතී”ති එත්ථාපි ලක්ඛණතො දුරස්ස ලක්ඛණතො සන්තිකභාවාකරණං අහෙදනං අවිනාසනන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති. වොමිස්සකකරණවිභාගකරණත්ථතං සන්ධායාහ “භින්දමානොති එත්ථ ච අඤ්ඤථා හෙදනං වුත්ත”න්ති. පච්ඡිමනායෙ විනාසනත්ථමෙව සන්ධාය “හෙදනං ඉධ ච අඤ්ඤථා වුත්ත”න්ති අවොච.

රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

8. චක්ඛාදයො පසාදාති ඔළාරිකත්තභාවපරියාපන්නා

චක්ඛුසොතසානජීවිහාපසාදා, මනොමයත්තභාවපරියාපන්නා චක්ඛුසොතජ්ජසාදා ච. කායචොභාරං අරහන්තීති කායන්තොගධත්තා කායෙකදෙසත්තා ච කායොති චත්තබ්බතං අරහන්ති. කායොති හි අත්තභාවොපි වුවචති “සක්කායදිට්ඨි”තිආදීසු (සං. නි. 1.21; 3.155), කරජකායොපි “සො ඉමම්භා කායා අඤ්ඤං කායං අභිනිමිමිනාති”තිආදීසු (පටි. ම. 3.14). තබ්බත්ථුකාති චක්ඛාදිනිස්සිතා කායිකාති පරියායෙන වුත්තා, නිප්පරියායෙන පන වෙනසිකාව. යථාහ “යං තස්මිං සමයෙ තජ්ජාවක්ඛුච්ඤ්ඤාණධාතුසම්ඵස්සජං වෙනසිකං නෙව සාතං නාසාතං වෙනොසම්ඵස්සජං අදුක්ඛමසුඛං වෙදයිත”න්තිආදි (ධ. ස. 152). “න හි චක්ඛාදයො කායජ්ජසාදා හොන්ති”ති ඉමිනා කායපසාදනිස්සිතා වෙදනා නිප්පරියායෙන කායිකාති දස්සෙති. කායිකවෙනසිකාදිභාවෙනාති ආදි-සද්දෙන කුසලාකුසලාභාකතාදිභාවා සඬග්ගන්ති. තෙනාති සුඛාදිවෙදනෙකදෙසස්ස අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභාවාහාවෙන. කෙච් පනෙත්ථ “හෙට්ඨා දස්සිතනයත්තා පාකටත්තා අද්ධාවසෙන, එකමුහුත්තාදිපුබ්බණ්ණාදීසු උතුආදිනා රූපස්ස විය වෙදනාය විභාගො න ග්ගන්ති සමයවසෙන ච අතීතාදිහෙදො න දස්සිතො”ති

වදන්ති. සන්තානවසෙන පවත්තානම්පි වෙදනානං විත්තෙන සමුහතො ගහෙනබ්බතං සන්ධායාහ “වෙදනාසමුදායො”ති. තෙහීති අද්ධාසමයවසෙන අතිතාදිභාවෙහි. එත්ථාති එතස්මිං විහඬිගෙ. තෙති “වෙදනෙකදෙසා”ති වුත්තා කායිකචෙතසිකාදිභාවෙන හින්තා සුඛාදිවෙදනාවිසෙසා. යදි වෙදනෙකදෙසා එත්ථ ගහිතා, ඛණපරිච්ඡින්නාව තෙ ගහෙනබ්බා, න සන්තතිපරිච්ඡින්නාති ආහ “එකසන්තතියං පනා”තිආදි. තෙසුති සුඛාදිගෙදෙසු. හෙදොති විසෙසො. තස්සාති සුඛාදිවිසෙසස්ස. යථා චෙත්ථ, එවං “තංසහිතතදුප්පාදකා”ති එත්ථාපි තං-සද්දෙන සුඛාදිවිසෙසො පච්චාමට්ඨොති වෙදිතබ්බො. සන්තති පරිච්ඡෙදිකා හවිතුං අරහතීති සම්බන්ධො. සන්තතිඛණවසෙනෙව පරිච්ඡෙදො වුත්තො, න අද්ධාසමයවසෙනාති අධිප්පායො.

“පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣගතා”ති නිට්ඨිතහෙතුකිච්චා අනිට්ඨිතපච්චයකිච්චාති වුත්තා, තං පන අතික්කන්තහෙතුපච්චයකිච්චන්ති එවං වුත්තස්ස නයස්ස උපලක්ඛණන්ති ආහ “පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣගතාති එතෙන හෙතුපච්චයකිච්චවසෙන වුත්තනයං දස්සෙති”ති. එත්ථ කුසලාකුසලකිරියවෙදනානං රූපස්ස විය, විජාකානං විය ව අයං නාම ජනකහෙතුති නිප්පරියායෙන න සක්කා වත්තුං, පරියායෙන පන අනන්තරපච්චයභූතො හෙතුති වත්තබ්බො.

11. සන්තාපනකිච්චන්ති පරිඛහනකිච්චං. ඡාතිආදිසඬිකරන්ති
 ඡාතිසභාවපුග්ගලලොකියලොකුත්තරතො සඬිකරං සම්භෙදං අකත්ථා. සමානඡාතියන්ති එකඡාතියං. සුබ්බතො තජ්ඡාතියා අදුක්ඛමසුබා පණිතාති යොජෙතබ්බාති සම්බන්ධො. සමානහෙදෙති භූමන්තරාදිසමානවිභාගෙ. උපබ්බුහිතානං ධාතුනන්ති උළාරරූපසමුට්ඨාපනෙන පණිතානං රූපධම්මානං. විබාධිතානන්ති නිප්පිළිතානං මිලාපිතානං. උභයන්ති සුඛාදිද්වයං. එත්ථ ව බොහතා, ආලුළුතා ව කායිකසුඛස්ස වසෙන වෙදිතබ්බා. අභිසන්දනා ඝාතසුඛස්ස. මදයනා කාමසුඛස්ස. තථා ඡාදනා. ආසිඤ්චනා සබ්බස්ස. ඡාදනා ආසිඤ්චනා වා සබ්බස්ස වසෙන වෙදිතබ්බා.

සභාවාදිගෙදෙන වාති සභාවපුග්ගලලොකියාදිගෙදෙන ව. එකන්තපණිතෙ ලොකුත්තරෙ හීනපණිතානං පටිපදානං වසෙන හීනපණිතතා. එකන්තහීනෙ අකුසලෙ ඡන්දාදිවසෙන හීනපණිතතා, ඔළාරිකසුබ්බමතා ව. තථා හි වුත්තං අට්ඨකථායං “යා ඔළාරිකා, සා හීනා. යා සුබ්බමා, සා පණිතා”ති (විහ. අට්ඨ. 11). අකුසලාදීසු දොසසහගතාදිඅන්තරහෙදවසෙන උපාදායුපාදාය ඔළාරිකසුබ්බමතා තංතංවාපනවසෙන වුච්චති, න කුසලාකුසලාදිවසෙනාති ආහ “තංතංවාපනවසෙන කථනෙපි පරිවත්තනං නත්ථි”ති. දොසුස්සන්තතායාති කිලෙසාධිකතාය. තථාති දොසුස්සන්තතාය. කථං පන කුසලෙසු දොසුස්සන්තතා? උපනිස්සයවසෙන, කිලෙසාධිකෙහි සන්තානෙ පවත්තමානා කුසලා ධම්මා කිලෙසෙහි සම්බාධප්පත්තියා තිණාදීහි සම්බාධප්පත්තාති විය සස්සාති විපුලඵලඋළාරඵලා න භොන්තීති. තථාති මන්දදොසතාය. කුසලානං මන්දදොසතාපි වුත්තනයානුසාරෙන

වෙදිතබ්බා. ඔලාරිකසුබ්බමනිකන්තීති එත්ථ අන්තොගධවිසෙසං නිකන්තියා
 ඔලාරිකසුබ්බමනාසාමඤ්ඤං චුත්තං. යථා හෙත්ථ ඔලාරිකසාමඤ්ඤෙන
 ඔලාරිකොලාරිකතරොලාරිකතමා නිකන්තියො ගය්හන්ති, තථා
 සුබ්බමසුබ්බමතරසුබ්බමතමා සුබ්බමනාසාමඤ්ඤෙන ගය්හන්තීති.
 සුබ්බමතමනිකන්තිවත්ථුන්ති වෙත්ථ යාව භවග්ගං විපස්සනාඤ්ඤාණඤ්ච වෙදිතබ්බං.

13. යදි සියාති යදි අසම්පයොගො විසංසට්ඨො සියා.

සන්තිකතො අකුසලතොති අකුසලභාවෙන සන්තිකතො
 ලොභසහගතාදිඅකුසලවෙදයිතතො. අකුසලාති දොසසහගතාදිඅකුසලවෙදනා
 දුරෙති යථා උද්ධරියති. තතො දුරතො කුසලතොති තතො අකුසලතො දුරතො
 කාමාවචරාදිකුසලවෙදයිතතො කුසලා කාමාවචරාදිකුසලවෙදනා. “න සක්කා”ති
 චුත්තං උද්ධරිතුං අසක්කුණෙය්‍යතං “තථා හි සතී”තිආදිනා විවරති. තස්මාති යස්මා
 දුරතො සන්තිකුද්ධරණං චුත්තනයෙන සන්තිකතො සන්තිකුද්ධරණමෙව හොති,
 තථා සති අත්ථවිසෙසො න හොති, උපාදායුපාදාය දුරසන්තිකතා ඉධ චුච්චති. තස්මා
 සන්තිකතො සන්තිකුද්ධරණඤ්ච න සක්කා කාතුං අත්ථවිසෙසාභාවතො,
 අනධිජ්ජෙතත්තා වාති අධිජ්ජායො.

නනු ච අතිසයවචනිච්ඡාවසෙන අත්ථෙව අත්ථවිසෙසොති වොදනං මනසි
 කත්වා ආහ “දුරදුරතරතාය විය සන්තිකසන්තිකතරතාය ච අනධිජ්ජෙතත්තා”ති.
 යාති අකුසලවෙදනා. තතොති කුසලවෙදයිතතො. ඉධ චුත්තස්ස දුරස්සාති ඉමස්මිං
 වෙදනාක්ඛන්ධවිහඩ්ගෙ “අකුසලා වෙදනා කුසලාබ්‍යාකතාහි වෙදනාහි
 දුරෙ”තිආදිනා (විහ. 13) චුත්තස්ස දුරස්ස. දුරතො අච්චන්තවිසභාගත්තාති යතො
 යං “දුරෙ”ති චුත්තං, තතො අච්චන්තවිසදිසත්තා තස්ස වසෙන දුරෙ සන්තිකං
 තත්ථීති න සක්කා දුරතො සන්තිකං උද්ධරිතුං. අයඤ්ඤෙත්ථ අධිජ්ජායො – හෙට්ඨා
 යා වෙදනා යාය වෙදනාය දුරෙති චුත්තා, සා එව තස්සා කෙනච්ඡි පරියායෙන
 සන්තිකෙති න උද්ධරිතබ්බාති. සන්තිකෙති චුත්තවෙදනංයෙව සන්ධාය වදති.
 හින්තෙති ලොභසහගතාදිවසෙන විහත්තෙ. තත්ථෙවති “සන්තිකෙ”ති
 චුත්තඅත්ථෙව එව. ඉදං චුත්තං හොති – “අකුසලා වෙදනා අකුසලාය වෙදනාය
 සන්තිකෙ”ති එවං චුත්තඅකුසලාය වෙදනායමෙව ලොභසහගතාදිවසෙන විහත්තාය
 දුරභාවොපි ලබ්භති. එවං සෙසෙසුපිති.

යදි සන්තිකතො දුරං ලබ්භති, යදග්ගෙන දුරං ලබ්භති, තදග්ගෙන දුරතො
 සන්තිකං උද්ධරියෙය්‍යාති වොදනං මනසි කත්වා ආහ “උපාදායුපාදාය දුරතො ච
 සන්තිකං න සක්කා උද්ධරිතු”න්තිආදි. තස්සත්ථො – යං සන්තිකතො දුරං ලබ්භති,
 යදිපි තං විසභාගට්ඨෙන ලබ්භති, තථාපි යං තත්ථ සන්තිකං ලබ්භති, තං
 සභාගට්ඨෙනෙව ලබ්භතීති සන්තිකතොව සන්තිකං උද්ධට්ඨං සියාති. තස්මාති යස්මා
 විසභාගට්ඨෙන දුරතා, සභාගට්ඨෙන ච සන්තිකතා ඉච්ඡිතා, තස්මා. ලොභසහගතාය
 දොසසහගතා විසභාගතාය දුරෙ සමානා කථං සන්තිකෙ භවෙය්‍යාති අධිජ්ජායො.
 නනු තාසං අකුසලසභාගතා ලබ්භතෙවාති තත්ථ උත්තරමාහ “විසභාගතා”තිආදි.

තත්ථ හෙදං අග්ගහෙත්වා න පවත්තනීති හෙදං විසෙසං අසද්දිසතං ගහෙත්වා එව පවත්තති විසභාගතා. දුරතායාති ඉධාධිප්පෙතාය දුරතාය සභාගස්ස අඛ්‍යාපකත්තා දුරතො සන්තිකුද්ධරණං න සක්කා කාතුං. සති හි සභාගඛ්‍යාපකත්තෙ සීයා සන්තිකතාති දුරතො සන්තිකුද්ධරණං සක්කා කාතුන්ති අධිප්පායො. “න භී”තිආදිනා තමෙවත්ථං පාකටං කරොති. සභාගතාති සාමඤ්ඤං. හෙදන්ති විසෙසං. අන්තොගධං කත්වාවාති අභිඛ්‍යාපෙත්වාච. විසභාගඛ්‍යාපකත්තා සන්තිකතායාති ඉධාධිප්පෙතවිසභාගං ඛ්‍යාපෙත්වා පවත්තනතො හෙට්ඨා චුත්තසන්තිකතාය සන්තිකතො දුරුද්ධරණං සක්කා කාතුං. තමෙවත්ථං “අකුසලතා භී”තිආදිනා පාකටං කරොති.

වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

17. තස්සාපීති සඤ්ඤායපි. තඛ්ඛන්ථුකත්තාති චක්ඛුවත්ථුකත්තා.
පටිසවිඤ්ඤෙය්‍යාති යථාචුත්තපටිසතො විජානිතඛ්ඛො පටිසවසෙන ගහෙතඛ්ඛො. උත්තරපදලොපං කත්වාති පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපං කත්වා.

විඤ්ඤෙය්‍යභාවෙ, න උප්පත්තියන්ති අධිප්පායො. වචනන්ති සද්දො, නාමන්ති අත්ථො. වචනාධීනාති ගහෙතඛ්ඛතං පති සද්දාධීනා, නාමායත්තගහණාති අත්ථො. යදෙත්ථ වත්තඛ්ඛං, තං නාමරූපදුකෙ (ධ. ස. මූලටී. 101-108) චුත්තමෙව. අධිවචනං පඤ්ඤත්තිපකාසකං ඤාපකං එතෙසං අත්ථීති අධිවචනා යථා අරිසසොති. තතොජොති අධිවචනසඛ්ඛාතතො අරූපක්ඛන්ධතො ජාතො. අරූපක්ඛන්ධපරියාපන්නත්තා එස්සෙපි යථාචුත්තො අත්ථො සම්භවතීති දස්සෙතුං “සම්ඵස්සොයෙව චා”තිආදිමාහ. න කෙවලං මනොද්චාරිකඵස්සෙ එව, අථ ඛො පඤ්චද්චාරිකඵස්සෙපි “විඤ්ඤෙය්‍යභාවෙ වචනං අධිකිච්ච පවත්තා අධිවචනා”තිආදිචුත්තප්පකාරො අත්ථො සම්භවති. ඉතීති තස්මා. තෙන පරියායෙනාති මනොසම්ඵස්සප්පරියායෙන. තතොජාපීති පඤ්චද්චාරිකඵස්සජාතාපි. අඤ්ඤප්පකාරාසම්භවතොති පටිසසම්ඵස්සප්පරියායස්ස අසම්භවතො. ආවෙණිකං පටිසසම්ඵස්සජතා. පකාරන්තරං අධිවචනසම්ඵස්සජතා.

යදි එවන්ති යදි පඤ්චද්චාරිකඵස්සෙහි උප්පන්නසඤ්ඤා පරියායතො නිප්පරියායතො ච “අධිවචනසම්ඵස්සජා”ති චුච්චන්ති, එවං චත්තාරොපි අරූපිනො ඛන්ධා එවං චත්තුං යුත්තා. එවං සන්නෙ සඤ්ඤාව කස්මා “අධිවචනසම්ඵස්සජා”ති චුත්තාති ආහ “තිණ්ණං ඛන්ධාන”න්තිආදි. තත්ථ තිණ්ණං ඛන්ධානන්ති වෙදනාසඛ්ඛාරවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධානං. අත්ථවසෙනාති “වචනං අධිකිච්ච පවත්තා අධිවචනා”තිආදිනා චුත්තඅත්ථවසෙන අත්ථත්ථතාවසෙන. අත්තතො පත්තම්පි නාමන්ති “අධිවචනසම්ඵස්සජා”ති එවං අත්තතො අනුප්පත්තම්පි නාමං. ධම්මාභිලාපොති සභාවනිරුත්ති. පුබ්බෙ චතුත්තං අරූපක්ඛන්ධානං සාධාරණොපි අධිවචනසම්ඵස්සජවොහාරො රුළුභිවසෙන සඤ්ඤාය එව පවත්තොති වත්වා ඉදාති

සො තදඤ්ඤාරූපක්ඛන්ධසාධාරණො සඤ්ඤාය නිවෙසිතොති දස්සෙතුං “අථ චා”තිආදිමාහ. රජ්ජිත්වා ඔලොකනාදීසුති එත්ථ ආදි-සද්දෙන කුජ්ඣිත්වා ඔලොකනාදි විය රජ්ජිත්වා සවනාදිපි සඬග්ගහතීති වෙදිතඛිං, තථාසොතාවධානාදිනොපි රත්තතාදිවිජානනානිමිත්තතාසම්භවතො. වක්ඛුසම්ඵස්සජාසඤ්ඤාය පන පාකටභාවං නිදස්සනවසෙන දස්සෙතුං “ඔලොකනං වක්ඛුච්ඤ්ඤාණවිසයසමාගමෙ”තිආදිමාහ.

ඔලොකනස්ස අපාකටභාවෙ රත්තතාදිවිජානනං න භොති, පාකටභාවෙ ච භොතීති ආහ “පසාදවත්ථුකා එවා”ති. “අඤ්ඤං වින්තෙන්ත”න්ති යං පුබ්බෙ තෙන කථිතං, කායෙන චා පකාසිතං, තතො අඤ්ඤං කිඤ්චි අත්ථං වින්තෙන්තං. තෙනෙවාහ “ඤාත”න්ති.

සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සඬබාරක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

20. “හෙට්ඨිමකොට්ඨාති එත්ථා”ති ඉදං පඨමං “හෙට්ඨිමකොට්ඨා”ති වචනං සන්ධාය චුත්තං. තස්ස හි භූමිමවසෙන අත්ථො ගහෙතඛිංඛො. තෙනාහ “තත්ථ හි පධානං දස්සිත”න්ති. හෙට්ඨිමකොට්ඨාති පධානං දස්සිතන්ති ඉමමත්ථං ගහෙත්වා “යදි එව”න්තිආදිනා වොදෙති. ඉතරො “හෙට්ඨිමකොට්ඨා පධානමෙව දස්සිත”න්ති එවමෙත්ථ නියමො ගහෙතඛිංඛොති දස්සෙන්නො “උපරිමකොට්ඨගතභාවෙනා”තිආදිනා තං පරිහරති. පධානස්සෙව දස්සනං. පධානෙ හි දස්සිතෙ අප්පධානම්පි අත්ථතො දස්සිතමෙව භොතීති. තෙනාහ අට්ඨකථායං “තංසම්පයුත්තසඬබාරා පන තාය ගහිතාය ගහිතාව භොතීති”ති. යං හෙට්ඨිමකොට්ඨං ලඛිතති, තං උපරිමකොට්ඨම්පි ලඛිතති එවාති ආහ “හෙට්ඨිමකොට්ඨි හි සඛිබ්බාපිකා”ති. දුතියෙ කරණනිද්දෙසනං දස්සෙතුං “ආගතාති සම්ඛන්ධො”ති ආහ. ආගමනකිරියා හි හෙට්ඨිමකොට්ඨා කරණභාවෙන තත්ථ චුත්තාති. යථා ච ආගමනකිරියාය, එවං වචනකිරියායපි හෙට්ඨිමකොට්ඨා කරණභාවො සම්භවතීති දස්සෙතුං “පුරිමෙපි චා”තිආදිමාහ. “එකුනපඤ්ඤාසප්පහෙදෙ”ති ඉදං ලොකියචිත්තූප්පාදෙ පාළිආගතානං සඬබාරක්ඛන්ධධම්මානං උපරිමකොට්ඨං සන්ධාය චුත්තං. යෙවාපනකධම්මෙහි සද්ධිං උපරිමකොට්ඨා ගග්ගමානාය “තෙපඤ්ඤාසා”ති වත්තඛිංඛං සියා, ලොකුත්තරචිත්තූප්පාදවසෙන පන “සත්තපඤ්ඤාසා”ති.

සඬබාරක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

සමුග්ගම-පදස්ස තත්ථතො පරියායතො ච අත්ථං දස්සෙති “සඤ්ජාතියං ආදිඋප්පත්තිය”න්ති. හෙදතො පන සමායොගෙ උග්ගමනන්ති. තත්ථ කෙන

සමායොගෙ, කුතො, කථංඤ්ව උග්ගමනන්ති විචාරණායං ආහ
 “තංතංපච්චයසමායොගෙ”තිආදි. තත්ථෙවන්ති පඤ්චවොකාරහවෙ එව. තත්ථ හි
 පඤ්චක්ඛන්ධා පරිපුණ්ණා සමුග්ගච්ඡන්ති. යථාධිගතානං අධිගතජ්ජකාරානං,
 පටිසන්ධිකානන්ති අත්ථො. ඔපපාතිකසමුග්ගමෙනෙව චෙත්ථ
 සංසෙදජසමුග්ගමොපි ගහිතොති දට්ඨබ්බො පඤ්චක්ඛන්ධපරියාපන්නානං තදා
 උජ්ජපජ්ජනාරහානං උජ්ජපජ්ජනතො. තත්ථ සංසෙදජා උජ්ජපජ්ජන්වා වඩ්ඪන්ති, ඉතරෙ
 න වඩ්ඪන්තිති ඉදමෙනෙසං නානාකරණං. සුබ්බමජාතියලොමා එව කිර කෙවි එළකා
 හිමවන්තෙ විජ්ජන්ති, තෙසං ලොමං සන්ධාය “ජාතිමන්තඵළකලොම”න්ති චුත්තං
 අතිසුබ්බමත්තා තෙසං ලොමානං. කෙවි පන “අජපාකතිකෙළකාදිහි සඬ්ඤ්ඤානානං
 තෙසං ඵළකවිසෙසානං නිබ්බන්තෙළකස්ස ලොමං ජාතිඋණ්ණා, තමපි
 තඬ්ඬණනිබ්බන්තස්සා”ති වදන්ති. ගබ්භං ඵාලෙත්වා ගහිතස්සාති අපරෙ.
 එවංසණ්ඨානන්ති ජාතිඋණ්ණංසුනො පග්ගරිත්වා අග්ගෙ ඨිතතෙලබ්ධිද්වයණ්ඨානං.
 වණ්ණප්පට්ඨාගොති රූපපට්ඨිඡන්තො සණ්ඨානපට්ඨිඡන්තො ව.

සන්තතිමූලානීති තස්මිං හවෙ රූපසන්තතියා මූලභූතානි.
 අනෙකිත්ථිදියසමාහාරභාවතොති යථාරහං චක්ඛාදිඅනෙකිත්ථිදියසඬ්ඤාතභාවතො.
 පධානඬ්ඨගන්ති උත්තමඬ්ඨගං සිරො.

න තස්ස තස්ස ඛන්ධස්ස පරිපුණ්ණතං, තංතංඛන්ධෙකදෙසස්සෙව චුත්තත්තානි
 අධිජ්ජායො. කාමාවචරානන්ති කාමාවචරසත්තානං. පරිභීනායතනස්සාති පරිභීනස්ස
 චක්ඛාදිආයතනස්ස වසෙන. තත්ථ දුග්ගතියං අන්ධස්ස චක්ඛුදසකවසෙන, බධිරස්ස
 සොතදසකවසෙන, අන්ධබධිරස්ස උභයවසෙන සන්තතිසීසහාති වෙදිතබ්බා.
 නපුංසකස්ස පන භාවහාති චුත්තා එව. තථා අන්ධබධිරාසානකස්ස
 චක්ඛුසොතසානවසෙන. තං පන ධම්මහදයවිභඩ්ගපාළියා විරුජ්ඣති. තං පරතො
 ආවි භවිස්සති. රූපාවචරානං පන චක්ඛුසොතවත්ථුජීවිතවසෙන චත්තාරි
 සන්තතිසීසානීති ඉතරෙසං වසෙන සන්තතිසීසහාති වෙදිතබ්බා.

තෙසන්ති පඤ්චන්තං ඛන්ධානං. වත්ථුභාවෙනාති විචාරණාය
 අධිට්ඨානභාවෙන. පටිසන්ධියං උජ්ජන්තා පචත්තා පඤ්චක්ඛන්ධාති
 පටිසන්ධික්ඛණෙ පචත්තික්ඛණෙ ව පඤ්චක්ඛන්ධෙ දස්සෙති. භූමිමනිද්දෙසොති
 “පඤ්චසු ඛන්ධෙසු”ති අයං භූමිමනිද්දෙසො. අඤ්ඤාතාති නිද්ධාරණෙ
 අනධිජ්ජෙතෙ. “භාවෙනභාවලක්ඛණත්ථෙ”ති ඉදං විසයාදිඅත්ථානං
 ඉධාසම්භවතො චුත්තං. උභයන්ති රූපාරූපං. රූපාරූපසන්තතින්ති රූපසමුට්ඨාපකං
 රූපසන්තතිං අරූපසන්තතිඤ්ච. “වත්ථු උජ්ජාදක්ඛණෙ දුබ්බලං හොති”ති ඉදං න
 පටිසන්ධික්ඛණං එව, නාපි වත්ථුරූපං එව සන්ධාය චුත්තන්ති දස්සෙන්නො ආහ
 “සබ්බරූපානං උජ්ජාදක්ඛණෙ දුබ්බලතං සන්ධාය චුත්ත”න්ති. “තදා හී”තිආදි
 යථාචුත්තස්ස අත්ථස්ස කාරණවචනං. තත්ථ තන්ති රූපං. “කම්මක්ඛිත්තත්තා”ති
 ඉදං න කම්මජතාමත්තං සන්ධාය චුත්තං, අථ බො කම්මජස්ස පට්ඨප්පත්තියං
 අපතිට්ඨිතතං සන්ධායාති දස්සෙන්නො “සතිපී”තිආදිමාහ. තතො පරන්ති තතො

පටිසන්ධිතො පරං. සද්දිසසන්තානො යථා පතිට්ඨිතං, න තථා විසද්දිසසන්තානොති ආහ
“සමානසන්තකිය”න්ති.

අඬගභාවන්ති කාරණභාවං. තෙනෙවාහ “සභායභාව”න්ති. තෙසං ධම්මානන්ති
යෙනි සද්ධිං උප්පන්නං, තෙසං පටිසන්ධියං චිත්තචේතසිකධම්මානං. තදාති
ධීතික්ඛණේ හඬගක්ඛණේ ච රුපුප්පාදනමෙව නත්ථි. අනන්තරාදිපච්චයලාභෙන
උප්පාදක්ඛණේ එව චිත්තස්ස බලවභාවො, න ඉතරත්‍ර. තෙනාහ “යදා ච
රුපුප්පාදනං, තදා උප්පාදක්ඛණේ”ති.

යෙහාකාරෙහීති ආහාරින්ද්‍රියපච්චයාදිආකාරෙහි. යථාසම්භවං පච්චයා
භොන්තීති එස්සාදයො ආහාරාදිවසෙන යථාරහං පච්චයා භොන්ති. චුත්තඤ්ඤෙන
පට්ඨානෙ “පටිසන්ධික්ඛණේ විපාකාබ්‍යාකතා ආහාරා සම්පයුත්තකානං බන්ධානං,
කට්ඨතා ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො”තිආදි (පට්ඨා. 1.1.429).

චුතිචිත්තෙන සද්ධිං උප්පජ්ජමානං, චුතිචිත්තෙන වා කාරණභූතෙන
උප්පජ්ජමානං. තතො පුරිමතරෙහි උප්පජ්ජමානං වියාති යථා චුතිචිත්තතො
ආසන්නෙහි පුරිමතරෙහි උප්පජ්ජමානං රූපං භවත්තරෙ න උප්පජ්ජති, එවං
චුතිචිත්තෙන උප්පජ්ජමානමිපි අනුපච්ඡින්නෙපි වට්ටමුලෙති අකාරණං
වට්ටමුලාවූපසමො චුතිචිත්තස්ස රුපුප්පාදනෙති දස්සෙති.

අරූපස්සාති ආරූප්පස්ස.

උතුනාති පටිසන්ධිචිත්තස්ස ධීතික්ඛණේ උප්පන්නෙන උතුනා. සමුට්ඨිතෙ
රූපෙති පටිසන්ධිචිත්තස්ස හඬගක්ඛණේ රූපෙ සමුට්ඨිතෙ පටිසන්ධිඅනන්තරං
පඨමභවඬගචිත්තං රූපං සමුට්ඨාපෙති. උප්පාදනිරොධක්ඛණාති යථාචුත්තෙසු
සොළසසු චිත්තෙසු ආදිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණො, සොළසමචිත්තස්ස
නිරොධක්ඛණො වාති වදන්ති, රූපස්සෙව පන උප්පාදනිරොධක්ඛණො වෙදිතබ්බො.

ධරමානක්ඛණේ එවාති තස්ස උතුනො විජ්ජමානක්ඛණේ එව යදි ගහිතා,
“සොළසචිත්තක්ඛණායුකං රූප”න්ති චුත්තං හොති සොළසභෙව චිත්තෙහි තස්ස
ධරමානතාය පරිච්ඡින්නත්තා. උප්පාදක්ඛණං අග්ගභෙත්වාති උතුනො
ධරමානක්ඛණේ උප්පාදක්ඛණං අග්ගභෙත්වා නිරොධක්ඛණො අථ ගහිතො,
“සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකං රූප”න්ති චුත්තං හොති උප්පාදක්ඛණසහිතෙන ච
එකස්ස චිත්තක්ඛණස්ස ගහිතත්තා. “අධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුක”න්ති චුත්තං
හොති නිරොධක්ඛණස්ස බහිකතත්තා.

එවං උප්පාදනිරොධක්ඛණෙසු ගහිතෙසු අග්ගහිතෙසු ච
සොළසසත්තරසචිත්තක්ඛණායුකතා, තතො අධිකචිත්තක්ඛණායුකතා ච සියාති
දස්සෙත්වා ඉදානි තත්ථ ධීතපක්ඛං දස්සෙන්නො “යස්මා පනා”තිආදිමාහ. තත්ථ
තස්ස ධරමානක්ඛණේ උප්පන්නෙසුති තස්ස උතුනො ධරමානක්ඛණේ
උප්පන්නෙසු සොළසසු චිත්තෙසු පටිසන්ධිපි යස්මා ගහිතා, තස්මා උතුනො

උප්පාදක්ඛණො ධරමානක්ඛණො ගහිතොති නිරොධක්ඛණො අග්ගහිතෙ “රූපෙ ධරත්තෙයෙව සොළස විත්තාති උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣන්ති, තං පන සත්තරසමෙන විත්තෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣන්ති” ති (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) එවං අට්ඨකථායං වක්ඛමානා අධිකසොළසවිත්තක්ඛණායුක්තා අධිප්පෙතා. ගහිතෙ වා නිරොධක්ඛණො සොළසවිත්තක්ඛණායුක්තා අධිප්පෙතාති සම්බන්ධො. එත්ථ ව “අධිකසොළසවිත්තක්ඛණායුක්තා” ති ඉදං පටිසන්ධිවිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණො ගහිතොති කත්වා චූත්තං. යස්මා පන පටිච්චසමුප්පාදවිභවිගවණ්ණනායං “ද්වෙ භවඬගානි, ආවජ්ජනං, දස්සනං, සම්පට්ච්ඡනං, සන්තීරණං, වොට්ඨබ්බනං, පඤ්ච ජවනානි, ද්වෙ තදාරම්මණානි, එකං චූතිවිත්තන්ති පඤ්චදස්ස විත්තක්ඛණො අතීතා භොන්ති, අථාචසෙසඑකවිත්තක්ඛණායුක්තෙ” ති (විභ. අට්ඨ. 227), තථා තදාරම්මණපරියොසානානි, “එකං චූතිවිත්තං, තදවසානෙ තස්මිඤ්ඤෙව එකවිත්තක්ඛණට්ඨිතිකෙ ආරම්මණො පටිසන්ධිවිත්තං උප්පජ්ජති” ති (විභ. අට්ඨ. 227) ව චක්ඛති. තස්මා රූපස්ස සොළසවිත්තක්ඛණායුක්තායපි අත්ථසිද්ධි භොතියෙව. තෙනාහ “සොළසවිත්තක්ඛණායුක්තා අධිප්පෙතා” ති. තථාපි උප්පජ්ජිත්වා භවඬගවලනස්ස පච්චයො භොති, න උප්පජ්ජමානමෙවාති සත්තරසවිත්තක්ඛණායුක්තා වෙදිතබ්බා.

ඔජාය සභාවසුබ්බමතා උපාදාරූපභාවතො. එත්ථ ව මාතරා අජ්ඣෙය්ඤාභවා ඔජා බාහිරබ්භඤ්ජනං විය ගබ්භමල්ලිනා තස්මිං සන්තානෙ ඔප්ට්ඨමකරූපුප්පත්තියා පච්චයො භොති. ආභාරසමුට්ඨානරූපපවෙණියා ඔජාය විය සෙසතිසන්තතිඔජාය රූපුප්පාදනන්ති උදරියෙ ඔජා රූපං න සමුට්ඨාපෙති උතුසමුට්ඨානභාවතො, උපාදින්නකට්ඨානෙ එව පන සමුට්ඨාපෙති, රසභරණිහි ගන්ත්වා කායානුසංගතී වෙදිතබ්බං.

විත්තඤ්ඤෙවාති එත්ථ ව-සද්දෙන පටියොගීනං කම්මමෙව සමුච්චිනොති, න විත්තෙන සම්පයුත්තධම්මෙති කත්වා ආහ “විත්තස්ස පුබ්බඬගමතාය චූත්ත” ති. “විත්තුප්පාදං ගණ්හාති ‘විත්තං උප්පන්නං භොති’ තිආදීසු (ධ. ස. 1) විය, න කම්මවෙනනං විය එකධම්මමෙවා” ති චූත්තෙ “යථා විත්තසමුට්ඨානරූපස්ස හෙතුආදයො විත්තසම්පයුත්තධම්මාපි සමුට්ඨාපකාව, එවං කම්මසමුට්ඨානරූපස්ස කම්මසම්පයුත්තාපි” ති වොදනං සමුට්ඨාපෙත්වා තස්ස පරිහාරං වත්තුං “කම්මසමුට්ඨානඤ්ඤා” තිආදිමාහ.

රූපස්සාති රූපක්ඛණස්ස, රූපස්ස වා අද්ධුතො. නයදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං පටිසන්ධික්ඛණො එව රූපාරූපධම්මානං එකක්ඛණො පාතුභාවොති ඉමස්ස අත්ථස්ස අනධිප්පෙතත්තා. තෙනෙවාහ “තතො පරම්පි රූපාරූපානං සහුප්පත්තිසබ්භාවතො” ති. යථා ව “පටිසන්ධික්ඛණො එවා” ති නියමො න ගහෙතබ්බො, එවං “එකක්ඛණො එව පාතුභාවො” තිපි නියමො න ගහෙතබ්බොති දස්සෙන්නො “න පනෙත” තිආදිමාහ. තංදීපනත්ථමෙවාති අසමානකාලතාදීපනත්ථමෙව, න සහුප්පාදදීපනත්ථං. අද්ධානපරිච්ඡේදකථා හි අයන්ති.

යදි එවන්ති යථා ඵලපත්තානි, ඵචං රූපාරූපධම්මා යදි දන්ධලහුපරිවත්තිනො. අසමානද්ධත්තානි අතුලාකාලත්තා. නිව්ඡේදදෙසුති නිබ්බිවරෙසු. තෙන නිරන්තරප්පවත්තිං ඵච විභාවෙති. අයන්ති අද්ධානපරිච්ඡේදකථා. විත්තජරූපාදීනං න තථා නිරන්තරභාවෙන පවත්ති, යථා කම්මජරූපානන්ති ආහ “කම්මජරූපප්පවත්තිං සන්ධායා”ති. කම්මජරූපානං වා ඉතරෙසං මූලභාවතො පධානන්ති “කම්මජරූපප්පවත්තිං සන්ධායා”ති වුත්තං. අවිත්තජපාදකත්තා අඛ්‍යාබ්‍යාසකාය නිරොධසමාපත්තියා නිබ්බානපටිභාගතා වෙදිතබ්බා. පදෙ පදං අක්කම්මිත්වාති ලකුණ්ඩකපාදතාය අත්තනො අක්කන්තපදසමීපෙ පදං නික්ඛිපිත්වා. යො හි සිසපදවික්කමො ලකුණ්ඩකපාදො, සො ඉධාධිප්පෙතොති ආහ “ලහුං ලහුං අක්කම්මිත්වාති අත්ථො”ති. සහෙව නිරුප්ඤ්ඤාති රූපං කම්මජමධාධිප්පෙතන්ති කත්වා වුත්තං. උතුපං පන වුතිතො උද්ධමපි පවත්තති ඵච. පුබ්බෙ වුත්තන්ති “රූපස්ස සත්තරසවිත්තක්ඛණා, අරූපස්ස තතො එකභාගො”ති (විභ. මූලටී. 20 පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා) ඵචං වුත්තං අද්ධානප්පකාරං.

එකුප්පාදතොති සමානුප්පාදතො. සමානත්ථො හි අයං එක-සද්දො. එකො දට්ඨබ්බාකාරොති එකො ඤාතපරිඤ්ඤාය පස්සිතබ්බාකාරො. එවඤ්චි සොළසාකාරා සිද්ධං, ඉතරථා විසති, තතො අධිකා වා එතෙ ආකාරා භවෙය්‍යුං. තස්සාති පච්ඡිමකම්මජස්ස. හෙට්ඨා සොළසකෙති පරියොසානසොළසකස්ස අනන්තරාතීතසොළසකෙ. පච්ඡිමස්සාති තත්ථ පච්ඡිමවිත්තස්ස. නානානිරොධභාවං විය එකුප්පාදභාවමිපි පච්ඡිමකම්මජස්ස ධ්වනෙ කාරණං අනිච්ඡන්තො “යදි පනා”ති සාසඬ්ඤං වදති. “සබ්බමිපි”තිආදිනා තත්ථ අතිප්පසඬ්ඤං දස්සෙති. වජ්ජේතබ්බං නානුප්පාදං එකනිරොධං. ගහෙතබ්බං එකුප්පාදනානානිරොධං. උභයමිපි තදා නත්ථි අනුප්පජ්ජනතො. තෙනෙවාහ “කම්මජරූපස්ස අනුප්පත්තිතො”ති. තතො පුබ්බෙති පච්ඡිමකම්මජරූපුප්පජ්ජනතො ඔරං. අඤ්ඤස්සාති යස්ස විත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං, තතො අඤ්ඤස්ස විත්තස්ස. ධීතික්ඛණෙ උප්පන්නස්ස එකුප්පාදතා, භඩ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නස්ස නානානිරොධතා ව නත්ථිති ආහ “ධීතිභඩ්ගක්ඛණෙසු උප්පන්නරූපානි වජ්ජේත්වා”ති. තෙනාති රූපෙන. “සඬ්ඤාතිකස්ස විය සම්බන්ධො”ති එතෙන අවිච්ඡින්නසම්බන්ධො ඉධ “පවෙණි”ති අධිප්පෙතොති දස්සෙති. අඤ්ඤථාති විච්ඡිජ්ජමානමිපි ගහෙත්වා “පවෙණි”ති වුවිච්චානෙ. න හි රූපධම්මානං අරූපධම්මානං විය අනන්තරපච්චයභාවො අත්ථිති රූපධම්මානං භඩ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නරූපධම්මො අග්ගහෙත්වා “අට්ඨවත්තාලියා”ති වුත්තං. තෙසං පන ගහණෙ එකුනපඤ්ඤාසාව සියාති ආහ “එකුනපඤ්ඤාසකම්මජීයවචනං කත්තබ්බං සියා”ති.

සුදීපනත්තාති සුබදීපනත්තා, නයදස්සනභාවෙන වා සුට්ඨු දීපනත්තා. තෙනෙවාහ “එතෙන හි නයෙනා”තිආදි. තත්ථ තන්ති රූපං. තෙනාති රූපෙන. උභයත්ථාති පච්ඡිමකම්මජරූපප්පවත්තියං, තතො පුබ්බෙ ව. අඤ්ඤස්සාති එකස්ස විත්තස්ස ධීතික්ඛණෙ උප්පජ්ජිත්වා තතො අඤ්ඤස්ස විත්තස්ස. තස්සාති රූපස්ස.

එත්ථ ව පච්ඡිමකම්මජරුපප්පවත්තියං නිරුජ්ඣන්තකන්ති චුත්තං තතො
 පුරෙතරප්පවත්තං රූපං වෙදිතබ්බං. චතුසන්තතිකරූපෙනාතිආදි
 යථාචුත්තසඛිගහගමනදස්සනං. එත්ථාති එතස්මිං නානුප්පාදෙකනිරොධනාදීපනෙ.
 ධීතික්ඛණෙනි අරූපස්ස රූපස්ස ව ධීතික්ඛණෙ උප්පන්නස්ස රූපස්ස ව අරූපස්ස ව
 දස්සිතත්තා. අදස්සිතස්සාති යථා එව එත්ථ, එවං තත්ථ විහජිත්වා අදස්සිතස්ස.
 කස්මා පනෙත්ථ පච්ඡිමකම්මජෙන දීපනායං සමතිංසකම්මජරූපග්ගහණං කතන්ති
 ආහ “සමතිංස...පෙ.... යොජිත”න්ති. තතො කම්මතො ජාතා තංකම්මජා, තෙසු.
 සඬ්ඛරොතිති සඬ්ඛාරො, ජීවිතඤ්ච තං සඬ්ඛාරො වාති ජීවිතසඬ්ඛාරො, ආයු.
 ජීවිතෙන සඬ්ඛරියන්තිති ජීවිතසඬ්ඛාරො, උස්මාදයො.

අඤ්ඤස්ස උප්පාදක්ඛණෙනි යස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං රූපං
 අඤ්ඤස්ස තතො සත්තරසමස්ස උප්පාදක්ඛණෙ, ධීතික්ඛණෙ උප්පන්නං
 අඤ්ඤස්ස ධීතික්ඛණෙනි සම්බන්ධො. “චුත්තන්ති අධිප්පායො”ති ඉදං පාළියා
 විරුජ්ඣන්තම්පි අට්ඨකථායං ආගතභාවදස්සනත්ථං චුත්තන්ති අයමෙත්ථ
 අධිප්පායොති අත්ථො. කස්මාති චිත්තසමුට්ඨානරූපං සන්ධාය පාළි පවත්තා,
 අට්ඨකථායං පන කම්මජරූපන්ති සා තාය කෙන කාරණෙන විරුජ්ඣන්ති ආහ
 “චතු...පෙ.... භවිතබ්බත්තා”ති, නිප්ඵන්නස්සාති අධිප්පායො. තෙනාහ
 අට්ඨකථායං “යො වායං චිත්තසමුට්ඨානස්ස...පෙ.... කම්මාදිසමුට්ඨානස්සාපි
 අයමෙව ඛණනියමො”ති (විහ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා). එතෙහීති යථානීතො
 යමකපායො, “කායසඬ්ඛාරො චිත්තසමුට්ඨානො”තිආදිකො අට්ඨකථාපදෙසොති
 එතෙහි. නත්ථීයෙව එකුප්පාදඵකනිරොධදීපනතොති අධිප්පායො. තෙන හි චුත්තං
 “යෙන චිත්තෙන සද්ධිං උප්පජ්ජති, තතො පට්ඨාය සත්තරසමෙන සද්ධිං
 නිරුජ්ඣන්ති”තිආදි.

පුන “එතෙහි”ති ඉමිනා

එකුප්පාදනානානිරොධනානුප්පාදඵකනිරොධදීපනවසෙන පවත්තා අට්ඨකථාපදෙසා
 ගහිතාති වෙදිතබ්බං, උභයත්ථාපි වා එතෙහි ආවරියෙහීති අත්ථො. තතියො භාගො,
 තෙන අධිකා සොළසචිත්තක්ඛණායුක්තා තතිය...පෙ.... යුක්තා චුත්තාති
 සම්බන්ධො. තතිය භාගොති ව උප්පාදට්ඨිතික්ඛණෙ උපාදාය භඬ්ගක්ඛණො
 අධිප්පෙනො. යස්මිං එකාදස චිත්තක්ඛණො අතීතා, අවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුක්තො,
 යස්මිං පඤ්චදස චිත්තක්ඛණො අතීතා, අවසෙසඵකචිත්තක්ඛණායුක්තො තස්මිංයෙව
 ආරම්මණෙනි යොජෙතබ්බං. උභයඤ්චෙතං යථාක්කමං මනොද්චාරෙ පඤ්චද්චාරෙ
 ව ආපාඨගතං වෙදිතබ්බං. න ඛො පනෙවං සක්කා විඤ්ඤාතුං ඵකචිත්තක්ඛණාතීතං
 ආරම්මණං සන්ධාය පටිච්චසමුප්පාදවිභඬ්ගට්ඨකථායං (විහ. අට්ඨ. 227) තථා
 චුත්තන්ති දස්සෙත්තො “න හි සක්කා”තිආදිමාහ. පඤ්චදසාති අතිරෙකපඤ්චදස
 චිත්තක්ඛණො අතීතාති සම්බන්ධො. “තස්මා”තිආදිනා යත්ථ ඛණෙකදෙසං
 අග්ගහිතන්ති න සක්කා වත්තුං, තමෙව දස්සෙති. එවං තාව න රූපං
 සත්තරසචිත්තක්ඛණායුක්තං, නාපි තතියභාගාධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුක්තං, අථ ඛො
 සොළසචිත්තක්ඛණායුක්තමෙවාති දස්සිතං හොති.

කස්මා පනෙන්ට රූපමෙව සමානෙපි අනිච්චසංඛිතාදිභාවෙ විරායුකං ජාතන්ති? දන්ධපරිවත්තිභාවතො. අරූපධම්මා හි සාරම්මණා විත්තපුබ්බභිගමා, තෙ යථාබලං අත්තනො ආරම්මණවිභාවනවසෙන පවත්තන්තිති තදන්ටනිප්පත්තිසමනන්තරමෙව නිරුජ්ඣනතො ලහුපරිවත්තිතො. තෙනාහ භගවා, “නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මමිති සමනුපස්සාමි එවං ලහුපරිවත්තං, යදිදං, භික්ඛවෙ, විත්ත”න්ති (අ. නි. 1.48). රූපධම්මා පන අනාරම්මණා, තෙ ආරම්මණවසෙන අරූපධම්මෙහි විභාවෙතඛ්ඛා. සා ව නෙසං වොහාරානුගුණා විභාවෙතඛ්ඛතා අත්තනො දන්ධපරිවත්තිතාය, තෙසඤ්ච ලහුපරිවත්තිතාය සොළසහි සත්තරසහි වා විත්තක්ඛණෙහි නිප්පජ්ජතිති රූපමෙවෙන්ට විරායුකං ජාතං. කිඤ්ච – ලහුවිඤ්ඤාණවිසයසත්තතිමත්තාධිනවුත්තිතාය තිණ්ණං ඛන්ධානං, ආරම්මණුපලද්ධිමත්තභාවතො විඤ්ඤාණස්ස ව ලහුපරිවත්තිතා, දන්ධමහාභූතප්පච්චයතාය පන රූපස්ස දන්ධපරිවත්තිතා. නානාධාතුසු තථාගතස්සෙව යථාභූතඤ්ඤාණං, තෙන ව රූපමෙව පුරෙජාතපච්චයො වුත්තො, පච්ඡාජාතපච්චයො ව තස්සෙවාති න එත්ථ අනිච්චසංඛිතාදිභාවසාමඤ්ඤෙන රූපාරූපං සමානායුකං පරිකප්පෙතඛ්ඛං. වුත්තනෙයෙන රූපමෙව විරායුකන්ති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තඛ්ඛං.

යථා ව රූපස්ස සත්තරසවිත්තක්ඛණායුකතා, තතියභාගාධිකසොළසවිත්තක්ඛණායුකතා වා න භොති, තං දස්සෙත්වා ය්වායං අට්ඨකථායං විත්තස්ස ධීතික්ඛණෙ රූපුප්පාදො වුත්තො, තත්ථ ධීතික්ඛණමෙව තාව විත්තස්ස අනනුජානන්තො “යො වෙන්ට...පෙ.... විචාරෙතඛ්ඛො”ති වත්වා යමකෙ උප්පන්තඋප්පජ්ජමානවාරාදිපාළිං ආහරන්තො “විත්තයමකෙ”තිආදිමාහ. තත්ථ පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනෙති උභයමිති යමකපදං අභාපෙත්වා කතවිස්සජ්ජනෙ. උප්පාදක්ඛණෙ අනාගතඤ්ඤාති උප්පාදක්ඛණෙ ව විත්තං, අනාගතඤ්ච විත්තං න නිරුද්ධං, නිරුජ්ඣමානන්ති අත්ථො. ධීතික්ඛණාභාවං විත්තස්ස දීපෙතිති උප්පන්තඋප්පජ්ජමානවාරාදිසු “ධීතික්ඛණෙ”ති අවචනං විත්තස්ස ධීතික්ඛණං නාම නත්ථීති ඉමමත්ථං දීපෙති ඛොධෙති. න හි යථාධම්මසාසනෙ අභිධම්මෙ ලබ්භමානස්ස අවචනෙ කාරණං දිස්සතිති අධිප්පායො. න කෙවලමහිධම්මෙ අවචනමෙව විත්තස්ස ධීතික්ඛණාභාවජොතකං, අපිව ඛො සුත්තන්තපාළිපීති දස්සෙත්තො “සුත්තෙසුපි”තිආදිමාහ. තත්ථ අඤ්ඤටත්තං නාම පුබ්බාපරවිසෙසො. ඛණද්වයසමච්ඡිං ධීතන්ති පච්චුප්පන්තස්ස ධීතභාවමාහ. අඤ්ඤටත්තං පන සන්තානෙයෙව වෙදිතඛ්ඛං.

එත්ථ ව කෙවි “යථාභූතො ධම්මො උප්පජ්ජති, කිං තථාභූතොව භිජ්ජති, උදාහු අඤ්ඤටාභූතො? යදි තථාභූතොව භිජ්ජති, න ජරතාය සම්භවො. අථ අඤ්ඤටාභූතො, අඤ්ඤො එව සොති සබ්බථාපි ධීතික්ඛණස්ස අභාවොයෙවා”ති වදන්ති. තත්ථ එකධම්මාධාරභාවෙපි උප්පාදනිරොධානං අඤ්ඤොව උප්පාදක්ඛණො, අඤ්ඤො නිරොධක්ඛණො. උප්පාදාවත්ථඤ්ඤි උපාදාය උප්පාදක්ඛණො, නිරොධාවත්ථං උපාදාය නිරොධක්ඛණො. උප්පාදාවත්ථාය ව

හින්තා නිරොධාවත්ථාති එකස්මිංයෙව සභාවධම්මෙ යථා ඉච්ඡිතබ්බා, අඤ්ඤථා අඤ්ඤොව ධම්මො උප්පජ්ජති, අඤ්ඤො ධම්මො නිරුජ්ඣතිති ආපජ්ජෙය්‍ය, එවං නිරොධාවත්ථාය විය නිරොධාහිමුඛාවත්ථායපි භවිතබ්බං. සා ධීති, ජරතා වාති සම්පට්ච්ඡිතබ්බමෙතං. යදි එවං කස්මා පාළියං ධීතික්ඛණො න චුත්තොති? විනයායස්කාසයානුරොධෙන නයදස්සනවසෙන පාළි ගතාති වෙදිතබ්බා. අහිධම්මදෙසනාපි හි කදාවි විනයායස්කාසයානුරොධෙන පවත්තති. තථා හි රූපස්ස උප්පාදො “උපවයො, සත්තති” ති හින්දිත්වා දෙසිතො. හෙතුසම්පයුත්තදුකාදිදෙසනා චෙත්ථ නිදස්සිතබ්බා.

“යස්ස වා පනා” තිආදි පුච්ඡාවචනං. තස්ස “නො” ති විස්සජ්ජනං. සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣතිති විත්තුප්පාදස්ස නිරොධක්ඛණො චුත්තො. අයමෙත්ථ අධිප්පායො – යදි විත්තස්ස භඩ්ගක්ඛණෙ රූපං උප්පජ්ජෙය්‍ය, තං දුක්ඛසච්චන්ති කත්වා “නො” ති වත්තුං න සක්කා, චුත්තඤ්ඤෙතං. තස්මා විඤ්ඤායති “විත්තස්ස නිරොධක්ඛණෙ රූපුප්පාදො නත්ථී” ති. තයිදමකාරණං. අරූපලොකඤ්ඤි සන්ධාය, විත්තසමුට්ඨානරූපං වා “නො” ති සක්කා වත්තුන්ති. අයඤ්ඤි යමකදෙසනාය පකති, යදිදං යථාසම්භවයොජනා. එතෙන “න ව විත්තසමුට්ඨානරූපමෙවා” තිආදිවචනං පටික්ඛිත්තං දට්ඨබ්බං. අථ වා පච්චාසත්තිඤ්ඤායෙන යං සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣති, තෙන යං දුක්ඛසච්චං උප්පාදෙනබ්බං විත්තචෙතසිකතප්පට්ඨරූපසඬ්ඛාතං, තස්ස තදා උප්පත්ති නත්ථීති “නො” ති විස්සජ්ජනං, න සබ්බස්ස.

සහුප්පාදෙකනිරොධවචනතොති “යස්ස කායසඬ්ඛාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස විත්තසඬ්ඛාරො නිරුජ්ඣතිති? ආමන්තා” ති (යම. 2.සඬ්ඛාරයමක.79) එවං සහුප්පාදසහනිරොධවචනතො. තෙන වචනෙනාති “යස්ස කායසඬ්ඛාරො” තිආදිවචනෙන. අඤ්ඤරූපානන්ති කම්මඋතුආභාරජරූපානං. සහුප්පාදසහනිරොධාදිකානන්ති එත්ථායං යොජනා – අප්පටික්ඛිත්තසහුප්පාදසහනිරොධඅනනුඤ්ඤාතනානුප්පාදනානානිරොධඅනිවාරිත අබ්‍යාකතභාවානං කම්මජාදිනන්ති. එතෙනාති “යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති” තිආදිකෙන (යම. 3.ධම්මයමක.163) පායෙන, “න විත්තසමුට්ඨානරූපමෙවා” ති යුත්තිවචනෙන ව. යමකපාළිඅනුස්සරණෙති යථාදස්සිතවිත්තයමකපාළියා යථාරුතවසෙනෙව අනුස්සරණෙ විජ්ජමානෙ. හිජ්ජමානතාති විත්තස්ස හිජ්ජමානතා නාම නිරුජ්ඣමානතා ධීතියා අභාවතො. සභායභාවං නාපි ගච්ඡති නිස්සයත්ථිභාවාදිනා පච්චයභාවාභාවතො. උප්පාදක්ඛණෙ එව හි අනන්තරාදිපච්චයලාභෙන විත්තස්ස බලවතා. එවඤ්ඤි සතීති එවඤ්ඤි උතුනාපි භව්ඨගවිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව රූපසමුට්ඨාපනෙ සති. තංවිත්තක්ඛණෙති තස්ස විත්තස්ස බණ, බණද්වයෙපිති අත්ථො. තෙනෙවාති අතිලහුපරිවත්තිභාවෙනෙව. අථ වා තෙනෙවාති දන්ධපරිවත්තිකතාය රූපස්ස සකලං එකවිත්තක්ඛණං උප්පජ්ජමානභාවෙනෙව. තන්ති විත්තං. පටිසන්ධිවිත්තං සම්පයුත්තධම්මානං විය සහජාතරූපධම්මානම්පි සහජාතාදිපච්චයෙන පච්චයො හොතිති ආහ “පටිසන්ධිකො උද්ධ” තිති. විත්තසමුට්ඨානානං විත්තං.

සහජාතාදිපච්චයො හොතියෙවාති වුත්තං “අවිත්තසමුට්ඨානාන”න්ති.
 තදනන්තරන්ති යෙන චිත්තෙන සහුප්පන්තං, තස්ස චිත්තස්ස අනන්තරං. තන්ති
 රූපං. තදනන්තරං චිත්තන්ති සහුප්පන්තචිත්තානන්තරං චිත්තං. යදි එවන්ති යදි
 සකලං චිත්තක්ඛණං රූපං උප්පජ්ජමානමෙව හොති, චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ එව
 රූපස්ස උප්පාදාරම්භොති ආහ “න, චිත්තනිරොධක්ඛණෙ
 රූපුප්පාදාරම්භාභාවතො”ති. චිත්තක්ඛණෙති අත්තනා සහුප්පන්තචිත්තස්ස ඛණෙ.
 තන්ති රූපං. රූපසමුට්ඨාපනපුරෙජාතපච්චයකිච්චන්ති රූපසමුට්ඨාපනකිච්චඤ්ච
 පුරෙජාතපච්චයකිච්චඤ්ච. ධීතිප්පත්තිවිසෙසාලාහන්ති ධීතිප්පත්තියා ලද්ධබ්බො
 යො විසෙසො, තස්ස අලාහං. ඉදං වුත්තන්ති “යෙන සහුප්පජ්ජති, තංචිත්තක්ඛණෙ
 රූපං උප්පජ්ජමානමෙවා”ති ඉදං පරියායෙන වුත්තං.

යං යස්ස සම්බන්ධිභාවෙන වුත්තං, තං දුරෙ ධීතම්පි තෙන සම්බන්ධතීයන්ති
 ආහ “තතො පරං...පෙ.... එතෙන සහ සම්බන්ධො”ති. තස්මා “තතො”ති එත්ථ
 තංසද්දෙන වුතිං පච්චාමසතීති වුත්තං “වුතිතො පරන්ති අත්ථො”ති.

නත්ථීති කත්ථාති යදිපි යථා අට්ඨකථායං වුත්තං, තථා එකුප්පාදෙකනිරොධතා
 රූපානං අරූපෙහි, අරූපානඤ්ච රූපෙහි නත්ථී. යථා ව අම්භෙහි වුත්තං, තථා
 අත්ථොචාති අධිප්පායො.

චතුත්ථස්ස පකාරස්ස වුච්චමානන්තා “තයො පකාරෙ ආහා”ති වුත්තං.

“තෙසංයෙව රූපානං කායවිකාරො”තිආදිනා පරිනිප්පන්නානං විකාරාදිභාවං
 දස්සෙත්ථා “සබ්බං පරිනිප්පන්නං සඬ්ඛතමෙවා”ති වදන්තෙන
 පරිනිප්පන්නාපරියායො දස්සිතො. පුබ්බන්තාපරන්තපරිච්ඡින්නොති
 පාතුභාවවිද්ධංසභාවපරිච්ඡින්නො, උදයබ්බයපරිච්ඡින්නො වා. “අයං දත්තො නාම
 හොතු”තිආදිනා නාමකරණං නාමග්ගහණං. සමාපජ්ජනං නිරොධසමාපත්තියා
 සමථවිපස්සනානුක්කමෙන නාමකායස්ස නිරොධමෙව. ආදි-සද්දෙන
 සත්තකසිණාදිපඤ්ඤත්තියා පඤ්ඤාපනං සඬ්ගණ්භාති. නිප්ථාදියමානොති
 සාධියමානො.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කමාදිච්චිච්ඡයකථාවණ්ණනා

උප්පත්තික්කමාදීසු දෙසනාක්කමොපි ලබ්භතෙවාති “චත්තාරො
 සතිපට්ඨානාතිආදිකො දෙසනාක්කමොවා”ති වුත්තං. අනුපුබ්බුක්කංසතොති
 දානසීලකාමාදීනවාදිදස්සනතෙක්ඛම්මකථානං අනුක්කමෙන උක්කට්ඨභාවතො
 කථානං අනුපුබ්බුක්කංසතා වුත්තා. තෙන උක්කංසක්කමො නාමායං විසුං කමොති
 දස්සෙති. තථාපි දානාදීනං දෙසනාක්කමාවරොධනෙ කාරණමාහ
 “උප්පත්තිආදිවචන්ථානාභාවතො”ති. තත්ථ ආදි-සද්දෙන
 පහානපට්පත්තිභූමික්කමෙ සඬ්ගණ්භාති. “චක්ඛුආදීනම්පි විසයභූත”න්ති ඉමිනා

පඤ්චරූපින්ද්‍රියගොවරතා අධිජ්ජෙතාති ආහ “එකදෙසෙනා” තිආදි. එකදෙසෙනාති බාහිරොලාරිකායතනෙනි. එත්ථාති “යං වෙදයති, තං සඤ්ජානාති” ති එතස්මිං පදෙ වුත්තනයෙන.

තංසභාවතාතිවත්තනත්ථන්ති අනාසවධම්මසභාවතාතිවත්තනත්ථං. අනාසවා ඛන්ධෙස්වෙව වුත්තාති අත්ථො සාසවානම්පි ඛන්ධෙසු වුත්තත්තා. නනු ච අනාසවධම්මො ඛන්ධෙසු අවුත්තොපි අත්ථීති? සච්චං අත්ථී, ඛන්ධාධිකාරෙ ඛන්ධපරියාපන්නා එව අනාසවා ගය්හන්තීති නායං දොසො.

යථා එස්සාදයො විසෙසතො තදනුගුණවුත්තිතාය සඬ්ඛතාහිසඬ්ඛරණසභාවාති සඬ්ඛාරක්ඛන්ධෙ සමචරුද්ධා, න එවං වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණානීති රූපධම්මා විය තාති විසුං ඛන්ධභාවෙන වුත්තාති. එතෙන එස්සාදිතං විසුං ඛන්ධසද්දවච්ඡියතාභාවො වුත්තොති වෙදිතබ්බො. තෙන වුත්තං “චුසනාදයො පනා” තිආදි. ඉතිආදීනඤ්ච සුත්තානන්ති එත්ථ ආදි-සද්දෙන “රූපෙ බො, හික්ඛවෙ, සති රූපං උපාදාය රූපං අහිනිවිස්ස උප්පජ්ජන්ති සංයොජනාහිනිවෙසවිතිඛන්ධා. වෙදනාය...පෙ.... සඤ්ඤාය... සඬ්ඛාරෙසු... විඤ්ඤාණෙ සති විඤ්ඤාණං උපාදාය විඤ්ඤාණං අහිනිවිස්ස උප්පජ්ජන්ති සංයොජනාහිනිවෙසවිතිඛන්ධා” ති (සං. නි. 3.158), තථා “අහං රූපං, මම රූපන්ති පරිශුච්චියාමි භොති” ති (සං. නි. 3.1) ච එවමාදිතං සුත්තපදානං සඬ්ගහො දට්ඨබ්බො. එතෙනාති අත්තනා දස්සිතසුත්තෙන. වක්ඛමානසුත්තවසෙන වාති “රූපෙ බො, හික්ඛවෙ, සති” තිආදිකස්ස අට්ඨකථායං (විහ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) වක්ඛමානස්ස සුත්තස්ස වසෙන. “පරිත්තාරම්මණාදිවසෙන න වත්තබ්බා” ති එතෙන නවත්තබ්බාරම්මණාපි දිට්ඨි ඛන්ධෙ එව නිස්සාය උප්පජ්ජති, පගෙව ඛන්ධාරම්මණාති දස්සෙති.

වෙදනාකාරණායාති වෙදනායාතනාය. ඡාදාපනතොති රොවාපනතො. බාහුල්ලෙනාති බහුලභාවෙන. උපාදානක්ඛන්ධා හි බාහුල්ලජ්ජවත්තිකා, න ඉතරෙ.

පුටං කත්ථාති ච ඡත්තසදිසං පුටං ඛන්ධං කත්ථා. වත්ථුම්භීති වක්ඛාදිවත්ථුම්භි. වට්ඨගතවෙදනං සන්ධාය වුත්තං. සා හි ඉධ දට්ඨබ්බභාවෙ යීතා. උභනෙහීති වත්ථුනා, කිලෙසෙහි ච උභනෙහි.

මායායාති ඉන්ද්‍රජාලාදිමායාය පයොගො මායාති අධිජ්ජායෙනාහ “මායාය දස්සිතං රූපං ‘මායා’ ති ආහා” ති. වත්ථුභාවාදිතොති ආදි-සද්දෙන ආරම්මණසම්පයුත්තාදිකෙ සඬ්ගණ්හාති. කත්ථවීති රූපක්ඛන්ධාදිකෙ. කොච්චි විසෙසොති අසුභාදිකොච.

තස්සාති අජ්ඣාත්තිකරූපස්ස. යස්ස කාමරාගප්පහානමුඛෙන සබ්බරාගප්පහානං සම්භවති, තං සන්ධායාහ “කාමරාගමුඛෙන වා සබ්බලොභප්පහානං වදතී” ති.

යොජෙතබ්බන්ති වෙදනාය ඡන්දරාගං පජහන්තො තස්සා සමුදයභූතෙ එස්සෙපි ඡන්දරාගං පජහතිති යොජෙතබ්බන්ති. පරිඤ්ඤාත්තයස්ස යොජනා පාකටා එව.

තතොති දුක්ඛුප්පාදනසුඛවිනාසනානං අදස්සනතො. භින්දතීති විනාසෙති. තන්ති මනොසඤ්චෙතනාභාරං ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාහි පරිග්ගණ්හාති තීරෙති.

තං පජහන්තොති අවිජ්ජං පජහන්තො. පරාමට්ඨන්ති පරාමාසසඬ්ඛාතාය දිට්ඨියා නිව්වාදිවසෙන ගහිතං. විඤ්ඤාණං නිව්වතො පස්සන්තො දිට්ඨුපාදානං උපාදියතීති අයමත්ථො “තදෙවිදං විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති, අනඤ්ඤ”න්තිආදිසුත්තපදෙහි (ම. නි. 1.396) දීපෙතබ්බො.

කමාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

34. තං වත්ථාති තං භූමිවසෙන ජාතිතබ්බතං “සබ්බාපි චතුභූමිකවෙදනා”තිආදිනා වත්ථා. සම්පයුත්තතො දස්සිතතාදීති එත්ථ ආදි-සද්දෙන හෙතුජාතිභූමිඉන්ද්‍රියවත්ථුසම්ඵස්සපහෙදතො දස්සිතතං අනවසෙසතො සඬ්ගණ්හාති.

යදිපි තං-සද්දො පුබ්බෙ චුත්තස්ස සාමඤ්ඤතො පටිනිද්දෙසො, තථාපි අනන්තරමෙව පච්චාමසිතුං යුත්තො ඉතරත්ථ අසම්භවතොති ආහ “අට්ඨ...පෙ.... යොජනා”ති. “අට්ඨවිධත්තභාවතො”ති ඉමිනා තං අසම්භවං දස්සෙති.

පුරණත්ථමෙව චුත්තො, අපුබ්බතභාවතොති අත්ථො.

ගහණවඬ්ඪනවසෙනාති ගහණස්ස වඬ්ඪනවසෙන. ගහණන්ති චෙත්ථ කථනං දට්ඨබ්බං, තස්ස වඬ්ඪනං තස්මිං තස්මිං යානෙ අචුත්තස්ස කථනං. තෙනාහ “පුබ්බෙ ගහිතතො අඤ්ඤස්ස ගහණං වඬ්ඪන”න්ති, තතො එව ච “පුරිමගහිතෙ අඤ්ඤුපවයවසෙනා”ති චුත්තං. “වඬ්ඪනසද්දො ඡෙදනත්ථො”ති ඉදං යථා අසිවා “සිවා”ති, දිට්ඨඤ්ච “අදිට්ඨ”න්ති චූච්චති, එවං දට්ඨබ්බං. නයනීහරණන්ති නියතීති නයො, දෙසනා, තස්ස නීහරණං පවත්තනං. වඬ්ඪනකනයොති යථාචුත්තවඬ්ඪනකවසෙන පවත්තො දෙසනානයො. අඤ්ඤෙ හෙදාති එකවිධවතුබ්බිධාදයො හෙදා. යදි අවිසිට්ඨා, කස්මා චුත්තාති ආහ “තථාපි”තිආදි. තත්ථ පඤ්ඤාප්පහෙදජනනත්ථන්ති ධම්මවිසයාය පහෙදගතාය පඤ්ඤාය විනෙයානං නිබ්බත්තනත්ථං, විජ්ජාට්ඨානාදිවසෙන විනෙයානං ධම්මපටිසම්භිදාය උප්පාදනත්ථන්ති අත්ථො. අභිඤ්ඤායාධම්මවිභාගතාය සම්මසනවාරස්ස විසයභාවතො චුත්තං “එකෙකස්ස වාරස්ස ගහිතස්ස නියානමුඛභාවතො”ති. ඉතරෙපි හෙදා චුත්තාති දුට්ඨතිවිධහෙදානං යං නානත්තං,

තස්ස වසෙන ඉතරෙ හෙදා අනාන්තාපි යථාච්ඡත්තකාරණතො චුත්තා. “න කෙවල” නිදාදිනා හෙදානං අඤ්ඤමඤ්ඤපෙක්ඛනං දස්සෙත්වා “තස්මා” නිදාදිනා තෙසං විසිට්ඨතං දස්සෙති.

යථා දුක්ඛාදිසු හෙදා ගණනානුපුබ්බියා පචත්තා පහෙදන්තරාපෙක්ඛා, න එවමෙන. එතෙ පන සත්තවිධාදිහෙදා පහෙදන්තරනිරපෙක්ඛා කෙවලං බහුවිධභාවසාමඤ්ඤෙනෙව චුත්තාති දස්සෙති “අඤ්ඤප්පහෙදනිරපෙක්ඛා” නිදාදිනා. දුක්ඛිකපදත්ථානං යථාරහං අපෙක්ඛිතබ්බාපෙක්ඛකභාවෙන චුත්තත්තා යථා දුකෙ යපෙත්වා චුත්තා තිකා තත්ථ පක්ඛිත්තා නාම ජාතා, එවං තිකදුක්ඛපදත්ථානං අපෙක්ඛිතබ්බාපෙක්ඛකභාවෙන චුත්තත්තා දුකෙ වත්වා චුත්තෙසුපි තිකෙසු තෙ පක්ඛිත්තා නාම භොන්තිති ආහ “පරතො...පෙ.... යොජිතත්තා” ති.

සමානවිථියන්ති එකවිථියං. චක්ඛුසඨසට්ඨනායාති චක්ඛුරූපපටිඝාතෙන. සොති චක්ඛුරූපපටිඝාතො. තදුප්පාදිකාති තස්ස චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස උප්පාදිකා. සාති ආවජ්ජනවෙදනා. නනු ච වෙදනාපච්චයො එස්සො චුත්තො, න එස්සපච්චයා වෙදනාති? න, වෙදනාසිසෙන විත්තුප්පාදස්ස ගහිතත්තාති. තප්පයොජනත්තාති චක්ඛුසම්ඵස්සපයොජනත්තා. පයොජයතිති පයොජනං, එලං.

රූපාවචරාරූපාවචරානං විපාකානන්ති අධිප්පායො. තෙ හි ඉධ අග්ගහිතා. තෙනෙවාහ “තෙසං සයමෙව මනොද්චාරභූතත්තා” නිදාදි. තතොති භවඨගතො. චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාදිකුසලාදීනන්ති එත්ථ පුරිමෙන ආදි-සද්දෙන “සොතසම්ඵස්සපච්චයා” ති එවමාදයො සඨගහිතා, දුතියෙන අකුසලාදයො. “කාමාවචරඅට්ඨකුසලවිත්තවසෙනා” නිදාදිනා කුසලාඛ්‍යාකතාමපි කාමාවචරානංයෙව යොජිතත්තා චුත්තං “සමානවිථියං ලබ්භමානතා අට්ඨකථායං චුත්තා” ති. වෙදනාපිතිසතිදස්සනත්තිකවජ්ජානං එකුනවිසතියා තිකානං වසෙන එකුනවිසතිවතුච්ඡතිකා. යදි අසමානවිථියමපි කුසලාදීනං ලබ්භමානතා යොජෙතබ්බා, අථ කස්මා සමානවිථියංයෙව යොජිතාති ආහ “අට්ඨකථායං පනා” නිදාදි. තෙනෙවාති අසමානවිථියං අප්පටික්ඛිත්තත්තායෙව.

විත්තසම්බන්ධොති විත්තෙන සම්බන්ධො විත්තසම්බන්ධං කත්වා විත්තසිසෙන වෙදනාය කථනං. තිකභූමිවසෙනාති කුසලත්තිකාදිතිකවසෙන, කාමාවචරාදිභූමිවසෙන ච. ද්වාරතිකවසෙනාති චක්ඛාදිඋප්පත්තිද්වාරවසෙන, කුසලත්තිකාදිතිකවසෙන ච. යත්ථ කත්ථවිති දීපෙතබ්බස්ස අත්ථස්ස විසෙසාභාවතො සත්තවිධහෙදාදිසු යත්ථ කත්ථවි. න ච ද්වාරං අනාමට්ඨන්ති යොජනා. තෙන සත්තවිධහෙදතො තිංසවිධහෙදෙ විසෙසං දස්සෙති. යදිපි උභයත්ථ භූමියො ආගතා, රූපාවචරාදිභූමිආමසනෙන පන අසමානවිථියං ලබ්භමානතා දස්සිතාති ආහ “අතිබ්‍යත්තා ච එත්ථ සමානාසමානවිථියු ලබ්භමානතා” ති. සුබදීපනාති භොන්ති ද්වාරභූමිආමසනමුඛෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස විහත්තත්තා. න භූමියො අපෙක්ඛිත්වා යපිතාති කථෙතබ්බභාවෙන භූමියො අපෙක්ඛිත්වා න යපිතා,

භූමිවිභාගෙන න කලීතාති අත්ථො. අපෙක්ඛිතබ්බරහිතාති ද්වාරභූමීනං
අග්ගහිතත්තා ආකඬිතිබ්බද්වාරාදිවිසෙසරහිතා.

“උපනිස්සයකොටියා”ති එත්ථ නිජ්ජරියායතො පරියායතො ච
උපනිස්සයකොටිදස්සනමුබ්බෙන ඉධාධිජ්ජෙතඋපනිස්සයකොටිං දස්සෙතුං “සද්ධං
උපනිස්සයා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ උපනිස්සයානන්ති වෙදනාය උපනිස්සයභූතානං.
දස්සනන්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, දිස්වා වා ගහණං. උපනිස්සයන්තභාවෙනාති
ලාමකූපනිස්සයභාවෙන. යදි ඝායනාදීනි උපනිස්සයො භවෙය්‍යං,
පකතූපනිස්සයානෙව සිද්ධං. පකතූපනිස්සයො ච නානාවිථීයංයෙවාති තදලාභවචනං
ඉධ නානාවිථීජොතකන්ති දස්සෙති “ඝානාදිද්වාරෙසු”තිආදිනා.
කසිණපරිකම්මාදීනන්ති
කසිණපරිකම්මසමාපත්තිනිබ්බත්තනවිපස්සනාවඩ්ඪනාදීනං. තදලාභොති
උපනිස්සයාලාභො, සො ච ඝායනාදීහි පරෙසං පටිපත්තියා ජාතිතුං
අසක්කුණෙය්‍යත්තා. අන්තිමභවිකබ්බාධිසත්තාදීනං සවනෙන විනා තංචුසනං සියා
මුලූපනිස්සයොති “යෙභුයෙය්‍යනා”ති වුත්තං.

සම්පන්නජ්ඣාසයොති විචට්ඨපනිස්සයසම්පත්තියා සම්පන්නජ්ඣාසයො.
තෙනාති “එවං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං”න්ති වචනෙන. තදුපනිස්සයන්ති තතො පරං
උප්පන්නකසිණරූපදස්සනාදීනං උපනිස්සයභූතං.

ථාමගමනං නාම කාමරාගාදීනංයෙව ආවෙණිකො සභාවොති ආහ
“අප්පභීතකාමරාගාදිකස්ස වා”ති. “රාගො උප්පන්නො”තිආදිනා
ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණෙ රාගපටිඝානං උප්පත්තිවිචාරණාව වුත්තා, න නෙසං
කිච්චවිසෙසොති කිච්චවිසෙසෙන වුත්තෙ දස්සෙන්නො
“අසම්පෙක්ඛනායා”තිආදිමාහ. පවත්තා වෙදනාති අත්ථො. පකාරන්තරෙනාති
චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා උප්පන්නකිලෙසානං සමතික්කමනසඬ්ඛාතෙන
පකාරන්තරෙන. තථා භාවනාවසෙනාති එත්ථ තථා-සද්දෙන චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස
චතුභූමිකවෙදනාය උපනිස්සයභාවො එව පකාරන්තරෙන කලීතොති ඉමමෙවත්ථං
ආකඬිස්සති. භාවනායෙවෙත්ථ පකාරන්තරං.

සබ්බං සම්මසනං භාවනාති වෙදිතබ්බා, න නිවරණප්පභානපරිඤ්ඤාව.

අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස වාති ථොට්ඨබ්බමහාභූතෙසු ඉතරීතරස්ස, ආපොධාතුයා ච
වසෙන.

තෙසන්ති ජාතිආදීනං, කම්මත්ථෙ වෙනං සාම්චවනං. සහජාතස්ස
මනොසම්ඵස්සස්ස බලවපච්චයභාවං දස්සෙතීති සම්බන්ධො. තස්ස වා දස්සනස්සාති
තස්ස වා ජාතිආදිකෙ භයතො දස්සනවසෙන පවත්තස්ස කාමාවචරඤාණස්ස.

තදෙව අත්තතො ඵලස්සෙව ඵලභාවෙනාති “මනොසම්ඵස්සො”ති ඵස්සස්ස
කාරණභාවෙන යං වුත්තං, තදෙව විඤ්ඤාණං අත්තතො ඵලස්ස ඵලභාවෙන

වුත්තස්ස එස්සස්ස “චක්ඛුසම්ඵස්සජ”න්තිආදිනා ඵලභාවෙන වත්තුං න යුත්තං.
 “මනොසම්ඵස්සො”තිආදිනා ලබ්භමානොපි විඤ්ඤාණං පටිච්ච එස්සස්ස
 පච්චයභාවො හෙතුඵලසඬ්ඤාපරිහරණත්ථං න වුත්තොති වත්වා යදිපි එස්සො
 විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, න පන එස්සස්ස විය විඤ්ඤාණං සො තස්ස
 විසෙසපච්චයො හොතීති විඤ්ඤාණස්ස චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිනා න වුත්තාති දස්සෙතුං
 “යස්මා වා”තිආදි වුත්තං.

අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

150. තං තං සමුදායන්ති තං තං චිත්තුප්පාදසඬ්ඤාතධම්මසමුදායං,
 අනවසෙසරූපධම්මසමුදායඤ්ච. යථාසම්භවන්ති වොපනං පත්තො සංවරො
 ඡට්ඨද්ථාරො, ඉතරො ඡසුපිති එවං යථාසම්භවං. තතොති අභිජ්ඣාදොමනස්සාදිතො.
 යථායොගන්ති යො සංවරිතබ්බො, තදනුරූපං.

කත්ථවීති තෙ එව පරිච්චට්ටෙ සාමඤ්ඤෙන වදති. කත්ථවීති වා තෙසු
 පරිච්චට්ටෙසු කිස්මිඤ්චිපි පදෙසෙ. කිඤ්චිපි අප්පකම්පි. එකොව පරිච්චෙදො, න
 ආයතනවිභව්වාදිසු විය නානාති අධිප්පායො.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බන්ධවිභව්වණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ආයතනවිභව්ව

1. සුත්තන්තභාෂණීයවණ්ණනා

154. අසාධාරණතොති ආවෙණිකතො. තං නෙසං අසාධාරණභාවං
 විපක්ඛවසෙන පතිට්ඨාපෙතුං සාධාරණං උදාහරණවසෙන දස්සෙති
 “ආයතනසද්දත්ථො වියා”ති. අථ වා චක්ඛාදිඅත්ථො එව චක්ඛාදිසද්දවිසෙසිතො
 ආයතනත්ථොති තං තාදිසං ආයතනත්ථං සන්ධායාහ “ආයතනසද්දත්ථො විය
 අසාධාරණතො”ති.

යදි විසයස්සාදනත්ථො චක්ඛු-සද්දො, සොතාදීනම්පි අයං සමඤ්ඤා සියාති
 අතිප්පසඬ්ඤා පරිහරන්තො “සතිපි”තිආදිමාහ. දුතියෙ අත්ථවිකප්පෙ චක්ඛතීති
 විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සමවිසමං ආචික්ඛති, ආචික්ඛන්තං විය, විභාවෙන්තං විය වා
 හොතීති අත්ථො. රූපම්ච චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යං විය සවිග්ගහම්ච සබ්බිකං විය
 වණ්ණවාචකො රූප-සද්දො අධිප්පෙතොති ආහ “චිත්ථාරණං වා රූපසද්දස්ස
 අත්ථො”ති.

වචනමෙවැනි සවිඤ්ඤත්තිකසද්දමෙව. ගමීයතීති උපනීයති. අප්ඤ්ඤාභරණස්ස රසග්ගභණ්ඩුලතාවචනෙන රසස්ස පරම්පරාය ජීවිතහෙතුතං දස්සෙති. රසනිමිත්තඤ්ඤි රසග්ගභණ්ණං, රසග්ගභණ්ණනිමිත්තං අප්ඤ්ඤාභරණං, තංනිමිත්තං ජීවිතන්ති. රසග්ගභණ්ඩුලතා ව අප්ඤ්ඤාභරණස්ස යෙහුයානො වෙදිතබ්බා. දිස්සති අපදිස්සති එතෙන ඵලන්ති දෙසො, හෙතුති ආහ “උප්පත්තිදෙසොති උප්පත්තිකාරණ”න්ති. තථාති චක්ඛායතනාදිප්පකාරෙන. මනොගොචරභූතාති මනසො ඵව ගොචරභූතා. සාමඤ්ඤලක්ඛණෙනෙවැනි අනුභවනාදිවිසෙසලක්ඛණං අග්ගහෙත්වා ධම්මභාවසඤ්ඤාතසාධාරණලක්ඛණෙනෙව. එකායතනත්තං උපනෙත්වා චූත්තා ද්වාදස එකසභාවත්තා හින්දිත්වා වචනෙ පයොජනාභාවා. ද්වාරාලම්බනවිභාගදස්සනත්ථා හි ආයතනදෙසනාති.

පුබ්බත්තතොති පුරිමභාගතො පාකභාවතො. පාකභාවො හි සභාවධම්මානං පුබ්බත්තො, විද්ධංසාභාවො අපරත්තො.

නිවාසට්ඨානාදීසු ආයතන-සද්දො න ආයතනත්ථාදීසු විය පදත්ථවිවරණමුඛෙන පවත්තො, අථ ඛො තස්මිං තස්මිං දෙවසරාදිකෙ නිරුළුභතාය ඵවමත්ථොති ආහ “රුළුභිවසෙන ආයතනසද්දස්සත්ථං චත්තු”න්ති. මනොති ද්වාරභූතමනො. නිස්සයභාවොති එත්ථ නිස්සයසදිසො නිස්සයො, සදිසතා ව ඵලස්ස තප්පට්ඨද්ධචූත්තිතාය දට්ඨබ්බා. වචනීයත්ථො භාවත්ථො.

තාවත්ථතොති තත්තකතො. ඌනවොදනාති ද්වාදසතො ඌනානි කස්මා න චූත්තානීති වොදනා. යදි චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදීනං අසාධාරණං ධම්මජාතං ධම්මායතනං, ඵවං සත්තෙ චක්ඛාදීනම්පි ධම්මායතනභාවො සියාති වොදනං සන්ධායාහ “සතිප්පි”තිආදි. ද්වාරාරම්මණභාවෙහීති න ආරම්මණභාවෙනෙව අසාධාරණං, අථ ඛො ද්වාරාරම්මණභාවෙහි අසාධාරණං සම්භවතීති වචනසෙසො.

යෙහුයාසහුප්පත්තිආදීහීති යෙහුයොන චක්ඛායතනාදීති කස්සචි කදාචි එකතො උප්පජ්ජන්ති. “කාමධාතුයා උප්පත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි උප්පජ්ජන්ති”ති හි චූත්තං. තස්මා ආයතනානං උප්පත්තික්කමො තාව න යුජ්ජති, න පහානක්කමො කුසලාඛ්‍යාකතානං අප්පහාතබ්බතො, න පට්පත්තික්කමො අකුසලානං, එකච්චඅඛ්‍යාකතානඤ්ඤව අප්පට්පජ්ජනීයතො, න භූමික්කමො අඛිඨෙකාදසන්තං ආයතනානං එකත්තකාමාවචරත්තා, ඉතරෙසං චතුභූමිපරියාපන්නත්තා, එකච්චස්ස ලොකුත්තරභාවතො ව. ඵවං උප්පත්තික්කමාදිඅයුත්තියොජනා වෙදිතබ්බා. යෙසු විජ්ජමානෙසු අත්තභාවස්ස පඤ්ඤාපනා, තෙ “මය්හං චක්ඛු”න්තිආදීනා අධිකසිතෙනචත්ථුභූතා චක්ඛාදයො යථා අප්ඤ්ඤාත්තිකතාය, ඵවං දස්සනාදිකිව්චකරඉන්ද්‍රියතා ව පධානාති ආහ “අප්ඤ්ඤාත්තිකභාවෙන, විසයිභාවෙන චා”ති. සානාදික්කමෙනාති සානං ජීවිභා කායොති ඉමිනා කමෙන.

පවිච්ඡේදපන්තාරම්මණත්තා වා චක්ඛාදීනි පයමං චුත්තානි, මනො පන කිඤ්චි පවිච්ඡේදපන්තාරම්මණං, කිඤ්චි යාවනවත්තබ්බාරම්මණන්ති පච්ඡා චුත්තං. පවිච්ඡේදපන්තාරම්මණසුපි උපාදාරුපාරම්මණානි චත්තාරි පයමං චුත්තානි, තතො භූතරුපාරම්මණං. උපාදාරුපාරම්මණසුපි දුරතරෙ දුරෙ, සීඝතරං සීඝඤ්ච ආරම්මණසම්පට්ඨිජනදීපනත්ථං චක්ඛාදීනං දෙසනාක්කමො. චක්ඛුසොතද්වයඤ්චි දුරගොචරන්ති පයමං චුත්තං. තත්ත්වාපි චක්ඛු දුරතරගොචරන්ති සබ්බපයමං චුත්තං. පස්සන්තොපි හි දුරතරෙ නදිසොතං න තස්ස සද්දං සුඤ්ඤාති. ඝාතජීවහාසුපි ඝාතං සීඝතරචුත්තීති පයමං චුත්තං. පුරතො යපිතමත්තස්ස හි භොජනස්ස ගන්ධො ගය්හතීති. යථායානං වා තෙසං දෙසනාක්කමො. ඉමස්මිඤ්චි සරීරෙ සබ්බුපරි චක්ඛුස්ස අධිට්ඨානං, තස්ස අධො සොතස්ස, තස්ස අධො ඝාතස්ස, තස්ස අධො ජීවහාය, තථා කායස්ස යෙභුයොන, මනො පන අරුපිභාවතො සබ්බපච්ඡා චුත්තො. තංතංගොචරත්තා තස්ස තස්සානන්තරං බාහිරායතනානි චුත්තානීති චුත්තොවායමත්ථොති එවමපි ඉමෙසං කමො වෙදිතබ්බො.

තතොති හදයවත්ථුහෙදතො. යඤ්චි හදයවත්ථුං නිස්සාය එකං මනොවිඤ්ඤාණං පවත්තති, න තදෙව නිස්සාය අඤ්ඤං පවත්තති. නිද්දෙසවසෙනාති සඬ්ඛෙපචිත්ථාරනිද්දෙසවසෙන. යොජෙතබ්බං “කුසලසමුට්ඨානං කුසලසමුට්ඨානස්ස සභාග”න්තිආදිනා.

සභාවොති විසයිවිසයභාවො, තදහිනිබ්බත්තියඤ්ච යොග්‍යතා. කාරණසමත්ථතාති කාරණභූතා සමත්ථතා පච්චයභාවො. ද්වාරාදිභාවොති ද්වාරාරම්මණෙ ද්වාරචුත්තීභාවො. ඉමස්මිං අත්ථෙති අනන්තරං චුත්තඅත්ථෙ. යස්මාති යාය ධම්මතාය යෙන ද්වාරාදිභාවෙන කාරණභූතෙන. සම්භවනවිසෙසනන්ති කිරියාය පරාමසනමාහ. යං සම්භවනං, ධම්මතාවෙසාති අත්ථො. රිත්තකානෙවාති ධූවාදිභාවරිත්තකානෙව. විසමාදිසු අප්ඤ්ඤාසයො එතෙසන්ති විසමාදිඅප්ඤ්ඤාසයානි, විසමාදිඅප්ඤ්ඤාසයානි විය භොන්තීති විසමාදිඅප්ඤ්ඤාසයානි, චක්ඛාදීනි. විසමභාව...පෙ.... වනභාවෙහීති විසමභාවාදිසන්තිස්සිතඅභිආදිසදිසුපාදිත්තධම්මෙහි චක්ඛාදීහි, වනසන්තිස්සිතමක්කටසදිසෙන චිත්තෙන ව අභිරම්තත්තා. වනභාවොති හි වනප්ඤ්ඤාසයොති අත්ථො.

පුරිමන්තවිචිත්තතාති පුබ්බභාගවිරහො. උප්පාදතො පුරිමකොට්ඨාසො හි ඉධ පුරිමන්තො. අපරන්තෙති අපරභාගෙ, හඬගතො උද්ධන්ති අත්ථො. උදයබ්බයපරිච්ඡින්නො හි සභාවධම්මො. යං සන්ධාය චුත්තං “අනිධානගතා භග්ගා, පුඤ්ඤො නත්ථි අනාගතෙ”ති (මහානි. 10). සදා අභාවොති න සදා අභාවපතිට්ඨාපනං සබ්බකාලමපි නත්ථිති, අථ ඛො උදයබ්බයපරිච්ඡින්නත්තා සදාභාවපතිථෙවොති ආහ “අනිච්චලක්ඛණ”න්ති. සභාවච්ඡිහනන්ති භඩ්ගජ්ජත්තිමාහ. විපරිචත්තනං උප්පාදජරාවත්ථාහි සන්තානං විනා න විකාරාපත්තීති ආහ “සන්තානවිකාරාපත්ති වා”ති.

ජාතිධම්මතාදීහීනි ජාතිජරාඛ්‍යාධිමරණාදිසභාවතාහි. අනිට්ඨතානි න ඉට්ඨතා, දුක්ඛතානි අත්ථො. පුරිමං සාමඤ්ඤලක්ඛණන්ති “පටිපිළනට්ඨෙතා” ති පුබ්බෙ සාමඤ්ඤතො චුත්තං දුක්ඛලක්ඛණං. පච්චයවසෙන දුක්ඛතාකාරෙන පචත්තමානානං සභාවධම්මානං දුක්ඛතං පුග්ගලස්සෙව වසෙන දුක්ඛමතානි ආහ “පුග්ගලස්ස පිළනතො දුක්ඛම”න්ති. දුක්ඛවචනන්ති “දුක්ඛ”න්ති සත්ථු වචනං.

“නත්ථි එතස්ස වසවත්තකො” ති ඉමිනා නත්ථි එතස්ස අත්තානි අනත්තානි ඉමමත්ථං දස්සෙති, “නාපි ඉදං වසවත්තක”න්ති ඉමිනා පන න අත්තානි අනත්තානි. අත්තතොනි නියකජ්ඣක්තං සන්ධාය වදති. පරස්මීන්ති තතො අඤ්ඤස්මිං. පරස්ස ව අත්තනීති එත්ථාපි එසෙව නයො. තං එතස්ස නත්ථි තං යථාචුත්තපරපරිකප්පිතං වසවත්තකං එතස්ස වක්ඛාදිතො නත්ථි, එතෙන චතුකොට්ඨකසුඤ්ඤතාය සඬගහො දට්ඨබ්බො. “සුඤ්ඤං තං තෙන වසවත්තතාකාරෙන” ති ඉමිනා උභයථාපි අවසවත්තනට්ඨෙ දස්සිතබ්බෙ තත්ථ තාව එකං දස්සෙතුං. “පරස්සා” තිආදිං වත්ථා පුන “අථ වා” තිආදිනා ඉතරං දස්සෙති. සාමි එව සාමිකො, න සාමිකො අස්සාමිකොනි එවං අත්ථෙ ගස්භමානෙ “අස්සාමිකතො” ති පදස්ස සුඤ්ඤවිසෙසනතාය පයොජනං නත්ථි. කාමකාරියන්ති යථාකාමකරණියං. අවසවත්තනත්ථං විසෙසෙත්ථා දස්සෙති සමාසද්වයත්ථසඬගහතො.

සසන්තානෙ ධම්මානං විසදිසුප්පත්ති ඉධ භාවසඬකන්තිගමනං නාමානි ආහ “සන්තනියං භාවන්තරුප්පත්තියෙවා” ති. තථා විසදිසුප්පත්තියං පුරිමාකාරවිගමො පකතිභාවවිජ්ඣනන්ති ආහ “සන්තනියා යථාපවත්තාකාරවිජ්ඣන”න්ති. භවතීති වා භාවො, අවත්ථාවිසෙසො, තස්ස සඬකමනං භාවසඬකන්ති. සභාවධම්මො හි උප්පාදක්ඛණං ධීතික්ඛණඤ්ච පත්ථා හිජ්ජතීති උප්පාදාවත්ථාය ජරාවත්ථං, තතො භඬගාවත්ථං සඬකමතීති චුච්චති. තථා සඬකමතො ව අත්තලාභක්ඛණතො උද්ධං ජරාමරණෙහි තංසභාවපරිච්චාගො පකතිභාවවිජ්ඣනන්ති ඛණවසෙන චෙතං යොජෙතබ්බං. පුබ්බාපරවසෙනානි ව ඛණානං පුබ්බාපරවසෙනානි අත්ථො සම්භවති. එකත්ථත්තානි සමානාධිකරණත්තා, න පන විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවානං එකත්තා. “වක්ඛුං අනිච්ච”න්ති චුත්තෙ “අනිච්චං වක්ඛු”න්තිපි චුත්තමෙව හොතීති “යං වක්ඛු, තං අනිච්චං, යං අනිච්චං, තං වක්ඛු”න්ති ආපන්නමෙවානි ආහ “අනිච්චානං සෙසධම්මානම්පි වක්ඛුභාවො ආපජ්ජති” ති.

තෙහි ව අනිච්චදුක්ඛලක්ඛණෙහි ව අනත්තලක්ඛණමෙව විසෙසෙන දස්සිතං “යදනිච්චං, තං දුක්ඛං, යං දුක්ඛං, තදනත්තා” තිආදිසු (සං. නි. 3.15, 45, 76, 85; 2.4.1, 2; පටි. ම. 2.10) විය. දොසලක්ඛණාකාරනිදස්සනත්ථොති දොසස්ස ලක්ඛිතබ්බාකාරනිදස්සනත්ථො. එවං දුක්ඛෙනානි එවං නානප්පකාරෙන අක්ඛිරොගාදිදුක්ඛෙන ආබාධතාය. අනත්තලක්ඛණදීපකානන්ති අනත්තතාපඤ්ඤාපනස්ස ජොතකානං උපායභූතානං. න හි සංභෙදකණ්ටකවෙධාදිවසෙන ලබ්භමානා අනිච්චදුක්ඛතා සත්තානං එකත්තතො අනත්තතාධිගමහෙතු හොන්ති. පච්චයපටිබද්ධතාඅභිණ්භසම්පටිපිළනාදිවසෙන පන

ලබ්‍හමානා හොන්ති. තථා හි චක්ඛාදීනි කම්මාදිමභාභූතාදිපච්චයපටිබද්ධවුත්තීනි,
තතො එව අහුත්වා සම්භවන්ති, හුත්වා පටිවෙත්තීනි අනිච්චානි,
අභිඤ්ඤාසම්පට්ඨිලිතත්තා දුක්ඛානි, එවංභූතානි ච අවසවත්තනතො අනත්තකානීනි
පරිග්ගහෙ යිතෙහි සමුපච්ඡිකඤාණසම්භාරෙහි පස්සිතුං සක්කා.

කථං පනෙතෙසං හුත්වා අභාවො ජානිතබ්බොති? බණෙ බණෙ
අඤ්ඤාථත්තදස්සනතො. තං කථං ඤායතීති? යුත්තිතො. කා පනෙත්ථ
යුත්තීති? විසෙසග්ගහණං. යදි චක්ඛාදීනං බණෙ බණෙ අඤ්ඤාථත්තං න
සියා, බහිපච්චයහෙදෙ යදිදං පච්ඡා විසෙසග්ගහණං, තං න සියා. යස්ස හි
තාදිසං බණෙ බණෙ අඤ්ඤාථත්තං නත්ථී, තස්ස අසති බහිපච්චයවිසෙසෙ
කථං පච්ඡා විසෙසග්ගහණං භවෙය්‍ය, භවති ච විසෙසග්ගහණං. තස්මා අත්ථී
නෙසං බණෙ බණෙ අඤ්ඤාථත්තං යං සණ්කං සණ්කං වඩ්ඪෙත්තං පච්ඡා
පාකට්ඨරං ජායතීති. තථා හි සරීරස්ස තාව ආනාපානානං අනවත්ථානතො
පරිස්සමතො ච විසෙසග්ගහණං. අනවත්ථීතා හි අස්සාසපස්සාසා වාතා
වාරොන වාරොන පවත්තනතො. යදි හි අස්සසිතෙ වා පස්සසිතෙ වා සරීරස්ස
කොචි පච්ඡා විසෙසො න සියා, න නෙසං කොචි හෙදො සියා, දිට්ඨො ච සො.
තස්මා අස්සසිතං සරීරං අඤ්ඤාථා හොන්තං කමෙන තාදිසං අවත්ථං
පාපුණාති. යා පස්සාසස්ස පච්චයො හොති, පස්සසිතෙ ච පුන තථෙව
අස්සාසස්ස පච්චයො හොතීති ආනාපානානං අනවත්ථානතොපි සරීරස්ස
විසෙසග්ගහණං අඤ්ඤාථත්තසිද්ධි. තථා පරිස්සමොපි අසති විසෙසෙ පච්ඡා
සරීරස්ස න සියා, යෙනායං ඉරියාපට්ඨත්තරාදීනි සෙවනෙන
පරිස්සමවිනොදනං කරොති.

අථ වා රූපාදිහෙදතොපි විසෙසග්ගහණං. රූපගන්ධරසඵස්සාදීනඤ්ඤි
විසෙසෙන යො සරීරෙ අනින්ද්‍රියබද්ධෙසු ච
බීරුදකචත්ථපුප්ඵලොසධිධඤ්ඤාදීනං පච්ඡා විසෙසො ගස්හති, සො අසති
බහිපච්චයවිසෙසෙ නෙසං ජරාදිඅවත්ථාසු වණ්ණබලාදිහෙදො,
රසවීරියවිපාකානුභාවහෙදො ච බණෙ බණෙ අඤ්ඤාථත්තං විනා
කථමුපලබ්භෙය්‍ය. යං පන තං ධම්මතාරූපං සිලාදි, තත්ථ කථන්ති? තස්සාපි
සිතුණ්ඤාසම්පස්සහෙදතො අත්ථෙව විසෙසග්ගහණං. තං බණෙ බණෙ
අඤ්ඤාථත්තං විනා න යුජ්ජතීති. සති ච රූපාදිහෙදෙ සිද්ධොව
තංනිස්සයමභාභූතහෙදොපි. න හි නිස්සයමභාභූතහෙදෙන විනා
නිස්සිතහෙදො සම්භවන්ති. එවං තාව රූපධම්මානං විසෙසග්ගහණතො බණෙ
බණෙ අඤ්ඤාථත්තං, තතො ච හුත්වා අභාවසිද්ධි.

අරූපධම්මානං පන ආරම්මණාදිහෙදෙන විසෙසග්ගහණං. යත්ථ යත්ථ හි
ආරම්මණෙ අරූපධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථෙව තෙ හිජ්ජන්ති, න
අඤ්ඤං සඬකමන්ති, ආරම්මණධම්මා ච යථාසකං බණතො උද්ධං න
තිට්ඨන්ති. ස්වායමත්ථො පදීපාදිඋදාහරණෙන වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤෙ එව හි
බණෙ බණෙ රූපාදයො පදීපජාලාය, තථා බීරධාරාදීසු පතන්තීසු, වායුමිහි ච

පහරන්තෙ සම්ඵස්සානි. යථා චෙතෙසං ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤාථත්තං, කිම්ඛිගං පන චිත්තචෙතසිකානං. කිඤ්ච සද්දහෙදතො, සද්දවිසෙසතොපි තන්තිමිත්තානං චිත්තචෙතසිකානං ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤාථත්තං, තතො විසෙසග්ගහණං. පගුණඤ්ඤි ගන්ථං සීසං පරිවත්තෙන්තස්ස චිත්තසමුට්ඨානානං සද්දානං හෙදො දිට්ඨො. න හි කාරණහෙදෙන විනා එලහෙදො අත්ථි. යථා තං වාදිතසද්දානං, එවං ආරම්භණහෙදෙන අරූපධම්මානං විසෙසග්ගහණං. තෙනෙව තෙසං ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤාථත්තං වෙදිතබ්බං. ජාතිභූමිසම්පයුත්තධම්මහෙදෙන විසෙසග්ගහණෙපි එසෙව නයො. එවං රූපාරූපධම්මානං විසෙසග්ගහණතො ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤාථත්තසිද්ධි. යතො භුත්වා අභාවතො චක්ඛාදීනි අනිච්චානීති සිද්ධානි, අනිච්චත්තා එව අභිණ්භසම්පට්ඨිලනතො දුක්ඛානි, තතො ච අවසවත්තනතො අනත්තකානි. තෙනාහ භගවා ‘යදනිච්චං, තං දුක්ඛං, යං දුක්ඛං, තදනත්තා’ති (සං. නි. 3.15, 45, 76, 85; 2.4.1, 2; පටි. ම. 2.10).

නිරන්තරං පවත්තමානස්සාති අභිණ්භසද්දන්ථං විසෙසෙත්වා වදති. ධාතුමත්තතායාති ධාතුමත්තභාවෙන. සමුහතොති සසම්භාරචක්ඛාදිපිණ්ඩතො. “චක්ඛාදීන”න්ති ඉදං “සමුහතො”ති පදං අපෙක්ඛිත්වා සම්බන්ධෙ සාම්ච්චනං, “විනිබ්භජන”න්ති පදං අපෙක්ඛිත්වා කම්මත්ථෙති වෙදිතබ්බං. චක්ඛාරිපි සනාතීති සන්තතිසමුහකිච්චාරම්මණසනාති. පවත්තරූපාදිග්ගහණතොති රූප්පනාදිවසෙන පවත්තඤ්ච තං රූපාදිග්ගහණඤ්චාති පවත්තරූපාදිග්ගහණං, තතොති යොජෙතබ්බං. අනිච්චාදිග්ගහණස්ස සබ්භාවාති රූපවෙදනාදිඤාණතො භින්නස්ස අනිච්චාදිඤාණස්ස ලබ්භමානත්තා. තෙන සතිපි රූපාදිඅත්ථානං අනිච්චාදිභාවෙ රූප්පනාදිභාවතො අනිච්චාදිභාවස්ස හෙදමාහ. ඉදානි තමෙව හෙදං ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාවිසයතාය පාකටං කාතුං “න හි”තිආදිමාහ. නාතිධාවිතුන්ති ඉධ ලක්ඛණලක්ඛණවත්තා භින්නා වුත්තා. තත්ථ ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සතාය බන්ධාරම්මණතාවචනෙන අභින්නාති අඤ්ඤමඤ්ඤවිරොධාපාදනෙන අතිධාවිතුං න යුත්තං. කස්මාති චෙ? වුත්තං “තෙ පනාකාරා”තිආදි. අධිප්පායොපි චෙත්ථ ලක්ඛණානං රූපාදිආකාරමත්තතාවිභාවනන්ති දට්ඨබ්බො. “අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා”ති හි සඬබ්බා රෙ සභාවතො සල්ලක්ඛෙන්තොයෙව ලක්ඛණානි ච සල්ලක්ඛෙතීති. යථා අනිච්චාදිතො අනිච්චතාදීනං වුත්තනයෙන හෙදො, එවං අනිච්චතාදීනම්පි සතිපි ලක්ඛණභාවසාමඤ්ඤෙ නානාඤාණගොචරතාය, නානාපටිපක්ඛතාය, නානින්ද්‍රියාධිකතාය ච විමොක්ඛමුක්තයභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤහෙදොති දස්සෙන්තො “අනිච්චන්ති ච ගණ්හන්තො”තිආදිමාහ. තං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

155. පච්චයයුගලවසෙනාති අජ්ඣත්තිකබාහිරපච්චයද්වයවසෙන.
අජ්ඣත්තිකබාහිරවසෙන අබ්බොකාරතොති අජ්ඣත්තිකවසෙන වෙව
බාහිරවසෙන ව අසඬකරතො.

167. විසඬබාරනින්නස්සාති නිබ්බානපොණස්ස. විනිමුත්තසඬබාරස්සාති
සමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිවිමුත්තිහි සමුබ්බෙන, තප්පට්ඨද්ධිපත්ථරාගප්පහානෙන ව සුට්ඨු
විනිමුත්තසඬබාරස්ස පරමස්සාසභාවෙන, ගතිභාවෙන ව පතිට්ඨානභූතෙ.
“නිබ්බානං අරහතො ගති”ති (පටි. 339) හි වුත්තං. ධීතිභාවෙනාති ව පායො.
තංසච්ඡිකරණාභාවෙති තස්ස නිබ්බානස්ස සච්ඡිකරණාභාවෙ. නීතොති පාපිතො,
පකාසිතොති අත්ථො.

වුණ්ණිකන්ති හෙදිතං. ත්වමෙව කිං න ජානාසීති කිං ත්වං න ජානාසියෙවාති
අත්ථො. “කිං ත්වං එකං නානං ජානාසී, කිං ත්වං න ජානාසී එවා”ති එවං වික්ඛෙපං
කරොන්තං පරවාදිං “නනු ඤාතෙ”තිආදිනා සකවාදී නිබන්ධති. විහජිත්වාති
“රාගාදීනං බිණන්තෙ උප්පන්නත්තා”ති භාවත්ථං විහජිත්වා. රාගාදීනං බයා න
හොන්තිති යොජනා. සසභාවතා ව නිබ්බානස්ස ආපන්නා හොතිති සම්බන්ධො.

නිබ්බානාරම්මණකරණෙන කාරණභූතෙන. හෙතුඅත්ථෙ හි ඉදං කරණවචනං.
කිලෙසක්ඛයමත්තතං වා නිබ්බානස්ස ඉච්ඡතො කිලෙසක්ඛයෙන භවිතබ්බන්ති
යොජනා.

එවං කිලෙසක්ඛයමත්තෙ නිබ්බානෙ බෙපෙතබ්බා කිලෙසා බහුවිධා
නානාප්පකාරා, මග්ගො ව ඔධිසො කිලෙසෙ බෙපෙති. ස්වායං “කතමං
කිලෙසක්ඛයං නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා කතමෙ කිලෙසෙ බෙපෙති”ති
පුරිමපුච්ඡාද්වයමෙව වදති. තදෙවාති යං “අවිජ්ජාතණ්ණානං කිඤ්චි
එකදෙසමත්තම්පි”ති වුත්තං, තදෙව.

එත්ථ ව යායං “කිලෙසක්ඛයොව නිබ්බාන”න්ති නිබ්බානස්ස
අභාවතාවොදනා, තත්ත්වායං ආගමතො යුත්තිතො වස්ස භාවාභාවවිභාවනා.
තඤ්චි භගවතා –

“අත්ථී, භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසඬබත”න්ති (උදා. 73; ඉතිවු.
43).

“අත්ථී, භික්ඛවෙ, තදායතනං, යත්ථ නෙව පථවී න ආපො න තෙජො න
වායො”ති (උදා. 71) –

ව ආදිනා, තථා –

“ගම්භීරො දුද්දසො දුරනුබොධො සන්තො පණිතො අතක්කාවචරො
නිපුණො පණ්ඩිතවෙදනීයො”ති (ම. නි. 2.337; සං. නි. 1.172; මහාව. 7-8) –

“අසඬුකරු වෙ, හික්කවෙ, දෙසෙස්සාම් අසඬුකරුගාමිනිඤ්ඤ පටිපදං,
අනතං, අනාසවං, සච්චං, පාරං, නිපුණං, සුදුද්දසං, අප්ප්පරං, ධූවං,
අපලොකිතං, අනිදස්සනං, නිප්පපඤ්චං, සන්තං, අමතං, පණිතං, සිවං, බෙමං,
තණ්හාක්ඛයං, අච්ඡරියං, අබ්භූතං, අනීතිකං, අනීතිකධම්මං, නිබ්බානං,
අඛ්ඤාභික්ඛං, විරාගං, සුද්ධං, මුත්තිං, අනාලයං, දීපං, ලෙණං, තාණං, සරණං,
පරායණඤ්ඤ වෙ, හික්කවෙ, දෙසෙස්සාම් පරායණගාමිනිඤ්ඤ පටිපද”න්ති
(සං. නි. 4.377) –

එවමාදීහි ව සුත්තපදෙහි “අප්පච්චයා ධම්මා, අසඬුකරා ධම්මා (ධ. ස.
දුකමානිකා 7), සබ්බඤ්ඤ රූපං අසඬුකරා ව ධාතු”තිආදීහි (ධ. ස. 1192,
1198, 1200) අභිධම්මපදෙසෙහි ව පරමත්ථභාවෙනෙව දෙසිතං. න හි
සභාවචරිතස්ස අභාවමත්තස්ස ගම්භීරාසඬුකරාදිභාවො
අඛ්ඤාකතධම්මාදිභාවො ව යුත්තො, චුත්තො ව සො. තස්මා න අභාවමත්තං
නිබ්බානං.

අපි වායං අභාවවාදී එවං ප්‍රවීණබ්බො – යදි කිලෙසාභාවො නිබ්බානං,
ස්වායමභාවො එකො වා සියා අනෙකො වා? යදි එකො, එකෙනෙව
මග්ගෙන කතො සච්ඡිකතො ව හොතීති උපරිමානං මග්ගානං නිරත්ථකතා
ආපජ්ජති. න හි එකං අනෙකෙහි කම්මජ්ජවත්තෙහි සාධෙතබ්බං දිට්ඨං. අථ
සියා එකොව සො කිලෙසාභාවො, න පන මග්ගෙහි කාතබ්බො, අථ බො
සච්ඡිකාතබ්බොති. එවං සති සුට්ඨතරං මග්ගස්ස නිරත්ථකතා ආපජ්ජති
කිලෙසානං අප්පභානතො. අකරොත්තො ව මග්ගො කිලෙසාභාවං තස්ස
සච්ඡිකිරියාය කමත්ථං සාධෙය්‍ය, අථ මග්ගානං
සංයොජනත්තයප්පභානාදිපට්ඨියතකිච්චතාය පභායකච්ඡාගෙන
කිලෙසාභාවහෙදො, එවං සති විනා සභාවහෙදං බහුභාවො නත්ථීති
බහුභාවතාපදෙසෙනස්ස සසභාවතා ආපන්නා. අථාපි සියා “යෙසං අභාවො,
තෙසං බහුභාවෙන බහුභාවොපචාරො”ති, එවං සති යෙසං අභාවො, තෙසං
සභාවතාය සසභාවොපචාරොපි සියා. තථා තෙසං කිලෙසසඬුකරාදිතාය
කිලෙසසඬුකරාදිභාවා ව සිද්ධං, න චෙතං යුත්තන්ති න තෙසං
බහුභාවොපචාරො යුත්තො. එකභාවොපි වස්ස අසභාවතාය එව වත්තුං න
සක්කාති චෙ? න, අභාවසාමඤ්ඤතො, අභාවසාමඤ්ඤෙන අහෙදසමඤ්ඤාය
එකත්තනිද්දෙසො. සති ව එකත්තෙ පුබ්බෙ චුත්තදොසානතිවත්ති.

බහුභාවෙ ව සසභාවතා සිද්ධා. යදිපි සියා යථා බහුභාවො සසභාවතං, එවං
සාමඤ්ඤෙන සසභාවතා බහුභාවං න ඛානිවරෙය්‍යාති සසභාවපක්ඛෙපි
නිබ්බානස්ස බහුභාවො ආපජ්ජතීති? තං න, කස්මා? තථා සාමඤ්ඤාහෙදතො.
න හි එවං වත්තුං ලබ්භා යථා ඛරභාවො සසභාවතං න ඛානිවරති, එවං
සසභාවතාපි ඛරභාවං න ඛානිවරෙය්‍යාති. එවඤ්ඤි සති
තදඤ්ඤසබ්බධම්මාභාවජ්ජසඬුගො සියා, තස්මා බහුභාවො
සසභාවතාපෙක්ඛො, න සසභාවතා බහුභාවාපෙක්ඛාති න සසභාවස්ස

නිබ්බානස්ස බහුභාවාපත්ති. “එකඤ්ඤි සච්චං න දුතියමත්ථි (සු. නි. 890; මහානි. 119), එකා නිට්ඨා න පුපුනිට්ඨා” තිආදිවචනතො.

අපි චෙත්ථ කිලෙසාභාවො නාම රාගාදීනං සමුච්ඡේදො
අච්චන්තජ්ජහානං අනුජ්ජාදනිරොධො. තස්ස ච එකත්තෙ එකෙනෙව
මග්ගෙන සාධෙනබ්බතා කිච්චවිසෙසාභාවතොති දස්සනාදිමග්ගවිභාගො න
සියා. ඉච්ඡිතො ච සො ඔධිසොව කිලෙසානං පහාතබ්බත්තා. සො ච
මග්ගවිභාගො සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං
නාතිතික්ඛතික්ඛතික්ඛතරතික්ඛතමහාවෙන එකස්මිම්පි
සමුච්ඡේදජ්ජහානයොග්‍යභාවෙ සච්ඡිකිරියාවිසෙසෙන හොතිති නිබ්බානස්ස
සසභාවතායයෙව යුත්තො. අභාවො පන කිලෙසානං මග්ගෙන කාතබ්බො
සියා “මා මග්ගස්ස නිරත්ථකතා අහොසි” ති, න සච්ඡිකාතබ්බො. කො හි
තස්ස සභාවො, යො තෙන සච්ඡිකරියෙය්‍යා. සො ච කිලෙසාභාවො
එකෙනෙව මග්ගෙන සාධෙනබ්බො සියා, න චතුහි “මා
චතුභාවනිබ්බානතාපත්ති, නිබ්බානවිසෙසාපත්ති ච අහොසි” ති. තතො
දස්සනාදිමග්ගවිභාගො න සියාති සබ්බං ආවත්තති.

යදි ච අභාවො භාවස්ස සියාති තස්ස භාවධම්මතා ඉච්ඡිතා, එවං සති යථා
සඬ්ඛතධම්මස්ස තස්ස ජරාමරණාදීනං විය සඬ්ඛතධම්මතාපි ආපන්නා, එවං
බහුනං කිලෙසානං ධම්මස්ස තස්ස බහුභවාදිජ්ජසඬ්ඛගොපි දුන්නිවාරොති
අතංසභාවස්ස අසඬ්ඛතස්සෙකස්ස සසභාවස්ස නිබ්බානභාවො වෙදිතබ්බො.

යදි එවං කස්මා “රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො” ති (සං. නි.
4.315, 330) චුත්තන්ති? ඛයෙන අධිගන්තබ්බත්තා. ඛයො හි අරියමග්ගො.
යථාහ “ඛයෙ ඤාණං, අනුජ්ජාදෙ ඤාණං” ත්ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 142).
තෙන රාගාදික්ඛයපරියායෙන අරියමග්ගෙන අධිගන්තබ්බතො “පරමත්ථං
ගම්හිරං නිපුණං දුද්දසං දුරනුබොධං නිබ්බානං රාගාදික්ඛයො” ති චුත්තං.
රාගාදිජ්ජහානමුඛෙන වා තථා පත්තබ්බතො, යථා අඤ්ඤත්ථාපි චුත්තං
“මදනිමමද්දනො පිපාසවිනයො” තිආදි (අ. නි. 4.34; ඉතිවු. 90).

අපිව යථා පරිඤ්ඤෙය්‍යතාය සඋත්තරානං කාමානං රූපානඤ්ච
පටිපක්ඛභූතං තබ්බිධුරසභාවං නිස්සරණං පඤ්ඤායති, එවං සසභාවානං
සබ්බෙසම්පි සඬ්ඛතධම්මානං පටිපක්ඛභූතෙන තබ්බිධුරසභාවෙන
නිස්සරණෙන භවිතබ්බං. යඤ්ච තන්නිස්සරණං, සා අසඬ්ඛතා ධාතු. කිඤ්ච
හියොයා – සඬ්ඛතධම්මාරම්මණං විපස්සනාඤාණං අපි අනුලොමඤාණං
කිලෙසෙ තදඬ්ඛවසෙන පජහති, න සමුච්ඡේදවසෙන පජහිතුං සක්කොති.
තථා සම්මුතිසච්චාරම්මණං පට්ඨමජ්ඣානාදීසු ඤාණං වික්ඛම්භනවසෙනෙව
කිලෙසෙ පජහති, න සමුච්ඡේදවසෙන. ඉති සඬ්ඛතධම්මාරම්මණස්ස,
සම්මුතිසච්චාරම්මණස්ස ච ඤාණස්ස කිලෙසානං සමුච්ඡේදජ්ජහානෙන
අසමත්ථභාවතො තෙසං සමුච්ඡේදජ්ජහානකරස්ස අරියමග්ගඤාණස්ස

තද්දුහයවිපරිතසභාවෙන ආරම්මණෙන භවිතබ්බං, සා අසඬ්ඛතා ධාතු. තථා “අත්ථි, භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසඬ්ඛත”න්ති (උදා. 73; ඉතිවු. 43) ඉදං නිබ්බානස්ස පරමත්ථතො අත්ථිභාවජොතකං වචනං අවිපරිතත්ථං භගවතා භාසිතත්තා. යඤ්චි භගවතා භාසිතං, තං අවිපරිතත්ථං යථා තං “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා, සබ්බෙ සඬ්ඛාරා දුක්ඛා, සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා”ති (ධ. ප. 277-279; ථෙරගා. 676-678; නෙත්ති. 5), තථා නිබ්බාන-සද්දො කත්ථවි විසයෙ යථාභූතපරමත්ථවිසයො උපචාරචූත්තිසබ්භාවතො සෙය්‍යථාපි සිහ-සද්දො. අථ වා අත්ථෙව පරමත්ථතො අසඬ්ඛතා ධාතු ඉතරතබ්බිපරිතවිමුත්තිසභාවත්තා සෙය්‍යථාපි “පථවිධාතු වෙදනා වා”ති එවමාදීහි නයෙහි යුත්තිතොපි අසඬ්ඛතාය ධාතුයා පරමත්ථතො අත්ථිභාවො වෙදිතබ්බො.

අභිධම්මභාෂනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

168. කිඤ්චිති කිඤ්චි ආරම්මණං. ආලම්බනතොති ආරම්මණකරණතො.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආයතනවිභච්චවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ධාතු විභච්චගො

1. සුත්තන්තභාෂනීයවණ්ණනා

172. අභිධම්මෙ ව ආගතාති ඉමස්මිං ධාතු විභච්චගෙ

අභිධම්මභාෂනීයපඤ්ඤාපුච්ඡකෙසු, නික්ඛෙපකණ්ඩධම්මභදයවිභච්චගාදීසු ව දෙසනාරුළුභා. යථා පන සුත්තන්තෙ අභිධම්මෙ ව ආගතා ඛන්ධාදයො සුත්තන්තෙ දෙසිතනියාමෙන ඛන්ධවිභච්චගාදීසු සුත්තන්තභාෂනීයවසෙන විභත්තා, එවම්ධාපි චක්ඛුධාතාදයො සුත්තන්තභාෂනීයවසෙන විභජිතබ්බා සියුං. තත්ථ ඛන්ධාදීනං සබ්බසඬ්ඛගාහකො අභිධම්මදෙසනාවිසිට්ඨො සුත්තන්තෙ ආගතො අඤ්ඤො දෙසෙතබ්බාකාරො නත්ථිති තෙ රූපක්ඛන්ධාදිවසෙනෙව සුත්තන්තභාෂනීයෙ දෙසිතා, ධාතුනං පන සො අත්ථිති තෙ තිණ්ණං ධාතුජක්කානං වසෙන ඉධ දෙසිතාති දස්සෙන්නො ආහ “සුත්තන්තෙස්වෙව...පෙ.... විභත්තන්ති වෙදිතබ්බ”න්ති. තෙනාහ අට්ඨකථායං “සබ්බා ධාතුයො ඡහි ඡහි ධාතුහි සඬ්ඛිපිත්වා”ති.

කථං පන ඡසු ඡසු ධාතුසු අට්ඨාරසන්නං ධාතුනං සමවරොධොති? සභාවනිස්සයද්වාරාරම්මණසම්පයොගසාමඤ්ඤතො. තත්ථ පට්මජක්කෙ තාව පථවිතෙජොවායොධාතුයො සභාවතො ථොට්ඨබ්බධාතු. ආපොධාතුආකාසධාතුයො ධම්මධාතුවකදෙසො. විඤ්ඤාණධාතු සත්තවිඤ්ඤාණධාතුයො. චතුරධාතුග්ගහණෙන

වෙන්ම තදායත්තවුත්තිකා නිස්සයාපදෙසෙන, විඤ්ඤාණධාතුයා ද්වාරාරම්මණභාවෙන වා අවසිට්ඨා රූපධාතුයො සමවරුද්ධා, විඤ්ඤාණධාතුග්ගහණෙන තංසම්පයොගතො ධම්මධාතුඵකදෙසොති එවං සබ්බධාතුසමවරොධො දට්ඨබ්බො. දුතියෙ ඡපි ධාතුයො සභාවතො, ධම්මායතනෙකදෙසො, තංසම්පයොගතො සත්තවිඤ්ඤාණධාතුයො, යථාරහං තෙසං නිස්සයද්වාරාරම්මණභාවතො අවසිට්ඨධාතුයො සමවරුද්ධා. තතියජක්කෙපි එසෙව නයො. එවමෙත්ම ඡසු ඡසු ධාතුසු අට්ඨාරසන්නං ධාතුනං සමවරොධො දට්ඨබ්බො. තෙන වුත්තං “සබ්බා ධාතුයො ඡහි ඡහි ධාතුහි සඬ්ඛිපිත්වා”ති.

සුඤ්ඤාති අත්තසුඤ්ඤා, තෙන සසභාවතාය ව ඉධ ධාතුවොභාරොති ආහ “සුඤ්ඤ සභාවමත්තෙ නිරුළ්භො ධාතුසද්දො”ති. තංතංභූතවිචිත්තතා රූපපරියන්තොව ආකාසොති යෙහි විචිත්තො, යෙසඤ්ච පරිච්ඡෙදො, තෙහි අසම්ප්ලිට්ඨතා තෙසං ඛ්‍යාපකභාවෙ සති න භොතිති ආහ “චතුහි මහාභූතෙහි අඛ්‍යාපිතභාවො”ති. පරිච්ඡින්නවුත්තිති හි භූතානිති.

173. අවයවවිනිමුත්තො සමුදායො නාම කොචි නත්ථිති පුරිමත්මං. අසම්භාවෙන්තො “ද්වෙ එව වා”තිආදිනා සමුදායෙන විනා දුතියත්මාහ. පච්චත්තං අත්තති ජාතතන්ති පාටිපුග්ගලිකතං.

පාටියෙක්කො කොට්ඨාසොති වා ලොමාදිඉතරකොට්ඨාසෙහි අසම්මිස්සො විසුං එකො පථවිකොට්ඨාසොති අත්ථො.

පයොගන්ති භාවනාපයොගං. වීරියන්ති භාවනානිප්ථාදකං උස්සාහං. ආයුහනන්ති තාදිසං වෙනනං.

ධාතුපටික්කුලවණ්ණමනසිකාරානන්ති ධාතුමනසිකාරපටික්කුලමනසිකාරවණ්ණමනසිකාරානං. අඛ්‍යාපාරතායාති “අහමෙතං නිප්ථාදෙමි, මම එසා නිප්ථාදනා”ති වෙනනාරහිතතාය. කරොන්තිති ආභොගපච්චවෙක්ඛණාති උප්පාදෙන්ති.

ලක්ඛණවසෙනාති සභාවවසෙන. සො පන යස්මා පථවිධාතුයා කක්ඛළබරතා භොතිති ආහ “කක්ඛළං බරිගතන්තිආදිවචනං සන්ධාය වුත්ත”න්ති.

වෙකන්තකං නාම සබ්බලොභවිඡෙදනසමත්මං ලොහං. තථා හි තං විකන්තති ඡින්නිති විකන්තං, විකන්තමෙව වෙකන්තකන්ති වුවවති. ලොහසදිසන්ති ලොහාකාරං ලොහමලං විය සනසහිතං හුත්වා තිට්ඨති. තාපෙත්වා තාළිතං පන ඡින්නං ඡින්නං හුත්වා විසරති, මුදු මට්ඨං කම්මනියං වා න භොති, තෙන “ලොහවිජාති”ති වුවවතිති. තිපුතම්බාදීහිති තිපුතම්බෙ මිස්සෙත්වා කතං කංසලොහං, සීසතම්බෙ මිස්සෙත්වා කතං වට්ටලොහං, ජසදතම්බෙ මිස්සෙත්වා කතං ආරකුටං. යං පන කෙවලං ජසදධාතුවිනිග්ගතං, යං “පිත්තල”න්තිපි වදන්ති, තං ඉධ නාධිප්පෙතං, යථාවුත්තමිස්සකමෙව පන ගහෙත්වා “කිත්තිම”න්ති වුත්තං.

නිදස්සනමත්තන්ති මුත්තානං ජාතිතො අනෙකභෙදත්තා චුත්තං. තථා හි
 හත්ථිකුම්භං වරාහදායං භූජඬගසීසං වලාහකුටං වෙණුපබ්බං මච්ඡසීරො සඬබ්බො
 සිප්පිති අට්ඨ මුත්තායොනියො. තත්ථ හත්ථිකුම්භජා පිතවණ්ණො පභාහිනා.
 වරාහදායජා වරාහදායවණ්ණාව. භූජඬගසීසජා නීලාදිවණ්ණො සුවිසුද්ධා, වට්ටලා ව.
 වලාහකජා භාසුරා දුබ්බිභාගරූපා රත්තිභාගෙ අන්ධකාරං විධමන්තා තිට්ඨන්ති,
 දෙවුපභොගා එව භොන්ති. වෙණුපබ්බජා කාරඵලසමානවණ්ණො, න භාසුරා, තෙ ව
 වෙළවො අමනුස්සගොවරෙ එව පදෙසෙ ජායන්ති. මච්ඡසීසජා
 පායීනපිට්ඨිසමානවණ්ණො, වට්ටලා, ලසවො ව භොන්ති පභාවිහිනා, තෙ ව මච්ජා
 සමුද්දමජ්ඣෙයෙව ජායන්ති. සඬබ්බා සඬබ්බොරච්ඡවිවණ්ණො, කොලප්පමාණාපි
 භොන්ති පභාවිහිනාව. සිප්පිජා පන පභාවිසෙසයුත්තාව භොන්ති නානාසණ්ඨානා.
 එවං ජාතිතො අට්ඨවිධාසු මුත්තාසු යා මච්ඡසඬබ්බසිප්පිජා, තා සාමුද්දිකා. භූජඬගජාපි
 කාචි සාමුද්දිකාති වදන්ති, ඉතරා අසාමුද්දිකා. තෙන චුත්තං “සාමුද්දිකමුත්තාති
 නිදස්සනමත්තමෙතං, සබ්බාපි පන මුත්තා මුත්තා එවා”ති. බහුලතො වා
 අට්ඨකථායං එතං චුත්තං “මුත්තාති සාමුද්දිකමුත්තා”ති. බහුලඤ්චි ලොකෙ
 සාමුද්දිකාව මුත්තා දිස්සන්ති. තත්ථාපි සිප්පිජාව, ඉතරා කදාචි කාචිති.

174. ඉධ නත්ථි නියමො කෙවලං දුචභාවස්සෙව අධිප්පෙතත්තා.

175. නිසිතභාවෙනාති සන්තාපනාදිවසප්පවත්තෙන තිබ්ණභාවෙන.
 උස්මාකාරඤ්චි නිසානං ඉධ නිසිතභාවො. පාකතිකොති සාභාවිකො කායුස්මාති
 අධිප්පෙතො. සදාති සබ්බකාලං යාව ජීවිතින්ද්‍රියං පවත්තති. පෙතග්ගි
 නිජ්ඣාමතණ්හිකපෙතග්ගි. ඉධාති බාහිරතෙජොධාතුකථායං.

176. වායනං බීජනං, තං පන ථාමසා පවත්තීති ආහ “සවෙගගමනවසෙනා”ති.
 සමුදිරණං අල්ලපරිසොසනං, භූතසඬසාතස්ස දෙසන්තරූප්පත්තිහෙතුභාවො වා.

177. හිත්තිවිජ්ඣාදිවසෙන ලබ්භමානං අජටාකාසං නිස්සායෙව
 පරිවෛශදාකාසස්ස පරිකම්මකරණන්ති ආහ “අජටාකාසස්ස ව කථිතත”න්ති.

179. සුබදුක්ඛථොට්ඨබ්බසමුට්ඨාපනපච්චයභාවෙනාති
 ඉට්ඨානිට්ඨථොට්ඨබ්බානං නිබ්බත්තකභූතෙන පච්චයභාවෙන. කස්ස පන සො
 පච්චයභාවොති ආහ “සරීරට්ඨකඋතුස්සා”ති. පච්චයභාවෙනාති ව හෙතුම්හි
 කරණවචනං. තෙන හි කරණභූතෙන සුබදුක්ඛථොට්ඨබ්බානං යථාචුත්තසමත්ථතා
 භොතීති. “තථෙවා”ති ඉමිනා “යථාබලං සරීරෙකදෙසසකලසරීර”න්ති ඉදං
 අනුකඬ්ඨති. එවන්ති අත්තතො ඵලපවාරසිද්ධෙන ඵරණප්පකාරෙන. එතෙසන්ති
 සුබාදීනං. “ඔලාරිකප්පවත්ති එව වා ඵරණ”න්ති ඉමිනා නිරූපවාරං එතෙසං
 ඵරණට්ඨං දස්සෙති. උභයවතොති සුබදුක්ඛවතො, සොමනස්සදොමනස්සවතො ව,
 ඵරණාඵරණට්ඨානවතො වා.

181. එත්ථ චුත්තං සඬකප්පන්ති එතස්මිං “සඬකප්පො කාමො” තිආදිකෙ (මහානි. 1; චූළනි. අජිතමාණවජ්ජවිජානිද්දෙස 8) නිද්දෙසපදෙසෙ චුත්තං සඬකප්පං. තත්ථ හි කිලෙසකාමොව “සඬකප්පරාගො පුරිසස්ස කාමො” තිආදිසු (අ. නි. 6.63; කථා. 513) විය. වත්ථුකාමස්ස තථා තථා සඬකප්පනතො පරිකප්පනතො “සඬකප්පො” ති චුත්තො, න විතක්කොති අයමෙත්ථ අත්ථො චුත්තො. ටිකායං පන විතක්කවසෙන අත්ථං දස්සෙතුං “සොපි හී” තිආදි චුත්තං. තත්තාපි පුරිමො එවත්ථො අධිප්පෙනොති වෙ, සම්පිණ්ඩනත්ථො පි-සද්දො නිරත්ථකො සියා, “කිලෙසසන්ථවසම්භවතො” ති ව න වත්තබ්බං සියා, පරතො ව “ඛ්‍යාපාදවචනෙන ඛ්‍යාපාදවිතක්කං දස්සෙති” ති වක්ඛති. කිලෙසකාමො විහත්තො කිලෙසසම්පයුත්තත්තාති අධිප්පායො. කාමපට්ඨද්ධාති එත්ථ කාම-සද්දෙන වත්ථුකාමාපි සඬගහිතාති දට්ඨබ්බා.

182. උභයත්ථ උප්පන්තොති සත්තෙසු, සඬබාරෙසුති උභයත්ථ උප්පන්තො, සත්තාකාරො, සඬබාරාකාරොති වා ආරම්මණස්ස උභයාකාරග්ගභණුවසෙන උප්පන්තො. කම්මපට්ඨසෙසො, කම්මපට්ඨිනාසකො ව කම්මපට්ඨෙදොති දස්සෙතුං “අභිජ්ඣාසංයොගෙනා” තිආදි චුත්තං. තථා විහිංසාය විහිංසාවිතක්කං දස්සෙතිති යොජනා. විහිංසායාති ව විහිංසාවචනෙනාති අත්ථො. යථාසම්භවං පාණාතිපාතාදිවසෙනාති ආදි-සද්දෙන අදින්නාදානමුසාවාදපෙසුඤ්ඤඵරුසවාචාසම්ඵප්පලාපෙ සඬගණ්හාති. සබ්බ...පෙ.... සඬගාහකෙහි කාමනෙක්ඛම්මධාතුහි. ද්වෙ ද්වෙති ඛ්‍යාපාදවිහිංසාධාතුයො, අඛ්‍යාපාදඅවිහිංසාධාතුයො ව. “එත්ථාති පනා” තිආදිනා සංකිලෙසවොදානානං සඬකරභාවස්ස අනිට්ඨාපජ්ජනස්ස ව දස්සනෙන පුරිමංයෙව අත්ථං ඛ්‍යාතිරෙකමුඛෙන සම්පාදෙති.

සුත්තන්තභාෂණීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා

183. ආවෙණිකත්ථො අතිසයත්ථො ව විසෙසසද්දො හොතීති තදුභයං දස්සෙතුං “පුග්ගලන්තරාසාධාරණං, නිලාදිසබ්බරූපසාධාරණඤ්ඤා” ති චුත්තං. අසාධාරණකාරණෙනාපි හි නිද්දෙසො හොති යථා “හෙරිසද්දො, යවඬිකුරො” ති. අතිසයකාරණෙනාපි යථා “අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං කම්මසමාදානානං ධානසො හෙතුසො විපාකං යථාභූතං පජානාති” ති (කථා. 355; පටි. ම. 2.44). ධාතුඅත්ථො එවාති “ධාතු” ඉති ඉමස්ස ධාතුසද්දස්සෙව අත්ථො. ධාතුවචනීයො හි අත්ථො උපසග්ගෙන ජොතීයති.

පුරිමෙන අසදිසො විධානධාරණත්ථානං පාකටො හෙදොති. විසභාගලක්ඛණා විසදිසසභාවා අවයවා භාගා, තෙසු.

යථාසම්භවන්ති කිරියාමනොධාතු උපනිස්සයකොටියා, විපාකමනොධාතු විපාකමනොවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරාදිනාපි, ඉතරස්ස සබ්බාපි උපනිස්සයකොටියාව. ධම්මධාතු පන වෙදනාදිකා සහජාතා සහජාතාදිනා, අසහජාතා අනන්තරාදිනා, උපනිස්සයෙන ආරම්මණාදිනා ව මනොවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයොති එවං මනොධාතුධම්මධාතූනං මනොවිඤ්ඤාණස්ස හෙතුභාවො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො. ද්වාරභූතමනොපි සුත්තෙ “මනොධාතු”ති වුව්වතීති ආහ “ද්වාරභූතමනොවසෙන වා”ති. තස්සා මනොධාතුයා මනොවිඤ්ඤාණස්ස හෙතුභාවො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බොති සම්බන්ධො.

පුරිමනසෙනාති විසෙසනං දුතියනසස්ස භීතන්තිකවසෙනෙව විහත්තන්තා. නානාධාතූනඤ්ච වක්ඛ්වාතුආදීනන්ති සම්බන්ධො.

න හි ද්වෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතූයො සන්ති අට්ඨාරසධාතුවිභාගදස්සනෙති අධිජ්ජායො. බන්ධායතනධාතින්ද්‍රියානංයෙව වසෙන සඬ්ඛෙපාදිවිභාගදස්සනං තෙසං බහුලං පරිඤ්ඤෙයාධම්මසඬ්ඛණ්හනතො. සච්චදෙසනා පන අතිසංඛිත්තභාවතොයෙවෙත්ථ බහිකතා.

නිජ්ජීවස්සාතිආදි විසෙසනො සත්තසුඤ්ඤතාදීපනත්ථා ධාතුදෙසනාති කත්වා වුත්තං. පුරිමනසො අඤ්ඤෙසම්පි කමවුත්තීනං ධාතූනං සම්භවතීති අධිජ්ජායෙන වුත්තොති “මනොධාතූයෙව වා”තිආදිනා දුතියනසො වුත්තො. තත්ථ අවිජ්ජමානෙපි පුරෙවරානුවරභාවෙති පුරෙවරානුවරාභිසන්ධියා අභාවෙපි කෙවලං අනන්තරපුබ්බකාලඅනන්තරාපරකාලතාය මනොධාතු පුරෙවරානුවරා විය දට්ඨබ්බාති වුත්තා.

“අඤ්ඤං අග්ගහෙත්වා පවත්තිතුං අසමත්ථතායා”ති එතෙන විඤ්ඤාණස්ස එකන්තසාරම්මණතාදස්සනෙන “ආරම්මණෙන විනා සයමෙව නීලාදිආභාසං විත්තං පවත්තිති”ති එවං පවත්තිතං විඤ්ඤාණවාදං පටිසෙධෙති.

184. එකනානාසන්තානගතානන්ති එකසන්තානගතානං
අභින්නසන්තානගතානං ද්වාරානං, නානාසන්තානගතානං භින්නසන්තානගතානං ආරම්මණානන්ති යොජනා. එකනානාජාතිකත්තාති වක්ඛාදිඑකෙකජාතිකත්තා ද්වාරානං, නීලාදිඅනෙකජාතිකත්තා ආරම්මණානං.

වක්ඛාදි එකම්පි විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපාදි පන අනෙකමෙව සංහතන්ති ඉමස්ස වා අත්ථවිසෙසස්ස දස්සනත්ථං වක්ඛුරූපාදිසු වචනහෙදො කතො. කිං පන කාරණං වක්ඛාදි එකම්පි විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපාදි පන අනෙකමෙවාති? පච්චයභාවවිසෙසතො. වක්ඛු හි වක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තපච්චයෙහි පච්චයො හොත්තං අත්ථිභාවෙනෙව හොති තස්මිං සති තස්ස භාවතො, අසති අභාවතො, යතො තං අත්ථිඅභිගතපච්චයෙහිස්ස පච්චයො හොතීති වුව්වතීති. තංනිස්සයතා වස්ස න එකදෙසෙන අල්ලියනවසෙන ඉච්ඡිතබ්බා

අරූපභාවතො, අථ ඛො ගරුරාජාදීසු සිස්සරාජපුරිසාදීනං විය
 තප්පට්ඨඤ්චුත්තිතාය. ඉතරෙ ව පච්චයා තෙන තෙන විසෙසෙන වෙදිතඛ්ඛා.
 ස්වායං පච්චයභාවො න එකස්මිං න සම්භවතීති එකමිපි චක්ඛු
 චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොතීති දස්සෙතුං පාළියං “චක්ඛුඤ්ච
 පටිච්චා”ති එකචචනනිද්දෙසො කතො.

රූපං පන යදිපි චක්ඛු විය පුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි පච්චයො
 හොති පුරෙතරං උප්පන්නං හුත්වා විජ්ජමානක්ඛණෙයෙව උපකාරකත්තා,
 තථාපි අනෙකමෙව සංහතං හුත්වා පච්චයො හොති ආරම්මණභාවතො.
 යඤ්හි පච්චයධම්මං සභාවහුතං, පරිකප්පිතාකාරමත්තං වා විඤ්ඤාණං
 විභාවෙන්තං පවත්තති, තදඤ්ඤෙසඤ්ච සතිපි පච්චයභාවෙ සො තස්ස
 සාරම්මණසභාවතො යං කිඤ්චි අනාලම්ඛිත්වා පවත්තිතුං අසමත්ථස්ස
 ඔලුඛිත පවත්තිකාරණතාය ආලම්ඛනීයතො ආරම්මණං නාම. තස්ස යස්මා
 යථා යථා සභාවුපලද්ධි විඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයලාභො, තස්මා
 චක්ඛුවිඤ්ඤාණං රූපං ආරඛිත පවත්තමානං තස්ස සභාවං විභාවෙන්තමෙව
 පවත්තති. සා වස්ස ඉන්ද්‍රියාධිනචුත්තිකස්ස ආරම්මණසභාවුපලද්ධි න
 එකද්විකලාපගතවණ්ණවසෙනෙව හොති, නාපි කතිපයකලාපවණ්ණවසෙන,
 අථ ඛො ආභොගානුරූපං ආපාඨගතවණ්ණවසෙනාති අනෙකමෙව රූපං
 සංභවිතකාරිතාය විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොතීති දස්සෙන්නො භගවා
 “රූපෙ වා”ති ඛහුවචනෙන නිද්දිසි.

යං පන “රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා, තංසම්පයුත්තකානඤ්ච
 ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටිඨා. 1.1.1) චුත්තං, තං
 කථන්ති? තමිපි යාදිසං රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයො,
 තාදිසමෙව සන්ධාය චුත්තං. කිදිසං පන තත්ති? සමුදිතන්ති
 පාකටොයමත්ථො. එවඤ්ච කත්වා යදෙකෙ වදන්ති
 “ආයතනසල්ලක්ඛණවසෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො සල්ලක්ඛණාරම්මණා,
 න දඛ්ඤාසල්ලක්ඛණවසෙනා”ති, තං යුත්තමෙව හොති. න චෙත්ථ
 සමුදායාරම්මණතා ආසඬ්ඛිතඛ්ඛා සමුදායාභොගස්සෙව අභාවතො, සමුදිතා
 පන වණ්ණධම්මා ආරම්මණපච්චයා හොත්ති. කථං පන පච්චෙකං අසමත්ථා
 සමුදිතා ආරම්මණා හොත්ති, න හි පච්චෙකං දට්ඨුං අසක්කොන්තා අන්ධා
 සමුදිතා පස්සන්තීති? නයිදමෙකන්තිකං විසුං අසමත්ථානං සිවිකාවහනාදීසු
 සමත්ථතාය දස්සන්තො. කෙසාදීනඤ්ච යස්මිං යානෙ ධීතානං පච්චෙකං
 වණ්ණං ගහෙතුං න සක්කා, තස්මිංයෙව යානෙ සමුදිතානං තං ගහෙතුං
 සක්කාති හියොයාපි තෙසං සංභවිතකාරිතා පරිබ්‍යත්තා. එතෙන කිං
 චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පරමාණුරූපං ආරම්මණං, උදාහු තංසමුදායොතිආදිකා
 වොදනා පටික්ඛිත්තා වෙදිතඛ්ඛා. “සොතඤ්ච පටිච්ච සද්දෙ වා”තිආදීසුපි
 අයමෙව නයො.

එවමිපි අත්ථො ලබිහනිති “මනොධාතුයාපි” ති පි-සද්දෙන න කෙවලං
 ජවනපරියොසානා මනොවිඤ්ඤාණධාතුයෙව සම්පිණ්ඩියති, අථ ඛො
 තදාරම්මණභවභිගසභිබ්බාතාපි සම්පිණ්ඩියනීති එවමිපි අත්ථො ලබිහනි, සම්භවතීති
 අත්ථො. එවං සතීති එවං අඤ්ඤාමනොධාතුජ්ජවත්තියා ඔරං පවත්තවිත්තානං
 මනොවිඤ්ඤාණධාතුතාදස්සනෙ සති. සතිපි මනසො සම්භූතභාවෙ මනොධාතුයා
 මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවජ්ජසභිගො න භොතියෙව තංසභාවස්සෙව
 මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවෙන නිද්දිට්ඨත්තා. ඉදානි තමෙවත්ථං
 “පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුමනොධාතු” තිආදිනා පාකටතරං කරොති.
 තඛිබ්බුරසභාවෙනාති පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුහි විසදිසසභාවෙන. උජ්ජන්තිට්ඨානෙන
 වාති මනොධාතුකිරියමනොවිඤ්ඤාණධාතුආදීහි පරිච්ඡින්නෙන
 උජ්ජන්තිට්ඨානෙන ව. ඉදානි එකත්තග්ගහණං විනාපි යථාචුත්තස්ස අත්ථස්ස
 සම්භවං දස්සෙතුං “අනුපනීතෙපි” තිආදි චුත්තං. තත්ථ සාමඤ්ඤවසෙනාති
 සදිසතාවසෙන. තස්සාති භවභිගානන්තරං උජ්ජන්තිට්ඨත්තස්ස.
 අමනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවාසිද්ධිතොති මනොධාතුභාවාසිද්ධිතො. න හි
 “මනොවිඤ්ඤාණධාතුයාපි උජ්ජන්තිට්ඨා නිරුද්ධසමනන්තරං උජ්ජන්ති
 විත්තං...පෙ.... තජ්ජා මනොවිඤ්ඤාණධාතු” ති ඉදං වචනං භවභිගානන්තරං
 උජ්ජන්තිට්ඨත්තස්ස මනොධාතුභාවං සාධෙති. සිද්ධෙ හි මනොධාතුභාවෙ තං තස්ස
 නිවත්තකං සියාති අධිජ්ජායො. මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා පන උජ්ජන්තිට්ඨත්තස්ස විත්තස්ස
 මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවදීපකං වචනං තාදිසාය මනොධාතුයාපි
 මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවමෙව දීපෙය්‍යාති කථං තස්සා නිවත්තකං සියාති ආහ “න
 හි යං චොදියති, තදෙව පරිභාරාය භොති” ති.

යදි එවං පඤ්චද්වාරාවජ්ජනස්ස මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවාපත්ති එවාති
 චොදනං මනසි කත්වා ආහ “මනොධාතුයාපි” තිආදි. පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි
 මනොධාතුහි ව විසිට්ඨො සභාවො පඤ්චවිඤ්ඤාණ...පෙ.... සභාවො, තස්ස
 වසෙන. චුතිපට්ඨසන්ධිභවභිගානන්ති තදාරම්මණමිපි භවභිගන්තොගධං කත්වා
 චුත්තං. ජවනාවසානානීති වා ජවනාරම්මණත්තා තදාරම්මණමිපි ගහිතං දට්ඨබ්බං.
 තෙනෙවාහ “ඡද්ධාරිකවිත්තෙහි වා” තිආදි.

විසුං කාතුං යුත්තන්ති ආවජ්ජනමිපි යදිපි රූපාදිවිසයං භොති, ජවනං විය
 ආරම්මණරසානුභවනං පන න භොතීති එදිසෙ යානෙ විසුං කාතබ්බමෙව. මනො
 වාති ව-සද්දො “මනඤ්ච පටිච්චා” තිආදිසු විය න සම්පිණ්ඩනත්ථො, අථ ඛො
 බ්‍යාතිරෙකත්ථො දට්ඨබ්බො.

අභිධම්මභාෂනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාප්‍රච්ඡක්ඛණ්ණා

හෙට්ඨා චුත්තනයත්තාති ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුනං “පඤ්චපණ්ණාස
 කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ රජ්ජන්තස්සා” තිආදිනා (විහ. අට්ඨ. 150; 168)

පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙ දස්සියමානෙ “චිත්තුප්පාදරූපවසෙන තං තං සමුදායං එකෙකං ධම්මං කත්වා” තිආදිනා (විහ. මූලටී. 150) තදත්ථස්ස ඛන්ධවිහඬගවණ්ණනාදීසු වුත්තනයත්තා.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධාතු විහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සච්ච විහඬගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

උද්දෙසවණ්ණනා

189. සච්ච විනිමුත්තං නත්ථි පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතුසන්දස්සනවසෙන පවත්තනතො. සච්චෙසු කමතීති සච්චෙසු විසයභූතෙසු පවත්තති. දෙසෙනඛ්ඛන්ථවිසයා හි දෙසනාති. එතෙසු කමතීති එතෙසු අරියසච්චෙසු පරිඤ්ඤාදිකිච්චසාධනවසෙන පවත්තති. “සීලසමාධිපඤ්ඤාසඬ්ඛාත”න්ති වුත්තං අත්ථසභාවං කමනකිරියාය කත්තුභාවෙන ගහිතන්ති පාකටතරං කත්වා දස්සෙතුං “කිං කමතී”ති පුච්ඡති. තඛ්ඛොභාරොනාති තදුපචාරොන. එතෙන නිජ්ජරියායෙන අත්ථසභාවං සාසනං, පරියායෙන චචනසභාවන්ති දස්සෙති.

තංසභාවාති දුක්ඛාදිසභාවා. අමුසාසභාවාති බාධනාදිභාවෙන භූතසභාවා. අඤ්ඤාකාරරහිතාති අබාධනාදිආකාරවිවිත්තා. ද්විධාති දුක්ඛදුක්ඛතාතන්තිමිත්තතාහි. රාගාදිකිලෙසපරිළාභො කිලෙසදාහො. සන්තානස්ස අවිජ්ජාරිකතාකරණං පුග්ගලහිංසනං. අත්තතො එව තිබ්බිණ්ණභාවොති සඬ්ඛතධම්මස්ස අත්තතො සභාවෙනෙව රුජාවහතික්ඛනාවො. සරසෙනෙවාති සභාවෙනෙව. සම්පිණ්ඩකස්ස සමුදයස්ස, කිලෙසසන්තාපරහිතස්ස මග්ගස්ස, අවිජ්ජාමස්ස නිරොධස්ස දස්සනෙන යථාසඬ්ඛං දුක්ඛස්ස සඬ්ඛතසන්තාපවිජ්ජාමට්ඨා ආවි හවන්තිති ආහ “ඉතරෙ යථාක්කමං සමුදයමග්ගනිරොධදස්සනෙහි ආවිහවනාකාරා”ති. බ්‍යාපෙත්වාති හවාදීසු නානාරම්මණෙසු ව විසටා හුත්වා. අනෙකත්ථත්තා ධාතුනං “ඌහනං රාසිකරණ”න්ති වත්වා පුන තදත්ථං විවරති “දුක්ඛනිබ්බත්තන”න්ති. එකවොකාරහවෙපි හි රාසිභූතමෙව දුක්ඛං නිබ්බත්තති අනෙකධම්මසමූහතො, පගෙව චතුපඤ්චවොකාරහවෙසු. එත්ථ ව බ්‍යාපනත්ථං ආකාරං, තස්ස ව ය-කාරාගමං කත්වා සම්පිණ්ඩනත්ථං ආයුහනන්ති පදං වෙදිතඛ්ඛං. නිදදාතීති දුක්ඛස්ස එකන්තකාරණත්තා තං නිදස්සෙන්තං විය ජනෙතීති දස්සෙන්තො “ඉදං තං දුක්ඛ”න්තිආදිමාහ. දුක්ඛ...පෙ.... ආවි හවති රොගදස්සනෙන විය රොගනිදානං. සංයොග...පෙ.... දස්සනෙහිති සංයොගට්ඨො විසංයොගසභාවස්ස නිරොධස්ස,

පලිබෝධවිධාන නියායනසභාවස්ස මග්ගස්ස දස්සනෙන ආවි භවතීති අත්ථො. තෙනි සංයොගපලිබෝධවිධාන.

එත්ථාති එතස්මිං ආරම්මණභූතෙ සති. සමුදයතො විචෙකො විචෙකට්ඨො. නිරොධො ච තණ්හාක්ඛයභාවතො සමුදයතො විචිත්තො, තස්මා අවිචෙකභූතස්ස සමුදයස්ස දස්සනෙන නිරොධස්ස විචෙකට්ඨො ආවි භවති,
නිබ්බානාධිගමහෙතුභූතස්සාපි මග්ගස්ස සප්පච්චයතාය සඬ්ඛතභාවං පස්සතො අප්පච්චයස්ස නිරොධස්ස අසඬ්ඛතට්ඨො ආවි භවති, තථා මරණධම්මතාය දුක්ඛං විනස්සන්තං පස්සතො අමරණධම්මස්ස නිරොධස්ස අමතට්ඨො ආවි භවතීති ඉමමත්ථං දස්සෙති “විචෙකා”ති ආදිනා. ඉතරෙ සමුදයනිරොධදුක්ඛදස්සනෙහීති එත්ථ සමුදයදස්සනෙන “නායං හෙතු නිබ්බානාධිගමාය, අයං පන හෙතු”ති හෙතුට්ඨො ආවි භවති. තථා පරමගම්භිරස්ස නිපුණතරස්ස දුද්දසස්ස නිරොධස්ස දස්සනෙන දස්සනට්ඨො සුඛුමරූපදස්සනෙන චක්ඛුනො විය, දුක්ඛදස්සනෙන පන අනෙකරොගාතුරකපණපනදස්සනෙන ඉස්සරජනස්ස උළාරභාවො විය මග්ගස්ස ආධිපතෙය්‍යට්ඨො ආවි භවති.

තෙ පනෙනෙ හෙතුට්ඨාදිකෙ සරූපතො දස්සෙතුං “තත්ථ පලිබෝධුපච්ඡෙදවසෙනා”ති ආදි වුත්තං. තත්ථ පලිබෝධුපච්ඡෙදවසෙනාති සමුදයප්පභානවසෙන. “මග්ගාධිපතීනො ධම්මා”ති වචනතොති යස්මා සතිපි ඤානාදීනං ආරම්මණාධිපතිභාවෙ “ඤානාධිපතීනො ධම්මා”ති එවමාදි න වුත්තං, “මග්ගාධිපතීනො ධම්මා” ඉවිචෙව පන වුත්තං. තස්මා සාතිසයො මග්ගඬ්ඛධම්මානං ආරම්මණාධිපතිභාවො. තෙනාහ “විසෙසතො චා ආරම්මණාධිපතිභූතා මග්ගඬ්ඛධම්මා භොන්තී”ති. සො තෙසං ආකාරොති යො මග්ගඬ්ඛානං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛණවසෙන පවත්තධම්මානං ආරම්මණාධිපතිපච්චයතාසඬ්ඛාතො ආකාරො, සො මග්ගස්ස ආධිපතෙය්‍යට්ඨො. පුරිමො පන ආධිපතෙය්‍යට්ඨො සහජාතාධිපතිවසෙන වුත්තො. අභිසමෙතඛිබ්බට්ඨොති යථා වුත්තපිළනාදිඅත්ථමෙව පටිච්ඡික්ඛිතඛිබ්බතාය එකජ්ඣං කත්වා වදති. තෙන අභිසමයසද්දං කම්මත්ථං දස්සෙති. අභිසමයස්සාති ඤාණස්ස. පවත්තිආකාරොති පරිජානනාදිවිසෙසාකාරො. සො හි මග්ගක්ඛණෙ අසම්මොහතො සිද්ධො, පච්ඡා පච්චවෙක්ඛණාදිනා පාකටො භොති. ආකාරොපි ඤාණෙන අරණියතො අත්ථොති වුවිචතීති කත්වා තතියන යො දස්සිතො. පිළනාදිනා දස්සිතො විසයවිභාගෙනපි විසයිවිභාගො භොති යථා “රූපසඤ්ඤා, සද්දසඤ්ඤා”ති (සං. නි. 3.57).

කුච්ඡිතං බන්ති ගරහිතං හුත්වා අසාරං. “සමාගමො”ති ආදිනා අන්වයතො බ්‍යතිරෙකතො ච සං-සද්දස්ස සංයොගත්ථජොතකත්තමාහ. “උප්පන්නං උදිතං”න්ති ආදීසු කෙවලස්ස පන්න-සද්දස්ස, ඉත-සද්දස්ස ච පයොගෙ උප්පත්තිඅත්ථස්ස අනුපලඛිතතො, උ-සද්දස්ස ච පයොගෙ උපලඛිතතො සො උප්පත්තිඅත්ථං දීපෙතීති ආහ “එවං උප්පන්නං උදිතන්ති එත්ථාපි”ති. විසුං

පසුප්පමානාති ආගම-ඉත-පදෙහි විනා පසුප්පමානා. සධාතුකන්ති අන්තොනීතෙන
ධාතුනා සධාතුකං. තෙනෙව තෙ “උපසග්ගා”ති ව චුත්තා.

දුක්ඛවිවෙකභාවන්ති දුක්ඛවිචිත්තතං. නිවත්තියාති නිබ්බානස්ස.
නිවත්තෙත්වාති අනුප්පාදසද්දෙන විසෙසනවසෙන නිවත්තෙත්වා.
නිරොධපච්චයතා නිරොධස්ස මග්ගස්ස ආරම්මණපච්චයතා.
පුග්ගලසච්ඡිකිරියාධම්මභාවෙහිති පුග්ගලධම්මභාවෙන සච්ඡිකරණධම්මභාවෙන ව.
ඵලන්ති අරියඵලං. තස්සාති නිට්ඨානභූතාය ඵලසඬ්ඛාතාය දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා
අභිසමයභූතාය දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා පටිපදතා දට්ඨබ්බා.

පටිච්ඡික්ඛනකාලෙ නිප්පරියායෙන බුද්ධාදිසමඤ්ඤාති ආහ “පටිච්ඡික්ඛනාලෙ
පවත්ත”න්ති. තතො ඵවාති තෙන පකාසිතත්තා ඵව.

තත්තිමිත්තභාවොති ජාතිආදි විය අධිට්ඨානභාවෙන දුක්ඛස්ස කාරණභාවො, න
සමුදයසච්චං විය පහවභාවෙන. උදයබ්බයපිළිතභාවො සඬ්ඛාරදුක්ඛතා.
පවත්තනමෙවාති පවත්ති ඵව. කිච්චං රසොති රසස්ස කිච්චත්ථතං දස්සෙති.
පවත්තිනිවත්තිසුති නිද්ධාරණ භූමිමං. අවිකාරතා විකාරාභාවො නිච්චතා.

මරිට්ඨායාඅත්තානන්ති මරිට්ඨා මායාය අත්තතො ව අරියඤ්ඤාණස්සාති අරියානං
ඤ්ඤාණස්ස. තෙන අරියානං මග්ගඤ්ඤාණානුසාරෙන පවත්තනකඤ්ඤාණම්පි සඬ්ගහිතං
භොති. තෙනාහ “අවිතථගාහකස්සා”තිආදි. තෙසන්ති
පටිවෙධපච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණානං. තත්ථ පටිවෙධඤ්ඤාණස්ස පටිච්ඡික්ඛිතබ්බතා
ගොචරභාවො, ඉතරස්ස ආරම්මණභාවො. පටිච්ඡික්ඛිතබ්බතා, ආරම්මණභාවො වා
පටිවෙධඤ්ඤාණස්ස ගොචරභාවො, ඉතරස්ස ආරම්මණභාවොව.

බාධකප්පහවභාවෙනාති බාධකස්ස උප්පාදකභාවෙන විසුං ගහිතත්තා න තණ්හා
බාධකභාවෙන ගහිතා පවත්තිපවත්තිහෙතුනං අසඬ්කරවසෙන බොධනතො. ඵවඤ්ච
කත්වා අභිධම්මභාජනීයෙපි අයමත්ථවණ්ණනා යුප්පතෙව. යදිපි ඵවං “දුක්ඛමෙව
බාධක”න්ති නියමානුපපත්ති, සමුදයභාවප්පසඬ්ගො වාති වොදනං සන්ධායාහ
“ජාතිආදීනං විය වා”තිආදි. බාධකත්තස්ස බාධකත්තෙ ව නියමොති ආහ “ද්විධාපි
බාධකත්ථාවධාරණෙන”ති. යථා හි බාධකත්තස්ස දුක්ඛෙ නියතතා, ඵවං දුක්ඛස්ස
ව බාධකත්තෙ නියතතාති. සුත්තන්තභාජනීයෙ තණ්හාය ඵව සමුදයභාවස්ස
දස්සිතත්තා තණ්හාවසෙන නියමං දස්සෙන්නො “න තණ්හාය විනා”තිආදිමාහ.
සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා හෙසාති. “කුසලෙහි විනා”තිආදිනා දුක්ඛහෙතුතාය
තණ්හාය පධානභාවමාහ. තථා හි සා කම්මවිචිත්තතාය හෙතුභාවං ගච්ඡන්ති
විසෙසෙන කම්මස්ස සහකාරිකාරණං භොතිති. ද්විධාපි නියමෙනාති මග්ගොව
නියානං, නියානමෙව ව මග්ගොති ද්විප්පකාරෙන නියමෙන.

වච්ඡව්චං සච්චවාචා, තංසමුට්ඨාපිකා වෙනනා වාති ආහ “විරතිසච්චෙති
මුසාවාදවිරතිය”න්ති. කෙච් පන “විරතිසච්චං සමාදානවිරතී”ති වදන්ති, තෙසම්පි

න සමාදානමත්තං විරතිසච්චං, අථ ඛො සමාදානාවිසංවාදනං. තං පන පටිඤ්ඤාසච්චත්තා මුසාවාදවිරතියෙව හොති. තෙනාහ “න හි අඤ්ඤවිරතීසු සච්චසද්දො නිරුල්ලො”ති. සතිපි දුක්ඛසමුදයාවඛොධෙ යාවදෙව නිරොධමග්ගාධිගමත්ථා පඤ්ඤාභාවනාති පච්ඡිමද්වයස්සෙව සච්චත්ථං සාතිසයං, තදධිගමස්ස ව අවිවාදහෙතුකං සුත්තෙ විභාවිතං දස්සෙන්නො “තස්ස පනා”තිආදිමාහ.

යානං නත්ථීති අත්තනො වාදපතිට්ඨාපනකාරණං නත්ථීති අත්ථො. අත්තභාවපටිලාභෙනෙව සත්තානං ජාතිආදීනං පත්ති සම්මුඛිභාවො ව ජායතීති ආහ “සම්පත්තතා, පච්චක්ඛතා ව පයමතා”ති. භගවතො දෙසනාක්කමෙනෙව වා පයමාදිතා දට්ඨබ්බො.

පරිජනනාදීහීති පරිඤ්ඤාප්පභානසච්ඡිකිරියාභාවනාහි, නිස්සක්කවචනඤ්චෙනං අඤ්ඤසද්දපෙක්ඛාය. ධම්මඤ්ඤාණකිච්චත්ති සභාවධම්මාවඛොධකිච්චං. පරිඤ්ඤෙය්‍යාදීති එතස්පරමානෙවාති ඉතො පරං නෙය්‍යං නත්ථීති දස්සෙති.

දුක්ඛාදීනං අරියසච්චභාවස්ස අනුරූපං යුත්තං, ආචරියපරම්පරාගතං වා සචනං අනුස්සවො. සුතානුසාරෙන, අඤ්ඤථා වා කක්ඛළුප්පසනාදිඅනිච්චාදිසභාවසාමඤ්ඤාකාරපරිග්ගණ්හනං ආකාරපරිච්ඡිකක්කො. යථාචිතක්කිතාකාරස්ස දිට්ඨිසඬ්ඛාතාය දස්සනභූතාය පඤ්ඤාය නිජ්ඣානක්ඛමනං රොචනං දිට්ඨිනිජ්ඣානක්ඛන්ති. ආදිච්චො විය පභාය නිරොධං ඵ්ඤ්ඤාති සච්ඡිකරොති කිලෙසන්ධකාරං විද්ධංසෙති. චත්තාරිපි සච්චාති පස්සතීති වුත්තං “යො, හික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සතී”තිආදිනා.

කාලන්තරදස්සනන්ති නානාහිසමයං වදති. එකදස්සිනොති එකසච්චදස්සිනො. න යොජෙතබ්බා සියාති යොජනායඤ්ච සබ්බදස්සනං දස්සනන්තරපරමන්ති දස්සනානුපරමො ආපජ්ජෙය්‍යා, සච්චානඤ්ච නානාහිසමයෙ දුක්ඛදස්සනාදීහි පයමමග්ගාදිප්පහෙය්‍යානං සංයොජනත්තයාදීනං එකදෙසප්පභානං ආපජ්ජති. තථා ව සති එකදෙසසොනාපත්තිමග්ගට්ඨිකා, තදනන්තරඤ්ච පත්තබ්බෙන එලෙන එකදෙසසොනාපන්නතා ව ආපජ්ජති, තස්මා න සච්චානං නානාහිසමයො යුත්තො. යථා ව නානාහිසමයො න යුත්තො, එවං ආරම්මණාහිසමයොපි. යදි හි ආරම්මණකරණෙන චතුසච්චාහිසමයො ඉච්ඡිතො, න මග්ගො සයමෙව අත්තානං ආරම්මණං කරොතීති අපරිපුණ්ණො සච්චාහිසමයො සියා. අඤ්ඤෙන මග්ගෙන මග්ගො ආලම්බියතීති පරිපුණ්ණොවාති චෙ? එවං සති යෙන මග්ගෙන මග්ගො ආලම්බිතො, සොපි අඤ්ඤෙන, සොපි අඤ්ඤෙනාති අනවට්ඨානං සියා, තස්මා න ආරම්මණපටිච්චෙධතො චතුසච්චාහිසමයො යුත්තො, වුත්තනෙයෙනෙව පන යුත්තො. කිඤ්ච පරිච්ඡින්නබ්බං සමුච්ඡින්නබ්බඤ්ච ආලම්බිත්වා පරිච්ඡෙදසමුච්ඡෙදභාවනා මග්ගඤ්ඤාණස්ස න යුත්තා තතො අනිස්සට්ඨාවතො, සබ්බසඬ්ඛතවිනිස්සට්ඨං නිබ්බානමෙව පන ආරම්මණතා යුත්තා. අහෙතුකදිට්ඨි අකිරියදිට්ඨිග්ගහණෙන ගහිතා හෙතුඛ්‍යාපාරොව පරමත්ථතො කිරියාති කත්වා.

පවත්නෙකිනි සජ්ජති, පවත්නියා වා හෙතු හොති. නිවත්තෙකිනි සංහරති පලයං ගමෙති, පලොකතාදිවසෙන වා මොක්ඛහෙතු හොති. පධානතොති පකතිතො, යං “අබ්බාත්ත”න්තිපි වුච්චති.

“කාලො කරොති භූතානි, කාලො සංහරති පජා;
කාලො සුත්තෙ ජාගරති, කාලො හි දුරතික්කමො”ති. —

එවංවාදා කාලවාදිනො. “කණ්ටකස්ස තිබ්බිණා, කපිට්ඨඵලාදීනං පරිමණ්ඩලතා, මිගපක්ඛිසරීපාදීනං විචිත්තභාවොති එවමාදයො කෙන කාරිතා? සභාවෙනෙව සිද්ධා, එවං සබ්බමපි, න එත්ථ කස්සචි කාමකාරො”ති එවංවාදා සභාවවාදිනො. “ලොකො නියතො අවිජේජ්ජසුත්තාචුතාහෙජ්ජමණ්ඩසදිසො, න එත්ථ කස්සචි පුරිසකාරො”ති එවංපවත්තවාදා නියතිවාදිනො, —

“යදිච්ඡාය පවත්තන්ති, යදිච්ඡාය නිවත්තරෙ;
යදිච්ඡාය සුඛදුක්ඛං, තස්මා යදිච්ඡන්ති පජා”ති. —

එවංපවත්තවාදා යදිච්ඡාවාදිසඬ්ඛාතා අධිච්චසමුප්පත්තිවාදිනො ච එත්ථ සභාවවාදෙ එව අන්තොගධාති දට්ඨබ්බා. අණුහි ලොකො පවත්තන්ති ආජීවකවාදං සන්ධායාහ. සො හි අකාරණපරිග්ගහො. කණාදවාදො පන ඉස්සරිච්ඡාවසෙන අණුනං සංයොගවියොගතො ලොකස්ස පවත්තිනිවත්තිං වදති. පධානස්ස අප්පවත්තිති මහතාදිභාවෙන අපරිණාමො, අනභිබ්බන්ති වා. “අහමඤ්ඤො, පකති අඤ්ඤො”ති එවං පවත්තපකතිපුරිසන්තරජානනෙන අත්තසුඛදුක්ඛමොහෙසු අවිභාගග්ගහණෙන නිවත්තිතෙ කිර වුත්තනයෙන පධානං නප්පවත්ති, සො විමොක්ඛොති කාපිලා. එවමාදීති ආදි-සද්දෙන මහාබ්‍රහ්මනො සමීපතා, සංයොගොති එවමාදීනමපි සඬ්ගහො වෙදිතබ්බො.

එකත්තාති එකභාවතො එකොපි වුත්තො. තයොති කිච්චවිභාගෙන. තානීති සම්මාවාවාදිසීලානි. ඡන්දස්ස සද්දහනානුකූලාපි ඡන්දනවසෙන පවත්ති හොතිති සද්ධිත්ත්වියසද්ධාබලෙහි සද්ධිං ඡන්දිද්ධිපාදො වුත්තො. තාදිසෙ කාලෙ උපෙක්ඛානිමිත්තානුබ්‍රහ්මනෙන උපකාරා සමාධිස්ස සමවාහිතාවසෙන තාදිසකිච්චාව උපෙක්ඛා වෙදිතබ්බො.

විසාතකත්තාති සංහරණියවසෙන විහන්තභාවතො.

අරියසච්චද්වයන්ති සමුදයමග්ගසච්චද්වයං. තෙනෙවාති යථාචුත්තදුක්ඛාදිසද්දානං පරිඤ්ඤායාදිවාචකත්තා එව. ආදිපදසඬ්ගහොති “දුක්ඛං, න අරියසච්ච”න්ති ඉමිනා චතුක්කෙ ආදිපදෙ සඬ්ගහො. තදපෙක්ඛන්ති අරියසච්චසද්දාපෙක්ඛං දුක්ඛසද්දං. චතුත්ථපදසඬ්ගහොති “නෙව දුක්ඛං, න අරියසච්ච”න්ති ඉමිනා පදෙන සඬ්ගහො. අවසෙසකිලෙසාදයොති තණ්හාවජ්ජකිලෙසා අවසෙසාකුසලා, සාසවානි කුසලමූලානි, සාසවා ච කුසලධම්මා. තෙ හි අභිධම්මභාජනීයෙ සමුදයභාවෙන වුත්තා, න

අරියසච්චභාවෙනාති ආහ “සමුදයො, න අරියසච්ච”න්ති. අඤ්ඤානි මග්ගඤ්ඤානීනි එලසම්මාදිට්ඨිආදයො. ඉමිනා නයෙනාති එත්ථායං යොජනා – අත්ථි සමුදයො, න අරියසච්චං, අත්ථි අරියසච්චං, න සමුදයො, අත්ථි සමුදයො වෙව අරියසච්චඤ්ඤා, අත්ථි නෙව සමුදයො, න අරියසච්චං. තත්ථ පයමපදං චුත්තත්ථං. නිරොධො අරියසච්චං, න සමුදයො, තණ්හා සමුදයො වෙව අරියසච්චඤ්ඤා, මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා සාමඤ්ඤාඵලානි ච යස්ස පභානාය භගවති බ්‍රහ්මවරියං චුස්සති, තදභාවතො නෙව සමුදයො, න අරියසච්චං. ඉතරසච්චද්වයං අරියසච්චං තස්ස තස්ස පභාවකට්ඨෙන සියා සමුදයො, න පන යස්ස පභානාය භගවති බ්‍රහ්මවරියං චුස්සති තථත්ථෙත. ඉතරචතුක්කද්වයෙපි ආදිපදං චුත්තත්ථමෙව. සෙසෙසු සමුදයො අරියසච්චං, න නිරොධො, අසඬ්ඛතධාතු නිරොධො වෙව අරියසච්චඤ්ඤා, මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා, සාමඤ්ඤාඵලානි ච යස්ස සච්ඡිකිරියාය භගවති බ්‍රහ්මවරියං චුස්සති තථත්ථෙත නෙව නිරොධො, න අරියසච්චං. ඉතරසච්චද්වයං අරියසච්චං, නිරොධධම්මතාය සියා නිරොධො, න පන යස්ස සච්ඡිකිරියාය භගවති බ්‍රහ්මවරියං චුස්සති තථත්ථෙත. තථා නිරොධො අරියසච්චං, න මග්ගො, අරියමග්ගො මග්ගො වෙව අරියසච්චඤ්ඤා, මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා, සාමඤ්ඤාඵලානි ච යස්ස භාවනාය භගවති බ්‍රහ්මවරියං චුස්සති තථත්ථෙත නෙව මග්ගො, න අරියසච්චං. ඉතරසච්චද්වයං සියා මග්ගො උපපත්තිමග්ගභාවතො, න පන යස්ස භාවනාය භගවති බ්‍රහ්මවරියං චුස්සති තථත්ථෙත.

සන්තන්ති සමානං. එවං ඉතරෙසුපිති කාතබ්බාපි කිරියා කාරකරහිතා කෙවලං අත්තනො පච්චයෙහි තාය පචත්තමානාය පච්චයසාමග්ගී කිරියං කරොතිති වොහාරමත්තං හොති. නිබ්බුතිගමකෙසුපි එසෙව නයො.

සාසවතා අසුභතා කිලෙසාසුචිපග්ගරණතො. දුක්ඛාදීනන්ති දුක්ඛසමුදයමග්ගානං. සමුදයාදිභාවොති දුක්ඛස්ස සමුදයමග්ගභාවො, සමුදයස්ස මග්ගදුක්ඛභාවො, මග්ගස්ස දුක්ඛසමුදයභාවො ච, න පන නිරොධභාවො දුක්ඛාදීනන්ති සම්බන්ධො. අඤ්ඤාමඤ්ඤාසමඬ්ඛිතාති දුක්ඛාදීනං ඉතරිතරසභාවයොගො. තණ්හායාති ආධාරෙ භූමිමං. පුනඬ්ඛවස්සාති පුනභවසඬ්ඛාතස්ස ආයතිදුක්ඛස්ස. පකතිවාදීනන්ති කාපිලානං. විකාරාති මහතාදයො ඛ්‍යත්තා. විභාවතොති අභිඛ්‍යත්තිතො, පරිණාමතො වා පුබ්බෙ. පටිප්පලිනා වාති පච්ඡා පකතියං පලයං ගතා වෙසම්මං මුඤ්ඤිත්වා සත්තාදිසමභාවෙන අත්තො සමොරුද්ධා. තෙනාහ “පකතිභාවෙනෙව තිට්ඨන්ති”ති. පකතිභාවෙනෙවොති අඛ්‍යත්තභාවෙනෙව. සමුදයභාවෙනාති තණ්හාසඬ්ඛාතපභවභාවෙන. අඤ්ඤා භංගසම්පයුත්තඅවිජ්ජාදීනම්පි සමුදයභාවො ලබ්භතෙවාති. අවිභත්තෙහීති වෙසම්මවිරහෙන පකතිභාවං ගතෙහි. “විකාරෙහි”ති සාමඤ්ඤාතො චුත්තෙ “මහන්තා”තිආදීනා සරූපතො දස්සෙති. තත්ථ මහන්තොති මහාබුද්ධි. තඤ්ඤි කාපිලා “මහාඅජ්ඣාසයො”ති ච වොහරන්ති. රූපතම්මත්තාදයො පඤ්ඤා තම්මත්තා, අභංකාරො වාති ඡ අවිසෙසා. චක්ඛු සොනං සානං ජීවිහා කායො වාචා පාණි පාදො පායු උපත්ථං මනොති එකාදස්සිත්ථියානි. පථවී ආපො තෙජො වායො ආකාසන්ති පඤ්ඤා භූතවිසෙසා, තෙහි.

“පකතිභාවෙනෙව ධීතෙහී” ති ඉමිනා “අවිහත්තෙහී” ති පදස්ස අත්ථං වදති. සගඛිභාති සබ්භා අසුඤ්ඤතා. තත්තුසුති සුත්තෙසු සමවායිකාරණභූතෙසු. තථා කපාලෙසු. තිවිධඤ්ඤි තෙ කාරණං වදන්ති උපාදානකාරණං නිමිත්තකාරණං සමවායිකාරණන්ති. තත්ථ තුරිවෙමසලාකාදයො උපාදානකාරණං. තත්තවායො නිමිත්තකාරණං. තත්තවො සමවායිකාරණන්ති. ද්විසු අණුසුති පථවිභූතෙසු වා ආපොතෙජොවායොභූතෙසු වා ද්විසු පරමාණුසු. ඉධබුද්ධිවොහාරජනකොති “ඉධ තත්තුසු පටො, ඉධ කපාලෙසු සටො, ඉධ ධීරණෙසු සටො” තිආදිනා නයෙන හෙතුඵලානං සම්බන්ධභූතෙන සත්තානං ඉධබුද්ධිවොහාරා ජායන්ති. සො ගොවිසාණානං විය අවිසුං සහසිද්ධානං සම්බන්ධො සමවායො. බාණුසෙනානං විය පන විසුංසිද්ධානං සම්බන්ධො සංයොගො. තිසු අණුසු තිඅණුකං ඵලං සමවෙනං එකිභූතමිව සම්බන්ධන්ති යොජනා. “සමවෙන” න්ති එතස්ස “එකිභූතමිව සම්බන්ධ” න්ති ඉදං අත්ථවිචරණං. මහාපරිමාණන්ති මහත්තපරිමාණං. මහාපථවිආදිකං එකං ඵලං, යං තෙ “කාරියං දුබ්බං” න්ති වදන්ති. යෙහි කාරණෙහි ආරද්ධං කාරියදුබ්බං, තදන්තොගධාති එව තාති කාරණාති මඤ්ඤන්තීති ආහ “අත්තනො අත්තොගධෙහි කාරණෙහී” ති. සති සමවායෙ හෙතුමිහි ඵලං සමවෙනන්ති ඵලෙ හෙතු සියා, තං නත්ථීති දස්සෙන්තො ආහ “සමවායාභාවා ඵලෙ හෙතු නත්ථීති හෙතුසුඤ්ඤං ඵල” න්ති.

ආහාරහෙදෙති කබලීකාරාදිආහාරවිසෙසෙ. තප්පච්චයධම්මහෙදෙති අජ්ඣේයාහරණියවත්ථුසලායතනඅවිජ්ජාඅභිසංඛාරසංඛාරානෙ තෙසං පච්චයභූතධම්මවිසෙසෙ, ඔජට්ඨමකරූපවෙදනාපටිසන්ධිඤ්ඤාණනාමරූපසංඛාරානෙ වා තන්තිබ්බත්තධම්මවිසෙසෙ, තෙ පච්චයා එතෙසං ධම්මවිසෙසානන්ති තප්පච්චයධම්මහෙදා. රූපාදිආරම්මණවසෙන වාති යොජනා. යානද්වයවසෙනාති සමථවිපස්සනායානද්වයවසෙන. කිඤ්චාපි මග්ගක්ඛණෙ සමථවිපස්සනා යුගනද්ධාව, යථා පන සුඤ්ඤතාදිසමඤ්ඤා, එවං සමථවිපස්සනාසමඤ්ඤාපි ආගමනතො මග්ගස්ස සියුන්ති ආහ “ආගමනවසෙන වුත්තො” ති. යස්ස වා පඤ්ඤන්ද්‍රියං අධිකං, තස්ස මග්ගො විපස්සනා, ඉතරස්ස සමථොති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

සමාධිජාති සමාධානට්ඨොව. තතො එවාති සමාධිඅනුගුණකිරියත්තාව.

ආදාය ඌභිත්වාති ගහෙත්වා විය තක්කෙත්වා විතක්කෙත්වා. ද්වින්නන්ති සම්මාදිට්ඨිසම්මාසංඛිකප්පානං. පූර්මකාලස්ස විය නිද්දෙසො යථා “එකං බන්ධං පටිච්ච තයො බන්ධා” ති, “එකං මහාභූතං පටිච්ච තයො මහාභූතා” ති ව.

ඔගාභිතුන්ති ඤාණෙන පටිච්ච්ඤ්ඤිතං. ගහෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තාය සණ්ඨත්තං. සුබ්බමාය පඤ්ඤාය ගහෙතබ්බත්තාය සුබ්බමත්තං. ඉතීති ඉමිනා කමෙනාති අයමත්ථොති අධිප්පායෙනාහ “ඉතිසද්දෙන විජානනක්කමං දස්සෙති” ති. එවං පකාරෙහීති එවං-සද්දෙන ජොතියමානො එව අත්ථො පකාර-සද්දෙන වුච්චතීති “එවං-සද්දෙන

විජානනකාරණභූතෙ නයෙ දස්සෙති”ති වුත්තං. ඉතීති වා නිදස්සන්තො. තෙන වුත්තප්පහෙදෙ පච්චාමසනවසෙන නිදස්සෙති. එවං-සද්දො ඉදමත්තො. තෙන එවං පකාරෙහීති ඉදංපකාරෙහි, ඊදිසෙහීති අත්තො.

උද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. දුක්ඛසච්චනිද්දෙසො

ජාතිනිද්දෙසවණ්ණනා

190. “ජාතිආදිනිද්දෙසො”ති ඉමිනා “තත්තා”ති පදස්ස අත්ථං වදති. දුක්ඛමාතිකාති දුක්ඛදුක්ඛාදීනං දුක්ඛවිසෙසානං උද්දෙසො. පදද්වයෙන “පරියායදුක්ඛං, නිප්පරියායදුක්ඛං”න්ති එතස්මිං පදද්වයෙ.

දුක්ඛත්තායෙවාති නිප්පරියායදුක්ඛතං වදති. සභාවෙන නාමං විසෙසෙතීති අත්ථත්ථස්සඤ්ඤතං දස්සෙති. පුරිමෙන සභාවදුක්ඛවාචකෙන දුක්ඛසද්දෙන. සො හි විසෙසනං අවච්ඡෙදකභාවතො පච්ඡිමං සඬ්ඛාරදුක්ඛට්ඨං විසෙසෙති. සො හි නිවත්තෙතඛිඛගහෙතඛිඛසාධාරණත්තා අවච්ඡින්නිදිතඛිඛො. තෙනාති විපරිණාමඅධිට්ඨානාදිපකාරවිසෙසෙන.

දෙසෙතඛිඛස්ස අත්ථස්ස සඬ්ඛිපනං ඉධ සඬ්ඛෙපො, සො ච තඛිඛිභාගානං සාධාරණභාවොති ආහ “සඬ්ඛෙපො සාමඤ්ඤ”න්ති. අන්තොකරිත්වාති අන්තොගධෙ කත්වා, සඬ්ගහෙත්වා වා. උභයථාපීති සඬ්ඛෙපතොපි විත්ථාරතොපි. සාධාරණභාගානං විභජනං විභාගො, විත්ථාරොති ආහ “විත්ථාරො පන විසෙසො”ති. විසෙසන්තරනිවත්තකොති විභාගන්තරාසඬ්ගාහකො.

191. අපරත්ථාති භූමිමච්චනං සාමිඅත්ථෙ යථා “සඛ්ඛත්ථ පාදක”න්ති ආහ “සාමිඅත්ථෙපි හි අපරත්ථසද්දො සිජ්ඣති”ති. සිද්ධි පන “ඉතරාහිපි දිස්සති”ති ඉමිනා වෙදිතඛිඛො. යස්මා ච එවං සද්දො සම්භවති, තස්මා පාළියං සාමිවසෙන වුත්තං අට්ඨකථායං භූමිමච්චසෙන දස්සිතන්ති දිපෙන්නො “තෙසං තෙසන්ති වා”තිආදිමාහ. අපරස්සාති අපරස්ස සත්තස්ස. මනුස්සාදිහෙදො උපපත්තිභවො ගති, තඛිඛිසෙසභූතා ඛත්තියාදිසාමඤ්ඤාධිට්ඨානා ඛත්තා ජාතීති දස්සෙන්නො “පඤ්චගතිවසෙනා”තිආදිමාහ.

තිණාකාරොති තිණවිකප්පො, තිණවිසෙසොති අත්තො. එවන්ති නිදස්සන්තො. තෙන වුත්තප්පකාරං පයමං විඤ්ඤාණපාත්තභාවං පච්චාමසති. තදුපාදායාති තතො පට්ඨාය. අරියභාවකාරණත්තාති අරියභාවකාරණත්තා. කරොතීති හි කරණං. අරියසදිසත්තා වා අරියසීලං. පුපුප්පනකලායාණකානම්පි හි වතුපාරිසුද්ධිසීලං අරියසීලසදිසං. ආකාරවිකාරාති උප්පජ්ජනාදිආකාරවිකතියො. සහුප්පාදකාති උප්පාදසහිතා උප්පාදාවත්ථා ඛත්තා. ආයතනවසෙනාති පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණායතනවසෙන. යොනිවසෙනාති අණ්ඩජාදියොනිවසෙන.

එකෙකෙනෙව පදෙනාති යථා දුතියනයෙ ජාතිආදිපදෙසු ද්විති ද්විති පදෙහි පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණායතනයොතිවිභාගෙන සබ්බසත්තෙ පරියාදිශිත්වා ජාති දස්සිතා, න ඵවමිධ. ඉධ පනෙනෙසු එකෙකෙනෙව පදෙන අවිභාගතො සබ්බසත්තෙ පරියාදිශිත්වා. උභයත්ථාති පුරිමපච්ඡිමනයෙසු භාවනිද්දෙසොව යුත්තො. අනභිභිතෙ විහත්තිවිධානං, නාභිභිතෙති. පාකටා නිබ්බත්තීති අභිබ්බත්තා නිබ්බත්ති.

ද්විත්තං ද්විත්තන්ති එකවොකාරභවෙ රූපායතනධම්මායතනවසෙන ද්විත්තං, චතුර්වොකාරභවෙ මනායතනධම්මායතනවසෙන ද්විත්තං. සෙසෙති පඤ්චවොකාරභවෙ. පඤ්චත්තන්ති චක්ඛුසොතමනොරූපධම්මායතනවසෙන පඤ්චත්තං. තාති හි රූපභවෙ පඤ්චවොකාරෙ උපපත්තික්ඛණෙ උප්පජ්ජන්ති. කාමධාතුයං පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පජ්ජමානානන්ති යොජනා. විකලාවිකලිත්ථියානන්ති අපරිපුණ්ණපරිපුණ්ණායතනානං සත්තානං. ඉන්ද්‍රියවසෙනෙව හි ආයතනානං වෙකල්ලං ඉච්ඡිතබ්බං. තත්ථ විකලිත්ථියස්ස සත්තන්තං නවත්තං දසන්තං පුනපි දසන්තං, ඉතරස්ස එකාදසන්තං ආයතනානං වසෙන සඨගභො වෙදිතබ්බො. සත්තන්තන්ති කායමනොරූපගන්ධරසථොට්ඨබ්බධම්මායතනවසෙන සත්තන්තං. ගබ්භසෙයාකඤ්ඤි සන්ධායෙනං චුත්තං. නවත්තන්ති චක්ඛුසොතසද්දායතනවජ්ජානං නවත්තං. අන්ධබ්බරවසෙන හිදං චුත්තං. දසන්තන්ති චක්ඛුසද්දවජ්ජානං. පුන දසන්තන්ති සොතසද්දවජ්ජානං. අන්ධවසෙන, බ්බරවසෙන වෙතං ද්වයං චුත්තං. එකාදසන්තන්ති සද්දවජ්ජානං.

තංදුක්ඛභාවොති පරියායදුක්ඛභාවො. තත්ථ නිබ්බත්තිතිවාරණෙනාති උප්පලපදුමාදීසු උප්පත්තිපටික්ඛෙපෙන අභාවකථනෙන. දුක්ඛුප්පත්තිකාරණෙති දුක්ඛුප්පත්තියා හෙතුභූතෙ දුක්ඛුප්පත්තිට්ඨානෙන.

මරණනිද්දෙසවණ්ණනා

193. බන්ධහෙදස්සාති බන්ධවිනාසස්ස. සොති බන්ධහෙදො.
පබන්ධසමුච්ඡෙදොති පබන්ධස්ස අවිචන්තසමුච්ඡෙදො. තබ්භාවතොති සම්මුතිමරණභාවතො. තදෙකදෙසභාවතොති තදවයවභාවතො. තස්සෙව නාමන්ති අසම්මොහත්ථං චුත්තං සබ්බස්සාපි එකකම්මනිබ්බත්තජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධවිච්ඡෙදභාවතො. සම්මුතිමරණමෙව හි ජාතික්ඛයමරණං, තං පන ජාතික්ඛයමරණං උපක්කමමරණං, සරසමරණන්ති දුට්ඨං. තත්ථ සරසමරණමිපි ආයුක්ඛයමරණං, පුඤ්ඤක්ඛයමරණන්ති දුට්ඨං. ඵවමෙතෙසං තදෙකදෙසතා වෙදිතබ්බො. යඤ්චෙන්ථ උපක්කමමරණං, තං අකාලමරණං. සරසමරණං කාලමරණං. මරණෙන සත්තා යථාලද්ධඅත්තභාවෙන වියුජ්ජන්තිති ආහ “සම්පත්තිභවක්ඛන්ධෙහි වියොජෙති”ති.

කාරණත්වොති මූලත්වො. මූලඤ්ඤි “ආදී”ති වුවුවති “කො වාදි කුසලානං ධම්මානං? සීලඤ්ඤි සුචිසුද්ධං, දිට්ඨි ව උජුකා”තිආදීසු (සං. නි. 5.369). තෙනාහ “සන්ධිබන්ධනවිජේදමූලකන්ති අත්වො”ති.

එලකිරියාගබ්භා ඊදිසි හෙතුකිරියාති කත්වා වුත්තං “අන්තොගධා”ති. බ්‍යසනස්ස හි ආපාදකෙහි ආපාදනං ආපාදෙනබ්බආපත්තියා සහෙව සිජ්ඤාතිති.

සොකනිද්දෙසවණ්ණනා

194. සුඛං හිනොති පවත්තති එතෙනාති සුඛකාරණං හිතං.

භොගබ්‍යසනාදිපදත්ථවිසෙසන්ති භොගබ්‍යසනං, සීලබ්‍යසනන්ති එවං භොගසීලපදානං වසෙන අත්ථවිසෙසං. සමාසවිසෙසන්ති “රොගොයෙව බ්‍යසනං, දිට්ඨි එව බ්‍යසන”න්ති සමානාධිකරණවසෙන සමාසවිසෙසං. අන්තපානවත්ථයානාදි පරිභුඤ්ජිතබ්බතො භොගොති අධිජ්ජෙතො, සො ව ධම්මසමුහහාවෙන. තබ්බිනාසාති ඤාතිභොගබ්‍යසනාති වුත්තානීති තෙ විකාරභාවෙන පඤ්ඤාපෙතබ්බත්තා පණ්ණත්තිමත්තා. පරිනිජ්ජන්තං නාම බන්ධපඤ්චකං. අතංසභාවත්තා පණ්ණත්ති අපරිනිජ්ජන්තා, අනිජ්ජන්තා ව භොතිති වුත්තං “අපරිනිජ්ජන්තං සන්ධාය අනිජ්ජන්තානීති ආහා”ති. න හි පණ්ණත්ති කෙනවි නිජ්ජාදියති. අඤ්ඤත්ථාපි අපරිනිජ්ජන්තෙ අනිජ්ජන්තවොහාරො ආගතොති දස්සෙතුං “අපරිනිජ්ජන්තංයෙවා”තිආදිමාහ. කාමඤ්චෙන්ථ අපරිනිජ්ජන්තං “අනිජ්ජන්ත”න්ති වුත්තං, “නිජ්ජන්ත”න්ති පන න පරිනිජ්ජන්තමෙව වුවුවති, නාපි සබ්බො සභාවධම්මොති දස්සෙන්නො “බන්ධවිහඩ්ගෙ වා”තිආදිමාහ. නිජ්ජන්තතා වුත්තාති සම්බන්ධො. අනිජ්ජන්තතා සභාවධම්මත්තෙපි කෙනවි න නිජ්ජාදියතීති කත්වා.

සඩ්ද්ධිකං චිත්තනන්ති පීතිසොමනස්සපටිපක්ඛතො, දොසසම්පයොගතො ව ආරම්මණෙ අනභිරතිජ්ජවත්තිමාහ. අත්තො අත්තතො නිස්සයස්ස නිද්දහනවසෙන වා ඤානං චිත්තනං අන්තොනිජ්ඤානං. සතිපි අනුසොවනභාවෙ අත්තතො කතාකතකුසලාකුසලවිසයො මනොවිලෙඛභූතො විජ්ජට්ඨාරො කුක්කුච්චං, යථාවුත්තඅත්තොනිජ්ඤානං සොකොති උභින්නං විසෙසො වෙදිතබ්බො.

“මනොද්වාරජවනක්ඛණෙ”ති පරිබ්‍යත්තමත්තොනිජ්ඤානං සන්ධායාහ, ඉතරං පන පඤ්චද්වාරජවනෙසුපි ලබ්භතෙව. තෙනාහ “කායවිඤ්ඤාණාදී”තිආදි. දොමනස්සස්සාති අසොවනාකාරස්ස දොමනස්සස්ස, සොවනාකාරස්සාපි වා නානාවිචිකස්ස. තම්පි හි දුක්ඛමෙවාති. අඤ්ඤත්ථාති මනොද්වාරජවනෙ එව ගහිතෙ. තත්ථාති කායවත්ථුකමනොද්වාරිකෙසු.

පරිදෙවනිද්දෙසවණ්ණනා

195. ආදේවනසද්දං කත්වාති ආදේවත්වා, විලපිත්වාති අත්ථො. පුග්ගලස්ස සම්මතභාවොති යස්ස සත්තස්ස උප්පජ්ජති, තස්ස අනවට්ඨානභාවො. සම්මතං වා අබ්භන්තරගතං තස්ස පච්චුපට්ඨාපෙති පාකට්ඨාචකරණෙනාති සම්මතපච්චුපට්ඨානො.

මුට්ඨිහි පොථනාදීති මුට්ඨිපොථනාදීති.

යෙන දොමනස්සෙන. පුබ්බෙ චුත්තදුක්ඛතොති “අත්තනො ඛන්ධං මුට්ඨිහි පොථෙති” තිආදිනා චුත්තදුක්ඛතො. තංතිදානන්ති පරිදෙවතිදානං.

දුක්ඛදොමනස්සනිද්දෙසවණ්ණනා

196-7. කායදුක්ඛාභිභූතස්ස පතිකාරාහිලාසාය තාදිසදුක්ඛාවහපයොගකාලාදීසු කායිකදුක්ඛස්ස තදුපනිස්සයතා වෙදිතබ්බා. එතෙන දුක්ඛෙනාති අනාථතාහත්ථපාදච්ඡෙදනාදිදුක්ඛෙන.

උපායාසනිද්දෙසවණ්ණනා

198. දුක්ඛට්ඨානනිසජ්ජාදීති දුක්ඛට්ඨානාදීති. දොමනස්සස්ස චත්ථු හොති උපායාසොති සම්බන්ධො.

අජ්ජියසම්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා

199. අඤ්ඤසාපෙක්ඛසද්දො අසමත්ථසමාසොති තං දස්සෙති “යෙන සමාසො, න තස්සායං පටිසෙධකො අ-කාරො”ති.

පච්ඡිමද්වයන්ති “සමොධානං මිස්සිභාවො”ති ඉදං පදද්වයං. තදත්ථවසෙනාති සමොධානත්ථස්ස, මිස්සිභාවත්ථස්ස ච වසෙන සඬබ්බාරෙසු ලබ්භති. ආගතෙහි ච තෙහි සඬබ්බාරෙහි පුග්ගලස්ස සංයොගො හොතීති යොජනා.

තංගහණමත්තන්ති ආපාඨගතාරම්මණග්ගහණමත්තං.

ඉච්ඡානිද්දෙසවණ්ණනා

201. තං කාලන්ති චුතිචිත්තනිරොධතො උද්ධං කාලං. “යම්පි”ති යං-සද්දො කරණත්ථෙ පච්චත්තන්ති යෙනපිති අත්ථො චුත්තො. “යං ඉච්ඡ”න්ති යං-සද්දො යදා ඉච්ඡාපෙක්ඛො, තදා “න ලහති”ති එත්ථ අලාභපට්ඨානභාවතො ඉච්ඡා විසෙසියතීති ආහ “අලාභවිසිට්ඨා ඉච්ඡා චුත්තා හොතී”ති. “ඉච්ඡං න ලහති ය”න්ති එවං කිරියාපරාමසනභූතො යං-සද්දො යදා “න ලහති”ති එතං අපෙක්ඛති, තත්ථ ගුණභූතා ඉච්ඡා, පට්ඨානභූතො අලාභොති ආහ “තදා ඉච්ඡාවිසිට්ඨො අලාභො චුත්තො හොතී”ති.

හිරොත්තප්පරහිතා ජීන්තිකා, ධුත්තිකාති වුව්වන්තිති ආහ
“ජීන්තහින්තගණනාති නිල්ලජ්ජෙන ධුත්තගණනා”ති. කප්පටිකා
සිබ්බිතපිලොතිකධාරිනො.

අලබ්භනෙය්‍යඉච්ඡන්ති අලබ්භනෙය්‍යවත්ථුස්මිං ඉච්ඡං.

උපාදානක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

202. තාදිසස්ස වත්ථුනො සබ්භාවාති සාමඤ්ඤනො අනවසෙසග්ගහණං
සන්ධායාහ.

අතිපාකටෙන අති විය පකාසෙන දුක්ඛෙනාති අත්ථො.

දුක්ඛසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

203. මනො වියාති මනො-සද්දස්ස විය. ඉක-සද්දෙනාති “පොනොහවිකා”ති
එත්ථ ඉක-සද්දෙන. ගමීයත්ථත්තාති ඤාපිතත්ථත්තා. කරණසිලතා හි ඉධ
සිලත්ථො, සො ව ඉක-සද්දෙන වුව්වතිති කිරියාවාකස්ස කරණසද්දස්ස අදස්සනං
අප්පයොගො. වුත්තත්ථානඤ්ඤි අප්පයොගො. සති පච්චයන්තරසමවායෙ
පුනබ්භවස්ස දායිකා, තදභාවෙ අදායිකාති වුත්තාති ආහ “අදායිකාපි පුනබ්භවං
දෙතිව්චෙවා”ති තංසභාවානතිවත්තනතො. තෙනෙවාහ “සමානසභාවත්තා,
තදානුභාවත්තා වා”ති. තත්ථ සභාවො තණ්හායනං. ආනුභාවො පච්චයසමවායෙ
ඵලනිජ්ඣාදනසමත්ථතා. ඉතරෙසුති අවසිට්ඨකිලෙසාදීසු. පවත්තිවිපාකදායිනො
කම්මස්ස සභායභූතා තණ්හා “උපධිවෙපක්කා”ති අධිජ්ජෙනාති ආහ “උපධිමිහි
යථානිබ්බත්තෙ”තිආදි. යථානිබ්බත්තෙති අත්තනො පච්චයෙහි
නිබ්බත්තප්පකාරෙ. නන්දනං සංඋජ්ජිලාවනං අහිතස්සනං. රඤ්ජනං වත්ථස්ස විය
රඬගජාතෙන චිත්තස්ස විපරිණාමනං, රමාපනං වා. රාගසම්බන්ධෙනාති
රාගපදසම්බන්ධෙන “උජ්ජන්තස්සා”ති පුල්ලිඬිගවසෙන වුත්තං.
රූපාරූපභවරාගො විසුං වක්ඛතීති එත්ථ වක්ඛති-කිරියාපදං කම්මත්ථෙ වෙදිතබ්බං.

“සවත්ථුකං වක්ඛු”න්ති ඉමිනා සකලං වක්ඛුදසකමාහ, දුතියෙන
සසම්භාරවක්ඛුං. ඡිද්දන්ති කණ්ණස්ස ඡිද්දපදෙසං. කණ්ණඛද්ධන්ති කණ්ණපාලි.
වණ්ණසණ්ඨානතො රත්තකම්බලපටලං විය, කිච්චතො මුදුසිනිද්ධමධුරරසදං
මඤ්ඤන්ති. සාමඤ්ඤන ගහිතාති විසයෙන අවිසෙසෙත්වා ගහිතා. විසයවිසිට්ඨාති
වක්ඛාදිවිසයවිසිට්ඨා. එත්ථ උජ්ජප්පතීති සමුදායාවයවෙහි විය සාමඤ්ඤවිසෙසෙහි
න නානත්තවොහාරො න හොති යථා “රුක්ඛො සිංසපා”ති. න හි සබ්බො රුක්ඛො
සිංසපා. තස්මා කිරියාහෙදසබ්භාවතො “සයානා භුඤ්ජන්ති සධනා”තිආදීසු විය
“උජ්ජප්පමානා”ති එත්ථ කිරියාය ලක්ඛණතා, ඉතරත්ථ ලක්ඛිතබ්බතා ව වුත්තා.
යදි උජ්ජප්පමානා හොතීති අනිච්ඡිතත්තා සාසඬ්ඤං උජ්ජාදකිරියාය අත්ථිභාවමාහ.

තෙන උප්පාදෙ සතීති අයමෙතස්ස අත්ථොති “උප්පජ්ජමානා”ති එත්ථ උප්පාදො හෙතුභාවෙන චුත්තො, ඉතරො ච තස්ස ඵලභාවෙනාති ආහ “සො හි තෙන උපයොජ්ජතො විය හොති”ති. උප්පජ්ජමානාති වා තණ්හාය තත්ථ උප්පජ්ජනසීලතා උප්පජ්ජනසභාවො, උප්පජ්ජනසමත්ථතා වා චුත්තා. තත්ථෙව චස්සා උප්පජ්ජනසීලතා සක්කායතො අඤ්ඤස්මිං විසයෙ පචත්තියා අභාවතො, සමත්ථතා පච්චයසමවායෙන, අඤ්ඤථා අසමත්ථතා, යතො කදාවි න උප්පජ්ජති. නිව්සමානා නිව්සතීති එත්ථාපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

204. තණ්හාය විරජ්ජනං හලිද්දිරාගස්ස විය පලුප්ජනන්ති කත්වා ආහ “බයගමනවසෙනා”ති. විච්ඡින්නං නිරුප්ඤ්ඤානන්ති චුත්තං “අප්පචත්තිගමනවසෙනා”ති. චජනං ඡඩ්ඛනං, භාපනං වාති ආහ “අනපෙක්ඛතාය චජනවසෙන, භානිවසෙන වා”ති.

තදප්පචත්ති වියාති තස්සා තිත්තඅලාඬුවල්ලියා අප්පචත්ති විය. අප්පචත්තිහෙතුභූතමපි නිබ්බානං තණ්හාය අප්පචත්ති විය ගස්හතීති ආහ “තදප්පචත්ති වියා”ති යථා “රාගක්ඛයො”ති (සං. නි. 4.315, 330). අප්පචත්තිභූතන්ති තණ්හාය අප්පචත්තියා පත්තං, පත්තබ්බන්ති අත්ථො. නිබ්බානං ආගම්ම නිරුද්ධායපි තණ්හාය පියරූපසාතරූපෙසු නිරුද්ධාති චත්තබ්බතාදස්සනත්ථං චුත්තාති යොජනා. එත්ථ ච යස්මා මග්ගො, නිබ්බානඤ්ච තණ්හාය සමුච්ඡෙදසාධනං, තස්මා “පුරිමා වා උපමා”තිආදිනා උපමාද්වයං උභයත්ථ යථාක්කමං යොජිතං, උභයට්ඨානියං පන උභයත්ථාපි ලබ්භතෙව.

නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

205. තිත්ථියෙහි කප්පිතස්ස මග්ගස්ස පකතිපුරිසන්තරඤ්ඤාණාදිකස්ස. අරියං ලභාපෙතීති අරියං සාමඤ්ඤඵලං ලභාපෙති.

තබ්බිපක්ඛවිරතිසභාවාති තස්සා සම්මාවාචාය විපක්ඛතො මිච්ඡාවාචාය විරතිසභාවා. හෙදකරමිච්ඡාවාචා පිසුණවාචා, සබ්බාපි වා මිච්ඡාවාචා විසංවාදනාදිවසෙන හෙදකරීති ආහ “හෙදකරමිච්ඡාවාචාපභානෙනා”ති. විසංවාදනාදිකිච්චතාය හි ලුඛානං අපරිග්ගාහකානං මුසාවාදාදිනං පටිපක්ඛභූතා සිනිද්ධභාවෙන පරිග්ගාහකසභාවා සම්මාවාචා තප්පච්චයසුභාසිතසම්පටිග්ගාහකෙ ජනෙ, සම්පයුත්තධම්මෙ ච පරිග්ගණ්හන්ති පචත්තතීති පරිග්ගහලක්ඛණා. තෙනාහ “ජනෙ, සම්පයුත්තෙ ච පරිග්ගණ්හනකිච්චවතී”ති. චීවරකම්මාදිකො තාදිසො පයොගො. කාතබ්බං චීවරරජනාදිකං. නිරවජ්ජසමුට්ඨාපනකිච්චවාති නිරවජ්ජස්ස

කත්තබ්බස්ස, නිරවජ්ජාකාරෙන වා සමුට්ඨාපනකිව්වවා. සම්පයුත්තධම්මෙ ව සමුට්ඨාපෙන්තොති එත්ථ සමුට්ඨාපනං මිච්ඡාකම්මන්තපට්ඨකභූතස්ස අත්තනො කිව්වස්ස අනුගුණභාවෙන සම්පයුත්තානං පවත්තනමෙව, උක්ඛිපනං වා නෙසං කායිකකිරියාය භාරුක්ඛිපනං විය. සම්පයුත්තධම්මානං, ආජීවස්සෙව වා විසොධනං වොදාපනං.

දිට්ඨෙකට්ඨාති දිට්ඨියා සහජපභානෙකට්ඨා, පට්මග්ගසම්මාදිට්ඨිවසෙනෙව නං වෙදිතබ්බං. “දිට්ඨෙකට්ඨාඅවිජ්ජාදයො” තිපි පායො. එතස්මිං පක්ඛෙ චතුමග්ගසම්මාදිට්ඨියා සඬගහො කතො හොති. උපරිමග්ගසම්මාදිට්ඨියා පන දිට්ඨිට්ඨානෙ තංතංමග්ගවජ්ඣො මානො ගහෙනබ්බො. සො හි “අහ”න්ති පවත්තිආකාරතො දිට්ඨිට්ඨානියො. පකාසෙතීති කිව්වපට්ඨෙධෙන පට්ඨිජ්ඣති. තෙනෙව හි අඬගෙනාති තෙනෙව සම්මාදිට්ඨිසඬබානෙන මග්ගඬගෙන. තථාපවත්තිතෙන කරුණුතෙන, තෙන වා කාරණෙන. අඬග-සද්දො හි කාරණත්ථොපි හොතීති. තත්ථාති මග්ගෙ, මග්ගචිත්තුප්පාදෙ වා.

ඉමස්සෙවාති අරියමග්ගපරියාපන්නස්සෙව. යදිපි විරමිතබ්බතො විරමන්තස්ස චෙතනාපි ලබ්භතෙව, විරතියා එව පන තදා පධානභාවොති ආහ “විරමණකාලෙ වා විරතියො”ති. සුභාසිතාදීති අසම්ඵස්පලාපාදි. ආදි-සද්දෙන අපිසුණාදි සඬගහිතා. භාසනාදීති එත්ථ පන කායසුචරිතාදි. අමග්ගඬගත්තාති අමග්ගසභාවත්තා. තමෙව චෙතනාය අමග්ගසභාවතං දස්සෙතුං “එකස්ස ඤාණස්සා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සම්මාචාචාදිකිව්වත්තයං නාම මිච්ඡාචාචාදීනං තිණ්ණං පාපධම්මානං සමුච්ඡින්නං, මග්ගචෙතනා ව තංසභාවා න හොතීති න තස්සා මග්ගක්ඛණෙ සම්මාචාචාදිභාවසිද්ධි. තංසිද්ධියන්ති කිව්වත්තයසිද්ධියං. යථා පනස්සා පුබ්බභාගෙ සුභාසිතවාචාදිභාවො, එවං මග්ගක්ඛණෙපි සියා. එවං සන්නෙ යථා තත්ථ එකස්ස සම්මාසඬකප්පස්ස තිකිව්වතා, සම්මාදිට්ඨිආදීනඤ්ච එකෙකානං චතුකිව්වතා, එවං එකා මග්ගචෙතනා සම්මාචාචාදිකිව්වත්තයස්ස සාධිකා භවෙය්‍ය, තථා ව සති මග්ගෙ සම්මාචාචාදීති තිණ්ණ අඬගාති න භවෙය්‍යුං, ඡළඬගිකො ව අරියමග්ගො සියාති තයිදමාහ “එකාය චෙතනායා”තිආදීනා. යස්මා පනෙතං නත්ථී, තස්මා මග්ගපච්චයතාවචනතො ව න චෙතනාය මග්ගභාවොති මග්ගක්ඛණෙ විරතියොව සම්මාචාචාදයො.

බුහනං සුඛං. සන්තසුඛං උපෙක්ඛා. සා හි “උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතා”ති (විසුද්ධි. 2.644; විහ. අට්ඨ. 232) චුත්තා. විතක්කාදීනන්ති තෙයෙව අහිනිරොපනාදයො පාකට්ඨරියායෙන චුත්තා.

වච්ඡිකාරභාවතො වච්ඡෙදස්ස උපකාරකො විතක්කො. “සාවජ්ජා...පෙ.... උපකාරකො එවා”ති ඉමිනා වච්ඡෙදනං සමුට්ඨාපකචෙතනානං විය විරතියාපි විසෙසපච්චයො විතක්කොති දස්සෙති. වච්ඡෙදනියාමිකා වාචාති වච්ඡිවචරිතවිරතීමාහ. සා හි සම්මාචාචාභූතා මිච්ඡාචාචාසු සංයමිතී. තත්ථ යථා විසංවාදනාදිමිච්ඡාචාවතො අවිරතො මිච්ඡාකම්මන්තතොපි න විරමතෙව. යථාහ —

“එකං ධම්මං...පෙ.... අකාරිය” න්ති (ධ. ප. 176). තථා අවිසංවාදනාදිනා සම්මාවාචාය යිතො සම්මාකම්මන්තම්පි පුරෙතියෙවාති ආහ “වච්ඡෙද...පෙ.... උපකාරිකා” ති. ධම්මානං පවත්තිතිට්ඨාභාවතො යථා ගතීති නිබ්බන්ති වුවවති, එවං පවත්තිභාවතො රසලක්ඛණානිපිති ආහ “කිච්චාදිසභාවෙ වා” ති.

අභිනන්දනන්ති තණ්හාදිවසෙන අභිනන්දනං.

වාචුග්ගතකරණං උග්ගහො, අත්ථපරිපුච්ඡනං පරිපුච්ඡාති තදුභයං සවනාධිනන්ති ආහ “සවනඤ්ඤාණෙ එව අවරොධං ගච්ඡන්ති” ති. ඤාණෙන පරිච්ඡින්නදිත්වා ගහණං පරිග්ගණ්හනං.

තස්සාති පයොගස්ස.

සොති කාමචිතක්කප්පවත්තියා කාරණභූතො සුභනිමිත්තෙ අයොනියොමනසිකාරො. තස්සාති කාමචිතක්කස්ස. ගතං ගමනං පවත්ති, තස්ස උපායොති ගතමග්ගො.

පභාතබ්බඵකත්තන්ති පභාතබ්බතාසාමඤ්ඤං.

මග්ගභාවෙන චතුබ්බිධම්පි එකත්තෙනාති සොනාපත්තිමග්ගාදිවසෙන චතුබ්බිධම්පි මග්ගභාවෙන එකත්තෙන සාමඤ්ඤතො ගහෙත්වා “අස්සා” ති එකවචනෙන චුත්තන්ති අත්ථො. සබ්බස්ස මග්ගස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤං සදිසතා, තථා අසදිසතා ව එකච්චසදිසතා ව කුමාරකම්මවසෙන සබ්බසදිසසබ්බසදිසඵකච්චසදිසතා, සො එව විසෙසොති යොජෙතබ්බං. විපස්සනානියාමං ධුරං කත්වා ආහාති සම්බන්ධො. ඉධ පනාති ඉමිස්සා සම්මොභවිතොදනියං. සම්මසි...පෙ.... නිවත්තනතොති පයමත්ථෙරවාදං වදන්තො තදප්ඤ්ඤාසයං පුරක්ඛන්වා වදන්ති අධිප්පායෙන චුත්තං. ඉතරථා ඉතරවාදාපෙත්ථ දස්සිතා එවාති. පාදකප්ඤ්ඤානියාමන්ති පාදකප්ඤ්ඤානියාමං ධුරං කත්වා ආහාති යොජනා. “විපස්සනා ...පෙ.... දට්ඨබ්බො” ති කස්මා චුත්තං. න හි තස්සා ඉධ පටික්ඛෙපතා අත්ථි. තථා හි චුත්තං “කෙච්ච වුට්ඨානගාමිතිවිපස්සනා නියාමෙතීති වදන්ති” ති? නයිදමෙවං. ඉධාපීති ඉධ පාදකප්ඤ්ඤානියාමෙපි විපස්සනානියාමො න පටික්ඛිත්තොති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො. තෙනෙවාහ “සාධාරණත්තා” ති. “ඉධ පනා” ති ඉමිනාපි පයමත්ථෙරවාදො සඬගහිතොති වෙදිතබ්බො. යදි එවං කස්මා විපස්සනානියාමො විසුං ගහිතොති? වාදත්තයාවිධුරතාදස්සන්තං. අඤ්ඤෙ වාචරියවාදාති සම්මසිතප්ඤ්ඤානපුග්ගලප්ඤ්ඤාසයවාදා.

“ආරුප්පෙ තිකචතුක්කප්ඤ්ඤානං...පෙ.... න ලොකිය” න්ති ඉදං ථෙරවාදෙ ආගතං පොරාණට්ඨකථායං තත්තිං කත්වා යපිතන්ති අට්ඨසාලිනියං සඬගහෙත්වා චුත්තන්ති ආහ “චුත්තං අට්ඨසාලිනියන්ති අධිප්පායො” ති. යෙසුති පච්ඡිමප්ඤ්ඤානවජ්ජානි සන්ධාය වදති. තත්ථ හි අරුපුප්පත්තියං සංසයො, න

ඉතරස්මි. “චතුක්කපඤ්චකජ්ඣාන” න්ති චුත්තෙ අවිසෙසනො සාසවානාසවං අපෙක්ඛියති, නිවත්තෙතබ්බගහෙතබ්බසාධාරණවචනෙනෙත්ථ සාසවතො අවච්ඡින්නදනත්ථං “තඤ්ච ලොකුත්තර” න්ති වත්වා නිවත්තිතධම්මදස්සනත්ථං “න ලොකිය” න්ති චුත්තන්ති දස්සෙන්නො ආහ “සමුදායඤ්ච...පෙ.... ආහා” ති. ඉතරථා බාහිවාරාභාවතො “ලොකුත්තර” න්ති විසෙසනං නිරත්ථකං සියා. තයො මග්ගාති දුතියමග්ගාදයො. තජ්ඣානිකන්ති තිකචතුක්කජ්ඣානිකං සොනාපත්තිඵලාදිං. අඤ්ඤාකානිකාපිති තිකචතුක්කජ්ඣානතො අඤ්ඤාකානිකාපි චතුක්කජ්ඣානිකාපි මග්ගා උප්පජ්ජන්ති. පි-සද්දෙන තජ්ඣානිකාපි තිකචතුක්කජ්ඣානිකාති අත්ථො. යදි ඵලං චතුචොකාරහවෙපි පඤ්චචොකාරහවෙ විය මග්ගස්ස තිකචතුක්කජ්ඣානිකහවෙ කෙනස්ස ඥානඤ්ඤාදිනියාමොති ආහ “ඥානඤ්ඤාදිනියාමිකා පුබ්බාභිසම්බාරසමාපත්ති” ති. පුබ්බාභිසම්බාරසමාපත්තිති ච පාදකභූතා අත්තනා අතික්කන්තධම්මවිරාගභාවෙන විපස්සනාය පුබ්බාභිසම්බාරකාරී අරූපසමාපත්ති, ඵලසමාපත්ති වා. තෙනාහ “පාදක” න්ති. න සම්මසිතබ්බාති න සම්මසිතබ්බා සමාපත්ති ඥානඤ්ඤාදිනියාමිකා සම්මසිතබ්බානං තිකචතුක්කජ්ඣානානං තත්ථ අනුප්පජ්ජනතො, ඉතරත්ථ ච විසෙසාභාවතො. ඵලස්සපිති චතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකඵලස්සපි.

දුක්ඛඤ්ඤාණාදීනන්ති දුක්ඛසමුදයඤ්ඤාණානං. තංතංකුසලාරම්මණාරම්මණත්තාති කාමාවචරාදීසු යෙන යෙන කුසලෙන සද්ධිං නෙක්ඛම්මසඤ්ඤාපාදයො උප්පජ්ජන්ති, තස්ස තස්ස කුසලස්ස ආරම්මණං ආරම්මණං එතෙසන්ති තංතංකුසලාරම්මණාරම්මණා, තබ්බාවතො. තංතංවිරම්මිතබ්බාදිආරම්මණත්තාති විසංවාදනවත්ථුආදිආරම්මණත්තා. චිතික්කමිතබ්බතො ඵල හි විරතීති. “අභිගාන” න්ති ඉදං “නෙක්ඛම්මසඤ්ඤාපාදීන” න්ති ඵත්ථාපි යොජෙතබ්බං අවයවෙන විනා සමුදායාභාවතො. විසෙසපච්චයොති හින්තසීලස්ස, අපරිසුද්ධසීලස්ස වා සම්මජ්ජධානාසම්භවතො සමාධානස්ස විය වායාමස්ස සීලං විසෙසපච්චයො. අයඤ්ච අත්ථො යදිපි පුරිමසිද්ධසීලවසෙන යුත්තො, සහජාතවසෙනාපි පන ලබ්භතෙවාති දස්සෙන්නො “සම්පයුත්තස්සාපි” ති ආහ. සහජමෙව චෙත්ථ අධිජ්ජෙතන්ති ආහ “සම්පයුත්තස්සෙව වා” තිආදි. සම්මොසො පමාදො, තජ්ජට්ඨකං අසම්මොසො අජ්ජමාදො, සො විත්තස්ස ආරක්ඛාති ආහ “චෙතසො රක්ඛිතතා” ති.

සීලක්ඛන්ධො වාති ව-සද්දෙන සමාධික්ඛන්ධො ව. ඛන්තිජ්ජධානත්තා සීලස්ස අදොසසාධනතා, නීවරණජෙට්ඨකස්ස කාමච්ඡන්දස්ස උජුච්චවනිකභාවතො සමාධිස්ස අලොභසාධනතා දට්ඨබ්බා. සාසනන්ති පටිවෙධසාසනං, “සාසනබ්බුත්ථවරිය” න්ති ච වදන්ති.

මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනියවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා

206-214. “පරිඤ්ඤායාභාවරහිතෙ එකන්තපභාතබ්බෙ”ති කස්මා චුත්තං,
නනු තණ්හායපි චක්ඛාදීනං විය තණ්හාවත්ථුතාවචනෙන පරිඤ්ඤායාතා චුත්තා.
යථාහ “රූපතණ්හා ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථෙසා තණ්හා උප්පජ්ජමානා
උප්පජ්ජති, එත්ථ නිව්සමානා නිව්සති”තිආදි (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; විහ.
203). තප්පට්ඨද්ධසංකිලෙසප්පභාතවසෙන සමතික්කමිතබ්බතා හි පරිඤ්ඤායාතා.
එකන්තපභාතබ්බතා ච න තණ්හාය එව, අථ බො අවසෙසානං
සංකිලෙසධම්මානම්පි. තථා හි තෙසං සබ්බසො අව්චන්තප්පභාගිකා
දස්සනභාවනාති? සච්චමෙතං, තථාපි යථා “දුක්ඛං අරියසච්චං පරිඤ්ඤායා”න්ති
(සං. නි. 5.1099) තණ්හාවජ්ජෙ උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකෙ පරිඤ්ඤායාභාවො
නිරුල්ලො, න තථා තණ්හාය, තණ්හාය පන “යායං තණ්හා
පොනොහවිකා”තිආදිනා (විහ. 203; දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.91, 460; සං. නි.
5.1081; මහාව. 14; පටි. ම. 1.34) සමුදයභාවො විය සාතිසයං පභාතබ්බභාවො
නිරුල්ලොති දස්සෙතුං “පරිඤ්ඤායාභාවරහිතෙ එකන්තප්පභාතබ්බෙ”ති චුත්තං.
යස්ස අසඬගහිතො පදෙසො අත්ථි, සො සප්පදෙසො, එකදෙසොති අත්ථො.
තත්ථාති අරියසච්චසද්දෙ. සමුදයොති සමුදයත්ථො. “නිප්පදෙසතො සමුදයං
දස්සෙතු”න්ති සමුදයස්සෙවත්ථ ගහණෙ කාරණං දස්සෙතුං “දුක්ඛනිරොධා
පනා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ දුක්ඛනිරොධාති දුක්ඛං, නිරොධො ච.
අරියසච්චදෙසනායන්ති අරියසච්චදෙසනායම්පි සච්චදෙසනායං විය. ධම්මතොති
දෙසෙතබ්බධම්මතො නිප්පදෙසා එව. “අවසෙසා ච කිලෙසා”තිආදිනා
දෙසනාහෙදො එව හි තත්ථ විසෙසො. තෙනාහ “න හි තතො අඤ්ඤා”තිආදි.
අපුබ්බො නත්ථිති ධම්මතො අපුබ්බො නත්ථිති අත්ථො. තස්සාති සමුදයස්ස.
සබ්බත්ථ තීසුපි වාරෙසුති අට්ඨඬගිකපඤ්චඬගිකසබ්බසඬගාහිකහෙදෙසු
මහාවාරෙසු, තදන්තොගධෙසු ච පඤ්චසු කොට්ඨාසෙසු. අපුබ්බස්සාති “අවසෙසා ච
කිලෙසා”තිආදිනා තණ්හාය අපුබ්බස්ස. අවසිට්ඨකිලෙසාදීනඤ්ඤි සමුදයතාවචනං
ඉධ අපුබ්බදස්සනං. තස්ස යදිපි දුතියතතියවාරෙසු විසෙසො නත්ථි, පඤ්චසු පන
කොට්ඨාසෙසු උපරූපරි අපුබ්බං දස්සිතන්ති කත්ථා එවං චුත්තං. තඤ්ඤි
සමුදයවිසෙසදස්සනං, ඉතරං පන මග්ගවිසෙසදස්සනං. තස්ස ච ධම්මතො
අපුබ්බභාවො දස්සිතොයෙව. යදි එවං දුතියාදිකොට්ඨාසෙසු, පඨමකොට්ඨාසෙපි වා
කස්මා තණ්හා ගහිතාති ආහ “අපුබ්බසමුදයදස්සනත්ථායපි හී”තිආදි. කෙවලායාති
තදඤ්ඤකිලෙසාදිනිරපෙක්ඛාය. දෙසනාවසෙන න චුත්තොති න ධම්මවසෙනාති
අධිප්පායො. තස්මා දුක්ඛාදීනි තත්ථ අරියසච්චදෙසනායං සප්පදෙසාති දස්සිතාති
හොන්ති පරියායෙනාති දට්ඨබ්බං. අභිධම්මදෙසනා පන නිප්පරියායකථාති කත්ථා
අට්ඨකථායං “නිප්පදෙසතො සමුදයං දස්සෙතුං”ඉච්චෙව චුත්තං.
පච්චයසඬබ්බතන්ති පච්චයාහිමතං පච්චයභූතං, පච්චයකොට්ඨාසං වා.

තෙසන්ති කුසලධම්මානං. පච්චයානං පභාතවසෙනාති හෙතුනිරොධෙන
එලනිරොධං දස්සෙති, තප්පට්ඨද්ධකිලෙසප්පභාතෙන වා කුසලානං පභාතං චුත්තං.
යථා “ධම්මාපි වො, හික්ඛෙව, පභාතබ්බා”ති (ම. නි. 1.240). ඉති පරියායතො

කුසලානං පහානං වුත්තං, න නිප්පරියායතො තදභාවතොති ආහ “න හි කුසලා පහාතබ්බා”ති. යථා ච කුසලධම්මෙසු, අබ්‍යාකතධම්මෙසුපි එසෙව නයො. නිරොධන්ති අසඬිතධාතුං. අප්පවත්තිභාවොති යො නිරොධස්ස නිබ්බානස්ස තණ්හාදිඅප්පවත්තිහෙතුභාවො, තං පහානන්ති වුත්තන්ති අත්ථො.

කායකම්මාදිසුද්ධියාති පුබ්බභාගකායකම්මවච්ඡිකම්මආජීවසුද්ධියා දුරතරුපනිස්සයතං අරියමග්ගස්ස දස්සෙති සම්බන්ධො. පඤ්චඩ්ගිකං...පෙ.... පවත්තතං දීපෙති, න පන අරියමග්ගස්ස පඤ්චඩ්ගිකත්තාති අධිප්පායො. ඤාපකනිදස්සනන්ති ඤාපකභාවනිදස්සනං, එතෙන “වචනතො”ති ඉදං හෙතුඅත්ථො නිස්සක්කවචනන්ති දස්සෙති. වචනතොති වා ඊදිසස්ස වචනස්ස සබ්භාවතො. පටිපදාය එකදෙසොපි පටිපදා එවාති අත්ථො. නිද්දිට්ඨො ධම්මසඬිගාහකෙහි සඬිගායනවසෙන.

ඤානෙහි දෙසනාපචෙසො “ලොකුත්තරං ඤානං භාවෙති”ති (ධ. ස. 277) ඤානසීසෙන දෙසනාව. තථා භාවනාපචෙසො. පාළිගමනන්ති පාළිපවත්ති පාඨදෙසනා. යථාච්ඡ්ථමානධම්මවසෙනාති තස්මිං චිත්තුප්පාදෙ ලබ්භමානචිත්තකාදිධම්මවසෙන.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

215. තස්සාති සුත්තන්තභාජනීයස්ස. එවං පනාති “අපිචෙසා සම්මාදිට්ඨි නාම පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණා නානාරම්මණා”තිආදිප්පකාරෙන. එවඤ්ච කත්වාති ලොකුත්තරමග්ගස්සෙව මග්ගසච්චභාවස්ස අධිප්පෙතත්තා. තෙනාති තෙන කාරණෙන, අරියමග්ගස්සෙව උද්දිසිත්වා නිද්දිට්ඨත්තාති අත්ථො.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චවිහඬිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ඉන්ද්‍රියවිහඬිගො

1. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

219. චක්ඛුද්වාරභාවෙති චක්ඛුද්වාරභාවහෙතු. තද්වාරිකෙහීති තස්මිං ද්වාරෙ පවත්තනකෙහි චිත්තචෙතසිකෙහි. තෙ හි “තං ද්වාරං පවත්තිඝකාසභූතං එතෙසං අත්ථී”ති තද්වාරිකා. නනු ච තබ්බත්ථුකෙහිපි තං ඉන්ද්‍රියං කාරෙති. තෙනාහ අට්ඨකථායං “තික්ඛෙ තික්ඛත්තා, මන්දෙ ච මන්දත්තා”ති? සච්චං කාරෙති, තබ්බත්ථුකාපි පන ඉධ “තද්වාරිකා”ඉච්චෙව වුත්තා. අපරිච්චත්තද්වාරභාවංයෙව හි චක්ඛු නිස්සයට්ඨෙන “චත්ථු”ති වුච්චති. අථ වා තද්වාරිකෙසු තස්ස ඉන්ද්‍රියො

පාකටොති “තංද්වාරිකෙහි” ති වුත්තං. ඉන්ද්‍රියො පරෙහි අනුවත්තනීයතා පරමිස්සරභාවොති දස්සෙන්නො “තඤ්ඤි...පෙ.... අනුවත්තන්ති” ති ආහ. තත්ථ තන්ති චක්ඛුං. තෙති තංද්වාරිකෙ. කිරියානිට්ඨානවාචී ආචී-සද්දො “විජිතාචී” තිආදිසු (දී. නි. 1.258; 2.33; 3.199) වියාති ආහ “පරිනිට්ඨිකකිච්චජානන” ති.

“ඡ ඉමානි, හික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානි. කතමානි ඡ? චක්ඛන්ද්‍රියං...පෙ.... මනින්ද්‍රිය” ති (සං. නි. 5.495-499) එවං කත්ථවි ඡපින්ද්‍රියානි ආගතානි, කස්මා පන සුත්තන්තෙ ඛන්ධාදයො විය ඉන්ද්‍රියානි එකජ්ඣං න වුත්තානි, අහිධම්මෙ ච වුත්තානීති ආහ “තත්ථ සුත්තන්තෙ” තිආදි. නිස්සරණුපායාදිභාවතොති එත්ථ ලොකුත්තරෙසු මග්ගපරියාපන්නානි නිස්සරණං, ඉතරානි නිස්සරණඵලං, විච්චසන්නිස්සිතෙන නිබ්බන්තිතානි සද්ධන්ද්‍රියාදීනි නිස්සරණුපායො, ඉතරෙසු කානිචි පචත්තිභූතානි, කානිචි පචත්තිඋපායොති වෙදිතබ්බානි.

බිණාසවස්ස භාවභූතොති ඡළඬිගුපෙක්ඛා විය බිණාසවස්සෙව ධම්මභූතො.

ද්වෙ අත්ථාති ඉන්ද්‍රියිගඉන්ද්‍රියිට්ඨා. අත්තනො පච්චයවසෙනාති යථාසකං කම්මාදිපච්චයවසෙන. තංසහිතසන්නානොති ඉත්ථිත්තියසහිතෙ, පුරිසිත්තියසහිතෙ ච සන්නානො. අඤ්ඤාකාරොනාති ඉත්ථිආදිතො අඤ්ඤො ආකාරොන. අනුවත්තනීයභාවො ඉත්ථිපුරිසිත්තියානං ආධිපච්චන්ති යොජනා. ඉමස්මිඤ්චත්ථෙති ආධිපච්චත්ථෙ.

තෙසන්ති අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතිත්තියාදීනං තිණ්ණං. යා සුඛදුක්ඛිත්තියානං ඉට්ඨානිට්ඨාකාරසම්භොගරසතා වුත්තා, සා ආරම්මණසභාවෙනෙව වෙදිතබ්බා, න එකච්චසොමනස්සිත්තියාදීනං විය පරිකප්පවසෙනාති දස්සෙන්නො “එත්ථ වා” තිආදිමාහ.

යදිපි පුරිසිත්තියානන්තරං ජීවිතිත්තියං රූපකණ්ඨෙපි (ධ. ස. 584) දෙසිතං, තං පන රූපජීවිතිත්තියං, න ච තත්ථ මනින්ද්‍රියං චත්ථා ඉත්ථිපුරිසිත්තියානි වුත්තානි. ඉධ පන අට්ඨකථායං ඉන්ද්‍රියානුක්කමො වුත්තො සබ්බාකාරොන යමකදෙසනාය සංසන්දනීති දස්සෙන්නො ආහ “සො ඉන්ද්‍රියයමකදෙසනාය සමෙති” ති. පුරිමපච්ඡිමානං අජ්ඣත්තිකබාහිරානන්ති චක්ඛාදීනං පුරිමානං අජ්ඣත්තිකානං, ඉත්ථිත්තියාදීනං පච්ඡිමානං බාහිරානං. තෙසං මජ්ඣෙ වුත්තං උභයෙසං උපකාරකතාදිපනත්ථන්ති අධිප්පායො. තෙන එවම්පි දෙසන්නරානුරොධෙන ජීවිතිත්තියස්ස අනුක්කමං චත්තුං චට්ඨතීති දස්සෙති. කාමඤ්චෙත්ථ එවං වුත්තං, පරතො පන කිච්චවිනිච්ඡයෙ ඉධ පාළියං ආගතනියාමෙනෙව මනින්ද්‍රියානන්තරං ජීවිතිත්තියස්ස, තදනන්තරඤ්ච ඉත්ථිපුරිසිත්තියානං කිච්චවිනිච්ඡයං දස්සෙස්සති. සබ්බං තං දුක්ඛං සඬබ්බාරදුක්ඛභාවෙන, යථාරහං වා දුක්ඛදුක්ඛතාදිභාවෙන. දුට්ඨත්තභාවානුපාලකස්සාති රූපාරූපවසෙන දුට්ඨස්ස අත්තභාවස්ස අනුපාලකස්ස. රූපාරූපවසෙන දුට්ඨම්පි හි ජීවිතිත්තියං ඉධ ගහිතං. “පචත්ති” ති එතෙන

සහජාතධම්මානං පවත්තනරසෙන ජීවිතින්ද්‍රියෙන වෙදයිතානං පවත්තෙතබ්බතං දීපෙනි. “භාවනාමග්ගසම්පයුත්ත”න්ති ඉමිනා ඵලභූතං අඤ්ඤින්ද්‍රියං නිවත්තෙනි. භාවනාගහණඤ්ඤවත්ථ සක්කා අවත්තුං. “භාවෙනබ්බත්තා”ති වුත්තත්තා භාවනාභාවො පාකටොව. දස්සනානන්තරාති සමානජාතිභූමිකෙන අබ්‍යවහිතතං සන්ධායාහ, න අනන්තරපච්චයං.

තස්සාති ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවස්ස. අනඤ්ඤසාධාරණත්තාති අඤ්ඤෙහි අනින්ද්‍රියෙහි අසාධාරණත්තා. ඵලං සාමත්ථියතො කිච්චවිසෙසං වචන්ථපෙත්වා පකරණතොපි තං දස්සෙති “ඉන්ද්‍රියකථාය ව පවත්තත්තා”ති. අඤ්ඤෙසන්ති අඤ්ඤෙසං ඉන්ද්‍රියසභාවානම්පි සහජාතධම්මානං. යෙහි තෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙන්ති, තෙසං වසවත්තාපනං නත්ථි, යථා මනින්ද්‍රියස්ස පුබ්බභිගමසභාවාභාවතො සයඤ්ච තෙ අඤ්ඤදත්ථු මනින්ද්‍රියස්සෙව වසෙ වත්තන්ති. තෙනාහ “තංසම්පයුත්තානිපි හී”තිආදි. යදි ඵලං කථං තෙසං ඉන්ද්‍රියොති? “සුඛනාදිලක්ඛණෙ සම්පයුත්තානං අත්තාකාරානුවිධාපනමත්ත”න්ති වුත්තොවායමත්ථො. “වෙනසිකත්තා”ති ඉමිනා සම්පයුත්තධම්මානං විත්තස්ස පධානතං දස්සෙති. තතො හි “වෙනසිකා”ති වුවචන්ති. සබ්බත්ථාති වසවත්තාපනං සහජාතධම්මානුපාලනන්ති ඵලං යාව අමතාහිමුඛභාවපච්චයතා ව සම්පයුත්තානන්ති තංකිච්චනිද්දෙසෙ. “අනුප්පාදනෙ, අනුපත්ථම්මෙහ ව සති”ති පදං ආහරිත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. න හි පදත්ථො සබ්භාවං බ්‍යභිවරතීති ජනකුපත්ථම්මකත්තාභාවෙපිති වුත්තං හොති. තප්පච්චයානන්ති ඉත්ථිපුරිසනිමිත්තාදිපච්චයානං කම්මාදීනං. තප්පවත්තනෙ නිමිත්තභාවොති ඉත්ථිනිමිත්තාදිආකාරරූපනිබ්බත්තනෙ කාරණභාවො. ස්වායං ඉත්ථින්ද්‍රියාදීනං තත්ථ අත්ථිභාවොයෙවාති ද්වයබ්බං. යස්මිඤ්ච සති යං හොති, අසති ව න හොති, තං තස්ස කාරණන්ති. “නිමිත්තභාවො අනුවිධාන”න්ති ඉමිනා අනුවිධානසද්දස්ස කම්මත්ථතං දස්සෙති. සුඛදුක්ඛභාවප්පත්තා වියාති සයං සුඛදුක්ඛසභාවප්පත්තා විය, සුඛන්තා දුක්ඛන්තා ව වියාති අත්ථො. අසන්තස්ස...පෙ....

මජ්ඣිමනිකායානුපාසනං අඤ්ඤාණුපෙක්ඛනාදිවසෙන වෙදිතබ්බං.

සමානජාතියන්ති අකුසලෙහි සුඛදුක්ඛෙහි අකුසලපෙක්ඛාය, අබ්‍යාකතෙහි

අබ්‍යාකතූපෙක්ඛාය, කුසලසුඛතො කුසලපෙක්ඛාය. තත්ථාපි

භූමිවිභාගෙනායමත්ථො හින්දිත්වා යොජෙතබ්බො. තං සබ්බං බන්ධවිහඩගෙ

වුත්තමලාරිකසුඛමවිභාගෙන දීපෙතබ්බං. ආදිසද්දෙනාති “කාමරාගබ්‍යාපාදාදි”ති

ඵත්ථ වුත්තආදිසද්දෙන. සංයොජනසමුවිජිත්තතදුපනිස්සයතා ඵල සන්ධාය

අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියස්ස කිච්චන්තරාපසුතතා වුත්තා, තස්සාපි

උද්ධම්භාගියසංයොජනපටිප්පස්සද්ධිප්පහානකිච්චතා ලබ්භතෙව. අබ්‍යාපිභාවතො

වා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියස්ස පටිප්පස්සද්ධිප්පහානකිච්චං න වත්තබ්බං, තතො

අඤ්ඤින්ද්‍රියස්සාපි තං අට්ඨකථායං අනුද්ධං. මග්ගානන්තරඤ්චි ඵලං “තාය

සද්ධාය අවුපසන්තායා”තිආදිවචනතො (ධ. ස. අට්ඨ. 505) කිලෙසානං

පටිප්පස්සම්භනවසෙන පවත්තති, න ඉතරං. අඤ්ඤථා අරියා සබ්බකාලං

අප්පටිප්පස්සද්ධිකිලෙසදරථා සියුං. ඉතරස්ස පන නිච්ඡන්දරාගෙසු සත්තවොභාරො

විය රුළුභිවසෙන පටිප්පස්සද්ධිකිච්චතා වෙදිතබ්බා.

එත්ථාහ – කස්මා පන එත්තකානෙව ඉන්ද්‍රියානි චුත්තානි, එතානි එව ච චුත්තානීති? ආධිපච්චත්ථසම්භවතොති වෙ. ආධිපච්චං නාම ඉස්සරියන්ති චුත්තමෙතං. තයිදං ආධිපච්චං අත්තනො කිච්චෙ ඛලවන්ති අඤ්ඤෙසම්පි සභාවධම්මානං ලබ්භතෙව. පච්චයාධීනචුත්තිකා හි පච්චයුප්පන්නා. තස්මා තෙ තෙහි අනුවත්තීයන්ති, තෙ ච තෙ අනුවත්තන්තීති? සච්චමෙතං, තථාපි අත්ථි තෙසං විසෙසො. ස්වායං විසෙසො “චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිප්පවත්තියඤ්ඤි චක්ඛාදීනං සිද්ධමාධිපච්ච”න්තිආදිනා (විහ. අට්ඨ. 219) අට්ඨකථායං දස්සිතොයෙව.

අපිව ඛන්ධපඤ්චකෙ යායං සත්තපඤ්ඤත්ති, තස්සා විසෙසනිස්සයො ඡ අප්ඤ්ඤාත්තිකානි ආයතනානීති තානි තාව ආධිපච්චත්ථං උපාදාය “චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.... මනින්ද්‍රිය”න්තිආදිතො චුත්තානි. තානි පන යෙන ධම්මෙන පවත්තන්ති, අයං සො ධම්මො තෙසං ධීතිහෙතුති දස්සනත්ථං ජීවිතං. තයිමෙ ඉන්ද්‍රියපට්ඨද්ධා ධම්මා ඉමෙසං වසෙන “ඉත්ථි, පුරිසො”ති වොහරීයන්තීති දස්සනත්ථං භාවද්වයං. ස්වායං සත්තසඤ්ඤිතො ධම්මපුඤ්ඤො පබ්බතවසෙන පවත්තමානො ඉමාහි වෙදනාහි සංකිලිස්සතිති දස්සනත්ථං වෙදනාපඤ්චකං. තතො විසුද්ධත්ථිකානං වොදානසම්භාරදස්සනත්ථං සද්ධාදිපඤ්චකං. තතො වොදානසම්භාරා ඉමෙහි විසුජ්ඣන්ති, විසුද්ධිප්පත්තා, නිට්ඨිතකිච්චා ච භොන්තීති දස්සනත්ථං අන්තෙ අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියාදීනි තිණි චුත්තානි. සබ්බත්ථ “ආධිපච්චත්ථං උපාදායා”ති පදං යොජෙතබ්බං. එත්තාවතා අධිප්පෙතත්ථසිද්ධිති අඤ්ඤෙසං අග්ගහණං.

අථ වා පවත්තිනිවත්තිනං නිස්සයාදිදස්සනත්ථම්පි එතානි එව චුත්තානි. පවත්තියා හි විසෙසතො මූලනිස්සයභූතානි ඡ අප්ඤ්ඤාත්තිකානි ආයතනානි. යථාහ “ඡස්ස ලොකො සමුප්පන්නො”තිආදි (සු. නි. 171). තස්සා උප්පත්ති ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියෙහි. විසභාගවත්ථුසරාගනිමිත්තා හි යෙභුයොන සත්තකායස්ස අභිනිබ්බත්ති. චුත්තඤ්ඤෙතං “තිණ්ණං බො පන, මහාරාජ, සන්තිපාතා ගබ්භස්සාවක්කන්ති භොති, ඉධ මාතාපිතරො ච සන්තිපතිතා භොන්ති, මාතා ච උතුරී භොති, ගබ්භො ච පච්චුපට්ඨිතො භොති”ති (ම. නි. 1.408; 2.411; මි. ප. 4.1.6). අවට්ඨානං ජීවිතින්ද්‍රියෙන තෙන අනුපාලෙතබ්බතො. තෙනාහ “ආයු ධීති යපනා යාපනා”තිආදි. උපභොගො වෙදනාහි. වෙදනාවසෙන හි ඉට්ඨාදිසබ්බවිසයුපභොගො. යථාහ – “වෙදයති වෙදයතීති බො, භික්ඛවෙ, තස්මා වෙදනානි චුච්චතී”ති (සං. නි. 3.79). එවං පවත්තියා නිස්සයසමුප්පාදට්ඨිතිසම්භොගදස්සනත්ථං චක්ඛුන්ද්‍රියං යාව උපෙක්ඛන්ද්‍රියන්ති චුද්දසින්ද්‍රියානි දෙසිතානි. යථා වෙතානි පවත්තියා, එවං ඉතරානි නිවත්තියා. විචට්ඨසන්තිස්සිතෙන හි නිබ්බත්තිතානි සද්ධාදීනි පඤ්ච ඉන්ද්‍රියානි නිවත්තියා නිස්සයො. උප්පාදො අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියෙන තස්ස පඨමං උප්පජ්ජනතො. අවට්ඨානං අඤ්ඤින්ද්‍රියෙන. උපභොගො අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියෙන අග්ගඵලසමුපභොගතො.

එවමිපි එතානි එව ඉන්ද්‍රියානි දෙසිතානි. එත්තාවතා
 යථාධිප්පෙතත්ථසිද්ධිතො අඤ්ඤෙසං අග්ගහණං. එතෙනාපි නෙසං
 දෙසනානුක්කමොපි සංවණ්ණිතො වෙදිතබ්බො.

220. කුසලාකුසලවීරියාදීනීති එත්ථ ආදි-සද්දෙන කුසලසමාධිආදීනං,
 අබ්‍යාකතවීරියාදීනඤ්ච සඨගහො දට්ඨබ්බො. පච්චයාදීනි ආදි-සද්දෙන
 දෙසාරම්මණාදයො ගහිතා, යථාචුත්තවීරියාදීනි, චක්ඛාදීනි ච සඨගණ්හාති.
 ඉච්චෙවං සබ්බසඨගාහිකානි වීරිසින්ද්‍රියාදිපදානි, චක්ඛුන්ද්‍රියාදිපදානි ච. තෙනානි
 “එවං සන්තෙපි” තිආදිනා භූමිවිභාගකථනෙන. තත්තීවත්තනෙනානි සබ්බෙසං
 සබ්බභූමිකත්තනිවත්තනෙන. අවිජ්ජමානසඨගාහකත්තන්ති තස්සං තස්සං භූමියං
 අනුපලබ්භමානස්ස ඉන්ද්‍රියස්ස සඨගාහකතා.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

ඉධ ඉමස්මිං “සත්තින්ද්‍රියා අනාරම්මණා” ති එවං එකන්තානාරම්මණත්තෙ
 චූච්චමානෙ න ආභට්ඨං ජීවිතින්ද්‍රියං න භාසිතං. ටීකායං පන අනාභට්ඨන්ති
 කතසමාසං කත්වා චුත්තං. රූපධම්මෙසු සඨගහිතතන්ති “රූප” න්ති ගණිතතං.
 අරූපකොට්ඨාසෙන අරූපභාවෙන සියාපක්ඛෙ සඨගහිතං. කස්මා? තස්ස
 පරිත්තාරම්මණාදිනා අත්ථිති. යස්මා පන රූපාරූපමිස්සකස්සෙව චසෙන
 සියාපක්ඛසඨගහො යුත්තො, න එකදෙසස්ස, තස්මා එකදෙසස්ස තං අනිච්ඡන්තො
 ආභ “අධිජ්ජායො” ති. ඉදානි තමත්ථං පකාසෙතුං “අරූපකොට්ඨාසෙන
 පනා” තිආදි චුත්තං. නචත්තබ්බතානි පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙන නචත්තබ්බතා. කථං
 පන රූපකොට්ඨාසෙනස්සානාරම්මණස්ස නචත්තබ්බතානි වොදනං සන්ධායාහ “න
 භී අනාරම්මණ” න්තිආදි. “අවිජ්ජමානාරම්මණානාරම්මණෙසු” ති ඉමිනා
 “අනාරම්මණා” ති බාහිරත්ථසමාසො අයන්ති දස්සෙති. නචත්තබ්බෙසුති
 සාරම්මණභාවෙන නචත්තබ්බෙසු. අනාරම්මණත්තානි ආරම්මණරහිතත්තා.
 “නචින්ද්‍රියා සියා පරිත්තාරම්මණා, සියා මහග්ගතාරම්මණා, සියා
 අජ්ජමානාරම්මණා, සියා න චත්තබ්බා ‘පරිත්තාරම්මණා’ තිපි
 ‘මහග්ගතාරම්මණා’ තිපි ‘අජ්ජමානාරම්මණා’ තිපි” තිආදීසු (විභ. 223) විය න
 සාරම්මණස්සෙව නචත්තබ්බතං දස්සෙති. යථා ච න සාරම්මණස්සෙව
 නචත්තබ්බතාපරියායො, අථ බො අනාරම්මණස්සාපීති සාරම්මණ නියමාභාවො.
 එවං නචත්තබ්බං සාරම්මණමෙවානි අයමිපි නියමො නත්ථිති දස්සෙන්නො
 “නචත්තබ්බස්ස වා සාරම්මණත” න්ති ආභ. තස්ස න දස්සෙතීති සම්බන්ධො. “න
 භී” තිආදිනා තමෙවත්ථං විවරති.

තත්ථ රූපනිබ්බානානං සුඛාදිසම්පයුත්තභාවෙන නචත්තබ්බතා, න
 පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙනානි වොදනං මනසි කත්වා ආභ “අථාපි” තිආදි. තත්ථ
 අථාපි චත්තතීති සම්බන්ධො. සියා අනාරම්මණන්තිපි චත්තබ්බං සියාති

අනාරම්මණං ධම්මායතනං සාරම්මණෙනි විසුං කත්වා එවං චත්තබ්බං සියා.
 නචත්තබ්බ-සද්දො යදි සාරම්මණස්ථෙව චත්තෙය්‍යා, න චෙවං චුත්තං, අවචනෙ ව
 අඤ්ඤං කාරණං නත්ථිති දස්සෙන්නො ආහ “න හි පඤ්ඤාපුච්ඡකො සාවසෙසා
 දෙසනා අත්ථි”ති. තස්මා නචත්තබ්බ-සද්දො අනාරම්මණෙසුපි චත්තතෙවති
 අධිප්පායො. යාපි “අට්ඨන්ද්‍රියා සියා අප්ඤ්ඤාතාරම්මණා”ති
 අප්ඤ්ඤාතාරම්මණාදිභාවෙන නචත්තබ්බතා චුත්තා, සා ජීවිතින්ද්‍රියස්ස
 ආකිඤ්ඤාදිඤ්ඤායතනකාලෙ පට්ඨාප්පවිඤ්ඤාණාභාවමත්තාරම්මණං සන්ධාය
 චුත්තා, න සාරම්මණස්ථෙව නචත්තබ්බතාදස්සනත්ථං, නාපි අනාරම්මණස්ස
 පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙන නචත්තබ්බතාභාවදස්සනත්ථන්ති දස්සෙන්නො
 “අට්ඨන්ද්‍රියා සියා අප්ඤ්ඤාතාරම්මණාති එත්ථ වා”තිආදිමාහ. තත්ථ සියා
 අප්ඤ්ඤාතාරම්මණාති ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො. තෙන අවසිට්ඨපාලිසඬගණ්හනෙන
 “සියා න චත්තබ්බා ‘අප්ඤ්ඤාතාරම්මණා’තිපි ‘බහිද්ධාරම්මණා’තිපි
 ‘අප්ඤ්ඤාතාරම්මණා’තිපි”ති ඉමාය පාලියා චුත්තමත්ථං ජීවිතින්ද්‍රියස්ස
 දස්සෙන්නො “ජීවිතින්ද්‍රියස්ස...පෙ.... නචත්තබ්බතා චෙදිතබ්බා”ති ආහ, තං
 චුත්තත්ථමෙව.

පඤ්ඤාපුච්ඡකචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියවිභඩ්ගචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. පටිච්චසමුප්පාදවිභඩ්ගො

1. සුත්තන්තභාෂණීයං

උද්දෙසවාරචණ්ණනා

225. “චුත්තත්තා”ති ඉදං නිස්සක්කං කිං ලක්ඛණං? හෙතුලක්ඛණං. යදි එවං
 තංහෙතුකො විභජ්ජවාදිභාවො ආපජ්ජති. න හි මොග්ගලිපුත්තනිස්සත්ථෙරෙන
 චුත්තත්තා බුද්ධසාවකා විභජ්ජවාදිනො අහෙසුන්ති? නයිදමෙවං. තිව්ධො හි හෙතු
 ඤාපකො, කාරකො, සම්පාපකොති. තෙසු ඤාපකහෙතු ඉධාධිප්පෙනො, තස්මා
 තෙන මහාථෙරෙන “කිං වාදී, හන්තෙ, සම්මාසම්බුද්ධො”ති පුට්ඨොන “විභජ්ජවාදී,
 මහාරාජා”ති තදා චුත්තචචනෙන ඤායති “සම්මාසම්බුද්ධසාවකා
 විභජ්ජවාදිනො”ති ඉමමත්ථං දස්සෙති කිං...පෙ.... චුත්තත්තා...පෙ....
 විභජ්ජවාදිනො”ති. “අහඤ්ඤි, බ්‍රාහ්මණ, විනයාය ධම්මං දෙසෙමි රාගස්සා”තිආදිං
 චත්වා “නො ව ඛො යං ත්වං සන්ධාය වදෙසී”තිආදිනා (පාරා. 5-9)
 චෙරඤ්ජබ්‍රාහ්මණස්ස භගවතා චෙනයිකාදිභාවො විභජ්ජ චුත්තොති තං අනුචදන්තා
 සාවකාපි තථා වදන්තිති ආහ “තෙ හි චෙනයිකාදිභාවං විභජ්ජ වදන්ති”ති.
 විවරාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන සොමනස්සාදීනං සඬගහො දට්ඨබ්බො. තානිපි හි
 සෙවිතබ්බාසෙවිතබ්බභාවෙන විභජ්ජ චුත්තාති. විභජ්ජවාදිපරිසා
 විභජ්ජවාදිමණ්ඩලන්ති එතස්මිං අත්ථෙ යථා තං ඔතිණ්ණො නාම හොති,

තංදස්සනත්ථං “ආවරියෙ අනඛභාවික්ඛන්තෙනා”ති ආදි වුත්තං.

සකසමයාවොක්කමාදි හි පරමත්ථතො තදොතාරො. “අසංකිලිට්ඨාපි අවිජ්ජා අත්ථි අමග්ගවජ්ඣා, යාය නිවුතා ඛිණ්ණාසවාපි නාමගොත්තාදීසු එකච්චං න ජානන්ති, සා කුසලචිත්තුප්පාදෙසුපි පවත්තති”ති නිකායන්තරියා. තං සන්ධායාහ “අවිජ්ජා පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසංඛාරානං හෙතුපච්චයො හොතීති ආදිං වදන්තො”ති.

උපලක්ඛණඤ්ඤෙනං සහජාතකොටියා. ආදි-සද්දෙන අකුසලචිත්තෙනපි ඤාණං උප්පජ්ජති, යා සංකිලිට්ඨා පඤ්ඤාති, අවෙනසිකං සීලං, අවිඤ්ඤත්තිසංඛාරානං රූපභාවං දුස්සිලාන්ති එවමාදිං සංගණිතාති. පරසමයායුහනං පරසමයෙ ඛ්‍යාපාරාපත්තියා. යො තත්ථ සකසමයෙන විරුද්ධො අත්ථො, තස්ස වා දීපනෙන සියා, පරසමයෙ වාදාරොපනෙන වා. තෙසු පුරිමං “ආවරියෙ අනඛභාවික්ඛන්තෙනා”ති ඉමිනා අපනීතන්ති ඉතරං දස්සෙති “පරසමයං...පෙ.... අනායුහන්තෙනා”ති. අසම්පිණ්ඩෙන්තෙනාති උපවයත්ථං සන්ධාය වදන්ති. ආයුහන-සද්දො පන උපවයත්ථො න හොතීති කෙච්චාදො න සාරතො ගහෙතඛිබ්බො.

තඛිබ්බපරියායෙනාති යථාචිත්තං අවට්ඨානෙන. සාවජ්ජස්ස අනවජ්ජතාදීපනාදිනා කම්මන්තරං භින්දන්තො විනාසෙන්තො, ආලොලෙන්තො වා ධම්මතං ධම්මසභාවං විලොමෙති විපරීතතො දහති. මහාපදෙසෙති මහාඅපදෙසෙ, බුද්ධාදයො මහන්තෙ මහන්තෙ අපදිසිත්වා වුත්තාති මහාකාරණාති. මහාපදෙසෙති වා මහාඛකාසෙ, මහන්තාති ධම්මස්ස පතිට්ඨානට්ඨානානීති වුත්තං හොති. තත්‍රායං වචනත්ථො – අපදිසියතීති අපදෙසො, බුද්ධො අපදෙසො එතස්සාති බුද්ධාපදෙසො. එස නයො සෙසෙසුපි. අත්ථතො වායං මහාපදෙසො “සම්මුඛා මෙතං හගවතො සුත”න්ති ආදිනා කෙනවි ආහතස්ස “ධම්මො”ති වා “අධම්මො”ති වා විනිච්ඡයනෙ කාරණං. කිං පන තන්ති? තස්ස යථාහතස්ස සුත්තොතරණාදි එව. යදි එවං කථං වත්තාරොති? ධම්මස්ස ද්වෙ සම්පදායො හගවා, සාවකා ව. තෙසු සාවකා සංඝගණපුග්ගලවසෙන තිවිධා. එවං “අමුමහා මයා අයං ධම්මො පටිග්ගහිතො”ති අපදිසිතඛිබ්බානං හෙදෙන වත්තාරො. තෙනාහ “සම්මුඛා මෙතං හගවතො සුත”න්ති ආදි. නෙත්තියම්පි වුත්තං “බුද්ධාපදෙසො සංඝාපදෙසො සම්බහුලත්ථෙරාපදෙසො එකත්ථෙරාපදෙසො”ති.

සුත්තසුත්තානුලොමආවරියවාදඅත්තනොමතිමහාපදෙසෙති එත්ථ තිස්සො සංඛිතියො ආරුළුහාති තීණි පිටකාති අත්ථසුවනාදිඅත්ථෙත සුත්තං. යථාවුත්තස්ස සුත්තස්ස අනුලොමතො යථාවුත්තා එව වත්තාරො මහාපදෙසා සුත්තානුලොමං. පාළියා අත්ථගාහණෙන ධම්මතායං පතිට්ඨාපනතො අට්ඨකථා ආවරියවාදො. නයග්ගාහෙන අනුබුද්ධියා අත්තනො පටිභානං අත්තනොමති. එත්ථ ව සුත්තආවරියවාදඅත්තනොමතීනම්පි කෙනවි ආහතස්ස ධම්මාධම්මාදිභාවවිනිච්ඡයනෙ කාරණභාවසභාවතො මහාපදෙසතා වුත්තාති වෙදිතඛිබ්බා. සන්තිට්ඨති අප්පට්ඨාහන්තො, අවිලොමෙන්තො ව. තඛිබ්බපරියායෙන අතිධාවති. එකස්ස පදස්ස එකෙන පකාරෙන අත්ථං වත්වා තස්සෙව පුන පකාරන්තරෙන අත්ථං වදන්තො වා අපරෙහි පරියායෙහි නිද්දිසති නාම යථා

“අවිජ්ජා දුක්ඛසච්චස්ස යාථාචසරසලක්ඛණං පටිච්ඡක්ඛිතුං න දෙනි” තිආදිං වත්වා පුන “අයං අවිජ්ජා දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණං” න්ති වුත්තාපි “දුක්ඛසච්චස්ස එකදෙසො හොති” තිආදිවචනං. අථ වා හෙතුභාවෙන වුත්තස්ස අත්ථස්ස පුන ඵලභාවෙන වචනං තමෙවත්ථං පුනරාවත්තෙන්වා නිද්දිසනං යථා “විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප” න්ති වත්වා පුන “නාමරූපපච්චයා සලායතන” න්ති වචනං. අථ වා “සබ්බමෙතං භවවක්කං කම්මඤ්ඤෙව විපාකො ව. කිලෙසකම්මවිපාකවසෙන තිවිධ” න්ති ව ආදිනා වුත්තස්සෙවත්ථස්ස දුට්ඨනිවිධාදිවිභාගදස්සනං තමෙවත්ථං පුනරාවත්තෙන්වා නිද්දිසනන්ති ඵවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

සත්තවොභාරොති “සත්තො” ති සමඤ්ඤා. යෙ හි ධම්මෙ සමුහභූතෙ සත්තානවසෙන වත්තමානෙ උපාදාය සත්තපඤ්ඤත්ති, තස්සා තතො අඤ්ඤාථානාඤ්ඤාථාඅච්චන්තාභාවසඬ්ඛානෙ අත්තෙ අනුපගම්ම යාථාවතො සඬ්ගහණං, බොධනඤ්ඤා ධම්මතායං අකුසලස්ස දුක්කරං දුරහිසම්භවන්ති. අවිජ්ජාදිකස්ස පච්චයධම්මස්ස සඬ්ඛාරාදිපච්චයුප්පන්නධම්මං පති හෙතුආදිනා පච්චයෙන පච්චයභාවො පච්චයාකාරො, පටිච්චසමුප්පාදොති අත්ථො.

වුත්තනයෙනාති “ආචරියෙ අනබ්භාවික්ඛන්තෙනා” තිආදිනා වුත්තනයෙන. කාමඤ්ඤෙත්ථ සබ්බාපි අත්ථවණ්ණනා ඉමිනාව නයෙන කාතබ්බා, පටිච්චසමුප්පාදවණ්ණනය පන ගරුතරභාවං දස්සෙන්තො ඵවං වදති.

පාළිධම්මන්ති තෙපිටකබුද්ධවචනං. පටිච්චසමුප්පාදන්ති පටිච්චසමුප්පාදපාළිං.

අත්ථං කත්වාති හිතං කත්වා. යථායං හිතාවහො හොති, ඵවං කත්වා. අට්ඨං කත්වාති වා අත්තානං අත්ථිකං කත්වා. සුතචිත්තාමයාදිං ඤාණවිසෙසං. තදඬ්ගවික්ඛම්භනාදිනා කිලෙසක්ඛයවිසෙසං.

භවාදීසු ආදීනවජ්ජපටිච්ඡාදනතො, බලවූපනිස්සයතො, කම්මස්ස විසෙසහෙතුභාවතො ව වට්ටස්ස මූලකාරණං අවිජ්ජා. විපාකවට්ටනිමිත්තස්ස කම්මවට්ටස්ස කාරණභූතමිති කිලෙසවට්ටං අවිජ්ජාමූලකන්ති දස්සනත්ථං අවිජ්ජා ආදිතො වුත්තා. තණ්හාපි හි අවිජ්ජාය පටිච්ඡාදිතාදීනවෙ ඵව විසයෙ අස්සාදානුපස්සිතො පවත්ති, න අඤ්ඤාථා. මූලාදිදස්සනසාමඤ්ඤඤාථාති වල්ලියා මූලමජ්ඣපරියොසානස්ස දස්සනෙන පටිච්චසමුප්පාදස්ස තංදස්සනසාමඤ්ඤඤාථා යොජෙතබ්බං, සමන්තවක්ඛුනා සබ්බස්ස දිට්ඨන්තෙපි දෙසනාකාලෙ දෙසනාඤාණවක්ඛුනා බොධෙතබ්බතාවසෙන එකදෙසදස්සනස්ස අධිජ්ජෙතත්තා.

දිට්ඨිසහිතාය මානසහිතාය වා තණ්හාය “අභ” න්ති, ඉතරාය “මම” න්ති අභිවදතො. “අභිනන්දනතො” ති හි ඉමිනා සජ්ජිතිකාය තණ්හාය පවත්ති දස්සිතා. “අභිවදතො” ති ඉමිනා තතො බලවතරාය දිට්ඨිසහිතාය මානසහිතාය වා. “අජ්ඣෙකාසාය තිට්ඨතො” ති ඉමිනා පන තතොපි බලවතමාය දිට්ඨිසහිතාය, කෙවලාය වා තණ්හාය පවත්ති දස්සිතා. ගිලිත්වා පරිනිට්ඨාපෙත්වා යානඤ්ඤි අජ්ඣෙකාසානං. තජ්ජපච්චයන්ති තණ්හාපච්චයං. කථං පන නන්දිවචනෙන

චතුර්විධමිසි උපාදානං චුත්තන්ති ආහ “නන්දිතා”තිආදි. තත්ථ
නන්දිතාතදවිජ්ජයොගතාහීති නන්දිභාවෙන සභාවතො තණ්හුපාදානං, තාය
නන්දියා තණ්හාය අවිජ්ජයොගෙන අවිනාහාවෙන දිට්ඨුපාදානං චුත්තන්ති
වෙදිතබ්බං. “දිට්ඨාභිනන්දනභාවෙනා”ති ඉමිනා දිට්ඨියාපි නන්දිභාවමාහ.

පටිසන්ධිපවත්තිඵස්සාදයොති පටිසන්ධියං පවත්තෙ ව
උජ්ජන්තඵස්සමනොසඤ්චෙතනාවිඤ්ඤාණාති. “විපාකවට්ටභූතෙ”ති ව ඉදං
පවත්තවිසෙසනං දට්ඨබ්බං. වට්ටුපත්ථම්භකාති වට්ටත්තයුපනිස්සයා. ඉතරෙති
අකම්මජා. තස්මිත්ති යථාචුත්තෙ ආහාරවතුක්කෙ. වත්තුං වට්ටන්තීති
තණ්හානිදානුපනිස්සයතො “තණ්හානිදානා”ති වත්තුං යුජ්ජන්ති.

යථා අරියමග්ගො අත්තද්වයවජ්ජිතමජ්ඣිමපටිපදාභාවතො “ඤායො”ති
චුච්චති, ඵචං පටිච්චසමුප්පාදොපිති ආහ “ඤායොති මග්ගො, සොයෙව වා
පටිච්චසමුප්පාදො”ති. අත්තතො පටිවෙධාය සංවත්තති අසම්මොහපටිවෙධෙන
පටිවිජ්ඣිතබ්බත්තා. සංවත්තතිති ව නිමිත්තස්ස කත්තුපචාරවසෙනෙතං චුත්තං
යථා “අරියභාවකරාති සච්චාති අරියසච්චාතී”ති. පකතිආදයො හෙට්ඨා
සච්චවිභඩ්ගෙ හෙතු විජ්ජපටිපත්තිකථායං දස්සිතා ඵච. අකාරණං “කාරණ”න්ති
ගණ්හන්ති යථා කාපිලාදයො. න කිඤ්චි කාරණං බුජ්ඣන්ති යථා තං අඤ්ඤ
බාලපුට්ඨජ්ජනා. ඉතරාසන්ති මජ්ඣිමනො පට්ඨාය යාව පරියොසානා දෙසනාදීනං
තිස්සන්තං. තදත්ථතාසම්භවෙපීති යථාසකෙහි කාරණෙහි
පවත්තිදස්සනත්ථතාසම්භවෙපි. අත්ථන්තරසබ්භාවතොති
පයොජනන්තරසබ්භාවතො. චුත්තාති හි අට්ඨකථායං (විහ. අට්ඨ. 225)
“ජරාමරණාදිකස්ස දුක්ඛස්ස අත්තනා අධිගතකාරණසන්දස්සනත්ථං.
ආහාරනිදානවචත්ථාපනානුසාරෙන යාව අතීතං අද්ධානං අතිහරිත්වා පුන
අතීතද්ධතො පහුති හෙතුඵලපටිපාටිසන්දස්සනත්ථං.
අනාගතද්ධහෙතුසමුට්ඨානතො පහුති අනාගතද්ධසන්දස්සනත්ථ”න්ති තිස්සන්තං
යථාක්කමං තිණි පයොජනාති.

තංතංඵලපටිවෙධොති ජාතිආදීනං ජරාමරණාදිතංතංඵලාවගමො.
අනුච්චොකයතොති පුරිමෙ විකප්පෙ විපස්සනානිමිත්තං අනුච්චොකනං, දුතියෙ
දෙසනානිමිත්තං. කාමුපාදානභූතා තණ්හා මනොසඤ්චෙතනාහාරසඛ්ඛාතස්ස
හවස්ස, තංසම්පයුත්තානං, තන්තිමිත්තානඤ්ච සෙසාහාරානං විසෙසපච්චයො
හොතීති ආහ “ආහාරතණ්හාදයො පච්චුජ්ජන්තද්ධා”ති. ආදි-සද්දෙන යාව
විඤ්ඤාණං ගහෙතබ්බං. ආහාරතණ්හාදයොති ඵත්ථ
පච්චුජ්ජන්තකම්මවට්ටපරියාපන්තෙ ආහාරෙ ගහෙත්වා අද්ධයොජනං කත්වා
අනාගතවිපාකවට්ටපරියාපන්තෙ ගහෙත්වා යොජෙතුං චුත්තං “ආහාරා වා
තණ්හාය පභාවෙතබ්බා අනාගතො අද්ධා”ති. පභාවෙතබ්බාති ආයතීං
උජ්ජාදෙතබ්බා. යුජ්ජතිති ඵලභූතෙ ආහාරෙ පච්චුජ්ජන්තෙ පච්චක්ඛතො
දස්සෙත්වා “තංනිදානං තණ්හං තස්සා නිදාන”න්තිආදිනා ඵලපරම්පරාය
කාරණපරම්පරාය ව දස්සනං තථාබුජ්ඣිකානං පුග්ගලානං

අප්‍රකාශයානුලෝමතො, ධම්මසභාවාච්චලෝමනතො ච යුක්තියා සඬග්ගති. යදි තණ්හාදයො අතීතො අද්ධා, තණ්හාග්ගහණෙනෙව සඬබාරාවිජ්ජා ගහිතාති කිමත්ථං පුන තෙ ගහිතාති ආහ “සඬබාරාවිජ්ජා තතොපි අතීතතරො අද්ධා චුත්තො සංසාරස්ස අනාදිභාවදස්සනත්ථ”න්ති. අතීතන්ති චා අතීතතාසාමඤ්ඤෙන අතීතතරම්පි සඬග්ගිතං දට්ඨබ්බං.

පුනඛහවාහිනිබ්බත්තිආභාරකාති පුනඛහවුපපත්තිපච්චයා. ඉති වචනතොති එවං චුත්තවචනසබ්භාවතො. විඤ්ඤාණාභාරො තාව පුනඛහවාහිනිබ්බත්තියා හෙතු, ඉතරෙ පන කථන්ති ආහ “තංසම්පයුත්තත්තා...පෙ.... කබ්බිකාරාභාරස්සා”ති. තස්ස ආයතිං පුනඛහවාහිනිබ්බත්තිආභාරකා චත්තාරො ආභාරාති සම්බන්ධො. සද්ධාදීනං උපනිස්සයතා පරිච්චාගාදිකාලෙ, රාගාදීනං ගධිතස්ස හොජනාදිකාලෙ. තෙන යථාක්කමං කුසලාකුසලකම්මවිඤ්ඤාණායුහනං දස්සිතං. තස්මාති යස්මා ආයතිං පුනඛහවාහිනිබ්බත්තිආභාරකා චත්තාරො ආභාරා ග්ගන්ති, තස්මා. පුරිමොයෙවත්ථොති “ආභාරතණ්හාදයො පච්චුප්පන්නද්ධා”තිආදිනා චුත්තඅත්ථො. අතීතෙති අතීතෙ අද්ධති. තතො පරන්ති තතො අතීතද්ධතො පරං පච්චුප්පන්නෙ අනාගතෙ ච අද්ධති “සඬබාරපච්චයා විඤ්ඤාණ”න්තිආදිනා. පච්චක්ඛානන්ති පච්චුප්පන්නභවපරියාපන්නතාය පච්චක්ඛන්තානං. පච්චුප්පන්නං හෙතූන්ති එතරහි චත්තමානං තණ්හාදිකං ආභාරාදීනං හෙතුං.

සුත්තං ආහරති “ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො”ති (ම. නි. 1.103). වට්ටහෙතුතොති විපාකවට්ටහෙතුතො, සකලවට්ටහෙතුතො චා. අකුසලඤ්ඤි කම්මං කම්මවට්ටස්ස කිලෙසවට්ටස්ස ච පච්චයො හොතියෙව. “භවතණ්හායපි හෙතුභූතා”ති ඉමිනා කිලෙසවට්ටස්සාපි අවිජ්ජාය පච්චයභාවමාහ. එවඤ්චෙනං, හික්ඛවෙ, චුච්චති”තිආදිනා වට්ටසිසානම්පි අවිජ්ජාතණ්හානං සප්පච්චයතාදස්සනාපදෙසෙන සබ්බෙසම්පි සඬබ්බතධම්මානං හෙතූඵලපරම්පරාවිච්ඡේදචුත්තියා පුරිමාය කොටියා අපඤ්ඤායනං විභාවෙති.

අවිජ්ජං තණ්හා අනුවත්තතීති දුක්ඛෙ තණ්හං අභිභවිත්වා පචත්තියා තතො අවිජ්ජාය බලවහාවමාහ. අවිජ්ජාභිභූතා හි සත්තා සතිපි තණ්හාපරිතස්සිතෙ එකන්තානත්ථසඤ්ඤිතං අත්තකිලමථානුයොගදුක්ඛමනුයුඤ්ජන්ති. තණ්හං අවිජ්ජා අනුවත්තතීති සුඛෙ අවිජ්ජං අභිභවිත්වා පචත්තියා තතො තණ්හාය බලවහාවමාහ. යදිපි සාවජ්ජසුඛානුභවෙ බලවතීයෙව අවිජ්ජා විජ්ජමානආදීනවං පටිච්ඡාදෙන්ති තිට්ඨති, තණ්හා පන තතොපි බලවතරතාය සත්තෙ විපුලානත්ථසඤ්ඤිතෙ අනරියෙ සුඛෙ නියොජෙතිති අවිජ්ජාය තදනුවත්තනං චුත්තං.

ආයතනජක්කං චා කායොති සම්බන්ධො. චක්ඛාදිනිස්සයෙ සෙසධම්මෙති චක්ඛාදිනිස්සයභූතෙ, තප්පට්ඨද්ධෙ ච සසන්තානපරියාපන්නෙ ධම්මෙ. චක්ඛාදිනිස්සිතෙ එව කත්ථාති චක්ඛාදිග්ගහණෙනෙව ගහිතෙ කත්ථා. චක්ඛාදිකායන්ති චක්ඛාදිධම්මසමූහං පරෙසං පඤ්චක්ඛන්ධං. එස්සෙන චුට්ඨොති ආරම්මණං චුසන්නෙන විය උප්පන්නෙන සුඛවේදනියෙන, දුක්ඛවේදනියෙන ච

එස්සෙන ඵ්ටියො. එස්සෙ හි තථා උප්පන්නෙ තංසමඛිගීපුග්ගලො ඵ්ටියොති වොහාරො හොතිති.

යථා සලායතනානි එස්සස්ස විසෙසපච්චයො, එවං වෙදනායපීති දස්සෙන්තො “සලායතනානං වෙදනාය විසෙසපච්චයභාව”න්ති ආහ. තන්තිස්සිතන්ති සලායතනතිස්සිතං. අතීතද්ධාවිජ්ජාතණ්හාමුලකොති අතීතද්ධභූතඅවිජ්ජාතණ්හාමුලකො. කායස්ස හෙදා කායුපගොති උභයත්ථාපි කායසද්දෙන උපාදින්නක්ඛන්ධපඤ්චකො ගහිතො. තදුපගතා උපපජ්ජනං පටිසන්ධිග්ගහණං. උභයමුලොති අවිජ්ජාතණ්හාමුලො.

අනභිසමයභූතත්තාති අභිසමයස්ස පටිපක්ඛභූතත්තා. අවිජ්ජායාති අවිජ්ජාය සති.

ගහණන්ති ගහෙනබ්බතං. තස්මාති යස්මා සති සඬ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඬ්ඛාරත්තෙපි අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා පධානතාය විසුං වුත්තා ගොබ්බිඛද්දඤායෙන, තස්මා. තත්ථ වුත්තමිති සඬ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඬ්ඛාරෙසු වුත්තමිපි අභිසඬ්ඛරණකසඬ්ඛාරං වජ්ජෙත්වා අග්ගහෙත්වා ඉතරෙ සඬ්ඛාරා යොජෙතබ්බා. එවඤ්ඤි අත්ථස්ස උද්ධරණුද්ධරිතබ්බතාද්වයං අසඬ්ඛරතො දස්සිතං හොති. “ඉධ වණ්ණෙතබ්බහාවෙනා”ති ඉමිනා අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරානං සතිපි සඬ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඬ්ඛාරභාවෙ යථාවුත්තමෙව පධානභාවං උල්ලිඬිගෙති. “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා”ති තදෙකදෙසො වුත්තොති සම්බන්ධො. ඉමස්මිං අත්ථවිකප්පෙ සඬ්ගණ්හනවසෙන සඬ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඬ්ඛාරෙහි සඬ්ගහිතාපි අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා ඉධ වණ්ණෙතබ්බහාවෙන පධානාති විසුං ගහිතා, පුරිමස්මිං තෙ වජ්ජෙත්වාති අයං විසෙසො. තෙනාහ “වණ්ණෙතබ්බසබ්බසඬ්ගහණවසෙන දුට්ඨතා වුත්තා”ති. සාමඤ්ඤතො සඬ්ගය්හමානමිපි පධානභාවභොතනත්ථං විසුං ගය්හති යථා තං “පුඤ්ඤඤාණසම්භාරා”ති.

යෙන කුසලාකුසලධම්මා “විපාකධම්මා”ති වුව්චන්ති, තං ආයුහනං, කිං පන තන්ති? අනුපච්ඡින්නතණ්හාවිජ්ජාමානෙ සන්තානෙ සබ්බාපාරතා. තෙනාහ “පටිසන්ධි...පෙ.... ආයුහනරසා”ති. චෙතනාපධානත්තා පන තස්ස චෙතනාකිච්චං කත්වා වුත්තං. රාසිකරණං, ආයුහනන්ති ව රාසිභූතස්ස රූපාරූපසඬ්ඛාතස්ස ඵලස්ස නිබ්බත්තනතො වුත්තං. “අනාරම්මණතා අබ්බාකතතා”ති ඉදං අබ්බාකතස්සෙව අනාරම්මණත්තා අබ්බාකතසම්බන්ධිති අනාරම්මණතාති කත්වා වුත්තං. ආයතනං, සට්ඨන්ති ව තංතංද්වාරිකධම්මප්පචත්තනමෙව දට්ඨබ්බං.

අනනුබොධාදයො අවිජ්ජාපදනිද්දෙසෙ ආගතා. අවිජ්ජාපදසම්බන්ධෙන දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තාති ඉත්ථිලිඬිගනිද්දෙසො. අසණ්ඨානත්තාති අවිග්ගහත්තා.

සොකාදීනං සබ්භාවාති “ජාතිපච්චයා ජරාමරණ”න්ති අනිට්ඨාපෙත්වා තදනන්තරං සොකාදීනමිපි වුත්තානං විජ්ජමානත්තා තෙසං වසෙන අඬ්ගබ්බුත්තජ්ජසඬ්ගෙ පටිච්චසමුප්පාදඬ්ගානං බ්බුභාවෙ ආපන්නො. ද්වාදසෙවාති

කථාං ද්වාදසෙව, නනු සොකාදයොපි ධම්මන්තරභූතා පටිච්චසමුප්පාදදෙසනායං
 වුත්තාති? සච්චං වුත්තා, න පන අභිගන්තරභාවෙනාති දස්සෙන්නො “න
 භී”තිආදිමාහ. තත්ථ ඵලෙනාති ඵලභූතෙන ජරාමරණභිගසභිගහිතෙන සොකාදිනා.
 මූලභිගං දස්සෙතුන්ති ඉමාය පටිච්චසමුප්පාදදෙසනාය මූලභූතං අවිජ්ජභිගං
 සොචනාදීහි සම්මොභාපත්තිකථනෙන දස්සෙතුං තෙ සොකාදයො වුත්තා
 භවචක්කස්ස අවිච්චෙදදස්සනත්ථං. ජරාමරණං කාරණං ඵතෙසන්ති
 ජරාමරණකාරණා, සොකාදයො, තඛ්භාවො ජරාමරණකාරණතා. ජරාමරණං
 නිමිත්තං ඵතස්සාති ජරාමරණනිමිත්තං. තං තන්තිමිත්තානන්ති ඵත්ථ තන්ති
 සුත්තං. තන්තිමිත්තානං දුක්ඛනිමිත්තානං සොකාදිනං. තතො පරායාති අනාගතෙ
 දුතියත්තභාවතො පරාය තතියත්තභාවාදිසු පටිසන්ධියා. හෙතුහෙතුභූතාති
 කාරණස්ස කාරණභූතා. පටිසන්ධියා හි සඬ්ඛාරා කාරණං, තෙසං අවිජ්ජා. සුත්තන්ති
 “අස්සුතවා පුපුජ්ජනො”ති (ම. නි. 1.2, 17; සං. නි. 2.61; ධ. ස. 1007) ඉමං සුත්තං
 සන්ධාය වදති. අවිජ්ජා සොකාදිනං කාරණන්ති දස්සිතා අස්සුතවතාය
 අවිජ්ජාහිභවනදීපනියා තදුප්පත්තිවචනතො. “න සොකාදිනං බාලස්ස
 ජරාමරණනිමිත්තතාමත්තස්ස සාධකං සුත්ත”න්ති වුත්තමත්ථං පාකටං කාතුං “න
 චා”තිආදි වුත්තං. තෙන න ච ජරාමරණනිමිත්තමෙව දුක්ඛං දුක්ඛං, අථ ඛො
 අවිජ්ජානිමිත්තමිපෙත්ථ වුත්තනයෙන යොජෙතඛිඛන්ති දස්සෙති. ඵච
 ජරාමරණෙන සොකාදිනං ඵකසඬ්ඛෙපං කත්වා ද්වාදසෙව පටිච්චසමුප්පාදභිගාති
 වෙදිතඛිඛාති.

කස්මා පනෙත්ථ ජරාමරණන්තා ඵච දෙසනා කතා, කිං තතො පරා
 පවත්ති නත්ථීති? නො නත්ථී, අප්පභීනකිලෙසස්ස හි කම්මතො,
 විඤ්ඤාණාදිපරියොසානභූතාය ච වුතියා පටිසන්ධිපාතුභාවොති
 පවත්තිතදුපරමභූතං ජරාමරණං පුනඛ්භවාහිනිඛත්තිනිමිත්තං. තං පන
 කම්මප්පත්තිභවතො ජාතියා දස්සිතත්තා “භවපච්චයා ජාතී”ති ඉමිනාව
 පකාසිතන්ති න පුන වුච්චති, න තතො පරං පවත්තියා අභාවතො.
 ඵකකම්මනිඛත්තස්ස ච සන්තානස්ස ජරාමරණං පරියොසානං. සති
 කිලෙසවට්ටෙ කම්මුතා තතො පුනඛ්භවුප්පත්ති, අසති පන තස්මිං
 “ඵසෙවන්තො දුක්ඛස්සා”ති ජරාමරණපරියොසානාව දෙසනා කතා. යස්මා
 පන න අමරණා ජරා අත්ථී සඛ්ඛෙසං උප්පත්තිමන්තානං
 පාකානන්තරහෙදතො, න වාජරං මරණං අපාකහෙදාභාවා, තස්මා
 තදුභයමෙකමඬ්ඛං කතං, න නාමරූපං විය උභයට්ඨානෙ ඵකජ්ඣං
 උප්පත්තියා, සළායතනං විය වා ආයතනභාවෙන කිච්චසමතාය. යා පනායං
 ඔසානං ගතා පුනඛ්භවාහිනිඛත්ති දීපිතා, තාය “විඤ්ඤාණපච්චයා
 නාමරූප”න්තිආදි, කිලෙසකම්මාභාවෙ තදභාවතො “අවිජ්ජාපච්චයා
 සඬ්ඛාරා”ති ඵචමාදි ඵච වා අත්ථතො පකාසිතො භොතීති වට්ටත්තයස්ස
 අනවට්ඨානෙන පරිඛ්භමනං දස්සිතං භොති. අථ වා ජරාගහණෙන
 පරිපක්කපරිපක්කතරාදික්කමෙන වත්තමානං නාමරූපාදි, සොකාදි ච
 ගය්හති, තථාස්ස පරිපාකකාලවත්තිනී අවිජ්ජා ච. යථාහ —

“ස බො සො, හික්බවෙ, කුමාරො වුද්ධිමන්වාය ඉන්ද්‍රියානං
 පරිපාකමන්වාය පඤ්චහි කාමගුණෙහි සමජ්ජිතො සමඬ්ඨිභූතො පරිවාරෙති
 චක්ඛුච්ඤ්ඤයොහි රූපෙහි...පෙ.... කායච්ඤ්ඤයොහි
 ථොට්ඨබ්බෙහි...පෙ.... රජනීයෙහි. සො චක්ඛුනා රූපං දිස්වා පියරූපෙ රූපෙ
 සාරජ්ජති, අජ්ජියරූපෙ රූපෙ බ්‍යාපජ්ජති, අනුපට්ඨිතකායසති ච විහරති
 පරිත්තචෙතසො, තඤ්ච චෙතොවිමුත්තිං පඤ්ඤාවිමුත්තිං යථාභූතං
 නජ්ජජානාති, යත්ථස්ස තෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා අපරිසෙසා
 නිරුජ්ඣන්ති” තිආදි (ම. නි. 1.408).

එත්ථ හි පරිපක්කින්ද්‍රියස්ස ඡසු ද්වාරෙසු සරාගාදිග්ගහණෙන
 තදවිනාභාවිතාය විමුත්තියා අජ්ජජානනෙ ච සොකාදීනං පච්චයභූතා අවිජ්ජා
 පකාසිතා. අපිච “පියජ්ජහවා සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා” ති
 චචනතො කාමාසවහවාසවෙහි, “තස්ස ‘අහං රූපං, මම රූපන්ති
 පරියුට්ඨට්ඨාසිතො...පෙ.... රූපවිපරිණාමඤ්ඤථාභාවා උජ්ජජන්ති
 සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා” ති (සං. නි. 3.1) චචනතො
 දිට්ඨාසවතො, “අස්සුතවා” තිආදිචචනතො අවිජ්ජාසවතො සොකාදීනං
 පචත්ති දීපිතාති තෙසං හෙතුතාය තග්ගහණෙන ගහිතා ආසවා. තෙසං
 සයඤ්ච ජරාසභාවතාය ජරාගහණෙන ගය්හන්ති, තතො ච “ආසවසමුදයා
 අවිජ්ජාසමුදයො” ති චචනතො ආසවනිමිත්තාය ච අවිජ්ජාය ජරාගහණෙන
 ගහණං. තතො ච “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා” ති ආවට්ටති භවචක්කං. අපිච
 “සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං” න්ති වත්වා “භවපච්චයා ජාති” ති වදන්තෙනපි
 භවචක්කස්ස අනවට්ඨානතො පරිබ්බමනං දස්සිතං. එත්ථ හි විඤ්ඤාණෙන
 අවිජ්ජානිචුතස්ස පුනඛ්භවො දස්සිතො, ජාතියා තණ්හාය සම්පයුත්තස්ස,
 උභයත්ථ උභින්නං අනුවත්තමානත්තාති අවිජ්ජාතණ්හානිමිත්තං භවචක්කං
 අනවට්ඨානතො පරිබ්බමතිති අයමත්ථො දීපිතොති ජරාමරණන්තාපි දෙසනා
 න තතො පරං පචත්තියා අභාවං සුචෙති අතදත්ථත්තා, න ච
 පච්චයන්තරදස්සනත්ථමෙව පුන චචනන්ති සක්කා විඤ්ඤාතුං එකත්‍රෙව
 තදුභයදෙසනාය තස්ස සිද්ධත්තා. තථා යං කම්මං අවිජ්ජාහෙතුකං, තං
 තණ්හාහෙතුකම්පි. යං තණ්හාහෙතුකං, තං අවිජ්ජාහෙතුකම්පි චෙදිතබ්බං.
 කස්මා? ද්වින්නං භවමූලානං අඤ්ඤමඤ්ඤාවිරහතො. යථා හි තණ්හාපච්චයා
 කාමුපාදානහෙතුකං කම්මභවසඬ්ඛාරං වදන්තො න විනා භවතණ්හාය
 අවිජ්ජා සඬ්ඛාරානං පච්චයොති දස්සෙති. තථා තමෙව අවිජ්ජාපච්චයං
 දෙසෙන්නො න අන්තරෙන අවිජ්ජාය භවතණ්හා කම්මභවස්ස පච්චයොති.
 තතො ච පුබ්බෙ පචත්තා අවිජ්ජාදිපච්චයා සඬ්ඛාරාදයො,
 තණ්හුපාදානාදිපච්චයා භවාදයො ච, තථා තණ්හාහෙතුඋපාදානපච්චයා
 භවො, අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා, භවපච්චයා ජාති, සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං,
 ජාතිපච්චයා ජරාමරණං, විඤ්ඤාණාදිපච්චයානාමරූපාදීති එවමෙතෙසං
 අඬ්ඛානං පුබ්බාපරසම්බන්ධො දස්සිතො හොතීති චෙදිතබ්බං.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

226. පිතා කමීයතීති අසුකො අසුකස්ස පිතාති පිතුභාවෙන කමීයති.
කමීයමානො ච අසන්දෙහත්ථං අඤ්ඤෙහි මිත්තදත්තෙහි විසෙසෙත්වා කමීයතීති
තං දස්සෙත්තො ආහ “දීඝො...පෙ.... දත්තො”ති.

යාථාවොති අවිජ්ජිතො. කිච්චජාතිකොති පටිච්ජාදනකිච්චතො,
උප්පජ්ජනට්ඨානතො ච.

ගහණකාරණවසෙනාති ගහණස්ස කාරණභාවවසෙන. අඤ්ඤෙසෙනාදීනං
නිවත්තකානීති පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධො.

ජාදෙන්තියාති ජාදනාකාරෙන පවත්තන්තියා. තථා පවත්තනහෙතු
තංසම්පයුත්තා අවිජ්ජාසම්පයුත්තා දුක්ඛාරම්මණා හොන්ති.

තස්මාති සභාවතො අගම්භීරත්තා තෙසං දුද්දසභාවකරණී තදාරම්මණතා
අවිජ්ජා උප්පජ්ජති. ඉතරෙසන්ති නිරොධමග්ගානං. සමානෙපි
පණිතඅසංකිලෙසිකාදිභාවෙ සප්පච්චයතො අප්පච්චයස්ස විසෙසං දස්සෙතුං
“මග්ගස්සා”තිආදි වුත්තං.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඬ්ඛාරපදනිද්දෙසවණ්ණනා

“සොධෙති අපුඤ්ඤඵලතො”ති ඉමිනා පුඤ්ඤස්ස විපාකදුක්ඛවිචිත්තතං ආහ,
“දුක්ඛතො”ති ඉමිනා වෙතොදුක්ඛවිචිත්තතං, “සංකිලෙසතො”ති ඉමිනා
කිලෙසදුක්ඛවිචිත්තතං. “අපුඤ්ඤඵලතො”ති චා ඉමිනා පුඤ්ඤස්ස ආයතිං හිතතං
දස්සෙති. “දුක්ඛසංකිලෙසතො”ති ඉමිනා පවත්තිහිතතං පවත්තිසුඛතඤ්ච දස්සෙති.
තංනිජ්ඣාදනෙනාති හිතසුඛනිබ්බත්තනෙන. පුජ්ජහවනිබ්බත්තකො
පුජ්ජනිබ්බත්තකො.

“ඵවමිදං පුඤ්ඤං පවඬ්ඪති”තිආදියු පුඤ්ඤඵලමපි පුඤ්ඤන්ති වුවචතීති ආහ
“පුඤ්ඤපගන්ති භවසම්පත්තුපග”න්ති.

ආදිභාවනාති “පථවී පථවී”තිආදිනා කසිණෙසු පවත්තභාවනා. පථවී පථවීති චා
ඵත්ථ ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො, පකාරත්ථො චා. තෙන ඉතරකසිණානං ගහණං.
ආදිභාවනාතිආදිභූතා භාවනා. සා හි “පරිකම්ම”න්ති වුවචති. මණ්ඩලකරණං
කසිණමණ්ඩලකරණං.

දානවසෙනාති දෙය්‍යධම්මපරිච්චාගවසෙන. විත්තවෙතසිකා ධම්මා දානං දිය්‍යති
ඵතෙනාති. තත්ථාති තෙසු විත්තවෙතසිකෙසු. දානං ආරඬ්භාති තෙහි

නිබ්බත්තියමානං පරිච්චාගං උද්දිස්ස. යථා වා සො නිප්පජ්ජති, තථා යංපෙත්වා.
අධිකිච්චාති තස්සෙව වෙච්චනං. යථා වා සම්පසුත්තෙහි නිබ්බත්තියමානා දානකිරියා
නිප්පත්තිවසෙන අධිකතං පාපුණාති, තථා කත්වා. වෙනනාවසෙනෙව හි
දානාදිකම්මනිප්පත්ති. ඉතරෙසුති “සිලං ආරබ්භා”තිආදීසු.

අසරික්ඛකම්පිති අත්තනා අසදිසම්පි කට්ඨකාරූපන්ති සම්බන්ධො. විනාපි
චතුත්ථස්සානවිපාකෙන. රූපතණ්හාසඬ්ඛාතස්සාති “රූපතණ්හා”ති එත්ථ
චුත්තරූපතණ්හමාහ. ගුඤ්ජන්ති ගුඤ්ජඵලපරිමාණං ධාරණියවත්ථුං. තථා තණ්ඩුලං.

“වචනවිසෙසමත්තමෙවා”ති අත්ථවිසෙසාභාවො චුත්තොති
අත්ථවිසෙසාභාවමාහ “කායද්වාරෙ පචත්ති එව හි ආදානාදිපාපනා”ති. පූරිමෙනාති
“කායද්වාරෙ පචත්තා”ති ඉමිනා. තඤ්චි පචත්තිමත්තකථනතො ද්වාරූපලක්ඛණං
හොති. පච්ඡිමෙනාති “ආදානා”දිවචනෙන.

කායවච්චිසඬ්ඛාරග්ගහණෙනි උද්දෙසං සන්ධායාහ.
කායවච්චිසඬ්ඛවෙනනාගහණෙනි නිද්දෙසං. විඤ්ඤාණස්සාති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස.
සහජාතස්ස පන අනන්තරස්ස ච පච්චයො හොතියෙව. “කුසලා විපාකධම්මා වා”ති
ඉදං සෙක්ඛපුට්ඨජ්ජනසන්තානෙ අභිඤ්ඤාවෙනනා ඉධාධිජ්ජෙතා, න ඉතරාති කත්වා
චුත්තං. තෙන යථාචුත්තඅභිඤ්ඤාවෙනනාපි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො සියා
කුසලසභාවත්තා, විපාකධම්මත්තා වා තදඤ්ඤකුසලාකුසලවෙනනා වියාති දස්සෙති.
තයිදං ලොකුත්තරකුසලාය අනෙකන්තිකං. න හි සා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස
පච්චයො. අථ විපාකදායිනීති චුච්චෙය්‍ය, එවම්පි අහොසිකම්මෙන අනෙකන්තිකං. න
හි තස්සා විපාකුප්පාදනං අත්ථිති ආහ “න විපාකුප්පාදනෙන කුසලතා විපාකධම්මතා
වා”ති. කෙවලඤ්චි යා අඤ්ඤෙසං විපාකධම්මානං සබ්‍යාපාරා සඋස්සාභා පචත්ති,
තදාකාරාවස්සා අප්පහීනකිලෙසෙ සන්තානෙ පචත්තීති විපාකධම්මතා,
අනවජ්ජට්ඨෙන කුසලතා ච චුත්තා. එවම්පි යදි විපාකධම්මා අභිඤ්ඤාවෙනනා, කථං
අවිපාකාති? අසම්භවතොති තං අසම්භවං දස්සෙතුං “සා පනා”තිආදි චුත්තං.
අභිඤ්ඤාවෙනනා හි යදි විපාකං උප්පාදෙය්‍ය, සභුමිකං වා උප්පාදෙය්‍ය
අඤ්ඤභුමිකං වා. තත්ථ අඤ්ඤභුමිකස්ස තාව උප්පාදනං අයුත්තං පච්චයාභාවතො,
තථා අදස්සනතො ච. තෙනාහ “න හී”තිආදි. සභුමිකං නචත්තබ්බාරම්මණං වා
උප්පාදෙය්‍ය පරිත්තාදිආරම්මණං වා, තෙසු අත්තනො කම්මසමානාරම්මණතාය
රූපාවචරවිපාකස්ස දස්සිතත්තා, පරිත්තාදිආරම්මණත්තා ච අභිඤ්ඤාවෙනනාය
නචත්තබ්බාරම්මණං න උප්පාදෙය්‍ය. තථා එකන්තනචත්තබ්බාරම්මණත්තා
රූපාවචරවිපාකස්ස පරිත්තාදිආරම්මණඤ්ච න උප්පාදෙය්‍යාති අයමසම්භවො.
තෙනාහ “අත්තනා සදිසාරම්මණඤ්චා”තිආදි. තත්ථ තිට්ඨානිකන්ති
පටිසන්ධිභවඬ්ගචුතිවසෙන යානත්තයවත්තං. “පථවිකසිණං
ආපොකසිණං”න්තිආදිනා කුසලෙන අභින්නං කත්වා විපාකස්ස ආරම්මණං
දෙසිතන්ති ආහ “චිත්තූප්පාදකණ්ඨෙ...පෙ.... චුත්තත්තා”ති.
“රූපාවචරනිකචතුක්කජ්ඣානානි කුසලතො ච විපාකතො ච කිරියතො ච
චතුත්ථස්ස ඝානස්ස විපාකො ආකාසානඤ්චායතනං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ඉමෙ

ධම්මා නවත්තබ්බා “පරිත්තාරම්මණා” තිපි ‘මහග්ගතාරම්මණා’ තිපි
 ‘අප්පමාණාරම්මණා’ තිපි” ති වචනතො රූපාවචරවිපාකො
 එකන්තනවත්තබ්බාරම්මණොති ආහ “න ව රූපාවචරවිපාකො
 පරිත්තාදිආරම්මණො අත්ථි” ති. ස්වායමසම්භවො පරිත්තාදිආරම්මණාය
 අභිඤ්ඤාවෙතනාය විපාකාභාවං සාධෙති, න නවත්තබ්බාරම්මණාය.
 නවත්තබ්බාරම්මණාපි හි සා අත්ථිති න ඛ්‍යාපිති විපාකානුප්පාදනෙ තස්සා අඤ්ඤං
 කාරණං දස්සෙතුං “කසිණෙසු වා” තිආදිමාහ. සමාධිවිජම්භනභූතා අභිඤ්ඤා
 සමාධිස්ස ආනිසංසමත්තන්ති “සමාධිචලසදිසා” ති වුත්තං. තස්ස තස්ස
 අධිට්ඨානවිකුබ්බනදිබ්බසද්දසවනාදිකස්ස යදිච්ඡිතස්ස කිච්චස්ස නිප්පාදනමත්තං
 පන අභිඤ්ඤාවෙතනා, න කාලන්තරඵලා, දිට්ඨධම්මවෙදනීයං විය නාපි විපාකඵලා,
 අථ ඛො යථාචුත්තආනිසංසඵලා දට්ඨබ්බා.

කෙවි පන “සමානභූමිකතො ආසෙවනලාභෙන බලවත්තානි ක්‍රිත්‍යානීති
 තානි විපාකං දෙන්ති සමාපත්තිභාවතො, අභිඤ්ඤා පන සතිපි ක්‍රිත්‍යානාවෙ
 තදභාවතො තස්මිං තස්මිං ආරම්මණෙ ආගන්තුකාවානි දුබ්බලා, තස්මා
 විපාකං න දෙති” ති වදන්ති. තං අකාරණං පුනස්පුනං පරිකම්මවසෙන
 අභිඤ්ඤායපි වසිභාවසබ්භාවතො. යං පන වදන්ති “පාදකප්ඤ්ඤානෙ අත්තනා
 සමානසභාවෙහි ජවනෙහි ලද්ධාසෙවනෙ සම්මදෙව වසිභාවප්පත්තෙ
 පරිසුද්ධතාදිඅට්ඨභිගසමන්තාගමෙන සාතිසයෙ ජාතෙ අභිඤ්ඤා
 නිබ්බත්තන්ති, තාසඤ්ච චතුත්ථප්ඤ්ඤානිකත්තා චතුත්ථප්ඤ්ඤානභූමිකො ඵව
 විපාකො නිබ්බත්තෙය්‍යා, සො ච යථාචුත්තගුණෙන බලවතා
 පාදකප්ඤ්ඤානෙනෙව කතොකාසෙන සිප්ඤ්ඤාති අනොකාසනාය අභිඤ්ඤා න
 විපාකං දෙති” ති. තම්පි අකාරණං අවිපාකභාවතො තාසං. සති හි
 විපාකදායිභාවෙ විපාකස්ස අනොකාසවොදනා යුත්තා, අවිපාකතා ච තාසං
 වුත්තනායා ඵව.

න භොතීති විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො න භොතීති. උද්ධච්චවෙතනාපි
 අභිඤ්ඤාවෙතනාතො නිබ්බිසෙසෙන වුත්තානි මඤ්ඤමානො “විපාකෙ” ති ව
 වචනං න විපාකාරහතාමත්තවාචකො, අථ ඛො විපාකසබ්භාවවාචකොති ආහ
 “විචාරෙතබ්බ” ති. තථා ච වුත්තං “න හි ‘විපාකෙ’ ති වචනං විපාකධම්මවචනං
 විය විපාකාරහතං වදති” ති. තත්ථ යං විචාරෙතබ්බං, තං භෙට්ඨා වුත්තමෙව. ඉදං
 පනෙත්ථ සන්තිට්ඨානං – යස්මා උද්ධච්චවෙතනා පවත්තිවිපාකමෙව දෙති, න
 පටිසන්ධිවිපාකං, තස්මා තස්සා පවත්තිවිපාකස්ස වසෙන විභව්ගෙ විපාකො
 උද්ධට්ඨො. උභයවිපාකදායිකාය පන වෙතනාය නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයො
 වුච්චති තදභාවතො පට්ඨානෙ තස්සා සො න වුත්තො. යං පන අට්ඨකථායං
 “විඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවෙ අපනෙතබ්බා” ති (විභ. අට්ඨ. 226 සඨබාරපදනිද්දෙස)
 වුත්තං, තං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණමෙව සන්ධාය වුත්තං. “ඵවං උද්ධච්චවෙතනාපි න
 භොතී” ති ඉදම්පි විඤ්ඤාණස්ස පච්චයනාභාවමත්තං ගහෙත්වා වුත්තං.
 ඵවඤ්ඤෙත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤං පාළියා අට්ඨකථාය ච අවිරොධො දට්ඨබ්බො.

එක්ථානි උද්ධව්වචෙතනාය විපාකදානෙ. අමතග්ගපථෙති එවංනාමකෙ පකරණෙ. “පුපුජ්ජනසන්තානෙ අකුසලා දස්සනෙන පහාතඛ්ඛා, සෙක්ඛසන්තානෙ භාවනාය පහාතඛ්ඛා”ති ඉමස්ස අත්ථස්ස චුත්තත්තා “පුපුජ්ජනානං පනා”තිආදි චුත්තං. “න චුච්චන්ති”ති ඉමිනා පුපුජ්ජනෙ පචත්තඛ්ඛිද්ධාසංයොජනාදිනං භාවනාය පහාතඛ්ඛපරියායාභාවං දස්සෙති. “යදි චුච්චෙය්‍යු”න්තිආදිනා තමෙවත්ථං යුත්තිතො ච ආගමතො ච විභාවෙති. තත්ථ කෙසඤ්චිති සකභණ්ඨෙ ඡන්දරාගාදිනං. කෙච්චි සක්කායදිට්ඨිආදයො. කදාචිති අතීතාදිකෙ කිස්මිඤ්චි කාලෙ. චත්තත්තාතිආදි පරියායවචනං. උපනිස්සායාති උපනිස්සයපච්චයෙ කත්වා.

ඉතරෙසන්ති නදස්සනෙනපහාතඛ්ඛානං. න ච න භොන්තිති සම්බන්ධො. එවඤ්ච කත්වාති යථාචුත්තපාළියං උද්ධව්වග්ගහණෙන උද්ධව්වසහගතචිත්තුප්පාදො ගහිතො, න යත්ථ කත්ථවි උද්ධව්වන්ති එවමත්ථෙ සති. තන්ති දිට්ඨිං. “අතීතාදිභාවෙන නචත්තඛ්ඛත්තෙ”ති කස්මා චුත්තං, නනු අනාගතා එව පහාතඛ්ඛාති? න, උප්පජ්ජනාරහා නිප්පරියායෙන අනාගතා නාම, පහාතඛ්ඛා පන න උප්පජ්ජනාරහාති තෙසං අතීතාදිභාවෙන නචත්තඛ්ඛතා චුත්තා. දස්සනං අපෙක්ඛිත්වාති භාවිතං දස්සනමග්ගං උපනිධාය. සභායවීරහාති දස්සනපහාතඛ්ඛසඬ්ඛාතසහකාරිකාරණාභාවතො. විපාකං න ජනයන්තිති සකලකිලෙසපරික්ඛයෙ විය එකච්චපරික්ඛයෙපි තන්තිමිත්තං තං එකච්චං කම්මං න විපච්චන්ති අධිප්පායො. විපාකො විභවිගෙ චුත්තොති පටිසන්ධිපචත්තිභෙදං දුට්ඨමපි විපාකං සන්ධායාහ.

අකුසලානන්ති යථාචුත්තවිසෙසානං පුපුජ්ජනසන්තානෙ අකුසලානං. අප්පහාතඛ්ඛානන්ති අප්පහාතඛ්ඛසභාවානං කුසලාදිනං. අප්පහාතඛ්ඛවිරුද්ධසභාවතා සාවජ්ජනා. “එවමපි”තිආදි දොසන්තරදස්සනං. තෙන යදිපි තෙසං අකුසලානං ඉමස්මිං තිකෙ තනියපදසඬ්ඛගහො න සියා, නචත්තඛ්ඛතා පන ආපජ්ජතිති දිපෙති. සබ්බෙන සබ්බං ධම්මවසෙන අසඬ්ඛහිතස්ස තිකදුකෙසු නචත්තඛ්ඛතාපත්තිති ආහ “නාපජ්ජති”ති. ඉදානි තං නචත්තඛ්ඛතානාපජ්ජනං “චිත්තුප්පාදකණ්ඨෙ”තිආදිනා කාරණතො, නිදස්සනතො ච විභාවෙති. යක්ථාති යස්මිං තිකෙ. නියොගතොති නියමතො එකන්තතො. තෙසන්ති පදත්තයසඬ්ඛහිතධම්මානං. යථාචුත්තපදෙසු වියාති යථාචුත්තෙසු පඨමාදියු තියු පදෙසු. යථා හින්දිතඛ්ඛා චිත්තුප්පාදා, ඉතරෙ ච යථාරහං රාසිත්තයවසෙන හින්දිත්වා හජාපිතා තංතංකොට්ඨාසතො කතා, එවං. තත්ථාපිති චතුත්ථකොට්ඨාසෙපි. හජාපෙතඛ්ඛෙති නචත්තඛ්ඛභාවං හජාපෙතඛ්ඛෙ. තදභාවාති තස්ස චතුත්ථකොට්ඨාසස්ස අභාවා. තථාති නචත්තඛ්ඛභාවෙන.

උප්පන්තන්තිකෙ අතීතා, ඉධ යථාචුත්තඅකුසලා න චුත්තා, අපෙක්ඛිතඛ්ඛභාවෙනාරහිතාපි තංසභාවානචිත්තනතො තථා චුච්චන්තිති නචත්තඛ්ඛතාපත්තිදොසං පරිහරන්තො තස්ස උදාහරණං තාව දස්සෙතුං “අථ වා යථා සප්පට්ඨෙහි”තිආදිමාහ. තංසභාවො චෙත්ථ සාවජ්ජනාවිසිට්ඨො දස්සනපහාතඛ්ඛභාවාභාවො. “එවඤ්ච සති”තිආදිනා ඉමස්මිං පක්ඛෙ ලද්ධගුණං

දස්සෙති. භාවනාය පහතබ්බානන්ති පරියායෙන නිප්පරියායෙන ච භාවනාය පහතබ්බානං, තත්ථ පුරිමානං අමුක්ඛාසභාවත්තා, පච්ඡිමානං අවිපාකත්තා නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයතා න චුත්තාති අධිප්පායො. යථා ච භාවනාය පහතබ්බානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො නත්ථි, එවං දස්සනෙන පහතබ්බානං වසෙන තෙසං පච්චයලාභොපි නත්ථිති දස්සෙන්තො “න ව...පෙ.... චුත්තා”ති වත්ථා තත්ථ කාරණමාහ “යෙ හි...පෙ.... පවත්තන්ති”ති. තත්ථ න තෙ දස්සනතො උද්ධං පවත්තන්තිති යෙ දස්සනෙන පහතබ්බපච්චයා කිලෙසා, තෙ දස්සනෙන පහතබ්බපක්ඛිකා එවාති තෙසං භාවනාය පහතබ්බපරියායො එව නත්ථි, කථං තෙසං වසෙන දස්සනෙන පහතබ්බා භාවනාය පහතබ්බානං කෙනවි පච්චයෙන පච්චයොති වුවිචෙය්‍යාති අත්ථො. අථ වා යෙ පුපුජ්ජනසන්තානෙන න දස්සනෙන පහතබ්බා, න තෙ පරමත්ථතො භාවනාය පහතබ්බා. යෙ පන තෙ සෙක්ඛසන්තානෙන, න තෙසං පච්චයභූතා දස්සනෙන පහතබ්බා අත්ථිති එවමිපි දස්සනෙන පහතබ්බා භාවනාය පහතබ්බානං කෙනවි පච්චයෙන පච්චයොති න චුත්තාති වෙදිතබ්බං. යදි දස්සනෙනපහතබ්බපච්චයා කිලෙසා දස්සනපක්ඛිකා, තප්පච්චයං උද්ධච්චසහගතං දස්සනෙන පහතබ්බං සියාති කථං තස්ස එකන්තභාවනාය පහතබ්බතා චුත්තාති වොදනං සන්ධායාහ “දස්සනෙන පහතබ්බපච්චයස්සා”තිආදි. තස්මාති යස්මා සරාගච්ඡිතරාගසන්තානෙසු සහායවෙකල්ලෙන කම්මස්ස විපාකාවිපාකධම්මතා විය පුපුජ්ජනසෙක්ඛසන්තානෙසු උද්ධච්චසහගතස්ස චුත්තනයෙන සවිපාකාවිපාකතා සිද්ධා, තස්මා. තස්මාති උද්ධච්චසහගතස්ස. තාදිසස්සෙවාති උද්ධච්චසහගතභාවෙන එකසභාවස්ස.

එත්ථ ව යං “න භාවනාය පහතබ්බමිපි අත්ථි උද්ධච්චසහගත”න්තිආදි අමතග්ගපටෙ චුත්තං, තං අකාරණං, කස්මා? තස්ස එකන්තෙන භාවනාය පහතබ්බත්තා. යථාහ “කතමෙ ධම්මා භාවනාය පහතබ්බා? උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො”ති (ධ. ස. 1583). යදි හි උද්ධච්චසහගතං න භාවනාය පහතබ්බමිපි අභවිස්ස, යථා අතීතාරම්මණත්තිකෙ “නියොගා අනාගතාරම්මණා නත්ථි”ති වත්ථා “කාමාවචරකුසලස්ස විපාකතො දස චිත්තුප්පාදා”තිආදිනා පුන විහජිත්ථා චුත්තං, එවමිධාපි “කතමෙ ධම්මා භාවනාය පහතබ්බා? නියොගා භාවනාය පහතබ්බා නත්ථි”ති වත්ථා “උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො සියා භාවනාය පහතබ්බො, සියා න වත්තබ්බො ‘දස්සනෙන පහතබ්බො’තිපි ‘භාවනාය පහතබ්බො’තිපි”තිආදි වත්තබ්බං සියා, න ව තථා චුත්තං. යා ව තමත්ථං පටිපාදෙන්තෙන “යදි වුවිචෙය්‍යු”න්තිආදිනා යුත්ති චුත්තා, සාපි අයුත්ති. කස්මා? දස්සනෙන පහතබ්බාරම්මණානං රාගදිට්ඨිවිකිච්ඡුද්ධච්චානං දස්සනෙන පහතබ්බභාවස්සෙව ඉච්ඡිතත්තා.

යඤ්ච “උද්ධච්චං උප්පජ්ජති”ති උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදො චුත්තොති දස්සෙතුං අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ උද්ධච්චස්ස අනුද්ධරණං කාරණභාවෙන චුත්තං, තමිපි අකාරණං අඤ්ඤාපි සාවසෙසපාඨදස්සනතො. තථා හි

“අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්තස්ස ධම්මස්ස, අනාගතො ධම්මො පච්චුප්පන්තස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 2.18.2) එතෙසං විහඬිගෙ වෙනොපරියඤාණග්ගහණං කත්වා “පච්චුප්පන්තො ධම්මො පච්චුප්පන්තස්ස ධම්මස්සා”ති ඉමස්ස විහඬිගෙ ලබ්භමානම්පි වෙනොපරියඤාණග්ගහණං න කතං.

සභායභාවො ච දස්සනෙන පභාතබ්බානං භාවනාය පභාතබ්බස්ස විපාකදානං පති විචාරෙතබ්බො. කිං අවිජ්ජාදි විය දානාදීනං උප්පත්තියා එව විකුප්පාදනසමත්ථතාපාදනෙන දස්සනෙන පභාතබ්බා භාවනාය පභාතබ්බානං සහකාරිකාරණං හොත්ති, උදාහු කිලෙසො විය කම්මස්ස පටිසන්ධිදානෙ සතීති, කිඤ්චෙත්ථ – යදි පුරිමනයො, සොතාපන්තාදියෙක්ඛසන්තානෙ භාවනාය පභාතබ්බස්ස කිරියභාවො ආපජ්ජති, සභායවෙකල්ලෙන අවිපාකසභාවනාය ආපාදිතත්තා බිණ්ණතණ්භාවිජ්ජාමානෙ සන්තානෙ දානාදි විය. අථ දුතියො, භාවනාය පභාතබ්බාහිමතස්සාපි දස්සනෙන පභාතබ්බභාවො ආපජ්ජති, පටිසන්ධිදානෙ සති අපායගමනීයසභාවානතිවත්තනතො. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව, තස්මා පාළියා අට්ඨකථාය ච අවිරුජ්ඣනවසෙනෙත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

සාති උද්ධච්චවෙතනා. විඤ්ඤාණපච්චයභාවෙති සම්පුණ්ණවිපාකවිඤ්ඤාණපච්චයභාවෙ. කාරණං දස්සෙන්නොති අවිකලඵලුප්පාදනාධිකාරෙ තදභාවතො යදිපි උද්ධච්චවෙතනා විඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවෙ අපනෙතබ්බා, අවිජ්ජාය පන පච්චයුප්පන්තභාවෙ ගහෙතබ්බාති ඉමං කාරණං දස්සෙන්නො. සබ්බාපීති විසතිපි. තෙනාහ “එකවිසතීති වත්තබ්බ”න්ති. තන්ති යෙන කාරණෙන සඬ්ඛාරග්ගහණෙන අභිඤ්ඤාවෙතනාය අග්ගහණං, තං කාරණං. ඉතරාවචනස්සාපීති උද්ධච්චවෙතනාවචනස්සාපි. කිං පන තං? විඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවාභාවො එව. හෙදාභාවාති කායවච්ඡඬ්ඛාරවසෙන විභාගාභාවතො. සංයොගොති තිකන්තරපදවසෙන සංයොජනං, තථා සඬ්ගහොති අත්ථො.

සුඛසඤ්ඤාය ගහණං අස්සාදනන්ති අධිප්පායෙනාහ “සුඛසඤ්ඤාය...පෙ.... දස්සෙති”ති. “සුඛසඤ්ඤායා”ති ච ඉදං කරණත්ථෙ කරණවචනං. විපල්ලාසො හි දුක්ඛෙ සුඛසඤ්ඤා. යං පන අට්ඨකථායං “අඤ්ඤාණෙනා”ති චුත්තං, තං හෙතුමිති කරණවචනං විපල්ලාසස්සාදනානං අවිජ්ජාය හෙතුභාවදස්සනතො. “රථො සෙතපරික්ඛාරො”තිආදීසු (සං. නි. 5.4) පරිවාරත්ථොපි පරික්ඛාරසද්දො හොතීති චුත්තං “තණ්හාය පරිවාරෙ”ති. තණ්හාපරිවාරෙති ච තණ්හාය කිච්චසාධනෙන සඬ්ඛාරානං සහකාරිකාරණභාවං සන්ධාය චුත්තං. පරික්ඛාරට්ඨො සඬ්ඛාරට්ඨො විය භූසනට්ඨො හොතීති දස්සෙන්නො “සඬ්ඛතෙ අලඬ්ඛතෙ”ති ආහ. පරික්ඛාරොති යථා ඵලදානසමත්ථා හොත්ති, තථා සඬ්ඛරොති. අමරණත්ථාති අමතත්ථා, නිබ්බානත්ථාති අත්ථො. දුක්කරකිරියාති පඤ්චාතපතප්පනාදිදුක්කරවරියා.

දෙවභාවාය තපො දෙවභාවත්ථං තපො. මාරෙතීති මරො හෙතුඅත්ථං අන්තොනීතං කත්වා. අමඬිගලමිපි මඬිගලපරියායෙන වොහරන්ති මඬිගලිකාති වුත්තං “දිට්ඨො අදිට්ඨසද්දො වියා”ති යථා “අසිවෙ සිවා”ති.

පපාතං පතනදුක්ඛසදිසන්ති කත්වා වුත්තං “ජාතිආදිපපාතදුක්ඛ”න්ති. ඉන්ද්‍රද්දබ්‍රහ්මකුටසඤ්ඤිතපබ්බතසිබරජපපාතො මරුපපාතො. තං පුඤ්ඤඵලං අත්ථො පයොජනං ඵතස්සාති තදත්ථො.

පරිබ්බාජිකාය තරුණියා. අසවසො අසෙරිවිහාරී. කිලෙසාසුචිපග්ගරණෙන පණ්ඩිතෙහි ඡිග්‍රච්ඡනීයං. රාගාදිපරිලාභෙන, කට්ඨකච්ඡාකතාය ච දුක්ඛං. ආරහති කරොති. සහයස්සාපි පිසාවනගරස්ස කාමගුණසම්ඵ්ඨියා සුඛච්ඡල්ලාසහෙතුභාවො වියාති යොජනා. භින්තජාතියෙන අවොම්ඝ්සතා නිරන්තරතා. ජරාය මරණෙන ච අඤ්ඤථත්තං විපරිණාමො.

“න තාවාහං පාපිම පරිනිබ්බායස්සාමි”ති වචනතො “තාත ඵහි, තාව ඉදං රජ්ජං පටිපජ්ජාහි”ති ආදිසු යදිපි පරිමාණනියමනකමපදපුරණමත්තාදිසුපි තාව-සද්දො දිස්සති, ඉධ පන වක්ඛමානත්තාපෙක්ඛො අධිජ්ජෙතොති වුත්තං “තාවාති වත්තබ්බන්තරාපෙක්ඛො නිපාතො”ති. අවිජ්ජාපච්චයා පන...පෙ.... දස්සෙතිති පුබ්බෙනාපරං අට්ඨකථායං අවිරුජ්ඣනමාහ.

රාගාදිඅස්සාදනකාලෙසුති රාගාදීනං අස්සාදනකාලෙසු. “රාගදිට්ඨිසම්පයුත්තායා”ති ඵත්ථ රාගසම්පයුත්තාය තාව අවිජ්ජාය යොජනා හොතු රාගස්ස අස්සාදනභාවතො, දිට්ඨිසම්පයුත්තාය පන කථන්ති ආහ “තදවිජ්ජයුත්තා ච දිට්ඨි...පෙ.... වෙදිතබ්බො”ති. තංසම්පයුත්තසඬ්ඛාරස්සාති රාගාදිසම්පයුත්තසඬ්ඛාරස්ස. අවිජ්ජාරම්මණාදිතන්ති අවිජ්ජාය ආරම්මණාදිතං. ආදි-සද්දෙන ආරම්මණාධිපතිආරම්මණුපනිස්සයපකතුපනිස්සයෙ, අනන්තරාදිකෙ ච පච්චයෙ සඬ්ගණ්භාති. අනවිජ්ජාරම්මණස්සාති න අවිජ්ජාරම්මණස්ස අවිජ්ජං අනාරබ්භ පවත්තස්ස. ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරාදිපච්චයවචනෙසුති ආරම්මණාධිපතිආරම්මණුපනිස්සයපච්චයවචනෙසු අවුත්තස්ස අනවිජ්ජාරම්මණස්ස, අනන්තරාදිපච්චයවචනෙසු අවුත්තස්ස පයමජවනස්ස, ද්විසුපි වුත්තස්ස අවිජ්ජාරම්මණස්ස දුතියාදිජවනස්සාති යොජෙතබ්බං. අනන්තරපච්චයලාභිතො අනන්තරාදිතා, සහජාතස්ස හෙතුආදිතා, අසහජාතස්ස උපනිස්සයාදිතා සඬ්ඛාරස්ස අවිජ්ජා පච්චයො හොතීති අයමත්ථො “යං කිඤ්චි”ති ආදිතා දස්සිතොති වෙදිතබ්බං. සමතික්කමභවපත්ථනාවසෙනාති අවිජ්ජාසමතික්කමත්ථාය අරුපාවචරජ්ඣානාති උජ්ජාදෙන්තස්ස, අවිජ්ජාසම්මුල්භත්තා අරුපභවසම්පත්තියො පත්ථෙත්වා තානෙව ඥානාති නිබ්බත්තෙන්තස්සාති පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරෙ වුත්තෙන නයෙන, වුත්තනායානුසාරෙනාති අත්ථො.

එකකාරණවාදො ආපජ්ජති යථා පකතිඉස්සරපජාපතිපුරිසකාලාදිවාදා.
එකස්මිංයෙව ලොකස්ස කාරණභූතෙ සති තතො සකලාය පවත්තියා
අනවසෙසතො, සබ්බදා ව පවත්තිතබ්බං අපෙක්ඛිතබ්බස්ස කාරණන්තරස්ස
අභාවතො. න චෙතං අත්ථි කමෙනෙව පවත්තියා දස්සනතො.
කාරණන්තරාපෙක්ඛතාය පන එකකාරණවාදො අපහතො සියා එකස්ස ව
අනෙකසභාවතාභාවා. යත්තකා තතො නිබ්බත්තන්ති, සබ්බෙහි තෙහි
සමානසභාවෙනෙව භවිතබ්බං, න විසදිසෙහි, ඉතරථා තස්ස එකභාවො එව න සියාති
ඉමමත්ථමාහ “සබ්බස්ස...පෙ.... පත්තිතො වා”ති. පාරිසෙසෙනාති එකතො එකං,
එකතො අනෙකං, අනෙකතො එකන්ති ඉමෙසු තිසු පකාරෙසු අවිජ්ජමානෙසු
අනුපලබ්භමානෙසු පාරිසෙසඤායෙන. අනෙකතො අනෙකන්ති එකස්මිං චතුත්ථෙ
එව ව පකාරෙ විජ්ජමානෙ. යදිදං “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා, එස්සපච්චයා
වෙදනා”තිආදිනා එකහෙතුඵලදීපනං, තං එත්ථ දෙසනාවිලාසෙන,
විනෙයාජ්ඣාසයවසෙන වා ධම්මානං පධානපාකටාසාධාරණභාවවිභාවනත්ථන්ති
එකහෙතුඵලදීපනං න නුපපජ්ජති උපපජ්ජතියෙවාති දස්සෙති “යස්මා”තිආදිනා.

යථාඑස්සන්ති සුඛවෙදනියාදිචක්ඛුසම්ඵස්සාදිතංතංඵස්සානුරූපන්ති චුත්තං
හොතිති දස්සෙන්නො “සුඛවෙදනිය”න්තිආදිං චත්ථා “වෙදනාවචත්ථානතො”ති
පදස්ස අත්ථං දස්සෙතුං “සමානෙසු”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සමානෙසුති අවිසිට්ඨෙසු.
එස්සවසෙනාති සුඛවෙදනියාදිඑස්සවසෙන. විපරියායාභාවතොති ඛාත්තයාභාවතො.
න හි කදාපි සුඛවෙදනියං එස්සං පටිච්ච දුක්ඛවෙදනා, දුක්ඛාදිවෙදනියං වා එස්සං
පටිච්ච සුඛවෙදනා උප්පජ්ජති. සුඛාදිචක්ඛුසම්ඵස්සජාදීනන්ති සුඛාදීනං,
චක්ඛුසම්ඵස්සජාදීනඤ්ච වෙදනානං. ඔළාරිකසුබ්බමාදීති ආදි-සද්දෙන
භීතපණ්ණාදිසඬ්ඛගහො දට්ඨබ්බො. තත්ථ යං උපාදාය යා වෙදනා “ඔළාරිකා,
භීතා”ති වා චුච්චති, න තංයෙව උපාදාය තස්සා කදාපිසි සුබ්බමතා පණ්ණතතා වා
අත්ථිති චුත්තං “ඔළාරිකසුබ්බමාදිසඬ්ඛකරාභාවතො”ති. යථාචුත්තසම්ඵස්සස්සාති
සුඛවෙදනියාදිඑස්සස්ස. සුඛවෙදනියඑස්සතොයෙව සුඛවෙදනා, න ඉතරඑස්සතො.
සුඛවෙදනියඑස්සතො සුඛවෙදනාව, න ඉතරවෙදනා. තථා සෙසෙසුපිති
උභයපදනියමවසෙන යථාඑස්සං වෙදනාවචත්ථානං, යථාවෙදනං
එස්සවචත්ථානන්ති පදද්වයෙන කාරණන්තරාසම්මිස්සතා ඵලස්ස,
ඵලන්තරාසම්මිස්සතා ව කාරණස්ස දස්සිතා පට්ඨමපක්ඛෙ
අසංකිණ්ණතාවචත්ථානන්ති කත්ථා. දුතියපක්ඛෙ පන පච්චයහෙදහින්තෙන
කාරණවිසෙසෙන ඵලවිසෙසො, ඵලවිසෙසෙන ව කාරණවිසෙසො නිව්ඡීයතිති
අයමත්ථො දස්සිතො සන්තිට්ඨානං චචත්ථානන්ති කත්ථා. පුරිමස්මිඤ්ච පක්ඛෙ
ධම්මානං අසඬ්ඛරතො චචත්ථානං චුත්තං, දුතියස්මිඤ්ච
යථාවචත්ථිතභාවජානනන්ති අයමෙනෙසං විසෙසො. උතුආදයොති ආදි-සද්දෙන
චිත්තවිසමාචාරා පිත්තවාතාදයොපි සඬ්ඛය්හන්ති. එකස්මිං දොසෙ කුපිතෙ ඉතරෙපි
බොහං ගච්ඡන්ති. සන්තෙසුපි තෙසු සෙම්භපටිකාරෙන රොගචූපසමතො සෙම්භො
පාකටොති අත්ථො.

“හවො” ති වුත්තානං සඬ්ඛාරානං කාරණස්ස පකාරණං, කාරණමෙව වා තණ්හාති ආහ “තණ්හාය සඬ්ඛාරකාරණභාවස්ස වුත්තත්තා” ති. තස්සාපීති තණ්හායපි. තණ්හා හි කාමාසවො භවාසවො ව. කාමාසවභවාසවා කාමුපාදානං, දිට්ඨාසවො ඉතරුපාදානන්ති ආහ “චතුරුපාදානභූතා කාමභවදිට්ඨාසවා” ති. තෙ ව “උපාදානපච්චයා හවො” ති වචනතො උපාදානඤ්ච, “තණ්හාපච්චයා උපාදාන” න්ති වචනතො තණ්හා ව සඬ්ඛාරස්ස කාරණන්ති පාකටා. අනස්සාදනීයෙසු අනෙකාදීනවචොකිණ්ණෙසු සඬ්ඛාරෙසු අස්සාදානුපස්සනා අවිජ්ජාය විනා න භොතීති දස්සෙන්නො ආහ “අස්සාදානුපස්සිනො...පෙ.... දස්සිතා භොතී” ති. ඛිණාසවස්ස සඬ්ඛාරාභාවතොති ඛාතිරෙකෙනපි අවිජ්ජාය සඬ්ඛාරකාරණභාවං විභාවෙති. එකන්තෙන හි ඛිණාසවොව විද්දසු. එතෙන බාලානං එව සම්භවතො අවිජ්ජාය අසාධාරණතා වුත්තාති දස්සෙති. වත්ථාරම්මණාදීනි හි ඉතරෙසම්පි සාධාරණාති. වත්ථාරම්මණතණ්හුපාදානාදීනි විය අවිජ්ජාපි පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරාදීනං සාධාරණකාරණන්ති වොදනං මනසි කත්වා ආහ “පුඤ්ඤභවාදී” තිආදි. තත්ථ ආදි-සද්දෙන අපුඤ්ඤානෙඤ්ජභවා ගහෙතඛිබ්බා. පුඤ්ඤභවොති පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරහෙතුකො උපපත්තිහවො. එස නයො සෙසෙසු. එත්ථ ව කිච්චකරණට්ඨානහෙදෙන කිච්චවති අවිජ්ජා හින්දිත්වා දස්සිතා. න හි යදවත්ථා අවිජ්ජා පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරානං උපනිස්සයො, තදවත්ථා එව ඉතරෙසං උපනිස්සයොති සක්කා විඤ්ඤාතුං. එත්ථ ව භවාදීනවජ්ජවිච්ඡාදනන්ති අත්ථතො පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරාදීනං තංතංභවසඬ්ඛාතදුක්ඛහෙතුසභාවානහිසමයනිමිත්තතා.

යානන්ති ධරමානතා අධිප්පෙතාති වුත්තං “යානවිරුද්ධොති අත්ථිකාවිරුද්ධො” ති. යානාවිරුද්ධා චක්ඛුරුපාදයො. “පුරිමචිත්තඤ්ඡී” තිආදිනා යානවිරුද්ධො ව උදාහරොති ආහ “න ඉදං එකන්තිකං සියා” ති. “චක්ඛුරුපාදයො” තිආදිනා හි පරතො යානාවිරුද්ධා උදාහරීයන්තිති. පුරිමසිප්පාදිසික්ඛා හි පච්ජා පචත්තමානසිප්පාදිකිරියානං සමොධානාසම්භවා යානවිරොධොති යථාවුත්තමත්ථං සමත්ථෙතුං “න ව සිප්පාදීන” න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ තන්ති පටිසන්ධිආදියානං. ඉධාති යානසභාවකිච්චාදිග්ගහණෙ. ආදි-සද්දෙන ආරම්මණභූමිසන්තානාදිවිරුද්ධා ගහෙතඛිබ්බා, තෙ ව අනුලොමතො ගොත්රභුස්ස, ගොත්රභුතො මග්ගස්ස ලිඬ්ගපරිවත්තනාදිවසෙන ව පචත්තියං වෙදිතඛිබ්බා. නමනරුප්පනවිරොධා සභාවවිරුද්ධො පච්චයොති යොජනා. තත්ථ නමනරුප්පනන්ති අරුපරුපභාවමෙව දස්සෙති. කම්මං චෙතනාසභාවං, රූපං රුප්පනසභාවන්ති සභාවවිරුද්ධං. මධුරම්බිලරසාදීනි ඛීරං මධුරරසං පිත්තුපසමනං මධුරවිපාකසභාවං, දධි අම්බිලරසං පිත්තමුහනං කටුකවිපාකසභාවන්ති අතො සභාවවිරොධා.

දධිආදීනීති දධිපලාලානි. භූතිණකස්සාති භූතිණකනාමකස්ස ඔසධිවිසෙසස්ස. අවි නාම එළකා, තා පන යෙහුයොන රත්තලොමකා භොතීති වුත්තං “රත්තා එළකා” ති. විපාකානම්පි පච්චයභාවතො, අවිපාකානම්පි පච්චයුප්පත්තභාවතො න විපාකධම්මවිපාකාපෙක්ඛා පච්චයපච්චයුප්පත්තතාති වුත්තං “විපාකායෙව තෙ ව නා” ති. තෙනාහ “තස්මා” තිආදි. තදවිපාකානන්ති තස්සා අවිජ්ජාය අවිපාකභූතානං.

න න යුජ්ජති යුජ්ජති එව පච්චයුජ්ජන්තතාමත්තස්ස අධිජ්ජෙතත්තා.
තදවිරුද්ධානන්ති තාය අවිජ්ජාය අවිරුද්ධානං.

පුබ්බාපරියවචන්ථානන්ති කායපචන්තිගතිජාතිආදීනං යථාරහං
පුබ්බාපරහාවෙන පචන්ති, සා පන කෙනවි අකටා අකට්ඨිකා පටිනියතසභාවාති
දස්සෙතුං නියතිවාදිනා චුත්තනිදස්සනං ආභරන්තො
“අවිජ්ජෙජ්ජුත්තාචුත්තාහෙජ්ජමඤ්ඤානං වියා”ති ආහ. දුතියවිකජ්ජෙ සඬගතීති
අධිච්චසමුජ්ජාදො යාදිච්ඡිකතා, යං සන්ධාය “යදිච්ඡාය පචන්තනං නිවත්තනං
යදිච්ඡායා”තිආදි චුච්චති. භාවොති ධම්මානං සභාවසිද්ධිතා, යං සන්ධාය වදන්ති
“කණ්ටකස්ස කොට්ඨිකිණ්ණභාවං, කපිට්ඨඵලස්ස වට්ටභාවං, මිගපක්ඛිනං වා
විචිත්තවණ්ණසණ්ඨානාදිනං කො අභිසඬ්ඛරොති, කෙවලං සභාවසිද්ධොධායං
විසෙසො”ති. තෙනාහ “සබ්බෙ සත්තා, සබ්බෙ පාණා, සබ්බෙ භූතා, සබ්බෙ ජීවා
අවසා අබලා අවිරියා නියතිසඬගතිභාවපරිණතා”ති (දී. නි. 1.168). එතෙහි
විකජ්ජනෙහිති චුතිආදියු සම්මුල්භතාය “සත්තො මරතී”තිආදිවිකජ්ජනෙහි
කාරණභූතෙහි. අකුසලං චිත්තං කත්වාති අයොනිසොමනසිකාරපරිබුහතෙන චිත්තං
අකුසලං කත්වා.

සුත්තාදිධම්මන්ති සුත්තගෙය්‍යාදිපරියත්තිධම්මං. පරියත්තිධම්මඤ්ඤි සම්මදෙව
ජානන්තො පටිපත්තිධම්මං පරිපුරෙත්වා පටිවෙධධම්මෙ පතිට්ඨහති. තත්ති තං
ජානනං, නිබ්බානාහිසමයොති අත්ථො.

සඬබාරපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසවණ්ණනා

227. යථාචුත්තසඬබාරපච්චයාති

පුඤ්ඤාහිසඬබාරාදිචුත්තජ්ජකාරසඬබාරපච්චයා. විඤ්ඤාණාදයො
වෙදනාපරියොසානා එතරහි විපාකවට්ටභූතා ඉධාධිජ්ජෙතාති ආහ
“තංකම්මනිබ්බත්තමෙව විඤ්ඤාණං හවිතුං අරහතී”ති. අයඤ්ච අත්ථවණ්ණනා
ධාතුකථාපාළියා න සමෙතීති දස්සෙත්තො “ධාතුකථායං පනා”තිආදිමාහ. තත්ථ
ධාතුකථායං වචනතො සබ්බවිඤ්ඤාණඵස්සවෙදනාපරිග්ගහො කතො
ධාතුකථායන්ති යොජනා. සජ්ජදෙසාති සාවසෙසා, විපාකා එවාති අධිජ්ජායො.
විඤ්ඤාණාදියු හි විපාකෙසුයෙව අධිජ්ජෙතෙසු යථා –

“විපාකෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා, තෙ ධම්මා අසඬ්ඛතං
බන්ධතො යපෙත්වා පඤ්චහි බන්ධෙහි ද්වාදසභායතනෙහි තෙරසහි ධාතුහි
සඬගහිතා. කතිහි අසඬගහිතා? න කෙහිවි බන්ධෙහි න කෙහිවි ආයතනෙහි
පඤ්චහි ධාතුහි අසඬගහිතා”ති (ධාතු. 477) –

විපාකවිජ්ජයුත්තානං සඬගහාසඬගහා විස්සජ්ජිතා, එවමිධාපි විස්සජ්ජිතබ්බං සියා.
තෙනාහ “විපාකා ධම්මාති ඉමස්ස විය විස්සජ්ජනං සියා”ති. තස්මාති යස්මා

විජ්ජයන්තෙන සඬගහිතාසඬගහිතපදනිද්දෙසෙ නිජ්ජපදෙසාව විඤ්ඤාණඵස්සවෙදනා ගහිතා, තස්මා. තත්ථාති ධාතුකථායං. අභිධම්මභාජනීයවසෙනාති ඉමස්මිං. පටිච්චසමුප්පාදවිහඬගෙ අභිධම්මභාජනීයවසෙන. තෙනාහ “අවිජ්ජාපච්චයා සඬබාරා වා”තිආදි. තෙන යථාචුත්තඅත්ථවණ්ණනා සුත්තන්තභාජනීයවසෙන චුත්තාති යථාදස්සිතං විරොධං පරිහරති. යදි අභිධම්මභාජනීයවසෙන ධාතුකථාපාළි පවත්තා, අථ කස්මා “කාමහවො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි ඵකාදසභායතනෙනහි සත්තරසහි ධාතුහි සඬගහිතො. රූපහවො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි පඤ්චභායතනෙනහි අට්ඨහි ධාතුහි සඬගහිතො”තිආදිනා (ධාතු. 67-68) උපාදින්නක්ඛන්ධවසෙන හවො විස්සජ්ජිතොති වොදනං මනසි කත්වා ආහ “හවො පන...පෙ.... න අභිධම්මභාජනීයවසෙන ගහිතො”ති. ඵවඤ්ච කත්වාති අභිධම්මභාජනීයවසෙන අග්ගහිතත්තා ඵව. තත්ථාති ධාතුකථායං. විපාකඤ්ඤෙතන්ති හි-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා යථාචුත්තබාත්තිංසවිධවිඤ්ඤාණං විපාකං, තස්මා තං සඬබාරපච්චයන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “විඤ්ඤාණස්ස විපාකත්තා”තිආදිමාහ.

ආරම්භයෙහි අතිමහති රූපාදිආරම්භය. “අධිප්පායො”ති එතෙන
එකච්ඡන්තකම්මණායුකෙපි විසයෙ කදාපි තදාරම්භයං උප්පජ්ජෙය්‍යාති “සකිං
එවා”තිආදිනා වුත්තමත්ථං උල්ලිඛිගෙති. “සබ්බද්වාරෙසු තදාරම්භයො ද්වෙ එව
චිත්තවාරා ආගතා”ති වුත්තත්තා අයම්පි අත්ථො විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බො.
අනුරූපාය පටිසන්ධියාති අත්තනො අත්තනො අනුච්ඡවිකෙන
පටිසන්ධානකිච්චෙන.

“කති පටිසන්ධියො, කති පටිසන්ධිචිත්තානි”තිආදිනා පටිසන්ධිවිචාරො
පරතො විත්ථාරතො කථියතීති ආහ “පටිසන්ධිකථා මහාවිසයාති කත්ථා
පචත්තිමෙව තාව දස්සෙත්තො”ති. අහෙතුකද්වයාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන
මහාවිපාකමහග්ගතවිපාකෙ සඬගණ්හාති. ද්වාරනියමානියමාවචනන්ති ද්වාරස්ස
නියතානියතාවචනං, නියතද්වාරං අනියතද්වාරන්ති වා අවචනන්ති අත්ථො.
අනුප්පත්තිතොති න උප්පජ්ජනතො. යදිපි “අනුරූපාය පටිසන්ධියා”ති පටිසන්ධිපි
හෙට්ඨා ගහිතා, “පචත්තියං පනා”ති අධිකතත්තා පන පචත්තියෙව පච්චාමට්ඨා.
පච්චයුප්පත්තභාවෙන පට්ඨද්දිට්ඨාති සබ්බානිපි ලොකියවිපාකචිත්තානි
අත්ථාදෙසං අරහන්තීති ආහ “තත්ත්වස්සාති පචත්තියං බාත්තිංසවිධස්සා”ති.

යථා කාමාවචරපටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසඬබ්‍යාසස්ස බීජස්ස අභාවෙපි රූපහවෙ
චක්ඛුසොතින්ද්‍රියපචත්තිආනුභාවතො චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණානං සම්භවො, එවං
තෙනෙව කාරණෙන සම්පට්ඨජනාදීනමිපි තත්ථ සම්භවොති දස්සෙත්තො
“ඉන්ද්‍රියපචත්තිආනුභාවතො එවා”තිආදිමහ. තත්ථ චක්ඛුසොතද්වාරහෙදෙනාති
චක්ඛුසොතද්වාරවිසෙසෙන හවිතබ්බන්ති සම්බන්ධො. තස්සාති
චක්ඛුසොතද්වාරස්ස. ද්වාරචන්තාපෙක්ඛො ද්වාරභාවොති ආහ
“විඤ්ඤාණවීථිහෙදායත්තත්තා”ති. තස්මිඤ්ච සතීති තස්මිං ද්වාරහෙදෙ වීථිහෙදෙ
ච සතී. භාවොති උප්පත්ති. ජනකං අනුබන්ධති නාමාති තංසදිසෙ තබ්බොභාරං
කත්ථා වුත්තං.

ඉදං පන චත්ථාති රූපාරූපාවචරධම්මෙ ආරබ්භ තදාරම්භයානුප්පත්තිං චත්ථා.
භාවනායාති අකුසලභාවනාය සංකිලෙසවඩ්ඪිනෙන, සංකිලිට්ඨසමාධානෙනාති
අත්ථො. තථා හි ලොභදොසසහගතචිත්තුප්පාදෙපි සමාධි “අවට්ඨිති අවිසාභාරො
අචික්ඛෙපො අවිසාහට්ඨානසතා”තිආදිනා (ධ. ස. 11) නිද්දිට්ඨො.
අචත්ථුභාවදස්සනත්ථන්ති අට්ඨානභාවදස්සනත්ථං, අනාරම්භභාවදස්සනත්ථන්ති
අත්ථො.

“කෙන කත්ථා”ති පදස්ස “කෙන චිත්තෙන කස්මිං හවෙ”ති සඬබ්බෙපෙන
වුත්තමත්ථං විත්ථාරතො දස්සෙතුං “එකුනච්ඡති”තිආදි වුත්තං. තත්ථ කෙන කෙන
චිත්තෙනාති කෙන කෙන අහෙතුකද්වයාදිචිත්තෙන සද්ධිං පචත්තමානා
පටිසන්ධික්ඛණෙ රූපාරූපධම්මා එකුනච්ඡති පටිසන්ධියොති යොජනා. කෙන කෙන
චිත්තෙන සහජාතාදිපච්චයනාය හෙතුභූතෙන, කරණභූතෙන වා. තත්ථ තත්ථ හවෙ.

අනුස්සරණත්ථො ඛ්‍යාපාරො අනුස්සරණඛ්‍යාපාරො. කෙවීති ධම්මසිරිත්ථෙරං සන්ධාය වදති. තීසු ජවනවාරෙසු...පෙ.... භවිතබ්බන්ති කම්මාදිඋපට්ඨානස්ස පරතො තීහි ජවනවාරෙහි පවත්තිතබ්බන්ති අත්ථො. තෙනාහ “අනෙක...පෙ.... අභිජපලම්බනඤ්ච හොති”ති. තස්මාති යස්මා එකජවනවාරස්සෙව කම්මාදිඋපට්ඨානෙන මරණං න සම්භවති, තස්මා. ථොට්ඨබ්බස්සාති පහාරථොට්ඨබ්බස්ස. භවඬගචිත්තෙ වත්තමානෙ, අන්තරන්තරා පඤ්චද්වාරවීරියා වා වත්තමානාය ථොට්ඨබ්බසමායොගෙ පට්ඨං කායද්වාරාවජ්ජනුජපත්ති යුත්තා, තථාපි කිස්මිඤ්චි චිත්තියමානෙ තමෙවාරබ්භ එකස්මිං ජවනවාරෙ පවත්තෙ පච්ඡා කායද්වාරාවජ්ජනුජපත්ති සියා චිත්තස්ස ලුහුපරිවත්තිභාවතොති කෙවිවාදස්ස අධිජපායො. යථා නිද්දායන්තස්ස ථොට්ඨබ්බසමායොගෙන පඤ්ඤාකාලෙ මනොද්වාරාවජ්ජනමෙව ආවට්ටෙති, න කායද්වාරාවජ්ජනං. “පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න පට්ඨස්සාති”ති (විභ. 751) හි වුත්තං. එවංසම්පදං වා එතං දට්ඨබ්බං. ලුහුකපච්චුපට්ඨානන්ති ලුහුඋපට්ඨානං. මනොද්වාරස්ස විසයො කම්මාදිකො. ලුහුකතාති ලුහුපට්ඨානතා. රූපානන්ති වක්ඛාදිරූපධම්මානං. විසයභාවෙහිති රූපායතනාදිවිසයසබ්භාවෙහි. යෙසං විසයො අත්ථිති යෙසං නිජපරියායෙන විසයො අත්ථි. තංදස්සනත්ථමෙවාති තෙසං සාරම්මණානංයෙව දස්සනත්ථං. තෙනාති තස්මා.

“භූමිචිත්තුජපාදාදිවසෙනා”ති ඉදං කම්මං සන්ධාය වුත්තං, කම්මනිමිත්තස්සපි වසෙන ලබ්භතෙව තස්ස ඡළාරම්මණභාවතො. ගතිනිමිත්තස්ස පන පහෙදො නීලාදිකොයෙව.

අනුපච්ඡින්නෙසු මග්ගෙන අජපභීතෙසු. තඤ්ච කම්මාදිං. භවන්තරන්තරාදිතා චිත්තසන්තානස්ස භවපත්ථනාය තථාහිසඬ්ඛතත්තා. යස්මිඤ්චි චිත්තසන්තානෙ පුඤ්ඤාදිවෙතනාය විය භවපත්ථනාය පරිභාවනා අනුපච්ඡින්නා, තත්ථෙව භවන්තරපරියාපන්නචිත්තුජපත්ති. තං පන චිත්තං තථා උජ්ජප්පමානං තාය විනාමිතං විය හොතිති වුත්තං “අනුපච්ඡින්නකිලෙසබලවිනාමිත”න්ති. සබ්බත්ථාති සුගතිදුග්ගතීසු. ඉතරායාති සුගතිපටිසන්ධිනිත්තාය වුතියා. “නිව්ඡින්නති”ති වුත්තස්ස නිව්ඡයස්ස නිබන්ධනං ආගමං දස්සෙන්නො “නිමිත්තස්සාදගධිතං වා”තිආදිමාහ.

අකුසලෙ හි දුග්ගතූපනිස්සයෙ නියමිතෙ කුසලං සුගතූපනිස්සයොති නියමිතමෙව හොතිති.

අනිට්ඨං ආරම්මණං ආහ යතො දුග්ගතිපටිසන්ධි දස්සියතීති අධිජපායො. යදි එවං “රාගාදිහෙතුභූත”න්ති කස්මා වුත්තන්ති ආහ “තම්පි හි...පෙ.... හොති”ති. තම්පිති අනිට්ඨාරම්මණමිපි. යස්මා පන භීතං ආරම්මණන්ති ආරම්මණභූතකම්මනිමිත්තං අධිජපෙතං, තස්මා “අකුසලවිපාකජනකකම්මසහජාතානං වා”තිආදි වුත්තං. කම්මනිමිත්තභූතඤ්ච ආරම්මණං යං විපාකස්ස ජනකං කම්මං, තෙන සහජාතානං, තස්ස කම්මස්ස

සදිසාසන්නජවනසහජාතානඤ්ච රාගාදීනං ආරම්මණපච්චයසඬ්ඛානො හෙතු හොති,
 සො ඵච චස්ස භීතභාවොති දස්සෙතුං “තඤ්ඤි”තිආදි වුත්තං. කම්මවසෙන
 අනිට්ඨන්ති භීතස්ස අකුසලකම්මස්ස ආරම්මණනො ආරම්මණතාවසෙන භීතන්ති
 කත්වා අනිට්ඨං, සභාවෙන ඉට්ඨමිපිති අධිජ්ජායො. “අඤ්ඤථා වා”තිආදිනා
 කම්මනිමිත්තාරම්මණස්ස අකුසලවිපාකස්ස න සම්භවොති දස්සෙති.
 ආසන්නකතකම්මාරම්මණසන්නතියන්ති ආසන්නකතස්ස කම්මස්ස
 ආරම්මණසන්නානෙ. තංසදිසන්ති යථාචුත්තකම්මාරම්මණසදිසං.
 පටිසන්ධිආරම්මණුපට්ඨාපකන්ති පටිසන්ධියා ආරම්මණස්ස උපට්ඨාපකං.
 චුතිආසන්නජවනානං පටිසන්ධිජනකත්තෙ අයමත්ථො ලබ්භෙය්‍යාති වොදනං
 මනසි කත්වා ආහ “න ච පටිසන්ධියා”තිආදි. තංසමානවිථියන්ති තාය පටිසන්ධියා
 එකවිථියං. න අස්සාදිතානීති අස්සාදනභූතාය තණ්හාය න ආමට්ඨාති.

සමත්තාති පරිපුණ්ණා, පරියත්තා වා. “මරණකාලෙ...පෙ.... සමාදින්නා”ති
 වචනතො යථාචුත්තචුතිආසන්නජවනානං පටිසන්ධිදානං සිද්ධන්ති වොදනං
 සන්ධායාහ “න ච දුඛිකලෙහි”තිආදි. “චක්ඛති වා”තිආදිනා චුත්තමෙවත්ථං
 උපවයෙන පාකට්තරං කරොති. ඤාණවත්ථුච්ඡිගඬ්ඛණ්ණායඤ්ඤි “පඤ්චහි
 විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාති”ති පදානං අත්ථං විවරන්තො චක්ඛති
 “සබ්බමපි...පෙ.... පටික්ඛිත්තාති”ති. තත්ථ පටිවිජානනාදීති ආදි-සද්දෙන
 ඉරියාපථකප්පනකායවචිකම්මුපට්ඨාපනකුසලාකුසලධම්මසමාදානසමාපජ්ජනවුට්ඨි
 යානාති සඬ්ඛණ්හාති. උපපජ්ජනසුපිනදස්සනාදීනං මනොද්වාරිකචිත්තෙනෙව
 පවත්ති පාකට්ඨාති තාති ඛහි කරොන්තො “චචනපරියොසානං කිච්ච”න්ති ආහ.
 සහජවනකානීති ජවනසහිතාති, පඤ්චද්වාරිකජවනෙහි සද්ධිත්ති අත්ථො.

තත්ථාති “පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාති”ති
 පාළිවණ්ණායං. න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාතීති එත්ථ න සබ්බෙ රූපාදිධම්මා
 ධම්මග්ගහණෙන ගහිතාති යථාධිජ්ජෙතධම්මදස්සනත්ථං. “මනොපුබ්බගමා
 ධම්මාති (ධ. ප. 1-2) ඵචං වුත්තං එකමිපි කුසලං වා අකුසලං වා න පටිවිජානාති”ති
 අට්ඨකථායං වුත්තන්ති දස්සෙත්වා තස්ස අත්ථං විවරන්තො “යෙස”න්තිආදිමාහ.
 තස්සත්ථො – යෙසං කුසලාකුසලධම්මානං පටිවිභාවනප්පවත්තියා සිද්ධා
 විපාකධම්මතා යොනියොමනසිකාරඅයොනියොමනසිකාරසමුට්ඨානා, යාය සුඛං වා
 දුක්ඛං වා තංසන්නානෙ අත්ථෙති අනුගච්ඡති, පඤ්චවිඤ්ඤාණානං සා
 විපාකධම්මතා පටික්ඛිත්තා පටිසෙධිතාති. තාදිසමෙවාති
 කුසලාකුසලධම්මපටිවිජානනසදිසමෙව. යදි පඤ්චද්වාරෙ යථාචුත්තකිච්චස්ස
 කරණෙ සහජවනකාති විචිචිත්තාති පටික්ඛිත්තාති, කථං තත්ථ වචනුපපජ්ජනාති
 සම්භවන්තීති වොදනං සන්ධායාහ “තදාරම්මණානන්තරං පනා”තිආදි.
 නිජ්ජරියායෙන මනොද්වාරිකභාවො මනොද්වාරාවජ්ජනුප්පත්තිපුබ්බකොති
 තදභාවෙනාහ “ඉමිනා අධිජ්ජායෙනා”ති. අවසෙසෙකචිත්තක්ඛණායුකෙ
 රූපාදිමිහීති යොජනා.

උපවාසය විය දට්ඨබ්බා සමානාරම්මණත්තා, උපපත්තිනිමිත්තත්තා ව. කෙවීති ධම්මසිරිත්ථෙරං සන්ධාය වදති. මහග්ගතාවසානං වදන්තීති යථාපච්චයං මහග්ගතසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨිතස්ස සා වීථි උප්පජ්ජති, තතො චුතිචිත්තං හොතීති වදන්ති. අනීතාරම්මණා එකාදසවිධානි නව කාමාවචරසුගතිචුතියො, ද්වෙ විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනආරුප්පචුතියොති එවං අනීතාරම්මණා එකාදසවිධා සුගතිචුතියො. පඤ්ච රූපාවචරා, චුත්තාවසෙසා ද්වෙ අරූපාවචරානි නවත්තබ්බාරම්මණා සත්තවිධා චුතියො. දුග්ගතිචුති පන පරතො වුවචතීති ඉධ න ගහිතා. තථා හි වක්ඛති “දුග්ගතිචුතියා පන...පෙ.... න දස්සිතා”ති.

එවමාදිකෙති ආදි-සද්දෙන “සුද්ධාය වා ජවනවීථියා”ති ආදිවචනං සඬගණ්හාති. තථා හි චුත්තං “සුද්ධාය වාති මහග්ගතකම්මනිමිත්තාරම්මණාය ජවනවීථියා”ති. “විඤ්ඤායති”ති ඉමිනා යදිපි “පථවිකසිණාදි”ති ආදිසද්දෙන අරූපාවචරජ්ඣානාරම්මණස්සාපි සඬගහො සම්භවති, “චක්ඛුසොත්තානං වා”ති පන ද්වාරද්වයස්සෙව වසෙන විකප්පන්තරකරණං යථාධිජ්ජෙනස්ස අත්ථස්ස ඤාපකන්ති දස්සෙති. ඤාපකඤ්ච නාම අගතිකා ගතීති යථාචුත්තං ඤාපකං අසම්භාවෙන්තො “අථාපි”ති ආදිමාහ. යො යත්ථ සම්භවති, තස්ස යොජනා යථාසම්භවයොජනා, තාය. අයම්පි පටිසන්ධිති ආරුප්පචුතියා අනන්තරං පටිසන්ධිං වදති. තත්ථෙවති “පථවිකසිණාදිකං වා නිමිත්ත”න්ති චුත්තෙ පඨමෙ විකප්පෙ එව. හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා පටිසන්ධි නත්ථිති යොජනා. තෙනාති තස්මා. තතොති චතුත්ථාරුප්පචුතියො. තත්ථෙවති චතුත්ථාරුප්පෙ එව. අනීතාරම්මණා පටිසන්ධි, තතො චතුත්ථාරුප්පචුතියො කාමාවචරෙ අනිතපච්චුප්පන්තාරම්මණා පටිසන්ධි. ඉතරාහීති ආරුප්පචුතීහි. දුතියා ආරුප්පපටිසන්ධි අනීතාරම්මණා, ඉතරා නවත්තබ්බාරම්මණාති ආහ “යථාසම්භව”න්ති. අනිතපච්චුප්පන්තාරම්මණා ව කාමාවචරපටිසන්ධිති එත්ථාපි ඉතරාහීති සම්බන්ධො. සම්බන්ධං ව “යොජෙනබ්බා”ති සම්බන්ධිතබ්බං. ඉමස්ස විසෙසස්සාති “තෙනා”ති ආදිනා යථාචුත්තස්ස විසෙසස්ස. විසුං උද්ධරණං කතං අධිකවචනමඤ්ඤමත්ථං බොධෙතීති.

ආරම්මණවසෙන එකවිධායාති අනීතාරම්මණතාවසෙන එකවිධාය. දුට්ඨානි අනීතාරම්මණා, පච්චුප්පන්තාරම්මණා වාති ද්විජ්ජකාරා. දුග්ගතිචුතියා ආරම්මණවසෙන “එකවිධායා”ති පදං ආනෙත්වා යොජෙනබ්බං. අනිතපච්චුප්පන්තාරම්මණතාය ද්විජ්ජකාරා කාමාවචරපටිසන්ධි, නවත්තබ්බාරම්මණතාය එකජ්ජකාරා රූපාවචරපටිසන්ධි, නවත්තබ්බානීතාරම්මණතාය ද්විජ්ජකාරා ආරුප්පපටිසන්ධිති ආහ “ද්විඑකද්විජ්ජකාරානං කාමරූපාරුප්පානං වසෙනා”ති. “තථෙව”ති ඉමිනා “ද්විඑකද්විජ්ජකාරානං කාමරූපාරුප්පානං වසෙනා”ති පදද්වයං ආකඬ්ඨති. දුට්ඨායාති නවත්තබ්බානීතාරම්මණතාවසෙන දුට්ඨාය. පච්චෙකන්ති විසුං විසුං. ද්විත්තං ද්විත්තං කාමාරුප්පානන්ති එත්ථායං යොජනා – නවත්තබ්බාරම්මණාය ආරුප්පචුතියා අනන්තරා අනීතාරම්මණා පච්චුප්පන්තාරම්මණා ව ද්වෙ

කාමපටිසන්ධි, නවත්තබ්බාරම්මණා අතීතාරම්මණා ව ද්වෙ ආරුප්පපටිසන්ධි, තථා අතීතාරම්මණායපීති ඉමාසං වසෙන අට්ඨවිධා.

“ද්විද්වි” ති ගාථාය චුත්තමෙවත්ථං සුඛග්ගහණත්ථං සඬගහෙත්වා දස්සෙති. යදිපි “කම්මස්ස කතත්තා” ති ආදිනාපි කම්මස්ස විපාකානං උපනිස්සයපච්චයභාවො ගභිතොයෙව හොති, “කුසලාකුසලං කම්ම” ත්ති ආදිනා පන විසුං උපනිස්සයපච්චයභාවො දස්සියතීති “කාමාවචරස්ස...පෙ.... ආදිනා නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො දස්සිතප්පකාරො” ති ආහ.

ආදිනා විමිස්සවිඤ්ඤාණෙනාති එකස්ස භවස්ස ආදිභූතෙන රූපවිමිස්සෙන පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන. අඤ්ඤත්ථාති සංසෙදජඨපපාතිකයොනියං. අවචනං පටික්ඛෙපං මඤ්ඤමානො “ගන්ධරසාභාරානං පටික්ඛිත්තත්තා” ති වත්වා සබ්බෙන සබ්බං රූපභවෙ තෙ නත්ථීති අධිප්පායෙනාහ
“වක්ඛුසොතවත්ථුසත්තකජීවිතජක්කභාවෙපි” ති. පාළියන්ති ධම්මහදයවිභඬගපාළියං. පඤ්චායතනානීති වක්ඛුසොතමනරූපධම්මායතනානි. පඤ්ච ධාතුයොති තා එව පඤ්ච ධාතුයො. චුත්තඤ්ඨි – “රූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කතමාති පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති? වක්ඛායතනං රූපායතනං සොතායතනං මනායතනං ධම්මායතනං. ඉමාති පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති. කතමා පඤ්ච ධාතුයො පාතුභවන්ති? වක්ඛුධාතු...පෙ.... ධම්මධාතු. ඉමා පඤ්ච ධාතුයො පාතුභවන්ති” ති (විභ. 1016). ඡ ආයතනානි සද්දායතනෙන සද්ධිං තාතියෙව. නව ධාතුයොති වක්ඛුරූපවක්ඛුචිඤ්ඤාණසොතසද්දසොතවිඤ්ඤාණමනොධම්මමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො. සබ්බසඬගභවසෙනාති අනවසෙසපරිග්ගභවසෙන. තත්ථාති රූපධාතුයං. “කථාවත්ථුමිඨි වා” ති ආදිනා න කෙවලං ධම්මහදයවිභඬගපාළියංයෙව, අථ බො පකරණන්තරෙපි ගන්ධාදයො පටික්ඛිත්තාති දස්සෙති. තත්ථ සානායතනාදීනං වියාති සදිසුදාහරණදස්සනං. යථා සානායතනාදීනං තත්ථ රූපභවෙ භාවො අත්ථී, තා පටික්ඛිත්තා, එවං ගන්ධායතනාදීනඤ්චාති. අත්ථී තත්ථ සානායතනන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. යඤ්ඨි තත්ථ ආයතනං නත්ථී, තස්ස වසෙනායං වොදනා. තතො පරවාදී යං තත්ථ අජ්ඣක්තිකානං තිණ්ණං ආයතනානං සානාදිකං සණ්ඨානනිමිත්තං, තදෙව ආයතනන්ති ලද්ධියා “ආමන්තා” ති පටිජානාති. බාහිරානං ගන්ධායතනාදීනං වසෙන පුට්ඨො යස්මා සානප්පසාදාදයො තත්ථ න ඉච්ඡති, තස්මා තෙසං ගොචරං පටිසෙධෙන්තො “න හෙවං වත්තබ්බෙ” ති පටික්ඛිපති. ආදි-සද්දෙන “අත්ථී තත්ථ ජිව්භායතනන්ති? ආමන්තා. අත්ථී තත්ථ රසායතනන්ති? න හෙවං වත්තබ්බෙ” ති ආදිනායප්පවත්තානං අනුලොමපටිලොමසංසන්දනපඤ්ඤාදීනං සඬගහො දට්ඨබ්බො. අථොට්ඨබ්බායතනානන්ති ථොට්ඨබ්බායතනභාවරහිතානං, අථොට්ඨබ්බසභාවානන්ති අත්ථො.

ඉදානි අනායතනසභාවෙ ගන්ධරසෙ පටිජානිත්වාපි දොසං වදන්තො “යදි වා” ති ආදිමාහ. අවචනෙ නත්ථී කාරණං යථාධම්මසාසනෙ අභිධම්මෙ, තෙසං වා

නිසත්තනිජ්ජීවසභාවත්තාති අධිජපායො. යථා ව ධාතුභාවො, එවං ධම්මභාවො ව තෙසං එකන්තිකො, තථා ආයතනභාවො චාති සබ්බථාපි තත්ථ විජ්ජමානානං ගන්ධරසානං ආයතනෙසු අවචනෙ කාරණං නත්ථීති දස්සෙන්නො “ධම්මභාවො චා”තිආදිමාහ. අඤ්ඤස්ස පරමත්ථස්ස අභාවා. කොචි ආයතනසභාවොති ධම්මායතනමෙව සන්ධාය වදති. තෙන යදි රූපභවෙ ගන්ධරසා විජ්ජන්ති, යථාචුත්තකාරණතො ගන්ධරසායතනභාවෙන අචුච්චමානාපි ධම්මායතනභාවෙන චත්තබ්බා සිද්ධං, න ච චුත්තා. තස්මා නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං “නත්ථෙව රූපභවෙ ගන්ධරසා”ති දස්සෙති. කිඤ්ච රූපධාතුයං ගන්ධරසභාවෙන අචුත්තානං, කාමධාතුයං චුත්තානං තෙසං කිං ගන්ධරසභාවතො අඤ්ඤෙන සභාවෙන රූපධාතුයං අත්ථිභාවො, උදාහු ගන්ධරසභාවෙන. යදි පුරිමො පක්ඛො ධම්මායතනෙ තෙසං සඬ්භගො සියා අනායතනසභාවස්ස සභාවධම්මස්ස අභාවා, අථ දුතියො තෙනෙව කාරණෙන තෙසං ගන්ධරසායතනභාවො සිද්ධොති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “යදි චා”තිආදිමාහ. තස්මාති යස්මා ගන්ධරසා ධම්මභදයවිභඩ්ගෙ න චුත්තා, කථාවත්ථුමිති ව තෙසං භාවො පටික්ඛිත්තො, චුසිතුං අසක්කුණෙය්‍යා පථවිආදයො විය සායිතුං සායිතුඤ්ච අසක්කුණෙය්‍යා තෙ නත්ථී, ධාතුසද්දෙන ච තෙ ගහිතා, ධම්මභාවො ව තෙසං එකන්තිකො, තස්මිඤ්ච සති සිද්ධො ආයතනභාවො, තස්මා. තථාති පාළියං අචුත්තධම්මෙ භාපෙත්වා චක්ඛුසත්තකාදිවසෙන. එවන්ති චක්ඛුසත්තකාදිවසෙන රූපගණනාය කරියමානාය. ධම්මකාති පාළිධම්මො, රූපභවෙ චා පවත්තකරූපධම්මතා. “න විලොමිතා”ති ඉමිතා යථාපටිඤ්ඤාතං ධම්මං දීපිතං උල්ලිඬ්ගෙති.

එත්ථ ව රූපාවචරසත්තානං සානජීවිභායතනාභාවතො විජ්ජමානාපි ගන්ධරසා ආයතනකිව්චං න කරොන්තිති තෙ අනාමසිත්වා පාළියං “පඤ්චායතනාති පාතුභවන්ති, ඡ ආයතනාති”තිආදි චුත්තං. “තයො ආභාරා”ති ව අජ්ඣෙකාහරිතබ්බස්ස ආභාරස්ස අභාවෙන ඔජට්ඨමකරූපසමුට්ඨාපනසඬ්ඛාතස්ස ආභාරකිව්චස්ස අකරණතො, න සබ්බෙන සබ්බං ගන්ධරසානං ඔජාය ව අභාවතො. ඉති විසයිනො කිව්චස්ස ව අභාවෙන විසයො, කිව්චවා ව ධම්මො න චුත්තො. යස්මිඤ්චි භවෙ විසයි නත්ථී, තස්මිං තංභෙතුකො නිජ්ජරියායෙන විසයස්ස ආයතනභාවො නත්ථීති විජ්ජමානස්සාපි අවචනං, යථා රූපභවෙ පථවිතෙජොවායොධාතුනං ථොට්ඨබ්බායතනභාවෙන. යස්ස පන යත්ථ වචනං, තස්ස තත්ථ විසයිසබ්භාවභෙතුකො නිජ්ජරියායෙන ආයතනභාවො චුත්තො දිට්ඨො යථා තත්ථෙව රූපායතනස්ස. යදි විසයිසබ්භාවභෙතුකො විසයස්ස නිජ්ජරියායෙන ආයතනභාවො, කථං අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං ද්වෙ ආයතනාති පාතුභවන්තිති. අසඤ්ඤසත්තානඤ්චි චක්ඛායතනං නත්ථී, අචක්ඛායතනභාවෙන ව තෙසං රූපායතනං අඤ්ඤෙසං අවිසයොති? නායං විරොධො. යෙන අධිජපායෙන රූපධාතුයං සඤ්ඤීනං ගන්ධායතනාදීනං අවචනං, තෙන රූපායතනස්සාපි අවචනන්ති අසඤ්ඤීනං එකං ආයතනං චත්තබ්බං. යථාසකඤ්චි ඉන්ද්‍රියගොචරභාවාපෙක්ඛාය යෙසං නිජ්ජරියායෙන ආයතනභාවො අත්ථී, තෙසු නිද්දිසියමානෙසු තදභාවතො රූපධාතුයං සඤ්ඤීනං ගන්ධාදිකෙ විසුං ආයතනභාවෙන අචත්වා ධම්මසභාවානතිචත්තනතො, මනොවිඤ්ඤාණස්ස ව

විසයභාවූපගමනතො ධම්මායතනන්තොගධෙ කත්වා “පඤ්චායතනානී”ති පාළියං
 වුත්තං. එතදත්ථඤ්ඤි “ධම්මායතන”න්ති සාමඤ්ඤතො නාමකරණං,
 පිට්ඨිවට්ටකානි වා තානි කත්වා “පඤ්චායතනානී”ති වුත්තං. යෙන ච පන
 අධිප්පායෙන අසඤ්ඤීනං රූපායතනං වුත්තං, තෙන සඤ්ඤීනම්පි ගන්ධාදීනං විසුං
 ගහණං කාතබ්බන්ති ඉමස්ස නයස්ස දස්සනත්ථං “අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං ද්වෙ
 ආයතනානි පාතුහවන්ති”ති (විභ. 1017) වුත්තං. අසතිපි හි අත්තතො ඉන්ද්‍රියෙ
 රූපස්ස චණ්ණායතනසභාවාතික්කමො නත්ථෙවාති තං රූපායතනන්ත්වෙව
 වුවවති. ඉමිනා ච නයදස්සනෙන ගන්ධාදීනි තිණි පක්ඛිපිත්වා සඤ්ඤීනං අට්ඨ
 ආයතනානි, අසඤ්ඤීනං පඤ්චාති අයමත්ථො දස්සිතො හොති. එවඤ්ඤෙතං
 සම්පට්ඨිතබ්බං. අඤ්ඤථා රූපලොකෙ ඵ්ඨිතුමසක්කුණෙය්‍යත්තාය පට්ඨිආදීනං
 වට්ඨෙය්‍යො ඵච න සියා. න හි පටිසට්ටනානිසංසමන්තරෙන සද්දප්පවත්ති අත්ථී, න
 ච ඵ්ඨසනසභාවානං කත්ථවි අඵ්ඨසනසභාවතා සක්කා විඤ්ඤාතුං.
 ථොට්ඨබ්බායතනසඛිබ්බාතස්ස ච භූතත්තයස්ස අභාවෙ රූපහවෙ රූපායතනාදීනම්පි
 සම්භවො ඵච න සියා, තස්මා ඵ්ඨිතුං සක්කුණෙය්‍යත්තායපි පට්ඨිආදීනං තත්ථ
 කායින්ද්‍රියාභාවෙන තෙසං ථොට්ඨබ්බභාවො න වුත්තො. එවඤ්ඤි කත්වා රූපධාතුයං
 තෙසං සප්පට්ඨිවචනඤ්ඤි සමත්ථිතං හොති. වුත්තඤ්ඤි “අසඤ්ඤසත්තානං
 අනිදස්සනසප්පට්ඨිසං එකං මහාභූතං පට්ඨිව ද්වෙ මහාභූතා”තිආදි (පට්ඨා. 2.22.17).
 පට්ඨෙය්‍යා හෙත්ථ භූතත්තයස්ස කායප්පසාදං පති තංනිස්සයභූතසට්ටනද්වාරෙන
 අභිමුඛභාවො, යො ච ඵ්ඨිතුං අසක්කුණෙය්‍යසභාවස්ස සට්ටනාය අභාවතො නත්ථී.
 නනු “ද්වෙ ආයතනානී”ති එත්ථ පරියායායතනං අධිප්පෙන, අථ කස්මා
 ගන්ධායතනාදීනිපි ගහෙත්වා “පඤ්චායතනානී”ති න වුත්තන්ති?
 “නයදස්සනවසෙන දෙසනා පවත්තා”ති වුත්තොවායමත්ථො. අථ වා තත්ථ
 රූපායතනස්සෙව වචනං කදාපි අඤ්ඤභූමිකානං පසාදස්ස විසයභාවං සන්ධාය, න
 පන ඉතරෙසං අභාවතො. නාපි පරියායෙන ගන්ධායතනාදීනං
 ආයතනසභාවාභාවතො. අසඤ්ඤීනඤ්ඤි රූපායතනං සමානභූමිකානං
 වෙහස්ථලානං, උපරිභූමිකානඤ්ඤි සුද්ධවාසානං පසාදස්ස විසයභාවං ගච්ඡති, න පන
 ගන්ධරසාති තෙසංයෙව තත්ථාවචනං යුත්තං. කථාවත්ථුමහි ච නිප්පරියායෙන
 ගන්ධායතනාදීනං අත්ථිභාවං පටිජානන්තං සන්ධාය පට්ඨෙය්‍යො කතො. යදිපි වෙනං
 වචනං තත්ථ ගන්ධායතනාදීනං අභාවිභාවනං න හොති, අත්ථිභාවදීපනම්පි පන
 අඤ්ඤවචනං නත්ථෙවාති? නයිදමෙවං අට්ඨකථාසු තත්ථ තෙසං අත්ථිභාවස්ස
 නිද්ධාරෙත්වා වුත්තත්තා. යඤ්ඤි අට්ඨකථාවචනං පාළියා න විරුජ්ඣති, තං පාළි
 විය පමාණභූතං අගරහිත්තාය ආවරියපරම්පරාය යාවජ්ජනනා ආගතත්තා. තත්ථ සියා
 – යං පාළියා න විරුජ්ඣති අට්ඨකථාවචනං, තං පමාණං. ඉදං පන විරුජ්ඣති?
 නයිදමෙවං යථා න විරුජ්ඣති, තථා පටිපාදිතත්තා. වක්ඛාදීනං ආයතනානං,
 තන්නිස්සයානඤ්ඤි විඤ්ඤාණානං සත්තසුඤ්ඤානාසන්දස්සනත්ථං භගවතො
 ධාතුදෙසනාති ආයතනභාවෙන වුත්තානංයෙව ධාතුභාවදීපනතො ධාතුභාවස්සාපි
 තෙසං අවචනං යුජ්ජති එව, තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො හොති, තථා
 වක්ඛුදසකාදිවසෙන අට්ඨකථායං රූපගණනා කතාති න එත්ථ
 ධම්මතාවිලෝමනාසඛිකාය ඔකාසොති වෙදිතබ්බං.

එළකස්ස ජාතකාලෙ උණ්ණා ජාතිඋණ්ණාති පටමො අත්ථො. තතො සුබ්බමතරතං සන්ධාය “ගබ්භං...පෙ.... ඉතිපි වදන්ති”ති වුත්තං. සම්භවනස්ස හෙදො වා සම්භවහෙදො, පවත්තිහෙදොති අත්ථො.

රුපිබ්බුමෙසුති අධිකරණෙ භූමිමං, ඔපපාතිකයොනිකෙසුති නිද්ධාරණෙති දස්සෙන්නො “ඔපපාතිකයොනිකෙහි රුපිබ්බුමෙ නිද්ධාරෙති”ති ආහ. තෙන “ඔපපාතිකයොනිකෙසු”ති සාමඤ්ඤතො වුත්තරාසිතො “රුපිබ්බුමෙසු”ති විසෙසං නිද්ධාරෙති. න සමෙතීති න සංසන්දනි, විරුජ්ඣනීති අත්ථො. යාය පාළියා න සමෙති, තං දස්සෙන්නො “ධම්මහදයවිහඬිගෙ හී”තිආදිමාහ.

එකාදසාති පරිපුණ්ණායතනස්ස සද්දායතනවජ්ජාති එකාදසායතනාති. කස්සචි දසායතනාතීති අන්ධස්ස චක්ඛායතනවජ්ජාති. කස්සචි අපරාති දසායතනාතීති බධිරස්ස සොතායතනවජ්ජාති. කස්සචි නවායතනාතීති අන්ධබධිරස්ස චක්ඛුසොතායතනවජ්ජාති. කස්සචි සත්තායතනාතීති ගබ්භසෙයාකස්ස රූපගන්ධරසකායථොට්ඨබ්බමනොධම්මායතනවසෙන වුත්තං.

“න වුත්තං අට්ඨායතනාති පාතුභවන්ති”ති ඉදං “න හි පාළියං...පෙ.... වුත්තා”ති එතස්ස අත්ථවිවරණං. චක්ඛුසොතසානවිකලස්ස හි උපපජ්ජමානස්ස අට්ඨෙව ආයතනාති සිද්ධන්ති. සති ව අසානකුපපත්තියං පුනපි “කස්සචි අපරාති දසායතනාති පාතුභවන්ති”ති වත්තබ්බං සියා. තථා ව සති යථා අන්ධබධිරස්ස වසෙන “කස්සචි නවායතනාති පාතුභවන්ති”ති (විහ. 1007) එකවාරං වුත්තං, එවං අන්ධාසානකස්ස, බධිරාසානකස්ස ව වසෙන “කස්සචි අපරාති නවායතනාති, කස්සචි අපරාති නවායතනාති පාතුභවන්ති”ති වත්තබ්බං සියා, එවං න වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති “තථා...පෙ.... න ව තං වුත්ත”න්ති. එවං ධාතුපාතුභාවාදිපඤ්ඤෙහෙසුති “කස්සචි එකාදස ධාතූයො පාතුභවන්ති, කස්සචි දස ධාතූයො, කස්සචි අපරා දස ධාතූයො, කස්සචි නව ධාතූයො, කස්සචි සත්ත ධාතූයො පාතුභවන්ති”ති (විහ. 1007) එවං ධාතුපාතුභාවපඤ්ඤො වෙදිතබ්බො. ආදි-සද්දෙන “කස්සචි වුද්දසින්ද්‍රියාති පාතුභවන්ති”තිආදි (විහ. 1007) නයජ්ජවත්තා ඉන්ද්‍රියපඤ්ඤාදයො සඬිගහිතා.

එත්ථ ව යථා “සත්තති උක්කංසතො ව රූපාතී”ති පදං “සංසෙදජොපපාතීසු”ති එත්ථ යොනිද්වයවසෙන යොජීයති, න එවං “අවකංසතො තිංසා”ති ඉදං, ඉදං පන සංසෙදජයොනිවසෙනෙව යොජෙතබ්බං, එකයොගතිද්දිට්ඨස්සාපි එකදෙසො සමබන්ධං ලහතිති. සංසෙදජස්සෙව ව ජච්චන්ධබධිරඅසානකනපුංසකස්ස ජිව්හාකායවත්ථුදසකානං වසෙන තිංස රූපාති උප්පජ්ජන්තිති වුත්තං, න ඔපපාතිකස්සාති අයමෙත්ථ අට්ඨකථාය අධිජ්ජායො. යෙ පන “ඔපපාතිකස්ස ජච්චන්ධ...පෙ.... උප්පජ්ජන්තිති මහාඅට්ඨකථායං වුත්ත”න්ති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. සො හි පමාදපායො. එවඤ්ඤි කත්වා ආයතනයමකවණ්ණනාය “කාමධාතුයං පන අසානකො ඔපපාතිකො නත්ථී. යදි භවෙයා, ‘කස්සචි අට්ඨායතනාති පාතුභවන්ති’ති වදෙයා”ති (යම. අට්ඨ.

ආයතනයමක 18-21) වක්ඛති. අපරෙ පනාහු “කස්සවි එකාදසායතනානි පාතුහවන්ති, යාව ‘කස්සවි නවායතනානී’ති පාළි ඔපපාතිකෙ සන්ධාය වුත්තා. තස්මා පුබ්බෙනාපරං අට්ඨකථායං අවිරොධො සිද්ධො හොති, තථා ව යථාවුත්තපාළියා අයමත්ථවණ්ණනා අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දනි සමෙතියෙවා”ති. යං පනෙකෙ වදන්ති “ඔපපාතිකග්ගහණෙන සංසෙදජාපි සඬගය්හන්ති. තථා හි ධම්මහදයවිහඬගෙ ‘කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සවි එකාදසායතනානි පාතුහවන්ති’තිආදීනං (විහ. 1007) උද්දෙසෙ ‘ඔපපාතිකානං පෙනාන’න්තිආදීනා ඔපපාතිකග්ගහණමෙව කතං, න සංසෙදජග්ගහණ”න්ති, තං පරිපුණ්ණායතනානංයෙව සංසෙදජානං ඔපපාතිකෙසු සඬගහණවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තථා හි වක්ඛති “සංසෙදජයොනිකා පරිපුණ්ණායතනාපරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඬගහං කත්වා වුත්තා”ති “පධානාය වා යොනියා සබ්බං පරිපුණ්ණායතනයොනිං දස්සෙතුං ‘ඔපපාතිකාන’න්ති වුත්ත”න්ති ව. අට්ඨකථායං පන යොනිද්වයං සරූපෙනෙව පකාසෙතුං, සංසෙදජයොනිවසෙනෙව ව අවකංසතො පවත්තිං දස්සෙතුං ඔපපාතිකයොනියා ඉතරං අසඬගහෙත්වා “සංසෙදජොපපාතිසු”ති වුත්තන්ති. සබ්බං තං විමංසිත්වා ගහෙතබ්බං.

වුතිපට්ඨසන්ධිනන්ති අනන්තරාතීතවුතියා, තදනන්තරාය මිස්සාමිස්සහෙදාය පට්ඨසන්ධියා. ඛන්ධාදීහීති ඛන්ධාරම්මණගතිහෙතු වෙදනාපිතිවිතක්කවිචාරෙහි. මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණාය මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණා, අමහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණාය අමහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණානි එවමාදිතො අරූපභූමීසුයෙව වුතිපට්ඨසන්ධිනං හෙදාහෙදවිසෙසස්ස සම්භවතො “නයමුඛමත්තං දස්සෙත්වා”ති වුත්තං. එකච්චසුගතීති මහග්ගතවජ්ජසුගති අධිප්පෙනානි ආහ “රූපාරූපාවචරාන”න්තිආදි. කෙවි පන “යථා මහග්ගතාවජ්ජා, එවං උත්තරකුරුකච්ජා”තිපි වදන්ති. එකච්චසුගතිවුතියානි වුත්තසුගතිවුතියා. යදිපි “අයං නාම දුග්ගතිපට්ඨසන්ධි න හොතී”ති නියමො නත්ථි, දෙසනා පන සොතපතිතා ගතානි වදන්ති. නියතබොධිසත්තාපෙක්ඛාය වා එවං වුත්තං. තෙසඤ්චි එකච්චදුග්ගතිපට්ඨසන්ධි නත්ථි අවිච්ඡාදීසු අනුපපජ්ජනතො. “එකච්චදුග්ගතිවුතියා”ති එත්ථාපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

එකච්චසුගතිපට්ඨසන්ධිති පන කාමාවචරසුගතිපට්ඨසන්ධි වෙදිතබ්බා. සයමෙවානි අත්තනා එව. “හෙදවිසෙසො එව ව එවං විත්ථාරෙන දස්සිතො”ති ඉදං “අමහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණායා”තිආදිං සන්ධාය වුත්තං. “චතුක්ඛන්ධාය...පෙ.... පට්ඨසන්ධි හොතී”ති ඉදං පන අහෙදවිසෙසදස්සනමෙවානි. එකෙකස්මිං හෙදෙති “අමහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණායා”ති එවමාදිකෙ එකෙකස්මිං භාගෙ. තත්ථ තත්ථෙවානි “අමහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණාය මහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණා, අමහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණාය මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණා”තිආදීනා තස්මිං තස්මිං හෙදෙ, තත්ථ තත්ථෙව වා භවාදිකෙ චට්ඨිත්වා උපපජ්ජන්තස්ස වසෙන වුතිපට්ඨසන්ධියොජනා වෙදිතබ්බා. භූමිමත්ථෙ අයං තො-සද්දොති දස්සෙත්තො

“තනො හෙතුං විනාති තත්ථ හෙතුං විනා”ති ආහ. තස්සත්ථො – තස්මිං පුරිමහවෙ නිජ්ඵන්තං අවිජ්ජාසඬ්ඛාරාදිකං කාරණං විනා න හොතිති.

අතිමන්දභාවුපගමනං සකිච්චාසමත්ථතා. පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණවසෙන චුති පටිසිද්ධා, න තදන්තරවිඤ්ඤාණවසෙන. ස්වායමත්ථො “පඤ්චන්තං ද්වාරාන”න්තිආදිනා හෙට්ඨා අට්ඨකථායමාගතොති ආහ “පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණානන්තරමිපි හි පුබ්බෙ චුති දස්සිතා”ති. තත්ථ යං චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. චුතිචිත්තෙන සද්ධිං චක්ඛායතනාදිනං නිරොධො හොතිති දස්සෙතුං “යමකෙ වා”තිආදි චුත්තං. පරිණතත්තාති පරිපාකවසෙන පරියොසානං ගතත්තාති අධිජ්ජායො. එස්සාදයො යථාචුත්තවෙතනාසහජාතඑස්සාදයො. යථාඋපට්ඨිතෙ කම්මාදිආරම්මණෙ අනෙකචාරං උජ්ජත්තියා සන්තානස්ස අභිසඬ්ඛරණං තත්ථ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණපතිට්ඨානස්ස හෙතුභාවො.

සන්තානවසෙන නිජ්ජප්පමානානං නමනාදිකිරියානං එකස්මිං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණයෙව අත්ථසිද්ධිති දස්සෙත්තො ආහ “නමන...පෙ.... දස්සෙති”ති. පට්ඨියං සබ්බපයොගෙහීති පට්ඨියා ආධාරණභූතාය අත්තනො බලෙන පයොගෙන ච කරණභූතෙන.

සද්දහෙතුකොති සද්දස්ස පධානාදිභාවං සන්ධාය චුත්තං. තාදිසො පබ්බතකුච්ඡිආදිපදෙසොපි තස්ස හෙතුයෙව. පදීපන්තරාදීති ආදි-සද්දෙන තෙලවට්ටිආදිකෙ සඬගණ්හාති. තනො සද්දාදිජ්ජවත්තිතො පුබ්බෙ අභාවා. පටිසොසාදිනඤ්ඤි සද්දාදිජ්ජවත්තිතො සති පුරිමසිද්ධියං තෙ සද්දාදිපච්චයදෙසං ගච්ඡෙය්දං, න පන තෙ අත්ථිති චුත්තං “තනො පුබ්බෙ අභාවා”ති. උපමෙයොපි එවමෙව අත්ථො යොජෙතබ්බො. යථා ච හෙතුදෙසං න ගච්ඡති හෙතුසමුප්පන්නං, එවං තනො නාගච්ඡතිති ආහ “තස්මා න...පෙ.... ආගත”න්ති. තෙ සද්දාදයො පච්චියා එතෙසන්ති තජ්ජවචියා. චුත්තනයෙනාති උපමායං චුත්තනයෙනෙව. පුරිමහවහෙතුදෙසෙ සන්තිහිතං හුත්වා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං තනො අඤ්ඤත්ත භවත්තරෙ තං උපගන්ත්වා තජ්ජවචියං න හොතිති අත්ථො. පච්චයතො නිබ්බත්තමානං පච්චයුප්පන්නං අඤ්ඤත්ත අගන්ත්වා පච්චයදෙසං අනුපගතමෙව හුත්වා නිබ්බත්තතිති පට්ඨො අත්ථො. පට්ඨං පච්චයෙන සමොධානගතං හුත්වා තනො අඤ්ඤත්ත ගන්ත්වා පච්චයුප්පන්නවත්ථුභාවං නාපජ්ජතිති දුතියො අත්ථො. යථාසම්භවත්ති යාය “න බීරතො දධි සම්භූතං සියා, න බීරසාමිතො දධි සියා”ති ච බීරදධිසු එකන්තං එකතාය නානතාය ච දොසයොජනා කතා. ඉමිනා නයෙන බීජාදිසු සබ්බහෙතුසු, අඬ්ඤාදිසු සබ්බහෙතුසමුප්පන්නෙසු යථාසම්භවං හෙතුඅනුරූපං, හෙතුසමුප්පන්නානුරූපඤ්ච දොසයොජනා කාතබ්බා. සන්තානබද්ධෙසු ධම්මෙසු එකන්තඑකතාපටිසෙධෙන සස්සතගාහස්ස පටිසෙධිතත්තා චුත්තං “සයංකතං සුඛං දුක්ඛන්ති ඉමං දිට්ඨිං නිවාරෙති”ති. තථා එකන්තනානාපටිසෙධෙන උච්ඡෙදගාහො පටිසෙධිතො හොතිති ආහ “පරංකතං සුඛං දුක්ඛං අඤ්ඤො කරොති, අඤ්ඤො පටිසංවෙදෙතිති ඉමං දිට්ඨිං නිවාරෙති”ති.

තෙන කතනාසො, අකතාගමො ච නිවත්තීතො භොතීති
අධිච්චසමුප්පන්තදිට්ඨිනිවාරණෙනෙව නියතිසභාවවාදපටිසෙධොපි කතොති
දට්ඨබ්බං.

තත්ථාති අඬ්ඤාදිප්පබන්ධසඬ්ඛාතෙ භූතූපාදාරූපසන්තානෙ. තත්ති
විජ්ජාපාටවාදි. අඤ්ඤස්සාති බාලකාලෙ කතවිජ්ජාපරියාපුණනාදිතො අඤ්ඤස්ස.
සඬ්ඛාරතො අඤ්ඤො තණ්හාදිතො අඤ්ඤපච්චයො.

නියාතනාදි එව එලං නියාතනාදිඑලං, අඵලිතං නියාතනාදිඑලං එකස්සාති
අඵලි...පෙ.... එලං, යථාචුත්තකිරියාකරණං.

පිණ්ඩවසෙනාති අකතාවයවච්ඡාගස්ස සමුදායස්ස වසෙන. සබ්බත්ථාති
පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරාදිකෙ සබ්බස්මිං පච්චයධම්මෙ, පටිසන්ධිහෙදෙ වා
පච්චයුප්පන්තධම්මෙ. බලවකම්මස්ස වසෙන යොජෙතබ්බො. භූසො නිස්සයො හි
උපනිස්සයො. “අවිසෙසෙනා”ති චුත්තෙපි කාමාවචරපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො
චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං පඤ්චන්තං පවත්තෙ, ඉතරො පයමජ්ඣානවිපාකාදීනං
පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච පච්චයො භොතීති පාකටොයමත්ථොති තං අවිහජිත්වා
“සබ්බපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරං සහ සඬ්ඛණ්හාති”ච්චෙව චුත්තං.

ද්වාදසාකුසලචෙතනාහෙදොති නයිදං සමාසපදං, සන්ධිවසෙන පනෙතං චුත්තං.
ද්වාදසාති ච භූමිමත්ථෙ පච්චත්තවචනං, ද්වාදසසු අකුසලචෙතනාසු.

අකුසලචෙතනාහෙදොති එකාදසාකුසලචෙතනාපහෙදො,
ද්වාදසාකුසලචෙතනාපහෙදො වාති අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවඤ්ඤි සති න එත්ථ
කිඤ්චි විචාරෙතබ්බං හෙට්ඨා චිත්ථාරිතත්තා. කෙච්චි පන

“ද්වාදසාකුසලචෙතනාහෙදොති ඉදං ‘ජන්තං පවත්තෙ’තිආදිනා
යොජෙතබ්බං”න්ති වදන්ති, තෙසං මතෙන උද්ධච්චචෙතනාය ගහණෙ පයොජනං
විචාරෙතබ්බමෙව පටිසන්ධියාපි පච්චයභාවස්ස චුත්තත්තා. එකස්සාති එත්ථ එව-
සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති ආහ “එකස්සෙව පච්චයභාවනියමො”ති.

මිලාතමාලාදීනන්ති මිලාතමාලකිලිට්ඨවත්ථාදීනං. මනොපදොසිකානං
තදඤ්ඤවත්ථුනම්පි අනිට්ඨතා කථං න සියා, සියා එවාති අධිජ්ජායො. අට්ඨකථායං
(විහ. අට්ඨ. 227) පන පචුරතාභාවතො තං අනාමසිත්වා “තථා
කාමාවචරදෙවලොකෙපි”ති චුත්තං. කෙච්චි පන “දෙවලොකෙ අනිට්ඨං නාම
පරිකප්පනවසෙන, සභාවතො පන තත්ථුප්පන්තං ඉට්ඨමෙවා”ති වදන්ති.

“එකුනතිංසචෙතනාහෙදමිපි”ති ඉමිනා උද්ධච්චචෙතනායපි
පවත්තිවිපාකදායිතං අනුජානාති, අට්ඨකථාඅධිජ්ජායවසෙන වා එවමාහ.
පඤ්චදසන්තං අහෙතුකවිපාකවිඤ්ඤාණානං පඤ්චට්ඨානාති ද්වෙ අපනෙත්වා
අවසෙසානං තෙරසන්තං. ද්වෙ ද්වෙ චක්ඛුසොතසම්පටිච්ඡනවිඤ්ඤාණාති, තිණි
සන්තීරණානීති නවන්තං. එකදෙසපච්චයභාවෙනාති එකදෙසස්ස
විසතිචෙතනාහෙදස්ස කාමාවචරචිත්තසඬ්ඛාරස්ස පච්චයභාවෙන

එකුනතිංසවෙනනාහෙදො සමුදායො වුත්තො. ස්වෙවාති අවයවගතෙනාපි විසෙසෙන සමුදායො වොහරියති යථා “අලඬිකතො රාජකුමාරො”ති.

යත්ථාති පඤ්චවොකාරහවං සන්ධායාහ. තත්ථ හි “කාමාවචරසුගතියං තාව ධීතස්සා”තිආදිනා (විහ. අට්ඨ. 227) පටිසන්ධියං පවත්තියඤ්ච විපාකස්ස විත්ථාරජපකාසනං කතං. චතුත්ථජ්ඣානභූමීති වෙහජ්ඵලභූමිං වදති. තෙනාහ “අසඤ්ඤාරුජ්ජපච්ඡා”ති. චතුත්ථජ්ඣානමෙව හි භාවනාවිසෙසජ්ජවත්තං අසඤ්ඤභූමිං ආරුජ්ජභූමිඤ්ච නිජ්ථාදෙනි, චතුක්කනයවසෙන වා සංවණ්ණනා වුත්තාති වෙදිතඛිබ්බා. අට්ඨ මහාවිපාකා, පරිත්තවිපාකෙසු පච්ඡිමො, පඤ්ච රූපාවචරවිපාකාති එවං වුද්දසන්නං. සත්තන්නන්ති සෙසානං පරිත්තවිපාකානංයෙව සත්තන්නං.

භවාදයොති භවයොනිගතිසත්තාවාසෙ. තිණ්ණං විඤ්ඤාණානන්ති පුරිමානං තිණ්ණං ආරුජ්ජවිපාකවිඤ්ඤාණානං. තිසුති පඤ්චමාදිසු තිසු විඤ්ඤාණට්ඨිතිසු. වුත්තනයෙනාති “කාමහවෙ පන දුග්ගතියං අට්ඨන්තම්පි පරිත්තවිපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධිය”න්තිආදිනා (විහ. අට්ඨ. 227) වුත්තනයෙනෙව.

විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නාමරූපපදනිද්දෙසවණ්ණනා

228. යදිපි සුත්තන්තෙ අභිධම්මෙ ව පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසෙ රූපපදස්ස දෙසනාහෙදො නත්ථි, අභිධම්මෙ පන “සබ්බං රූපං න හෙතු”තිආදිනා (ධ. ස. 584) සුත්තන්තතො තස්ස දෙසනාහෙදො අත්ථෙවාති ආහ “සුත්තන්තා...පෙ.... හෙදො”ති. සඬ්ඛොයයොසු පරිච්ඡෙදතො ගහිතෙසු අත්ථසිද්ධො තත්ථ සඬ්ඛාපරිච්ඡෙදොති වුත්තං “අත්ථතො පන වුත්තමෙව හොති”ති.

ඔපපාතිකසත්තෙසුති වා සාමඤ්ඤතො සබ්බෙ ඔපපාතිකා වුත්තා. තෙසු බ්‍රහ්මකායිකාදිග්ගහණෙන රූපාවචරාව වුත්තාති තදඤ්ඤෙ සන්ධාය සෙසඔපපාතිකානන්ති සෙසග්ගහණං සාත්ථකමෙව. වුත්තනයෙනාති “ද්වෙ වා තයො වා දසකා, ඔමතො ආදිනා සහා”තිආදිනා (විහ. අට්ඨ. 227) රූපමිස්සකවිඤ්ඤාණෙ වුත්තනයෙන.

“ද්වෙ සත්තතිසීසානි”ති ආරඬ්භ යාව “සත්ත සත්තතිසීසානි”ති (විහ. අට්ඨ. 228) එත්තකං අට්ඨකථාපාඨං සන්ධාය වුත්තං “සත්තකපරියොසාන”න්ති. එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං රූපුජ්ජත්තිං අනනුජානන්තො ආහ “ඉම්මිනාධිජ්ජායෙනා”ති. විත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව සබ්බං රූපං උප්පජ්ජතිති හි අත්තතො අධිජ්ජායො.

“රූපාඡනකකම්මජ”න්ති ඉදං භූතකථනමත්තං දට්ඨබ්බං පඤ්චවිඤ්ඤාණානං අනංසභාවතාභාවා. රූපාඡනකකම්මජන්ති වා චූතිචිත්තං සන්ධාය චූත්තං. පටිසන්ධිචිත්තං පන “පචත්තිය”න්ති ඉමිනාව නිවත්තීතං. “සබ්බෙසම්මි චූතිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතී”ති (ධ. ස. මූලටී. 636) අට්ඨසාලිනීටීකායං චූත්තොවායමත්ථො. පඤ්චවිඤ්ඤාණක්ඛණෙ තප්පච්චයා රූපුප්පත්තියා අභාවෙන චූත්තං “පඤ්චවිඤ්ඤාණප්පචත්තිකාලං සන්ධායා”ති. තත්ථාපි අසහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා අත්ථෙව රූපුප්පත්තීති ආහ “සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයඤ්චා”ති. භවධිගාදීති භවධිගසම්පටිච්ඡනසන්තිරණනදාරමමණානි. අඤ්ඤානානි යථාචූත්තකම්මවිඤ්ඤාණතො අඤ්ඤාන අභිසංඛාරවිඤ්ඤාණෙන. රූපමෙව හි කුසලාකුසලකිරියචිත්තප්පචත්තික්ඛණෙ අභිසංඛාරවිඤ්ඤාණපච්චයා උප්පජ්ජති, න නාමං භවධිගං. තංජනකෙනානි භවධිගාදිජනකෙන. කම්මවිඤ්ඤාණප්පච්චයා විපාකචිත්තප්පචත්තිකාලෙ විපාකනාමස්ස කම්මසමුට්ඨානරූපස්ස ව වසෙන. සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා පන ඉතරචිත්තප්පචත්තිකාලෙපි විපාකො විපාකනාමවසෙන, චිත්තසමුට්ඨානරූපවසෙන ව නාමරූපස්ස සම්භවො දස්සෙතබ්බොති ආහ “සහජාත...පෙ.... යොජෙතබ්බ”න්ති. රූපසද්දෙන ව අත්තතො එකදෙසෙනානි සම්බන්ධො. “සරූපානං එකදෙසො එකචිහත්තිය”න්ති (පාණිනී 1.2.64) සද්දලක්ඛණං සන්ධායාහ “සරූපානං එකදෙසො”ති. ඉච්ඡිතො හි එකදෙසරූපානම්මි එකදෙසො යථා “නිදස්සිතවිපක්ඛෙහි”ති. නිදස්සිතො ව නිදස්සිතවිපක්ඛො ව නිදස්සිතවිපක්ඛොති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො. “යාන”න්ති ඉමිනා සෙසසද්දස්ස අත්ථං වදති. සරූපෙන යපනඤ්ඤි ඉධ සෙසනං.

යං-තං-සද්දානං අබ්‍යභිවාරිතසම්බන්ධත්තා අචූත්තම්මි තතො-සද්දං ආනෙත්වා ආහ “තතො යුත්තමෙව ඉදන්ති යොජෙතබ්බ”න්ති. විපාකස්ස අජනකං විපාකාජනකං, නිස්සන්දඵලමත්තදායකකම්මං, තං සමුට්ඨානං එතස්සානි විපාකාජනකකම්මසමුට්ඨානං. චූත්තනායෙනානි “චත්ථුකායවසෙන රූපතො ද්වෙ සන්තතිස්සානි, තයො ව අරූපිතො බන්ධා”තිආදිනා (විහ. අට්ඨ. 228) චූත්තෙන නායෙන. උභයන්ති නාමං රූපඤ්ච.

කම්මාරම්මණපටිසන්ධිආදිකාලෙති එත්ථ ආදි-සද්දෙන සම්මසනාදිකාලසංඛිගහො දට්ඨබ්බො. තන්ති අභිසංඛාරවිඤ්ඤාණං.

යදිපි “අත්ථි රූපං චිත්තසමුට්ඨාන”න්තිආදිවචනතො (ධ. ස. 584) රූපස්සපි විඤ්ඤාණපච්චයනා සුත්තතො ජානිතබ්බා, විඤ්ඤාණසන්තිස්සිතා ඉට්ඨානුභවනාදයො තස්මිං සති සබ්භාවතො, අසති ව අභාවතො යථා සද්ධෙය්‍යාදිචත්ථුම්මි සද්ධාදයොති නාමස්සපි යුත්තිතො විඤ්ඤාණපච්චයනා සිද්ධා, අට්ඨකථායං පන චූත්තමත්ථං දස්සෙත්තො “සුත්තතො නාමං...පෙ.... ජානිතබ්බ”න්ති ආහ. යාවදෙව පච්චයපච්චයුප්පත්තධම්මමත්තතාවිභාවනමුඛෙන අවිපරිතතො පචත්තිනිවත්තිසන්දස්සනං පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා, තාවදෙව ව ධම්මවක්කප්පචත්තනන්ති දස්සෙත්තො “යස්මා”තිආදිමාහ. යස්මා පන

පවත්තිනිවන්තිවිභාවනතො සච්චදෙසනාව පච්චයාකාරදෙසනා, සච්චදෙසනා ව
 ධම්මවක්කප්පවත්තනං. යථාහ “ඉදං දුක්ඛන්ති මෙ භික්ඛවෙ...පෙ.... බාරාණසියං
 ඉසිපතනෙ මිගදායෙ අනුත්තරං ධම්මවක්කං පවත්තිත”න්තිආදි, තස්මා
 “විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප”න්ති පදස්ස සච්චදෙසනාභාවදීපනෙන
 ධම්මවක්කප්පවත්තනභාවං දස්සෙතුං “නාමරූපමත්තතාවචනෙනෙව වා”තිආදි
 වුත්තං.

නාමරූපපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සලායතනපදනිද්දෙසවණ්ණනා

229. යථාසම්භවන්ති සම්භවානුරූපං. තෙන චතුත්තං තාව භූතානං
 සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙන චක්ඛායතනාදීනං පඤ්චන්තං පච්චයභාවො,
 චත්ථුසු පන හදයචත්ථුනො ඡට්ඨායතනස්ස පටිසන්ධියං
 සහජාතනිස්සයඅඤ්ඤමඤ්ඤවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන, පවත්තියං යස්මා
 අනන්තරචිත්තෙන සද්ධිං උප්පන්නමෙව චත්ථු ධීතිජ්ජත්තියා බලවභාවෙන තස්ස
 නිස්සයො භවිතුං සක්කොති, න සහජාතං, තස්මා
 පුරෙජාතනිස්සයවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන. ඉතරචත්ථුනං
 පඤ්චවිඤ්ඤාණසංඛාතස්ස ඡට්ඨායතනස්ස ඉන්ද්‍රියපච්චයවසෙන ව, ජීවිතස්ස
 ඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතවසෙන පච්චයභාවො වුත්තොති දට්ඨබ්බො.
 එකප්පකාරෙනෙවාති යථා චක්ඛාදීනං මනායතනස්ස
 පටිනියතදස්සනාදිකිච්චානුවිධානතො නියතො එකප්පකාරෙනෙව පච්චයභාවො, න
 එවං රූපායතනාදීනං, තෙසං පන රූපාරම්මණාදීනා පකාරන්තරෙන තස්ස
 පච්චයභාවොති “අනියමතො”ති වුත්තං. කෙච් පන “නියමතො”ති පදං
 “සසන්තතිපරියාපන්න”න්ති ඉමිනා සම්බන්ධිත්වා අත්ථං වදන්ති “එකන්තෙන
 සසන්තතිපරියාපන්න”න්ති.

“ඡට්ඨායතනඤ්ච මනායතනඤ්ච ඡට්ඨායතන”න්ති ඉමිනා විග්ගහෙන
 අත්ථතො, ඉතරෙහි ද්විහි සද්දතොපි අත්ථතොපි සරූපතං දස්සෙති. “චක්ඛාදීහි සහ
 ‘සලායතන’න්ති වුත්ත”න්ති වුත්තනයෙන එකසෙසං කත්වා මනායතනං චක්ඛාදීහි
 සද්ධිං “සලායතන”න්ති පාළියං වුත්තං “නාමරූපපච්චයා සලායතන”න්ති.
 යථාවුත්තොති “ඡට්ඨායතනඤ්ච මනායතනඤ්චා”තිආදීනා අත්තනා
 වුත්තප්පකාරො. සබ්බත්ථාති නාමරූපසද්දෙන සලායතනසද්දෙන ව
 සද්දසරූපතාසු, අත්ථසරූපතාසු වා. යදි සුත්තන්තභාජනීයෙ විපාකඡට්ඨායතනමෙව
 අධිජ්ජෙතං, අථ කස්මා “ඉතරං පනා”තිආදි වුත්තං. අවිපාකඤ්ඤි තත්ථ ඉතරන්ති
 අධිජ්ජෙතන්ති වොදනං සන්ධායාහ “පච්චයනසෙ පනා”තිආදි.

සහජාතාදීසු හෙතුආභාරිත්ථිසපච්චයෙ පක්ඛිපිත්වා දසධා, තතො එකං
 අපනෙත්වා නවධා, තතො එකං අපනෙත්වා අට්ඨධා පච්චයභාවො වෙදිතබ්බො.

එවමෙන්ම සාධාරණවසෙන අවකාශය, හෙතුආදිඅසාධාරණවසෙන උක්කාසයාති
කුමාරාදීනම්පි වසෙන වෙදිතබ්බො.

පටිසන්ධියං අරුපධම්මා කම්මජරුපස්ස උප්පාදක්ඛණෙ පච්චයා භොන්තිති
“පවත්තෙ”ති විසෙසෙති. “පච්ඡානිකවිජ්ජාප්පයාදියො එවා”ති නියමෙන
සහජාතපුරුෂානවිජ්ජාප්පයාදියො නිවත්තෙති.

“අවසෙසමනායතනස්සා”ති අවසෙසග්ගහණම්පි පකරණතො
විසිට්ඨවිසයමෙවාති දස්සෙතුං. “පඤ්චක්ඛන්ධහවෙ”ති ආදිමාහ, යතො අට්ඨකථායං
“වත්ථුරුප”න්ති ආදි චුත්තං. යථාසම්භවං යොජෙතබ්බොති නාමරුපස්ස
පටිසන්ධියං සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයඅත්ථිඅවිගතාදිපච්චයභාවො
සහජාතාදිසාධාරණපච්චයභාවො, සම්පයුත්තවිපාකහෙතුආභාරිත්ථියාදිපච්චයභාවො
සම්පයුත්තාදිඅසාධාරණපච්චයභාවො නාමස්ස, රුපස්ස පන
විජ්ජාප්පයාදිපච්චයභාවො යොජෙතබ්බො.

සළායතනපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එස්සපදනිද්දෙසවණ්ණනා

230. තදහෙදවසෙනාති තස්ස එස්සස්ස අහෙදවසෙන, එස්සභාවසාමඤ්ඤෙතාති
අත්ථො. න යුත්තං එකස්සෙව වචනං. අඤ්ඤස්සාපිති යථාචුත්තතො අඤ්ඤස්සාපි.
සබ්බායතනතො හි එකස්ස එස්සස්ස අසම්භවවොදනායං තප්පසඬිගෙන
එකායතනතො අනෙකස්සාපි සම්භවො නත්ථිති වොදනා “ඊදිසි ධම්මතා නත්ථි”ති
ඤාපනත්ථාති දස්සෙති “අඤ්ඤස්සාපි”ති ආදිනා. නිදස්සනවසෙනාති
උදාහරණදස්සනවසෙන. එකඑස්සස්ස සම්භවතොති කාරණාපදෙසො.
එකඑස්සසම්භවස්ස ලබ්භමානත්තා “සළායතනපච්චයා එස්සො”ති හගවතා
චුත්තන්ති පරිහාරං දස්සෙන්නොති යොජනා. සෙසෙසුති එකන්ති ආදියු. නවධා
පච්චයත්තෙ එකං විපාකමනායතනං විභාවයෙ. තථා වාති
ආරම්මණපුරුෂානඅත්ථිඅවිගතවසෙන. ය්වායං පච්චයභාවො යාදිසානං භොති, තං
දස්සෙතුං “පච්චුප්පන්නාති...පෙ.... සන්ධාය චුත්ත”න්ති ආහ.
අතීතානාගතකාලවිමුත්තානම්පි ආරම්මණමත්තතාය සම්භවතො ආහ
“ආරම්මණ...පෙ.... සන්ධාය චුත්ත”න්ති. තත්ථ තත්ති රූපායතනාදිං.

එස්සපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

231. අනන්තරාදීහිති අනන්තරසමනන්තරුපනිස්සයනත්ථිවිගතපච්චයෙහි.
උපනිස්සයෙති අනන්තරුපනිස්සයෙ. අනන්තරසමනන්තරපච්චයා හි
අනන්තරතාවසෙනෙව අනන්තරුපනිස්සයෙ අන්තොගධා. නත්ථිවිගතපච්චයා පන

අනන්තරසමනන්තරපච්චයධම්මානංයෙව තථාභාවතො තදන්තොගධා. තස්සාති
උපනිස්සයස්ස.

සබ්බස්සාති විපාකස්ස, අවිපාකස්ස ව. පටිසන්ධිභවභිගවුතිවිත්තසම්පයුත්තාය හි
වෙදනාය සහජාතමනොසම්ඵස්සො චුත්තනයෙන අට්ඨධා පච්චයො හොති.
අනන්තරො අනන්තරාදිනා, අනානන්තරො උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයො හොති.
සම්භවදස්සනඤ්චෙනං, න තාසං මනොද්චාරිකභාවදස්සනන්ති දට්ඨබ්බං.

වෙදනාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තණ්හාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

232. යථා ව රසායනජාති ඔජාජීවිතාති, එවං තංනිමිත්තං සුඛං, තදපනෙය්‍යං
ජරාදිදුක්ඛඤ්ච ධම්මාරම්මණභාවෙන යොජෙතබ්බං.

කම්මඵලාභිපත්ථනාවසෙන සත්තා කම්මානිපි ආයුහන්තීති සාතිසයං තණ්හාය
විපාකවෙදනා උපනිස්සයො, න තථා ඉතරාති ආහ “විපාකා විසෙසෙන...පෙ....
අවිසෙසෙන ඉතරා වා”ති. ඉතරාති අවිපාකාති අත්ථො. “සුඛම්චිචෙව භාසිතා”ති
ඉදං ඉට්ඨසභාවංයෙව උපෙක්ඛං සන්ධාය චුත්තං, න අනිට්ඨසභාවං. තෙනාහ
“උපෙක්ඛා පනා”තිආදි. සබ්බස්සාති අවිතරාගස්ස විතරාගස්ස ව වෙදනාවතො
පුග්ගලස්ස.

වෙදනාපච්චයා එවාති අයං නියමො නියමන්තරනිවත්තනපරොති නාස්ස
පච්චයන්තරනිවත්තනත්ථතා දට්ඨබ්බා. එතෙන පච්චයුජ්ජන්තන්තරපටික්ඛෙපොපි
නිවත්තිතො හොති.

තණ්හාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උපාදානපදනිද්දෙසවණ්ණනා

233. පුරිමදිට්ඨිත්ති “සස්සතො අත්තා”ති (දී. නි. 1.31) පගෙව අභිනිවිට්ඨං
සස්සතගාහං සන්ධාය චුත්තං. තෙනාහ “අත්තග්ගහණං...පෙ.... දට්ඨබ්බ”න්ති.
උපාදියමානන්ති ගණ්හන්තං. ලොකොති වා ගහණන්ති යං “ලොකො
සස්සතො”ති ගහණං, සා දිට්ඨිති අත්ථො. තෙනාහ “දිට්ඨුපාදානභූත”න්ති.
“ධම්මසඬ්ඛෙප...පෙ.... දිට්ඨිමත්තමෙවා”ති ඉදං ඛ්‍යවහිතානං පදානං
සම්බන්ධදස්සනං. තත්ථ සඬ්ඛෙපතො තණ්හාදල්භත්තං, සඬ්ඛෙපතො
දිට්ඨිමත්තමෙව චත්තාරි උපාදානානීති අධිප්පායො. ධම්මසඬ්ඛෙපවිත්ථාරතොති
සමුදායභූතතො ධම්මසඬ්ඛෙපවිත්ථාරතො තදවයවභූතං සඬ්ඛෙපං විත්ථාරඤ්ච
නිද්ධාරෙති.

සස්සතගාහපුබ්බධගමො, උච්ඡේදගාහපුබ්බධගමො ව අත්තගාහොති යොජනා. තෙසන්ති යථාචුත්තසස්සතුච්ඡේදගාහානං මූලභාවෙන විධායකත්තා සාමීභූතො. ආදිනා වාති “පයමං අත්තවාදූපාදාන”න්තිආදිනා වා වාකොයන.

යෙන භවස්සාදෙන ගධිතචිත්තො භවතිබ්බත්තකං කම්මං කත්වා උපපන්නො, සා භවතිකත්ති සන්තානෙ විරානුබන්ධා අභිණ්හුප්පත්තිකා උපපන්නමත්තස්ස උප්පජ්ජතිති ආහ “යදිපි...පෙ.... පවත්තිතබ්බත්තා”ති. අරහත්තමග්ගවජ්ඣක්තා භවරාගස්සපි කාමුපාදානභාවො අත්ථෙථාති ආහ “තණ්හාදළ්භත්තං න භොතිති මඤ්ඤමානො”ති. භවරාගොපි හි සවිසයෙ දළ්භං පවත්තිති. සබ්බාපි තණ්හා කාමුපාදානන්ති එත්ථාපි තස්ස අරහත්තමග්ගවජ්ඣක්තා චුත්තාති ආනෙත්වා යොජෙතබ්බං.

උප්පත්තිට්ඨානභූතා න ආරම්මණභූතාති අධිප්පායො. තෙනාති බන්ධානං ආලයභාවෙන. ආරම්මණානන්තරපකතූපනිස්සයාති ආරම්මණූපනිස්සයඅනන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයා. අනන්තරපච්චයාදීනන්ති අනන්තරසමනන්තරආරම්මණපච්චයාදීනං.

උපාදානපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භවපදනිද්දෙසවණ්ණනා

234. “භවති”ති ඉදං උපපත්තිභවතිබ්බවනං. ද්වයස්සාති කම්මුපපත්තිභවද්වයස්ස. නිජ්ථාදනඵලං ඵලස්ස උප්පාදනසමත්ථතා. නිබ්බත්තනං නිජ්ථාදනං.

“භගවංමූලකා”ති (අ. නි. 8.83; 9.1; 10.58; 11.19) විය “සඤ්ඤාවංභවො”ති වත්තබ්බෙ අත්ථි-අත්ථෙ වා වං-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති ආහ “සඤ්ඤාභවො”ති. තස්ස වා අත්ථෙති තස්ස වත්තුසද්දස්ස අත්ථෙ, අත්ථි-අත්ථෙති අත්ථො. අකාරං කත්වාති යථා “පිනිසුබං අස්ස අත්ථි”ති අත්ථෙ අකාරං කත්වා උප්පාදෙත්වා ක්කානං පිනිසුබන්ති වූච්චති, එවං සඤ්ඤා අස්ස අත්ථිති සඤ්ඤො, භවො, සොච සඤ්ඤභවො. එකස්මිත්ති රූපක්ඛන්ධෙ එව. පවත්තත්තාති පවත්තකපවත්තනට්ඨානානං අභෙදෙපි උපචාරවසෙන භින්නං විය කත්වා දස්සෙති.

කම්මසඬබ්බාතතන්ති “කම්ම”න්ති වත්තබ්බතං, කම්මකොට්ඨාසතං වා. “චෙතනාහං, හික්ඛවෙ, කම්මං වදාමි”තිආදිනා (අ. නි. 6.63) සුත්තෙපි චෙතනාය කම්මභාවො ආගතොව. නිජ්පරියායෙන පන චෙතනාව කම්මභවොති චුත්තමත්ථං අභිධම්මපාළියාව සාධෙන්නො “චුත්තඤ්ඡි”තිආදිමාහ. ඉමාය හි වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙහි, මනායතනමනොවිඤ්ඤාණධාතූහි, සඬබ්බාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතූඑකදෙසෙන ව කම්මභවස්ස සම්පයුත්තතං වදන්තියා ධාතූකථාපාළියා තස්ස චෙතනාභාවො දීපිතොති.

ධම්මහෙදකොති චේතනාවේතනාසම්පයුත්තභාවෙන,
 කුසලාකුසලාබ්‍යාකතභාවෙන ච ධම්මවිභාගතො. “පුනවචන” න්ති ඉමිනාව
 පුනරුත්තිදොසාපත්ති පටිඤ්ඤාතාති පරස්ස ආසඬ්ඤාං දස්සෙන්නො
 “සාත්ථකමෙව්දං පුනවචනන්ති එතං න යුත්තන්ති චෙ”ති ආහ.
 භවෙකදෙසභාවෙනාති කම්මභවස්ස එකදෙසත්තා සඬ්ඤානං. තෙන යෙසං
 ධම්මානං සමුදායො භවො චුත්තො, තදෙකදෙසා සඬ්ඤානං, සමුදායෙකදෙසා ච
 අත්ථතො භින්නා එවාති චුත්තමෙවේතන්ති දස්සෙති. පුන යථාචුත්තමෙව හෙදං
 මනසි කත්වා අත්ථතො පුනවචනාභාවං දස්සෙන්නො “පරෙන වා”තිආදිමාහ.

අත්තොගධෙති කාමභවාදිඅත්තොගධෙ සඤ්ඤාභවාදිකෙ. කාමභවාදිකෙති
 කාමරූපාරූපභවෙ.

උපාදානහෙදන්ති කාමුපාදානාදිඋපාදානවිසෙසං.

තෙනාති සීලබ්බතුපාදානෙන. වක්ඛමානෙනාති “ඉදං සීලබ්බතං
 නාමා”තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 234) අට්ඨකථායං වක්ඛමානෙන පකාමෙන. පුරාණං
 බ්‍රහ්මණ්ඩලිඬ්ඨගබන්දපුරාණාදි. “සෙනවධයජ්ජං ආරහතෙ භූතිකාමො”තිආදිනා
 (විසුද්ධි. මහාටී. 2.650) පසුමාරණවිධානායුත්තො යඤ්ඤවිධි පසුබන්ධවිධි.

අත්තතො සුද්ධිමග්ගපරාමාසමත්තත්තා සීලබ්බතුපාදානස්ස
 අත්තවාදුපාදානනිමිත්තං චුත්තං.

මග්ගපච්චයා භොන්ති මිච්ඡානියානසභාවත්තා. අනන්තරස්ස පන
 කාමකම්මභවස්ස
 අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයනත්ථිවිගතාසෙවනපච්චයෙහි උපාදානස්ස
 පච්චයභාවො පාකටොයෙවාති න චුත්තො.

භවපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසවණ්ණනා

235. උපපත්තිභවුප්පත්තිති උපපත්තිභවෙ, උපපත්තිභවභාවෙන වා
 උපාදින්නක්ඛන්ධානං උප්පත්ති. ජායමානස්ස ඛන්ධස්ස. ජාති නිබ්බන්තිවිකාරො.
 උපපත්තිභවොපි ජාතියා පච්චයො. කස්මා? උපපත්තිභවෙ අසති ජාතියා අභාවාති
 යොජනා. “ජායමානරූපපදට්ඨානතා”තිආදිනාපි තස්ස ජාතියා පච්චයභාවංයෙව
 විභාවෙති.

සතිපි සුක්කසොණිකාදිකෙ පිතුගතවිසෙසාදිකාරණෙ බාහිරෙ පච්චයෙ තස්ස
 පන අනියතත්තා, භීතපණ්ණාදිවිසෙසස්ස ච අධිජ්ජෙතත්තා චුත්තං
 “අජ්ඣත්ත...පෙ.... අභාවා”ති.

ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භවවක්කකථාවණ්ණනා

242. සම්බන්ධං ඉතං ගතන්ති සමිතං. තෙනාහ “සඬගත”න්ති.

භවච්ඡන්දො භවරාගො. තස්සාරුප්පකථාසවනන්ති තස්ස බාලභාවස්ස අයුත්තකාරිත්වය අනුච්ඡවිකකථාසවනං. එතෙන පරුපවාදහෙතුකාදිදුක්ඛං දස්සෙති, “කම්මකාරණාදස්සන”න්ති ඉමිනා දණ්ඩහෙතුකං, ඉතරෙන දුග්ගතිනිබ්බන්තිහෙතුකං. ගමෙන්තීති ඤාපෙන්නි. එලෙනාපි හි අබ්‍යභිවාරිනා හෙතු ඤායති, වුට්ඨිනිමිත්තෙන විය මහොසෙන උපරිදෙසෙ වුට්ඨිනිපාතො. තෙන වුත්තං “බොධෙන්ති”ති.

විසෙසනිවන්තිඅත්ථො මත්තසද්දො “අවිතක්කවිචාරමත්තා”තිආදීසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 6) විය. අප්පභීනාවිජ්ජා කාරණලාභෙ උප්පත්තිඅරහත්වය සම්පෙයෙවාති ආහ “සන්තිහිතභාවකරණෙන”ති. වෙදෙතීති වෙදයති. තස්ස අත්ථවචනං අනුභවතීති. වෙදං වා ඤාණං කරොති උප්පාදෙතීති වෙදෙති. තස්ස අත්ථවචනං ජානාතීති. වෙදියතීති පන කම්මකත්තුකම්මානං වසෙන නිද්දෙසොති තස්සපි අත්ථං දස්සෙන්තො “ජානාති, ඤායති වා”ති ආහ. ව-සද්දත්ථොති සමුච්චයත්ථො, බ්‍රහ්මාදිනා ව කාරකෙන, අත්තනා ව වෙදකෙන රහිතන්ති අත්ථො. ව-සද්දත්ථසමාසන්ති ද්වන්දසමාසමාහ.

වතුබ්බිධම්පි වා සුඤ්ඤතන්ති ධුවහාවාදිසුඤ්ඤතං, අත්තාදිසුඤ්ඤතඤ්ච සන්ධාය වදති.

පුබ්බන්තතොති අතීතකොට්ඨාසතො. වෙදනාවසානම්පි භවවක්කං පරිපුණ්ණමෙවාති දස්සෙතුං “වෙදනා වා”තිආදි වුත්තං. අවිජ්ජාගහණෙන වා තණ්හපාදානාති, සඬබාරග්ගහණෙන භවො, විඤ්ඤාණාදිග්ගහණෙන ජාතිජරාමරණාති සොකාදයො ව ගහිතාති එවම්පි වෙදනාවසානං භවවක්කන්ති යුත්තමෙවෙනං. තණ්හාමූලකෙ වාති තණ්හපාදානග්ගහණෙන අවිජ්ජා ගහිතාතිආදිනා යොජෙතබ්බං. තෙනාහ “ද්වින්තං...පෙ.... හොති”ති. තත්ථ ද්වින්තන්ති පුරිමපච්ඡිමානං උභින්තං හෙතුඵලවජ්ජානං. විපරිතාභිනිවෙසං කරොන්තීති නිමිත්තං කත්තුඋපවාරෙන වදති. අනුපච්ඡෙදමෙව පකාසෙතීති යොජනා.

හෙතුඵලසන්ධි, ඵලහෙතුසන්ධි, පුනපි හෙතුඵලසන්ධිති එවං හෙතුආදිපුබ්බකා හෙතුඵලහෙතුපුබ්බකා. හෙතුඵලහෙතුඵලවසෙනාති අවිජ්ජාදිහෙතු, විඤ්ඤාණාදිඵල, තණ්හාදිහෙතු, ජාතිඵලවසෙන. උපසග්ගවිසෙසෙන අත්ථවිසෙසො හොතිති “ආකිරියන්ති”ති පදස්ස පකාසියන්තිති අත්ථො වුත්තො. කිලෙසකම්මවිපාකාති අවිජ්ජාදිකෙ වෙදනාපරියොසානෙන වදති.

විපාකකිලෙසකම්මෙහිති විඤ්ඤාණාදීහි භවපරියොසානෙනි. පුන කම්මස්ස විපාකසම්බන්ධො චුත්තනයත්තා න ගහිතො. “වට්ඨානී”ති ච ඉදං “තිණි වට්ඨානී”ති විග්ගහවසෙන ලබ්භමානං ගහෙත්වා චුත්තං.

“පුරිමකම්මභවස්මිං මොහො”තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 242) අට්ඨකථාය ආගතත්තා ආසන්නපච්චක්ඛතං සන්ධාය චුත්තං “ඉමිස්සා”ති. විභච්ඡාදිපාලියා වසෙන දස්සිතං, තස්මා න අට්ඨකථාය පුබ්බාපරවිරොධො යථාපාඨං අත්ථස්ස පකාසිතත්තාති අධිජ්ජායො. තත්ථ චෙතනාසම්පයුත්තානඤ්ච චෙතනාය ච සඬබ්බාරභාවෙන කම්මභවභාවෙන ච චත්තබ්බමෙවාති පාළිද්වයාධිජ්ජායවිවරණවසෙන දස්සෙතුං “තත්ථා”තිආදි චුත්තං. භවස්සාති උපපත්තිභවස්ස. “භවො”ති චුත්තා චෙතනාසම්පයුත්තාති සම්බන්ධො. ගහණන්ති නිකාමනවසෙන ආරම්මණස්ස ගහණං. තෙනාහ “කාමුපාදානං කිච්චෙනාහා”ති. ඉතරාති කිච්චෙනාහාති යොජනා. තිසු අත්ථවිකජ්ජෙසුති “තං කම්මං කරොතො පුරිමා චෙතනායො”තිආදිනා චුත්තෙසු තිසු ආයුහනචෙතනානං අත්ථවිකජ්ජෙසු. නනු ච තතියෙ අත්ථවිකජ්ජෙ ආයුහනස්ස අවසානෙ චෙතනා න චුත්තාති? යදිපි සරුපතො න චුත්තා, “තංසම්පයුත්තා”ති පන සද්දතො පධානභාවෙන චුත්තස්ස ආයුහනස්ස අජ්ජපධානභාවෙන චුත්තා අවසානෙ පච්ඡතො චුත්තා විය භොතිති ඉමං පරියායං සන්ධාය “තිසුපි...පෙ.... අවසානෙ”ති චුත්තං.

නිජ්ජපරියායෙන පන යෙසු ආයුහනස්ස අවසානෙ චෙතනා චුත්තා, තෙ දස්සෙතුං “ද්විසු...පෙ.... ආහා”ති චුත්තං. තතියෙ අත්ථවිකජ්ජෙ චුත්තෙ ආයුහනසඬබ්බාරෙ තංසම්පයුත්තාති ආහාති යොජනා. කම්මස්ස පච්චයභූතන්ති සඬබ්බාරපච්චයං. තෙන “කම්මකරණකාලෙ”ති එත්ථ කම්ම-සද්දෙන සබ්බස්සපි සඬබ්බාරස්ස ගහිතතං දස්සෙති. තෙනාහ “න කම්මසම්පයුත්තමෙවා”ති.

කම්මානෙවාති කම්මානියෙව. විපාකධම්මතාය කම්මසරික්ඛකා. සහජාතකොට්ඨාය, උපනිස්සයකොට්ඨාය ච තස්ස කම්මස්ස උපකාරකාති තදුපකාරකා. සංඛිජ්ජන්ති සංඛිජියන්ති සංයුභියන්ති. “සංඛිජ්ජන්ති එත්ථා”ති අධිකරණසාධනවසෙන සඬබ්බෙපසද්දස්ස අත්ථං චත්ථා පුන කම්මසාධනවසෙන චත්තුං “සංඛිජියති”තිආදි චුත්තං.

තත්ථාපිති “කම්ම”න්ති චුත්තකම්මසම්භාරෙපි. ගමනධම්මන්ති භඬගුපගමනධම්මං. තෙන ඉත්තරන්ති භඬගපරන්ති චුත්තං භොති. තෙනාති විනස්සනධම්මතාදීපකෙන ඉත්තරසද්දෙන. නිස්සාරතං අත්තසාරාභාවං දීපෙති. එවං “ඉත්තර”න්තිආදිනා අනිච්චං වලං ඉත්තරං අද්ධුවන්ති චතුත්තං පදානං අත්ථවිසෙසවාචිතං දස්සෙති. යානසොති එත්ථ චුත්තට්ඨානං නාම පච්චයො. අඤ්ඤම්පිති අඤ්ඤත්ථ චුත්තං. තස්ස තස්ස ඵලස්ස. ධම්මමත්තසම්භවෙ සති වට්ඨුපච්ඡෙදෙ සතීති යොජනා. එවන්ති චුත්තජ්ජකාරෙන සමුච්චයත්ථෙව ච-සද්දෙ සති.

සවිචාරිතයෙහි පහවෙති සමානාධිකරණපක්ඛං සන්ධායාහ “සවිච්ඡිද්ධතොති සවිච්චතො”ති. “යස්ස පහනත්ථං භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති”ති එවංභූතං අරියසව්වං විසෙසං අකත්වා.

තෙහි සොකාදීහි. “සොකදොමනස්සුපායාසා අවිජ්ජාය අවියොගිතො”ති ආදිනා පුබ්බෙ වුත්තනායෙන සිද්ධාය අවිජ්ජාය. අත්තනොයෙවාති පව්වයුජ්ජන්තං අනපෙක්ඛිත්වා අත්තනොයෙව පවත්තසංඛිතකිව්වතො.

සොකාදයොපි හීනි එත්ථ හි-සද්දො භෙතුඅත්ථො. යස්මා “සොකාදයො පව්වයායත්තා අවසවත්තිතො”ති ඉදං “ජාතිපව්වයා...පෙ.... සම්භවත්ති”ති එතෙන වචනෙන සිද්ධං, තස්මා තං “අත්තා සොචති”ති ආදිදස්සනනිවාරණන්ති අත්ථො.

සති ව පරිග්ගහෙ රජ්ජං විය ගතියො අනෙකානත්ථානුබන්ධනා, තාහි ව විඤ්ඤාණස්ස උපද්ද්වතනාති දස්සෙතුං “සංඛාරපරිග්ගහිතං...පෙ.... රජ්ජෙ”ති වුත්තන්ති එවං වා එත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. යථාඋපට්ඨිතාති කම්මාදිනි වුත්තාසන්නපවනෙහි පරිකප්පෙත්වා විය ගහිතාති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙනපි පරිකප්පිතාති විය භොන්ති, තං පනස්ස පරිකප්පනං අත්ථතො ආරම්මණකරණමෙවාති වුත්තං “පරි...පෙ.... තො”ති. සංඛිකප්පනං වා පරිකප්පනන්ති වුත්තං “විතක්කෙන විතක්කනතො”ති. සසම්භාරවක්ඛුආදයො සලායතනස්ස පතිට්ඨාවිසෙසො.

යදාකාරාය ජාතියා යදාකාරං ජරාමරණං සම්භවති, සම්භවත්තඤ්ච යථානුපුබ්බං පවත්තං, සො අත්ථො ජාතිපව්වයසම්භූතසමුදාගතට්ඨො, සහිතස්ස සමුදිතස්ස පුග්ගලස්ස ජීරණහිජ්ජනාවත්ථා ධම්මා ජරාමරණාපදෙසෙන වුත්තා, සා ව නෙසං අවත්ථා ජාතිපුබ්බිකා, තෙ ව සමුදිතා එව පවත්තන්තිති එවං ජාතිතො ජරාමරණස්ස සම්භූතසමුදාගතට්ඨො වෙදිතබ්බො. ජාතිතො ජරාමරණං න න භොති භොතියෙව එකන්තෙන ජාතස්ස ජරාමරණසම්භවතො, න ව ජාතිං විනා භොති අජාතස්ස තදභාවතොති ජරාමරණස්ස ජාතිපව්වයතං අන්වයබ්‍යතිරෙකෙහි විභාවෙති “න ජාතිතො”ති ආදිනා. ඉත්ථන්ති ජාතිපව්වයා ජරාමරණස්ස නිබ්බත්තාකාරං වදති.

නිරොධා නිරොධසංඛිතන්ති පව්වයනිරොධා පව්වයුජ්ජන්තනිරොධසංඛිතං. අනුලොමදෙසනාය ව වෙමජ්ඣකතො පට්ඨායාති යොජනා.

අපුඤ්ඤාහිසංඛිතාරෙකදෙසො සරාගො රාගෙන සහපෙකට්ඨොති කත්වා. සබ්බොපි අපුඤ්ඤාහිසංඛිතාරො සරාගො පහානෙකට්ඨභාවතො. යස්මා පන අකුසලධම්මො අකුසලධම්මස්ස සහාගො, අනකුසලධම්මො විසහාගො, යථාරහං පව්වයො ව භොති, තස්මා “අපට්ඨපක්ඛභාවතො, රාගප්පවඩ්ඪකො”ති ව වුත්තං. “තදෙව විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති”ති මිච්ඡාහිනිවෙසසංඛිතාවතො සංසරණකිරියායපි සංඛ්‍යාපාරතා විඤ්ඤාණස්ස වුත්තා.

සබ්බාපාරතාහිනිවෙසබ්බලවතාය, සඬ්ඤානිඤ්ඤානිවෙසබ්බලවතායාති පච්චෙකං යොජෙතබ්බං. “අසභවත්තනතො, සභවත්තනතො”ති එතෙන අසභවුත්ති විනිබ්භොගො, සභවුත්ති අවිනිබ්භොගොති දස්සෙති.

සභාවාධිගමනිමිත්තතා ඔභාසනං. චක්ඛාදිසන්නිස්සයෙන හි පඤ්චවිඤ්ඤාණානි රූපාදිසභාවං උපලභන්ති. ඉතරෙ ඵ්ඤානසංඝාතසන්නිපාතට්ඨා. ඡන්තන්ති ඡන්තමපි සම්ඵස්සානං.

ආදානන්ති උපසඤ්ඤෙන විනාපි දළ්භගාහො අධිජ්ජෙතොති ආහ “ආදානට්ඨො චතුත්තමපි උපාදානානං සමානො”ති. ගහණන්ති නිකාමනවසෙන විසයස්ස පටිච්ඡන්තන්ති වුත්තං “ගහණට්ඨො කාමුපාදානස්සා”ති. ඉතරෙසන්ති දිට්ඨුපාදානාදීනං. තස්මාති විභත්තියා අලුත්තභාවතො. තෙනාති බ්වනසඤ්ඤෙන. හානි වා බිණ්ණාපො බයොති “බයට්ඨො වා”තිආදි වුත්තං. ද්විත්තන්ති ජරාමරණානං. මරණුපනයාරසත්තා වා ජරායපි මරණට්ඨො එව දස්සිතො.

නියන්ති ගමෙත්තිති නයා, එකත්තාදයො. කෙහි නියන්ති? අවිජ්ජාදිඅත්ථෙහිති ඉමමත්ථමාහ “අවිජ්ජාදී”තිආදිනා. සෙන භාවෙනාති සකෙන අවිජ්ජාදිභාවෙන, තං අමුඤ්ඤිත්වා එව. න හි අවිජ්ජාදිවිනිවුත්තං එකත්තං නාම කිඤ්චි පරමත්ථතො අත්ථි. සෙන භාවෙනාති වා සකෙන එකත්තාදිභාවෙන. අවිජ්ජාදීසු විඤ්ඤායමානො හෙතුඵලධම්මානං එකසන්නිපතිතාදිසංඛාරානො එකත්තාදිභාවො තෙනෙව සභාවෙන ඤායති, න අවිජ්ජාදිභාවෙනාති. තෙ හි නෙතබ්බාති තෙසං නයා. අත්ථා එව වා අවිජ්ජාදයො. අනෙකෙපි සමානා ධම්මා යෙන සන්නානානුපච්ඡෙදෙන “එක”න්ති ඤායන්ති වොහරියන්ති, සො තත්ථ කරණභාවෙන චත්තබ්බතං අරහති, තථා ඉතරෙපිති ආහ “එකත්තාදීහි ව අත්ථා ‘එක’න්තිආදිනා නියන්ති”ති. තත්ථ නියන්තිති ඤායන්ති, පඤ්ඤාපියන්ති ව. පුරිමපච්ඡිමානං ධම්මානං. නිරොධුජ්ජාදනිරන්තරතාය නාමකායස්ස, සම්බන්ධවුත්තිතාය රූපකායස්ස, උභයස්ස ව අඤ්ඤාමඤ්ඤාසන්නිස්සිතතාය දුට්ඨකේශායානානතො එකිභුතස්ස විය සනභාවජ්ජබන්ධො හෙතුඵලභාවෙන සම්බන්ධො සම්මා තානොති සන්නානො, තස්ස අනුපච්ඡෙදො තථාපචත්ති එකත්තන්ති ආහ “සන්නානානුපච්ඡෙදො එකත්ත”න්ති.

සම්බන්ධරහිතස්සාති හෙතුඵලභාවෙන අඤ්ඤාමඤ්ඤාසම්බන්ධභාවරහිතස්ස. සත්තන්තරොති අඤ්ඤො සත්තො. උච්ඡෙදදිට්ඨිමුපාදියතීති යථානුරූපකාරණතො ඵලජ්ජවත්ති. අසමනුපස්සන්තො නානාසන්නානෙ විය අසම්බන්ධනානත්තදස්සනතො හෙතුභාවරහිතානං නිජ්ජයොජනානං. පුරිමුජ්ජන්තානං ධම්මානං. නිරොධෙ හෙතුනියමාභාවතො එකත්තෙන උජ්ජත්ති න යුත්තා, තථා සන්නානෙන උජ්ජත්ති, සදිසභාවෙන උජ්ජත්ති, සමානජාතිදෙසපරිණාමවයරූපබලසංඝාතානං උජ්ජත්ති න යුත්තාතිආදීනි විකජ්ජෙත්තො උච්ඡෙදදිට්ඨිං ගණ්හාති.

කස්මා උප්පත්ති න සියාති වාලිකාහි විය තිලෙනිපි තෙලස්ස, උච්ඡුතො විය ගාවිතොපි බීරස්ස අඤ්ඤාභාවතො කෙන කාරණෙන තෙහි තෙසං උප්පත්ති න සියා, ඉතරෙහි එව ව තෙසං උප්පත්ති භොතිති. තස්මාති අඤ්ඤස්ස අඤ්ඤතො උප්පත්තියං සබ්බස්ස සබ්බසො උප්පත්තියා භවිතබ්බං, න වෙනං අත්ථී, තස්මා. යස්මා නියතිවාදී අනුරූපා හෙතුතො ඵලූප්පත්තිං න ඉච්ඡති, සභාවසිද්ධමෙව ව ධම්මප්පවත්තිං ඉච්ඡති, තස්මා “අවිජ්ජමානෙපි හෙතුමහී”ති වුත්තං. සභාවසිද්ධා එව හි අවිජ්ජප්පසුත්තාවුතාහෙජ්ජමණි විය කමලධ්වජනරහිතා තථා තථා සරීරින්ද්‍රියසුඛාදිභාවපරිණාමාය නියතියාව කායා සමාගච්ඡන්ති, යතො ගතිජාතිබන්ධා, අපවග්ගො ව භොතිති නියතිවාදො. තෙනාහ “නියතතාය...පෙ.... පවත්තන්ති”ති. නියතිඅත්ථො වුත්තොයෙව.

එතස්ස අත්ථස්ස සාධකං සුත්තං. ආකුලමෙව, ආකුලභාවො වා ආකුලකං. ජට්ඨාති හෙට්ඨුපරියවසෙන පවත්තමානෙහි කිලෙසකම්මවිපාකෙහි ජාතජට්ඨා. නිබන්ති කුලාවකං. සංසාරන්ති ඉධ සම්පත්තිභවජ්ජබන්ධමාහ අපායාදිපදෙහි දුග්ගතිජ්ජබන්ධස්ස වුත්තත්තා.

භවචක්කකථාවණ්ණතා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණතා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණතා

243. තං පටිච්චසමුප්පාදං. එකෙකච්ඡන්තාවරුද්ධන්ති අභිධම්මභාජනීයෙ විය එකෙකස්මිං චිත්තෙ අවරුද්ධං අන්තොගධං අකත්වා. අසභජාතානඤ්ච “අසභජාතානං, සභජාතානඤ්චා”ති එවං පටිමපදෙ එකසෙසනිද්දෙසො දට්ඨබ්බො. “සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ”න්ති අසභජාතායෙව පච්චයපච්චයුප්පන්නා දස්සිතා විපාකවිඤ්ඤාණස්සෙව අධිජ්ජෙතත්තා. “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප”න්ති (විභ. 225) ව එවමාදීසු අසභජාතා, සභජාතා ව. “එකෙකෙන නයෙනා”ති පුරාතනො පායො, එතරහි පන “එකෙකෙන චතුක්කෙන” ඉච්චෙව බහුසු පොත්ථකෙසු පායො. නයචතුක්කචාරාති නයෙසු චතුක්කානං වාරා, අවිජ්ජාමූලකාදීසු නවසු නයෙසු පච්චෙකං පච්චයචතුක්කාදීනං චතුන්නං චතුක්කානං “නාමපච්චයා ඡට්ඨායතන”න්තිආදිවිසෙසහින්නා චත්තාරො වාරාති අත්ථො. වචන්ථිතාති යථාවුත්තවිසෙසෙන අසංකිණ්ණා. චතුක්කානන්ති වාරචතුක්කානං වාරසොළසකස්ස නයභාවතොති අධිජ්ජායො.

1. පච්චයචතුක්කවණ්ණතා

පච්චයසහිතපච්චයුප්පන්නාති අඬගභාවෙන වුත්තාති, න කෙවලං පච්චයා. තස්මා “ඡට්ඨායතනපච්චයා එස්සො”ති එත්ථ න ඡට්ඨායතනස්ස අඬගතා. තෙන වුත්තං “න, තස්ස අනඬගත්තා”ති. එවඤ්ච කත්වාති පච්චයසහිතස්ස පච්චයුප්පන්නස්ස අඬගභාවතො. තීසු පකාරෙසුති “පටිමො

සබ්බසංඝාතං භවිතං තිඤ්ඤානං (විභ. අට්ඨ. 243) අට්ඨකථායං චුත්තෙසු තීඝ්භි පකාරෙසු. පච්චයවිසෙසාදීනි එත්ථ නාමං, ඡට්ඨායතනඤ්ච පච්චයවිසෙසො. ආදි-සද්දෙන යොනිවිසෙසො, ආයතනානං අපාරිපුරිපාරිපුරිභවවිසෙසො ච ගතීතො. තෙ හි දුතියවාරාදීනං නානත්තකරා. අත්ථවිසෙසෙනාති යදිපි අඤ්ඤත්ථ “සලායතනපච්චයා එස්සො”ති සලායතනපච්චයො චුත්තො, තථාපි සහජාතාදිනාමසන්තිස්සයෙන පවත්තනතො නාමමත්තපච්චයාපි සො හොතීති පටිච්චසමුප්පාදස්ස නානාතයවිචිත්තතානුමිතස්ස ගම්භිරභාවස්ස විභාවනසංඛාතෙන, අනවසෙසනාමපච්චයදස්සනසංඛාතෙන ච අත්ථවිසෙසෙන. තථා හි “යෙහි, ආනන්ද, ආකාරෙහි යෙහි ලිඛිගෙහි යෙහි නිමිත්තෙහි යෙහි උද්දෙසෙහි නාමකායස්ස පඤ්ඤත්ති හොති, තෙසු ආකාරෙසු...පෙ.... උද්දෙසෙසු අසති අපි නු බො රූපකායෙ අධිවචනසම්ඵස්සො පඤ්ඤායෙථා”ති (දී. නි. 2.114) එස්සස්ස නාමපච්චයතාවිභාවනවසෙන මහානිදානදෙසනා පවත්තා. තථා “නාමරූපපච්චයා එස්සොති ඉච්චස්ස චචනීය”න්ති (දී. නි. 2.97) “නාමරූපපච්චයා”ති වදන්තෙන “නාමපච්චයා”තිපි චුත්තමෙව හොතීති.

වාරචතුක්කෙ “සංඛාරො”ති චුත්තං, සොකාදයො න චුත්තා, පුරිමස්මිං වාරද්වයෙ රූපං න චුත්තං, වාරත්තයෙ සලායතනං න චුත්තන්ති යොජෙතබ්බං.

සබ්බ...පෙ.... රණතොති සබ්බස්ස විඤ්ඤාණස්ස පවත්තිට්ඨානභූතසබ්බභවසාධාරණතො, විඤ්ඤාණස්ස චා පවත්තිට්ඨානභූතසබ්බභවසාධාරණතො. සමානං එලං සමානො පච්චයො සහජාතාදිපච්චයෙහි උපකත්තබ්බතො, උපකාරකතො ච. තස්ස විඤ්ඤාණස්ස. විඤ්ඤාණාභරණන්ති විපාකවිඤ්ඤාණනිබ්බත්තනං. අස්ස විඤ්ඤාණස්ස.

ගතිසුවකොති හි-සද්දං ලොකෙ ගතිඅත්ථං වදන්තීති කත්වා චුත්තං. “විගත”න්ති එත්ථ වි-සද්දො පටිසෙධදීපකොති ද්වෙ පටිසෙධා පකතිං ඤාපෙන්නීති ආහ “විගතතානිවාරණවසෙන ගති එව හොතී”ති.

තිධා චතුධා පඤ්චධා වාති එත්ථ සඤ්ඤාමනසිකාරාදයො සහජාතනිස්සයඅත්ථිපච්චයවසෙන තිධා, එස්සවෙනනාදයො තෙසඤ්චෙව ආහාරාදීනඤ්ච වසෙන චතුධා, වෙදනාවිතක්කාදයො තෙසඤ්චෙව ඤානින්ද්රියාදීනඤ්ච වසෙන පඤ්චධා. යථා සමාධි, එවං විරියම්පි දට්ඨබ්බං. තම්පි හි අධිපතින්ද්රියමග්ගපච්චයෙහි ඡධා පච්චයො හොති.

“චචනවසෙනා”ති ඉමිනා ඉමස්මිං චතුක්කෙ සහජාතපච්චයං ධුරං කත්වා දෙසනා පවත්තාති තෙසං අධිප්පායොති දස්සෙති. අත්ථොති පච්චයධම්මො. කත්ථචිති කිස්මිඤ්ච වාරෙ අත්තතො පච්චයුප්පන්නස්ස යථාසකෙහි පච්චයො න න හොති. “අත්ථතො”ති ච පාඨො. “භවපච්චයා ජාතී”තිආදි න චත්තබ්බං සියා, චුත්තඤ්ච තං. තස්මා සහජාතපච්චයවසෙනෙව පඨමචතුක්කො චුත්තොති න ගහෙතබ්බන්ති දස්සෙති. තෙනාහ “න ච තං න චුත්ත”න්තිආදි. ඉමස්ස ච

“භවපච්චයා ජාතීතිආදී න චත්තඛිඛං සියා” ති ඉමිනා සම්බන්ධො වෙදිතඛිඛො. පච්චයවචනමෙවාති “අවිජ්ජාපච්චයා” තිආදීසු වුත්තපච්චයවචනමෙව ව. තෙසන්ති තෙසං ආවරියානං. අයොජෙත්වා වුත්තන්ති සම්බන්ධො. කථං පන වුත්තන්ති ආහ “සාමඤ්ඤෙන...පෙ.... සන්ධාය වුත්ත” ති. එත්ථ ව “සහජාතසුචක” තිආදිනා යථාධිජ්ජෙතස්ස අත්ථස්ස වචනතො අසිද්ධිමාහ, “සහජාතතො” තිආදිනා පන අත්ථාපත්තිතො. අසම්භවෙ හි අඤ්ඤස්ස අත්ථතො සිජ්ඤෙය්‍ය වචනතො වා අත්ථතො වා අධිජ්ජෙතත්ථසාධනාති.

අඤ්ඤත්ථාති අඤ්ඤස්මිං සුත්තෙ. අතීතද්ධං නිද්ධාරෙත්වා පච්චුප්පන්නානාගතෙහි සද්ධිං අද්ධත්තයදස්සනත්ථං. තංදෙසනාපරිග්ගහත්ථන්ති මහානිදානදෙසනාපරිග්ගහත්ථං. සො ව උභින්නං දෙසනානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සංසන්දනභාවදස්සනත්ථං. එවං සබ්බඤ්ඤවුද්ධභාසිතා දෙසනා අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දති.

ඉමස්සාති ඉමස්ස තතියවාරස්ස.

අපරාපෙක්ඛතාය, අපරිකිලිට්ඨුපපත්තිතාය, අසුචිඅමක්ඛිතතාය කාමාවචරදෙවානං, සබ්බෙසඤ්ච බ්‍රහ්මානං තථා උපපජ්ජනතො ව ඔපපාතිකයොනියා පධානතා වෙදිතඛිඛා. සඬගහනිදස්සනවසෙනාති ඔපපාතිකයොනියා එව සංසෙදජයොනියා සඬගහස්ස නිදස්සනවසෙන උදාහරණවසෙන. ආරම්මණපච්චයස්සාපි එස්සස්ස සතිපි පචත්තිහෙතුභාවෙ සො පන සහජාතාදිපච්චයභුතස්ස අජ්ඣත්තිකස්ස ඡට්ඨායතනස්ස විය න සාතිසයොති වුත්තං “ආරම්මණපච්චයො චෙත්ථ පචත්තකො න භොති” ති.

තෙසඤ්චිති පරිපුණ්ණායතනානං ගබ්භසෙය්‍යකානං. “පච්ඡිම...පෙ.... සදා සම්භවති” ති ඉදං ගබ්භසෙය්‍යකානං විය ඉතරයොනිකානං කමෙන ආයතනුප්පත්ති නත්ථිති වුත්තං. තථා වාහ අට්ඨකථායං “සහුප්පත්තිදීපනතො” ති.

පච්චයවතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. හෙතුවතුක්කවණ්ණනා

244. අභාවතොති භාවාභාවතො. යඤ්චි ජාතික්ඛණමත්තෙයෙව භවති, න තතො පරං, තං ජාතියා අවිගතපච්චයො සියා අවිගතපච්චයනියමසබ්භාවතො. භවො පන යස්මා ජාතික්ඛණතො පරම්පි භවති, තස්මා න සො තස්සා අවිගතපච්චයො භොති. තෙන වුත්තං “තතො උද්ධං භාවතොති අත්ථො” ති. භවෙති භවපදෙ, භවෙ වා නිජ්ථාදෙනඛිඛෙ. එස නයො ජාතිආදීසුති එත්ථාපි. “යථා පනා” තිආදිනා “අවිගතපච්චයස්ස අභාවතො, නියමාභාවතො වා” ති වුත්තානං හෙතුනං වුත්තනෙයෙන අඛ්‍යාපිභාවවිභාවනෙන අකාරණතං දස්සෙති අයාවභාවිතො පච්චයුප්පන්තස්ස, පච්චයධම්මස්ස ව අවිගතපච්චයභාවදස්සනතො. සඬබාරක්ඛන්ධෙතිආදි මග්ගසොධනවසෙන වුත්තං. තස්ස පරිහාරං සයමෙව වදති.

සො බණ්ණා එතස්ස අත්ථිති තඨ්ථිකො, න තඨ්ථිකො අතඨ්ථිකො, තස්ස සබ්බාචා, අයාච්චාචිකසබ්බාචාති අත්ථො. යථා පන හෙතු භොන්ති, තං දස්සෙතුං “සඨ්ඨතලක්ඛණානං පනා”ති ආදිමාහ.

එවන්ති එවං යථාචුත්තනයෙ සති, එවං සන්තෙති අත්ථො. “න භි...පෙ.... අත්ථි”ති ඉමිනා ජාතිආදීනං අවිගතපච්චයවසෙන පච්චයුප්පන්නභාවො විය පච්චයභාවොපි නත්ථිති දස්සෙති. තත්ථ කාරණමාහ “අසභාවධම්මත්තා”ති.

කථං පන අසභාවධම්මානං ජාතිආදීනං පච්චයුප්පන්නතා, පච්චයතා චාති ආහ “ජායමානානං පනා”ති ආදි. තස්සාති ජාතිජරාමරණස්ස. චත්තඛිඛපදෙසොති “යපෙත්වා”ති චත්තඛිඛපදෙසො. කො පන සොති? යථාචුත්තං නාම, නාමරූපඤ්ච සඨ්ඨාරක්ඛන්ධෙන රූපක්ඛන්ධෙන ච ජරාමරණානං සඨ්ඨගහිතත්තා. “යො භවො ජාතියා පච්චයො”ති එතෙන භවසඨ්ඨගහිතානිපි ජාතිආදීනි ජාතියා අප්පච්චයත්තා එව “යපෙත්වා”ති න චුත්තානිති දස්සෙති, පච්චයභාවාසඨ්ඨකා එව නෙසං තස්සා නත්ථිති අධිජ්ජායො. තෙනෙව යපෙතඛිඛගහෙතඛිඛවිසෙසෙ සතීති සාසඨ්ඨකං වදති.

හෙතුවතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අඤ්ඤමඤ්ඤවතුක්කවණ්ණනා

246. පච්චයුප්පන්නස්සාති පච්චයුප්පන්නභාවිනො. විසුං ධීතස්සාති භවෙන අසඨ්ඨගහිතස්ස. සප්පදෙසමෙව ගහිතං ඉධ වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සෙව අධිජ්ජෙතත්තා නිරුජ්ජත්තා ව. පච්චයුප්පන්නං යපෙත්වා පච්චයභුතංයෙව නාම ගහිතං, අවිගතපච්චයනියමාභාවො විය භවෙ උපාදානස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනියමාභාවොති යොජනා. චුත්තනයෙනාති “සඨ්ඨතලක්ඛණානං පනා”ති ආදිනා චුත්තනයෙන.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො විය අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයොති අයමත්ථො ඉධාධිජ්ජෙතොති දස්සෙත්තො “අඤ්ඤමඤ්ඤ...පෙ.... අධිජ්ජෙතො සියා”ති ආහ. තථා ව වදන්ති “අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ඤෙත්ථ න පට්ඨානෙ ආගතඅඤ්ඤමඤ්ඤවසෙන ගහෙතඛිඛ”න්ති. චක්ඛායතනුපවයාදීනන්ති උපරූපරි චිතානි විය උප්පන්නචක්ඛායතනාදීනි, චක්ඛායතනාදීනං චා උපත්ථම්භකානි චක්ඛායතනුපවයාදීනි.

අඤ්ඤමඤ්ඤවතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඨ්ඨාරාදිමූලකනයමාතිකාවණ්ණනා

247. යදිපි සාමඤ්ඤතො ගතවිසෙසො, තථාපි සාමඤ්ඤග්ගහණෙන නයගතො විසෙසො සරූපතො දස්සිතො භොතිති “නාමපච්චයා අවිජ්ජා”ති වත්ථාපි

නාමවිසෙසානං තස්ස පච්චයභාවො දස්සෙතබ්බොති ආහ
 “නාමවිසෙසානං...පෙ.... වුත්තා”ති. “යදෙව පන නාම”න්තිආදි කස්මා වුත්තං,
 නනු නාමග්ගහණෙන අග්ගහිතොපි ජාතිආදි භවග්ගහණෙන ගහිතොති
 දස්සිතොවායමත්ථොති වොදනං සන්ධායාහ “භවග්ගහණෙන වා”තිආදි. ඉධාපිති
 “භවපච්චයා අවිජ්ජා”ති ඉධාපි. න සියාති “අවිජ්ජාපච්චයා අවිජ්ජා”ති වුත්තං න
 සියා. තස්මාති යස්මා සාමඤ්ඤවොදිතං විසෙසවොදිතමෙව න භොති, තස්මා. සොති
 භවො. තෙනාති සභාවාසභාවධම්මසඬගහණෙන.

උපාදානස්සපි භවෙකදෙසත්තා වුත්තං “උපාදානපච්චයා...පෙ....
 අග්ගහිතෙ”ති. “භවපච්චයා ජාති”ති ඉදං වචනං සන්ධායාහ “භවසද්දො...පෙ....
 වුව්චමානො”ති. “නාමපච්චයා අවිජ්ජා”ති එත්ථ පච්චයුප්පන්නං යපෙත්වා
 පච්චයස්ස ගහණතො අවිජ්ජාවිනිවුත්තා එව චත්තාරො ඛන්ධා නාමසද්දෙන
 වුව්චන්තිති ආහ “න නාමසද්දො නිරවසෙසබොධකො”ති. න චෙත්ථ එකංසතො
 කාරණං මග්ගිතබ්බං. යෙන භව-සද්දො නිරවසෙසබොධකො, න නාම-සද්දොති
 ආහ “එවංසභාවා හි එතා නිරුත්තියො”ති. ඉමිනා අධිජ්ජායෙනාති භවසද්දො
 නිරවසෙසබොධකො උපාදින්නවතුක්ඛන්ධවිසයත්තාති ඉමිනා අධිජ්ජායෙන.
 ජායමානාදිධම්මවිකාරභාවතො ජායමානාදික්ඛන්ධපට්ඨද්ධා ජාතිආදයො
 වුව්චෙය්‍යං, න පන ජාතිආදිපට්ඨද්ධා ජායමානාදික්ඛන්ධාති න එකචිත්තක්ඛණේ
 ජාතිආදිතං අවිජ්ජාය පච්චයභාවො සම්භවතීති ඉමමත්ථමාහ “ජායමානානං
 පනා”තිආදිනා. නානාචිත්තක්ඛණේ පන ජාතිආදයො අවිජ්ජාය
 උපනිස්සයපච්චයො භොන්තිති “එකචිත්තක්ඛණේ”ති විසෙසිතං. තෙනෙවාති
 අසම්භවෙනෙව.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

248-9. තත්ති දිට්ඨපාදානං. ඉතරස්සාති කාමුපාදානස්ස. තණ්හාගහණෙනාති
 “තණ්හාපච්චයා”ති එත්ථ තණ්හාගහණෙන ගහිතත්තා. යදි එවං නාමග්ගහණෙන
 ගහිතා තණ්හා කස්මා පුන වුත්තාති ආහ “නාමෙ විය විසෙසපච්චයත්තාභාවා”ති.
 “නාමපච්චයා ඡට්ඨායතන”න්ති එත්ථ හි කාමතණ්හාපි නාමෙ සඬගහිතාති
 නාමස්ස යථාරහං ඡට්ඨායතනස්ස පච්චයභාවො වුත්තොති අත්ථි තත්ථ
 විසෙසපච්චයත්තං, උපාදානස්ස පන භවසඬගහොපි අත්ථිති “තණ්හාපච්චයා
 උපාදාන”න්ති එතෙන “කාමුපාදානපච්චයා භවො”ති එතස්ස නත්ථෙව විසෙසොති
 වුත්තං “නාමෙ විය විසෙසපච්චයත්තාභාවා”ති. තණ්හා එතිස්සා පච්චයොති
 තණ්හාපච්චයා, දිට්ඨි. භවස්ස පච්චයභූතාති දුට්ඨස්සපි භවස්ස කාරණභූතා.
 උභයෙනපි උපාදානස්ස භවනිද්දෙසෙ යපෙතබ්බතංයෙව විභාවෙති. පච්චයුප්පන්නං
 පච්චයො ව එකමෙවාති “තණ්හාපච්චයා උපාදාන”න්ති එත්ථ
 වුත්තපච්චයුප්පන්නං, “උපාදානපච්චයා භවො”ති එත්ථ වුත්තපච්චයො ව එකො
 එවත්ථො, තස්මා පච්චයො විසුං පච්චයුප්පන්නතො හින්තං කත්වා න විහත්තො.

252. උපත්ථම්මකසමුට්ඨාපනපච්ඡායානපච්චයවසෙනාති උපත්ථම්මකස්ස චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස සමුට්ඨාපනවසෙන, පච්ඡායානපච්චයවසෙන ව.

254. පඤ්චන්තන්ති චක්ඛායතනාදීනං පඤ්චන්තං. සහජාතාදිපච්චයොති සහජාතනිස්සයඤ්ඤාදිපච්චයො. චන්ද්‍රසංඛාතං රූපං. පුරොජාතාදිපච්චයොති පුරොජාතනිස්සයඤ්ඤාදිපච්චයො. පච්ඡායානපච්චයොති පච්ඡායානවිජ්ජාදිපච්චයො. ඡට්ඨස්ස සහජාතාදීති ආදි-සද්දෙන ආඤ්ඤාමඤ්ඤානිස්සයසම්පයුත්තඤ්ඤාදිපච්චයො ගතිතා.

264. යස්සාති “යස්ස ව හොති”ති එත්ථ චුත්තං “යස්සා”ති පදං සන්ධාය චුත්තං. තෙනාහ “හොතිති යොජනබ්බ”න්ති.

280. තස්සාති “බලවකිලෙසභූතාය විචිකිච්ඡායා”ති (විහ. අට්ඨ. 280) පදස්ස. තෙනාති “තණ්හාට්ඨානෙ”ති පදෙන. චිත්තප්පාදකණ්ඩාදීසුති ආදි-සද්දෙන ඉමස්මිං පට්ඨවසමුප්පාදවිභවිගෙ සුත්තන්තභාජනියාදිං සඬගණ්හාති.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලාබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා

306. සබ්‍යාපාරානීති සඋස්සාහානි, විපාකධම්මානීති අත්ථො. පරිභීනං අවිජ්ජාට්ඨානං එතෙසන්ති පරිභීනාවිජ්ජාට්ඨානා.

සන්ධායාති අධිජ්ජායං විභාවෙන්තො විය වදනි, සරූපෙනෙව පන “න ව චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීති රූපං සමුට්ඨාපෙන්ති”ති (විහ. අට්ඨ. 306) අට්ඨකථායං චුත්තං. නාමරූපං න න ලබ්හතීති යොජනා.

කුසලාබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

334. කුසලඵලෙති කුසලවිපාකපටිසන්ධිච්ඤ්ඤාණස්ස ගතිතත්තා තස්ස සාදුරසවිසරුක්ඛබ්බිජසදිසතා චුත්තා.

යදිපි “සඬබාරහෙතුක”න්තිආදීනා යොජනා ලබ්හති, අවිගතවතුක්කාදීති පන න ලබ්හන්ති යථාලාභයොජනාය දස්සිතත්තා.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා

343. කම්මං විය පච්චයො හොති විපාකභාවතොති අධිප්පායො. විපාකස්ස කම්මං පච්චයො හොන්තං සාතිස්සං හොතීති තස්ස නිප්පරියායතා, තංසම්පයුත්තානං පරියායතා සියාති අධිප්පායෙන “පරියායෙන උපනිස්සයපච්චයොති චුත්තානී”ති ආහ. “කුසලො ධම්මො අබ්බාකතස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො (පට්ඨා. 1.1.423), අකුසලො ධම්මො අබ්බාකතස්ස ධම්මස්ස (පට්ඨා. 1.1.423), විපාකධම්මධම්මො නෙව විපාකනවිපාකධම්මධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.3.103) පන වචනතො නිප්පරියායෙන සබ්බෙපි කුසලාකුසලා ධම්මා විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයො හොතීති අයමත්ථො දිස්සති. “කුසලමූලං අකුසලමූලං”න්ති ඉමෙසං අන්වාදෙසොපි පච්චයසද්දාපෙක්ඛාය “එසා”ති පුල්ලිඬගවසෙන චුත්තොති දස්සෙන්නො ආහ “එසාති...පෙ.... යොජෙතබ්බ”න්ති.

“මනසිකාරොපි”ති ආදිනා අප්පභීනාවිජ්ජානම්පි කිරියාය කුසලාකුසලමූලානි, අවිජ්ජා ච උපනිස්සයා න හොන්තීති දස්සෙති. කම්මවට්ටවිපාකවට්ටභූතානියෙව සඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණානි පච්ඡිමනයෙ අධිප්පෙතානීති චුත්තං “කිරියානි පන...පෙ.... ගච්ඡන්ති”ති. තෙසං පච්චයානං වසෙන අනෙකප්පකාරතොති අධිප්පායොති යොජනා.

නවාදිහෙදානන්ති නවඅට්ඨසත්තජාති එවංපහෙදානං. චතුත්තං චතුක්කානන්ති පුරිමනයෙ පච්ඡිමනයෙ ච ආගතානං යථාලාභං චතුත්තං චතුත්තං චතුක්කානං. “කුසලාකුසලානං පන විපාකෙ වා”ති ව-සද්දෙන කුසලාකුසලෙ වාති සමුච්චෙතබ්බොති ආහ “කුසල...පෙ.... වත්තබ්බ”න්ති. මූලපදෙකපච්චයතාවසෙතාති මූලපදස්ස එකපච්චයභාවවසෙන උපනිස්සයපච්චයතාවසෙන. එකස්සෙව නයස්සාති කුසලාකුසලෙසු අවිජ්ජාමූලකස්ස, විපාකෙසු කුසලාකුසලමූලකස්සාති එවං එකස්සෙව නයස්ස වසෙන. ධම්මපච්චයහෙදෙති ධම්මස්ස පච්චයභූතස්ස, පච්චයුප්පන්නස්ස වා පච්චයභාවෙන හෙදෙති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “අවිජ්ජාදීන”න්ති ආදිං වත්වා පුන තමෙව “තංතංචිත්තුප්පාදා”ති ආදිනා පකාරන්තරෙන විභාවෙති.

කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පට්චවසමුප්පාදවිභවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සතිපට්ඨානවිභවිගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

355. සමානසද්දවචනියානං අත්ථානං උද්ධරණං අත්ථුද්ධාරො. සො යස්මා සද්දත්ථව්වාරො න හොති, තස්මා චුත්තං “න ඉධ...පෙ.... අත්ථදස්සන”න්ති. ප-සද්දො පධානත්ථදීපකො “පණ්ණා ධම්මා”තිආදීසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 14) විය.

අනවස්සුතතා අනුපකිලිට්ඨතා. තෙනාහ “තදුභයවීතිවත්තතා”ති.

භුසත්ථං පක්ඛන්දනන්ති භුසත්ථවිසිට්ඨං පක්ඛන්දනං අනුපවිසනං.

අස්සාදස්සාති තණ්හාය. “නිව්චං අත්තා”ති අභිනිවෙසවත්ථුතාය දිට්ඨියා විසෙසකාරණානං චිත්තධම්මානං තණ්හායපි වත්ථුභාවතො විසෙසග්ගහණං, තථා කායවෙදනානං දිට්ඨියාපි වත්ථුභාවසම්භවතො “විසෙසෙනා”ති චුත්තං. සරාගච්ඡිකරාගාදිභිභාගද්වයවසෙනෙව චිත්තානුපස්සනාය චුත්තත්තා තං “නාතිපහෙදගත”න්ති චුත්තං. ධම්මාති ඉධ සඤ්ඤාසංඛාරක්ඛන්ධා අධිප්පෙතා, සංඛාරක්ඛන්ධො ව එස්සාදිවසෙන අනෙකහෙදොති ධම්මානුපස්සනා “අතිපහෙදගතා”ති චුත්තා. සරාගාදිභිභාගවසෙන සොළසහෙදත්තා වා චිත්තානුපස්සනා නාතිපහෙදගතා චුත්තා, සුත්තෙ ආගතනයෙන නිවරණාදිවසෙන අනෙකහෙදත්තා ධම්මානුපස්සනා අතිපහෙදගතා චුත්තා. “විසුද්ධිමග්ගොති චුත්තානී”ති ආනෙත්වා යොජෙතඛිබ්බං. තා අනුපස්සනා එතෙසන්ති තදනුපස්සනා, චිත්තධම්මානුපස්සිතො පුග්ගලා, තෙසං.

තත්ථ “අසුභභාවදස්සනෙනා”ති යථායීතවසෙනාපි යොජනා ලබ්භතෙව. භවොසස්ස වෙදනා වත්ථු භවස්සාදභාවතො. නිව්චග්ගහණවසෙනාති අත්තාභිනිවෙසවිසිට්ඨස්ස නිව්චග්ගහණස්ස වසෙන. තථා හි චුත්තං “සස්සතස්ස අත්තනො”ති. ඔසෙසු චුත්තනයා එව යොගාසවෙසුපි යොජනා අත්ථතො අභිත්තත්තාති තෙ න ගහිතා. නිව්චග්ගහණවසෙනාති අත්තාභිනිවෙසවිසිට්ඨස්ස නිව්චග්ගහණස්ස වසෙන. පඨමොසතතියවතුත්ථගන්ථයොජනයං චුත්තනයෙනෙව කායචිත්තධම්මානං ඉතරුපාදානවත්ථුතා ගහෙතඛිබ්බාති වෙදනයා දිට්ඨුපාදානවත්ථුතා දස්සිතා. තථා කායවෙදනානං ඡන්දෙදොසාගතිවත්ථුතා කාමොසඛ්‍යාපාදකායගන්ථවත්ථුතාවවනෙන චුත්තාති. තෙනාහ “අචුත්තානං චුත්තනයෙන වත්ථුභාවො යොජෙතඛිබ්බො”ති.

ධාරණතා අසම්මුස්සනතා, අනුස්සරණමෙව වා. එකත්තෙති එකසභාවෙ නිස්සරණාදිවසෙන. සමාගමො සච්ඡිකිරියා. සතිපට්ඨානසභාවො සම්මාසතිතා නියානසතිතා සමානභාගතා එකජාතිතා සභාගතා. පූරිමස්මිත්ති “එකත්තෙ නිබ්බානෙ සමාගමො එකත්තසමොසරණ”න්ති එතස්මිං අත්ථෙ. විසුන්ති නානාඅත්ථද්වයභාවෙන. තදෙව ගමනං සමොසරණන්ති සතිසද්දත්ථත්තරාභාවා...පෙ.... එකභාවස්සාති යොජෙතඛිබ්බං. සතිසද්දත්ථවසෙන අචුච්චමානෙති “එකො සතිපට්ඨානසභාවො එකත්ත”න්තිආදිනා අචුච්චමානෙ, “එකත්තෙ නිබ්බානෙ සමාගමො එකත්තසමොසරණ”න්ති එවං චුච්චමානෙති අත්ථො. ධාරණතාව සතීති “සරණතා”ති (ධ. ස. 14) චුත්තධාරණතා එව සතීති

කත්වා. සතිසද්දත්ථන්තරාභාවානි සතිසඛ්ඛාතස්ස
සරණෙකත්තසමොසරණසද්දත්ථනො අඤ්ඤස්ස අත්ථස්ස අභාවා. පුරිමන්ති
සරණපදං. නිබ්බානසමොසරණෙපීති යථාචුත්තෙ දුතියෙ අත්ථෙ
සරණෙකත්තසමොසරණපදානි සහිතානෙව සතිපට්ඨානෙකභාවස්ස ඤාපකානි,
එවං නිබ්බානසමොසරණෙපි “එකත්තෙ නිබ්බානෙ සමාගමො
එකත්තසමොසරණ”න්ති එතස්මිම්පි අත්ථෙ සති...පෙ.... කාරණානි.

ආනාපානපබ්බාදීනන්ති ආනාපානපබ්බාදරියාපථවතුසම්පජ්ඣඤ්ඤ කොට්ඨාස
ධාතුමනසිකාරනවසිවථිකපබ්බාතීති එතෙසං. ඉමෙසු පන යස්මා කෙසුචි දෙවානං
කම්මට්ඨානං න ඉජ්ඣති, තස්මා තානි අනාමසිත්වා යදිපි
කොට්ඨාසධාතුමනසිකාරවසෙනෙවෙත්ථ දෙසනා පවත්තා, දෙසනන්තරෙ පන
ආගතං අනවසෙසං කායානුපස්සනාවිභාගං දස්සෙතුං “චුද්දසව්ඨෙන
කායානුපස්සනං භාවෙත්වා”ති (විභ. අට්ඨ. 355) චුත්තං. තෙනාහ
“මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ චුත්තාන”න්ති. “තථා”ති ඉමිනා
“මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ (දී. නි. 2.382) චුත්තාන”න්ති ඉමමෙව උපසංහරති.
පඤ්චව්ඨෙනානි නිවරණඋපාදානක්ඛන්ධායතනබොජ්ඣක්ඛිගඅරියසච්චානං වසෙන
පඤ්චධා. භාවනානුභාවො අරියමග්ගග්ගහණසමත්ථතා.

තං නියමතොති තස්සා කායානුපස්සනාදිපට්ඨපත්තියා නියමතො. තස්සා
භික්ඛුභාවෙ නියතෙ සාපි භික්ඛුභාවෙ නියතායෙව නාම හොති.

කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා

එත්ථානි කායෙ. අවයවා අස්ස අත්ථිති අවයවී, සමුදායො, සමුහොති අත්ථො,
සො පන අවයවච්චිත්තං දුඛාන්තරන්ති ගාහො උද්ධි අවයවීගාහො.
හත්ථපාදාදිඅභිගුලිනබාදිඅභිගපච්චඛිගෙ සන්තිවෙසවිසිට්ඨෙ උපාදාය යායං
අභිගපච්චඛිගසමඤ්ඤා වෙව කායසමඤ්ඤා ව, තං අතික්කමිත්වා
ඉත්ථිපුරිසරථසට්ඨාදිදුඛාන්තිපරිකප්පනං සමඤ්ඤාතිධාවනං. අථ වා
යථාචුත්තසමඤ්ඤං අතික්කමිත්වා
පකතිආදිදුඛාදිථිවාදිකායාදිපදත්ථන්තරපරිකප්පනං සමඤ්ඤාතිධාවනං.
නිව්චසාරාදිගාහභුතො අහිනිවෙසො සාරාදානාහිනිවෙසො.

න තං දිට්ඨන්ති තං ඉත්ථිපුරිසාදි දිට්ඨං න හොති. දිට්ඨං වා ඉත්ථිපුරිසාදි න
හොතීති යොජනා. යථාචුත්තන්ති කෙසාදිභුතුපාදායසමුහසඛ්ඛාතං.

කෙසාදිපථවිත්ති කෙසාදිසඤ්ඤිතං සසම්භාරපථවිං. පුබ්බාපරියභාවෙනානි
සන්තානවසෙන. අඤ්ඤත්ථානි “ආපොකාය”න්ති එවමාදීසු.

අජ්ඣත්තබ්බිද්ධානි සපරසන්තානෙ කායො චුත්තොති. “කායො”ති වෙත්ථ
සම්මසනුපගා රූපධම්මා අධිප්පෙතානි ආහ “අජ්ඣත්තබ්බිද්ධාධම්මාන”න්ති.

සටිතං එකාබද්ධං ආරම්භණං සටිතාරම්භණං, එකාරම්භණභූතන්ති අත්ථො.
තෙනාහ “එකතො ආරම්භණභාවො නත්ථි”ති.

අන්තොඔලියනා අන්තොසඬකොවො අන්තරාවොසානං.

ද්විතීති අභිජ්ඣාචිනයදොමනස්සචිනයෙහි.

සති ව සම්පජ්ඣෙය්‍යෙව සතිසම්පජ්ඣෙය්‍යං, තෙන. එතෙන කරණභූතෙන.
විපක්ඛධම්මෙහි අනන්තරිතත්තා අවිච්ඡින්නස්ස. තස්ස සබ්බත්ථිකකම්මට්ඨානස්ස.

කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා

සුඛාදීනන්ති සුඛදුක්ඛාදුක්ඛමසුඛානං.

රූපාදිආරම්භණානත්තහෙදානං වසෙන යොජෙතබ්බන්ති සම්බන්ධො. තථා
ව සෙසෙසුපි. සවත්ථුකාවත්ථුකාදීති ආදි-සද්දෙන භීතාදියොනිආදිහෙදං
සඬගණ්හාති. විසුං විසුං න වත්තබ්බන්ති වොදනං දස්සෙතීති යොජනා. එකත්ථාති
කායාදීසු එකස්මිං. පුරිමවොදනායාති “පුබ්බෙ පභීනත්තා පුන පහානං න
වත්තබ්බ”න්ති වොදනාය. පභීනන්ති වික්ඛම්භිතං. පටිපක්ඛභාවනායාති
මග්ගභාවනාය. උභයත්ථාති උභයවොදනාය. උභයන්ති පරිහාරද්වයං. යස්මා
පුරිමවොදනාය නානාපුග්ගලපරිහාරො, නානාවිත්තක්ඛණිකපරිහාරො ව සම්භවති,
දුතියවොදනාය පන නානාවිත්තක්ඛණිකපරිහාරොයෙව, තස්මා චුත්තං “සම්භවතො
යොජෙතබ්බ”න්ති. මග්ගසතිපට්ඨානභාවනං සන්ධාය චුත්තං. සබ්බත්ථාති සබ්බෙසු
කායාදීසු.

වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

356. අජ්ඣත්තාදීති ආදි-සද්දෙන ඉධ චුත්තා

බහිද්ධාඅජ්ඣත්තබහිද්ධාඅනුපස්සනප්පකාරා විය මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ චුත්තා
සමුදයධම්මානුපස්සිආදිඅනුපස්සනප්පකාරාපි කායානුපස්සනාභාවතො ගහිතා
ඉච්චෙව වෙදිතබ්බං. තත්ථාති අජ්ඣත්තාදිඅනුපස්සනායං. චුද්දස පකාරා
මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ ආගතචුද්දසප්පකාරාදිකෙ අපෙක්ඛිත්වා ඉධ චුත්තා.
අජ්ඣත්තාදිප්පකාරො එකො පකාරොති ආහ “එකප්පකාරනිද්දෙසෙනා”ති.
බාහිරෙසුති එකච්චෙසු අඤ්ඤතිත්ථියෙසු. තෙසම්පි හි ආනාපානාදිවසෙන
සමථපක්ඛිකා කායානුපස්සනා සම්භවති. තෙනාහ “එකදෙසසම්භවතො”ති.

තවස්ස ව අතවපරිච්ඡින්නතා තවෙන අපරිච්ඡින්නතා අත්ථිති යොජනා.
 “දීඝබාහු නව්වතු” තිආදීසු විය අඤ්ඤපදත්ථෙපි සමාසෙ අවයවපදත්ථසඬගහො
 ලබ්භතෙවාති වුත්තං “කායෙකදෙසභුතො තවො ගහිතො එවා”ති. තවපට්ඨද්ධානං
 නබ්බන්තන්භාරුමංසානං, තවපට්ඨද්ධානං තදනුජ්ජවිට්ඨමුලානං කෙසලොමානං,
 තජ්ජට්ඨද්ධපට්ඨද්ධානං ඉතරෙසං සමුහභුතො සබ්බො කායො
 “තවපරියන්තො”ත්තවෙව වුත්තොති දස්සෙන්තො “තජ්ජට්ඨද්ධා”තිආදිමාහ. අත්ථි
 කෙසා, අත්ථි ලොමාති සම්බන්ධො. තත්ථ අත්ථිති පුටුත්තවාථි එකං නිපාතපදං, න
 කිරියාපදං. කිරියාපදත්තෙ හි සන්තිති වත්තබ්බං සියා, වචනවිපල්ලාසෙන වා
 වුත්තන්ති.

කම්මට්ඨානස්ස වාචුග්ගතකරණාදිනා උග්ගණ්භනං උග්ගහො.
 කොට්ඨාසපාළියා හි වාචුග්ගතකරණං, මනසිකිරියාය කෙසාදිනං වණ්ණාදිතො
 උපධාරණස්ස ව පගුණභාවාපාදනං ඉධ උග්ගහො. යෙන පන නයෙන යොගාවචරො
 තත්ථ කුසලො හොති, සො විධිති වුත්තො.

පුරිමෙහිති පුරිමපුරිමෙහි පඤ්චකජක්කෙහි සම්බන්ධො වුත්තො.
 “මංසං...පෙ... වක්ක”න්ති හි අනුලොමතො වක්කපඤ්චකස්ස පුන
 “වක්කං...පෙ... කෙසා”ති වක්කපඤ්චකස්ස, තවපඤ්චකස්ස ව පටිලොමතො
 සජ්ඣායක්කමො සම්බන්ධො දස්සිතො. ස්වායං සජ්ඣායොති සම්බන්ධො. විසුං
 තිපඤ්චාහන්ති අනුලොමතො පඤ්චාහං, පටිලොමතො පඤ්චාහං,
 අනුලොමපටිලොමතො පඤ්චාහන්ති එවං පඤ්චකජක්කෙසු පච්චෙකං තිපඤ්චාහං.
 පුරිමෙහි එකතො තිපඤ්චාහන්ති තවපඤ්චකාදිහි සද්ධිං අනුලොමතො
 වක්කපඤ්චකාදිහි එකජ්ඣං කත්වා වුත්තනායෙනෙව තිපඤ්චාහං.
 ආදිඅන්තදස්සනවසෙනාතිආදිභූතස්ස අනුලොමතො සජ්ඣායස්ස,
 අනුලොමපටිලොමතො සජ්ඣායෙ අන්තභූතස්ස පටිලොමතො සජ්ඣායස්ස
 දස්සනවසෙන. තෙනාහ “අනුලොම...පෙ.... අන්තිමො”ති. එතම්පිති යදිදං
 පුරිමෙහි සද්ධිං පච්ඡිමස්ස පඤ්චකාදිනො එකතො සජ්ඣායකරණං, පඤ්චකාදිනං
 පච්චෙකං අනුලොමාදිනා සජ්ඣායජ්ජකාරතො අඤ්ඤො සජ්ඣායජ්ජකාරො
 එසොති අත්ථො. ද්වින්නං හත්ථානං එකමුඛා අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධා යපිතා
 අඬගුලියො ඉධ හත්ථසඬබ්බලිකාති අධිජ්ජෙතාති ආහ “අඬගුලිපන්ති”ති.
 අසුභලක්ඛණං කෙසාදිනං පටික්කුලභාවො. ථද්ධාදිභාවො ධාතුලක්ඛණං.

අත්තතො කොට්ඨාසො, සමානො වා කොට්ඨාසො සකොට්ඨාසො, තත්ථ
 හවො සකොට්ඨාසිකො, කම්මට්ඨානං.

කායානුපස්සනං හිත්වාති අසුභතො වා ධාතුතො අනුපස්සනං මනසිකාරං
 අකත්වා. පුබ්බෙ විය පරියන්තතාලඤ්ච ආදිතාලඤ්ච අගන්ත්වා.

සමාධානාදිවිසෙසයොගෙන අධිකං චිත්තන්ති අධිචිත්තං. තෙන වුත්තං
 “සමථවිපස්සනාචිත්ත”න්ති. මනසිකරණං චිත්තන්ති එකන්තං.

සමාධිනිමිත්තස්සෙව සමන්තාහාරකං චිත්තං. වික්ඛෙපවසෙන චිත්තස්ස නානාරම්මණෙ විසට්ඨපචත්ති ඉධ පහඤ්ජනං, සමාධානෙන තදභාවතො න ච පහඤ්ජනසභාවං.

සක්ඛිභවනතා පච්චක්ඛකාරිතා. පුබ්බභෙතාදිකෙති ආදි-සද්දෙන තදනුරූපමනසිකාරානුයොගාදිං සඬගණ්හාති.

සමප්පචත්තන්ති ලීනුද්ධච්චරහිතං. තථාපචත්තියාති මජ්ඣිමසමථනිමිත්තං පටිපත්තියා, තත්ථ ච පක්ඛන්දනෙන සිද්ධාය යථාචුත්තසමප්පචත්තියා. පඤ්ඤාය තොසෙතීති යායං තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අනතිචත්තනා, ඉන්ද්‍රියානං එකරසතා, තදුපගචීරියවාහනා, ආසෙවනාති ඉමාසං සාධිකා භාවනාපඤ්ඤා, තාය අධිචිත්තං තොසෙති පහට්ඨං කරොති. යථාචුත්තවිසෙසසිද්ධියාව හි තංසාධිකාය පඤ්ඤාය තං චිත්තං සම්පහංසිතං නාම හොති. එවං සම්පහංසන්තො ච යස්මා සබ්බසො පරිබන්ධවිසොධනෙන පඤ්ඤාය චිත්තං වොදාපෙතීති ච වුව්චති, තස්මා “සමුත්තෙපෙතී චා”ති වුත්තං. නිරස්සාදන්ති පුබ්බෙනාපරං විසෙසාලාහෙන භාවනාරසචරහිතං. සම්පහංසෙතීති භාවනාය චිත්තං සම්මා පහාසෙති පමොදෙති. සමුත්තෙපෙතීති සම්මා තත්ථ උත්තෙපෙති.

ආසයො පචත්තිට්ඨානං.

චචත්ථිතතන්ති අසංකිණ්ණතං.

අන්තොති අබ්භන්තරෙ කොට්ඨාසෙ. සුබ්බමන්ති සුබ්බමන්භාරුආදිං සන්ධාය වදති.

තාලපට්ටිකා තාලපත්තවිලිවෙහි කතකටසාරකො.

ගණනාය මත්තා-සද්දො කතිපයෙහි ඌනභාවදීපනත්ථං වුව්චති. දන්තට්ඨිවජ්ජිතාති තීහි ඌනාති තීණි අට්ඨිසතාති. තස්මා “තිමත්තාති”ති වුත්තං. යං පන විසුද්ධිමග්ගෙ “අතිරෙකතිසතඅට්ඨිකසමුස්සය”න්ති (විසුද්ධි. 1.122) වුත්තං, තං දන්තට්ඨිනිපි ගහෙත්වා සබ්බසඬගාහිකනයෙන වුත්තං. “ගොප්ඵකට්ඨිකාදීති අවුත්තාති”ති න වත්තබ්බං “එකෙකස්මිං පාදෙ ද්වෙ ගොප්ඵකට්ඨිනී”ති වුත්තත්තා, “ආනිසදට්ඨිආදීනී”ති පන වත්තබ්බං.

තෙන අට්ඨිනාති ඌරුට්ඨිනා.

මරුම්පෙහීති මරුම්පවුණ්ණෙහි.

සුසමාහිතචිත්තෙන හෙතුභූතෙන. නානාරම්මණවිජ්ඣන්දනවිරහෙනාති නානාරම්මණභාවෙන විජ්ඣන්දනං නානාරම්මණවිජ්ඣන්දනං, තෙන විරහෙන. අනතික්කන්තපීතිසුබස්ස ක්කානචිත්තස්ස. තංසමඬගීපුග්ගලස්ස චා.

පටික්කුලධාතුවණ්ණවිසෙසන්ති පටික්කුලවිසෙසං, ධාතුවිසෙසං,
වණ්ණකසිණවිසෙසං. වක්කපඤ්චකාදීසු පඤ්චසු විසුං, හෙට්ඨිමෙහි එකතො ව
සජ්ඣායෙ ඡන්තං ඡන්තං පඤ්චාභානං වසෙන පඤ්ච මාසා පරිපුණ්ණා ලබ්භන්ති,
තචපඤ්චකෙ පන විසුං තිපඤ්චාභමෙවාති ආහ “අද්ධමාසෙ උභනෙපී”ති.
මාසන්තරගමනං සජ්ඣායස්ස සත්තමාදිමාසගමනං.

යමෙත්තන්ති ඛන්ධෙන්තං.

“නිලං පීත”න්තිආදිනා සඬ්ඝාටෙ නිලාදිවචන්ථානං තංතිස්සයත්තා මහාභූතෙ
උපාදායාති ආහ “මහාභූතං...පෙ.... දුග්ගන්ධන්තිආදිනා”ති. උපාදායරූපං
මහාභූතෙන පරිච්ඡින්නන්ති යොජනා. තස්සාති උපාදාරූපස්ස. තතොති
මහාභූතතො. ඡායාය ආතපපච්චයභාවො ආතපො පච්චයො එතිස්සාති, ආතපස්ස
ඡායාය උප්පාදකභාවො ඡායාතපානං ආතපපච්චයඡායුප්පාදකභාවො. තෙන
උප්පාදෙනබ්බඋප්පාදකභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤපරිච්ඡෙදකතාති දස්සෙති. ආයතනාති
ව ද්වාරාති වාති ද්වාදසායතනාති, තදෙකදෙසභූතාති ද්වාරාති ව.

සප්පච්චයභාවාති සප්පච්චයත්තා.

යථාචුත්තෙන ආකාරෙන්නාති “ඉති ඉදං සත්තවිධං උග්ගහකොසල්ලං සුග්ගහිතං
කත්වා”තිආදිනා (විහ. අට්ඨ. 356), “ඉමං පන කම්මට්ඨානං භාවෙන්වා අරහත්තං
පාපුණ්ණකාමෙනා”තිආදිනා (විහ. අට්ඨ. 356) වා චුත්තජ්ජකාරෙන විධිනා.
“අවිසෙසතො පන සාධාරණවසෙන එවං වෙදිතබ්බා”ති, “ඉතො පට්ඨායා”ති ව
වදන්ති. වණ්ණාදිමුඛෙනාති වණ්ණපටික්කුලසුඤ්ඤතාමුඛෙන. උපට්ඨානන්ති
කම්මට්ඨානස්ස උපට්ඨානං, යො උග්ගහොති චුත්තො. එත්ථාති
චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානපයමජ්ඣානවිපස්සනාසු එකස්මිං සන්ධියති. කෙන?
කම්මට්ඨානමනසිකාරෙනෙව, තස්මා උග්ගහොව සන්ධි උග්ගහසන්ධිති වෙදිතබ්බං.

උට්ඨානකං උප්පජ්ජනකං. සාතිරෙකාති ඡ අම්බණාති කුම්භං. තතොති
මුඛධොවනබාදනහොජනකිච්චතො. නිවත්තනීති අරහත්තාධිගමෙන
අච්චන්තනිවත්තිවසෙන නිවත්තනි.

කම්මමෙවාති මනසිකාරකම්මමෙව. ආරම්මණන්ති පුබ්බභාගභාවනාරම්මණං.

තථාති වනමක්කටො විය.

එකන්ති එකං කොට්ඨාසං.

සත්තගහණරහිතෙති සත්තපඤ්ඤත්තිමපි අනාමසිත්වා දෙසිතත්තා චුත්තං.
සසන්තානතාය අභංකාරචත්ථුම්හි අප්පහීනමානස්ස පහීනාකාරං සන්ධායාහ
“විද්ධස්සාභංකාරෙ”ති. තත්ථාති පරස්ස කායෙ.

357. ආදිමිනි සෙවනා මනසිකාරස්ස උප්පාදනා ආරම්භො.

362. ගමිකාති විගමිතා.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

363. සම්පජානස්සාති සම්මා පකාරෙහි ජානන්තස්ස, වත්ථාරම්මණෙහි සද්ධිං සුඛසාම්පාදිප්පකාරෙහි අවිපරීතං වෙදනං ජානන්තස්සාති අත්ථො. පුබ්බභාගභාවනා වොහාරානුසාරෙනෙව පවත්තතිති ආහ “වොහාරමත්තෙන”ති. වෙදයාමීති “අහං වෙදයාමී”ති අත්තුපනායිකා වුත්තාති, පරිඤ්ඤාතවෙදනොපි වා උප්පන්තාය සුඛවෙදනාය ලොකවොහාරෙන “සුඛං වෙදනං වෙදයාමී”ති ජානාති, වොහරති ව, පගෙව ඉතරො. තෙනාහ “වොහාරමත්තෙන වුත්ත”න්ති.

උභයන්ති විරියසමාධිං. සහ යොජෙත්වාති සමධුරකිච්චතො අනුනාධිකං කත්වා. අත්ථධම්මාදීසු සම්මොහවිද්ධංසනවසෙන පවත්තා මග්ගපඤ්ඤා එව ලොකුත්තරපටිසම්භිදා.

වණ්ණමුඛාදීසු තීසුපි මුඛෙසු. පරිග්ගහස්සාති අරූපපරිග්ගහස්ස. “වත්ථු නාම කරජකායො”ති වචනෙන නිවත්තිතං දස්සෙත්තො “න වක්ඛාදීනි ඡ වත්ථුනි”ති ආහ. අඤ්ඤමඤ්ඤපත්ථම්භෙන යිතෙසු ද්වීසු නළකලාපෙසු එකස්ස ඉතරපටිබද්ධට්ඨිතිතා විය නාමකායස්ස රූපකායපටිබද්ධවුත්තිතාදස්සනඤ්ඤෙන නිස්සයපච්චයවිසෙසදස්සනන්ති.

තෙසන්ති යෙසං එස්සවිඤ්ඤාණාති පාකටාති, තෙසං. අඤ්ඤෙසන්ති තතො අඤ්ඤෙසං, යෙසං එස්සවිඤ්ඤාණාති න පාකටාති. සුඛදුක්ඛවෙදනානං සුවිභූතවුත්තිතාය වුත්තං “සබ්බෙසං විනෙය්‍යානං වෙදනා පාකටා”ති. විලාපෙත්වා විලාපෙත්වාති සුවිසුද්ධං නවනීතං විලාපෙත්වා සිතිභූතං අතිසීතලෙ උදකෙ පක්ඛිපිත්වා පත්ථීන්තං යිතං මත්ථෙත්වා පරිපිණ්ඩෙත්වා පුන විලාපෙත්වාති සතචාරං එවං කත්වා.

තත්ථාපීති යත්ථ අරූපකම්මට්ඨානං එව...පෙ.... දස්සිතං, තත්ථාපි. යෙසු සුත්තෙසු තදන්තොගධං රූපකම්මට්ඨානන්ති යොජනා.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

365. කිලෙසසම්පයුත්තානං න විසුද්ධතා භොතීති සම්බන්ධො. ඉතරෙහිපිති අත්තනා සම්පයුත්තකිලෙසතො ඉතරෙහිපි අසම්පයුත්තෙහි. විසුං වචනන්ති

අඤ්ඤාකුසලතො විසුං කත්වා වචනං. විසිටියග්ගහණන්ති විසිටියතාගහණං,
ආවේණිකසමොහතාදස්සනන්ති අත්ථො, යතො තදුභයං මොමුහවිත්තන්ති වුවිති.

විත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මානුපස්සනානිද්දෙසො

ක. නිවරණපඤ්ඤාවණ්ණනා

367. එකස්මිං යුගෙ ඛද්ධගොණානං විය එකතො පවත්ති යුගනද්ධතා.

ගහණාකාරොනාති අසුභෙපි ආරම්මණෙ “සුභ”න්ති ගහණාකාරෙන.
නිමිත්තන්ති වාති සුභනිමිත්තන්ති ච වුවිතිති යොජනා. එකංසෙන සත්තා
අත්තනො අත්තනො හිතසුඛමෙව ආසිසන්තිති කත්වා චුත්තං “ආකඨ්ඛිතස්ස
හිතසුඛස්සා”ති. අනුපායො එව ච හිතවිසිටියස්ස සුඛස්ස අයොනියොමනසිකාරො,
ආකඨ්ඛිතස්ස වා යථාධිප්පෙතස්ස හිතසුඛස්ස අනුපායභූතො. අවිජ්ජන්ධා හි
තාදිසෙපි පවත්තන්තිති. නිජ්ඣාදෙනඛිබ්බෙති අයොනියොමනසිකාරෙන
නිබ්බත්තෙතඛිබ්බෙ කාමච්ඡන්දෙති අත්ථො.

තදනුකූලත්තාති තෙසං අසුභෙ “සුභ”න්ති, “අසුභ”න්ති ච පවත්තානං
අයොනියොමනසිකාරයොනියොමනසිකාරානං අනුකූලත්තා. රූපාදිසු
අනිච්චාදිඅභිනිවෙසස්ස, අනිච්චසඤ්ඤාදීනඤ්ච යථාචුත්තමනසිකාරූපනිස්සයතා
තදනුකූලතා.

ආභාරෙ පටික්කූලසඤ්ඤං සො උප්පාදෙතිති සම්බන්ධො. තඛ්ඛිපරිණාමස්සාති
භොජනපරිණාමස්ස නිස්සන්දාදිකස්ස. තදාධාරස්සාති උදරස්ස, කායස්සෙව වා.
සොති භොජනෙමත්තඤ්ඤා. සුත්තන්තපරියායෙන කාමරාගො
“කාමච්ඡන්දනිවරණ”න්ති වුවිතිති ආහ “අභිධම්මපරියායෙනා”ති. අභිධම්මෙ හි
“නිවරණං ධම්මං පටිච්ච නිවරණො ධම්මො උප්පජ්ජති නපුරෙජාතපච්චයා”ති
(පට්ඨා. 3.8.8) එතස්ස විභඩ්ගෙ “අරූපෙ කාමච්ඡන්දනිවරණං පටිච්ච
ථිනම්ද්ධනිවරණං උද්ධච්චනිවරණං අවිජ්ජානිවරණං උප්පජ්ජති”තිආදිවචනතො
භවරාගොපි කාමච්ඡන්දනිවරණං චුත්තන්ති විඤ්ඤායති. තෙනාහ “සඛ්ඛොපි
ලොභො කාමච්ඡන්දනිවරණ”න්ති.

සීමාහෙදෙ කතෙති අත්තාදිමරියාදාය හින්තාය, අත්තාදිසු සම්බන්ථ එකරූපාය
මෙත්තාභාවනායාති අත්ථො. විහාරාදිඋද්දෙසරහිතන්ති
විහාරාදිපදෙසපරිච්ඡෙදරහිතං. උග්ගහිතාය මෙත්තාය. අට්ඨවිසතිවිධාති
ඉත්ථිආදිවසෙන සත්තවිධා පච්චෙකං අවෙරාදිහි යොජනාවසෙන අට්ඨවිසතිවිධා.
සත්තාදිඉත්ථිආදිඅවෙරාදියොගෙනාති එත්ථ සත්තාදිඅවෙරාදියොගෙන විසති,
ඉත්ථිආදිඅවෙරාදියොගෙන අට්ඨවිසතිති අට්ඨවත්තාරිසං එකිස්සා දිසාය. තථා
සෙසදිසාසුපිති සඛ්ඛා සඬගහෙත්වා ආහ “අසිකාධිකවතුසතප්පහෙදා”ති.

කතාකතානුසොවනඤ්ච න හොතීති යොජනා. “බහුකං සුතං හොති සුත්තං ගෙයා” න්තිආදිවචනතො (අ. නි. 4.6) බහුස්සුතතා නවඩගස්ස සාසනස්ස වසෙන වෙදිනබ්බා, න විනයමත්තස්සෙවාති වුඩ්ඨතං පන අනපෙක්ඛිත්වා ඉච්චෙව වුත්තං, න බහුස්සුතඤ්චාති.

තිට්ඨති අනුප්පන්නා විචිකිච්ඡා එත්ථ එතෙසු “අහොසිං නු ඛො අහමතීතමද්ධාන” න්තිආදිකාය (ම. නි. 1.18; ස. නි. 2.20) පවත්ති යා අනෙකභෙදෙසු පුරිමුප්පන්නෙසු විචිකිච්ඡාධම්මෙසුති තෙ යානීයා වුත්තා.

අට්ඨවත්ථුකාපීති න කෙවලං සොළසවත්ථුකා, නාපි රතනත්තයවත්ථුකා ව, අට්ඨ ඛො අට්ඨවත්ථුකාපි. රතනත්තයෙ සංසයාපන්නස්ස සික්ඛාදීසු කඩ්ඛාසම්භවතො, තත්ථ නිබ්බේමතිකස්ස තදභාවතො ව සෙසවිචිකිච්ඡානං රතනත්තයවිචිකිච්ඡාමුලිකතා දට්ඨබ්බා. අනුපවිසනං “එවමෙත” න්ති සද්දහනවසෙන ආරම්මණස්ස පක්ඛන්දනං.

නිවරණපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බ. බොජ්ඣංගපබ්බවණ්ණනා

තෙනාති අත්ථසන්නිස්සිතග්ගහණෙන.

පච්චයවසෙන දුබ්බලභාවො මන්දතා.

පබ්බතපදෙසවනගහනන්තරිතොපි ගාමො න දුරෙ, පබ්බතං පරික්ඛිපිත්වා ගන්තබ්බතාය ආවාසො අරඤ්ඤලක්ඛණූපෙතො, තස්මා මංසයොතෙනෙව අස්සොසීති වදන්ති.

සම්පත්තිහෙතුතාය පසාදො සිනෙහපරියායෙන වුත්තො.

ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛභාවාපාදනං තෙජනං. තොසනං පමොදනං.

බොජ්ඣංගපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමථවිපස්සනාවසෙන පඨමස්ස සතිපට්ඨානස්ස, සුද්ධවිපස්සනාවසෙන ඉතරෙසං. ආගමනවසෙන වුත්තං අඤ්ඤථා මග්ගසම්මාසනියා කථං කායාරම්මණතා සියාති අධිප්පායො. කායානුපස්සිආදීනං චතුබ්බිධානං පුග්ගලානං වුත්තානං. තෙනාහ “න හි සක්කා එකස්ස...පෙ.... වත්තු” න්ති. අනෙකසතිසම්භවාචබොධපසඬගාති එකචිත්තුප්පාදෙන අනෙකිස්සා සතියා සම්භවස්ස, සති ව තස්මිං අනෙකාවබොධස්ස ව ආපජ්ජනතො. සක්ච්චපරිච්ඡින්නෙති අත්තතො කිච්චවිසෙසවිසිට්ඨො. ධම්මභෙදෙනාති ආරම්මණභෙදවිසිට්ඨොන ධම්මවිසෙසෙන. න ධම්මස්ස ධම්මො කිච්චන්ති එකස්ස

ධම්මස්ස අඤ්ඤාධම්මො කිව්වං නාම න හොති තදභාවතො. ධම්මභෙදෙන ධම්මස්ස විභාගෙන. තස්ස භෙදොති තස්ස කිව්වස්ස භෙදො නත්ථි. තස්මාති යස්මා නයිධ ධම්මස්ස විභාගෙන කිව්වභෙදො ඉච්ඡිතො, කිව්වභෙදෙන පන ධම්මවිභාගො ඉච්ඡිතො, තස්මා. තෙන වුත්තං “එකාවා”තිආදි.

සුත්තන්තභාෂනීයවිඤ්ඤානා නිට්ඨිකා.

2. අභිධම්මභාෂ්‍යය වෛශ්ණනා

374. “කායෙ කායානුපස්සි” ති ඉදං පුග්ගලාධිට්ඨානෙන සතිපට්ඨානවිසෙසනං,
තඤ්ච ආගමනසිද්ධං, අඤ්ඤා ඵා තස්ස අසම්භවතොති ආහ
“ආගමනවසෙන...පෙ.... දෙසෙත්වා” ති. පුග්ගලං අනාමසිත්වාති “කායෙ
කායානුපස්සි” ති එවං පුග්ගලං අග්ගහෙත්වා. තථා අනාමසනතො එව
ආගමනවිසෙසනං අකත්වා. නයද්වයෙති අනුපස්සනානයො, සුද්ධිකනයොති
එතස්මිං නයද්වයෙ.

අහිංසා මහාජනිය වන්නා නිව්සීනා.

සතිපට්ඨානවිහිටිගවණ්ණනා නිව්ඨිතා.

8. සම්මන්ත්‍රණය

1. සුත්තන්තහාප්තියවණිකතා

390. කාරණසද්දො යුක්තිවාචකො ‘සබ්බමෙතං අකාරණං වදන්ති’තිආදීසු විය,
තස්මා කාරණස්පධානාති යුක්තිස්පධානා, අනුස්පන්තපාපකානුස්පාදනාදිකිරියාය
අනුරූපස්පධානාති එවං වා එත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. අනුස්පන්තපාපකාදීනං
අනුස්පාදාදි අනුස්පන්තපාපකානුස්පාදාදි.

391. “න අඤ්ඤා ධම්මොති යථා තණ්හායනම්ච්ඡාහිනිවෙසවායමනසභාවානං තණ්හාදීනං ඡන්දපරියායො අඤ්ඤධම්මො නාම හොති කත්තුකම්යතාසඬ්ඛාතස්ස ඡන්දනියස්ස තෙසු අභාවා, ධම්මච්ඡන්දො පන තංසභාවත්තා අඤ්ඤධම්මො න හොති. තෙනාහ “ධම්මච්ඡන්දොති සභාවච්ඡන්දො”ති.

406. අවිධිකථායන්ති පොරාණවිධිකථායං. චට්ටානත්ථසංචත්තනකොති සංසාරදක්ඛෙසම්භවතො.

න සක්කොන්තිති ආහ “සන්තය සමාපත්තියා පරිභිනා බ්‍රහ්මවරියවාසෙ සන්ථම්භිතං න සක්කොන්ති” ති.

තත්ථ දුට්ඨායාති යොජෙතබ්බං. උප්පන්නායෙවාති උප්පන්නපුබ්බා එව උප්පජ්ජන්ති සමුදාවාරාදිවසෙන.

සබ්බාසු අවත්ථාසුති පකතත්තාදිඅවත්ථාසු. පකතත්තාවත්ථෙත හි සබ්බෙන සබ්බං තාති න වරිතබ්බාති. ඉතරාවත්ථෙත ව තදවත්ථාය තාති තාතියෙව වරිතබ්බාති. වත්තබ්බන්තිආදීනීති ආදි-සද්දෙන “න එකච්ඡන්තෙ අනාවාසෙ වත්ථබ්බං, න එකච්ඡන්තෙ ආවාසෙ වා අනාවාසෙ වා වත්ථබ්බං, න එකාසනෙ නිසිදිතබ්බං, න නීවෙ ආසනෙ නිසින්නෙ උච්චෙ ආසනෙ නිසිදිතබ්බං, න ඡමායං නිසින්නෙ ආසනෙ නිසිදිතබ්බං, න එකවඬකමෙ වඬකමිතබ්බං, න නීවෙ වඬකමෙ වඬකමන්තෙ උච්චෙ වඬකමෙ වඬකමිතබ්බං, න ඡමායං වඬකමන්තෙ වඬකමෙ වඬකමිතබ්බං”න්ති ඉමානි සඬගණ්හාති. තෙසන්ති පාරිවාසිකවුඩ්ඨතරාදීනං වසෙන. සම්පිණ්ඩෙත්වාති සඬකඩ්ඪිත්වා. එකෙකං කත්වාති නවාපි එකමෙකං කත්වා. “අභිවාදනපච්චුට්ඨානඤ්ජලිකම්මසාමිච්ඡිකම්මං න සාදිතබ්බං, ආසනාභිභාරං, සෙය්‍යාභිභාරං, පාදොදකං, පාදපීඨං, පාදකථලිකං, පත්තචීවරපටිග්ගහණං න සාදිතබ්බං”න්ති ඉදං සබ්බම්පි අසාදියනසාමඤ්ඤෙන එකං. දසාති “න සීලවිපත්තියා, න ආචාරවිපත්තියා, න දිට්ඨිවිපත්තියා, න ආජීවිවිපත්තියා, න භික්ඛු භික්ඛුහි භෙදෙනබ්බා, න ගිහිද්ධජො ධාරෙනබ්බො, න තිත්ථියද්ධජො ධාරෙනබ්බො, න තිත්ථියා සෙවිතබ්බා, භික්ඛු සෙවිතබ්බා, භික්ඛුසික්ඛාය සික්ඛිතබ්බං”න්ති (වුළුව. 60) එවමාගතා දස.

“කම්මඤ්ඤා”ති පච්චත්තවසෙන චුත්තං කම්මං. “අවිපක්කවිපාකස්සා”ති එත්ථ “කම්මස්සා”ති සාමිච්චනවසෙන පරිණාමෙත්වා යොජෙතබ්බං. භූතාපගතූප්පන්නන්ති චුත්තන්ති සම්බන්ධො. ඉධාති ඉම්ස්සා සම්මොභවිනොදනියා. “එවං කතෙ ඔකාසෙ විපාකො...පෙ.... උප්පන්නොති වුච්චති”ති වදන්තො විපාකමෙව වදති. තත්ථාති අට්ඨසාලිනියං. මග්ගෙන සමුච්ඡින්නා ථාමගතා කාමරාගාදයො “අනුසයා”ති වුච්චන්තිති ආහ “අනුසයිත...පෙ.... මග්ගෙන පහාතබ්බා”ති.

ආහතබ්බිරුක්ඛො විය ආරම්මණං, කථං? නිමිත්තග්ගාභවසෙන. තමෙවත්ථං විවරති “අධිගත”න්තිආදිනා. තත්ථ නිමිත්තග්ගාභවසෙන ආරම්මණස්ස අධිග්ගහිතත්තා තං ආරම්මණං අනුස්සරිතානුස්සරිතක්ඛණෙ කිලෙසුප්පත්තිහෙතුභාවෙන උප්පත්තිට්ඨානතො අධිගතමෙව නාම භොතීති ආහ “අධිගතං නිමිත්තග්ගාභවසෙනා”ති, තං ආරම්මණං පාතුභූතකිලෙසන්ති අධිප්පායො. කිලෙසුප්පත්තිනිමිත්තතාය උප්පත්තිරහං කිලෙසං “ආරම්මණං අන්තොගධකිලෙස”න්ති චුත්තං. තඤ්ච ඛො ගාහකෙ ලබ්භමානං ගහෙනබ්බෙ උපවරිත්වා, යථා නිස්සිතෙ ලබ්භමානං නිස්සයෙ උපවරිත්වා “මඤ්ඤා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති”ති. ඉදානි උපචාරං මුඤ්චිත්වා නිප්පරියායෙනෙව අත්ථං දස්සෙන්තො “නිමිත්තග්ගාභ...පෙ.... සදිසා”ති ආහ. විත්ථාරෙනබ්බන්ති “යථා කිං? සවෙ බ්බිරුක්ඛ”න්තිආදිනා විත්ථාරෙනබ්බං.

තිබාති අතීතාදිවසෙන තිබා. ආභතො උපමාවසෙන.
 අප්පභිනතාදස්සනත්ථම්මිති පි-සද්දෙන “තිබා නවත්තබ්බතාදස්සනත්ථම්මි” ති
 වුත්තමෙව සම්පිණ්ඩෙති. එවං මග්ගෙන පභිනකිලෙසා දට්ඨබ්බා මග්ගෙ
 අනුප්පන්නෙ උප්පත්තිරහානම්පි උප්පන්නෙ සබ්බෙන සබ්බං අභාවතො.

සුත්තන්තභාෂණීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

427. විරියජෙට්ඨිකාය පන මග්ගභාවනාය න වත්තබ්බානි සම්මප්පධානානි
 “මග්ගාධිපතීනි” ති වා “නමග්ගාධිපතීනි” ති වානි වානි එත්ථ පඨමස්ස
 විරියන්තරාභාවො, ඉතරස්ස ඉතරාධිපතීනො, නමග්ගභූතවිරියාධිපතීනො ව
 අභාවො නවත්තබ්බතාය කාරණන්ති ඉමමත්ථමාහ “මග්ගාධිපතීනි” ති ආදිනා.
 තදාති විරියජෙට්ඨිකමග්ගභාවනාකාලෙ.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්මප්පධානවිහිට්ඨවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ඉද්ධිපාදවිහිට්ඨො

1. සුත්තන්තභාෂණීයවණ්ණනා

431. පඨමො කත්තුඅත්ථො “ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි” ති. දුතියො කරණත්ථො
 “ඉජ්ඣන්ති එතායා” ති. පඨ්ඨිතබ්බා ඉද්ධි වුත්තා “ඉද්ධිං පඨ්ඨන්ති පාපුණන්ති” ති
 කත්තුසාධනස්ස ඉද්ධිසද්දස්ස කරණසාධනෙන පාදසද්දෙන සමානාධිකරණතාය
 අසම්භවතො, ඉජ්ඣනකස්ස ව අත්ථස්ස කරණභූතෙන පාදෙන පඨ්ඨිතබ්බත්තා
 “ඉද්ධි එව පාදො” ති සද්දයොජනා න සම්භවතීති ඉමමත්ථමාහ “න ව...පෙ....
 වත්තු” ති. ඉද්ධිකිරියාකරණෙනාති ඉජ්ඣනකිරියාය කරණභූතෙන අත්ථෙන
 සාධෙතබ්බා ව ඉද්ධි පඨ්ඨිතබ්බාති යොජනා. ද්විත්තං කරණානන්ති
 ඉජ්ඣනපඨ්ඨනකිරියාකරණානං ඉද්ධිපාදත්ථානං. න අසමානාධිකරණතා සම්භවති
 පටිසෙධද්වයං පකතියං යපෙතීති. තස්මාති යස්මා පඨමෙනත්ථෙන
 සමානාධිකරණසමාසො, දුතියෙන සාමිච්චනසමාසො ඉද්ධිපාදසද්දානං න යුජ්ජති,
 තස්මා. යථාවුත්තා වා පඨමෙනත්ථෙන සමානාධිකරණසමාසවසෙතෙව යොජනා
 යුජ්ජති පාදස්ස පඨ්ඨමානකොට්ඨාසභාවතො. දුතියෙනත්ථෙන ඉතරසමාසෙතෙව
 යොජනා යුජ්ජති පාදස්ස ඉජ්ඣනකරණපායභාවතො.

කෙවීති ධම්මසිරිත්ථෙරං සන්ධාය වදති. දුට්ඨත්ථායාති නිබ්බන්තිඅත්ථාය,
 වුද්ධිඅත්ථාය ව. විසුන්ති “ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදො” ති ඉමස්මා විසුං.
 සමාසයොජනාවසෙනාති “ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො” ති එවං
 සමාසයොජනාවසෙන. යථායුත්තොති කත්තුකරණත්ථෙසු යො යො යුත්තො.

පටිලාහපුබ්බභාගානන්ති විසෙසාධිගමනං පුබ්බභාගානං යථාක්කමං
 කත්තිද්ධිකරණිද්ධිභාවං සන්ධාය චුත්තොති යොජනා. උත්තරවුළභාජනීයෙ
 “ඡන්දොයෙව ඡන්දිද්ධිපාදො, චිත්තමෙව, වීරියමෙව, විමංසාව විමංසිද්ධිපාදො”ති
 චුත්තත්තා ආහ “උත්තරවුළභාජනීයෙ වා චුත්තෙහි ඡන්දාදීහි ඉද්ධිපාදෙහි”ති ආදි.

ඡන්දචිත්තවිමංසිද්ධිපාදෙසු තාව යුත්තං පධානසඬ්ඛාරග්ගහණං අපුබ්බත්තා,
 වීරියිද්ධිපාදෙ පන කථන්ති වොදනං සන්ධායාහ “වීරියිද්ධිපාදනිද්දෙසෙ”ති ආදි. යදි
 ද්වෙයෙව සමන්තාගමඬ්ඛානි, ඡන්දාදයො කිමත්ථියාති ආහ
 “සමාධිවිසෙසනානි”ති. න ඉධ...පෙ.... චුත්තා හොති අතඬ්ඛිසෙසනත්තා. යදිපි
 සමාධිවිසෙසනසමන්තාගමඬ්ඛදස්සනත්ථං ද්වික්ඛත්තුං වීරියං ආගතන්ති චුත්තං,
 තං පන “වීරියසමාධිසමන්තාගත”න්ති එත්තාවතාපි සිද්ධං හොති. එවං සිද්ධෙ සති
 පුන වචනං වීරියන්තරසඬ්ඛාවං නු බො දීපෙතීති කදාපි ආසඬ්ඛෙය්‍යාති
 තදාසඬ්ඛානිවත්තනත්ථං “වීරියඤ්චා”ති ආදිමාහ. ඡන්දාදීහි විසිටියොති ඡන්දාදීනං
 අධිපතිපච්චයතාවිසෙසෙන විසිටියො. තෙනෙව හි ඡන්දාදිමුඛෙනෙව ඉද්ධිපාදා
 දෙසිතා. තථා ව චුත්තං “ඡන්දං වෙ හික්ඛු අධිපතිං කරිත්වා ලහති සමාධි”න්ති ආදි.
 තං තං අවස්සයනවසෙනාති තස්ස තස්ස ඡන්දස්ස සමාධිනො අවස්සයනාවසෙන,
 පච්චයවිසෙසතායාති අත්ථො. උපායත්ථෙත...පෙ.... චුත්තා හොති අධිගමුපායතාපි
 නිස්සයභාවොයෙව්‍යාති. “තෙනෙවා”ති ආදිතා යථාචුත්තං ඡන්දාදීනං ඉද්ධිපාදනං
 පාළියායෙව විභාවෙති. තත්ථ තෙනෙවාති ඡන්දාදීනංයෙව උපායත්ථභාවෙනෙව
 ඉද්ධිපාදභාවස්ස අධිප්පෙතත්තා. උපායිද්ධිපාදදස්සනත්ථමෙවාති ඡන්දාදිකෙ ධුරෙ
 ජෙට්ඨකෙ පුබ්බඬ්ඛගමෙ කත්වා නිබ්බත්තිතසමාධි ඡන්දාදීනං ඉද්ධියා
 අධිගමුපායතාදස්සනං උපායිද්ධිපාදදස්සනං, තදත්ථමෙව “තථාභූතස්ස
 වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො”ති තත්ථ තත්ථ පාළියං
 නිස්සයිද්ධිපාදදස්සනං කතං ඡන්දාදිවිසිටියානංයෙව වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං
 අධිප්පෙතත්තා. එවඤ්චෙතං සම්පට්ඨිතඬ්ඛං. අඤ්ඤථා කෙවලං
 ඉද්ධිසම්පයුත්තානංයෙව ඛන්ධානං වසෙන ඉද්ධිපාදභාවෙ ගස්භමානෙ චතුඬ්ඛිධතා
 න හොති විසෙසකාරණාභාවතොති අධිප්පායො.

433. තොසනං සත්ථු ආරාධනං, සික්ඛාය වා. ථාමභාවතොති ථීරභාවතො.
 කුලාපදෙසෙ ජාතිමා පුරිස්සරො හොතීති “පුබ්බඬ්ඛගමත්තා චිත්තස්ස
 විසිටියජාතිසදිසතා”ති චුත්තං. විචාරණාපඤ්ඤාහෙතුකත්තා මන්තස්ස
 විමංසාසදිසතා සුවඤ්ඤෙය්‍යායාති න උද්ධවා.

ඡන්දාදිකෙති ඡන්දසමාධිපධානසඬ්ඛාරා,
 වීරියචිත්තවිමංසාසමාධිපධානසඬ්ඛාරාති ඉමෙ තයො තයො ධම්මෙ. අහෙදතො
 හෙදං අකත්වා අහින්දිත්වා ඉද්ධිභාවසාමඤ්ඤෙන, ඉද්ධිපාදභාවසාමඤ්ඤෙන ව
 සඬ්ඛණ්හිත්වා. තෙනාහ “සම්පිණ්ඩෙත්වා”ති. හෙදනං වා සම්හෙදනං
 මිස්සිකරණන්ති ආහ “අමිස්සෙත්වා”ති. තථා හි “සෙසා පන සම්පයුත්තකා
 චත්තාරො ඛන්ධා ඉද්ධිපාදායෙවා”ති (විභ. අට්ඨ. 433) ඉද්ධිඉද්ධිපාදෙ
 අමිස්සෙත්වාපි කථිතං. විසෙසෙනාති හෙදෙන චතුසු ඉද්ධිපාදෙසු අසම්මිස්සභාවෙන

ආවේණිකත්‍වය. ආවේණිකයා හි ඡන්දාදයෝ තස්ස තස්ස ඉද්ධිපාදස්ස. අවිසේසෙනාති අහෙදෙන, චතුර්ද්ධිපාදසාධාරණභාවෙනාති අත්ථො.

ඡන්දිද්ධිපාදසමාධිද්ධිපාදාදයොති ආදි-සද්දෙන පධානසඬ්ඛාරං,
විරියවිත්තවිමංසා ච සඬ්ගණ්හාති. පාදොති තෙහි සම්පයුත්තං චතුක්ඛන්ධමාහ.
“ඡන්දිද්ධිපාදෙ පවිසන්ති”ති ආදිනා විසිටියෙස්වෙව පවෙසං අවත්වා. චතුසුති
ඡන්දො, සමාධි, පධානසඬ්ඛාරා, තංසම්පයුත්තා ඛන්ධාති එවං චතුසු.
ඡන්දහෙතුකො, ඡන්දාධිකො වා සමාධි අධිජපෙතොති ආහ “ඡන්දවතො කො
සමාධි න ඉජ්ඣස්සති”ති. ඉතිති එවං අනෙත පකාරෙන, යං සමාධිභාවනාමුඛං.
සමාධිභාවනානුයොගෙන භාවිතා ඛන්ධා සමාධිභාවිතා.

“යෙ හි”ති ආදිනා “අභිනවං නත්ථි”ති සඬ්ඛෙපතො වුත්තං විවරති.
තිණ්ණන්ති ඡන්දසමාධිපධානසඬ්ඛාරානං. ඉදන්ති “ඉමෙ හි තයො”ති ආදිවචනං.
පුරිමස්සාති “ඡන්දො සමාධි”ති ආදිවචනස්ස. කාරණභාවෙනාති සාධනභාවෙන.
තෙනාති “ඉමෙ හි තයො ධම්මා”ති ආදිවචනෙන. යස්මා ඡන්දාදයෝ තයො ධම්මා
අඤ්ඤමඤ්ඤං, සම්පයුත්තකානඤ්ච නිස්සයභාවෙන පවත්තන්ති, තස්මා තෙසම්පි
ඉද්ධිපාදභාවො වුත්තො. සො පන නිස්සයභාවො සම්පයොගාවිනාහාවිති ආහ
“තදන්තොගධත්තා”ති, සම්පයුත්තකන්තොගධත්තාති අත්ථො. ඡන්දාදීනං විය
සම්පයුත්තක්ඛන්ධානං සභාවතො ඉද්ධිභාවො නත්ථිති ආහ “ඉද්ධිභාවපරියායො
අත්ථි”ති. තෙන වුත්තං “සෙසා සම්පයුත්තකා...පෙ.... න අත්තතො
සභාවෙනා”ති. එකදෙසස්සාති ඡන්දාදීනං. චතුත්තම්පි ඛන්ධානං, ඡන්දාදීනං වා
චතුත්තං. පුනභිති “සම්පයුත්තකා පනා”ති ආදිං සන්ධායාහ. ඉම්නා
චතුක්ඛන්ධතදෙකදෙසානං ඉද්ධිභාවදීපනෙන.

පුබ්බෙ වුත්තතො වචනක්කමෙන අඤ්ඤන්ති ආහ “අපුබ්බන්ති කත්වා”ති.
කෙනටියෙන ඉද්ධි පටිලාභො, කෙනටියෙන පාදො පුබ්බභාගොති යථාක්කමං
යොජනා. යදි පතිට්ඨානටියෙන පාදො, නිස්සයිද්ධිපාදොයෙව වුත්තො සියා, න
උපායිද්ධිපාදොති ආහ “උපායො වා”ති ආදි. සබ්බත්ථාති සුත්තන්තභාජනියෙ,
අභිධම්මභාජනියෙ ච. තෙනාහ “සුත්තන්තභාජනියෙ හි”ති ආදි.
සමාධිවිසේසනභාවෙනාති “ඡන්දාධිපති, ඡන්දහෙතුකො, ඡන්දාධිකො වා සමාධි
ඡන්දසමාධි”ති ආදිනා සමාධිස්ස විසේසනභාවෙන. “සමාධිසෙවනවසෙනා”ති ච
පාඨො. තත්ථ සමාධිසෙවනවසෙනාති ඡන්දාධිකෙ අධිපතිං කරිත්වා සමාධිස්ස
ආසෙවනවසෙන. උපායභූතානන්ති “ඡන්දවතො වෙ සමාධි ඉජ්ඣති, මය්හෙව
ඉජ්ඣති”ති සමාධිආසෙවනාය උපායභූතානං.

සුත්තන්තභාජනියවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනියවණ්ණනා

444. සාධිපතිවාරානි අට්ඨසතානි, තෙසු පච්චෙකං චත්තාරො ඉද්ධිපාදා න සම්භවන්තිති ආහ “සාධිපතිවාරානං පරිපුණ්ණානං අභාවා”ති. තත්ථ කාරණමාහ “න හි අධිපතීනං අධිපතයො විජ්ජන්ති”ති. යදි හි අධිපති සිද්ධං සාධිපතීනි ඉද්ධිපාදභෙදෙන ද්වන්තිංස නයසතානි, සුද්ධිකානි අට්ඨානි චත්තාරි නයසහස්සානි භවෙය්සං, තං පන නත්ථිති අධිජ්ජායො. යත්තකා පන නයා ඉධ ලබ්භන්ති, තං දස්සෙතුං “එකෙකස්මිං පනා”තිආදි වුත්තං. සුද්ධිකානි අට්ඨ නයසතානි සාධිපතිකානිපි අට්ඨෙවානි චතුන්තං මග්ගානං වසෙන සොළස නයසතානි.

අභිධම්මභාෂ්‍යීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

සයං ජෙට්ඨකභාවෙන පචත්තනතො චත්තාරො අධිපතයො අඤ්ඤමඤ්ඤං ගරුං න කරොන්ති. තස්මා “චත්තාරො ඉද්ධිපාදා න මග්ගාධිපතිනො”ති වුත්තා. තෙනාහ “අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පන අධිපතයො න භවන්ති”ති. එතමත්ථන්ති “අධිපතයො අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අධිපතී න භවන්ති”ති එතමත්ථං. අධිපතිනොති අධිපතී භවිතුං සමත්ථස්ස. අධිපතීං න කරොන්තිති අධිපතීං කත්වා ගරුං කත්වා නජ්ජචත්තන්ති. අධිපතීනං සහභාවෙති අධිපතිකිච්චකරණෙන සහපචත්තියං. “අවිමංසාධිපතිකස්ස මග්ගස්ස අභාවා”ති ඉදං “අධිපතිතාසමත්ථා ධම්මා අධිපතිභාවෙනෙව පචත්තෙය්ස”න්ති දොසාරොපනවසෙනාහ, න යථාධිගතවසෙන. අධිපතිධම්මානඤ්ඤි පුබ්බාභිසඤ්ඤායෙ සති අධිපතිභාවෙන පචත්ති, න අඤ්ඤාථානි සහභාවෙපි තදභාවං සන්ධාය විසෙසනං න කත්තබ්බං සියාති සක්කා චත්තුං. අඤ්ඤමඤ්ඤාධිපතිකරණභාවෙති අඤ්ඤමඤ්ඤං අධිපතීං කත්වා පචත්තියං. විමංසාධිපතිකත්තච්චනන්ති විමංසාධිපතිකභාවස්ස චචනං. න චත්තබ්බං සියා සබ්බෙසමපි අධිපතීනං සාධිපතිකත්තානි අධිජ්ජායො. සහභාවො පටික්ඛිත්තො එව සාධිපතිභාවස්ස අනෙකංසිකතාවචනතො.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉද්ධිපාදවිභජිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. බොජ්ඣංගවිභජිගො

1. සුත්තත්තභාෂ්‍යීයං

පඨමනායවණ්ණනා

466. පතිට්ඨානං ඉධ සංසාරෙ අවට්ඨානං, තස්ස මූලං කිලෙසාති ආහ “කිලෙසවසෙන පතිට්ඨාන”න්ති. පතිට්ඨානාය පන ඛ්‍යාපාරාපත්ති කම්මන්ති වුත්තං “අභිසඤ්ඤාවසෙන ආයුහනා”ති. යස්මා කිලෙසෙසු තණ්හාදිට්ඨියො තණ්හාදිට්ඨිවර්තනං විසෙසතො සංසාරනායිකා, කිලෙසසහිතමෙව ච කම්මං

පතිට්ඨානාය හොති, න කෙවලං, තස්මා චුත්තං “තණ්හාදිට්ඨිති...පෙ....
 ආයුහනා”ති. තථා තණ්හාය භවස්සාදභාවතො, දිට්ඨියා විභවාහිනන්දනභූතාය
 විභවාහිසඛිරණභාවතො “තණ්හාවසෙන පතිට්ඨානං, දිට්ඨිවසෙන ආයුහනා”ති
 චුත්තං. දිට්ඨිසුපි අන්තොමුඛස්පවත්තාය භවදිට්ඨියා විසෙසතො සංසාරෙ
 අවට්ඨානං, යතො ඔලියනාති වුවච්ඡිති ආහ “සස්සතදිට්ඨියා පතිට්ඨාන”න්ති.
 ඔහිමුඛස්පවත්තාපි විභවදිට්ඨි භවාහිසඛිරණං නාතිවත්තති චුත්තං.
 “උච්ඡේදදිට්ඨියා ආයුහනා”ති. ලයාපත්ති යථාරද්ධස්ස ආරම්භස්ස අනිට්ඨානං
 අන්තොසඛිකොභාවතොති ආහ “ලීනවසෙන පතිට්ඨාන”න්ති. උද්ධතාපත්ති
 අනුපායභූතා ඛ්‍යාපාරාපත්ති අසඛිකොභාවතොති චුත්තං “උද්ධච්චවසෙන
 ආයුහනා”ති. තථා කොසජ්ජපක්ඛිකත්තා ච කාමසුඛානුයොගස්ස
 උද්ධච්චපක්ඛිකත්තා ච අත්තකිලමථානුයොගස්ස තදුභයවසෙන පතිට්ඨානායුහනා
 චුත්තා, ඉතරං චුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතඛිබ්බං. ඉධාති ඉමිස්සා
 සම්මොහවිනොදනියා. අචුත්තානන්ති “කිලෙසවසෙන පතිට්ඨාන”න්තිආදීනං
 වසෙන වෙදිතඛිබ්බා පතිට්ඨානායුහනාති යොජනා.

සමස්පවත්තෙ ධම්මෙති ලීනුද්ධච්චවිරහෙන සමස්පවත්තෙ සම්පයුත්තධම්මෙ.
 පටිසඤ්චික්ඛති පතිරූපං සඛිකලෙති ගණෙති තුලෙති. තෙනාහ “උපපත්තිතො
 ඉක්ඛති”ති. තදාකාරොති පටිසඛිබ්බානාකාරො උපපත්තිතො ඉක්ඛනාකාරො.
 එවඤ්ච කත්වාති පටිසඛිබ්බානසභාවත්තා එව උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකඛිගස්ස.
 පච්ඡිමපච්ඡිමකාරණභාවොති පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස කාරණභාවො. පුරිමං පුරිමඤ්චි
 පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස විසෙසපච්චයොති.

467. අවිපරිතකායාදිසභාවග්ගහණසමත්ථතාය බලවති එව සති. පඤ්ඤා ගහිතා
 සතිනෙපක්කෙනාති අත්ථො. එවංචිත්තොති එවං.
 ලාභසක්කාරසිලොකසන්නිස්සිතචිත්තො. විරකතවත්තාදිවසෙනාති
 විරකතවත්තාදිසිසෙන. “චුත්තො”ති ඉමිනාපි “කත්වා ආහ
 කායවිඤ්ඤත්තිං...පෙ.... කොට්ඨාස”න්ති යොජනා.

පරෙසන්ති න අනන්තරානං. සබ්බෙසං...පෙ.... යොජෙතඛිබ්බා “සබ්බෙ
 බොජ්ඣකඛිගා සබ්බෙසං පච්චයවිසෙසා හොන්තියෙවා”ති. කාමෙතිති කාමො,
 අස්සාදනවසෙන ආමසතිති ආමිසං, කාමොව ආමිසන්ති කාමාමිසං, කිලෙසකාමො.
 වත්ථුකාමො පන ආමසියතිති ආමිසං. එවං සෙසද්වයමිපි. තෙසු ලොකීයන්ති එත්ථ
 සුඛවිසෙසාති ලොකො, උපපත්තිවිසෙසො. වට්ඨං සංසාරො. කාමස්සාදවසෙන
 පවත්තො ලොහො කාමාමිසං. භවවිසෙසපත්ථනාවසෙන පවත්තො ලොකාමිසං.
 විභවො නාම කිමත්ථියො, කො වා තං අභිපත්ථෙය්‍යාති වට්ඨානුගෙධභූතො
 ලොහො වට්ඨාමිසන්ති ව වදන්ති. තදාරම්මණන්ති තස්සා තණ්හාය ආරම්මණං,
 රූපාදි. ලොකධම්මා ලාභාදයො. චුත්තාවසෙසා සබ්බාව තණ්හා සංසාරජනකො
 රාගො.

පඨමනායවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියනයවණ්ණනා

468-9. සබ්බෙ සත්තාති කාමහවාදිසු, සඤ්ඤිභවාදිසු, එකචොකාරභවාදිසු ච සබ්බභවෙසු සබ්බෙ සත්තා. ආහාරතො යිති එතෙසන්ති ආහාරට්ඨිතිකා, පච්චයට්ඨිතිකා. යෙන පච්චයෙන තෙ තිට්ඨන්ති, සො එකොව ධම්මො ඤාතපරිඤ්ඤාසඬ්ඛාතාය “ආහාරට්ඨිතිකා”ති අභිඤ්ඤාය අභිඤ්ඤෙය්‍යො. ද්වෙ ධාතුයොති සඬ්ඛතාසඬ්ඛතධාතුයො. තිස්සො ධාතුයොති කාමධාතුරූපධාතුඅරූපධාතුයො. පඤ්ච විමුත්තායතනානීති “ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛුතො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො”තිආදිනා (දී. නි. 3.322, 355; අ. නි. 5.26) ආගතාති විමුච්චනකාරණාති. අනුත්තරියානීති දස්සනානුත්තරියාදීති ඡ අනුත්තරියාති. නිද්දසවත්ථුනීති යෙහි කාරණෙහි නිද්දසො හොති, තාති නිද්දසවත්ථුනි නාම. දෙසනාමත්තඤ්චෙනං. ඛිණාසචො හි දසවස්සො හුත්වා පරිනිබ්බුතො පුන දසවස්සො න හොති. න කෙවලඤ්ච දසවස්සො, නවවස්සොපි...පෙ.... එකමුහුත්තිකොපි න හොතියෙව පුන පටිසන්ධියා අභාවා, අට්ඨුප්පත්තිවසෙන පනෙවං වුත්තං. තාති පන “ඉධ, භික්ඛු, සික්ඛාසමාදානෙ තිබ්බව්ජන්ථො හොති”තිආදිනා (දී. නි. 3.331) සුත්තෙ ආගතාතියෙව. “සම්මාදිට්ඨිස්ස පුරිසපුග්ගලස්ස මිච්ඡාදිට්ඨි නිජ්ජිණ්ණා හොති”තිආදිනි (දී. නි. 3.360; අ. නි. 10.106) දස නිජ්ජරවත්ථුනි. ඛන්ධාදයොති ඛන්ධායතනධාතාදයො. විනන්ධනන්ති “භවාදිවිනන්ධනට්ඨෙත වානං වුච්චති තණ්හා”ති දස්සෙති. ගමනන්ති අස්සාදනවසෙන ආරම්මණෙ පවත්තිමාහ. තෙන වුත්තං “පියරූපසාරූපෙසු”ති.

විපස්සනාසහගතන්ති වෙදිතබ්බං විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තා. “මග්ගං අප්පත්තං කායිකං චිරිය”න්ති විසෙසෙත්වා වුත්තත්තා පන ලොකුත්තරචිරියමපි පරියායෙන කායිකං නාම අත්ථිති දීපිතං හොති.

රූපාවචරෙ පිතිසම්බොජ්ඣකඬ්ඛගොති න වුච්චතීති ආහ “රූපාවචරෙ...පෙ.... පටික්ඛිත්තා”ති. යථා විපස්සනාසහගතා පිති පරියායෙන “පිතිසම්බොජ්ඣකඬ්ඛගො”ති වුච්චති, එවං රූපාවචරෙ පිති නිබ්බේධභාගියා වත්තබ්බා සියා. එවං ලබ්භමානාපි අලබ්භමානං උපාදාය න වුත්තා. “අවිතක්කඅවිචාරා”ති විසෙසනං සන්තප්පිතාය පිතියා දස්සනත්ථං. බොජ්ඣකඬ්ඛගාති පරියායබොජ්ඣකඬ්ඛගා. අවිතක්කඅවිචාරො පිති...පෙ.... න වුත්තො සවිතක්කසවිචාරත්තා තස්ස. න හි කාමාවචරා අවිතක්කඅවිචාරා පිති අත්ථි.

ඉධ වුත්තො පරියායෙනාති අත්ථො. මග්ගපට්ඨෙධානුලොමනතො විපස්සනාය විය පාදකජ්ඣානෙසුපි සතිආදයො “බොජ්ඣකඬ්ඛා”ත්ථෙව වුච්චන්තීති ආහ “නිබ්බේධභාගියත්තා න පටික්ඛිපිතබ්බො”ති. එවං කසිණජ්ඣානාදිසු බොජ්ඣකඬ්ඛෙ උද්ධරන්තානං අධිප්පායං වත්වා අනුද්ධරන්තානං අධිප්පායං වත්තුං “අනුද්ධරන්තා පනා”තිආදිමාහ. තෙ හි ආසන්තෙකන්තකිච්චතිබ්බත්තිහි විපස්සනාක්ඛණෙ බොජ්ඣකඬ්ඛෙ උද්ධරන්ති, න ඝානාක්ඛණෙ තදභාවතො.

තෙනාහ “විපස්සනාකිව්වස්ස විය...පෙ.... න උද්ධරන්ති”ති. කසිණනිස්සන්දො අරුපානීති ආහ “තදායත්තානී”ති.

දුතියනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියනයවණ්ණනා

470-1. වොස්සජ්ජනං පහානං වොස්සග්ගො, වොස්සජ්ජනං වා විස්සට්ඨභාවො නිරාසඬිකානුප්පවෙසොති ආහ “වොස්සග්ගසද්දො...පෙ.... දුච්චිකා වුත්තා”ති. විපස්සනාක්කණෙ තද්ධගතන්තින්තප්පකාරොන, මග්ගක්කණෙ සමුච්ඡෙදතදාරම්මණකරණප්පකාරොන.

තතියනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

472. උපෙක්ඛනමුපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඬිගස්ස සභාවො, සො ව සමාධිවීරියසම්බොජ්ඣඬිගො විය සම්පයුත්තානං උනාධිකභාවඛ්‍යාවටො අහුත්වා තෙසං අනුනානධිකභාවෙ මජ්ඣත්තාකාරප්පවත්තීති ඉමමත්ථං ආහ “උපෙක්ඛනවසෙනා”තිආදිනා. තත්ථ උපපත්තිතො ඉක්ඛන්ති පටිසඬිබානමාහ.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බොජ්ඣඬිගවිහඬිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. මග්ගඬිගවිහඬිගො

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

490. අභිධම්මෙති ධම්මසඬිගහෙ. සො හි නිබ්බන්තිතාහිධම්මදෙසනා, න විහඬිගදෙසනා විය සුත්තන්තනයවිමිස්සා. අරියොපපදනං න කරොති විනාපි තෙනස්ස අරියභාවසිද්ධිතො. තෙනාහ අට්ඨකථායං “යථා හී”තිආදි.

493. “ලොකියකාලොනා”ති ඉදං පුබ්බභාගභාවනානුභාවෙන කිව්වාතිරෙකසිද්ධිති දස්සනත්ථං වුත්තං. එතෙසන්ති සම්මාදිට්ඨිආදීනං. අප්පහානෙ, පහානෙ ව ආදීනවානිසංසවිභාවනාදිනා විසෙසප්පව්වයත්තා සම්මාදිට්ඨිආදීනි මිච්ඡාවාදිනි පජ්ඣාපෙත්තීති වුත්තානි. මිච්ඡාවාදිතො නිවත්ති සම්මාවාදිකිරියාති වුත්තං “සම්මාවාදිකිරියා හි වීරතී”ති. සම්මාදිට්ඨිආදයො විය න කාරාපකභාවෙන, තංසමඬිගීපුග්ගලො විය න කත්තුභාවෙන.

ලොකුත්තරක්බණ්ණීනි න කෙවලං ලොකියක්බණ්ණයෙව, අථ ඛො
ලොකුත්තරක්බණ්ණී.

බන්ධොපධිං විපච්චතීති පටිසන්ධිදායිකං සන්ධායාහ. තත්ථ විපච්චතීති
පචත්තිවිපාකදායිකං.

එකෙකන්ති “තත්ථ කතමා සම්මාදිට්ඨි” තිආදිනා එකෙකං අභිගං පුච්ඡන්වා.
තස්ස තස්සෙවාති එකෙකඅභිගස්සෙව, න අභිගසමුදායස්ස. සහ පන පුච්ඡන්වාති
“තත්ථ කතමො පඤ්චඩ්ඟිකො මග්ගො” ති පුච්ඡන්වා. එකතො
විස්සජ්ජනපටිනිද්දෙසත්තාති යදිපි “තත්ථ කතමා සම්මාදිට්ඨි? යා
පඤ්ඤා” තිආදිනා (විහ. 495) විස්සජ්ජනං කතං, “තත්ථ කතමො පඤ්චඩ්ඟිකො
මග්ගො” ති (විහ. 494) පන එකතො කතාය පුච්ඡාය විස්සජ්ජනවසෙන
පටිනිද්දෙසභාවතො න පාටියෙක්කං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං නාම භොති. කස්මා
පනෙත්ථ පඤ්චඩ්ඟිකවාරෙ එව පාටියෙක්කං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං කතං, න
අට්ඨඩ්ඟිකවාරෙති වොදනං සන්ධායාහ “තත්ථා” තිආදි. එකෙකමුඛායාති
සම්මාදිට්ඨිආදිමුඛාය. තෙන චුත්තං “අරියං වො, භික්ඛවෙ, සම්මාදිට්ඨිං
දෙසෙස්සාමි සඋපනිසං සපරික්ඛාර” තිආදි (සං. නි. 5.28). පුබ්බසුද්ධියා
සිජ්ඣන්ති. තථා හි චුත්තං “පුබ්බෙව ඛො පනස්ස කායකම්මං වච්ඡම්මං ආච්චො
සුපරිසුද්ධො භොති” ති (ම. නි. 3.431), තස්මා සම්මාචාචාදිමුඛා භාවනා නත්ථීති
අධිජ්ජායො. තෙනාහ “න මග්ගස්ස උපවාරෙනා” ති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මග්ගභිගවිහභිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ඤානවිහභිගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

මාතිකාවණ්ණනා

508. පාතිමොක්ඛසංවරාදීති ආදි-සද්දෙන ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරතා, භොජනෙ
මත්තඤ්ඤා, සතිසම්පජ්ඤාදං, ජාගරියානුයොගොති එවමාදිකෙ සභිගණ්භාති.
අසුභානුස්සතියොති අසුභකුමාරානි, අනුස්සතිකුමාරානි ව. සති
සමණභාවකරපුබ්බභාගකරණීයසම්පත්තියං සමණභාවොපි සිද්ධොයෙව භොතීති
ආහ “සුඤ්ඤා...පෙ.... දස්සෙති” ති. කාරණෙ හි සිද්ධෙ ඵලම්පි සිද්ධමෙව
භොතීති. සික්ඛාපදානං සරූපං, සික්ඛිතබ්බාකාරං, සභිබ්බෙපතො විභාගඤ්ච දස්සෙතුං
“සික්ඛාපදෙසු” තිආදි චුත්තං. තත්ථ නාමකායාදිවසෙනාති
නාමකායපදකායබාඤ්ජනකායවසෙන චුත්තෙසු. ඉමිනා සික්ඛාපදානං සික්ඛාය
අධිගමුපායභූතපඤ්ඤත්තිසභාවනං දස්සෙති. තෙසු සික්ඛිතබ්බාකාරො

සත්ප්‍රඥාණානතික්කමොයෙවාති ආහ “වච...පෙ.... තබ්බෙසු”ති.
 සික්ඛාකොට්ඨාසෙසුති වුත්තප්පහෙදෙසු අධිසීලසික්ඛාභාගෙසු. තෙසු සමාදානමෙව
 සික්ඛිතබ්බාකාරොති වුත්තං “පරිපූරණවසෙන සික්ඛිතබ්බෙසු”ති.
 සික්ඛාපදෙකදෙසභුතාති සික්ඛාපදසමුදායස්ස අවයවභුතා. භික්ඛුසික්ඛා භි
 ඉධාධිප්පෙන “ඉධ භික්ඛු”ති වුත්තත්තා. තථා භි වක්ඛති “සෙසසික්ඛා පන
 අත්ප්‍රද්ධාරවසෙන සික්ඛාසද්දස්ස අත්ථදස්සනත්ථං වුත්තා”ති (විහ. අට්ඨ. 516).

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවණ්ණනා

509. දිට්ඨත්තාති සයම්භුඤ්ඤාණෙන සච්ඡිකතත්තා. ඛන්තිආදිසුපි එසෙව නයො.
 සයම්භුඤ්ඤාණෙන සච්ඡිකරණවසෙනෙව භි භගවතො බමනරුච්චනාදයො, න
 අඤ්ඤෙසං විය අනුස්සවාකාරපරිවිතක්කාදිමුඛෙන. අවිපරිතට්ඨො
 එකන්තනියානට්ඨෙන වෙදිතබ්බො. සික්ඛියමානොති සික්ඛාය පටිපජ්ජියමානො.
 සික්ඛිතබ්බාති සික්ඛාපදානීති සික්ඛාපදපාළිං වදති. ඛන්ධත්තයන්ති
 සීලාදික්ඛන්ධත්තයං. “සබ්බපාපස්ස...පෙ.... බුද්ධාන සාසන”න්ති (ධ. ප. 183; දී.
 නි. 1.90; නෙත්ති. 30) වචනතො ආහ “අනුසාසනදානභුතං සික්ඛත්තය”න්ති.

සම්මාදිට්ඨියා පච්චයත්තාති මග්ගසම්මාදිට්ඨියා එකන්තහෙතුභාවතො. එත්ථ ව
 සම්මාදිට්ඨිති කම්මස්සකතාසම්මාදිට්ඨි, කම්මපථසම්මාදිට්ඨි ව.
 එලකාරණොපචාරෙහීති එලූපචාරෙන සම්මාදිට්ඨිපච්චයත්තා, කාරණූපචාරෙන
 සම්මාදිට්ඨිපුබ්බගමත්තා. කුසලධම්මෙහි අත්තනො එකදෙසභුතෙහීති
 සම්මාදිට්ඨිධම්මෙ සන්ධායාහ. කුසලපඤ්ඤාවිඤ්ඤාණානං වා
 පජානනවිජානනවසෙන දස්සනං දිට්ඨිති. තෙන අවයවධම්මෙන සමුදායස්ස
 උපවර්තනං දස්සෙති. විනයනකිරියත්තාති දෙසනාභුතං සික්ඛත්තයමාහ.
 ධම්මෙනාති ධම්මතො අනපෙතෙන. අවිසමසභාවෙනාති අවිසමෙන සභාවෙන,
 සමෙනාති අත්ථො.

510. අනඤ්ඤත්ථෙන්නාති ගරභාදිඅඤ්ඤත්ථරහිතෙන සකත්ථෙන.
 භින්නපට්ඨරෙති භික්ඛුසාරුප්පවසෙන පඤ්චබණ්ඩාදිනා ඡෙදෙන ඡින්නවීරධරෙ.

හෙදනපරියායවසෙන වුත්තං, තස්මා කිලෙසානං පහානා කිලෙසානං හෙදා
 භික්ඛුති වුත්තං හොති.

ගුණවසෙනාති සෙක්ඛධම්මාදිගුණානං වසෙන. තෙන භාවත්ථතො
 භික්ඛුසද්දො දස්සිතො හොති.

ඉදං ද්වයන්ති “එත්ථ වා”තිආදිනා පරතො සඬගහදස්සනවසෙන වුත්තං
 “සෙක්ඛො”තිආදිකං වචනද්වයං. ඉමිනාති “සෙක්ඛො භික්ඛු භින්නත්තා
 පාපකාන”න්ති පදානං අත්ථදස්සනෙන. න සමෙති

සෙක්ඛඅසෙක්ඛපුපුඡ්ඡනාසෙක්ඛදීපනතො. තදිදන්ති පයිමද්වයං.

නිජ්පරියායදස්සනං අරියානං, අසෙක්ඛානංයෙව ච

සෙක්ඛනිත්තකිලෙසභාවදීපනතො. චුත්තොති පටිඤ්ඤාවචනං, සච්චං චුත්තොති අත්ථො. න පන ඉධාධිජ්ජෙතො අත්ථුද්ධාරවසෙන දස්සිතත්තා.

භගවතො වචනන්ති උපසම්පදාකම්මවාචමාහ. තදනුරූපන්ති තදනුවිජ්චිකං, යථාචුත්තන්ති අත්ථො. පරිසාවත්ථුසීමාසම්පත්තියො “සමග්ගෙන සඬ්ඝෙන අකුජ්ජෙනා”ති (විභ. 510) ඉමිනා පකාසිතාති “යානාරභ”න්ති පදස්ස “අනුන...පෙ.... අචුත්ත”න්ති එත්තකමෙව අත්ථමාහ.

511. අවිතික්කමනවිරතිභාවතොති අවිතික්කමසමාදානභූතා විරතීති කත්වා වාරිත්තසීලං පත්වා විරති එව පධානන්ති චෙතනාසීලස්සපි පරියායතා චුත්තා. “නගරවඩ්ඪකී වත්ථුච්ඡ්ඡාවරියො”ති ඉදං ඉධාධිජ්ජෙතනගරවඩ්ඪකීදස්සනං. වත්ථුච්ඡ්ඡා, පාසාදව්ඡ්ඡාති දුට්ඨා හි වඩ්ඪකීච්ඡ්ඡා. ලෙහිතඛ්ඛන්ති සායිතඛ්ඛං. චුඛිතඛ්ඛන්ති පාතඛ්ඛං.

ඉන්ද්‍රියසංවරාභාරත්තාති ඉන්ද්‍රියසංවරහෙතුකත්තා. පාතිමොක්ඛසීලං සික්ඛාපදසීලං න පකතිසීලාදිකෙන ගය්හතීති ආහ “පාතිමොක්ඛතො අඤ්ඤං සීලං කායිකඅවිතික්කමාදිග්ගහණෙන ගහිත”න්ති. තං පන පාතිමොක්ඛසීලෙන න සඬ්ගය්ගතීති න සක්කා වත්තුං, කායිකවාචසිකසංවරස්ස තඛ්ඛිනිමුත්තස්ස අභාවතොති දස්සෙන්නො “ඉමිනා අධිජ්ජායෙන චුත්ත”න්ති ආහ.

තත්ථ පාතිමොක්ඛසද්දස්ස එවං අත්ථො වෙදිතඛ්ඛො – කිලෙසානං බලවභාවතො, පාපකිරියාය සුකරභාවතො, පුඤ්ඤකිරියාය ව දුක්කරභාවතො බහුක්ඛත්තුං අපායෙසු පතනසීලොති පාතී, පුපුඡ්ඡතො, අනිච්චතාය වා භවාදීසු කම්මවෙගක්ඛිත්තො සට්ඨන්තං විය අනවට්ඨානෙන පරිබ්භමනතො ගමනසීලොති පාතී, මරණවසෙන වා තම්හි තම්හි සත්තනිකායෙ අත්තභාවස්ස පාතනසීලොති පාතී, සත්තසන්නාතො, චිත්තමෙව වා. තං පාතිනං සංසාරදුක්ඛතො මොක්ඛෙතීති පාතිමොක්ඛං. චිත්තස්ස හි විමොක්ඛෙන සත්තොපි “චිත්තො”ති චුච්චති. චුත්තඤ්ඤි “චිත්තවොදානා විසුජ්ඣන්ති”ති (සං. නි. 3.100), “අනුපාදාය ආසවෙහි චිත්තං විමුත්ත”න්ති (මහාව. 28) ව. අථ වා අවිජ්ජාදිනා හෙතුනා සංසාරෙ පතති ගච්ඡති පචත්තතීති පාතී. “අවිජ්ජානීවරණානං සත්තානං තණ්හාසංයොජනානං සන්ධාවතං සංසරත”න්ති (සං. නි. 2.124; 3.99; 5.520; කථා. 75) හි චුත්තං. තස්ස පාතිනො සත්තස්ස තණ්හාදිසංකිලෙසත්තයතො මොක්ඛො එතෙනාති පාතිමොක්ඛං. “කණ්ඨෙකාලො”තිආදීනං විය තස්ස සමාසසිද්ධි වෙදිතඛ්ඛො.

අථ වා පාතෙති විනිපාතෙති දුක්ඛෙති පාති, චිත්තං. චුත්තඤ්ඤි “චිත්තෙන නියති ලොකො, චිත්තෙන පරිකස්සතී”ති (සං. නි. 1.62). තස්ස පාතිනො මොක්ඛො එතෙනාති පාතිමොක්ඛං. පතති වා එතෙන අපායදුක්ඛෙ වා

සංසාරදුක්ඛෙ වාති පාතී, තණ්හාදිසංකිලෙසො. චුත්තඤ්ඤි “තණ්හා ජනෙති පුරිසං (සං. නි. 1.55-57), තණ්හාදුතියො පුරිසො”ති (ඉතිවු. 15; මහානි. 191; වුළුනි. පාරායනානුගීතිගාථා නිද්දෙස 107) ව ආදි. තතො මොක්ඛොති පාතිමොක්ඛං.

අථ වා පතති එත්ථාති පාතීති, ඡ අජ්ඣත්තිකඛාහිරානි ආයතනානි. චුත්තඤ්ඤි “ඡසු ලොකො සමුප්පන්නො, ඡසු කුබ්බති සන්ථව්”න්ති (සං. නි. 1.70; සු. නි. 171). තතො ඡඅජ්ඣත්තිකඛාහිරායතනසංඛිතතො පාතිතො මොක්ඛොති පාතිමොක්ඛං.

අථ වා පාතො විනිපාතො අස්ස අත්ථිති පාතී, සංසාරො, තතො මොක්ඛොති පාතිමොක්ඛං.

අථ වා සබ්බලොකාධිපතිභාවතො ධම්මිස්සරො භගවා “පතී”ති වුවචති, මුවචති එතෙනාති මොක්ඛො, පතීතො මොක්ඛො තෙන පඤ්ඤත්තත්තාති පතිමොක්ඛො, පතිමොක්ඛො එව පාතිමොක්ඛං. සබ්බගුණානං වා මූලභාවතො උත්තමට්ඨයෙන පතී ව සො යථාචුත්තෙනත්ථෙන මොක්ඛො වාති පතිමොක්ඛො, පතිමොක්ඛො එව පාතිමොක්ඛං. තථා හි චුත්තං “පාතිමොක්ඛන්ති මුඛමෙතං පමුඛමෙතං”න්ති (මහාව. 135) විත්ථාරො.

අථ වා ප-ඉති පකාරෙ, අතීති අවචන්තත්ථෙන නිපාතො, තස්මා පකාරෙහි අවචන්තං මොක්ඛෙතීති පාතිමොක්ඛං. ඉදඤ්ඤි සීලං සයං තදඛිගවසෙන, සමාධිසහිතං පඤ්ඤාසහිතඤ්ඤි වික්ඛම්භනවසෙන සමුව්ඡෙදවසෙන ව අවචන්තං මොක්ඛෙති මොචෙතීති පාතිමොක්ඛං. පතී පතී මොක්ඛොති වා පතිමොක්ඛො, තම්භා තම්භා වීතික්කමදොසතො පච්චෙකං මොක්ඛොති අත්ථො, පතිමොක්ඛොයෙව පාතිමොක්ඛං. මොක්ඛො වා නිබ්බානං, තස්ස මොක්ඛස්ස පටිබ්බිභූතොති පතිමොක්ඛං. සීලසංවරො හි නිබ්බේධභාගියො සූරියස්ස අරුණුග්ගමනං විය නිබ්බානස්ස උදයභූතො තප්පට්ඨාගො විය හොති යථාරහං කිලෙසනිබ්බාපනතොති පතිමොක්ඛං, පතිමොක්ඛංයෙව පාතිමොක්ඛං.

අථ වා මොක්ඛං පතී වත්තති, මොක්ඛාහිමුඛන්ති වා පතිමොක්ඛං, පතිමොක්ඛංයෙව පාතිමොක්ඛන්ති. ඉදම්පි පාතිමොක්ඛසද්දස්ස මුඛමත්තදස්සනමෙව. සබ්බාකආරෙන පන ජීනපාතිමොක්ඛො භගවාච අනවජ්ජපතිමොක්ඛං පාතිමොක්ඛං සංවණ්ණෙය්‍ය.

513. ගරුහණ්ඩවිස්සජ්ජනකරණභූතං එතස්ස අත්ථිති ගරුහණ්ඩවිස්සජ්ජනං. ගරුහණ්ඩන්තරභූතං ථාවරාදි. උෟනකං න වට්ටතීති ථාතිකම්මං චුත්තං. අතිරෙකග්ග්ගනකං, තදග්ග්ගනකමෙව වා වට්ටතීති. යථාචුත්තන්ති පොක්ඛරණිතො පංසුඋද්ධරණාදිථාවරකම්මං.

ධාරෙති, පොසෙති වා පරෙසං දාරකෙ.

ගිහිනං කරියමානං චුත්තං, න සඬ්ඝස්ස, ගණස්ස වාති අත්ථො.
පිණ්ඩපටිපිණ්ඩන්ති උත්තරපදලොපං, පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපඤ්ච කත්වා
නිද්දෙසොති ආහ “පිණ්ඩත්ථ”න්තිආදි. අයොනියො විචාරණං අයාථාවපටිපත්ති.

514. ගච්ඡන්ති යථාසකං විසයෙ පවත්තන්තිති ගාථො, චක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි.

විධුනනං පජ්චොටනං, පවාහනන්ති අත්ථො.

515. යථා කරණත්ථො කරණියසද්දො, එවං විකිරණත්ථොපි හොතිති ආහ
“චක්ඛිපිතඛබ්බානි”ති, විද්ධංසිතඛබ්බානිති අත්ථො. සංයමනීයානි වා
සංයමකරණීයානි, “න පුන එවං කරොමි”ති අත්තනො දහනං මනසා අධිට්ඨානං
සංයමනං, සංයමනකරණීයානි සංවරකරණීයානීති විත්තමත්තායත්තා එව
සංයමසංවරා ආචරියෙන අධිජ්ජෙතාති ආහ “අනාපත්තිගමනීයානි”ති.
අන්තෙවාසිකත්ථෙරො පන දෙසනාපි විත්තුජ්ජාදමනසිකාරෙහි විනා න හොතිති
දෙසනාවිසුද්ධිං නිස්සරණං වදති.

516. “අලඬකතො වෙපි...පෙ.... ස හික්ඛු”තිආදීසු (ධ. ප. 142) විය ඉධාපි
ගුණතො හික්ඛු අධිජ්ජෙතො. තථා ච චුත්තං “ඉධ හික්ඛුති පටිපත්තියා
හික්ඛුභාවදස්සනතො එවමාහා”ති (විහ. අට්ඨ. 355). යත්තකං එකෙන පුග්ගලෙන
අසෙසෙත්වා සමාදාතුං සක්කා, තං සන්ධායාහ “යෙන සමාදානෙන සබ්බාපි සික්ඛා
සමාදින්නා හොන්ති”ති යථා උපසම්පදාපාරිපුරියා අසෙසං
උපසම්පන්නසික්ඛාසමාදානං. තන්ති සමාදානං. අනෙකෙසුති විසුං විසුං
සමාදානෙසු. යථා සමාදින්නාය සික්ඛාය සබ්බෙන සබ්බං අවිතික්කමනං
සික්ඛිතඛබ්බාකාරො, එවං සති විතික්කමෙ දෙසනාගාමිනියා දෙසනා,
වුට්ඨානගාමිනියා වුට්ඨානං තදුපායභූතං පාරිවාසිකවත්තවරණාදීති චුත්තං
“අවිති...පෙ.... ආකාරෙතා”ති. යං සික්ඛාපදං පමාදෙන විතික්කන්තං, තං
සික්ඛියමානං න හොතිති සෙසිතං නාම හොතිති ආහ “විතික්කමනවසෙන
සෙසස්සා”ති.

519. විත්තපරියොධනභාවනාති විත්තස්ස පරියොධනභූතා
ආවරණියධම්මවික්ඛම්භිකා සමාධිවිපස්සනාභාවනා විත්තපරියොධනභාවනා.
සුජ්ජපරිග්ගාහකන්ති නිද්දාපරිග්ගාහකං. ඉදන්ති ඉදං
අබ්බොකිණ්ණභවධිගොත්තරණසඬ්ඛාතං කිරියමයවිත්තානං අජ්ජවත්තනං සුජ්ජං
නාම. ඉතො භවධිගොත්තරණතො. පුබ්බෙ ඉතො කිරියමයවිත්තජ්ජවත්තතො
පරඤ්ච නත්ථි. අයං කායකිලමථො, ටීනමිද්ධඤ්ච එතස්ස සුත්තස්ස පව්චයො.

522. සතිපට්ඨානාදයොති සතිපට්ඨානසම්මජ්ජධානඉද්ධිපාදා, එකච්චෙ ව
මග්ගධම්මා සහ න පවත්තන්ති, තස්මා පාළියං න චුත්තාති අධිජ්ජායො. එතෙ තාව
එකස්මිං ආරම්මණෙ සහ න පවත්තන්තිති න ගණ්භෙය්‍යුං, ඉන්ද්‍රියබලානි කස්මා න

ගහිතානීති ආහ “පවත්ත...පෙ.... හොන්ති”ති. එවමිපි සද්ධිත්දියබලානි බොජ්ඣංගිගෙහි න සඨගස්හන්තීති කථං තෙසං තදන්තොගධතානි වොදනං සන්ධායාහ “පිති...පෙ.... වුත්තත්තා”ති.

523. සමන්තතොති සබ්බභාගෙසු සබ්බෙසු අභික්කමාදීසු, සබ්බභාගතො වා තෙසු එව අභික්කමාදීසු අත්ථානත්ථාදිසබ්බභාගතො සබ්බාකාරතො. සම්මාති අවිපරීතං යොනිසො. සමන්ති අවිසමං, ඉට්ඨාදිආරම්මණෙ රාගාදිවිසමරහිතං කත්වාති අත්ථො.

හික්ඛා වරියති එත්ථාති හික්ඛාවාරො, හික්ඛාය වරණට්ඨානං, සො එව ගොවරො, හික්ඛාය වරණමෙව වා සම්පජ්ඣ්ඤස්ස විසයභාවතො ගොවරො, තස්මිං හික්ඛාවාරගොවරෙ. සො පන අභික්කමාදිහෙදහින්තන්ති විසෙසනවසෙන වුත්තං “අභික්කමාදීසු පනා”ති. කම්මට්ඨානසඨ්ඛාතෙති යොගකම්මස්ස භාවනාය පවත්තිට්ඨානසඨ්ඛාතෙ ආරම්මණෙ, භාවනාකම්මෙයෙව වා, යොගිනො සුඛවිසෙසහෙතුතාය වා කම්මට්ඨානසඨ්ඛාතෙ සම්පජ්ඣ්ඤස්ස විසයභාවෙන ගොවරෙ. අභික්කමාදීසුති අභික්කමපටික්කමාදීසු වෙව විවරපාරුපනාදීසු ව. අසම්මුය්හනං චිත්තකිරියාවායොධාතුවිජ්ජාරවසෙනෙව තෙසං පවත්ති, න අඤ්ඤාදාති යාථාවතො ජානනං.

කම්මට්ඨානං පධානං කත්වාති විවරපාරුපනාදිසර්වපරිහරණකිව්චකාලෙපි කම්මට්ඨානමනසිකාරමෙව පධානං කත්වා.

තස්මාති යස්මා උස්සුක්කජාතො හුත්වා අතිවිය මං යාවසි, යස්මා ව ජීවිතන්තරායානං දුජ්ජානනං වදසි, ඉන්ද්‍රියානි ව තෙ පරිපාකං ගතානි, තස්මා. තිභාති නිපාතමත්තං. තෙ තයා. එවන්ති ඉදානි වත්තබ්බාකාරං වදති. සික්ඛිතබ්බන්ති අධිසිලසික්ඛාදීනං තිස්සන්තමිපි සික්ඛානං වසෙන සික්ඛනං කාතබ්බං. යථා පන සික්ඛිතබ්බං, තං දස්සෙන්තො “දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං භවිස්සති”තිආදිමාහ.

තත්ථ දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තන්ති රූපායතනෙ වක්ඛුච්ඤ්ඤාණෙන දිට්ඨමත්තං. යථා හි වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං රූපෙ රූපමත්තමෙව පස්සති, න නිව්වාදිසභාවං, එවං සෙසනංද්වාරිකච්ඤ්ඤාණෙහිපි මෙ එත්ථ දිට්ඨමත්තමෙව භවිස්සතීති සික්ඛිතබ්බන්ති අත්ථො. අථ වා දිට්ඨෙ දිට්ඨං නාම වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං, රූපෙ රූපවිජානනන්ති අත්ථො. මත්තාති පමාණං. දිට්ඨං මත්තා එතස්සාති දිට්ඨමත්තං, වක්ඛුච්ඤ්ඤාණමත්තමෙව මෙ චිත්තං භවිස්සතීති අත්ථො. ඉදං වුත්තං හොති – යථා ආපාඨගතෙ රූපෙ වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං න රජ්ජති න දුස්සති න මුය්හති, එවං රාගාදිවිරහෙන වක්ඛුච්ඤ්ඤාණමත්තමෙව මෙ ජවනං භවිස්සති, වක්ඛුච්ඤ්ඤාණජ්ජමාණෙනෙව නං යපෙස්සාමිති. අථ වා දිට්ඨං නාම වක්ඛුච්ඤ්ඤාණෙන දිට්ඨරූපං. දිට්ඨෙ දිට්ඨං නාම තත්ථෙව උජ්ජන්තං සම්පට්ච්ජනසන්තීරණවොට්ඨබ්බනසඨ්ඛාතං චිත්තත්තයං. යථා තං න රජ්ජති න දුස්සති න මුය්හති, එවං ආපාඨගතෙ රූපෙ තෙනෙව සම්පට්ච්ජනාදිජ්ජමාණෙන

ජවනං උප්පාදෙස්සාමි, නාස්ස නං පමාණං අතික්කමිත්වා රජ්ජනාදිවසෙන
 උප්පජ්ජිතුං දස්සාමිති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. එස නයො සුතමුතෙසු.
 මුතන්ති ව තදාරම්මණවිඤ්ඤාණෙනි සද්ධිං ගන්ධරසථොට්ඨබ්බායතනං වෙදිතබ්බං.
 විඤ්ඤාතෙ විඤ්ඤාතමත්තන්ති එත්ථ පන විඤ්ඤාතං නාම මනොද්චාරාවජ්ජනෙන
 විඤ්ඤාතාරම්මණං, තස්මිං විඤ්ඤාතෙ. විඤ්ඤාතමත්තන්ති ආවජ්ජනජපමාණං.
 යථා ආවජ්ජනං න රජ්ජති න දුස්සති න මුය්හති, එවං රජ්ජනාදිවසෙන උප්පජ්ජිතුං
 අදන්වා ආවජ්ජනජපමාණෙනෙව චිත්තං යපෙස්සාමිති අයමෙත්ථ අත්ථො. එවඤ්ඤි
 තෙ බාහිය සික්ඛිතබ්බන්ති එවං ඉමාය පටිපදාය තයා බාහිය තිස්සන්තං සික්ඛානං
 අනුපවත්තනවසෙන සික්ඛිතබ්බං. ඉති භගවා බාහියස්ස සංඛිත්තරුචිතාය ඡහි
 විඤ්ඤාණකායෙනි සද්ධිං ඡළාරම්මණහෙදහින්තං විපස්සනාවිසයං දිට්ඨාදිහි චතුහි
 කොට්ඨාසෙනි විහජිත්වා තත්ථස්ස ඤාතතිරණපරිඤ්ඤං දස්සෙති.

කථං? එත්ථ හි රූපායතනං පස්සිතබ්බට්ඨෙයන දිට්ඨං නාම, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං
 පන සද්ධිං තංද්චාරිකවිඤ්ඤාණෙනි දස්සනට්ඨෙයන, තදුභයම්පි යථාපච්චයං
 පවත්තමානං ධම්මමත්තමෙව, න එත්ථ කොචි කත්තා වා කාරෙතා වා. යතො තං
 හුත්වා අභාවට්ඨෙයන අනිච්චං, උදයබ්බයපටිපිළනට්ඨෙයන දුක්ඛං,
 අවසවත්තනට්ඨෙයන අනත්තාති කුතො තත්ථ පණ්ඩිතස්ස රජ්ජනාදීනං ඔකාසොති
 අයඤ්ඤෙත්ථ අධිජ්ජායො. එස නයො සුතාදීසුපි.

ඉදානි ඤාතතිරණපරිඤ්ඤාසු පතිට්ඨිතස්ස උපරි සහ එලෙන පභානපරිඤ්ඤං
 දස්සෙතුං “යතො ඛො තෙ බාහියා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යතොති යදා, යස්මා වා.
 තෙති තව. තතොති තදා, තස්මා වා. තෙනාති තෙන දිට්ඨාදිනා, දිට්ඨාදිපට්ඨෙයන
 වා රාගාදිනා. ඉදං චුත්තං හොති – බාහිය, තව යස්මිං කාලෙ, යෙන වා කාරණෙන
 දිට්ඨාදීසු මයා චුත්තවිධිං පටිපජ්ජන්තස්ස අවිපරිතසභාවාවබ්බොධෙන දිට්ඨාදිමත්තං
 භවිස්සති, තස්මිං කාලෙ, තෙන වා කාරණෙන ත්වං තෙන දිට්ඨාදිපට්ඨෙයන
 රාගාදිනා සහ න භවිස්සසි, රත්තො වා දුට්ඨො වා මුල්ලො වා න භවිස්සසි
 පහිනරාගාදිකත්තා, තෙන වා දිට්ඨාදිනා සහ පට්ඨෙයන න භවිස්සසිති. තතො ත්වං,
 බාහිය, න තත්ථාති යදා, යස්මා වා ත්වං තෙන රාගෙන වා රත්තො, දොසෙන වා
 දුට්ඨො, මොහෙන වා මුල්ලො න භවිස්සසි, තදා, තස්මා වා ත්වං තත්ථ දිට්ඨාදිකෙ
 න භවිස්සසි, තස්මිං දිට්ඨෙයන වා සුතමුතවිඤ්ඤාතෙ වා “එතං මම, එසොභමස්මි,
 එසො මෙ අත්තා”ති (මහාව. 21) තණ්හාමානදිට්ඨිහි අල්ලිනො පතිට්ඨිතො න
 භවිස්සසි. එත්තාවතා පභානපරිඤ්ඤං මත්ථකං පාපෙත්වා බිණ්ණාසවභූමි දස්සිතා.
 තතො ත්වං, බාහිය, නෙවිධ, න හුරං, න උභයමත්තරෙතාති යදා ත්වං, බාහිය,
 තෙන රාගාදිනා තත්ථ දිට්ඨාදීසු පට්ඨෙයන න භවිස්සසි, තදා ත්වං නෙව ඉධ
 ලොකෙ, න පරලොකෙ, න උභයත්ථ හොසි. එසෙවත්තො දුක්ඛස්සාති
 කිලෙසදුක්ඛස්ස, වට්ඨෙයන ව අයමෙව අත්තො අයං පරිච්ඡෙදො
 පරිවට්ඨමහාවොති අයමෙව හි එත්ථ අත්ථො. යෙ පන “උභයමත්තරෙතා”ති පදං
 ගහෙත්වා අත්තරාහවං නාම ඉච්ඡන්ති, තෙසං තං මිච්ඡා. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං
 පරතො අත්තරාහවකථායං (කථා. 505 ආදයො) ආචි භවිස්සති.

එතෙසන්ති අතිහරණවිතිහරණානං.

“තත්ථ භී”තිආදිනා පඤ්චවිඤ්ඤාණවිථියං පුරෙතරං
පවත්තඅයෝනියොමනසිකාරවසෙන ආවජ්ජනාදීනං අයෝනියො ආවජ්ජනාදීනා
ඉට්ඨාදිආරම්මණෙ ලොභාදිජ්ජපවත්තිමත්තං හොති, න පන
ඉත්ථිපුරිසාදිවිකප්පගාහො, මනොද්චාරෙයෙව පන සො හොතිති දස්සෙති. තස්සාති
“ඉත්ථි, පුරිසො”ති රජ්ජනාදිකස්ස. භවඩ්ගාදීති භවඩ්ගආවජ්ජනදස්සනාති,
සම්පට්ච්ඡනසන්තීරණවොට්ඨබ්බනපඤ්චද්චාරිකපවනඤ්ච.
අපුබ්බතිත්තරතාවසෙනාති අපුබ්බතාඉත්තරභාවානං වසෙන.

අතිහරතීති මුඛද්වාරං අතික්කමිත්වා හරති. තංතංවිජානනනිජ්ජාදකොති තස්ස
තස්ස පරියෙසනාදිවිසයස්ස, විජානනස්ස ච නිජ්ජාදකො. යෙන භි පයොගෙන
පරියෙසනාදි නිජ්ජාජ්ජති, සො තබ්බිසයං විජානනම්පි නිජ්ජාදෙති නාම හොති.
සම්මාපට්ච්ඡන්තින්ති ධම්මෙසු අවිපරිතපට්ච්ඡන්තිං යථාභුතාවබ්බාධං.

ගමනෙපිති ගමනපයොගෙපි. අතිහරණං යථාධීතස්සෙව කායස්ස
ඉච්ඡිතදෙසාහිමුඛකරණං. ගමනං දෙසන්තරුජ්ජපත්ති. වක්ඛමානොති “අභික්කන්තෙ
පට්ච්ඡන්තෙති...පෙ.... අද්ධාගමනවසෙන කථිතො. ගතෙ යිතෙ නිසින්නෙති
එත්ථ විහාරෙ චුණ්ණිකපාද්ධාරඉරියාපට්ච්ඡෙන කථිතො”ති (විභ. අට්ඨ. 523)
වක්ඛමානො විසෙසො.

පවත්තෙති වඩ්ඪකමාදීසු පවත්තෙ රූපාරූපධම්මෙ. පරිග්ගණ්හන්තස්ස
අනිච්චාදිතො.

කායිකකිරියාදිතිබ්බත්තකප්පනං එලුපවාරෙන “කායාදිකිරියාමය”න්ති චුත්තං.
කිරියාසමුට්ඨිතත්තාති පන කාරණූපවාරෙන.

526. කම්මට්ඨානඋපාසනස්සාති කම්මට්ඨානභාවනාය. යොගපටන්ති
භාවනායොග්ගකිරියාය පවත්තනමග්ගං.

537. කායාදීසුති කායවෙදනාවිත්තධම්මෙසු. සුට්ඨු පවත්තියාති
අසුභානුපස්සනාදිවසෙන පවත්තියා. නියානසභාවො සම්මාසතිතා එව.
උපට්ඨානන්ති සතිං කිච්චතො දස්සෙති. එත්ථ ච යථාචුත්තො පරිග්ගහො ජාතො
එතිස්සාති පරිග්ගහිතා, තං පරිග්ගහිතං නියානභූතං සතිං කත්වාති අත්ථො
වෙදිතබ්බො.

542-3. පකුප්පනං ඉධ විකාරාපත්තිභාවො.

550. තප්පට්ච්ඡක්ඛසඤ්ඤාති ථිනමිද්ධපට්ච්ඡක්ඛසඤ්ඤා. සා අත්ථතො
තද්ධිගාදිවසෙන ථිනමිද්ධවිනොදනාකාරජ්ජපවත්තා

කුසලවිතක්කසම්පයුත්තසඤ්ඤා, තථාභූතො වා චිත්තූප්පාදො සඤ්ඤාසීයෙන
චුත්තොති වෙදිතබ්බො.

553. සාරම්භන්ති ආරම්භවන්තං, සභාරම්භන්ති අත්ථො. නිරාවරණාභොගා
ථිනම්ඤ්ඨන්ධකාරවිගමෙන නිරාවරණසමන්තාභාරසඤ්ඤා. විවටා අප්පට්ච්ඡාදනා.

564. තත්ථ තත්ථාති “ඉමිනා පාතිමොක්ඛසංවරෙන උපෙනො හොති” තිආදිසු
(විභ. 511).

588. යථා කෙනචි නික්කුප්පිතං “ඉදං නාමෙත” න්ති පකතිඤාණෙන න
ඤායති, එවං සබ්බප්පකාරෙන අවිදිතං නික්කුප්පිතං විය හොතිති ආහ “සබ්බථා
අඤ්ඤාතතා නික්කුප්පිතභාවො” ති. නිරවසෙසපරිච්ඡින්නදනාභාවොති
දුච්ඤ්ඤායාත්තාය නිරවසෙසතො පරිච්ඡින්නදිතබ්බතාභාවො, පරිච්ඡින්නදිකාභාවො වා.
එකදෙසෙනෙව හි ගම්භිරං ඤායති.

ආචික්ඛන්තිතිආදිතො පරිබ්‍යන්තං කථෙන්නි. දෙසෙන්නිති උපදිසනවසෙන
වදන්ති, පබ්බොධෙන්ති වා. පඤ්ඤාපෙන්නිති පජානාපෙන්නි, සංපකාසෙන්නිති
අත්ථො. පට්ඨපෙන්නිති පකාරෙහි අසඬ්ඤාතො යපෙන්නි. විවරන්තිති විවටං
කරොන්ති. විභජන්තිති විභන්තං කරොන්ති. උත්තානීකරොන්තිති අනුත්තානං
ගම්භිරං උත්තානං පාකටං කරොන්ති. එත්ථ ව “පඤ්ඤාපෙන්නි” තිආදිහි ඡහි
පදෙහි අත්ථපදානි දස්සිතානි. “ආචික්ඛන්ති දෙසෙන්නි” ති පන ද්විහි පදෙහි
බ්‍යඤ්ජනපදානිති එවං අත්ථබ්‍යඤ්ජනපදසම්පන්නාය උළාරාය පසංසාය පසංසනං
දස්සෙති. යං පනෙතෙසු අත්ථබ්‍යඤ්ජනපදෙසු වත්තබ්බං, තං නෙත්තිඅට්ඨකථායං
(නෙත්ති. අට්ඨ. 23 ආදයො) විත්ථාරතො චුත්තමෙව, තස්මා තත්ථ
චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

602. එත්ථෙව යොජෙතබ්බං තස්ස හෙට්ඨාභූමිසමතික්කමනමුඛෙන
භූමිවිසෙසාධිගමුපායදීපනතො. සබ්බත්ථාපීති “රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා,
ආකාසානඤ්ඤායතනං සමතික්කමිමා” ති සබ්බෙසුපි සමතික්කමවටනෙසු.

610. තංයෙව ආකාසං පුටං විඤ්ඤාණන්ති තංයෙව කසිණුග්ඝාටිමාකාසං
“අනන්ත” න්ති මනසිකාරෙන පුටං ඵරිත්වා යිතං පට්ඨාරූප්පවිඤ්ඤාණං “අනන්තං
විඤ්ඤාණං” න්ති මනසි කරොතිති අත්ථො. දුතියවිකප්පෙ පන සාමඤ්ඤාජාතනා
විසෙසෙ තිට්ඨන්ති “පුටං” න්ති ඉමිනා විඤ්ඤාණමෙව චුත්තන්ති පුටං
විඤ්ඤාණන්ති පට්ඨාරූප්පවිඤ්ඤාණමාහ. තඤ්ඤි ආකාසස්ස සඵරණකවිඤ්ඤාණං.
විඤ්ඤාණෙනාති ව කරණත්ථෙ කරණවචනං, තඤ්ඤි දුතියාරූප්පවිඤ්ඤාණං වදන්ති
ආහ “විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනවිඤ්ඤාණෙන මනසි කරොති” ති. තෙනාති
පට්ඨාරූප්පවිඤ්ඤාණෙන. ගහිතාකාරන්ති අනන්තඵරණවසෙන ගහිතාකාරං. මනසි
කරොතිති දුතියාරූප්පපරිකම්මමනසිකාරෙන මනසි කරොති. එවන්ති
යථාචුත්තාකාරං කසිණුග්ඝාටිමාකාසෙ පට්ඨාරූප්පවිඤ්ඤාණෙන

අනන්තඵරණවසෙන යො ගහිතාකාරො, තං මනසි කරොන්තංයෙව. තං විඤ්ඤාණන්ති තං දුතියාරුප්පවිඤ්ඤාණං. අනන්තං ඵරතීති “අනන්ත”න්ති ඵරති, තස්මා දුතියොයෙවත්ථො යුත්තොති. “යඤ්ඡී”තිආදිනා යථාචුත්තමත්ථං පාකටං කරොති. තංඵරණාකාරසහිතන්ති තස්මිං ආකාසෙ ඵරණාකාරසහිතං. විඤ්ඤාණන්ති පට්ඨාරුප්පවිඤ්ඤාණං.

615. පුබ්බෙති දුතියාරුප්පපරිකම්මකාලෙ. යං “අනන්තං විඤ්ඤාණං”න්ති මනසි කතං, තංයෙව පට්ඨාරුප්පවිඤ්ඤාණමෙව. තංයෙව හි අභාවෙති. ආරම්මණාතික්කමවසෙන හි එතා සමාපත්තියො ලද්ධබ්බාති.

නිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

623. චතුක්කනයෙ දුතියජ්ඣානමෙව යෙසං විචාරො ඔළාරිකතො න උපට්ඨාති, යෙසඤ්ච උපට්ඨාති, තෙසං වසෙන ද්විධා හින්දිත්වා දෙසිතන්ති චතුක්කනයතො පඤ්චකනයො නිහතොති ආහ “උද්ධට්ඨානංයෙව චතුත්තං...පෙ.... දස්සනතො වා”ති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාචාර්ථකවණ්ණනා

640. තීසුති පට්ඨාදීසු තීසු. චතුක්කනයෙන හි තං චුත්තං. එවංකොට්ඨාසිකාති අප්පමාණාති චුත්තා. තෙනාහ “ලොකුත්තරභූතා එවාති අධිප්පායො”ති. පරිච්ඡින්නාකාස...පෙ.... චතුත්ථානං වට්ටවිපස්සනාපාදකත්තා “සබ්බත්ථපාදකචතුත්ථෙ සඬගහිතානී”ති චුත්තං.

අයං කථාති පරිත්තාරම්මණාදිකථා. හෙට්ඨිමො අරියො උපරිමස්ස අරියස්ස ලොකුත්තරචිත්තාති පටිච්ඡික්ඛිතං න සක්කොතිති චුත්තං “න ව...පෙ.... සක්කොති”ති.

“කිරියතො ද්වාදසන්ත”න්ති ව පායො අත්ථී. සහ වදති ලොකුත්තරඵලචතුත්ථාසාමඤ්ඤෙඤානාති අධිප්පායො. ඉධ සබ්බසද්දස්ස පදෙසසබ්බවච්ඡාවතො එකදෙසස්ස අසම්භවෙපි සබ්බත්ථපාදකතා එව වෙදිතබ්බාති දස්සෙතුං “සබ්බත්ථ...පෙ.... දට්ඨබ්බ”න්ති ආහ. පරිච්ඡින්නාකාසකසිණචතුත්ථාදීනීති ආදි-සද්දෙන ආනාපානචතුත්ථාදයො සඬගහිතා. නවත්තබ්බතායාති නවත්තබ්බාරම්මණතාය.

නිබ්බානඤ්චාති වත්තබ්බං තදාරම්මණස්සාපි බහිද්ධාරම්මණභාවතො.

“සසන්තානගතමිපි”ති ඉදං රූප-සද්දෙන, කම්ම-සද්දෙන ව සම්බන්ධිතබ්බං “සසන්තානගතමිපි අපාකටං රූපං දිබ්බවක්ඛු විය සසන්තානගතමිපි අපාකටං කම්මං විභාවෙති”ති. පාකටෙ පන සසන්තානගතෙ රූපෙ, කම්මෙ ව අභිඤ්ඤාඤාණෙන පයොජනං නත්තීති “අපාකට”න්ති විසෙසෙත්වා වුත්තං.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුමාරවිහරිතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. අප්පමඤ්ඤා විහරිතො

1. සුත්තන්තභාෂනීයවණ්ණනා

642. දිසාදෙසොධිනාති “එකං දිස”න්ති ආදිදිසොධිනා, විහාරගාමනිගමනගරජනපදරජ්ජාදිදෙසොධිනා ව. සත්තොධිනාති “සබ්බා ඉත්තියො, සබ්බෙ පුරිසා, අරියා, අනරියා”ති ආදිවසප්පවත්තෙන සත්තොධිනා. එතස්සාති එතස්ස පදස්ස, පදත්ථස්ස වා. අනුවත්තකන්ති අධිකාරවසෙන පවත්තකං. තං ද්වයන්ති තථා-සද්දො, ඉති-සද්දොති උභයං. “තථා දුතිය”න්ති හි වුත්තෙ “තථා-සද්දො යථා මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා පුරත්තීමාදිසු එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථා දුතියමිපි දිසං මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා ඵරිත්වා විහරති”ති ඉමමත්ථං දීපෙති. සෙසද්වයෙපි එසෙව නයො. යස්මා ඉතීති අයං ඉති-සද්දො පකාරත්ථෙ, එවන්ති වුත්තං හොති, තස්මා “යථා මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා එකං, දුතියං, තතියං, චතුත්ථං දිසං ඵරිත්වා විහරති, එවං උද්ධං, අධො, තිරියං මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා ඵරිත්වා විහරති”ති ඉමමත්ථං දීපෙති. තෙන වුත්තං “මෙත්තා...පෙ.... තං ද්වය”න්ති. තස්සාති ද්වයස්ස. ඵරණන්තරාදිට්ඨානන්ති ඵරණතො අඤ්ඤං ඵරණන්තරං, තං ආදි යස්ස, තං ඵරණන්තරාදි. ඵරණන්තරඤ්ඤෙන මෙත්තාභාවනාය, යදිදං විපුලතා. ආදි-සද්දෙන භූමිමන්තරපගුණභාවාදි ගය්හති, තස්ස ඵරණන්තරාදිනො යානං යානභූතො “විපුලෙන”ති ආදිනා වුවිච්චානො මෙත්තාභාවනාවිසෙසො. වුත්තප්පකාරමත්තපරාමසනස්ස තස්ස ද්වයස්ස අට්ඨානං අනොකාසොති. ඉති කත්වා ඉමිනා කාරණෙන න වුත්තං තං ද්වයන්ති අත්ථො.

643. රාගස්සාති කාමරාගස්ස. සිනෙහස්සාති පුත්තසිනෙහාදිසිනෙහස්ස. විපත්තියාති රාගසිනෙහසඛ්ඛාතාය මෙත්තාභාවනාය විපත්තියා විනාසස්ස. අනුප්පත්තිතො හිරොත්තප්පබලෙන අනුප්පජ්ජනතො.

645. අධිමුඤ්චිත්වාති භාවනාවිත්තං ආරම්මණෙ සුට්ඨු විස්සජ්ජෙත්වා, තං පනෙත්ථ අධිමුච්චනං යස්මා ඵරණවසෙනෙව හොති, තස්මා වුත්තං “සුට්ඨු

පසාරෙත්වා”ති. යස්මා පන ආරම්මණෙ සුට්ඨු අසංසප්පනවසෙනෙව තං මෙත්තාභාවනාය අධිමුච්චනං හොති, තස්මා “බලවතා වා අධිමොක්ඛෙන අධිමුච්චිත්වා”ති ච චුත්තං.

648. එතෙසං පදානං සබ්බෙන සකලෙන දිසාදෙසාදිහෙදෙන අවධිනා. සබ්බාවධිදිසාදිඵරණාකාරෙහිති සබ්බාවධිභූතදිසාදෙසපුග්ගලඵරණප්පකාරෙහි.

650. විඝාතවසෙනාති වික්ඛම්භනවසෙන.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

699. කථිතානං කුසලාදිධම්මානං. ඉමස්මිං පන අප්පමඤ්ඤාවිභවිගෙ කථිතා අප්පමඤ්ඤා, තා ච සභාවතො ලොකියා ඵව, න ඛන්ධවිභවිගාදීසු කථිතා ඛන්ධාදයො විය ලොකුත්තරාපිති එකංසතො සබ්බාසං අප්පමඤ්ඤානං ලොකියභාවමෙව දීපෙනුං අට්ඨකථායං “ඉමස්මිං පනා”තිආදි චුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො ආහ “ඉමස්මිං පන...පෙ.... හොති”ති.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පමඤ්ඤාවිභවිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. සික්ඛාපදවිභවිගො

1. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

703. සික්ඛාසඬ්ඛාතානං කුසලධම්මානං පඤ්ච සිලඬ්ඛාති නිස්සයභාවෙන වා පතිට්ඨා සිද්ධං, උපනිස්සයභාවෙන වාති තදුභයං දස්සෙන්නො ආහ “සම්පයොගවසෙන, උපනිස්සයවසෙන ච ඕකාසභාවෙනා”ති.

704. “කම්මපථා ඵවා”ති නියමස්ස කතත්තා චුත්තං “අසබ්බසාධාරණෙසු”ති. න හි සක්කා ඉන්ද්‍රියාදිසාධාරණකොට්ඨාසවසෙන නියමං කාතුං. කම්මපථකොට්ඨාසිකා ඵව, න ඤානාදිකොට්ඨාසිකා. කම්මපථභාවෙන ආගතන්ති වදන්ති, දුග්ගතියා, තත්ථ උප්පජ්ජනදුක්ඛස්ස ච පවත්තිඋපායභාවතොති අධිප්පායො. අස්ස සුරාපානස්ස. උපකාරකත්තං සබ්බෙසං. සභාගත්තං මිච්ඡාචාරස්ස.

තථාගහිතසඬ්ඛාරාරම්මණකායාති “සත්තං අවහරාමි, සත්තෙ විප්පට්ඨපජ්ජාමි”තිආදිනා සත්තාකාරෙන ගහිතසඬ්ඛාරාරම්මණකාය, න පන

සත්තපඤ්ඤත්තිආරම්මණතායාති අධිප්පායො. “පඤ්ච සික්ඛාපදා”තිආදිනා තමෙවත්ථං විවරති.

තස්ස තස්සාති යස්ස යස්ස ඛාසනත්ථාය. සයං වා උසුආදිං බ්වති,
ඔපාතඛණනාදිං කරොති, තාදිසං මත්තං පරිජජ්ජති, කම්මජලද්ධිං වළඤ්ජෙති,
අඤ්ඤෙන වා තං සබ්බං කාරෙතීති ආහ “නිස්සග්ගිය...පෙ.... ද්වෙ එව ගහිතා”ති.

යදිපි කොට්ඨාසවාරෙ විරති සරුපෙන නාගතා “යෙවාපනා”ත්වෙව චුත්තා,
හජාපියමානා පන මග්ගභාවංයෙව හජතීති ආහ “විරතිසීලං පන
මග්ගකොට්ඨාසික”ත්ති. සෙසසීලානන්ති සෙසඅවිතික්කන්තසීලානං.

712. අභබ්බට්ඨානාති පාණාතිපාතාදයො. යථා පාණාතිපාතාදයො
වෙරහෙතුතාය වෙරං, එවං තදඤ්ඤෙපි අකුසලාති චුත්තං “තංසභාගතාය
වෙරභූතාන”ත්ති. විරතීනං උජ්ජත්ති න න හවිස්සති සෙක්ඛානන්ති යොජනා.
“අකුසලසමුට්ඨිතාති වා”තිආදිනාපි සෙක්ඛානං උභයෙන විරතිසබ්භාවංයෙව
විභාවෙති. තස්සත්ථො – යාති අකුසලසමුට්ඨිතාති කායකම්මාදීනි, තාති තෙසං
සෙක්ඛානං කායදුච්චරිතාදීනීති වෙරාතියෙව, තෙහි වෙරෙහි තෙසං සෙක්ඛානං
විරතියො සම්භවන්තියෙව. යතොති යස්මා
පාණාතිපාතාදිවිරම්තබ්බනිජ්ජරියායවෙරාභාවෙපි කායදුච්චරිතාදිවෙරමත්තතො
සෙක්ඛානං විරතිසම්භවතො. නඵලභූතස්සාපීති යථා ඵලස්ස මග්ගපට්ඨිමිඛුතත්තා
මග්ගසදිසං සත්තඅට්ඨඨිගිකතා සියා, එවං අඵලභූතස්සාපි සකදාගාමිමග්ගාදිකස්ස
යතො විරතිසම්භවතො අට්ඨඨිගිකතා භොති, අඤ්ඤථා පඤ්චඨිගිකො එව සියාති
අධිප්පායො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පඤ්ඤපුච්ඡකවණ්ණනා

714. යථාවිරම්තබ්බතොති යො යො පාණාතිපාතාදි විරම්තබ්බො, තතො
විරතිවසෙන.

පඤ්ඤපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සික්ඛාපදවිභවිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. පටිසම්භිදාවිභවිගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

1. සඨගභවාරවණ්ණනා

718. “එසෙව නයෝ” ති ධම්මාදීසු කතො අතිදෙසො සඬ්ඛෙපතො තෙසං දස්සනං හොතීති ආහ “සඬ්ඛෙපෙන දස්සෙත්වා” ති. තෙසං නිරුත්තිපටිභානානං විසයා තබ්බිසයා, තෙසං, නිරුත්තිපටිභානවිසයභූතානන්ති අත්ථො. පච්චුප්පන්තාදිහෙදෙහීති පච්චුප්පන්තනිබ්බානභාසිතත්ථාදිහෙදෙහි.

දුක්ඛහෙතුඵලජාතාදිධම්මජරාමරණානි දුක්ඛාදීනි.
සච්චහෙතුධම්මපච්චයාකාරවාරෙසු දුක්ඛසමුදයාදිපරියායෙන ආගතො ඵලනිබ්බත්තකො හෙතු, සච්චපච්චයාකාරවාරෙසු අරියමග්ගො, පරියත්තිවාරෙ භාසිතං, අභිධම්මභාජනීයෙ කුසලං, අකුසලන්ති ඵවං පාළියං. චුත්තානංයෙව වසෙන පඤ්ච ධම්මා වෙදිතබ්බාති ඉමමත්ථමාහ “තථා ධම්මා වා” ති ඉමිනා.

නිබ්බත්තකහෙතුආදීනන්ති නිබ්බත්තකසම්පාපකඤාපකානං. පූරිමොති පවත්තනත්ථො. තස්මින්ති මග්ගෙ. පච්ඡිමොති පාපනත්ථො දට්ඨබ්බො.

අවිපරිතනිරුත්තිති බුද්ධාදීහි ආවිණ්ණා තස්ස තස්ස අත්ථස්ස වාවකභාවෙ නිරුළ්භා යාථාවනිරුත්ති. යස්මා විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතො සද්දො පඤ්ඤත්තිති අත්තතො අධිප්පායො, තස්මා පරමතතො තං දස්සෙත්තො “අවචනභූතායා” ති විසෙසෙත්වා “කෙච්චි වණ්ණයන්ති” ති ආහ. ඵවං සතීති ඵවං නිරුත්තියා පඤ්ඤත්තිභාවෙ සති. පඤ්ඤත්ති අභිලපිතබ්බාති ආපජ්ජතීති චුත්තෙ, හොතු, කො දොසො තස්සා වචනීයභාවතොති කදාච්චි වදෙය්‍යාති ආසඬ්ඤාත්තො ආහ “න ව චචනතො...පෙ.... උච්චාරෙතබ්බං අත්ථි” ති. තෙසං අත්ථධම්මානං. න චචනන්ති අවචනං අවචනසභාවං. ඵවංපකාරන්ති ඵවංවිධං ඵවං නියතලිඬිච්චිසෙසජොතනාකාරං.

පරතොති පරභාගෙ අනන්තරමනොද්චාරෙ. සද්දග්ගහණානුසාරෙන ගහිතාය නාමනිරුත්තියං නිරුත්තිපටිසම්භිදා පවත්තතීති වදන්ති. යදි ඵවං කස්මා පාළියං “නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුප්පන්තාරම්මණා” ති චුත්තාති ආහ “නිරුත්ති...පෙ.... සන්ධාය චුත්ත” ති. පච්ඡා ජානනන්ති සද්දග්ගහණත්තරකාලං නාමනිරුත්තියා ජානනං. ඵවන්ති ඵවං සද්දග්ගහණතො පච්ඡා නාමනිරුත්තිං ආරබ්භ පවත්තං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදාති ගස්භමානෙ. ඵවං නිරුත්තියා නාමපඤ්ඤත්තිපක්ඛෙ පාළියා, අට්ඨකථාය ව විරොධං දස්සෙත්වා සද්දපක්ඛෙ තදභාවං දස්සෙත්තො “යථා පනා” තිආදිමාහ. තංතංසද්දවිභාවකන්ති යථා තස්ස තස්ස සද්දප්පහෙදනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං දිබ්බසොතඤාණං සද්දාරම්මණමෙව තං තං සද්දං විභූතං කරොති, ඵවං නිරුත්තිප්පහෙදනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං නිරුත්තිසද්දාරම්මණමෙව නිරුත්තිපටිසම්භිදාඤාණං තං විභූතං කරොතිති තස්ස පච්චුප්පන්තාරම්මණතා චුත්තා. සද්දං පන විභාවෙන්තං එකන්තතො සද්ද්වපනිබන්ධං පඤ්ඤත්තිමිපි විභාවෙනියෙව, යතො සභාවාසභාවවිසෙසවිභාවනං සම්පජ්ජති. අඤ්ඤා භි සද්දමත්තග්ගහණෙ විසෙසාවබ්බොධො ඵව න සියාති පොරාණා පඤ්ඤත්තිවිභාවනමිපි තස්ස ඉච්ඡන්ති. තංවිභාවකන්ති නිරුත්තිසද්දවිභාවකං. න පාළිවිරොධො හොතීති යදිපි අභිධම්මභාජනීයෙ “යාය

නිරුක්තියා තෙසං ධම්මානං පඤ්ඤත්ති හොති” ති (විභ. 727) වුත්තං, තම්පි සභාවනිරුක්තිසද්දෙන ධම්මානං පබ්බොධනමෙව සන්ධාය වුත්තං, න තබ්බිතිමුත්තං පඤ්ඤත්තින්ති “නිරුක්තිසද්දාරම්මණා නිරුක්තිපටිසම්භිදා” ති වුවිවමානෙ පාළියා විරොධො න හොතිති අත්ථො. “පච්චවෙක්ඛන්තස්සා” ති වුත්තත්තා සද්දං ගහෙන්වා පච්ඡා ගහිතාය පඤ්ඤත්තියා පච්චවෙක්ඛණෙන භවිතබ්බන්ති ආසඬ්ඤායාති තදාසඬ්ඤානිවත්තනත්ථමාහ “තං සභාවනිරුක්තිං සද්දං ආරම්මණං කත්වා” තිආදි. සභාවනිරුක්තිං විභාවෙන්තංයෙවාති සභාවනිරුක්තිවිසයස්ස සම්මොහස්ස පගෙව විද්ධංසිතත්තා අත්ථසාධනවසෙන අභිඤ්ඤාඤාණං විය තං විභාවෙන්තමෙව පවත්ති. තෙනාහ “නිරුක්තිං භින්දන්තං පටිවිජ්ඣන්තමෙව උප්පජ්ජති” ති. පහෙදගමනඤ්චෙන්ථ අනවසෙසතො නිරුක්තිවිභාගජානනං. තථා සෙසෙසු. සක්කටනාමාදීති සක්කටවසෙන වුත්තනාමාඛ්‍යාතාදි. නිපාතපදං නාමාදිපදානි විය අත්ථං න වදති, අථ ඛො ඛ්‍යාඤ්ථෙති ජොතෙතිති “ඛ්‍යාඤ්ජන” ති වුත්තං නිපාතපදං.

ඛොධි ඤාණං මණ්ඩභූතං එත්ථාති ඛොධිමණ්ඩො, මහාඛොධිට්ඨානං. තෙනාහ “පට්ඨමාහිසම්බුද්ධට්ඨානෙන” ති. අඤ්ඤෙන පකාරෙනාති උග්ගභාදිප්පකාරෙන.

අඤ්ඤථා හොන්තිති පුරිසයුගෙ පුරිසයුගෙ එකදෙසෙන පරිවත්තත්තා කාලන්තරෙ අඤ්ඤාකාරා භවන්ති. විනස්සන්තිති තංතංභාසානං මනුස්සානං විනාසෙන න පඤ්ඤායන්ති, මනුස්සානං දුරුග්ගහණාදිනා කත්ථවි කදාපි පරිවත්තන්තිපි බ්‍රහ්මලොකාදීසු යථාසභාවෙනෙව අවට්ඨානතො න සබ්බත්ථ, සබ්බදා, සබ්බථා ව පරිවත්තති. තෙනාහ “කප්පවිනාසෙපි තිට්ඨතියෙවා” ති. එතස්ස නිරුක්තිපටිසම්භිදාඤාණස්ස.

අත්ථාදීසු ඤාණන්ති අත්ථපටිසම්භිදාදි. අත්ථධම්මනිරුක්තිවසෙන තීසු. අත්ථධම්මනිරුක්තිපටිභානවසෙන වතුසුපි වා. අත්ථධම්මාදිනා අත්තනා ජොතෙතබ්බෙන සහ අත්ථෙන්නාති සාත්ථකාති. සබ්බො අත්ථධම්මාදිකො අත්ථො විසයභූතො එතස්ස ඤාණස්ස අත්ථීති සබ්බත්ථකං. සබ්බස්මිං අත්ථාදිකෙ විසයෙ බිත්තං අත්තනො පච්චයෙහි ධ්වනං පවත්තිතං. අරහත්තප්පත්තියා විසදා හොන්ති පටිපක්ඛධම්මානං සබ්බෙසා විද්ධංසිතත්තා. පඤ්චන්තන්ති අධිගමපරියත්තිසවනපරිපුච්ඡාපුබ්බයොගානං. යථායොගන්ති යං යං යස්ස පුග්ගලස්ස විසදතාය යුජ්ජති, තථා යොජෙතබ්බං.

පරිපුච්ඡාහෙතු පවත්තා කථා පරිපුච්ඡාති වුත්තාති ආහ “පුච්ඡාය...පෙ.... පරිපුච්ඡාති වුත්තා” ති.

තෙහීති මග්ගෙහි. පටිලාභො නාම පුබ්බයොගසම්පත්තියා අත්ථාදිවිසයස්ස සම්මොහස්ස සමුච්ඡින්නං, තං පන මග්ගකිව්චමෙවාති ආහ “සො ලොකුත්තරො” ති. අත්ථාදිනං පහෙදතො සල්ලක්ඛණවිභාවනවචත්ථාපනා යථාරහං පරිත්තකුසලමහාකිරියවිත්තවසෙන හොතිති වුත්තං “පහෙදො

කාමාවචරො”ති. යථා පුබ්බයොගො අධිගමස්ස බලවපච්චයො සභාවහෙතුභාවතො,
 න තථා පහෙදස්ස අසභාවහෙතුතාය, පරම්පරපච්චයතාය චාති අධිජ්ජායො.
 පරියත්තිආදීනං පහෙදස්ස බලවපච්චයතාය, අධිගමස්ස ච තදභාවෙ එසෙව නයො.
 තත්ථාති නිමිත්තත්ථෙ භූමිමං, තාසු පරියත්තිසවනපරිපූච්ඡාසු නිමිත්තභූතාසුති
 අත්ථො. යං චුත්තං හොතිති “එතෙසු පනා”තිආදීනා අට්ඨකථාවචනෙන යං
 අත්ථජාතං චුත්තං හොති. තං දස්සෙන්නොති තං නිද්ධාරෙත්වා දස්සෙන්නො.
 “පුබ්බයොගාධිගමා”ති වත්වා “ද්වෙපි”ති වචනං අධිගමසහිතොයෙව
 පුබ්බයොගො පහෙදස්ස බලවපච්චයො, න කෙවලොති දස්සනත්ථං. තෙන චුත්තං
 අට්ඨකථායං “ද්වෙපි එකතො හුත්වා”ති (විභ. අට්ඨ. 718). “ද්වෙපි
 විසදකාරණා”ති චුත්තෙ පුබ්බයොගස්සාපි විසදකාරණත්තං ලබ්භතෙවාති ආහ
 “ද්වෙපි විසදකාරණාති...පෙ.... චුත්ත”න්ති.

සඬිගහවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සච්චවාරාදිවණ්ණනා

719. කාලත්තයෙපීති අතීතාදීසු තීසුපි කාලෙසු. හෙතුඵලධම්මා හෙතුනං
 ඵලභූතා ධම්මා, පච්චයනිබ්බත්තාති අත්ථො. තෙසඤ්ච හෙතුධම්මාති තෙසං
 හෙතුඵලානං පච්චයනිබ්බත්තානං හෙතුභූතා ධම්මා “ධම්මා”ති චුත්තාති යොජනා.
 විනෙය්‍යවසෙනාති තථාවිනෙතබ්බපුග්ගලජ්ඣාසයවසෙන. උජ්ජන්තා
 සමුප්පන්නාතිආදි න චුත්තත්ති උජ්ජන්තා සමුප්පන්නා උට්ඨිතා සමුට්ඨිතා
 පච්චුප්පන්නාතිආදි න චුත්තං එකත්තපච්චුප්පන්නස්සෙව සඬිගාහකත්තා.
 තංනිබ්බත්තකාති තෙසං අත්ථභාවෙන චුත්තානං නිජ්ජාදකා. ධම්මාති චුත්තා
 ධම්මභාවෙන කටීතා.

සච්චවාරාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තත්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

725. සාමඤ්ඤෙන වත්වා විසෙසෙන අචුත්තත්තාති “තෙසං විපාකෙ”ති
 යථාචුත්තකුසලවිපාකතාදිසාමඤ්ඤෙන වත්වා සහෙතුකාහෙතුකාදිවිසෙසෙන
 අචුත්තත්තා, සරූපෙන නිද්ධාරෙත්වා අචුත්තත්තාති අත්ථො. අවිපාකත්තාති
 අවිපාකධම්මත්තා. යදි එවන්ති පච්චයභාවතො ලබ්භමානොපි ධම්මභාවො
 අවිපාකධම්මතාය කිරියානං යදි න චුත්තො, එවං සති. සතිපි පච්චයුප්පන්නභාවො
 අවිපාකභාවතො අත්ථභාවොපි න වත්තබ්බො. තෙනාහ “විපාකා න භොන්තිති
 අත්ථභාවො ච න වත්තබ්බො”ති. එවඤ්චෙති යදි පච්චයුප්පන්නත්තා කිරියානං
 අත්ථභාවො චුත්තො. නජ්ජපටිසිද්ධො ඉච්ඡිතොවාති අත්ථො. යදි එවං කස්මා න
 චුත්තොති ආහ “විපාකස්ස පනා”තිආදි. තෙසන්ති කුසලාකුසලානං,
 විපාකකිරියධම්මානඤ්ච. අත්ථධම්මතාති චුත්තනයෙන ලබ්භමානොපි යථාක්කමං.

අත්ථභාවො, ධම්මභාවො ච න චුත්තො. පච්චයභාවං සත්තිවිසෙසං
සනිප්පාදෙනබ්බතන්ති පදත්තයෙනාපි විපාකධම්මතමෙවාහ. සා හි විපාකානං
හෙතුභාවතො පච්චයභාවො, තදුප්පාදනසමත්ථතාය සත්තිවිසෙසො, තෙහි සගබ්භා
විය හොතීති “සනිප්පාදෙනබ්බතා” ති ච චුච්චති. තං පස්සන්ති නිප්පාදකවිසෙසාපි
නිප්පාදෙනබ්බාපෙක්ඛා හොති ධම්මපටිසම්භිදා. තංසම්බන්ධෙනාති
නිප්පාදෙනබ්බසම්බන්ධෙන. ධම්මපටිසම්භිදං වදන්තෙන අත්ථපටිසම්භිදාපි චුත්තා.

සභාවධම්මෙ පඤ්ඤත්ති සභාවපඤ්ඤත්තිති ආහ “න
සත්තාදිපඤ්ඤත්තියා” ති. සභාවෙන, නිරුත්තියෙව වා සභාවපඤ්ඤත්තිති චුත්තාති
ආහ “අවිපරිතපඤ්ඤත්තියා වා” ති.

746. වොහාරභූමිං, අධිගමභූමිඤ්ච ඵකජ්ඣං කත්වා ආහ “කාමාවචරා,
ලොකුත්තරා ච භූමි භූමි” ති. චිත්තුප්පාදා වා පචත්තිට්ඨානභාවතො භූමි.

අභිධම්මභාෂනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

747. සබ්බඤ්ඤාණාරම්මණතායාති පටිසම්භිදාපටිසම්භිදාඤ්ඤාණාරම්මණතාය.
“සුත්තන්තභාෂනීයෙ පන...පෙ.... සියා” ති ඉදං අභිධම්මභාෂනීයෙන විරුජ්ඣති,
තස්ස වා සාවසෙසදෙසනතා ආපජ්ජතීති වොදනං මනසි කත්වා ආහ
“අභිධම්මභාෂනීයෙ” තිආදි. නිරවසෙසකථනන්ති අසෙසෙත්වා කථනං. තෙන
චිත්තුප්පාදසඬ්භිතෙ අත්ථෙ අසෙසෙත්වා දෙසනා ඉධ අභිධම්මභාෂනීයස්ස භාරො,
න සබ්බඤ්ඤායාධම්මෙති දස්සෙති. යථාදස්සිතවිසයවචනවසෙනාති
දස්සිතජ්ජකාරවිසයස්ස කථනවසෙන, ධම්මත්ථවසෙන දස්සිතෙ තංතංචිත්තුප්පාදෙ
තත්ථ ධම්මනිරුත්තාහිලාපෙන ඤාණස්ස කථනවසෙනාති අත්ථො.
අඤ්ඤාරම්මණතං න පටිසෙධෙති අතජ්ජරභාවතොති අධිප්පායො. න
නිරවසෙසෙන කථනං අචිත්තුප්පාදපරියාපන්නස්ස විසයස්ස අකථිතත්තා. ඵචං
පටිභානපටිසම්භිදාවිසයස්සාපි න නිරවසෙසෙන කථනන්ති සුත්තන්තභාෂනීයෙ
අවිසෙසවචනෙන සබ්බඤ්ඤාණාරම්මණතංයෙව පටිභානපටිසම්භිදාය පතිට්ඨාපෙති.
තථා තිස්සො පටිසම්භිදාතිආදිපඤ්ඤාපුච්ඡකපාළියාපි. තිස්සොති
අත්ථධම්මපටිභානපටිසම්භිදා. නිරුත්තීපටිසම්භිදා හි “පරිත්තාරම්මණා” තෙව
චුත්තා.

යදිපි සියා න තස්සා මහග්ගතාරම්මණතාති සම්බන්ධො. “න හි මග්ගො
පච්චයුජ්ජන්තො න හොතී” ති ඉමිනා “අත්ථපටිසම්භිදා න මග්ගාරම්මණා” ති
වචනස්ස යථාචුත්තත්ථසාධකතං විභාවෙති. තස්සාති පටිභානපටිසම්භිදාය න
මහග්ගතාරම්මණතා සම්භවති නනු නයං අනුස්සරන්තස්සාති අධිප්පායො. ද්වෙපිති
“අත්ථපටිසම්භිදා න මග්ගාරම්මණා, තිස්සො පටිසම්භිදා සියා පරිත්තාරම්මණා,
සියා මහග්ගතාරම්මණා, සියා අප්පමාණාරම්මණා” ති ච ද්වෙපි ඵතා පාළියො. තාසු

බලවතරාය යානස්ස, ඉතරාය අධිප්පායමග්ගනස්ස ව උපායදස්සනමුඛෙන තාසං අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිරොධං දස්සෙතුං “කුසලාකුසලානං පනා”ති ආදිමාහ. “නිජ්ජරියායා තත්ථ ධම්මපටිසම්භිදා”ති එතෙන තත්ථ අත්ථපටිසම්භිදාය පරියායභාවමාහ. තථා විපාකකිරියානන්ති ආදි යථාධිප්පෙනස්ස අත්ථස්ස විසදිසුදාහරණදස්සනං. උභයෙනපි “අත්ථපටිසම්භිදා න මග්ගාරම්මණා”ති (විහ. 749) වචනං සුත්තන්තනායානුගතං නිජ්ජරියායත්ථස්ස තත්ථ අධිප්පෙනත්තාති දිපෙති. කිඤ්චි පන ඤාණන්ති ආදි “තිස්සො පටිසම්භිදා”ති ආදිපාළියා සමත්ථකං. යථාධිප්පෙනස්ස අත්ථස්ස පටිභානං දීපනං පටිභානං. තෙනාහ “ඤ්ජයාප්පකාසනතො”ති. ඉති යා “තිස්සො පටිසම්භිදා”ති පාළි, තස්සා බලවභාවවිභාවනෙන ඉතරාය අධිප්පායමග්ගනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. නිජ්ජරියායාති පරියායරහිතා උජුකං සරුපෙනෙව පවත්තා. නිජ්ජරියාය...පෙ.... පවත්තියන්ති එකන්තිකඅත්ථාරම්මණං ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, ඤාණාරම්මණං පටිභානපටිසම්භිදාති ගහෙත්වා දෙසනායං.

සො එවාති පරස්ස අභිලාපසද්දො එව. අනුවත්තමානතා වස්ස නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුප්පන්තමෙව සද්දං ආරම්මණං කරොන්ති, සද්දං සුත්වා “අයං සභාවනිරුත්ති, අයං න සභාවනිරුත්ති”ති ජානන්තිති ව ආදිවචනවසෙන වෙදිතබ්බො.

පඤ්ඤපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිසම්භිදාවිභවිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. ඤාණවිභවිගො

1. එකකමාතිකාදිවණ්ණනා

751. සම්පයුත්තානං නිස්සයපච්චයතාය, ආරම්මණස්ස පවත්තිට්ඨානතාය ඔකාසට්ඨො වෙදිතබ්බො. නහෙනාදීති ආදි-සද්දෙන “අහෙනුකා”ති ආදිකං සබ්බං එකවිධෙන ඤාණවත්ථුං සඬගණ්හාති. එකං නහෙනුති නහෙනුතාය එකං පඤ්චවිඤ්ඤාණං නහෙනුති වුත්තා තෙසං නහෙනුතා. එකන්තාහෙනුභාවෙන හි තෙ එකප්පකාරාවාති. අඤ්ඤමිපිති අහෙනුකාදි. අවිතථසාමඤ්ඤයුත්තන්ති තෙනෙව අහෙනුකතාදිනා යථාභූතෙන සමානභාවෙන යුත්තං. ඤාණාරම්මණන්ති ඤාණස්ස ආරම්මණං යථාවුත්තපඤ්චවිඤ්ඤාණාදි. වත්ථුචිභාවනාති පඤ්චවිඤ්ඤාණාදිකස්ස ඤාණවත්ථුස්ස යථාවුත්තවිසෙසෙන විභාවනා පකාසනා පඤ්ඤා.

ඔසානදුකස්සාති “අත්ථජාපිකා පඤ්ඤා, ජාපිතත්ථා පඤ්ඤා”ති ඉමස්ස දුකස්ස. දුකමාතිකා ධම්මසඬගණියං වුත්තදුකමාතිකාති ආහ “දුකමාතිකං අනිස්සායා”ති.

“විත්තමයා පඤ්ඤා” තිආදිකා තිකමාතිකං අනිස්සාය වුත්තාති ආහ “එවං තිකානුරූපෙහීති එත්ථාපි දට්ඨබ්බ”න්ති. යදිපි ජාප-සද්දො බ්‍යත්තවචනො, මානසෙ ච පචත්තති, ජනනත්ථෙපි පන දට්ඨබ්බොති දස්සෙන්නො ආහ “අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දාන”න්තිආදි. කුසලපඤ්ඤා විපාකසඬ්ඛාතස්ස, කිරියපඤ්ඤා පරිකම්මාදිභූතා අත්තනා නිබ්බත්තෙතබ්බඵලසඬ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස නිබ්බත්තනනො අත්ථජාපිකාති වුත්තාති ආහ “අත්ථජාපිකා කාරණගතා පඤ්ඤා”ති. විපාකපඤ්ඤා, කිරියපඤ්ඤා ච සහජාතාදිපච්චයවසෙන තංතංවිපාකාදිඅත්ථං ජාපෙති ජනෙතීති ආහ “ජාපිතො ජනිතො අත්ථො එතිස්සාති ජාපිතත්ථා”ති. සතිපි සහජාතානං පච්චයභාවෙ විපාකකිරියපඤ්ඤා න කුසලා විය විපාකානං නිස්පරියායෙන කාරණවොහාරං ලභතීති ආහ “කාරණපඤ්ඤාසදිසී”ති. විභාවනත්ථෙපි පඤ්ඤා ආරම්මණං විය සම්පයුත්තෙපි පකාසෙතියෙවාති වුත්තං “ඵලජපකාසනභූතා”ති. යතො සා ආලොකොභාසපජ්ජොතපරියායෙහි විභාවිතා.

10. දසකමාතිකාවණ්ණනා

760. “ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති ඤාණං. අතීතමිපි අද්ධානං ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති ඤාණං. අනාගතමිපි අද්ධානං ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති ඤාණං. යම්පිස්ස තං ධම්මට්ඨීතිඤාණං, තමිපි බයධම්මං වයධම්මං විරාගධම්මං නිරොධධම්මන්ති ඤාණං. භවපච්චයා...පෙ.... අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා...පෙ.... නිරොධධම්ම”න්ති (සං. නි. 2.34) එවමාගතාති සත්තසත්තති ඤාණාති. “ජරාමරණෙ ඤාණං, ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණං, ජරාමරණනිරොධෙ ඤාණං, ජරාමරණනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං. ජාතියා ඤාණං...පෙ.... සඬ්ඛාරෙසු ඤාණං...පෙ.... පටිපදාය ඤාණං”න්ති (සං. නි. 2.33) එවමාගතාති චතුචත්තාරීසං ඤාණාති. සුත්තමයඤාණාදීති අනාවරණඤාණපරියොසානාති පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. මාතිකා 1.1 ආදයො) ආගතාති තෙසත්තති ඤාණාති. තෙනාහ “තෙසත්තති පන...පෙ.... න සංයුත්තකෙ”ති. “සංයුත්තකෙ”ති වා ඉදං “සත්තසත්තති ඤාණාති”ති ඉමිනා සම්බන්ධිතබ්බං, න “තෙසත්තති”ති ඉමිනා. අඤ්ඤත්ථ නික්ඛෙපකණ්ඩාදීසු. යථා සම්මාපටිච්චෙධාභාවතො මිච්ඡාඤාණාදි පුසරාසිමිහි නිබ්බානාණුකො විය ආරම්මණෙ චඤ්චලං හොති, න එවං හොති යථාභූතාවබ්බොධකං ඤාණන්ති ආහ “යාථාවපටිච්චෙධතො සයඤ්ච අකම්පිය”න්ති. අධිබ්ලකරණං උපත්ථම්භනන්ති තං පුග්ගලෙ ආරොපෙන්නො ආහ “පුග්ගලඤ්ච...පෙ.... කරොති”ති. විසභාගධම්මෙසු වා අකම්පියත්ථො, සභාගධම්මෙසු උපත්ථම්භනත්ථො චෙදිතබ්බො.

අභිමුඛං ගච්ඡන්තීති “උපගච්ඡන්තී”ති පදස්ස අත්ථවචනං. උපගමනඤ්චෙත්ථ සබ්බඤ්ඤාතාය පටිජානනමෙවාති වුත්තං “පටිජානනවසෙනා”ති. අට්ඨ වා පරිසා උපසඬ්ඛමන්තීති එත්ථාපි පටිජානනවසෙන සබ්බඤ්ඤානන්ති යොජෙතබ්බං. අට්ඨසු පරිසාසු දස්සිතඅකම්පියඤාණයුත්තොති සම්බන්ධො.

එලසම්පත්තිපවත්තීති සප්පුරිසුපනිස්සයාදිනං කාරණසම්පත්තීනං එලභුතාය පතිරුපදෙසවාසඅත්තසම්මාපණ්ඩිආදිසම්පත්තියා පවත්තනං. ආදි-සද්දෙන සුත්තසෙසා සඬගහිතා. තත්ථ සප්පුරිසුපනිස්සයාදිකෙ. කස්මා පනෙත්ථ සමානෙ අත්ථකිච්චෙ පටිච්චෙධඤාණස්ස විය දෙසනාඤාණස්සාපි යාව අරහත්තමග්ගා උප්පජ්ජමානතා න වුත්තාති වොදනං සන්ධායාහ “පටිච්චෙධනිට්ඨත්තා”තිආදි. පටිච්චෙධනිට්ඨත්තාති පටිච්චෙධස්ස පරියොසානත්තා. තෙනාති පටිච්චෙධපරියොසානභූතෙන අරහත්තමග්ගඤාණෙන. තදධිගමෙන හි සම්පත්තසකලසබ්බඤ්ඤගුණො භගවා අනන්තපටිභානො අනුපමාය බුද්ධලිළාය ධම්මං දෙසෙතුං සමත්ථො අහොසි. “පටිලද්ධස්සාපි”ති ඉමිනා සබ්බථා ලභාපකස්ස පටිච්චෙධානුරූපතා දෙසනාඤාණස්ස අසක්කුණෙය්‍යාති දීපෙති, තෙන ච පටිච්චෙධනමත්තෙනෙත්ථ අත්ථසිද්ධීති දස්සෙති. තෙනාහ “දෙසනාඤාණස්සා”තිආදි.

භානභාගියධම්මන්ති වා භානභාගියභාවස්ස කාරණං. කාමසහගතසඤ්ඤාදිධම්මන්ති කාමගුණාරම්මණං සඤ්ඤාමනසිකාරාදිං. පුබ්බෙව කතාහිසඬබාරාදින්ති “චන්දෙ වා සූරියෙ වා එත්තකං ගතෙ වුට්ඨහිස්සාමි”තිආදිනා සමාපජ්ජනතො පුබ්බෙ පවත්තචිත්තාහිසඬබාරපරිකම්මාදිං.

තදභාවග්ගහණෙනාති කිලෙසාවරණාභාවග්ගහණෙන. ඨිතින්ති අත්ථිභාවං. තබ්බිපරිතායාති “නත්ථි දින්ත”න්තිආදිකාය මිච්ඡාදිට්ඨියා. යානාභාවන්ති අප්පවත්තිං, නත්ථිභාවං වා. උපරිති ඉමිස්සා බලානං අනුක්කමකථාය උපරි අනන්තරමෙව. විපාකාවරණාභාවදස්සනාදිකස්සාති ආදි-සද්දෙන කම්මාවරණාභාවදස්සනං සඬගණ්හාති. ඉතරන්ති අධිගමස්ස අට්ඨානදස්සනං. තංසහිතානං ධාතුනන්ති රාගාදිසහිතානං සභාවානං. වෙමත්තතා ච තෙසං පච්චයවිසෙසසිද්ධෙන අවත්ථාදිවිසෙසෙන වෙදිතබ්බා. වරියාහෙතුනන්ති රාගාදිවරියාකාරණභූතානං ධම්මානං.

1. එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

761. අයං විසෙසොති සමානෙපි නයද්වයස්ස තෙසං අහෙතුභාවාදිදීපනෙ එකස්ස හෙතුභාවාදිපටිසෙධතා, ඉතරස්ස රාසන්තරාසඬගහොති ඉදං නානාකරණං. එකාය ඡාතියාති ආදානනික්ඛෙපපරිච්ඡින්නස්ස එකස්ස භවස්ස. තදන්තොගධතායාති ගතිඅන්තොගධතාය. තත්ථ තත්ථාති තංතංගතිචුතිභවෙසු.

762. තථාති අඤ්ඤද්වාරාරම්මණතාය. බීරාදිනං...පෙ.... විලක්ඛණතාති යථා බීරස්ස දධිභාවෙන, දධිනො තක්කභාවෙන විලක්ඛණතාපත්ති, න එවං පඤ්චවිඤ්ඤාණානං නහෙතුභාවාදිතො අඤ්ඤස්ස සභාවාපත්ති අත්ථිති අත්ථො.

763. මහත්තෙපිති පුටුත්තෙපි. බහුභාවවාචකො හි අයං මහා-සද්දො “මහාජනො”තිආදිසු විය රූපසඬ්ඝාටස්ස අධිජ්ජෙතත්තා. අඤ්ඤථා සභාවධම්මස්ස

කා මහත්තතා, සුබ්බමතා වා. චක්ඛුච්ඤ්ඤාණස්ස වචනං කත්වා චුත්තත්තා ආහ
 “චක්ඛුපසාදෙ මම චත්ථුමහී”ති. ඉස්සරියට්ඨානන්ති ඉස්සරියපචත්තනට්ඨානං.
 තථා හි නං අඤ්ඤත්ථ භාවිතං විභාවෙන්තමෙව තිට්ඨති, අඤ්ඤච්ඤ්ඤාණානි ව
 තෙන දිත්තනසානෙව තත්ථ පචත්තන්ති, අපි දිබ්බචක්ඛුඤ්ඤාණං, යතො තං
 අන්ධස්ස න නිජ්ජජ්ජති.

764. වචන්ට්ඨිතානම්පිති අඤ්ඤමඤ්ඤං අසංකිණ්ණානම්පි. පටිපාටිනියමො
 නියතානුපුබ්බිකතා. තෙනානි “අබ්බොකිණ්ණා”ති වචනෙන.

766. ආවට්ටනභාවො ආවජ්ජනකිච්චතා.

තෙසන්ති රූපාදීනං. එතෙසඤ්ඤි රූපාදීනං පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි සමාගමො.
 අහිනිපතිතබ්බානි ආලම්බිතබ්බානි, විජානිතබ්බානිති අත්ථො. තෙනාහ
 “ආරම්මණකරණෙන පටිවිජානිතබ්බානී”ති. කුසලාකුසලචෙතනාය,
 තංසම්පයුත්තානඤ්ච යථාචුත්තානං “මනොපුබ්බඤ්ඤා...පෙ.... අකුසලං වා”ති
 (විභ. අට්ඨ. 766) එවං චුත්තානං පටිවිජානිතබ්බානං පටිවිජානනන්ති සම්බන්ධො.
 කම්මත්ථෙ හි එතං සාම්ච්චනං. සහජපුබ්බඤ්ඤාමධම්මෙනානි දස්සනාදීහි
 සහජාතඵස්සාදිනා පුබ්බඤ්ඤාමෙන ආවජ්ජනාදිනා. කිච්චන්තරන්ති
 දස්සනාදිකිච්චතො අඤ්ඤං සම්පටිවිජනාදිකිච්චං.

අවිජාකභාවෙන කාරණෙන, තෙන වා සද්ධිං. අඤ්ඤන්ති රූපභාවාදීං.
 භාසනකරණකරානි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපනවසෙන
 පචත්තකුසලාකුසලචිත්තුප්පාදධම්මා. තෙ එව කායඤ්ඤාච්ඤාං අවොපෙත්වා
 පචත්තා තංසදිසා. පුබ්බඤ්ඤාමධම්මපටිවිජානනන්ති පුබ්බඤ්ඤාමභාවෙන විජානනං
 මනොද්වාරිකපචනානං පුරෙවරභාවෙන ගහණං. තත්ථානි පඤ්චද්වාරෙ. “න
 පටිසිද්ධ”න්ති චත්ථා ස්වායමප්පටිසෙධො සාමන්ටියලද්ධොති දස්සෙතුං “න
 කායකම්මං...පෙ.... අනුඤ්ඤාතත්තා”ති චුත්තං. “තථා”ති ඉදං යථා
 කායච්චිකම්මපට්ඨපනං, එවං කුසලාදිධම්මසමාදානම්පි නත්ථිති උපසංහරණත්ථං
 චෙදිතබ්බං. යදි න භවතො චචති, කථං පඤ්චද්වාරෙ චුති චුත්තානි ආහ “න
 පඤ්චද්වාරික...පෙ.... අතංද්වාරිකත්තා”ති. තස්සා පාළියා. ආපාටමත්තන්ති
 ආපාටගමනමත්තං ආරම්මණපච්චයභාවමත්තං. අඤ්ඤන්ති “රූපං නිල”න්ති
 එවමාදිධම්මවිසෙසං. තෙනාහ “ධම්මසභාව”න්ති. රූපන්ති ව න ගණ්භානීති
 රූපාරම්මණම්පි සමානං “රූපං නාමෙත”න්ති න ගණ්භානි. තථා වාහු එකෙ
 “චක්ඛුච්ඤ්ඤාණසමඤ්ඤි නිලං විජානාති, නො තු නිල”න්ති. රූපනිලාදිආකාරො
 රූපාරම්මණරූපාදානාකාරපඤ්ඤන්ති. තජ්ජාපඤ්ඤන්ති හෙසා යථා අනිච්චතාදි.
 සාතිසයං සවිතක්කසව්වාරත්තා. තතො අඤ්ඤන්ති සද්ධාරම්මණතො අඤ්ඤං
 නාමපඤ්ඤන්තිආරම්මණං, අඤ්ඤථා සහුජ්ජන්තිපටිසෙධො න සම්භවෙය්‍යානි
 අධිජ්ජායො.

මනොද්වාරෙපීති න පඤ්චද්වාරෙයෙව දුතියෙ මොසවාරෙ, අථ ඛො
මනොද්වාරෙපී. ආවජ්ජනං ද්වත්තික්ඛත්තුං...පෙ.... දට්ඨබ්බං
එකච්ඡත්තික්ඛණ්ණස්ස ආවජ්ජනස්ස උප්පත්තියං තථා අසම්භවතො.

තස්සාති යාථාවකචත්ථුච්චාචනාය පඤ්ඤාය.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

767. අධිකරණෙසුති පදත්ථෙසු. අඤ්ඤානු සභාවං ගහෙත්වාති අත්ථසද්දස්ස
තත්ථ පචත්තනාකාරදස්සනං, තෙන අත්ථසද්දස්ස සභාවත්ථනං දස්සෙති.
අධිකරණවසෙන ලිඛිගපරිවත්තිං ගච්ඡති. “අභිධෙය්‍යානුරූපං ලිඛිගච්චනානී”ති භි
සද්දවිදු වදන්ති.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

768. පරිපාවිතෙසුති සාධිතෙසු. “විභිතෙසු”ති එත්ථ දුද්ධාදිසු විය භූතකාලතා
නාධිජ්ජෙතාති ආහ “විසයවිසෙසනමත්තමෙවා”ති. “කම්මං, සිජ්ජ”න්ති පඤ්ඤා
කාරණුපවාරෙන චුත්තාති ආහ “පඤ්ඤා එව වා...පෙ.... වෙදිතබ්බා”ති.

කුසලං කම්මං සකං එකන්තං භිතසුඛාවහන්තා. තජ්ජපිපක්ඛන්තා ඉතරං
අකුසලං කම්මං නොසකං. සච්චපට්ඨෙධානුලොමනං සච්චානුලොමනං චුත්තන්ති
ආහ “තජ්ජපට්ඨෙධපච්චයභාවෙනා”ති. මග්ගසච්චස්ස අනුලොමනතො වා
සච්චානුලොමිකතා, තථා පරමත්ථසච්චස්ස අනුලොමනතො. තෙනාහ අට්ඨකථායං
“මග්ගසච්චස්සා”තිආදි. පඤ්ඤා චුත්තා පඤ්ඤාවිසයෙ පඤ්ඤාකිච්චස්ස
දස්සිතන්තා. “යොගවිභිතෙසු”තිආදිනා චුත්තභූමිනිද්දෙසො, “කම්මස්සකතං
සච්චානුලොමික”න්ති චුත්තසරූපනිද්දෙසො, “රූපං අනිච්ච”න්තිආදිනා
චුත්තජ්ජකාරනිද්දෙසො ව යථාචුත්තා...පෙ.... නිද්දෙසා. “යොගවිභිතෙසු
කම්මායතනෙසු ඛන්තිං, කම්මස්සකතං ඛන්තිං, ‘රූපං අනිච්ච’න්ති
ඛන්ති”න්තිආදිනා ඛන්තිආදිපදෙහි යොජෙතබ්බා. ඔලොකනං පච්චක්ඛකරණං.
ධම්මා ඔලොකනං ඛන්තිති පඤ්ඤාය තදොලොකනසමත්ථතමාහ.

769. මුඤ්චතීති පජ්ඣති. ආරබ්භ-කිරියාය අධිට්ඨානං සමඤ්චිභාවො, අධිකරණං
පට්ඨපනන්ති ආහ “මුඤ්ච...පෙ.... වත්තුං යුත්ත”න්ති.

770. පඤ්චසීලදසසීලාති කම්මවට්ටෙකදෙසභූතාති සන්ධාය තෙසං
ධම්මට්ඨිතියං සමවරොධො චුත්තො. සතිපි සවනෙති “ඉධ, භික්ඛවෙ, අරියසාවකො

පාණාතිපාතා පටිවිරතො’’තිආදීනා (අ. නි. 8.39; කතා. 480) තථාගතතො සවනෙ සතිපි. භික්ඛුආදීනම්පි තං වුත්තං අධිසීලපඤ්ඤාපනං විය න බුද්ධාවෙණිකන්ති.

අධිපඤ්ඤානිබ්බත්තෙසුති යපෙත්වා අධිපඤ්ඤං තදඤ්ඤෙසු මග්ගඵලධම්මෙසු. තදධිට්ඨානෙසුති තස්සා අධිපඤ්ඤාය අධිට්ඨානෙසු විපස්සනාධම්මෙසු.

771. අපායුප්පාදනං අවධිසීනිබ්බත්තනං. තස්මිංයෙව යානෙති තස්මිංයෙව බණේ.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

793. පරිතස්සනං පරිත්තාසො, විත්තුත්තාසො වාති “න පරිතස්සති”ති පදස්ස “න පත්ථෙති න උත්තසති”ති අත්ථමාහ.

796. අරියසච්චෙසු ධම්මසද්දො “දිට්ඨධම්මො”තිආදීසු විය. අරියමග්ගො, තස්ස ච ඵලං ධම්මො යථානුසිට්ඨං පටිපන්නෙ අපායෙසු අපතමානෙ ධාරෙතීති. තත්ථ පඤ්ඤාති තස්මිං අරියමග්ගඵලෙ නිස්සයභූතෙ පඤ්ඤා. තෙනාහ “තංසහගතා”ති. අවිදිතං විදිතං විය නෙති ඤාපෙතීති නයො, අනුමානං, තස්ස නයනං පවත්තනං, තං පන විසුංයෙවෙකං ඤාණුප්පාදනන්ති ආසඬ්ඤාය නිවත්තනත්ථමාහ “න අඤ්ඤ...පෙ.... විසෙසො”ති. අත්තනො හි අධිගමානුසාරෙන පරාධිගතානං කාලත්තයෙ මග්ගාදීනං පවත්තිආකාරානුමානං නයනයනං. අනුමිතනාකාරමෙව හිස්ස සන්ධාය වුත්තං “ඤාණස්සෙව පවත්තිවිසෙසො”ති. කාරණඤ්ඤ ව නයනයනස්ස සච්චෙසු පච්චක්ඛපවත්තනතො. “තථා”ති ඉමිනා යථා මග්ගඤාණතො අඤ්ඤාපි “ඉමිනා ධම්මො”ති වත්තුං යුත්තං, තථා පකාරත්තරෙනපි “ඉමිනා ධම්මෙන ඤාණෙන”ති ඵත්ථ අත්ථො යුප්පතීති ඉමමත්ථං උපසංහරති. තෙනාති තස්මා ඤාණෙන ඤාතතො සම්පයොගෙහි නයනයනතො. ඤාණවිසයභාවෙනාති පටිවේධඤාණස්ස විසයභාවෙන. ඤාතෙන පටිවිද්ධෙන චතුසච්චධම්මෙන, ඤාණසම්පයොගෙන වා ඤාතෙන ජානිත්වා යිතෙන මග්ගඵලධම්මෙන.

සබ්බෙන සබ්බන්ති සබ්බප්පකාරෙන සබ්බං, අනවසෙසන්ති අත්ථො. අද්ධත්තයපරියාපන්නඤ්ඤි සබ්බං තෙභූමකසඬ්ඤාතරගතං සම්මසීයති. නයනතොති නයග්ගාහතො. අනුරූපත්ථවාචකො වා කාරණසද්දො “කාරණං වදන්ති”තිආදීසු විය.

අත්ථයඤාණස්සපි පරියොගාහෙන්වා පවත්තනතො සවිසෙසො විසයාවබොධොති වුත්තං “ධම්මෙ ඤාණ...පෙ.... අභාවා”ති. විසයොභාසනමත්තජානනසාමඤ්ඤානාති අසතිපි අභිසමෙච්ච ගහණෙ විසයවිභාවනසඬ්ඤාතරගතොධසාමඤ්ඤමත්තෙන. “ඤාණ”න්ති සම්මතෙසුති “ඤාණ”න්ති වොහරිතෙසු ලද්ධඤාණවොහාරෙසු. සම්මුතිවසෙනාති ධම්මඤාණාදි

විය සමුඛෙන වියයෙ අප්පවත්තිත්වා පඤ්ඤත්තිමුඛෙන පවත්තං. අවසෙසන්ති සම්මුතිඤ්ඤාණමෙවාහ. ඉතරඤ්ඤාණත්තයවිසභාගන්ති ධම්මඤ්ඤාණාදිඤ්ඤාණත්තයවිධුරං.

797. කාමභවධම්මෙති කාමභවසඬ්ඛානෙ ධම්මෙ.

798. සාති පට්ඨානපඤ්ඤා. චිතරාගභාවනාවත්ථස්සාති ‘චිතරාගො හොති’ති එවං චුත්තස්ස. තන්ති ඡට්ඨාහිඤ්ඤං. මග්ගඤ්ඤාණඤ්ඤි කිච්චතො මග්ගසච්චම්පි පටිච්ඡේදකි. ඉතරාති හෙට්ඨිමමග්ගපඤ්ඤා. තදුපනිස්සයත්තාති තස්සා ඡට්ඨාහිඤ්ඤාය, තස්ස වා පටිච්ඡේදකස්ස උපනිස්සයත්තා පටිච්ඡේදකි නාම. යථානුරූපන්ති දිට්ඨාසවාදීනං යථානුරූපං. ආසවක්ඛයෙති ආසවක්ඛයපරියායෙ කාරණූපවාරෙන. තංතිබ්බත්තනතොති තස්ස ආසවක්ඛයසඬ්ඛාතස්ස ඵලස්ස නිබ්බත්තනතො. ඉදඤ්ච ‘ආසවානං ඛයෙ ඤ්ඤාණං ඡට්ඨාහිඤ්ඤා’ති සුත්තෙ ආගතත්තා චුත්තං.

801. අභිවිසිට්ඨෙන වා ඤාණෙන පාකටං කරොන්තස්සාති අධිගමවසෙන පකාසං විභූතං කරොන්තස්ස.

802. වසිතාපඤ්චකරහිතං වසිභාවං අපාපිතං පටිලද්ධමත්තං. පටිපදාරම්මණසහගතා පඤ්ඤා පටිපදාරම්මණසම්බන්ධිති ආහ ‘පඤ්ඤාය පටිපදාරම්මණුද්දෙසෙනා’ති.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

804. තමෙව පඤ්ඤං ‘ද්විසු ඤානෙසු පඤ්ඤා පිතිඵරණෙනා’ති ආදිනා විහජති. අභිසන්දනපරිසන්දනපරිපූරණානිපි පරිජ්ඵරණං විය ඵරණාපිතියා, තංසහගතසුඛස්ස ච කිච්චවිසෙසභූතාති අධිජ්ජෙතානීති ආහ ‘අභිසන්දෙතීති...පෙ.... වෙදිතබ්බ’න්ති. ආදිනා නයෙනාති ‘අභිසන්දෙතී’ති ආදිනා (දී. නි. 1.226; ම. නි. 1.427) සුත්තෙ ආගතනයෙන. ඵරණඤ්චෙත්ථ පිතිසුඛසමුට්ඨිතපණිතරූපෙහි කායස්ස අභිඛ්‍යාපනං දට්ඨබ්බං. ආරම්මණෙහි පිතිඵරණතාසුඛඵරණතාසිසෙන චුත්තානං තිකදුකඤ්ඤානානං ආරම්මණං. තාති පිතිඵරණතාසුඛඵරණතා.

සමාධිමුඛෙනාති සමාධිං මුඛං පමුඛං කත්වා, සමාධිසිසෙනාති අත්ථො, සමාධිපමුඛෙන වා උද්දෙසනිද්දෙසෙන. අඤ්ඤෙ කිලෙසා දිට්ඨිමානාදයො. අප්පයොගෙනාති ඤානවිමොක්ඛාදීනං විය උප්පාදනීයපරිකම්මපයොගෙන විනා. ආවජ්ජනාසදිසො හි ඵලසමාපත්තිඅත්ථො සම්මසනවාරො. යපිතත්තාති පවත්තිත්තා. සතිබහුලතායාති සතියා අභිණ්හුප්පත්තියා. පරිච්ඡින්නසතියා කාලස්ස සතොති දස්සෙතීති යොජනා.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

805. විසුද්ධිභාවන්ති විසුද්ධියා සබ්භාවං. “දිබ්බවක්ඛුඤාණකදෙසත්තා”ති ඉදං තස්ස පරිභණ්ඩඤාණත්තා වුත්තං. තථා හි පාළියං “සත්තානං වුත්තපපාතඤාණාය චිත්තං අභිනිහරති අභිනිත්තාමෙති”ති (දී. නි. 1.247) ආරභිත්වා “සො දිබ්බෙන වක්ඛුනා විසුද්ධොනා”තිආදි (දී. නි. 1.246) වුත්තං. දිබ්බස්ස තිරොහිතවිජ්ජකට්ඨාදිභෙදස්ස, ඉතරස්ස ච රූපායතනස්ස දස්සනසමත්ථස්සාපි දිබ්බවක්ඛුඤාණස්ස සිබ්බාපත්ති වච්චානොපපජ්ජමානසත්තදස්සනන්ති ආහ “මුද්ධප්පත්තෙන වා”තිආදි.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

806. ඡබ්බිධම්පි පච්චවෙක්ඛණඤාණන්ති “ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණ”න්තිආදිනා (විභ. 806) වුත්තං. පටිච්චසමුප්පාදඤානං පච්චවෙක්ඛණවසෙන පවත්තඤාණං. සහ ගහෙත්වාති එකජ්ඣං ගහෙත්වා විපස්සනාරම්මණභාවසාමඤ්ඤන එකත්තෙන ගහෙත්වා. සබ්බිපිත්වා වුත්තෙනාති පුබ්බෙ ඡධා වුත්තං විය දස්සිතං ධම්මට්ඨිතිඤාණන්ති එවං සබ්බිපිත්වා වුත්තෙන. “බයධම්ම”න්තිආදිනා පකාරෙන දස්සනන්ති සම්බන්ධො. පවත්තඤාණස්සාති “ජාතිපච්චයා ජරාමරණ”න්තිආදිනා පවත්තස්ස ඤාණස්ස, පවත්තෙ වා සංසාරවට්ටෙ ඤාණස්ස. ඤාණාරම්මණා විපස්සනා ඤාණවිපස්සනා. විපස්සනාති ච “ජාතිපච්චයා ජරාමරණ”න්තිආදිනා පච්චයපච්චයුප්පන්නධම්මෙ විභාගෙන දස්සනතො ධම්මට්ඨිතිඤාණං ඉධාධිජ්ජෙතං. තස්ස බයධම්මතාදිජානනං පටිච්චස්සනා. තෙනාහ “විපස්සනාපටිච්චස්සනාදස්සනමත්ත”න්ති.

එවමෙත්ථ අට්ඨකථාධිජ්ජායවසෙන පාළියා අත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි අත්තනො අධිජ්ජායවසෙන දස්සෙතුං “පාළියං පනා”තිආදිමාහ. සබ්බත්ථාති අද්ධත්තයෙ පච්චයවිසෙසෙන පච්චයුප්පන්නවිසෙසනිද්ධාරණෙ. ඤාණවචනෙනාති “ජාතිපච්චයා ජරාමරණ”න්තිආදිනා ඤාණස්ස ගහණෙන. අභිගානන්ති සත්තසත්තතියා අභිගානං. ඉතිසද්දෙනාති “නිරොධධම්ම”න්ති එත්ථ වුත්තඉතිසද්දෙන. පකාසෙත්වාති ඤාණස්ස පවත්තිආකාරං ජොතෙත්වා. තෙන ධම්මට්ඨිතිඤාණතො අඤ්ඤංයෙව පරියොසානෙ වුත්තං ඤාණන්ති දස්සෙති. තෙනාහ “විපස්සනාඤාණං සත්තමං ඤාණ”න්ති. අයමෙව චෙත්ථ අත්ථො යුත්තොති දස්සෙන්නො “න හී”තිආදිමාහ. තත්ථ “තම්පි ඤාණන්ති සම්බන්ධො න භොති”ති එවං සම්බන්ධො න යුත්තො අභිගන්තරභාවස්ස අවිභාවනතොති අත්ථො. තෙන වුත්තං “තංඤාණං...පෙ.... අනධිජ්ජෙතත්තා”ති. න හි විසුං විසුං

වුත්තමෙව එකප්කඩ වචනමත්තෙන අත්ථන්තරං හොතීති. “බයධම්මං...පෙ....
වා”ති ඉමිනා පුරිමස්මිං පක්ඛෙ උපවයෙන දොසමාහ.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා

808. පච්චනිකධම්මෙති නිවරණාදිපච්චනිකධම්මෙ. දුක්ඛන්ති සමාපජ්ජනෙ
අසති උප්පජ්ජනකදුක්ඛං.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසකනිද්දෙසො

පයමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

809. න යානන්ති අට්ඨානං, අනුපලබ්භනත්ථො අයමකාරොති ආහ
“අවිජ්ජමානං යානං අට්ඨාන”න්ති. අභාවත්ථො වා, න අඤ්ඤපටිපක්ඛාදිඅත්ථොති
ආහ “නත්ථි යානන්ති වා අට්ඨාන”න්ති. කො පනෙතස්ස අත්ථද්වයස්ස
විසෙසොති? පයමො හෙතුපච්චයෙහි අනුපලබ්භමානතං වදති, දුතියො සබ්බෙන
සබ්බං අභාවන්ති අයමෙතෙසං විසෙසො. තණ්හුපාදානාදීනම්පි සුඛතො
උපගමනස්ස හෙතුභාවෙ දිට්ඨිවිපල්ලාසස්ස සො සාතිසයො අසුබෙපි දළ්භං
පවත්තාපනතොති ආහ “දිට්ඨිවිපල්ලාසොව...පෙ.... අධිජ්ජෙත”න්ති.
“අත්තදිට්ඨිවසෙනා”ති කස්මා විසෙසෙත්වා වුත්තං, නනු අරියසාවකස්ස සබ්බාපි
දිට්ඨියො නත්ථිති? සච්චං නත්ථි, අත්තදිට්ඨිසන්තිස්සයා පන සබ්බදිට්ඨියොති
දස්සෙතුං “අත්තදිට්ඨිවසෙනාති පධානදිට්ඨිමාහා”ති වුත්තං. හෙදානුරූපස්ස
වත්ථුනො. හෙදානුරූපෙන “අධම්මෙ ධම්මො”තිආදිනයජ්ජවත්තෙන.

සො එවාති යො ලිඛිගෙ අපරිවත්තෙ තස්මිං අත්තභාවෙ
භවඛගජීවිතින්ද්‍රියජ්ජබන්ධො, සො එව. තඤ්ඤි උපාදාය එකජාතිසමඤ්ඤා, න
චෙත්ථ භාවකලාපජීවිතින්ද්‍රියස්ස වසෙන චොදනා කාතබ්බා තදඤ්ඤස්සෙව
අධිජ්ජෙතත්තා. තඤ්ඤි තත්ථ අවිච්ඡෙදවුත්තියා පබන්ධවොහාරං ලහති, ඉතරම්පි වා
භාවානුපාලනතාසාමඤ්ඤෙතාති අනොකාසාව චොදනා.

සපත්තවසෙන යොජෙතබ්බන්ති “සපත්තං මාරෙමිති අභිසන්ධිතා සපත්තෙන
නිපන්තට්ඨානෙ නිපන්තං මනුස්සභූතො මනුස්සභූතං මාතරං පිතරං වා
මාරෙත්තො”තිආදිනා යොජෙතබ්බං. සබ්බත්ථාති වතුසුපි විකප්පෙසු. පුරිමං
අභිසන්ධිවිත්තන්ති පුබ්බභාගියො මරණාධිජ්ජායො. අජ්ජමාණං තෙන අත්ථසිද්ධියා
අභාවතො. පුපුජ්ජනස්සෙව තං දිත්තං හොතීති එත්ථ යථා අරහත්තං පත්වා
පරිභුත්තම්පි පුපුජ්ජනකාලෙ දිත්තං පුපුජ්ජනදානමෙව හොති, එවං
මරණාධිජ්ජායෙන පුපුජ්ජනකාලෙ පහාරෙ දිත්තෙ අරහත්තං පත්වා තෙනෙව

පහරෙන මනෙ කස්මා අරහන්තසාතොයෙව හොති, න පුට්ඨජනසාතොති? විසෙසසම්භවතො. යථා හි දානං දෙය්‍යාධම්මස්ස පරිච්චාගමත්තෙන හොති, න එවං වධො. සො හි පාණො, පාණසඤ්ඤිතා, වධකචෙනතා, උපක්කමො, තෙන මරණන්ති ඉමෙසං පඤ්චන්තං අඬිගානං පාරිපුරියාව හොති, න අපාරිපුරියා. තස්මා අරහත්තං පත්තස්සෙව මරණන්ති අරහන්තසාතොයෙව හොති, න පුට්ඨජනසාතො. යස්මා පන “ඉමං මාරෙමී”ති යං සන්තානං ආරබ්භ මාරණිච්ඡා, තස්ස පුට්ඨජනඛිණාසවහාවෙන පයොගමරණක්ඛණානං වසෙන සතිපි සන්තානහෙදෙ අහෙදොයෙව. යදා ව අත්ථසිද්ධි, තදා ඛිණාසවහාවො. තස්මා අරහන්තසාතොව හොතිති නිච්ඡිතං. කථං පනෙත්ථ වධකචෙනතා වත්තමානවිසයා සියාති ආහ “වධකචිත්තං පච්චුජ්ජන්තාරම්මණමිපි...පෙ.... පවත්තති”ති. තත්ථ පබ්බතධ්විච්ඡෙදවසෙනාති යෙන පබ්බතො විච්ඡිජ්ජති, තාදිසං පයොගං නිබ්බත්තෙතිති අත්ථො. තෙන යදා පබ්බතධ්විච්ඡෙදො, තදා අරහාති යථාචුත්තං අරහන්තසාතං පතිට්ඨාපෙති. න එවන්ති යථා කාලන්තරාපෙක්ඛකිච්චසිද්ධං වධකචිත්තං, න එවං වාගචෙනතා. “සා හී”තිආදිනා වාගචෙනතාය කාලන්තරානපෙක්ඛකිච්චසිද්ධිතංයෙව විභාවෙති. අඤ්ඤාසකකරණන්ති අත්තතො විනිමොචෙත්වා අඤ්ඤස්ස දක්ඛිණෙය්‍යස්ස සන්තකභාවකරණං. තස්සාති චජිතබ්බස්ස වත්ථුනො. යස්සාති යස්ස පුට්ඨජනස්ස. තස්සෙව තං දින්නං හොති, සවෙපි අරහත්තං පත්වා තෙන පරිභුත්තන්ති අත්ථො.

“කප්පවිනාසෙ”ති ඉදං “සණ්ඨහන්තෙ කප්පෙ”ති චුත්තත්තා මහාකප්පවිනාසං සන්ධාය චුත්තන්ති ආහ “කප්පට්ඨකථාය න සමෙති”ති එත්ථ ආයුකප්පස්ස අධිප්පෙතත්තා. ආයුකප්පො චෙත්ථ අවිචියං නිබ්බත්තසත්තානං අන්තරකප්පපරිමාණං පරමායු වෙදිතබ්බං. තඤ්ඤි සන්ධාය “එකං කප්පං අසීතිභාගෙ කත්වා තතො එකභාගමත්තං කාල”න්ති (කථා. අට්ඨ. 654-657) චුත්තං. තයිදං “එකං කප්ප”න්ති යදි එකං මහාකප්පන්ති අත්ථො, තථා සති විසතිඅන්තරකප්පපරිමාණො එකො අසඬ්ඛෙය්‍යාකප්පොති චුත්තං හොති. අථ එකං අසඬ්ඛෙය්‍යාකප්පන්ති අත්ථො, සබ්බථාපි “චතුසට්ඨි අන්තරකප්පා”ති වචනෙන විරුජ්ඣතිති විමංසිතබ්බං. යථා පන කප්පට්ඨකථාය අයං අට්ඨකථා සමෙති, තං දස්සෙතුං “කප්පවිනාසෙයෙවාති පනා”තිආදිමාහ.

පකතත්තො වා අපාරාජිකො. සමානසංවාසකො කම්මලද්ධිනං වසෙන අනානාසංවාසකොති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

නියතස්ස පුග්ගලස්ස විජ්ජමානතං පටිසෙධෙත්වාති යොජනා. තත්ථ පටිසෙධෙත්වාති “පුග්ගලො පන නියතො නාම නත්ථී”ති එවං පටිසෙධෙත්වා. තත්ථ කාරණමාහ “මිච්ඡත්තසම්මත්තනියතධම්මානං විය සභාවතො”ති. පඤ්ඤත්තිමත්තඤ්ඤෙනං මිච්ඡත්තසම්මත්තනියතධම්මනිස්සයං, යදිදං නියතො පුග්ගලොති. යථාපුච්ඡිතන්ති “කිං පුබ්බහෙතු නියමෙති”තිආදිනා පුච්ඡිතජ්ජකාරං නියාමකහෙතුං. යෙනාති යෙන උපරිමග්ගත්තයවිපස්සනාඤ්ඤාණෙන. නියතානියතහෙදන්ති සොනාපන්නාදිනියතහෙදං,

සත්තක්ඛත්තුපරමාදිඅනියතහෙදඤ්ච. සොතාපන්නො එව හි එකො
සත්තක්ඛත්තුපරමො නාම හොති, එකො කොලංකොලො නාම, එකො එකඛ්ඪී
නාමාති සොතාපන්නස්ස නියතභාවො චුත්තොති ආහ “සොතාපන්නො ව
නියකො”ති. ඛයතිරෙකත්ථො හි අයං ව-සද්දො. තතො පුබ්බෙති
සොතාපත්තිමග්ගතො පුබ්බෙ. “පුබ්බහෙතුකිච්චං නත්ථී”ති ඉදං සොතාපන්නස්ස
නියතතාය චුත්තත්තා වක්ඛමානඤ්ච දොසං හදයෙ යපෙත්වා චුත්තං. උපරිමග්ගානං
සඋපනිස්සයත්තෙ පයම්මග්ගස්සාපි සඋපනිස්සයතා සිද්ධා එවාති වොදනං
සන්ධායාහ “යදි හී”තිආදි. තඤ්ච නියතත්තං. අස්සාති සොතාපත්තිමග්ගස්ස.

තෙනෙව ඛිණාති සොතාපත්තිමග්ගෙනෙව ඛිණා. කාරණුපච්ඡෙදෙන හි
එලුපච්ඡෙදො සියා. තතොති සත්තක්ඛත්තුපරමාදිතො. සාති
සත්තක්ඛත්තුපරමාදිතා. පවත්තිතොති විපාකප්පබන්ධතො. තෙනාති
සොතාපත්තිමග්ගෙන. චුට්ඨානෙති චුට්ඨානෙ සති. කාරණෙන විනා එලං නත්ථීති
ආහ “සක්කාය...පෙ.... භවිතබ්බ”න්ති. “නාමකරණනිමිත්තතො”ති ඉමිනා
නාමකරණහෙතුතාය නියාමකතං විභාවෙති එකඛ්ඪීආදිසමඤ්ඤානං
අන්වත්ථසඤ්ඤාභාවතො. තෙනාහ “විපස්සනා...පෙ.... සන්ධාය චුත්ත”න්ති.

ආදි-සද්දෙන “එකොමහි සම්මාසම්බුද්ධො, සිතීභූතොස්මි නිබ්බුතො”තිආදීනි
(මහාව. 11; කථා. 405; ම. නි. 1.285) සඬගස්හන්ති. එත්ථ ව “සදිසො මෙ න
විජ්ජති, එකොමහි සම්මාසම්බුද්ධො (මහාව. 11; කථා. 405; ම. නි. 1.285).
‘අත්ථෙතරහි අඤ්ඤෙ සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා භගවතා සමසමා සම්බොධිය’න්ති
එවං පුට්ඨො අහං, හත්තෙ, ‘නො’ති වදෙයා”න්තිආදි (දී. නි. 3.161) වචනෙහි
ඉමිස්සා ලොකධාතුයා විය අඤ්ඤස්ස බුද්ධස්ස අඤ්ඤස්සා ලොකධාතුයා උප්පාදො
නිවාරිතොති දට්ඨබ්බං. න හි විජ්ජමානෙ “සදිසො මෙ න විජ්ජති”තිආදි සක්කා
වත්තුං. යං පන වදන්ති “ලොකධාතුවිසෙසාපෙක්ඛාය චුත්ත”න්ති, තම්පි නත්ථී
තථා විසෙසනස්ස අභාවතො, බුද්ධානුභාවස්ස ව අසමත්ථභාවවිභාවනතො.
ආණාබෙත්තකිත්තනඤ්චෙත්ථ ධම්මතාදස්සනත්ථං. සක්කොති හි භගවා යත්ථ
යත්ථ ඉච්ඡති, තත්ථ තත්ථ ආණං වත්තෙතුං. “එකිස්සා ලොකධාතුයා”ති ව ඉදං
බුද්ධබෙත්තභූතාය ලොකධාතුයා දස්සනත්ථං චුත්තං. තත්ථායමත්ථො –
බුද්ධබෙත්තභූතා එකාචායං ලොකධාතු. තත්ථ එකස්මිං කාලෙ එකො එව
සම්මාසම්බුද්ධො උප්පජ්ජති. තෙනාහ “බුද්ධබෙත්ත...පෙ.... අධිප්පායො”ති.

තස්මාති යස්මා උපසම්පදාධිනං පාතිමොක්ඛං, උපසම්පදා ව පබ්බජ්ජාධිනා,
තස්මා. පාතිමොක්ඛෙ සිද්ධෙ, සිද්ධාසු තාසු පබ්බජ්ජපසම්පදාසු. තතො පරං
විනට්ඨං. නාම හොතීති පච්ඡිමපට්ඨෙධතො පරං පට්ඨෙධසාසනං,
පච්ඡිමසීලහෙදතො ව පරං පට්ඨත්තිසාසනං විනට්ඨං. නාම හොතීති
සාසනභාවසාමඤ්ඤෙන පන උභයං එකජ්ඣං කත්වා දස්සෙන්නො
“පච්ඡිම...පෙ.... එකතො කත්වා”ති ආහ.

පරිදෙවනකාරුඤ්ඤන්ති පරිදෙවනෙන කරුණායිතබ්බතා කරුණායනා.

ධම්මානං සභාවච්ඡෙසංසා න සක්කා ධාරෙතුං, යතො පාරමීපට්ඨයාදීසු
 උදකපරියන්තං කත්වා මහාපටථිකම්පො අහොසි, අභිසම්බොධිදිවසෙ ව යපෙත්වා
 පුබ්බත්තරදිසාභාගෙ බොධිරුක්ඛමුලෙ භූමිභාගො මහාපුරිසං ධාරෙතුං නාසක්ඛි,
 අඤ්ඤදත්ථු එකපස්සෙ පක්ඛිත්තඅතිභාරහරිතනාවා විය වක්කවාලගබ්භො
 විපරිවත්තො. “සමුප්පාදිකා”ති වත්තබ්බෙ ස-කාරෙ අ-කාරස්ස ආ-කාරො, එකස්ස
 ව ප-කාරස්ස ලොපො කතොති දස්සෙත්තො ආහ “සමං උද්ධං පඡ්ඡතිති
 සාමුපාදිකා”ති. සමං උපාදියතීති වා සමුපාදා, සමුපාදා එව සාමුපාදිකා, සමුපාහිතීති
 අත්ථො.

සත්තතිබ්බවසෙනාති සත්තතිවසෙන ආයුහනසමඬිගිතා, සපුබ්බපට්ඨාභාගස්ස
 ගහණවසෙන චෙතනාක්ඛණවසෙන චෙතනාසමඬිගිතාති යොජෙතබ්බා. එකස්මිං
 උපට්ඨිතෙ පට්ඨයවසෙන තදඤ්ඤස්ස උපට්ඨානං පරිවත්තනං.

පයමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා

810. භොගෙ භුඤ්ජිතුං න ජානාති, විනාසෙතීති යොජනා.

ලහුපරිවත්තිකාය ජීවිතස්සාති අධිප්පායො.

න අදාසි පයුත්තවාචාය උප්පන්නන්ති අධිප්පායෙන.

සම්මාපයොගෙනාති සම්මාපට්ඨත්තියා.

දුතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

813. ධාතුසභාවොති භූතාදිසඬිබාතධාතුනං සභාවො. සභාගවසෙන ඵලභූතෙන.
 අප්ඤ්ඤාසයධාතූපරිච්ඡින්නදනතොති අප්ඤ්ඤාසයසභාවස්ස “භීනං, පණිත”න්ති වා
 පරිච්ඡිජ්ජ ජානනතො, වුට්ඨිතිමිත්තෙන විය මහොසෙන උපරිමෙසවුට්ඨියා.

පඤ්චමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඡට්ඨබලනිද්දෙසවණ්ණනා

සද්දත්ථො සම්භවති සමාසන්තෙනෙව තථා සද්දසිද්ධිතො. තෙසන්ති
 පරොපරානං විසදාවිසදානං සද්ධාදිඉන්ද්‍රියානං. එවඤ්ච කත්වාති ආසයාදිතො
 ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තස්ස, ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තතො ව අධිමුත්තිහෙදස්ස
 විසිට්ඨසභාවත්තා එව.

815. “කෙ පන තෙ අරියාවාසා” ති පුච්ඡිත්වා තෙ සුත්තෙනෙව දස්සෙන්තො “ඉධ, භික්ඛවෙ” තිආදිපාළිං ආහරිත්වා “එවං වුත්තා” ති නිගමෙත්වා පුන මග්ගාධිගමෙනෙව තෙසං අධිගමං දස්සෙන්තො “එතෙසු” තිආදිමාහ. තත්ථ ඉතරෙති ඡළඬිගසමන්තාගමඵකාරක්ඛාසඬිඛායපට්ඨෙවනාදයො.

816. ආරම්මණසන්තානානුසයනෙසුති ආරම්මණානුසයනං, සන්තානානුසයනන්ති ද්විසු අනුසයනෙසු. යථා හි මග්ගෙන අසමුච්ඡිත්තො රාගො කාරණලාභෙ උප්පජ්ජනාරහො ථාමගතට්ඨෙන සන්තානෙ අනුසෙතීති වුවිති, එවං ඉට්ඨාරම්මණෙපිති තස්ස ආරම්මණානුසයනං දට්ඨබ්බං. තං පනස්ස අනුසයනං උප්පත්තියා පාකටං හොතීති දස්සෙතුං අට්ඨකථායං “යථා නාමා” තිආදි (විහ. අට්ඨ. 816) වුත්තං. “ආචිණ්ණසමාචිණ්ණා” ති එතෙන ඉට්ඨාරම්මණෙ රාගස්ස චිරපරිභාවනං විභාවෙති. යස්මා පන එවං චිරපරිභාවිතං පරිවෙදෙත්වා විය ධීතං හොති, තස්මා “සමන්තතො වෙදෙත්වා විය ධීතභාවෙන අනුසයිතතං දස්සෙති” ති වුත්තං. තථා හි උදකෙ නිමුග්ගසදිසො උදාහරො. “සබ්බෙපි තෙභූමකා ධම්මා කාමනීයට්ඨෙන කාමා” තිආදිපාළිවසෙන භවරාගස්සාපි වත්ථුකාමතා වෙදිතබ්බා. රාගවසෙනාති ආරම්මණරජ්ජනවසෙන.

818. ඉන්ද්‍රියවිසෙසො විනෙය්‍යානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං.

819. පහාතබ්බෙන උපද්ද්වනනිරොධනත්ථං පහායකං පරියෙසතීති පයමං පහාතබ්බං, පච්ඡා පහායකන්ති අයං පහාතබ්බපජ්ඣනක්කමො පහානක්කමපදෙන වුත්තො. යස්සාති පහාතබ්බස්ස. තන්ති පහාතබ්බං. පයමං වුවිතිති පහානවිචාරණානං පයමං වුවිති. තතො පච්ඡා අප්පහාතබ්බං යථා තං දස්සනත්තිකාදිසු.

826. තන්ති භවඬිගං. තස්සාති ලොකුත්තරස්ස. පාදකන්ති අන්තිමභවිකස්ස භවඬිගං සන්ධායාහ.

ඡට්ඨබ්බලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තමබ්බලනිද්දෙසවණ්ණනා

828. සමාපන්නොම්හීති මඤ්ඤතීති අත්ථො.

සමාධි වා තස්ස ආරම්මණභූතං කම්මට්ඨානං වා විත්තමඤ්ඤ්ඤාති යොජනා. ධ්වපෙතුන්ති යථාපරිච්ඡින්නං කාලං සමාපත්තිවිත්තං පවත්තෙතුං.

තෙහීති සඤ්ඤාමනසිකාරෙහි. තංසභාවතාති කාමාදිදුනියජ්ඣානාදිඅනුපක්ඛන්දනසභාවතා. පගුණවොදානං පගුණභාවසිද්ධා ඤානස්ස පටිපක්ඛතො විසුද්ධි.

සත්තමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දසමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

831. පඤ්ඤාව විමුක්තීති රාගාදීහි විමුක්තිභූතා පඤ්ඤාව විමුක්තීති යොජනා. කම්මන්තරස්ස විපාකන්තරමෙවාති අත්ථො විපාකන්තරජානනස්සෙව දුතියබලකිච්චත්තා, කම්මන්තරජානනස්ස ව තතියබලකිච්චත්තා. බලසදිසතන්ති එකච්චබලසදිසතං. කස්මා පනෙත්ථ බලඤ්ඤාණකිච්චෙව වුච්චමානෙ ඤානාදිඅබලඤ්ඤාණං උදාහරන්ති වොදනං සන්ධායාහ “යදිපී” තිආදි. තදන්තොගධන්ති තස්මිං ඤානාදිපච්චවෙක්ඛණාසභාවෙ සත්තමබලඤ්ඤාණෙ අන්තොගධං. එවන්ති ඤානාදිඤ්ඤාණං විය. අප්පෙතුං, විකුබ්බිතුඤ්ඤාති අත්තනා වුත්තාකාරං සන්ධායාහ. සමුදයප්පභානාදිඑකච්චඤ්ඤාණකිච්චමිපි අකරොන්තං සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං කථමප්පනාදිකං ඤානාදිකිච්චං කරොයා, බලඤ්ඤාණෙහි පන ජානිතබ්බං, තතො උත්තරිඤ්ඤා ජානන්තමිපි යස්මා එකච්චබලකිච්චං න කරොති, තස්මා අඤ්ඤාතොව බලඤ්ඤාණානි, අඤ්ඤං සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණන්ති දස්සනත්ථං “එතෙසං පන කිච්චං න සබ්බං කරොති” තිආදි (විහ. අට්ඨ. 831) අට්ඨකථායං වුත්තං. තත්ථ යථා සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං අබලකිච්චං එකච්චං න කරොති, එවං බලකිච්චමිපිති උදාහරණදස්සනවසෙන “තඤ්ඤි ඤානං හුත්වා අප්පෙතු” තිආදි වුත්තන්ති දස්සෙතුං “අථ වා...පෙ.... දට්ඨබ්බ” තිආදි වුත්තං.

දසමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඤ්ඤාණවිහඪගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. බුද්දකවත්ථුච්චිහඪගො

1. එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

843-4. අත්ථිපට්ඨවං නාමාති අත්ථිතා පට්ඨවත්ථො නාම, අසතිපි සහජාතපුරෙජාතාදිභාවෙ යස්මිං සති යං භොති, සො තස්ස පච්චයොති කත්වා යථා තථා අත්ථිතාමත්තං ඉධ පට්ඨවත්ථොති අත්ථො. තං පන පට්ඨවත්ථං බ්‍යාතිරෙකමුඛෙන පාකටතරං කාතුං “යථා” තිආදිමාහ. තත්ථ නිස්සයාදිපච්චයභාවෙන පට්ඨවාති වුත්තන්ති නිස්සයාදිපච්චයභාවතො පච්චයභූතං වක්ඛාදි “පට්ඨවා” තිආදි වුත්තං. එකිස්සා සෙණියාති අට්ඨාරසසු සෙණියු මයං අමුකාය සෙණියා ජාතාමහ, න අඤ්ඤෙ විය අප්පඤ්ඤාතාති එවමෙත්ථ අත්ථං වදන්ති.

පුරතො කරණං පමුඛභාවකරණං. නිධානරාසීති නිදහිත්වා යපිතධනනිවයො. යසොති ඉස්සරියං. තං පන යෙසු වත්තති, තෙසු පට්ඨාපකආණාකරණෙහි පාකටො භොතීති “පට්ඨාපකමදො, ආණාකරණමදො” තිආදි වුත්තං.

845. වත්ථුනාති ජාතිආදිපවත්තිහෙතුනා.

846. පතිට්ඨාභාවොති කුසලකම්මෙසු පතිට්ඨානාභාවො, සො පන යස්මා කුසලකිරියාය ධානං න හොති, තස්මා “කුසලකරණෙ අට්ඨාන”න්ති ආහ. පමාදසඬ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස එවමාදිකො පරියායොති යොජනා. ආදි-සද්දෙන “වච්චුවරිතෙ, මනොදුවරිතෙ චිත්තස්ස වොස්සග්ගො, මක්ඛො, පළාසො”ති ව එවමාදිකස්ස සඬ්ඛහො දට්ඨබ්බො. “පමාදො පමජ්ජනාදී”ති ආදිකො තදත්ථජ්ජකාසකො, “චිත්තස්ස වොස්සග්ගො වොස්සග්ගානුජ්ජාදන”න්ති ආදිකො තජ්ජපරියායජ්ජකාසකො ඛාඤ්ජනපරියායො ව අපරියන්තොති සම්බන්ධො. “චත්තාරො බන්ධෙ දස්සෙති”ති ඉමිනා සතිවොස්සග්ගාකාරජ්ජවත්තා චත්තාරො අකුසලක්ඛන්ධා පමාදොති වදති.

847. අනිවාතචුත්තිතාය හෙතුභූතො චිත්තසම්පග්ගහො මානවිසෙසො.

848. උත්තරභාවො උත්තරියං, කරණෙන උත්තරියං කරණුත්තරියං, සාරම්භෙන පරස්ස කිරියතො උත්තරිකිරියා.

849. නෙරුත්තිකවිධානෙනාති ඉ-කාරච්ච-කාරානඤ්ච ර-කාරතාපාදනෙන.

අත්තභිතං අත්තාති උත්තරපදලොපෙන නිද්දෙසමාහ යථා “රූපහවො රූපං, භීමසෙනො භීමො”ති ව. ආදිත්තො, පත්තො වා අත්ථො අත්තාති නිරුත්තිනයෙන පදසිද්ධි වෙදිතබ්බො.

මුද්දිතස්සාති අඬ්ඛිතස්ස.

850. ජානන්තස්සෙව මහාජනස්ස. උපාදානාදිපච්චයෙති ඉන්ධනුදකච්චරාදිකෙ පාරිපූරිහෙතුකෙ.

851. ගණ්ඨිකා සයං ගණ්ඨිකරණතො. පතිරූපච්චනතො, අඤ්ඤෙසං ගණ්ඨිහෙදතො ව ගණ්ඨිභූතා.

852. අහෙජ්ජන්තරතාය සමාසෙවිතතාය සුට්ඨු ආසෙවිතතාය.

853. චිරකාලපරිභාවිතත්තෙන තෙමනකරණං අල්ලභාවකරණං, ලොභවසෙන අවස්සවනන්ති අත්ථො.

එවං සන්තෙ කථං බියනන්ති නිද්දෙසොති ආහ “බියනන්ති වා”ති ආදි.

854. චීවරමණ්ඩනාදිනන්ති චීවරමණ්ඩනා පත්තමණ්ඩනා සෙනාසනමණ්ඩනාති ඉමෙසං. ඉදානි තං විසෙසනභාවං යොජෙත්වා දස්සෙතුං “චීවරෙන භී”ති ආදි චුත්තං.

855. සභාගරභිතො, සභාගපට්ඨකම්ඛො වා අසභාගො, අනනුකූලානං පටික්කූලතා වා. තෙනාහ “මානට්ඨකා, වීරොධො වා”ති.

856. සඬකම්පනා උක්කණ්ඨනාවසෙන අනවට්ඨානං, අනවධානං වා. තස්ස තස්ස ආරම්මණස්ස තණ්හායනා.

857. කායස්සාති නාමකායස්ස. තස්මිඤ්භි අවිජ්ජාරිකෙ රූපකායොපි අවිජ්ජාරිකො භොති.

860. රාගාදීනන්ති රාගමොහඅහිරිකානොත්තජ්ජවිච්චිජාදීනං.

861. තිව්ධම්පි කුහනවත්ථුං දස්සෙතුන්ති සම්බන්ධො. තත්ථාති මහානිද්දෙසෙ. “තත්ථ කතමා කුහනා ලාභසක්කාරසිලොකසන්නිස්සිතස්සා” තිආදිනා (විහ. 861) ඉධ චුද්දකවිහඬිගෙ ආගතං දෙසනානායං නිස්සාය මහානිද්දෙසදෙසනා පවත්තාති ආහ “නිස්සයභූතාය ඉමාය පාළියා” ති.

අත්තරහිතානීති අත්තවිකලාති ඡිත්තන්තාති.

ලාභසක්කාරසිලොකහෙතු සම්භාවනාධිජ්ජායෙන සංයතාකාරදස්සනං කොහඤ්ඤන්ති ආහ “පාපිච්ඡතාය නිරත්ථකකායවච්චිජ්ජන්තනිග්ගහණං කොරජ” ති. යො සංවෙගබ්බුලො කුක්කුච්චකො පුබ්බෙනාපරං අත්තනොපි කිරියං පරිසඬිකන්තො පච්චවෙක්ඛමානො තිට්ඨති, තාදිසං විය අත්තානං දස්සෙන්නො “අතිපරිසඬිකිකො” ති චුත්තො.

864. පසංසාමුඛෙන නිත්තන්ති පසංසාවත්ථුතො බිපනං බහි ජඩ්ඛනං යථා “අදායකං අභො දානපතී” ති.

865. ගවෙසනකම්මන්ති අජ්ජකෙන ලාභෙන මහත්තස්ස පරියෙසනකඛ්‍යාපාරො.

866. පොක්ඛරං චුච්චති සුන්දරං, වණ්ණස්ස සුන්දරභාවො වණ්ණපාරිපූරි භොතිති ආහ “වණ්ණපාරිපූරි වා වණ්ණපොක්ඛරතා” ති.

879. සෙය්‍යමානාදිනිද්දෙසෙසුති “තත්ථ කතමො සෙය්‍යස්ස ‘සෙය්‍යාහමස්මී’ ති මානො” තිආදිනා (විහ. 869) නිද්දිට්ඨෙසු නවසු මානනිද්දෙසෙසු. “සෙය්‍යාදිපුග්ගලො” ති ඉදං තත්ථ පාළියං සෙය්‍යාදීනං නවත්තං පුග්ගලානං ආමට්ඨන්තා චුත්තං. ඉධ පන පුග්ගලාමසනෙ සති සෙය්‍යපුග්ගලො ව ආමසිතබ්බො සියා. තෙනෙවාහ “සෙය්‍යමානභාවෙපි” ති. සෙය්‍යමානභාවෙපිති පි-සද්දො ආකඬ්ඪකො අසෙය්‍යමානනිද්දෙසෙපි පුග්ගලාමසනස්ස කතන්තා. යස්ස කස්සචිති සෙය්‍යාදිසු යස්ස කස්සචි පුග්ගලස්ස.

880. පුරිමමානස්සාති පුබ්බෙ පවත්තස්ස සදිසමානස්ස, හීනමානස්ස වා, සදිසමානවසෙනෙව පන පාළි ආගතා.

881. “මිගානං කොත්ථුකො අන්තො, පක්ඛිනං පන වායසො”ති (ජා. 1.3.135)
වචනතො ආහ “පක්ඛිජාතිසු වායසො අන්තො ලාමකො”ති.

882. විරාගන්ති අරහන්තං.

883. මානසම්පයුත්තච්ඡන්දො තණ්හාජන්දො. මානසභාවං අනුගතො
සෙය්‍යාදිතො සම්පග්ගණ්හනවසෙන පවත්තො
මානසම්පයුත්තකත්තුකමානාජන්දො වා මානච්ඡන්දො.

884. තත්ථාති තස්මිං විලම්බනෙ නිජ්ථාදෙනබ්බෙ. යුත්තං අනුච්ඡවිකං. මුත්තං
විස්සට්ඨං. සිලිට්ඨං සහිතං, අත්ථද්වයවිභාවකං වා.

888. අනුද්දයස්සෙවාති මෙත්තායන්තස්ස විය අනුකම්පන්තස්ස විය
විකප්පනාති ආහ “සහනන්දිතාදිකස්සා”ති, මෙත්තාදිපතිරූපෙන
පවත්තගෙහසිතසිනෙහස්සාති අත්ථො. තෙනාහ “තාදිසො රාගො”ති. අත්ථො
යුජ්ජතිති එවම්පි “තත්ථා”ති පාළිපදස්ස අත්ථො යුජ්ජති. පරානුද්දයතාහෙතුකො හි
පරානුද්දයතාසහිතො සො විතක්කොති.

890. කාමගුණපාරිපූරියා යෙභුයොන ලොකො සම්භාවෙතීති ආහ
“අනවඤ්ඤත්තත්ථමෙව කාමගුණෙ ව පත්ථෙතී”ති.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

891. බන්ධනීති කුප්ඤාකාරං බන්ධනි සට්ඨෙති. උපනාහො හි ආසාතවත්ථුනා
විත්තං බන්ධන්තො විය හොති, යතො අඤ්ඤථා පවත්තිත්වාපි අවිදිනෙ උපනාහෙ
ආසාතවත්ථුසන්තිස්සිතොව හොති.

892. දන්තෙහි ඡින්දිත්වාති දන්තෙහි ඡින්දිත්වා විය එකදෙසං අපනෙන්වා
එකදෙසං ගහෙන්වාති අධිප්පායො.

894. අව්වයං කත්ථාති විතික්කමං කත්ථා. පටිච්ඡාදනෙති අත්තනා කතස්ස
අව්වයස්ස පටිච්ඡාදනෙ. වොච්ඡින්දනං විතික්කමකිරියාය අප්පට්ඡානවසෙන
උපච්ඡින්දනං, වොච්ඡින්දනෙන ඡාදනා වොච්ඡින්දනඡාදනා.

අසම්මාභාසනෙ සධ්-සද්දො ලොකෙ නිරුළ්භොති ආහ “යො න සම්මා භාසති,
සො සධො”ති. සධස්ස යක්ඛසුකරසදිසතං දස්සෙන්තො “කුච්ඡි වා පිට්ඨි වා ඡානිතුං
න සක්කා”ති ආහ, ඉන්ද්‍රජාලසදිසො වා එසො දට්ඨබ්බො.

යො සබ්බථා විපන්නජ්ඣාසයොපි සමානො කායවච්ඡෙදමත්තෙන අත්තානං
සම්පන්නං විය දස්සෙන්වා ලොකං වඤ්ඤෙන්තො අඤ්ඤථා සන්තං අඤ්ඤථා

පවෙදෙති. තෙනාහ “තෙනෙතං සායේයං මායාතො බලවතරා වඤ්චනාති දට්ඨබ්බ”න්ති. සන්තදොසපටිච්ඡාදනමෙව හි මායා. තෙනෙවාති බලවතරවඤ්චනාභාවෙනෙව. දළ්භකෙරාටියඤ්භි “පරික්ඛතතා”ති වුත්තං.

908. අභාවෙපීති පි-සද්දෙන “කො පන වාදො භාවෙ”ති දස්සෙති. යදිපි හි පුපුප්පනානං, එකච්චානඤ්ච සෙක්ඛානං යථාරහං අත්තාහිනිවෙසාදිහි කතුපකාරං රූපරාගාදිසංයොජනකිච්චං සාධෙති, එකච්චානං පන විනා එව තෙහිති කස්සවිපි කිලෙසස්ස අවික්ඛම්භිතත්තා කථඤ්චිපි අවිමුත්තො කාමහවො අප්පිකත්තග්ගහණස්ස විසෙසපච්චයොති “අප්පිකත්ත”න්ති වුච්චති, තදභාවතො “බහිද්ධා”ති ලද්ධවොභාරෙ රූපාරූපහවෙ කෙවලම්පි සංයොජනකිච්චං සාධෙත්තං පවත්තතීති, තතො එව රූපාරූපාවචරසත්තානං බහිද්ධාසංයොජනභාවහෙතජාතන්ති ව “බහිද්ධාසංයොජන”න්ති වුච්චති ඉමමත්ථමාහ “සක්කායදිට්ඨාදීනං...පෙ.... යොජනං නාමා”ති.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

909. අවිජ්ජාහවතණ්ණාහි විය ඉස්සාමච්ඡරියදොමනස්සාදිසභායභූතෙන දොසෙනපි භවාහිසඬ්ඛරණං හොතීති “අකුසලමූලානෙව වට්ඨමූලානී”ති. තෙනාහ “තීහි...පෙ.... කථිතො”ති.

919. රූපාරූපාවචරවිපාකානං සන්තපණ්ණිතභාවෙන උළාරතමත්තා තත්ථ සාතිසයො භවරාගො වුත්තො.

920. මානෙන යපනාති මානෙන සෙය්‍යාදිවසෙන අත්තතො යපනා. යපනාති ව දහනා, පග්ගණ්ණනා වා.

921. තංසම්පයුත්තාති දොසසම්පයුත්තා.

922. තෙසං වණ්ණහෙදන්ති තෙසං ජීවානං වණ්ණවිසෙසං, තෙසං වා තථා කථෙත්තානං සුත්වා. ඛ්‍යාපීති සකලලොකඛ්‍යාපී, සකලසරිරඛ්‍යාපී වා. පරිමණ්ඩලොති පරමාණුප්පමාණො හුත්වා පරිමණ්ඩලො. ආදි-සද්දෙන අඩ්ගුට්ඨප්පමාණො වයප්පමාණොති ආදිකං සඬ්ගණ්ණාති.

923. උතුච්චපරිණාමජො සීතාදිඋතුච්චපරිවත්තජාතො. ඔපක්කම්කො අත්තතො, පරස්ස වා තාදිසඋපක්කමනිබ්බත්තො. විසමපරිහාරජො විරාසනවිරට්ඨානාදිනා කායස්ස විසමපරිහරණතො ජාතො. සන්තිපාතජො සඤ්චයතො පට්ඨාය පච්චෙකං විසමාකාරතො දොසත්තයසමොධානතො ජාතො. කම්මසමුට්ඨානො උතුච්චපරිණාමාදිහි විනා කම්මතො සමුට්ඨිතො. පිත්තසෙම්භවාතසමුට්ඨානා පන පිත්තාදීනං අධිකභාවෙනෙව වුත්තා. සබ්බස්සාපි හි රොගස්ස දොසත්තයං

ආසන්නකාරණං දොසප්පකොපෙන විනා අභාවතො. කම්මං පධානකාරණං කතොකාසෙ එව තස්මිං උප්පජ්ජනතො, ඉතරං පන තස්ස සහකාරිකාරණං දට්ඨබ්බං. තයිදං පුබ්බෙකතහෙතුවාදිනො පටික්ඛිපන්ති. උප්පජ්ජවෙදනීයඵලම්පි පුබ්බෙකතහෙතුකපක්ඛිකමෙව අතීතද්ධිකත්තා කම්මස්සාති අරුච්ඡුවනත්ථං කිර-සද්දග්ගහණං කරොති “උප්පජ්ජවෙදනීයඤ්ච කිර පටික්ඛිපන්ති”ති.

924. දාහකාරණකායාති රාගාදිදසව්ධග්ගිදාහස්ස, නරකග්ගිදාහස්ස ච කාරණකාය.

926. පුපුනිමිත්තසභාවෙසුති පුපු නානාකිලෙසාදීනං කාරණසභාවෙසු.

931. අද්දනං අද්දා මද්දවො, අනෙකත්ථත්තා ධාතුනං තප්පටික්ඛෙපෙන අනද්දාති ආහ “අමුදුතා වා අනද්දා”ති.

936. අයොනියොමනසිකාරහෙතුකත්තා ආවජ්ජනාය අකුසලානුකුලකිච්චතා දට්ඨබ්බා.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

939. එවං-සද්දෙනාති නිදස්සනත්ථෙන එවං-සද්දෙනාති අධිප්පායො. භවො එව අභිචුද්ධො අභවො යථා “අසෙක්ඛා ධම්මා”ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 11). දුතියස්මිං පක්ඛෙ භවාභවසද්දෙන සම්පත්තිවිපත්තියො, චුද්ධිභානියො වා චුත්තාති වෙදිතබ්බා.

අගනියාති අයුත්තගතියා, අප්පතිරූපකිරියායාති අත්ථො.

කොධුපායාස...පෙ.... මාතුගාමා වා උභිආදිභයන්ති යොජනා. පඤ්චකාමගුණමාතුගාමග්ගහණෙනි පඤ්චකාමගුණග්ගහණෙන, මාතුගාමග්ගහණෙ ව.

“සයංකතං සුබදුක්ඛ”න්තිආදිකා දිට්ඨි යදිපි අඤ්ඤෙසම්පි දිට්ඨිගතිකානං අත්ථෙව, තිම්බරුකො පන තථාදිට්ඨිකො භගවත්තං උපසඬ්ඛිතම්ථා පුච්ඡිති සා දිට්ඨි “තිම්බරුකදිට්ඨි”ති (සං. නි. 2.18) චුත්තා. තෙනාහ “තිම්බරුකො...පෙ.... ආගතත්තා”ති.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

940. ආගමනස්ස පටිසන්ධිග්ගහණවසෙනාති අධිප්පායො.

941. උපවයනතොති වඩිඪනතො. අඤ්ඤාථාති ලාභතො තක්කනතො ව අඤ්ඤාප්පකාරො ගහිතොති තං දස්සෙන්නො “සද්ධාරුච්ඡාදීහී”ති ආහ. අනුස්සවතො හි සද්දහනං, රුච්චනං පන ජාතිස්සරඤ්ඤාණතොපි හොති. ආදි-සද්දෙන ඛන්තිආදීනං සඬගහො.

942. අක්ඛන්ති මූලං එතෙසන්ති අක්ඛන්තිමූලකා. දුක්ඛට්ඨබ්බාසිතතාදිදොසා තාදිසාති කායවච්චිමනොදුච්චරිතාති.

943. උදග්ගතාසඬබාතො අවුපසමො න උද්ධච්චසඬබාතොති පිතියා එව සවිජ්ජාරිකතාසඬබාතං අසන්තසභාවං ආහ. අවුපසමහෙතුභූතොති වික්ඛෙපහෙතුභූතො. පිතියා ආකාරොති පිතියා පවත්තිආකාරො.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

944. තෙනාති කොධාදීනංයෙව විවාදමූලත්තා.

945. කුසලානුයොගෙ සාතච්චං කුසලානුයොගසාතච්චං.

ගණෙන සත්තසමූහෙන සඬගණි සන්තිපතනං යෙන සද්ධිං, තෙන සඬගති ගණසඬගණිකා. කස්සචි සාසච්ඡාදනාදිකස්ස.

946. උපචිතක්කෙතීති ආරම්මණං උපෙච්ච තක්කෙති.

948. අධිච්චසමුප්පන්නිකොති “අධිච්චසමුප්පන්නො අත්තා ව ලොකො වා”ති එවංවාදී.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා

952. ඔසිදනාකාරෙනාති කත්තබ්බකම්මෙ අනුස්සහනාකාරෙන.

958. තෙ අහිනිවෙසා අසඤ්ඤීවාදා වදන්ති එතෙහීති.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නවකනිද්දෙසවණ්ණනා

960-963. දසමස්සාති අට්ඨානසාතස්ස.

අප්‍රකාශනයන්හි ගොවරජකාරිතං අධිප්‍රකාශනං. එකස්ස ගාථාවචනස්ස.
නිට්ඨප්‍රකාශනං අභිනිවිස්ස.

964. අක්කංඝං එස්සාදිනං සඤ්ඤානං යථාසංකප්පිතං. යෙනාකාරෙන
මානස්ස සාතිස්සා පවත්ති, තං දස්සෙතුං “අහන්ති, අස්මිති චා”ති වුත්තං.
අත්තනොති දිට්ඨිගතපරිකප්පිතස්ස අත්තනො. යථා මානස්ස සම්පග්ගවසෙන,
එවං තණ්හාය මමත්තවසෙන, දිට්ඨියා නිව්වාදිවසෙන පවත්ති විසෙසවති සමානෙපි
අනාගතකාලාමසනෙති ආහ “භවිස්සන්ති...පෙ.... වුත්තො”ති. “අහමස්මි”ති පන
පවත්තමානස්සෙව භවතීති සබ්බපදසාධාරණස්ස මානස්සෙව වසෙන ඉක්කංඝාදිතා
අට්ඨකථායං වුත්තා.

නවකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසකනිද්දෙසවණ්ණනා

970. සඤ්ඤාපනන්ති “කුසලතා”ති වුත්තපදස්ස අත්ථවචනං. තස්සා
උපායවිත්තාය. මිච්ඡාභාවො සාවජ්ජභාවො. තදාකාරො මොහොති
යථාවුත්තාකාරෙන පවත්තෙ චිත්තප්පාදෙ මොහො. තස්සාපි
යථාවුත්තප්පිවචනේකණ්ණායපි යථාකතපාපෙපි. අධිමානසම්පයුත්තං සක්ඛානං
පකතිපුරිසන්තරදස්සනාදිවසෙන පවත්තං දිට්ඨිසම්පයුත්තවිත්තං එලං විය
විමුත්තන්ති ගහිතං දට්ඨබ්බං.

දසකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තණ්හාවිවර්තනිද්දෙසවණ්ණනා

973. විසෙසං අකත්ථාති අනුපනිධානං, සමතො ච අසමතො ච උපනිධානන්ති
ඉමං විභාගං අකත්ථා, යො “ඉත්ථං, එවං, අක්කංඝා”ති පදෙහි පකාසිතො.

විසෙසස්සාති “ඉත්ථං, එවං, අක්කංඝා”ති යථාවුත්තස්සෙව විසෙසස්ස.
දිට්ඨියාති දිට්ඨියා ගහිතාය තදවිනාහාවිති තණ්හා දස්සිතා. සීසසීසමුලකෙහිති චතුහි
සීසෙහි, ද්වාදසහි ච සීසමුලකෙහි. සයමෙව ච තණ්හා දස්සිතාති යොජනා. යදි
දිට්ඨිමානගාහොපි ඉධාධිප්පෙනො, යතො “තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන
සමුහගාහතො”ති (විහ. අට්ඨ. 973) අට්ඨකථායං වුත්තං, කථං
“තණ්හාවිවර්තනී”ති වචනන්ති ආහ “දිට්ඨිමානෙසු”තිආදි. තංමුලකත්තාති
තණ්හාමුලකත්තා.

974. න අවක්කරියතීති අනවකාරි, තං අනවකාරිං කත්ථා, තං පදන්තරෙන
විභාවෙන්තො “අනවක්කරි, තං කත්ථා”ති ආහ. වික්ඛෙපනං අවයවතො විභාගො.
අත්තනො අවිනිබ්බුජිත්ථාති ය්වායං දිට්ඨිගතිකපරිකප්පිතො අත්තා, තතො අවිසුං
කත්ථා.

976. බහිකතානි රූපාදිනි උපගන්ත්වා පවත්තා තණ්හා උපාදායාති චුත්තාති යොජනා.

එකච්ඡස්ස පුග්ගලස්ස එකස්මිං අත්තභාවෙ කස්සචි තණ්හාවිවර්තස්ස අසම්භවො, කස්සචිදෙව සම්භවොති ආහ “කස්සචි සම්භවදස්සනත්ථං චුත්ත”න්ති.

තණ්හාවිවර්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බුද්දකචත්ථුච්භඨගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. ධම්මහදයච්භඨගො

1. සබ්බසඨගාහිකචාරවණ්ණනා

978. ධාතුසම්භව...පෙ.... සඨගහිතත්තාති එත්ථ ඛන්ධාදීනං කාමධාතුආදිධාතුසු සම්භවහෙදහින්නානං නිරවසෙසතො සඨගහිතත්තාති විභාගෙන යොජනා, තථා සෙසෙසුපි පරියාපන්නපහෙදහින්නානන්තිආදිනා. තත්ථ “නිරවසෙසතො සඨගහිතත්තා”ති ඉමිනා “සබ්බසඨගාහිකචාරො”ති අයමස්ස අත්ථානුගතා සමඤ්ඤාති දස්සෙති. යස්මා චෙත්ථ ඛන්ධාදීනං ද්වාදසන්නං කොට්ඨාසානං අනවසෙසසඨගහො, තස්මා එවං දුතියවාරාදීනඤ්ඤෙත්ථ අනුප්පවෙසො වෙදිතබ්බො. ඛන්ධාදීනමෙව හි තෙසං සම්භවාදිච්චාරො උප්පත්තානුප්පත්තිදස්සනචාරොති වත්තුං යුත්තොති යොජනා. අනුප්පත්තිදස්සනඤ්ඤෙත්ථ අත්ථාපත්තිසිද්ධං වෙදිතබ්බං. න හි තත්ථ “කති ඛන්ධා න පාතුහවන්ති”තිආදිපාළි අත්ථි.

979. පුච්ඡානුරූපන්ති යෙනාධිප්පායෙන පුච්ඡා කතා, තදනුරූපං. අවිතථබ්බාකරණං නාම බුද්ධානං එව ආවෙණිකං, අඤ්ඤෙසං තං යාදිච්ඡිකං සුතක්ඛරසදිසන්ති ආහ “සබ්බඤ්ඤවචනං විඤ්ඤාය කතත්තා”ති.

සබ්බසඨගාහිකචාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. උප්පත්තානුප්පත්තිචාරවණ්ණනා

991. “කාමහවෙ”ති ඉදං ඔකාසවසෙන වත්වා පුන සත්තසන්නානවසෙන වත්තුං “කාමධාතුසම්භූතානඤ්චා”ති චුත්තන්ති තමත්ථවිසෙසං දස්සෙන්නො “ඉද්ධියා...පෙ.... අත්ථො”ති ආහ. “න වත්තබ්බං සියා”ති කස්මා චුත්තං, යදිපි අසඤ්ඤසත්තානං අවක්ඛුකත්තා රූපායතනං අච්චන්තසුඛමත්තා හෙට්ඨිමභූමිකානඤ්ච අගොචරො, සමානභූමිකානං පන වෙහඵ්ඵලානං, උපරිභූමිකානඤ්ච සුද්ධාචාසානං චක්ඛායතනස්ස ගොචරො හොතීති ආයතනාදිකිච්චං කරොතියෙවාති සක්කා වත්තුං. යං පනෙත්ථ විත්ථාරතො වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. “හෙට්ඨතො අවිච්චිරයං පරියන්තං කත්වා

උපරිතො පරනිමිතවසවත්තිදෙවෙ අන්තොකරිත්වා යං එතස්මි''න්තිආදිනා (ධ. ස. 1287) චුත්තපදෙසා කාමාවචරාදිඔකාසා. තෙ සත්තනිකායා ච ධාතුති වුවුවන්ති සමුදායස්ස අවයවාධාරණාවතො යථා ''මාසපුඤ්ජො මාසො''ති. සත්තා උප්පජ්ජන්ති එත්ථාති සත්තුප්පත්ති, උප්පජ්ජනට්ඨොන සත්තාව උප්පත්ති සත්තුප්පත්තිති එවං ඔකාසසත්තලොකද්වයස්ස සත්තුප්පත්තිපරියායො වෙදිතබ්බො. සත්තභාවෙන උප්පත්ති, න අනුපාදින්නක්ඛන්ධා විය සඬ්ඛාරණාවෙනෙවාති අධිප්පායො. කෙ පන තෙති ආහ ''සත්තවාසවසෙන...පෙ.... උපාදින්නක්ඛන්ධා''ති. තංතංපරියාපන්නානන්ති තංතංසත්තවාසපරියාපන්නානං සත්තානං, සඬ්ඛාරානමෙව වා. සද්ධිසාධිට්ඨානභාවෙනාති සද්ධිසාකාරෙන පවත්තමානානං ඛන්ධානං පතිට්ඨානභාවෙන. යෙහුයොන හි තස්මිං සත්තවාසෙ ධම්මා සමානාකාරෙන පවත්තන්ති.

උප්පත්තානුප්පත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පරියාපන්නාපරියාපන්නවාරවණ්ණනා

999. තත්ථ, අඤ්ඤත්ථ වාති තස්මිං, අඤ්ඤස්මිඤ්ච භවෙ, ඔකාසෙ ව. පරිච්ඡෙදකාරිකාය කාමාදිතණ්හාය පරිච්ඡිජ්ජ ආපන්නා ගහිතාති පරියාපන්නාති තංතංභවාදිඅන්තොගධා තංතංපරියාපන්නා.

පරියාපන්නාපරියාපන්නවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. උප්පාදකකම්මආයුප්පමාණවාරො

1. උප්පාදකකම්මවණ්ණනා

1021. ධාතුත්තයභූතදෙවවසෙනාති කාමාදිධාතුත්තයෙ නිබ්බන්තදෙවානං වසෙන.

උප්පාදකකම්මවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ආයුප්පමාණවණ්ණනා

1026. සුපරිමජ්ජිතකඤ්චනාදාසං විය සොහති විජ්ජොතතිති සුභො, සරිරොභාසො, තෙන සුභෙන කිණ්ණො විකිණ්ණොති සුභකිණ්ණො.

1027. තංතංමනසිකාරන්ති පරිත්තපථවිකසිණාදිගතමනසිකාරං. අප්පනාක්ඛණෙපිති පි-සද්දෙන පුබ්බභාගං සම්පිණ්ඩෙති. ඡන්දනං ආරම්මණපරියෙසනං ඡන්දො, කත්තුකමායතාඡන්දො. පණ්ඩානං චිත්තට්ඨපනා

පණ්ඩි, සඤ්ඤාවිරාගාදීහි ආරම්මණස්ස විසෙසනං තථාපවත්තාය භාවනාය ආරම්මණකරණමෙව.

විපුලං වුවිච්ඡි මහන්තං, සන්තභාවොපි මහනියතාය මහන්තමෙවාති ආහ
“විපුලා ඵලාති විපුලසන්තසුඛායුචණ්ණාදිඵලා”ති.

1028. යං වාතුමහාරාජිකානං ආයුජ්ජමාණං, සඤ්ඤීචෙ ඵසො ඵකො රත්තිදිවො, තාය රත්තියා තිංස රත්තියො මාසො, තෙන මාසෙන ද්වාදසමාසිකො සංවච්ඡරො, තෙන සංවච්ඡරෙන පඤ්ච වස්සසතාති සඤ්ඤීචෙ ආයුජ්ජමාණං. යං තාවතිංසානං ආයුජ්ජමාණං, ඵසො කාළසුත්තෙ ඵකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන වස්සසහස්සං කාළසුත්තෙ ආයුජ්ජමාණං. යං යාමානං ආයුජ්ජමාණං, ඵසො සඬිසානෙ ඵකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන ද්වෙ වස්සසහස්සාති සඬිසානෙ ආයුජ්ජමාණං. යං තුසිතානං ආයුජ්ජමාණං, රොරුවෙ ඵසො ඵකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන චත්තාරි වස්සසහස්සාති රොරුවෙ ආයුජ්ජමාණං. යං නිම්මානරතීනං ආයුජ්ජමාණං, මහාරොරුවෙ ඵසො ඵකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන අට්ඨ වස්සසහස්සාති මහාරොරුවෙ ආයුජ්ජමාණං. යං පරනිම්මිතවසවත්තීනං දෙවානං ආයුජ්ජමාණං, තාපනෙ ඵසො ඵකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන සොළස වස්සසහස්සාති තාපනෙ ආයුජ්ජමාණං. මහාතාපනෙ උපඨිස්ත්තරකජ්ජො. අව්චියං ඵකො අන්තරකජ්ජො ව ආයුජ්ජමාණන්ති වදන්ති. දෙවානං අධිමුත්තකාලකිරියා විය තාදිසෙන පුඤ්ඤබලෙන අන්තරාපි මරණං භොතිති “කම්මමෙව පමාණ”න්ති චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ඵචඤ්ච කත්වා අබ්බුදාදිආයුපරිච්ඡෙදොපි යුත්තතරො භොතිති.

කිං කුමානන්ති අට්ඨසු කුමානෙසු කතරං කුමානං. භවසීසානීති භවග්ගානි, පුපුජ්ජනභවග්ගං අරියභවග්ගං සබ්බභවග්ගන්ති වෙහජ්ඵලාදීනං සමඤ්ඤා. කස්සචි සත්තාති පුපුජ්ජනස්ස, කස්සචි පඤ්චොති සොතාපන්නස්ස, සකදාගාමිනො ව, කස්සචි තයොති අනාගාමිනො වසෙන චුත්තං. තස්මා සො බ්‍රහ්මකායිකාදීහි චුතො අරුපං උපපජ්ජන්තො වෙදිතබ්බො. “නවසු බ්‍රහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තඅරියසාවකානං තනුපපත්තියෙව භොති, න භෙට්ඨුපපත්ති”ති (විභ. අට්ඨ. 1028) අයං අට්ඨකථාපාඨොති අධිජ්ජායෙන “යං පනා”තිආදි චුත්තං. “තනුපපත්තිපි භොති උපරුපපත්තිපි, න භෙට්ඨුපපත්ති”ති පන පාඨොති තෙන “භෙට්ඨුපපත්තියෙව නිවාරිතා”තිආදිවචනෙන පයොජනං නත්ථි. අරුපධාතූපපත්ති ව න නිවාරිතාති සම්බන්ධො. අරුපධාතූපපත්ති න නිවාරිතා “මත්ථකෙ ඨිතොව පරිනිබ්බාති”ති නියමස්ස අනිච්ඡිතත්තා.

අඤ්ඤත්ථාති කාමලොකෙ. තත්ථාති රූපලොකෙ. අයං අට්ඨකථාති “පඨමජ්ඣානභූමියං නිබ්බත්තො...පෙ.... පරිනිබ්බාති”ති ඵචං පවත්තා අට්ඨකථා. තෙනෙවාති යස්මා රූපධාතූයං උපපන්තො අධිජ්ජෙතො, න උපපජ්ජනාරහො, තෙනෙව කාරණෙන. තස්සාති යථාචුත්තස්ස රූපධාතූයං උපපන්නස්ස අරියසාවකස්ස. යෙන රූපරාගෙන තත්ථ රූපභවෙ උපපන්තො, තස්මිං

අරුපජ්ඣානෙන වික්ඛම්භිතෙ සම්මදෙව දිට්ඨාදීනවෙසු යථා කාමරුපහවෙසු
 ආයතිං භවාහිලාසො න භවිස්සති, එවං අරුපහවෙපීති දස්සෙන්නො ආහ
 “පුන...පෙ.... භවිස්සති යෙවා”ති. තත්ථ නිබ්බත්තොති රුපධාතුයං උපපන්නො.
 අරියමග්ගං භාවෙත්වාති හෙට්ඨිමං අරියමග්ගං සම්පාදෙත්වා.
 නිබ්බත්තභවාදීනවදස්සනවසෙන්නාති තස්මිං රුපහවෙ නිබ්බත්තොපි තත්ථෙව
 ආදීනවදස්සනවසෙන. අනිවත්තිතභවාහිලාසොති උපරි අරුපහවෙ
 අවිස්සට්ඨභවපත්ථනො, යතො අරුපධාතුයං උපපජ්ජනාරහො. තස්ස වසෙන්නාති
 තාදිසස්ස අරියසාවකස්ස වසෙන. “කස්සපි පඤ්ච, කස්සපි තයො අනුසයා
 අනුසෙන්නී”ති අයං යමකපාළි (යම. 2.අනුසයයමක.312) පවත්තා.

ආයුජ්ජමාණවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අභිඤ්ඤායාදිවාරවණ්ණනා

1030. “රුජ්ජනලක්ඛණං රූපං, අනුභවනලක්ඛණා වෙදනා”ති ආදීනා
 සාමඤ්ඤලක්ඛණපරිග්ගාහිකා. “ච්ඡින්නලක්ඛණො එස්සො, සාතලක්ඛණං
 සුඛ”න්ති ආදීනා විසෙසලක්ඛණපරිග්ගාහිකා.

“වත්තාරො ඛන්ධා සියා කුසලා”ති ආදීසු ඉධ යං වත්තඛිඛං, තං
 ඛන්ධවිභවිගාදීසු චුත්තං, තස්මා තත්ථ චුත්තනායෙනෙව ගහෙතඛිඛන්ති අධිජ්ජායො.
 සෙසං යදෙත්ථ න චුත්තං, තං සුච්ඤ්ඤායාමෙවාවති.

අභිඤ්ඤායාදිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මහදයවිභවිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සම්මොභවිනොදනියා ටිකාය ලීනත්ථවණ්ණනා

විභවිග-අනුට්ඨා සමත්තා.